MUZEUL JUDEȚEAN SATU-MARE

satu mare

studii și comunicări

1980

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI
IV

Coperta: AUREL CORDEA
Tehnoredactor: BONDÁR LUDOVIC

Întreprinderea Poligrafică „Crișana", Oradea, cda. 469/79.

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

IV

1980

Colegiul de redacție:
DORU RADOSAV
TIBERIU BADER
IVAN IURAȘCIUC
GHEORGHE LAZIN
(secretar de redacție)

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
Revista Muzeului județean
Satu Mare
Orice corespondență se va adresa:
Muzeul județean
3 900 Satu Mare
Piața Libertății, 21
Tel: 997 — 1 10 84

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI
Revue du Musée départamental
Satu Mare
Toute correspondance sera
envoyée à l'adresse:
Muzeul județean
3 900 Satu Mare (ROMÂNIA)
Piața Libertății, 21
Tel: 997 — 1 10 84

SUMAR — SOMMAIRE — INHALT

IOAN FORIȘ
membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Satu Mare al P.C.R.

Dezvoltarea economico-socială a județului Satu Mare pe coordonatele socialismului 9

ARHEOLOGIE

MARIA BITIRI,

Cîteva date privind etapa de sfîrșit a paleoliticului superior în nord-vestul României 25

Quleques données concernant l'étape finale du paléolithique supérieur dans le nord-ouest de la Roumanie 37

VL. ZIRRA,

Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României (Așezarea contemporană cimitirului Latène de la Ciumești și habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare) 39

Habitat d'époque La Tène dans le nord-ouest de la Roumanie (L'agglomération laténienne de Ciumești et le village indigène de Berea, Dép. Satu Mare) . . . 79

T. BADER — I. WINKLER,

Al doilea tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghirișa (Com. Beltiug, jud. Satu Mare) 85

Der zweite hortfund Römisch — Kaiserzeitlicher Denare aus Ghirișa (Gem. Beltiug, Kr. Satu Mare) . . 125

GH. LAZIN,

Monede antice din colecția Muzeului județean Satu Mare 127

Alte Münzen aus der Sammlung des Kreis-Museums Sathmar 131

GH. LAZIN,

Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III—IV e.n. descoperite la Satu Mare 133

Dakische Keramikbrenneröfen aus dem III—IV. Jahrhundert unserer Zeit, die im Satu Mare entdeckt wurden 142

ISTORIE

ADALBERT BURAI	Dezvoltarea orașului medieval Satu Mare (I)	143
FRANCISC PAP,	Comerțului Clujului cu Satu Mare în sec. XVI—XVII (pe baza registrelor clujene de tricesimă)	161
	Le commerce de la ville du Cluj avec Satu Mare aux XVIe—XVIIe siècles (dans les régistres douniers de Cluj)	166
DORU RADOSAV,	Aspecte ale învățămîntului românesc din sec. XVIII—XIX în Satu Mare	167
	L'enseignement Roumain du XVIIIe et du XIXe siècles à Satu Mare	180
GYÉMÁNT LADISLAU — N. BOCȘAN — V. FAUR,	Contribuția preparandiei din Arad la mișcarea națională din părțile vestice, în anii 1815—1817	181
	Der Beitrag der Preparandia aus Arad zu des Nationalbewegung aus den westlichen teilen des Landes zwischen den Jahren 1815—1817	196
V. CAPÎLNEANU — K. OSZÓCZKI	O scrisoare inedită din Bucureștii anului 1859, aflată în arhivele băimărene	197
	Ein Unbekannter Brief aus dem Jahre 1859 im Maramuraścher Archiv	202
VIOREL CIUBOTĂ,	Aspecte ale mișcării memorandiste din județul Satu Mare (1892—1894)	203
	Quelques aspects du mouvement de Mémorandum dans le département Satu Mare (1892—1894)	211
IOAN SABĂU,	Noi date privind lupta populației din județul Satu Mare pentru Unire	213
MIRCEA DRAGOȘ,	Ioan Galu — un luptător pentru libertatea națională a românilor din județul Satu Mare	225
	Ioan Galu — combatant pour le cause des Roumains du département de Satu Mare	232
PETRU BUNTA,	Trăsăturile principale ale mișcării socialiste și muncitorești din Satu Mare, la începutul secolului XX .	233
	Die Karakteristiken der Sozialistischer- und Arbeiterbewegung in Satu Mare zu beginn des 20 Jahrhunderts	256
D. ȘANDRU,	Cu privire la aplicarea reformei agrare din 1921 în satele din munții Codrului	257
LAJOS KAKUCS,	Participarea tineretului din județul Satu Mare la reconstrucția țării (1944—1949)	269
	Die Teilnahme der Jugend aus dem Kreis Satu Mare beim wiederaufbau des Landes (1944—1949)	279
NAE ANTONESCU,	Vasile Lucaciu în conștiința literaturii	281
NAE ANTONESCU,	Poezia lui Ady Endre în românește	285
	La poesia di Ady Endre	300

ETNOGRAFIE

VIRGILIU FLOREA, O colecție inedită de folclor din Hurezu Mare . . . 301

LUCIAN CUCUIET, O poezie populară din 1844 317

A lyrical folk poem from 1844 325

NICOLAE BOT, Obiceiuri agrare și pastorale din zona Codrilor Sătmarului (com. Hurezu Mare) 327

JANETA CIOCAN, Băița de sub Codru, centru de ceramică nesmălțuită . 339

IVAN IURAȘCIUC, Arhitectura populară codrenească și din lunca Someșului din a doua jumătate a sec. XIX 345

L'arhitecture populaire de Codru et du Someș pendant la deuxième moitié du XIXe siècle 358

ARTĂ

IUDITA ERDÖS, Castelul de la Mediesul Aurit — monument al renașterii transilvănene 359

Le Château de Mediesul Aurit — monument de la Renaissance Transilvaine 374

NEGOIȚA LAPTOIU, Semnificația perioadei sătmărene (1908—1937) în creația lui Alexandru Mohi 375

La signification de la période à Satu Mare (1908—1937) dans la création de l'artiste Alexandru Mohi 384

ȘTIINȚELE NATURII

ZOLTÁN BENEDEK, Clima orașului Carei 385

Das Klima der Stadt Carei 393

FRANCISC HAMVAS — CAROL KARÁCSONYI, Date privind avifauna din zona orașului Carei . . . 395

Beiträge zur Vogelfauna aus der umgebung von Carei 414

CAROL KARÁCSONYI, Cercetări asupra florei și vegetației terenurilor mlăștinoase din Cîmpia Nirului și Cîmpia Careiului . . . 415

Untersuchungen über Flora und Vegetation in dem Sumpfgebieten von Cîmpia Nirului und Cîmpia Careiului 434

GAVRIL NEGREAN, Lipidium densiflorum și lipidium neglectum în România 435

Lepidium densiflorum and Neglectum in Rumanien . 439

GAVRIL ARDELEAN, Observații geobotanice asupra zonei Blaja-Tășnad în vederea stabilirii unor măsuri ameliorative 441

RECENZII

GH. LAZIN, TIBERIU BADER — *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei (Cultura pretracică și tracică)*, București, 1978, p. 246 451

L. CUCUIET, VALER BUTURA — *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978 455

R. VÎRNAV, ANGELA PAVELIUC — *Arta populară din zona Botoșanilor. Scoarțe și Lăicere*. Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Botoșani, Muzeul județean, 1976 459

L. CUCUIET, ZAMFIRA MIHAI — *Terminologia portului popular românesc*, Editura Academiei, 1978 461

Prescurtări bibliografice — Abréviations bibliografiques — Abkürzungen 463

DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ A JUDEȚULUI SATU MARE PE COORDONATELE SOCIALISMULUI

IOAN FORIȘ,
membru al C.C. al P.C.R.,
prim-secretar al Comitetului
județean Satu Mare al P.C.R.

Teritoriul județului Satu Mare, situat la fruntariile nord-vestice ale României socialiste, scăldat de apele anticului Samus (Someș), locuit din vremuri străvechi de populația traco-daco-getă, demonstrează, prin întregul său trecut istoric milenar, că a constituit o străveche și puternică vatră de plămădire și continuitate a poporului român, purtînd, peste secole, conștiința unității și neatîrnării sale.

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944 a determinat o profundă însuflețire a maselor populare și din județul Satu Mare în lupta pentru anularea Dictatului de la Viena și reintegrarea teritoriului contropit al Transilvaniei în hotarele firești ale României libere.

Pe teritoriul județului Satu Mare, operațiunile militare pentru eliberarea ultimei porțiuni din pămîntul țării au fost duse de către Corpurile 2 și 6 din Armata a IV-a română, diviziile 3, 9, 11, 18, 21 infanterie, și 1 și 8 cavalerie, care acționau în strînsă cooperare cu unitățile Diviziei 133 sovietice — „Smolensk". Acestor forțe li s-a adăugat importantul sprijin al locuitorilor din județ. La 25 octombrie 1944 orașele Satu Mare și Carei au fost eliberate de către armatele române, încheindu-se astfel operațiunea alungării ultimelor trupe germane și hortyste de pe teritoriul țării noastre.

În perioada imediat următoare insurecției victorioase, Partidul Comunist Român a desfășurat o amplă muncă politică, a trecut la reorganizarea pe baze noi a activității sale, a mișcării sindicale, a organizațiilor de tineret, de femei și a altor organizații democratice.

Lupta oamenilor muncii din județul Satu Mare în perioada 1944—1947 s-a integrat organic în cadrul marelui efort al întregii țări, al întregului popor, pentru înfăptuirea unor adînci transformări economico-sociale și politice cerute obiectiv de procesul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și pregătirii condițiilor trecerii la socialism.

Printre marile probleme care au stat în centrul atenției și activității partidului comunist, a tuturor forțelor democratice au fost participarea țării, cu efort sporit, la războiul antihitlerist, defascizarea și democratizarea vieții publice, redresarea economiei distrusă de război, instaurarea

unui guvern democratic și înfăptuirea reformei agrare. În lupta pentru realizarea acestor obiective, masele muncitoare, forțele democratice și progresiste din județ, indiferent de naționalitate, au constituit un front comun împotriva reacțiunii. La marile bătălii de clasă și politice din această perioadă sub conducerea organizațiilor P.C.R., au luat parte aducîndu-și o mare contribuție organizațiile Partidului Social Democrat, Frontului Plugarilor, Uniunii Populare Maghiare, Sindicatelor Unite, Uniunii Tineretului Comunist și alte forțe democratice.

De altfel, întreaga perioadă de după 23 August 1944 pînă la sfîrșitul anului 1947 „se caracterizează prin mari lupte revoluționare care au dus la realizarea unor profunde transformări sociale, la înfăptuirea unei politici naționale de deplină egalitate în drepturi pentru naționalități, la un șir de reforme economice și sociale în favoarea maselor populare"[1].

Una dintre cele mai importante sarcini ce a stat în atenția comuniștilor, a tuturor oamenilor muncii sătmăreni a fost redresarea economică, înlăturarea grabnică a urmărilor războiului. Anii ocupației hortyste și ai războiului, operațiunile militare desfășurate în această parte a țării afectaseră grav situația economică a județului: orașul Satu Mare și numeroase localități rurale au fost distruse în proporții considerabile; au fost avariate grav obiectivele industriale, rețeaua de drumuri, căi ferate, telecomunicații, poduri, centrale electrice, rețeaua comercială etc. Descriind un aspect al fizionomiei de atunci a orașului Satu Mare, un ziar local scria: „În acea vreme, acest oraș năpăstuit părea mort. Se părea că nu va reveni aici niciodată viața. Casele se căscau fără acoperiș spre cer, străzile erau pline de grămezi de moloz, podurile și drumurile erau distruse, în servicii domnea un vid imens"[2].

Confruntați cu astfel de probleme, comuniștii, oamenii muncii sătmăreni și-au regrupat forțele și, uniți, au redat, în scurt timp, județului cursul normal al vieții economice și spirituale, înfăptuind, totodată, ca dealtfel pe întreg teritoriul țării, adînci transformări revoluționare care au pregătit condițiile dezvoltării pe noi coordonate a acestor meleaguri. Un eveniment important în activitatea comuniștilor și tuturor oamenilor muncii sătmăreni, desfășurată cu abnegație în direcția rezolvării sarcinilor complexe care le stăteau în față, l-a constituit Conferința organizației regionale P.C.R. Desfășurată în zilele de 19—20 august 1945, Conferința a analizat și a elaborat o serie de măsuri menite a intensifica procesul refacerii economice, consolidării pozițiilor forțelor democratice, întăririi legăturilor dintre partid și mase, creșterii rolului organizațiilor de partid, înfăptuirii amplului program de renaștere democratică a țării, inclusiv a acestor meleaguri.

După Conferință, Comitetul regional de partid și-a mutat sediul de la Satu Mare la Oradea. Sub conducerea sa, organizațiile de partid din

---

[1] *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 54—55.

[2] „*Szabad Élet*" *(Vremuri Noi)*, din 29 ianuarie 1945.

județ au desfășurat o amplă activitate politică și organizatorică pentru înfăptuirea hotărîrilor regionale și, îndeosebi, ale Conferinței Naționale a P.C.R., din octombrie 1945.

Sfîrșitul anului 1945 și începutul celui următor îi găsea pe comuniști, pe toți oamenii muncii din județ angajați în marea bătălie pentru înfrîngerea reacțiunii și consolidarea cuceririlor revoluționar-democratice.

Campania pentru alegerile parlamentare din 1946 a ridicat în fața partidului comunist, a tuturor forțelor democratice sarcini deosebite. Ca și în întreaga țară, campania electorală a prilejuit o confruntare amplă între forțele democratice și reacțiune. În timpul acestei bătălii politice, organizațiile partidului comunist, celelalte forțe reunite în Blocul Partidelor Democratice au desfășurat o vastă activitate politică pentru cunoașterea și înfăptuirea de către mase a politicii guvernului, pentru izolarea și înfrîngerea reacțiunii. Una din sarcinile specifice care s-au ridicat în fața forțelor democratice din județ a fost combaterea necruțătoare a propagandei revizioniste ca și a încercărilor de învrăjbire a oamenilor muncii români și maghiari și de a slăbi, pe această cale, unitatea lor de luptă pentru înfăptuirea transformărilor revoluționare, în care erau deopotrivă interesați. Un remarcabil eveniment al confruntării electorale în județ l-a constituit vizita președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, și participarea acestuia la cîteva mari mitinguri, la Satu Mare, Carei ș.a., în vara anului 1946.

În județul Satu Mare, ca și în întreaga țară, forțele democratice au obținut o strălucită victorie. Astfel, din cei 165 000 de cetățeni cu drept de vot înscriși pe listele de alegători au votat 147 380, iar dintre aceștia 115 200 s-au pronunțat pentru candidații forțelor democratice. Rezultatul alegerilor din noiembrie 1946 a confirmat cu strălucire opțiunea maselor populare pentru regimul democratic, constituind expresia cea mai elocventă a adeziunii acestora la politica de transformări democratice, revoluționare promovată cu fermitate de Partidul Comunist Român.

Amplificarea procesului revoluționar, adîncirea transformărilor ce avut loc în cursul anului 1947 au angajat plenar și masele muncitoare din județul Satu Mare în frontul comun al întregului popor român. În cea de a doua jumătate a anului 1947 în județ se resimțeau puternic rezultatele efortului maselor muncitoare pentru redresarea economiei, pentru refacerea orașelor și satelor județului, urmările războiului fiind înlăturate în mare măsură. Orașul Satu Mare și celelalte localități din județ afectate de război au fost în bună măsură reconstruite, situația materială a populației îmbunătățită, potențialul economic (industria, agricultura, comerțul etc.) era redresat și reorganizat potrivit noilor condiții de pace, aidoma întregii economii naționale. Totuși, județul Satu Mare continua să poarte încă urmările războiului; nivelul producției industriale nu atinsese parametrii antebelici.

Deși dispunea de cîteva obiective industriale, dintre care unele mari („Unio", „Frații Princz", nodul feroviar C.F.R. etc.), totuși județul era slab dezvoltat din punct de vedere economic: industrie rămasă în urmă,

fărîmiţată, insuficient dotată tehnic, în care predominau obiective mici, aparţinînd ramurilor uşoară şi alimentară. Economia judeţului era preponderent agrară. Dar şi în ceea ce priveşte agricultura trebuie remarcat că, afară de cîteva localităţi în care se practica o agricultură modernă, intensivă, covîrşitoarea majoritate a ţărănimii era lipsită de posibilităţi materiale pentru cultivarea pămîntului cu mijloace avansate, obţinînd un randament scăzut, avînd o situaţie economică grea.

Problemele reorganizării pe baze noi a economiei se vor situa şi în judeţul Satu Mare pe primul plan în procesul de înfăptuire a sarcinilor revoluţiei socialiste în care a păşit ţara noastră după înlăturarea monarhiei şi proclamarea Republicii, la 30 decembrie 1947.

Un moment de importanţă istorică în viaţa poporului nostru l-a constituit realizarea unităţii politice şi organizatorice a clasei muncitoare prin făurirea partidului unic în februarie 1948, acte la care şi sătmărenii şi-au adus o importantă contribuţie. Îndeplinindu-şi cu cinste mandatul încredinţat de Conferinţa judeţeană de unificare a organizaţiilor celor două partide muncitoreşti, care a avut loc la 25 ianuarie 1948, cei 10 delegaţi, reprezentanţi ai comuniştilor şi socialiştilor sătmăreni, au transmis Congresului din februarie 1948 voinţa fermă a clasei muncitoare, a ţărănimii şi intelectualităţii, a tuturor oamenilor muncii din această parte a ţării, fără deosebire de naţionalitate, de a munci cu abnegaţie, sub conducerea partidului unic al clasei muncitoare, pentru edificarea noii orînduiri în patria noastră, de a veghea permanent la păstrarea unităţii de luptă, de voinţă şi de acţiune a clasei muncitoare din România.

După cum se ştie, Congresul al VI-lea al partidului a elaborat un vast program în vederea amplificării transformărilor revoluţionare potrivit noii etape istorice în care intra ţara noastră: construirea socialismului. Una dintre cele mai importante măsuri iniţiate de partid la începutul revoluţiei socialiste a fost naţionalizarea principalelor mijloace de producţie industriale, miniere, bancare, de transport şi asigurări, la 11 iunie 1948. În judeţul nostru, naţionalizarea a antrenat pe toţi oamenii muncii, hotărîţi să apere şi să consolideze această cucerire revoluţionară. Pe baza legii de naţionalizare au trecut în proprietatea statului, ca bun al întregului popor, o seamă de întreprinderi cum sînt: Uzina „Unio", Fabrica „Fraţii Princz" (actual „23 August"), Fabrica de ţigle şi cărămidă, Industria textilă „Ardeleana", Fabrica de sticlă Poiana Codrului şi alte unităţi, unele dintre ele, dezvoltate şi modernizate ulterior, în procesul industrializării socialiste, s-au făcut cunoscute în ţară şi peste hotare ca unităţi industriale de prim rang al economiei socialiste româneşti.

După naţionalizare, Comitetul judeţean, toate organizaţiile de partid au desfăşurat o susţinută activitate politică pentru formarea unei atitudini înaintate a muncitorimii faţă de mijloacele de producţie, pentru îndeplinirea sarcinilor de reconstrucţie şi dezvoltare economică a judeţului şi a ţării. În perioada care a urmat, deşi au continuat să se menţină o serie de greutăţi, producţia industrială a judeţului a cunoscut o tendinţă generală de creştere, dovadă elocventă a capacităţii clasei munci-

toare de a organiza și conduce producția fără burghezie și mai bine decît aceasta.

Odată cu terminarea refacerii economice postbelice, prin îndeplinirea și depășirea planurilor anuale pe anii 1949—1950, partidul nostru a pus în fața clasei muncitoare sarcina industrializării socialiste, temelie a făuririi unei economii naționale moderne, armonioase și dinamice, „ca singura cale de lichidare a înapoierii economice, de valorificare superioară a bogățiilor naturale, de sporire rapidă a avuției și ridicare a standardului de viață al maselor, de întărire a independenței naționale"[3].

Concepția partidului nostru cu privire la industrializarea socialistă a fost elaborată la Congresele al VI-lea, al VII-lea și al VIII-lea și s-a concretizat în cele trei planuri cincinale din perioada 1951—1965, perioadă în care în țara noastră s-a făurit, în linii esențiale, baza economică a societății socialiste. Datorită politicii partidului de repartizare judicioasă a forțelor de producție pe întreg cuprinsul țării, teritoriul de astăzi al județului a cunoscut în această perioadă o importantă dezvoltare industrială. Dintre realizările obținute menționăm: lărgirea considerabilă a spațiului de producție în toate unitățile industriale; construirea, numai în perioada 1956—1960, a șapte noi obiective industriale; modernizarea și trecerea Uzinei „Unio" începînd cu anul 1954, la realizarea producției pentru export; înzestrarea marii majorități a unităților cu utilaje și mașini moderne. În decursul celor trei planuri cincinale, ritmul mediu anual de creștere a producției industriale a județului a fost de circa 15%.

Una dintre sarcinile de mare importanță în făurirea noii orînduiri a constituit-o organizarea pe baze socialiste a agriculturii. În acest domeniu, organizațiile de partid de pe teritoriul județului ca și cele din întreaga țară au desfășurat, pe parcursul celor 13 ani care s-au scurs între Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949 și anul 1962, cînd s-a încheiat procesul cooperativizării agriculturii, o vastă activitate politică în rîndurile țărănimii, au depășit multe greutăți în munca lor, pentru a convinge masele țărănimii să pășească pe calea agriculturii socialiste. Drept urmare, de la cele două cooperative agricole de producție, cîte au luat ființă în 1949 (Botiz și Păulești), numărul lor a ajuns la 81 în 1955 și la 123 în 1962. În județul Satu Mare cooperativizarea agriculturii s-a încheiat, practic, la sfîrșitul anului 1961.

Concomitent cu lupta pentru reorganizarea socialistă a satului, organele și organizațiile de partid au luat o seamă de măsuri în vederea consolidării, a întăririi economico-organizatorice a cooperației de producție din agricultură. La rîndul său, statul a oferit țărănimii un ajutor multilateral prin mașini, credite, semințe de soi, asistență tehnică ș.a. Edificatoare, în această privință, este creșterea masivă a numărului de tractoare fizice de la 192, cîte lucrau pe ogoarele județului în 1950, la peste 2 000, în 1965. Este caracteristic, de asemenea, faptul că întărirea econo-

[3] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcții și transporturi*, Editura politică, București, 1977, p. 17

mico-organizatorică a cooperativelor de producție agricolă a dus la creșterea an de an a producției. În anii 1961—1962 numeroase cooperative agricole de producție au obținut între 2 500—3 500 kg grîu și peste 3 500 kg porumb boabe la ha, precum și alte rezultate care au demonstrat superioritatea agriculturii cooperatiste față de agricultura practică anterior.

Concomitent cu înfăptuirea sarcinilor economice ale procesului de efidicare a noii orînduiri, organele de partid și de stat din actualul județ Satu Mare au acționat pentru înfăptuirea obiectivelor complexe ale revoluției culturale, desfășurînd o vastă activitate pentru ridicarea nivelului de cultură al tuturor oamenilor muncii, formării conștiinței lor socialiste.

Printre urmările vechiului regim bazat pe clase antagoniste, lipsit de interes pentru cultura maselor, se număra și existența neștiutorilor de carte, la care se adăuga nivelul cultural scăzut al maselor muncitoare în general. De aceea, un loc central în înfăptuirea revoluției socialiste în domeniul vieții spirituale l-a ocupat lichidarea analfabetismului, precum și răspîndirea culturii și ideologiei socialiste în mase. În realizarea sarcinilor complexe din acest domeniu un aport important au avut instituțiile culturale din cadrul județului: rețeaua de școli, Ateneul popular, Filarmonica de Stat din Satu Mare, Conservatorul de muzică și artă dramatică, Secțiile română și maghiară ale Teatrului de Nord, cele 160 cămine culturale ș.a. Acestor ani le aparține inițierea unei vaste mișcări artistice de masă care a antrenat mii de cetățeni din județ, zeci de formații teatrale, de dansuri, corale și instrumentale, brigăzi de agitație ale întreprinderilor și instituțiilor, ale căminelor culturale, remarcîndu-se prin activitatea lor artiștii amatori din Halmeu, Livada, Tășnad, Roșiori, Medieșul Aurit; numai în formațiile corale, în vara anului 1951, erau cuprinse peste 5 000 persoane. Organele de partid, diferitele instituții antrenate în vastul proces educațional, cultural de masă au acordat o atenție deosebită particularităților spirituale ale acestei zone, promovînd tradiții din toate zonele folclorice ale județului (Oaș, Codru etc.) și aparținînd tuturor oamenilor muncii ce trăiesc pe aceste meleaguri: români, maghiari, germani.

Ca urmare a activității intense și multilaterale desfășurate de organizațiile de partid s-au produs, încă din această perioadă, importante mutații calitative în conștiința oamenilor muncii în sensul întrării unității moral-politice a locuitorilor din județ în jurul partidului, cimentării continuie a unității frățești dintre toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, consolidării și adîncirii încrederii și stimei reciproce dintre aceștia, s-au înlăturat efectele politicii promovate în trecut de către cercurile reacționare, retrograde.

Obținerea acestor realizări a fost posibilă datorită creșterii necontenite a rolului conducător al organelor și organizațiilor de partid din județ, sporirii eficienței activității lor politice în mase, iar ca rezultat nemijlocit al creșterii influenței partidului în masele de oameni ai muncii, a sporit efectivul organizațiilor de partid. Dacă în 1951 existau 357 or-

ganizații de bază cu un număr de 7 998 membri, în anul 1965 efectivul celor peste 1 100 organizații de bază din zona actualului județ Satu Mare depășea 25 000 de comuniști.

Din punctul de vedere administrativ-teritorial, actualul teritoriu al județului Satu Mare a cunoscut aceeași evoluție ca toate celelalte zone ale țării noastre. După cum se știe, Plenara C.C. al P.C.R. din 15—17 mai 1950 a hotărît o nouă organizare administrativ-teritorială a țării, pe raioane și regiuni. În asemenea condiții, teritoriul vechiului județ Satu Mare a fost împărțit în mai multe raioane: Satu Mare, Carei, Oaș, Baia Mare, care au intrat în componența regiunii Baia Mare.

În istoria contemporană a României și, în acest cadru, a județului Satu Mare, Congresele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale P.C.R. s-au impus și vor rămîne ca momente decisive în ridicarea pe o treaptă superioară a activității partidului și a întregului popor român, pentru edificarea socialismului. Așa cum se arată în Programul P.C.R., „odată cu Congresul al IX-lea al partidului, în 1965, cu adoptarea noii constituții și proclamarea Republicii Socialiste România, se deschide o perioadă nouă în dezvoltarea socialistă a țării, în activitatea partidului"[4].

O importanță deosebită pentru dezvoltarea construcției socialiste a avut reorganizarea administrativ-teritorială a țării pe baza hotărîrilor adoptate de Conferința Națională a P.C.R., din decembrie 1967, care înlăturînd o serie de verigi și trepte intermediare, a apropiat conducerea de unitățile de bază, de activitatea de producție. Noua organizare teritorial-administrativă, în cadrul căreia a fost creat și județul Satu Mare, se impunea ca o măsură cu ample semnificații în politica consecvent promovată de partid de amplasare armonioasă a forțelor de producție pe întreg teritoriul patriei și a determina, pe această bază, ridicarea rapidă, economico-socială și culturală, a tuturor zonelor țării și îndeosebi a celor mai puțin dezvoltate economic; ea a dat un nou și puternic viței economico-sociale pe întreg teritoriul României socialiste. Referindu-se la semnificația acestei hotărîri, în perspectiva deceniului care a trecut de atunci, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea rostită la Marea Adunare Populară din municipiul Satu Mare la 21 iunie 1978 spunea că reforma administrativ-teritorială „a descătușat elanul creator al populației din toate județele și a creat condiții pentru o justă amplasare teritorială a industriei pentru dezvoltarea economico-socială armonioasă a patriei noastre"[5].

Pe baza rezultatelor, a transformărilor adînci și complexe care s-au produs în viața societății noastre în această perioadă, Congresul al X-lea al partidului, din august 1969, a apreciat că s-au creat condiții necesare pentru trecerea la o etapă nouă a dezvoltării socialiste a țării: făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate. La rîndul său, în noiembrie

---

[4] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 59.

[5] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, Ed. politică, București, 1979, p. 403—404.

1974, Congresul al XI-lea al P.C.R. a făcut un amplu bilanț al succeselor obținute de poporul nostru în toate domeniile de activitate, în ridicarea României pe noi culmi de progres și civilizație socialistă, adoptînd Directivele privind dezvoltarea economico-socială a țării în anii 1976—1980 și în perspectivă, pînă în 1990. De însemnătate istorică epocală, acest Congres a adoptat Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, care asigură perspectiva și orientarea clară a partidului, a întregului popor pentru următorii 15—20 de ani, definește strategia generală a partidului, a României socialiste, cristalizează direcțiile dezvoltării multilaterale a țării noastre.

Analiza realizărilor obținute de poporul român, de județul nostru, în perioada de după Congresul al IX-lea al P.C.R. pune în lumină un adevăr adînc intrat în conștiința oamenilor muncii din patria noastră, anume că aceasta este perioada cea mai fertilă, cea mai dinamică, mai prosperă din întreaga istorie a patriei noastre. Acest devăr este organic corelat cu altul și anume că toate realizările acestei perioade, succesele fără precedent dobîndite în toate domeniile sînt legate de activitatea prodigioasă fără răgaz, de exemplară dăruire revoluționară, de patos comunist a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Județul Satu Mare, oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități de pe meleagurile sătmărene se mîndresc cu faptul de a fi fost, începînd din anul 1969, de 6 ori gazdele ospitaliere ale conducerii partidului, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cadrul unor vizite de lucru, sau al unor împrejurări festive, așa cum a fost sărbătorirea unui mileniu de atestare documentară a municipiului Satu Mare, ori în momente deosebit de grele pentru noi, cum au fost cele din vara anului 1970, în timpul inundațiilor. Fiecare dintre aceste întîlniri ale tovarășului Nicolae Ceaușescu cu oamenii muncii din municipiul și județul Satu Mare au constituit dialoguri fructuoase, s-au concretizat în măsuri și indicații de neprețuită valoare pentru dezvoltarea economico-socială și culturală rapidă, mereu ascendentă a județului nostru.

Analizînd retrospectiv dezvoltarea județului Satu Mare în perioada ce s-a scurs de la Congresul al IX-lea pînă în prezent, se impune a fi subliniată ideea, devenită axiomă, că baza dezvoltării societății, a depășirii stadiului de slabă dezvoltare o constituie efortul propriu al poporului, mobilizarea intensă a tuturor resurselor materiale și umane, într-o concepție de perspectivă. Alocarea unei părți însemnate din venitul național pentru dezvoltare, și în primul rînd pentru industrializare, reprezintă calea sigură a propășirii întregii vieți sociale. Repartizarea armonioasă a forțelor de producție pe întregul teritoriu este nu numai o soluție care rezolvă un întreg ansamblu de probleme economico-sociale, culturale ș.a. ci și singura cale care asigură valorificarea superioară a resurselor din toate zonele, accesul tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de naționalitate, la binefacerile civilizației socialiste.

Datorită înfăptuirii consecvente a concepției strategice a partidului, județul Satu Mare a cunoscut în anii 1965—1978 un amplu proces de dezvoltare economico-socială și spirituală. Pentru a ilustra această realitate sînt suficiente cîteva date: de exemplu, întreaga producție industrială a județului din anul 1938 se obține în prezent în numai 7 zile. Dacă în 1965 valoarea producției globale industriale era de 2,1 miliarde lei, ea a crescut în 1968 la 2,9 miliarde, la 3,5 milliarde în 1970, în 1975 la 7,2 miliarde, iar în 1978 la 10,8 miliarde. Efortul oamenilor muncii sătmăreni se va caracteriza în anul 1980 într-o producție industrială cifrată, valoric la 14 miliarde lei.

De asemenea, trebuie menționat că, numai în anii 1976—1978 în județ au fost puse în funcțiune o seamă de capacități industriale, dintre care menționăm: secția forjă-debitare IPSUIC și Complexul feroviar Satu Mare — Ferestrău; fabrica de lapte praf și fabrica de gheață Carei, fabrica de pîine Negrești—Oaș; Întreprinderea de prelucrare a inului Supur, dezvoltarea întreprinderii „UNIO" Satu Mare, Fabrica de mobilă a I.P.L. Satu Mare; Poligonul de prefabricate al I.I.J.C.; Complexul de valorificare a legumelor și fructelor al I.L.F. ș.a.

În anul 1979 în județ au fost date în folosință peste 80 noi capacități industriale și agrozootehnice. Aceste realizări au la bază amplul efort de investiții îndreptat de partidul și statul nostru spre județul Satu Mare. Spre pildă, numai în cincinalul 1971—1975 volumul investițiilor a depășit 5 miliarde de lei, pentru ca în cincinalul actual acesta să se cifreze la peste 7,2 miliarde lei. Investițiile perioadei 1976—1980 sînt destinate pentru o serie de obiective, cum sînt: dezvoltarea uzinei „Unio" și a Întreprinderii de piese auto Satu Mare; dezvoltarea capacității de turnare a întreprinderii „23 August"; dezvoltarea întreprinderii de confecții „Mondiala"; realizarea unei secții de finisaj pentru țesături de bumbac la întreprinderea „Textila Ardeleană"; dezvoltarea întreprinderii textile „Integrata" Negrești—Oaș; construirea Întreprinderii de mașini pentru unelte aşchietoare Satu Mare, a Combinatului pentru îngrășăminte chimice; a abatorului și antrepozitului frigorific din Satu Mare ș.a. Prin realizarea acestor obiective Comitetul județean de partid acționează ferm ca și în cadrul județului să se asigure o dezvoltare cît mai armonioasă, construind obiective industriale în zonele mai puțin industrializate.

Analiza riguroasă a realităților industriei județului a realizărilor obținute de colectivele de oameni ai muncii, cu deosebire în cincinalul precedent și în cel actual, pe bună dreptate definit ca cincinal al afirmării revoluției tehnico-științifice, reliefează sporirea eficienței economice, folosirea superioară a potențialului productiv. Astfel, se reduc continuu cheltuielile materiale la 1 000 lei producție marfă dovadă a creșterii productivității muncii, ceea ce conduce la faptul că, în acest an, peste două treimi din sporul producției industriale se realizează pe seama creșterii productivității muncii. O altă expresie a sporirii eficienței economice o constituie faptul că la 1 000 lei fonduri fixe se obține o pro-

ducție de peste 3 000 lei, iar în unele unități de peste 3 600 lei. Pentru întregirea acestor date, ca și pentru a atesta în plus gradul ridicat al activității industriei sătmărene, menționăm că, asemenea întregii economii naționale, și în județul nostru ritmul de creștere al exportului este mult mai ridicat decît cel al creșterii producției industriale, situîndu-se în perioada 1973—1978 la procentul de 16,9 la sută, unitățile economice sătmărene exportînd astăzi în 50 de țări. În condițiile aplicării în practică a principiului autoconducerii muncitorești, al autogestiunii economico-financiare, toate colectivele de oameni ai muncii sînt mobilizate la folosirea conștientă a mijloacelor de muncă și creșterea continuă a capacității lor de creație și inovație, ridicarea neîntreruptă a eficienței muncii. În acest nou climat sînt create noi condiții și pentru realizarea angajamentelor asumate în vederea obținerii, pînă la sfîrșitul anului 1980 a unei producții industriale suplimentare de două miliarde lei, din care s-au realizat deja 1,8 miliarde.

Procesele care au avut loc în perioada 1965—1978 sînt deosebit de importante. În timp ce numărul personalului muncitor a crescut de 1,8 ori numărul muncitorilor a sporit aproape de 2 ori, iar în industrie de peste 2 ori. În total populația ocupată în 1965 — 18,4% o reprezentau muntorii din industrie care în 1978 au ajuns la 30,9%, corespunzător scăzînd ponderea populației ocupată în agricultură de la 65,7% la 43,9%. Aceasta confirmă tendința de transformare a economiei județului într-o economie industrial-agrară, în cadrul căreia industria realizează 74,2% din produsul social în profil teritorial, în timp ce agricultura cunoaște un proces continuu de modernizare și dezvoltare.

Ramură puternică a economiei județului, agricultura sătmăreană și-a dublat valoarea producției globale, în perioada 1965—1978, în anul 1980 valoarea producției agricole se va cifra la cca. 3,5 miliarde lei. Datorită dezvoltării bazei tehnico-materiale, care permite mecanizarea complexă a tuturor suprafețelor și lucrărilor efectuate, a hărniciei lucrătorilor ogoarelor și a sprijinului acordat de stat, agricultura județului nostru, ca și a întregii țări, a înregistrat în 1976 cea mai bogată recoltă din istoria sa, iar realizările din 1977 la cereale au fost superioare celor din anul trecut. Spre exemplu, cooperativele agricole de producție din județ au obținut în 1976, față de cincinalul 1971—1975, o producție medie de grîu cu 25% mai mare; la sfeclă de zahăr cu 25%; la floarea soarelui cu 29%; la cartofi cu 16%. Și în domeniul zootehnic, deși planul efectivelor de animale nu s-a realizat integral, s-a înregistrat, în 1976 față de anul precedent, un spor de circa 5 700 bovine, 9 000 porcine, peste 15 000 ovine, iar măsurile privind dezvoltarea zootehniei și a producției animaliere, stabilite de plenara Comitetului județean de partid din 24 iunie 1977, prevăd ca pînă la sfîrșitul cincinalului această ramură să reprezinte peste 40% din întreaga producție agricolă.

Recentele măsuri elaborate din inițiativa secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu și adoptate

de Plenara C.C. al P.C.R. din 1 februarie 1979, cu privire la îmbunătățirea conducerii și planificării unitare a agriculturii, crearea consiliilor unice agroindustriale de stat și cooperatiste, marchează prin conținutul și dimensiunile lor noi modificări calitative care se vor realiza în agricultură și în întreaga viață socială din mediul rural. În prezent, cele 17 consilii unice agro-industriale, de stat și cooperatiste din județ, parcul de mașini unificat, forța unită a cadrelor conducătoare și de specialitate, alte măsuri menite să ducă la valorificarea mai substanțială a potențialului agricol de care dispune județul Satu Mare, încă de pe acum, își dovedesc semnificația lor majoră.

Întreaga dezvoltare a societății noastre demonstrează concludent că succesele obținute în activitatea economică se răsfrîng direct asupra nivelul și modului de viață al oamenilor muncii, care sînt beneficiarii nemijlociți a tot ceea ce se realizează în societatea noastră. Desigur, înainte de toate, dezvoltarea economică aduce după sine crearea de noi locuri de muncă, asigurînd fiecărui cetățean posibilitatea de a duce o existență demnă, de a se realiza pe plan profesional în concordanță cu pregătirea sa. Retribuția medie lunară pe total personal a crescut în perioada 1965—1976 cu 182%. Retribuția medie reală a fost în 1976 de 1 646, cu 7,2% mai mare decît în 1975, iar veniturile bănești ale țăranilor cooperatori au crescut de 14 ori față de anul 1965.

Potrivit măsurilor adoptate de conducerea partidului în vederea sporirii retribuției reale a personalului muncitor, aceasta va cunoaște pînă în 1980 o creștere de 32% față de 18—20%, cît se prevedea prin programul inițial. În concordanță cu sporirea puterii de cumpărare a populației județului, volumul desfacerilor de mărfuri a crescut cu peste 300% în perioada 1965—1978.

Aceste coordonate ale vieții noastre economico-sociale sînt integrate organic viziunii de ansamblu a societății socialiste multilateral dezvoltate, ca etapă ce să concretizeze, pe toate planurile, superioritatea noii orînduiri, să-i confere autentice trăsături de civilizație nouă, socialistă. În acest sens, în Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Conferința națională a scriitorilor se sublinia: „Pornind de la considerentul că menirea istorică a socialismului este nu numai eliberarea omului de exploatare și asuprire, asigurarea bunăstării lui materiale și spirituale, ci și făurirea unei civilizații superioare, partidul și statul nostru asigură dezvoltarea și perfecționarea continuă a învățămîntului, științei, culturii, legarea tot mai strînsă a acestora de cerințele concrete ale societății, intensificarea tot mai puternică a vieții spirituale, a poporului, făurirea suprastructurii noi a orînduirii pe care o edificăm"[6].

Concludente pentru această orientare programatică, ce relevă o altă dimensiune a experienței românești în conceptarea marilor procese

[6] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Conferința națională a scriitorilor*, Editura politică, București, 1977, p. 7.

civilizatoare inaugurate de societatea socialistă, sînt realizările obținute în județul nostru în dezvoltarea învățămîntului culturii, artei. Cu privire la noile dimensiuni ale vieții spirituale a oamenilor muncii sătmăreni, sinteza cea mai expresivă o constituie marele festival național „Cîntarea României". Prilej nemaiîntîlnit în analele țării noastre, această amplă manifestare a dezvăluit inepuizabila forță de creație și interpretare artistică a tuturor celor ce muncesc în acest județ, români, maghiari, germani, fără deosebire de naționalitate. Prin creațiile proprii, prin cînt, vers și joc, masele muncitoresc sătmărene au glorificat marile transformări revoluționare înfăptuite în România socialistă, inclusiv în județul Satu Mare, și-au afirmat încă odată voința nestrămutată de a înfăptui neabătut politica partidului de dezvoltare necontenită a țării spre comunism. Cele 324 formații artistice de amatori care cuprind peste 6 100 membri, 650 formații ale tineretului și pionierilor, în rîndurile cărora activează peste 16 500 interpreți au prezentat sute de spectacole la care au participat 300 000 de cetățeni. Valoarea artei sătmărene a primit o elocventă consacrare cu prilejul primei ediții a festivalului, unde două formații sătmărene s-au clasat pe locul I, 14 formații pe locul II, 9 formații pe locul III. În etapa de vară a celei de a doua ediții a festivalului au participat 604 formații cu peste 10 000 artiști amatori și profesioniști.

Evident, activitatea educativă desfășurată pe teritoriul județului Satu Mare sub conducerea organizațiilor de partid este mult mai complexă, multilaterală. În sprijinirea activității economice și tehnice din industrie și agricultură, organizațiile de partid au desfășurat o vastă activitate politică și cultural-educativă; în județ au fost efectuate mii de expuneri, dezbateri, simpozioane, mese rotunde ș.a. abordîndu-se o gamă vastă de probleme reclamate de cerințele concrete ale îndeplinirii sarcinilor de producție în industrie și agricultură. Întreaga activitate politică și cultural-educativă are ca scop suprem formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste, afirmarea valorilor culturii noi, a principiilor eticii și echității socialiste întărirea necontenită a unității de muncă și acțiune dintre oamenii muncii români și cei aparținînd naționalităților conlocuitoare — maghiari, germani și de alte naționalități.

Nu am putea înțelege marile transformări petrecute în județul nostru fără a aprecia meritul esențial al organelor și organizațiilor de partid, al tuturor comuniștilor, în mobilizarea maselor la înfăptuirea măreților obiective ce ne-au stat și ne stau în continuare în față. Din 1968, cînd organizația județeană numără peste 30 000 comuniști, au crescut continuu rîndurile membrilor de partid, astfel că în prezent avem un număr de peste 50 000 membri de partid, din care 51,42% sînt muncitori, 23,2% țărani, 20,56% intelectuali și funcționari, femeile reprezintă 27,56% din efectivul organizației județene. Alături de structura socio-profesională, organizația județeană reflectă și compoziția națională a populației din

județ. Creșterea numerică a membrilor de partid s-a realizat în condițiile amplificării rolului conducător al organizațiilor de partid, a sporirii atribuțiilor acestora, a punerii în practică a conducerii științifice a întregii noastre vieți economico-sociale.

Afirmarea elementelor unui stil superior de conducere, din interiorul societății, creșterea competenței politico-organizatorice, ideologice a organelor și organizațiilor de partid, situarea comuniștilor ca exemple înaintate de competență profesională și politică, de atitudine civică, au determinat sporirea la cote fără precedent a rolului conducător al organelor și organizațiilor de partid, au asigurat capacitatea efectivă a acestora de a conduce masele, atît în împrejurările normale ale muncii și vieții, cît și în cele mai grele, așa cum au fost cele provocate de inundațiile din vara anului 1970.

Toate aspectele menționate privind dezvoltarea economico-socială, politică, culturală, a județului Satu Mare demonstrează că această străveche zonă de viață și cultură românească pulsează în același ritm cu organismul dinamic al întregii societăți socialiste românești, că perioada ce urmează îi deschide perspective însuflețitoare, de amplificare a realizărilor de pînă în prezent. Realitățile și perspectivele țării noastre, iar în acest context general ale județului Satu Mare, concretizează cu puterea de convingere a faptelor aprecierea făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XI-lea al P.C.R.; „Toate acestea ne dau temeiul să privim cu încredere viitorul, avînd garanția că dezvoltarea viitoare economico-socială a țării dispune de o temelie trainică și că România va obține noi și mari succese în toate domeniile de activitate, își va făuri o civilizație socialistă, tot mai avansată, va merge ferm spre comunism". Această minunată perspectivă pentru județul nostru a primit noi contururi cu ocazia vizitei de lucru efectuată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu și alți tovarăși din conducerea partidului, în iunie 1978 care a prilejuit o nouă și amplă analiză, la fața locuui, a multiplelor aspecte ale activității organizației noastre județene, a tuturor oamenilor muncii din județ pentru înfăptuirea hotărîrilor Congresului al XI-lea și a Conferinței naționale a partidului din 1977. Cu acest nou prilej tovarășul Nicolae Ceaușescu a dat o seamă de indicații de o inestimabilă importanță pentru dezvoltarea și diversificarea ramurilor economiei județene, mai buna utilizare a potențialului material — tehnic și uman, continuarea amplasării în mod rațional, pe teritoriul județului a noi obiective economice și sociale.

Coordonatele pe care va evolua județul Satu Mare în perioada 1976—1980 și în perspectiva anilor 1990, ca dealtfel toate județele patriei, întreaga țară, în viziunea programului partidului, a documentelor Congresului al XI-lea, vor duce și aceste meleaguri pe culmi mereu su-

perioare de civilizație socialistă, de progres material și spiritual. Potrivit prevederilor actualului plan cincinal în profil teritorial, producția industrială globală va crește de la 7,460 miliarde lei la 11,869 miliarde lei, într-un ritm mediu anual de 9,6%. Parametri superiori va cunoaște și valoarea producției globale agricole, care va atinge cota de aproape 3 miliarde și jumătate. În județ se va realiza, în continuare, o vastă activitate de investiții, care se va cifra în anul 1980 la peste 61,2 miliarde lei, numărul personalului muncitor va spori la 100 763 în 1980 față de 95 800 în 1975; la prevederile menționate se adaugă creșterea volumului desfacerilor de mărfuri cu 152%, iar a volumului prestărilor de servicii către populație cu 160%. Cele mai substanțiale ritmuri de creștere vor înregistra industria ușoară, industria construcțiilor de mașini și mineritul. Pe harta județului își va face apariția în această perioadă o nouă ramură industrială: chimia.

Un ritm susținut de dezvoltare va înregistra agricultura, care prin adîncirea procesului de zonare și concentrare a producției agricole, consolidarea bazei tehnico-materiale și a tehnologiilor, creșterea suprafeței arabile cu 12 000 ha și a celei irigate cu aproape 600 ha și prin alte măsuri va asigura sporirea producției agricole la grîu și secară cu 189%, porumb boabe cu 107%, cartofi cu 112% ș.a.

Alături de acești parametri esențiali pe care vor evolua cele două ramuri hotărîtoare ale economiei județului — industria și agricultura — fizionomia județului va cunoaște importante modificări, ca urmare a amplificării construcției de locuințe care se va cifra la 12 400 apartamente, a îmbunătățirii sistemului de alimentare cu apă și canalizării multor localități urbane și rurale, a sporirii eforturilor pentru ocrotirea sănătății și îmbunătățirea necontenită a vieții materiale și spirituale a celor ce muncesc și trăiesc pe meleagurile sătmărene.

Județul Satu Mare se înscrie astfel pe coordonatele milenarei istorii a României ca o parte organică și activă a luptei generale a poporului român pentru progres, libertate, independență și suveranitate, pentru socialism și comunism.

Viitorul cincinal va însemna și pentru județul nostru o treaptă superioară de progres, civilizație și bunăstare. Corespunzător orientărilor cuprinse în Directivele Congresului al XII-lea al partidului, dezvoltarea economico-socială a județului va fi axată pe creșterea echilibrată a ramurilor economice, pe valorificarea superioară a resurselor de materii prime și energie, a forței de muncă, ridicarea nivelului tehnic-calitativ al întregii producții materiale, creșterea productivității și eficienței întregii activități. Pe această bază, producția globală va spori pe locuitor de la 51 721 lei în 1980 la 72 150 lei în 1985, iar populația ocupată la 1 000 de locuitori va ajunge la 480 persoane.

Principalii indicatori sintetici ai dezvoltării județului Satu Mare în anii 1981—1985 sînt următorii[7]:

	Creșterea în anul 1985 față de plan 1980	Ritm mediu anual de creștere
— Producția globală totală din care:	145,8	7,9
industrie	154,1	9,0
— Volumul de activitate în agricultură	140,3	7,0
— Producția globală pe locuitor	139,5	6,9
— Producția netă industrială	162,9	10,3
— Investiții pe cincinalul 1981—1985 față de 1976—1980	222,1	17,3
— Export — total	263,8	21,4
— Numărul personalului muncitor	112,0	2,3
— Productivitatea muncii raportată la producția netă	145,3	7,8
— Reducerea cheltuielilor de producție la 1 000 lei prod. marfă în ind. republicană	6,8	—
— Desfaceri de mărfuri cu amănuntul	136,3	6,4
— Prestări de servicii pentru populație	137,3	6,5

În industrie se va pune accentul pe creșterea producției unităților existente și a celor nou puse în funcțiune, pe îmbunătățirea calității și diversificării produselor, introducerea unor tehnologii moderne. O atenție deosebită se va acorda extinderii și diversificării industriei mici și artizanatului, folosirii cu înaltă eficiență a resurselor materiale și energiei, a întregului potențial tehnic și uman al județului.

În agricultură se va asigura accelerarea procesului de dezvoltare intensivă și de modernizare a producției, pe baza aplicării cuceririlor științei agrozootehnice. Producția globală agricolă va spori într-un ritm mediu anual de 4,6 la sută față de cincinalul actual.

În agricultură se vor investi fonduri în valoare de 2,8 miliarde lei. Parcul de mecanizare va crește cu peste 13 000 de tractoare, 75 combine pentru cereale și alte utilaje de înalt randament. Va crește cantitatea de îngrășăminte chimice, va continua acțiunea de desecări, de combatere a eroziunii solului pe mari suprafețe și se va încheia zonarea culturilor.

[7] *Proiect — Planul — Directivă de dezvoltare economico-socială a județului Satu Mare, în perioada 1981—1985*, ziarele: *Cronica sătmăreană* și *Szatmári Hirlap*, 6 octombrie 1979; vezi, și *Județul Satu Mare în cifre și fapte*, Satu Mare, 1980.

Toate aceste măsuri vor asigura obținerea an de an, a unor producții superioare și stabile, atît în sectorul vegetal, cît și în cel zootehnic.

Conform Planului-Directivă și în județul nostru se va acorda o atenție sporită cercetării științifice și dezvoltării tehnologice, realizării cu eficiență superioară a investițiilor, creșterii eficienței economice în toate sectoarele de activitate, ridicării nivelului de trai al populației.

Documentele elaborate de cel de al XII-lea Congres al partidului au un profund caracter științific, realist. Ele exprimă cerințele obiective ale progresului economico-social în etapa actuală și prefigurează, pe această bază, viitorul strălucit al patriei, transpunerea în viață a Programului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

ARHEOLOGIE

CÎTEVA DATE PRIVIND ETAPA DE SFÎRŞIT A PALEOTICULUI SUPERIOR ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

MARIA BITIRI

Multă vreme discuţiile cu privire la existenţa unor dovezi de locuire paleolitică în nord-vestul României s-au purtat în contradictoriu pe marginea descoperirilor lui Roşca Marton în atelierele de cioplire de la Bicsad[1].

Reluarea cercetărilor de către C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Elena Covaci a dus la descoperirea primei aşezări paleolitice la Boineşti şi la identificarea musterianului şi aurignacianului în zonă[2].

Acestora le-a urmat o perioadă de cercetări şi săpături sistematice desfăşurate în perioada 1959—1969 în Depresiunea Ţara Oaşului în special, prilej cu care numărul descoperirilor s-a mărit consderabil şi aria lor s-a extins, cuprinzînd Depresiunea Baia Mare şi Platforma Someşeană[3].

Peste tot însă este vorba de aşezări cu 1—3 niveluri de locuire, situate pe promontorii şi pinteni terasiformi cu înălţimi joase (200—600 m) puternic erodate.

Cele mai vechi dovezi de locuire umană atestate în zonă sînt cele musteriene tîrzii, urmate de cele aurignaciene şi gravetiene.

Succesiunea stratigrafică şi pedogenetică a depozitelor ce le înglobează, analizată de H. Asvadurov la Boineşti, Călineşti şi Remetea, indică existenţa a două orizonturi principale de luturi uşor nisipoase A şi luturi argiloase B, cu un orizont de tranziţie între ele A_2 B[4]. În general, fiecare orizont pedogenetic corespunde unui strat de cultură, peste tot gravetianul fiind descoperit la nivelul orizontului A.

Dată fiind poziţia de înălţime a aşezărilor şi erodarea puternică a depozitelor, straturile paleolitice se găsesc la adîncimi cu totul reduse, multe dintre ele fiind distruse.

---

[1] Martin Roska, *Cercetări preistorice în Ardeal în anul 1928*, A.I.G.R., vol. XIV, Bucureşti, 1931; Marius Moga, *Paleoliticul inferior în Transilvania*, A.C.M.I., secţiunea pentru Transilvania, vol. IV, 1932—36, Cluj, 1937.

[2] C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Elena Covács, *Cercetările paleolitice în regiunea Baia Mare*, Materiale, VI, Buc., 1959.

[3] Maria Bitiri, *Paleoliticul în Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1972.

[4] H. Asvadurov, Maria Bitiri şi Ştefana Roman, *Precizări în cronologia paleoliticului din Ţara Oaşului prin analize pedologice şi palinologice*, S.C.I.V., 21, 3, Bucureşti, 1970.

În felul acesta, pe locul vechilor așezări (în special cele gravetiene cu un singur nivel) s-au descoperit piese litice izolate, răspîndite pe coama dealurilor.

În cazul așezărilor cu mai multe niveluri de locuire gravetianul suprapune direct aurignacianul, fără a putea afirma însă că este vorba de o evoluție locală a culturii de la o etapă la alta, ambele straturi reprezentînd faze de dezvoltare discontinuă. Primele dovezi de locuire gravetiană s-au identificat în 1959 la Boinești[5].

În toate stațiunile studiate în această parte a țării cele mai tîrzii dovezi de locuire paleolitică atribuite graveianului constau din obiecte de piatră cioplită, vetre de foc organizate și urne răzlețe de arsură.

Boinești

Așezarea paleolitică de la Boinești se află aproximativ la 1 km vest de satul cu același nume, pe capătul mai înalt (altitudine 215 m) al unui deal cunoscut sub numele de „Coasta Boineștilor" sau „Belavara", în raza comunei Bixad.

Dealul este cuprins între rîurile Lechincioara și Valea Rea, cu axa longitudinală orientată de la nord-est la sud-vest. Coasta Boineștilor, alături de dealurile Remetei Oașului, formează un fel de insulă înaltă în mijlocul depresiunii, reprezentînd un martor eruptiv vulcanic, format prin erupțiile terțiare ce s-au produs în vestul Carpaților Orientali.

Cercetările arheologice s-au desfășurat în patru campanii în perioada 1957—1967, pe o suprafață de 185 m.p. și s-au descoperit trei niveluri de locuire, între care ultimul (III), situat în depunerile orizontului A, a fost atribuit gravetianului.

În urma cercetărilor întreprinse s-a constatat că cele trei niveluri de locuire au avut aceeași arie de răspîndire, cuprinzînd o suprafață de circa 250 m.p. În același timp s-a constatat că, deși cele trei straturi se suprapun și cronologic se succed, ele nu reprezintă urmele unei locuiri și dezvoltări locale continue fiecare dintre ele face dovada existenței pe Coasta Boineștilor a trei grupuri de vînători paleolitici, ce au poposit aici succesiv un timp relativ scurt, fiecare fiind purtător al unei anume culturi, într-o anumită etapă de dezvoltare a paleoliticului.

Nivelul III de locuire, situat în Orizontul A, gros de circa 0,30 m, cuprinde dovezi ce constau din 382 piese litice, între care doar 31 unelte. Materia primă ce a stat la baza prelucrării acestora constă din opal, care reprezintă majoritatea covîrșitoare, restul revenind diverselor roci silicioase de prund și obsidianei.

Pe lîngă nucleele prismatice cu dimensiuni medii, cunoscute în nivelul precedent, apar numeroase astfel de piese cu dimensiuni mai

[5] Maria Bitiri, *Așezarea paleolitică de la Boinești*, S.C.I.V., XV, 2, Buc., 1964.

mici (microlitice), multe dintre ele cu formă piramidală. Între unelte cele mai numeroase sînt gratoarele (10 exemplare), care în mare măsură păstrează formele celor din aurignacian. În plus, acum apar exemplare microlitice, ovale sau circulare, cioplite de jur împrejur și se înmulțesc cele cu partea activă oblică pe capăt de lamă simplă. Alături de acestea apar 2 unelte combinate, un gratoar-burin și un gratoar-străpungător, 5 lame și vîrfuri microlitice retușate abrupt, 4 burine, 3 lame trunchiate, 2 lame denticulate și 2 piese tip „ecaillée" (Pl. I/1—11).

Remetea — Șomoș I

Situat în partea de nord-vest a satului Remetea-Oașului, pe malul drept al rîului Tur, dealul Șomoș este un piemont de origine eruptivă, înalt de circa 200 m, cu axa longitudinală orientată în direcția nord-vest—sud-est. Capetele dealului sînt înalte, abrupte și pietroase, iar așezarea paleolitică se află pe șaua mai joasă dintre cele două ridicături terminale.

Așezarea a fost descoperită în 1962 cînd s-a efectuat și primul sondaj. În perioada 1963—1965 s-au întreprins săpături mai ample pe o suprafață de 302 m^2, fără a se epuiza așezarea. În general săpăturile efectuate în acest punct, au fost adîncite pînă la circa 0,80 m, excepție făcînd două sondaje stratigrafice duse pînă la 1,80 m și respectiv 2 m adîncime, stratul atribuit gravetianului fiind situat în depunerile luto-prăfoase de la suprafață (A) pe o grosime de circa 0,25 m.

Inventarul litic descoperit constă din 1562 piese, între care 99 sînt unelte finite, toate cu caracter microlitic dominant.

Materia primă constă din roci locale în primul rînd opal, silexuri și gresii de prund și obsidiană, ultima neidentificată în depozit natural în preajmă.

Între unelte, categoria cea mai importantă o reprezintă gratoarele (44 exemplare), cioplite pe așchii cu dimensiuni reduse, cu partea activă puțin proeminentă, de tipul așa numitelor „grattoire courts frontaux". Unele piese sînt multiple, altele combinate.

Majoritatea lamelor (simple sau retușate) sînt în stare fragmentară. Deosebim între acestea 17 piese retușate abrupt și 5 trunchiate oblic prin aceeași manieră de cioplire, 4 burine, 3 străpungătoare, 2 lame denticulate, o piesă combinată gratoar-străpungător, o piesă tip „ecaillée" și un trapez (Pl. I/12—21).

Importantă pentru caracterizarea ultimului nivel de locuire de la Remetea este descoperirea unei vetre de foc, amenajată pe trei lespezi de piatră, așezate una lîngă alta, toate arse parțial la roșu.

Între pietre și în preajma lor, pe o suprafață de circa 7 m.p., s-au păstrat paiete mărunte de cărbune și urme de cenușă.

Călinești

La numai 4—5 km nord-vest de Boinești și Remetea, pe dealurile din raza comunei Călinești, în perioada 1964—1966 s-au descoperit cinci

puncte paleolitice, în patru dintre ele fiind identificate dovezi ale culturii gravettiene.

Călinești I.

La nord-vest de comuna Călinești, spre Gherța Mică, la distanță aproximativ egală între cele două localități se ridică o culme cunoscută sub denumirea de „Bocoghița". Orientat de la sud la nord, dealul se află între drumul ce leagă Călineștii de Gherța Mică și lanțul muntos al Oașului cu dealurile Palna, Piciorul Corbului, Outul și Gruiul, despărțite de Bocoghița printr-o zonă joasă de luncă.

Bocoghița are o suprafață întinsă dar accidentată, prezentînd mai multe neregularități pe ambele versante, rezultat al degradărilor de teren. De-a lungul dealului, de la sud la nord, prin alunecări produse în timp s-au format patru trepte (platforme înclinate) care fac dealul accesibil lucrărilor agricole. Capătul nordic este mai înalt și se termină printr-o pantă mai abruptă iar capătul de sud și ambele versante sînt înclinate în pantă lină pînă la unirea cu zone de luncă. Cercetări de suprafață am întreprins pe toată suprafața dealului și am constatat că piese din piatră cioplită apar peste tot în cantități ce variază de la un loc la altul.

În zona mai bine păstrată s-au identificat două niveluri de locuire, cel superior, care atestă cultura gravetiană, fiind situat în partea superioară a depunerilor loessoide (orizontul A) pe o grosime de circa 0,30 m. Din cauza lucrărilor agricole stratul de cultură este parțial distrus, multe din materialele arheologice recuperate fiind găsite la suprafață.

Din acest strat provin 386 piese litice, între care 33 sînt unelte finite. Ca tipuri sînt prezente toate cele identificate la Boinești și Remetea. Deși numărul pieselor este redus, proporția se păstrează, cele mai multe fiind gratoarele, în număr de 7 exemplare. La acestea se adaugă 3 burine, 2 lame trunchiate, 2 lame denticulate, 3 străpungătoare, un gratoar dublu, 7 lame și vîrfuri mărunte retușate abrupt și 8 lame retușate oblic (Pl. II/1—7).

Materia primă constă din roci de proveniență locală, opal în primul rînd (86%), diverse silexuri (între care cîteva exemplare de silex cretacic de proveniență răsăriteană), gresie și alte roci silicoase de prund și obsidiană.

Călinești III.

Așezarea se află pe un piemont înalt de circa 100 m, care face parte din lanțul Făget-Cremenari ce se desfășoară între localitățile Călinești și Lechința. Cercetările arheologice s-au efectuat în trei campanii, în perioada 1065—1969, și au afectat o suprafață de 297 m.p. în 14 secțiuni.

Cu acest prilej s-a identificat un singur strat de cultură paleolitică, situat în depunerile gălbui-lutoase ale orizontului A, între circa 0,20 și 0,60 m adîncime.

Așezarea a cuprins o suprafață de aproximativ 250 m.p., majoritatea materialelor fiind concentrate în jurul a două vetre de foc, aflate la 5 m distanță una de cealaltă.

Prima vatră era de suprafață și a fost spălată în întregime, pe locul ei rămînînd doar pămîntul ars la roșu și două gropi amenajate pentru păstrarea focului. Gropile, situate la distanță de 20 cm una de alta, aveau adîncimea de 12 cm și lărgimea de 6 cm, ambele fiind umplute cu cenușă și cărbuni mărunți de lemn. Cea de a doua vatră, adîncită 12 cm, și cu diametrul de 62 cm, a fost de asemenea umplută cu cenușă și cărbuni mărunți de lemn. În preajma celei de a doua vetre s-a descoperit un complex de cioplire, care consta din bulgări nucleari și numeroase așchii mărunte de piatră.

De pe suprafața săpată în cele trei campanii am recoltat 927 piese litice, dintre care numai 52 unelte finite, restul revenind deșeurilor de prelucrare. Tot aici s-a descoperit un dinte de bovideu, ce aparține unui individ adult de Boss. Bison, dimensiuni mici (q ?), singurul rest faunistic descoperit în cercetările paleolitice din Oaș.

Materia primă care a stat la baza prelucrării uneltelor de piatră constă din opal, rocă aflată în depozit natural la baza promontoriului și mai puțin silex de bună calitate, tuf vulcanic, gresie cenușie, obsidiană patinată și obsidiană neagră translucidă, ultimele în exemplare izolate. Între uneltele descoperite în această așezare cele mai numeroase sînt gratoarele, în număr de 21 exemplare, cioplite pe așchii scurte și groase și pe lame. În număr destul de mare au apărut lamele și așchiile retușate mărunt, oblic, 15 exemplare. În ordine numerică descrescîndă acestora le urmează cele 6 burine, 4 lame mărunte și vîrfuri retușate abrupt, 2 lame trunchiate, 2 gratoare duble, o piesă combinată gratoar-burin și o piesă tip „ecaillée" atipică. În cadrul unui complex litic cu relativ puține unelte mărunte se impune menționarea descoperirii unei lame microlitice, cioplită dintr-un silex cenușiu de bună calitate, translucid, cu o latură retușată abrupt și ambele capete trunchiate și retușate în aceeași manieră.

Călinești IV.

În timpul cercetărilor întreprinse în cursul campaniei din 1966, s-au descoperit noi dovezi de cioplire paleolitică la Călinești, pe locul numit Lichihorb (o ridicătură piemontană situată în partea de vest a comunei).

Acest punct, situat la distanțe aproape egale între așezările paleolitice Călinești I și Călinești III, reprezintă o așezare distrusă de lucrări agricole și eroziune.

Deși puține la număr, piesele tipice descoperite pe Lichihorb ne-au determinat să întreprindem aici unele sondaje pentru a identifica poziția stratului de cultură. În acest scop, în 1967, am deschis o secțiune de 20×2 m de-a lungul terenului și șase condaje mici, amplasate de o parte și de alta a secțiunii principale, însumînd un total o suprafață de 53 m.p.

În urma acestor săpături am constatat că stratul de cultură, situat inițial într-un sol podzolic, a fost complet distrus. Depunerile ce se păs-

trează sînt foarte reduse (40—50 cm grosime) și suprapun direct roca de bază formată din aglomerate vulcanice.

Fără a putea vorbi de o precizare a poziției stratigrafice, în aceste depuneri ca și la suprafață am putut recupera unele materiale a căror tipologie ne-a ajutat la identificarea apartenenței culturale a acestei locuiri.

Ca piese tipice amintim 3 lame microlitice retușate mărunt, un vîrf microlitic cu ambele capete ascuțite și o latură retușată abrupt, 2 gratoare pe lame, toate cioplite din silex cu granulație fină. La acestea se adaugă o lamă de obsidiană și o așchie de gresie cu dimensiuni mai mari, retușate prin desprinderi largi, oblice.

Deși retușarea oblică a pieselor nu lipsește din gravettian, ea caracterizează totuși culturile mai vechi. În cazul de față e greu de spus dacă cele două piese reprezintă o tradiție în maniera de cioplire sau dacă sînt dovezi ale unui strat de cultură mai vechi. Cert este că aceste două piese se deosebesc de celelalte atît prin tehnica de cioplire cît și prin rocă și dimensiuni.

Alături de piesele retușate descrise mai sus s-au mai descoperit patru lame simple cioplite din silex cu granulație fină și cinci lame scurte cioplite din opaluri cu nuanțe diferite.

Exceptînd cele două piese retușate oblic prin desprinderi mai largi ventro-dorsale, materialele descoperite aici fac dovada unui complex cu caracter microlitic, unitar ca tehnică de cioplire și materie primă. Cioplirea mărunță abruptă care predomină, ca și tipologia uneltelor, indică o fază tîrzie a culturii gravetiene în Oaș, contemporană probabil cu cele de la Călinești III, Boinești și Remetea-Șomoș.

Turulung (Pusztahegy) — Dealul Pustiu

La circa 15 km nord-vest de Călinești, pe un piemont de circa 400 m înălțime, aflat în zona de contact a Depresiunii Oaș cu Cîmpia Someșului, s-au descoperit urmele unei locuiri gravetiene parțial distruse de eroziune.

Dealul Pustiu are pantele neregulate cu versanți abrupți și sectoare lin înclinate, toate acoperite de păduri pînă în zilele noastre. Sus pe culme, în poiana de pe capătul nordic al dealului, la suprafața solului, s-au descoperit mai multe piese paleolitice scoase în timpul desfundării pămîntului, în vederea împăduririi, cît și în urma eroziunii naturale.

De-a lungul poienii, care prezintă o ușoară alveolare spre mijloc, s-au deschis mai multe sondaje spre a identifica poziția stratigrafică a urmelor de locuire și centrul așezării paleolitice.

Fiind vorba de culmea unui deal înalt, a cărui suprafață este intens degradată, stabilirea poziției stratigrafice a descoperirilor arheologice rămîne o problemă dificilă. Așa cum se prezintă situația în prezent, stratul superior are o alcătuire granulometrică luto-prăfoasă, de culoare închisă, care suprapune un strat gălbui mai argilos. Ambele depuneri sînt

relativ subțiri, fiecare dintre ele nedepășind grosimea de 0,25—0,30 m. La circa 0,45—0,50 m adîncime, culoarea solului devine mai roșcată și în componența acestui strat intră mult pietriș provenit din dezagregarea rocii de bază, care n-a permis adîncirea săpăturilor.

Stratul de cultură se găsește în partea superioară a depunerilor de culoare gălbuie și în partea inferioară a stratului luto-prăfos de culoare închisă, între circa 0,15 și 0,40 m adîncime. De la suprafață și din săpătură s-au recuperat 148 piese litice cioplite din opal, obsidiană și gresie de prund între care 25 unelte propriu-zise. Acestea constau din 11 gratoare pe așchii și lame cu partea activă largă, dreaptă sau oblică și puternic uzată, 4 lame cu laturile retușate mărunt, 3 lame și vîrfuri microlitice retușate abrupt, 2 burine, 2 lame ușor denticulate, un străpungător și o lamă cu creastă (Pl. II/8—15).

În întregul lui materialul recuperat pe Dealul Pustiu constă din piese microlitice și cu dimensiuni medii, apropiat de complexele descoperite în Oaș și între acestea în primul rînd de cel de la Călinești III.

Bușag — Baia Mare

Așezarea paleolitică de la Bușag a fost descoperită în 1969 cînd s-au făcut și primele sondaje, săpături mai întinse fiind efectuate în campaniile din 1970 și 1971.

Așezarea se află concentrată pe fruntea unui deal puternic erodat, structurat și în trepte, care face parte din piemonturile colinare ce se întind la vest de Baia Mare, unind depresiunea cu același nume cu versantul sudic al Munților Gutîi. Datorită eroziunii altitudinea dealului este redusă sub 200 m, dar poziția lui ca și a celorlalte dealuri din zona Tăuților a atras pe om încă la începutul paleoliticului superior, găsind aici o perspectivă largă asupra luncii Someșului și Lăpușului, păduri bogate în preajmă, văi adînci cu maluri abrupte pe versantul nordic și apa pîrîului Tăuaș ce-și desfășoară cursul la poalele dealului, străjuindu-i versantul de la est la sud-vest. Săpăturile desfășurate în cele trei campanii au afectat o suprafață de 378 m.p. S-a identificat o așezare paleolitică cu două niveluri de locuire, foarte întinse, sau locul unor popasuri sezoniere repetate ale acelorași comunități, dovada constituind-o unitatea morfologică și tehnică a inventarului litic descoperit.

Ca și în cazul descoperirilor paleolitice din Depresiunea Țării Oașului, materialele arheologice de la Bușag constau exclusiv din obiecte de piatră cioplită și se găsesc în depunerile loessoide cu grosime redusă de la suprafață. Nivelul superior, care atestă cultura gravetiană într-o fază tîrzie de dezvoltare, se află în depunerile gălbui-lutoase între circa 0,10—0,40 m adîncime (orizontal A). De aici provin peste 600 piese litice, care constau din nuclee, lame simple și așchii lamelare, 42 gratoare pe lame subțiri și așchii scurte, 23 lame retușate mărunt, oblic, 5 lame și vîrfuri retușate abrupt, 14 burine, 5 lame trunchiate și retușate abrupt,

3 lame și aşchii cu scobituri laterale, 4 străpungătoare şi o piesă tip „ecaillée". La acestea se adaugă un număr mare (peste 1 000 bucăţi) de silexuri, care reprezintă deşeuri de cioplire, bucăţi de rocă, aşchii de decorticare etc.

Între unelte cea mai numeroasă categorie o reprezintă gratoarele cioplite pe lame şi pe aşchii scurte, ale căror dimensiuni se înscriu în categoria celor medii şi microlitice. Între acestea sînt exemplare foarte mărunte de tipul celor unguiforme, gratoare pe lame subţiri cu ambele laturi retuşate şi gratoare pe aşchii foarte scurte, lăţimea lor depăşind lungimea piesei. Din cele 42 gratoare 17 sînt în stare fragmentară, iar 21 exemplare au partea activă puternic ştirbită. Mai mult decît atît, la exemplarele cu laturile retuşate, pe lîngă ştirbiturile de uzură din vîrf sînt şi porţiuni laterale puternic uzate. În urma folosirii îndelungate la patru gratoare s-au format scobituri adînci cu deschidere largă de circa 0,5 cm, iar la un exemplar deschiderea scobiturii atinge 2 cm. Scobituri retuşate, cu deschideri diverse ca dimensiuni (între 0,5 şi 1,5 cm) s-au identificat pe o lamă şi două aşchii. La una din aşchii scobiturile sînt dispuse spre baza piesei, pe latura dreaptă şi sînt realizate prin retuşe inverse. (Pl. III/1—18).

Din colecţia de la Buşag lipsesc gratoarele duble, în schimb s-au descoperit trei unelte combinate gratoar-burin. Tot de aici provin şi cele mai numeroase burine din toate aşezările paleolitice din nord-vestul României. Între acestea remarcăm piese cioplite pe colţ de aşchie scurtă şi lată cu trunchierea oblică sau concavă, retuşată abrupt, burine de colţ şi mediane simple sau duble. Marea majoritate sînt formate prin desprinderi scurte şi înguste. Între tipurile de unelte mai puţin numeroase sînt de remarcat străpungătoarele, toate cioplite pe aşchii şi o piesă tip „ecaillée" cioplită pe o aşchie dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,5×1 cm.

Materia primă ce a stat la baza prelucrării complexului litic de la Buşag constă din aceleaşi roci pe care le-am întîlnit şi în aşezările paleolitice din Depresiunea Oaş, cu unele mici diferenţieri procentuale. Şi aici predomină opalul, la Buşag întrunind 72%, urmat de obsidiană, care ajunge la 13%. La acestea se adaugă, în proporţii reduse, silexul cenuşiu cu granulaţie fină, silexul de rîu şi gresia, după cum şi cîteva exemplare de radiolarit (?) (o rocă roşie cu textură compactă), care apare sporadic şi în alte aşezări din zonă. Cu unele diferenţieri procentuale de unelte, în special la burine şi lame şi vîrfuri retuşate abrupt, aşezarea de la Buşag îşi găseşte cele mai apropiate analogii în complexul de la Remetea Şomoş I, analogii de detaliu putînd fi stabilite şi cu celelalte staţiuni.

Ileanda — Perii Vadului

Descoperirea aşezării de la Perii Vadului, com. Ileanda, o datorăm sesizării făcute de pedologul H. Asvadurov, care în sondajele sale a găsit cîteva piese de silex de factură paleolitică.

O cercetare sumară întreprinsă în 1969 la fața locului și săpăturile din 1971, au dus la identificarea primei așezări paleolitice de pe platforma someșeană.

Aici, ne aflăm la extremitatea nord-vestică a Bazinului Transilvaniei, în zona colinelor cu înălțimi reduse, care fac legătura între lanțul Munților vulcanici și Carpații Apuseni.

Așezarea se află pe fruntea unei coline terasiforme de pe malul drept al Someșului, deasupra confluenței cu pîrîul Valea Seacă. Colina este formată din stîncă masivă calcaroasă (exploatată cu ani în urmă pentru construcții), acoperită de un strat de sol argiloiluvial cu grosimi ce variază între circa 0,20 și 2 m puternic erodat.

Zona în care s-au făcut săpăturile arheologice n-a fost afectată de lucrări agricole, în schimb aceasta este restrînsă ca suprafață datorită distrugerii ei odată cu exploatarea pietrei în cariera veche. Prin sondajele din 1969 și secțiunile deschise în 1971, la Perii Vadului s-a săpat o suprafață de 134 m.p., unde s-au identificat două niveluri de locuire, ambele documentînd culturi ale paleoliticului superior.

Stratul de sus, atribuit culturii gravetiene, este concentrat în depozitul luto-prăfos (A) suprapus de un strat subțire de maximum, 20 cm de sol cenușiu-prăfos și are la bază un orizont argilos de culoare roșcată și textură în rețea poligonală, care acoperă masivul calcaros.

Obiectele de piatră cioplită descoperite în stratul superior constau din lame simple, nuclee, deșeuri de cioplire și 17 unelte propriu-zise, cioplite din opal în proporții de 63%, andezite și gresii 20% și silex 17%. Remarcăm lipsa totală a obsidianei. În întregul lui materialul are un caracter microlitic dominant. Uneltele sînt cioplite pe lame și așchii scurte și constau din 5 lame retușate mărunt, 4 gratoare, 3 burine, 2 lame mărunte retușate abrupt, un străpungător, un trapez și o unealtă combinată.

Toate nucleele sînt prismatice, cu două planuri de lovire largi. Lamele simple sînt mărunte (2—5 cm lung). Lamele și așchiile retușate sînt toate fragmentare și retușate numai parțial. Una dintre ele are o scobitură laterală retușată invers.

Gratoarele sînt cioplite pe așchii scurte (una îngustă triunghiulară în secțiune) și au ambele laturi retușate mărunt (3 exemplare) sau numai una, care este retușată abrupt (1 exemplar).

Burinele sînt cioplite pe colț de așchie lată (2 exemplare) și unul pe o lamă cu trunchiere oblică spre dreapta, retușată abrupt. O unealtă combinată (burin-străpungător) este realizată pe o lamă cu baza groasă pe care se află burinul cu trei trepte și vîrful ascuțit prin trunchierea bilaterală, oblică, a piesei și cruțarea unei proeminențe centrale (vîrful străpungător).

O lamă microlitică îngustă (1,8 cm lungime cu secțiunea trapezoidală) are latura stîngă retușată abrupt în toată lungimea ei, iar cea opusă numai parțial, spre vîrf. Piesa astfel lucrată are vîrful ascuțit aceasta putînd fi folosită ca străpungător.

O piesă în formă de trapez a fost cioplită pe un fragment de lamă lată de 1,5 cm. Latura mică a trapezului este retușată mărunt invers, în timp ce latura opusă este știrbită. Unul din capete este trunchiat drept iar celălalt oblic, ambele fiind retușate abrupt.

O așchie de decorticare de silex de rîu are o latură retușată puternic, adînc în corpul piesei. Prin cioplirea inițială, dar și prin uzură, s-au adîncit patru scobituri și cruțat cinci proeminențe mici, piesa avînd aspect denticulat.

Un bolovănaș de rîu (silex negru vinețiu cu textură fină), cu forma ovală, are unul din capete cioplit altern, acțiune prin care s-a format un tăiș ascuțit, sinuos. Remarcăm faptul că ambele colțuri ale lamei tăioase sînt puternic știrbite în urma unei uzuri îndelungate prin lovire.

Un percutor de gresie alb-gălbui, rotund aplatisat, prezintă urme de uzură de jur împrejur, cu excepția unei porțiuni de 2,5 cm. Partea uzată prezintă știrbituri intense pe toată grosimea piesei (2,5—3 cm) (Pl. IV/1—10).

Pe lîngă piesele descrise mai sînt de menționat cîteva așchii masive cu marginile tăioase prin desprinderea de la nucleu, care prezintă numeroase știrbituri, dovadă a faptului că au fost folosite ca instrumente de tăiat.

Prin tipologia uneltelor și tehnica lor de cioplire complexul de la Perii Vadului se încadrează în aspectul cultural al gravetianului din Țara Oașului, în primul rînd. Între așezările de acolo el se apropie mai mult de cel de la Remetea-Șomoș I. Lipsa totală a obsidianei (dacă nu este o simplă întîmplare, în sectorul cercetat) îl deosebește însă aît de Remetea-Șomoș I cît și de celalalte stațiuni studiate în această parte a țării.

Puținătatea materialelor descoperite și lipsa obsidianei ne determină să considerăm că piesele descoperite aici fac dovada unui scurt popas în timpul căruia uneltele necesare s-au cioplit din rocile aflate în preajmă.

Pe lîngă locuirile amplu cercetate și prezentate mai sus, unde s-au putut identifica straturi de cultură mai bine păstrate, în nord-vestul României s-au descoperit mai multe puncte unde, la suprafața solului, în zone puternic erodate, s-au descoperit obiecte de piatră cioplită de factură paleolitică. Unele dintre acestea, după tipologia și tehnica lor de cioplire, pot fi atribuite ultimei culturi a paleoliticului superior cu mai multă siguranță. Între acestea sînt de menționat descoperirile de la Călinești-Hurca, Orașu Nou-Bosorcani și Vii, Mediesu Aurii-Vii și altele.

Diferitele așezări gravetiene identificate în straturile superioare de la Boinești, Remetea-Șomoș I și Șomoș II, Călinești I, Bușag și Perii Vadului ca și stațiunile Călinești III, Călinești IV și Dealul Pustiu, atestă ultima etapă de locuire paleolitică în nord-vestul României. Acestora li se adaugă descoperirile de suprafață și cele provenind din sondaje și săpături de proporții reduse, executate în diferite puncte din cadrul Depresiunii Oaș și dovedesc o extindere mai mare și o densitate sporită a comunităților de vînători primitivi în ultima etapă de dezvoltare a paleoliticului superior în această zonă.

Toate se găsesc în depunerile lutoase ale orizontului A, formate sub influența schimbărilor bioclimatice petrecute la sfîrșitul glaciarului și începutul halocenului. Diagramele polinice de la Boinești și Remetea-Șomoș I, întocmite de Marin Cîrciumaru și Ștefana Roman, indică proporții ridicate, aproximativ egale, de Picea, Pinus, Tilia, Alnus, Betula, Acer, Corylus, Compositae, urmate de Quercus, Carpinus, Fagus, Chenopodiaceae și Licopodium. Sînt de remarcat și unele deosebiri (care pot fi reale sau provin din nepăstrarea sau neidentificarea în probele respective) între cele două stațiuni, exprimate prin lipsa de la Remetea-Șomoș I a sporilor de Salix și Ulmus, iar de la Boinești a celor de Abies[6].

Inventarul litic descoperit în așezările mai sus amintite indică o microlitizare accentuată față de cel din etapa anterioară, aurignaciană, apar tipuri noi de unelte, iar ca materie primă, în unele așezări se înmulțește obsidiana. În această fază de dezvoltare a culturii materiale au dispărut complet formele mai vechi de unelte (musteriene), fondul principal constînd din tipuri întîlnite în aurignacian, ca: lame simple, lame retușate mărunt sau abrupt, gratoare de diverse tipuri cioplite pe aschii și pe lame, puține burine. La acestea se adaugă o serie de forme noi, care constau din vîrfuri și lame microlitice retușate abrupt, lame trunchiate oblic sau drept, străpungătoare, lame denticulate și unelte combinate. Nucleele și-au păstrat formele mai vechi (piramidale și prismatice), dar dimensional au scăzut simțitor, unele exemplare ajungînd pînă la 2—3 cm lungime.

Prin caracterul aurignacian al fondului principal de unelte și prin apariția retușării abrupte și a elementelor microlitice așezările gravetiene din nord-vestul României corespund ca vîrstă locuirilor paleolitice tîrzii din zona extracarpatică, cu concentrări mai accentuate în nordul și sudul Podișului Moldovenesc.

Identificarea în aceste zone a unor tipuri de unelte specifice, cum sînt străpungătoarele în nord și lamele mărunte în sud), alături de folosirea silexului cretacic ca materie primă și lipsa obsidianei, dovedesc diferențierile culturale zonale în cadrul gravetianului oriental.

Trăsăturile morfologice specifice ale inventarului litic, determinate de calitatea slabă a materiei prime locale (opaluri) și folosirea obsidianei translucide și patinate la făurirea uneltelor dovedesc că așezările paleolitice tîrzii din zona de nord-vest a României se încadrează într-o arie culturală restrînsă la nordul depresiunii intracarpatice, axată pe Tisa superioară și pe afluenții săi. Descoperirea în Slovacia orientală a unor așezări aurignaciene mai tîrzii decît cele din Oaș, cu inventar (diversificat și lame mai mărunte) i-au permis lui L. Banesz să aprecieze că aurignacianul local stă la baza dezvoltării ultimei culturi a paleoliticului superior din zona studiată[7].

---

[6] Marin Cîrciumaru, *Analiza politică a stratelor de vîrstă gravetiană de la Coasta Boinești*, RM 4, Buc., 1970.

[7] L. Banesz, *Prirodne prostredie hospodărska zakladna a materialna Kultura aurignacienu stredney Europy*, SlovArch XXIV, 1, Bratislava, 1976.

Într-un studiu recent J. Kozlowski delimitează unele zone culturale în cadrul gravetianului oriental, așezările tîrzii din nord-vestul României fiind privite ca un grup separat, grupul Oaș, în cadrul culturii pe care o denumește sagvarian[8]. În afara pavlovianului, caracterizat și delimitat cu ani în urmă de B. Klima, ca pe un aspect cultural în cadrul gravetianului oriental[9], în ultimul timp se definesc tot mai multe aspecte culturale locale în paleoliticul superior[10], fapt ce va duce nemijlocit la abandonarea concepției potrivit căreia în paleolitic au existat culturi dezvoltate uniform în etape succesive pe arii foarte întinse.

În felul acesta își va face loc istoria comunităților primitive și a culturii lor, dezvoltată în condiții de mediu specifice, potrivit experienței și relațiilor dintre comunități de-alungul timpului.

---

[8] J. Kozlowski, *La fin des temps glacieres dans le bassin du Danube moyen et inférieur*, La fin des temps glaciaires en Europe, colloque international du CNRS, nr. 271, tom. 1, Bordeaux 24—28 mai 1977.

[9] B. Klima, *L'état actuel des problémes de l'aurignacien et du gravettien*, AR, XIII, 1, Praga, 1961.

[10] G. I. Grigoriev, *Verhnii paleolitic*, Kamenhîi vek na territorii SSSR, Moscova 1970; G. V. Grigorieva, *Pozgnepaleoliticeskie pamiatniki Severozapadnogo Pricernomoria i severnogo Priazovia*, Autoreferatul tezei de doctorat, Leningrad, 1968; idem, Localnîie variantî kulturî pozdnego paleolita iuga SSSR (stepnaia zona), tezisî. Docladî i soohșcenia arheologov SSSR na 7 Mejdunarodnom Kongresse doistorikov u protoistorikov, Moscova, 1966.

QUELQUES DONNÉES CONCERNANT L'ÉTAPE FINALE DU PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR DANS LE NORD-OUEST DE LA ROUMANIE

Résumé

Les recherches archéologiques pratiquées dans le Pays d'Oaş et leur extension dans la dépression de Baia Mare et sur la plate-forme du Someş ont mené à la découverte de plusieurs établissements paléolithiques. Huit d'entre eux comportent des couches tardives, assignées à la culture gravettienne, à côté des découvertes de surface, attestent l'accroissement des populations primitives à la fin du paléolithique supérieur dans la zone nord-ouest de la Roumanie, comprise entre les Carpates Orientales et les Carpates Occidentales.

Tous ces établissements sont situés sur des promontoires de moyenne hauteur, dans de dépôt supérieur de l'horizon A.

Les découvertes archéologiques consistent exclusivement en objets de pierre: lames simples et retouchées, grattoirs, quelques burins, pointes et perçoirs, en opale locale ou en obsidienne.

Par leurs dimensions, ces objets se situent à la limite des pièces moyennes et microlithiques. La typologie et les dimensions des outils, ainsi que l'emploi de l'obsidienne comme matière première, situent les stations gravettiennes du nord-ouest de la Roumanie, à côté de celles de la Slovaquie orientale et du nord-est de la Hongrie, dans le cadre d'une zone culturelle limitée, au nord de la dépression intracarpatique axée sur le cours supérieur de la Tisa et de ses affluents.

A la suite de l'identification, ces derniers temps, de plusieurs aspects culturels locaux dans le cadre du paléolithique supérieur, force est d'abandonner la conception suivant laquelle le paléolithique aurait compris des cultures répandues sur des aires très étendues, à développement uniforme par étapes successives, pour aborder l'histoire des communautés primitives dans toute sa complexité.

LOCUIRI DIN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

(Aşezarea contemporană cimitirului Latène de la Ciumeşti şi habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare)

VLAD ZIRRA

În ultimii cincisprezece ani, cercetarea românească a redeschis un domeniu de investigaţie privitor la epoca a doua a fierului ce rămăsese cu mult în urmă: cunoaşterea culturii materiale a triburilor Latène celtice, pătrunse pentru o vreme în spaţiile apusene ale ţării noastre, rolul şi importanţa acestora în procesul de formare şi desăvîrşire a culturii autohtone, daco-getice.

La vechile cercetări dinainte de 1944 se adaugă astăzi în Transilvania şi chiar în teritoriile extracarpatice, importante descoperiri, urmărite de cele mai multe ori sistematic. Multe din aceste rezultate obţinute sînt deja publicate sau pe cale de a fi prezentate sub forma de rapoarte şi studii. Se valorifică totodată vechi descoperiri păstrate în muzee, asigurîndu-li-se pe temeiul noilor cunoştinţe realizate, încadrări culturale şi cronologice mai precise.

Cu toate că efortul depus îşi arată neîndoielnic roadele, se poate însă observa că munca de pînă acum nu s-a bazat pe un program de cercetare colectiv, orientat pe linii fundamentale de investigare, asigurat în timp şi prevăzut cu fonduri materiale proporţionale cu interesul descoperirilor. Una din consecinţele acestei neplanificări este de pildă lipsa de verificare prin noi cercetări sau sondagii sistematice a unor puncte arheologice unde au apărut întîmplător, cu decenii în urmă, importante complexe celtice ca acelea de la Toarcla, Cristurul Secuiesc, Săndulești, Sălacea, etc. Din această cauză, valoarea pe linie de sinteză a acestor descoperiri, ca şi a multor altora, este restrînsă, avînd doar un caracter informativ. De asemenea, cunoştinţele noastre despre celţii din Transilvania se întemeiază aproape exclusiv pe urmărirea mai redusă sau mai completă a necropolelor lor. Nu s-au depistat decît arareori aşezările corespunzătoare acestor cimitire şi cu totul sporadic au fost întreprinse

[1] Aşezări semnalate ce corespund cimitirelor Latène se cunosc la Apahida (Cluj), punctul „Ritul Ziceilor" (inf. A. Orósz), la Valea lui Mihai (Bihor, inf. M. Petrescu-Dîmboviţa), la Curtuiuşeni (Satu Mare, inf. Z. Nánási), la Pişcolt (Satu Mare, inf. I. Németi), la Galaţii Bistriţei şi la Seica Mică (Sibiu). Doar acestea din urmă au început în 1971 şi 1975 să fie sondate, în paralel cu lucrările din cimiti-

cercetări în ele[1]. De aceea imaginea ce încă ne-o formăm despre comunitățile celtice de la noi, asupra bazei lor economice și relațiilor sociale, asupra contactelor culturale și raporturilor lor cu populația indigenă este incompletă, unilaterală.

Dar importanța unei astfel de investigații nu rezida numai în depistarea și precizarea habitatului vest-Latène. Cu mult mai stringentă pentru noi este cunoașterea mai deplină a locuirii autohtonilor, atît în fazele prealabile pătrunderei celților, cît și din vremea cînd aceștia au conlocuit mai bine de două veacuri cu localnicii din Transilvania. Ori pentru acesta ultima perioadă s-a remarcat încă de mult că în fapt nu se cunoaște un facies Latène în cursul secolelor IV—II care să nu ateste sub o formă directă sau indirectă prezența și activitatea masei indigene, alături și chiar în sînul grupărilor celtice. Acest habitat comun, impus în cuprinsul arcului carpatic de densitatea mai mare a localnicilor, de unde și răspîndirea limitată a elementului intrusiv, este însă deosebit de semnificativă cînd se poate identifica în fîșia de cîmpie a Crișurilor și Someșului, în afară de adăpostul natural al catenelor montane. Căci această zonă de stepă, devenită posesiune a celților răsăriteni cam în aceiași vreme cu teritoriile întinse ale cîmpiei pannonice ce aparținuseră unui grup de populații amestecate, tîrzii hallstattiene a suferit o dominare politică și culturală intensă, încît multe comunități locale și-au pierdut identitatea, contopindu-se cu acelea ale noilor veniți. Astfel, din cele aproape 25 de puncte pe harta de NV a țării, atestînd locuiri Latène (așezări și necropole) din sec. IV—II î.e.n., prea puține par a-și mai fi păstrat independența, majoritatea arătînd doar că băștinașii nu dispăruseră fiind însă siliți să conviețuiască cu celții. Descoperirile din așezările de la Ciumești și de la Berea, de care ne ocupăm în lucrarea de față, vin să exemplifice cu destule dovezi, alternativele amintite: prezența indigenă în sînul unei comunități celtice (Ciumești), existența unui grup social localnic care dăinuie în paralel cu locuirea Latène din imediata sa vecinătate (Berea).

Credem așadar că prezentarea exhaustivă a rezultatelor istorico-arheologice asupra așezărilor menționate, prima de acest fel pentru epoca și regiunea respectivă, își va avea importanța sa. Dealtfel, apariția încă din 1967 a lucrării asupra necropolei de la Ciumești[2], impunea de la sine un raport complet asupra așezării oamenilor ce s-au înmormîntat în acest cimitir. Tot așa, despre locuirea indigenă de la Berea, cercetată concomitent cu lucrările efectuate la Ciumești, s-au făcut în repetate rîn-

---

rele Latène acolo descoperite. Alte așezări din vremea mai nouă a fierului, sec. III—II î.e.n. se cunosc la Cicir/Arad (cercetări I. H. Crișan și E. Dörner); Vînători/Mureș; Mediaș-Teba/Sibiu; Morești-Podei/Mureș (săpături K. Horedt); Someșeni-Cluj (Cercetări I. Mitrofan). La nici unul din aceste puncte nu s-au depistat însă necropolele corespunzătoare.

[2] Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României. Ciumești I*, Baia Mare 1967; M. Rusu, *Das Keltische Fürstengrab von Ciumești în Rumänien*, 50 Bericht RGK, 1969 (1971), 267 și urm.

duri[3] aluzii şi exemplificări. O relatare completă se face însă doar în prezent.

Aşezarea de epocă Latène de la Ciumeşti a fost identificată în 1962, pe un teren nisipos de dună, numit la „Bostănărie" (Tökös), la circa 600—700 m VSV de necropola celtică aflată în curtea C.A.P.-ului din aceeaşi localitate. Descoperirea sa se datoreşte lui M. Rusu, care urmărind un cimitir de incineraţie din epoca bronzului timpuriu a surprins în apropiere de clădirea unei foste crescătorii avicole, petele colorate a cîtorva locuinţe din a doua epocă a fierului. În paralel cu cercetările din necropolă, arheologul clujan a reuşit să golească trei astfel de locuinţe şi să adune un material valoros (bordeiele A, B şi C/1962). Doi ani mai tîrziu, în timpul lucrărilor prelungite din cimitirul celtic de pe duna de la C.A.P., s-au făcut noi secţiuni la „Bostănărie", cu care ocazie s-au mai descoperit şi cercetat sistematic alte trei semi-bordeie din aceeaşi epocă (1, 2 şi 3/1964). În anul 1965, de asemenea paralel cu lucrările din necropola Latène s-au mai deschis noi şanţuri în aria aşezării. I. H. Crişan, invitatul şantierului, a început lucrările în altă locuinţă, descoperită (4—5/1965). La terminarea cercetărilor a mai apărut încă un semi-bordei (6/1965), care însă a fost doar consemnat în planurile săpăturilor, fără a fi dezvelit, din lipsă de timp.

În cursul celor trei campanii de săpături la Ciumeşti, datorită numărului şi valorii colectivului[4], în afară de cercetarea unei alte necropole celtice din comuna Sanislău (2 km sud de Ciumeşti)[5], s-au mai putut efectua cîteva sondagii la Berea, sat dependent de comuna Ciumeşti (Pl. V).

*

De la bun început ne pare necesar să arătăm că lucrările de pe dunele de la Ciumeşti „Bostănărie" nu au avut ca scop cercetarea în întregime a aşezării Latène de acolo. S-a căutat să se dezvelească sistematic doar cîteva locuinţe din care să se obţină unele date suplimentare cu ajutorul cărora să avem un plus de informaţie despre populaţia care s-a înmormîntat în necropola vecină.

Săpăturile au pornit din extremitatea nord-estică a unei mici dune parţial răvăşite şi s-au extins în campaniile următoare spre sud, pe creasta foarte teşită a unei alte dune, a cărei laturi spre apus şi răsărit, coborau domol pînă la cîteva smîrcuri de apă stătătoare. În cuprinsul

---

[3] Vl. Zirra, *Aspects of relations between Dacians and Celts in Transylvania (4 and 2 centuries B.C.)*, Bibl. Hist. Romaniae, XVI, 1975; idem, *The Eastern Celts of Romania*, The Journal of Indo-european Studies, 4, 1, 1976.

[4] În cursul celor trei ani de cercetări de la Ciumeşti, Berea şi Sanislău, au luat parte la lucrări arheologii Mircea Rusu şi I. H. Crişan de la Institutul din Cluj, I. Nemeti şi M. Sdroba pe atunci de la Muzeul judeţean Maramureş, T. Bader de la Muzeul judeţean Satu Mare, prof. V. Georgescu din Carei. I. Németi şi subsemnatul am participat neîntrerupt la toate lucrările menţionate.

[5] Vl. Zirra, *Noi cimitire celtice în NV României*, Satu Mare, StCom, 2, 1972.

acestei suprafețe s-au deschis trei mari secțiuni, unite de cîteva șanțuri secundare. Un alt șanț lung a fost trasat pe mijlocul celei de a treia dune care față de celelalte se orientează ENE-VSV și este mărginită de patul vechi al unui rîu (Pl. VI).

Stratigrafia urmelor arheologice de pe cele trei dune nu este prea complicată. Între 0,60—0,75 m adîncime, nisipul este complet steril. Din loc în loc, apar aglomerări sau benzi de limonit în formare. Urmează deasupra, un strat subțire de 0,25—0,40 m, cenușiu-castaniu deschis, în care s-au aflat sporadic, „în cuiburi", mici complexe neolitice (culturile Bükk și Tisa) și ceva mai frecvent, dar răspîndite, fragmente ceramice aparținînd culturii bronzului timpuriu, Baden-Pécel. Acest nivel este perforat de gropile cu urne de incinerație ale unei necropole timpurii Otomani[6]. Pînă la suprafață urmează un humus cenușiu greu de diferențiat care este pretutindeni mișcat de cuțitele tractoarelor. În acest sol au apărut, în afară de cioburile culturilor amintite și fragmente răslețe de vase lucrate cu roata și cu mîna, Latène. De obicei, o locuință de această epocă se anunța acolo unde densitatea ceramicii devenea brusc mare, pe o zonă restrînsă. În cazul locuințelor A, B și C/1962, aceste aglomerări au corespuns și cu colorarea vizibilă la suprafață, neagră-cenușie a pămîntului. M. Rusu a surprins printr-o singură secțiune, traversînd petele colorate, trei locuințe din vremea ce ne interesează.

Iată după notele acestuia care sînt datele esențiale după cercetarea celor trei locuințe:

Bordeiul A. Forma neregulată, aproximativ ovală, cu diametrele de 3,20×4,25 m (Pl. VII), Conturul locuinței a putut fi precizat la adîncime de 0,40—0,60 m din cauza terenului ușor în pantă. Adîncimea maximă a sa, săpată în solul viu, atingea 0,80 m față de nivelul antic și 1,20 față de solul actual de călcare. Intrarea în locuințe se pare că era în colțul de nord-est, unde s-a constatat un ușor ieșind ce depășea conturul încăperii. Nu au fost înregistrate însă trepte. Pe laturile de nord și vest s-au aflat cîte o poliță lată și înaltă de 0,30 m, cruțate în pereții bordeiului. Pe fundul locuinței s-au surprins gropile a patru pari care au susținut probabil acoperișul. Două gropi se aflau pe axul lung al încăperii, la extremitățile sale de nord și sud. Celelalte gropi de stîlpi erau dispuse pe direcția est-vest, puțin excentric față de axul său central. Diametrele gropilor nu depășesc 0,30 m. Nici pe fundul bordeiului și nici în pămîntul de umplutură nu s-au găsit resturi de vatră. De asemenea, nu s-au constatat bucăți de chirpic de la pereți. Umplutura bordeiului, cu pămînt nisipos negru și foarte bogat în cenușă, era saturat în special de fragmente ceramice și oase de animale domestice și sălbatice.

Deoarece în timpul lucrului s-a făcut o selecție, păstrîndu-se materialele cele mai caracteristice, nu se poate face o apreciere decît relativă a raportului dintre categoriile și grupele ceramice (Pl. VIII). Aceeași

[6] N. Ordentlich și K. Kacsó, *Cimitirul din epoca bronzului de la Ciumești*, SCIV, 21, 1, 1970, p. 49—64.

situație este cu oasele de animale aflate. M. Rusu menționează doar că majoritatea acelora aflate în bordei erau de porc. Amintește de asemenea și despre oase de pasăre (eventual gîscă sălbatecă).

S-a adunat însă toate obiectele de metal și os:

1. Fragmente dintr-o fibulă de fier de schema Latène C. Se păstrează arcul lung și foarte puțin boltit și o singură spiră de la resort. La cealaltă extremitate a arcului a mai rămas prinzătorul și curbura piciorului: 0,096 m lungime. De la aceeași fibulă, sau de la o alta apropiată ca formă, provine tija lungă a piciorului, deformată din vechi. Se recunoaște la o extremitate veriga de fixare, în formă de șea și trei mici sfere decorative. Toate trei păstrează urmele unui decor geometric gravat; 0,09 m lungime (Pl. VII/1).

2. Bucșa circulară din tablă de fier cu stift central pentru a se fixa în lemn sau piele; 0,034 m diametru (Pl. VII/2).

3. Mică lamă curbată de fier; 0,09 m lungime (Pl. VII/3).

4. Altă lamă de fier, ruptă în două bucăți; 0,08 m lungime (Pl. VII/4).

5. Altă lamă de fier de formă dreptunghiulară, ruptă din vechi; 0,126 m lungime (Pl. VII/5).

6. Spatulă dintr-o coastă de vită, servind probabil ca lustruitor pentru ceramică; 0,124 m lungime (Pl. VII/6).

În colecția Muzeului din Baia Mare se păstrează 104 fragmente ceramice din locuința A. Dintre acestea, 72 sînt lucrate la roată și 32 sînt făcute cu mîna, ceea ce arată o proporție de 30,7% a ultimei categorii, față de prima.

În încercarea noastră de a concentra într-un tablou sinoptic categoriile de vase după tehnica de lucru și forme, sînt trecute în procentaje toată olăria descoperită în cele șapte bordeie cercetate. Fragmentele ceramice din locuințele 1—6/1964—65 au fost socotite și categorisite parte pe șantier, parte în muzeu, așa încît ele reprezintă totalitatea materialului descoperit. Chiar dacă în primele trei locuințe, A, B, C/1962, s-a făcut o selecție prealabilă, socotim că cu toată aproximația, dealtfel inerentă și generală pentru un astfel de calcul statistic (deoarece în afară de cîteva cazuri cînd s-au putut face întregiri de vase, majoritatea materialului ceramic a fost socotit la număr), se poate acorda datelor obținute o anumită valoare informativă (Pl. VIII).

Ceramica la roată din locuința A întrunește din punct de vedere a pastei, arderii și tehnicei de lucru, majoritatea caracteristicilor întîlnite la ceramica vest-Latène. Pînă cînd se va putea stabili în spațiul celtic răsăritean unele delimitări cu privire la originea unor forme care pot proveni din mediul traco-getic și Szentes-Vekerzug, cum este cazul deocamdată al cestilor și cănilor precum și al unor vase mari cu pereții arcuiți[7], se poate spune că mai toate tipurile de vase aflate în această locuință, ca și în celelalte, fac parte din repertoriul olăriei Latène.

Vase de mari dimensiuni. Cele mai numeroase fragmente ceramice din bordei aparțin acestei grupe. Sînt forme cu pereții rotunjiți sau

ușor bitronconici, cu maxima lărgire a pîntecelui mai sus de jumătatea înălțimii vaselor. Sub gît și pe umăr apar adesea inele reliefate, decorative; fundurile de cele mai multe ori au un umbo profilat și sînt ridicate pe un inel proeminent. În general pereții vaselor sînt subțiri, arși la roșu închis sau cenușiu deschis. Proporția de 40% a acestui grup de vase față de celelalte forme descoperite în locuință este cu totul informativă deoarece este firesc că numărul mare de fragmente aflate se raportă proporțional la mărimea vaselor (Pl. IX/1—5).

Oale cu grafit. Toate cele 11 fragmente sînt de mici dimensiuni și aparțin unor pereți de vase — situle cu profil arcuit, decorate cu un ornament specific de striuri verticale (11%) (Pl. IX/6—9).

Străchini și castroane. Se păstrează doar 17 fragmente, dintre care cele mai multe de buze reliefate și răsfrînte, cu marginile teșite (Pl. IX/12—19). Unele profile trădează forme mari și adînci de castroane cu buza inelară (Pl. IX/10—11).

Terine. Doar două fragmente de buze inelare ne permit identificarea unor anumite tipuri. Printre materialele reținute din bordei, nu se află nici un fragment de vase-carafă, de căni ori cești.

II. *Ceramica lucrată cu mîna*[8], folosește fără excepție cioburi pisate ca degresant în pastă. Arderile sînt oxidante, la castaniu deschis, dar și reducătoare, la cenușiu, cenușiu-negru. Pe unele fragmente închise la culoare apar benzi lustruite, distribuite vertical sau în chip de tablă de șah (Pl. IX/27—28).

În bordei erau prezente trei tipuri de vase. Cîteva fragmente mari provin din recipiente mari de tipul cu aripioare și butoni (5%), alte cîteva fac parte din pereții ușor rotunjiți ai unor vase-borcan (10%). A treia grupă de vase (13,7%) constă din străchini adînci cu pîntecele arcuit, cu buza tăiată drept, teșită ori a unor străchini tronconice cu profile oblice (Pl. IX/20—26).

*

Bordeiul B, se află la 6,40 m est de acela precedent. Format din două încăperi, axul său longitudinal era est-vest, spre deosebire de prima locuință orientată N-S. După datele furnizate de M. Rusu, bordeiul B avea o formă ovală cu intrarea bine precizată în colțul de nord-vest. Dimensiunile încăperii erau de 4,20×3,40 m. Fundul său, ușor în

---

[7] Vl. Zirra, *Influence des Géto-Daces et de leurs voisins sur l'habitat celtique de Transylvanie,* The Celts in Central Europe Conference, Alba Regia Annales XIV, 1975, 50—56; idem, *Über die Henkelgefässe im ostkeltischen Raum (Transsilvanien),* Festschrift R. Pittioni, Viena, 1976, 777 secv.

[8] I. H. Crișan a publicat în lucrarea intitulată *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania,* Baia Mare, 1966, unele materiale selecționate, în special ceramice din locuințele de la Ciumești „Bostănărie". Felul de alegere al materialului, interpretarea și ilustrarea sa nu este deosebit de exactă și justă. Ne socotim obligați să prezentăm în textul de față inventarul integral din locuințe, inclusiv și pe acela cu care cercetătorul clujan s-a ocupat.

pantă, ajungea în solul viu, nisip galben-roşcat, la 1,10—1,20 m adîncime. Spre intrare, fundul se ridica lin, ajungînd pînă la 0,80 m adîncime. Spre est, bordeiul continua cu o încăpere anexă, al cărui fund se afla cu circa 0,30—0,40 m mai sus faţă de nivelul de călcare din bordei. Această încăpere avea o formă aproximativ pătrată cu colţurile rotunjite şi laturile de circa 4 m. În partea opusă intrării în bordei s-a găsit o groapă rotundă cu diametrul de 0,15 m, considerată ca groapă de stîlp. Nici în încăperea principală nici în aceea alăturată nu s-au aflat „in situ" sau mişcate, resturi de vatră, cuptor, sau fragmente de chirpic de la pereţi (Pl. X.).

M. Rusu menţionează că locuinţa B a avut un inventar deosebit de bogat în piese de metal, de lut, oase de animale (vite şi porcine), ceramică lucrată la roată şi cu mîna.

Prezentăm tot ce s-a păstrat în depozitul Muzeului din Baia Mare.

1. Fibula de bronz de tipul cu „opturi" pe arc, schema Latène C. Resort format din patru spire cu coarda petrecută sub arc. Veriga pentru fixarea de arc a piciorului este mult apropiată de capul fibulei; element specific la exemplarele evoluate; 0,042 m lungime (Pl. X/1 şi Pl. LII/2).

2. Fibula de acelaşi tip şi schemă. Curbarea piciorului ruptă din vechi. Veriga de fixare a piciorului, formată din mici inele, este lipită de coarda resortului. Exemplar de asemenea evoluat; 0,033 m lungime (Pl. X/2 şi Pl. LII/3).

3. Fibula de fier, fragmentară, schema Latène C. Se păstrează arcul decorat pe mijloc cu o sferă şi două din cele patru spire a resortului; 0,048 m lungime (Pl. X/3).

4. Fibulă de fier, fragmentară, tip Latène B 2. Are arcul boltit deasupra căruia se alipeşte, fără a se uni vîrful piciorului decorat cu o sferă; 0,05 m lung (Pl. X/4).

5. Cuţit de fier cu tăişul uşor convex. Se păstrează şi o parte din mîner care se fixa în plăsele; 0,116 m lungime (Pl. X/5; LII/16).

6. Cuţit de fier cu tăişul şi muchia concavă; 0,111 m lungime (Pl. X/6; LII/15).

7. Două fusaiole de lut, aproape sferice, cenuşii, decorate la exterior cu adînciturі verticale; 0,037 m diametru (Pl. X/7).

8. Trei fusaiole lucrate din fragmente ceramice. Gaura centrală, perfect circulară. Cercul exterior, rotunjit prin frecare, în genere oval. Toate trei fusaiolele sînt scoase din cioburi lucrate la roată (Pl. X/8, a).

Din cele 110 fragmente ceramice care provin din locuinţă, 71 sînt lucrate la roată (procentaj de 63,7%). Vasele cu mîna, sînt reprezentate de 39 de fragmente, adică la o proporţie de 35,4% faţă de prima categorie.

I. *Vase la roată.* Cele mai multe fragmente aparţin formelor de mari dimensiuni cu pereţii arcuiţi şi mai rar bitronconici. Ambele tipuri păstrează perimetrul maxim al pîntecelui mai sus de jumătatea înălţimii vaselor (51 fragmente=45,5%). Pe unele fragmente apar inele reliefate,

care provin din zona părții superioare a pîntecelui sau din regiunea umărului (Pl. XI/1—2).

Oale cu grafit. Din cele 14 fragmente (12,7%) cu decor striat pe verticală, doar la două se pot preciza forma vaselor cărora le aparțin. Unul dintre acestea indică vas cu pereții tare arcuiți, imediat sub banda nedecorată de sub buză (Pl. XI/6). Un alt fragment se distinge prin decorul său alcătuit din mănunchiuri de striuri verticale sub inelele reliefate de sub buză (Pl. XI/7). Un fragment de fund cu decorul striat deosebit de regulat merită a fi de asemenea amintit (Pl. XI/8; LIV/8).

Străchini. Doar trei fragmente dintre care două de forme adînci cu buzele inelare (Pl. XI/9—10).

Terine. Doar patru fragmente: umărul, buze și un fragment de pîntec bitronconic a unei terine cenușii (Pl. XI/4—5).

Vase-carafă. Două fragmente din gîtul înalt al unei forme svelte, subliniat cu un inel masiv, puțin reliefat (Pl. XI/3).

II. *Ceramica lucrată cu mîna.* Pastă cu cioburi pisate; ardere oxidantă și reducătoare. La unele străchini castanii închis sau cenușii, lustru mecanic.

Vase mari. Pereți groși arcuiți 25 de fragmente de la cel puțin patru forme mari de tipul cu aripioare și butoni (22,7%).

Vase-borcane cu pereții arcuiți sau aproape drepți. Un fragment din umărul unui vas de mici dimensiuni este decorat cu butoane în relief (Pl. XI/11).

Străchini. 10 fragmente (8%), toate de tipul cu pereții mult arcuiți și buza dreaptă, nediferențiată. Un fragment castaniu-cenușiu, lustruit are buza subliniată la exterior printr-o linie adîncită, ca străchinile de tip celtic (Pl. XI/13).

Forme rare. Profilul întreg a unei cești tronconice, cu toarta ușor supraînălțată. Se recunosc urmele toartei, rotundă în secțiune. Culoare castaniu-cenușie. Dimensiunile reconstituirii: 0,45 m înălțime, 0,091 m diametrul gurii (Pl. XI/12)[9].

*

Bordeiul C. a fost surprins la 1,40 m est de locuința B (încăperea anexă).

Secțiunea trasată a străbătut locuința aproape de latura sa sudică, păstrînd în caseta deschisă spre nord cea mai mare parte din suprafața sa. Bordeiul avea o formă ovală, neregulată, cu diametrele de 3,80×4,40 m. Pe laturile de est și nord se aflau două polițe, cruțate în solul viu, astfel că mijlocul încăperii era plan, adîncindu-se în nisipul steril la 1,50 m. În umplutura locuinței s-au aflat benzi groase de cenușe deschisă la culoare (considerate de M. Rusu ca provenind eventual de la acoperișul de stuf al bordeiului). S-au găsit fragmente

[9] Cf. I. H. Crișan, *Materiale dacice*, p. 32, fig. 14. Dimensiunile indicate nu corespund.

de chirpic de la pereți, dar ca și în celelalte locuințe nu s-a constatat vre-o urmă de vatră de foc. O groapă (0,20 m diametru), surprinsă în afara marginii estice a locuinței ar putea proveni de la un stîlp de susținere exterior (Pl. XII).

M. Rusu notează că bordeiul conținea puține materiale comparativ cu celelalte descoperite. S-au aflat totuși cîteva piese de metal și lut, oase de animale domestice (bovidee și porcine) și ceramica din ambele categorii:

1. Fibulă de fier de schema Latène C, cu arcul puțin boltit, deasupra căruia se ridică, prelung, piciorul decorat cu o sferă și terminat cu un vîrf care se alipește de corpul arcului. Resort format din patru spire cu coarda petrecută sub arc. 0,082 m lungime (Pl. XII/1; LII/5).

2. Cuțit de fier cu limba de fixare în mîner. Tăișul drept, muchia arcuită. 0,137 m lungime (Pl. XII/12; LII/17).

3. Figurină antropomorfă plată de lut ars. Culoare castaniu-roșcat. Membrele puțin schițate. Proeminență puțin reliefată reprezentînd capul. Un canal longitudinal intern străbate aproape întreaga figurină. 0,048 m înălțime (Pl. XII/3; LIV/1).

4. Piesa paralelipipedică de lut ars, cu impresiuni dantelate, fără destinație precisă; 0,067 m înălțime; 0,038 m lățimea feței decorate (Pl. XII/4; LIV/5).

5—6. Fusaiole de lut ars, ovoidale, dintre care un exemplar decorat cu caneluri verticale (Pl. XII/5—6; LIV/4).

Ceramica aflată în bordei e foarte puțină: 30 de fragmente din ambele categorii.

Vase de dimensiuni mari, numai 17 fragmente, fără importanță.

Forme la roată. Se mai pot deosebi 7 fragmente de oale cu grafit (23,4%), cîteva străchini și castroane (ambele 11%) (Pl. XIII/1—7).

Vasele lucrate cu mîna. Doar patru cioburi: un fragment de vas mare, funduri de borcane și de străchini (Pl. XIII/8—10).

*

Bordeiele descoperite în campania din 1964 s-au găsit cu circa 120 m mai la sud de acelea aflate anterior. La fel apropiate unul de altul, bordeiele au fost surprinse inițial în șanțul I/1964 și apoi într-o mică secțiune (VI/1964) deschisă special pentru urmărirea lor. Fiecare locuință a fost dezvelită apoi în cuprinsul unor casete speciale, în care s-au păstrat profile stratigrafice de control. Fiind o lucrare nouă pentru colectivul de cercetare din acel an, materialele aflate în bordeiele 1 și 2/1964 au fost înregistrate succesiv la adîncimi între 0,10 și 0,25 m, pentru a obține eventual anumite date cu privire la densitatea și repartiția obiectelor și a grupelor ceramice din umplutura locuințelor. Unele rezultate în această direcție au fost obținute.

Depunerile stratelor în regiunea cercetată era aceeași întîlnită în zona bordeielor din 1962. Se poate adăuga totuși în privința unor morminte de incinerație Otomani III, apărute în regiunea cercetată, că acestea au fost îngropate de deasupra stratului Baden-Pécel, imediat sub nivelul cenușos-negru al depunerilor Latène.

Cum s-a mai amintit, stratul de epocă Latène este subțire și de cele mai multe ori deranjat de lucrările agricole. Foarte rar au fost descoperite gropi cu conținut Latène, sau mai vechi, Baden-Pécel. Acolo unde s-a înregistrat o cantitate sporită de fragmente ceramice era semn că în preajmă se află o locuință din a doua epocă a fierului. Acesta a fost cazul cu b. 1/1964, primul aflat în lunga secțiune care a traversat duna cea mare pe toată lungimea sa.

Bordeiul 1/1964. Forma rectangulară cu colțurile rotunjite, cu laturile lungi, est-vest, de 5,30 cm, laturile scurte, orientate nord-sud, de 4,10 m. Pereții erau săpați în adîncime puțin oblic pînă în pămînt viu, iar pe laturile de VNV și SSE au fost amenajate polițe late de 0,20—0,50 m, care se ridicau față de fundul locuinței între 0,30—0,60 m. Adîncimea maximă, numai în zona centrală a fundului locuinței era de 1,10 m (Pl. XIV; Pl. L/1—3).

Pămîntul de umplutură al bordeiului consta din sol nisipos, negru cenușiu, saturat de o mare cantitate de cenușe de păioase (de la acoperiș?). La nivele diferite au apărut lentile de arsură, învristate deobicei cu resturi prăfoase de chirpic. Mai ales spre latura de răsărit a bordeiului, către fund, au apărut lipituri groase și fețuite de vatră. Nu s-a constatat însă în această parte sau în alt loc de pe fundul locuinței vreun rest „in situ" de vatră, ori o zonă de pămînt înroșit care ar învedera locul unde va fi fost.

La circa 0,50 m în afara laturei de vest a bordeiului s-a precizat conturul negru-cenușiu al unei încăperi care asemănător aceleia legate de bordeiul B/1962, nu se adîncea decît pînă la baza stratului Latène (0,40 m de la suprafață). În cuprinsul său s-au aflat puține fragmente ceramice și cîteva oase de animale. În colțul de ENE a încăperi s-a găsit „in situ" o mică vatră de foc rectangulară, înconjurată cu un colac de pămînt intens ars. Cîteva cioburi arse din vatră aparțineau însă exclusiv culturii Baden Pécel (fig. L/1). Dat fiind totuși că vatra se afla *deasupra* nivelului din epoca bronzului, s-a considerat că aceasta aparține încăperii alăturate bordeiului. Cît privește vatra din bordeiul propriu-zis, neîndoielnic, ea a existat, după cum arată bucățile dislocate aflate. E posibil ca aceasta să fi fost demantelată la părăsirea locuinței.

Conținutul bordeiului a fost bogat. Totuși în afară de cîteva piese de metal, sticlă și lut ars, întregi, restul, mai ales ceramica, era complet bucățălită.

Un mare depozit de deșeuri, lăsat parcă intenționat de foștii posesori ai locuinței, atunci cînd au hotărît deliberat, părăsirea sa.

Inventarul bordeiului I/1964):

1. Fibulă mică de bronz, schema Latène timpuriu (B_2). Resort format din patru spire cu coarda în față. Piciorul este decorat cu o mică sferă, iar vîrful este aplatizat și apropiat de partea inferioară a arcului. Decor în X-uri incizate pe arc și din linii paralele pe vîrful piciorului. 0,029 m lungime[10] (Pl. XIV/1; LII/1).

2. Fibulă de fier, schemă Latène mijlociu. Arc puțin boltit, dar prelung. Piciorul decorat cu o sferă-nodul, prinzîndu-se de arc puțin după jumătatea sa. Resortul este format din patru spire cu coardă petrecută sub arc. 0,137 m lungime[11] (Pl. XIV/2; LII/5).

3. Fibulă fragmentară de fier, deformată de foc. Schemă Latène mijlociu. Se păstrează arcul pe care a rămas fixată veriga de prindere a vîrfului piciorului. Resortul este format din șase spire cu coarda petrecută în fața lor. Lipsește o parte din piciorul și acul fibulei. 0,026 m lungime (Pl. XIV/3).

4. Verigă mică de bronz de la un lanț de centură sau de la un colier. Secțiune circulară. 0,019 m diametru (Pl. XIV/4; LII/11).

5. Mărgea din pastă de sticlă. Fond albastru, cu ochi alb-albastru. 0,019 m diametru (Pl. XIV/5; LII/12).

6. Lamă de cuțit de fier cu vîrful rupt. Tăișul și muchia dreaptă. Limba de înmănușare în plăselele mînerului, neperforată. 0,081 m lungime (Pl. XIV/6; LII/18).

7. Vergea de fier, curbată. Secțiune pătrată. 0,09 m lungime (Pl. XIV/7).

8. Fragment de brățară neagră de sapropelit. Secțiune planconvexă. 0,067 m diametru interior al brățării întregite (Pl. XIV/8).

9. Fragment de brățară neagră de sapropelit. Secțiune planconvexă. 0,054 m diametrul interior al brățării întregite (Pl. XIV/9).

10. Fragment de brățară castaniu-cenușie de sapropelit. Secțiune lenticulară. 0,066 m, diametrul interior al brățării întregite (Pl. XIV/10).

11. Rîșniță fragmentară din tuf vulcanic, de tip circular.

12. Rîșniță de gresie de tip primitiv. Albiere pronunțată pe planul de frecare. 0,53 m lungime.

13. Două fusaioiole sferice, nedecorate, 0,04 și 0,035 diametre (Pl. XIV/14).

14. Trei fusaiole-rondele perforate din fragmente de vase la roată, dintre care, una din peretele unui vas cu grafit. Diametre între 0,035—0,05 m (Pl. XIV/13).

După expertiza făcută de Alexandra Bolomei de la Muzeul de Istorie Națională a R.S.R., reiese că din 142 oase de animale aflate în bordeiul 1/1964, majoritatea aparține animalelor domestice. În prim

[10] Fibula a fost reprodusă în lucrarea *Un cimitir celtic*, fig. 28; ilustrată și la I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 41, fig. 18, ca provenind din locuința A/1962.

[11] Fibula a fost reprodusă și în lucrarea *Ciumești I*, fig. 30.

rînd boul și porcul. Mai puțin numeroase sînt oasele de ovicaprine, de cîine și cal. Cîteva oase indică animale de vînat: mistrețul și cerbul.

Ceramica. S-au adunat aproape 900 de fragmente ceramice, dintre care 744 lucrate la roată de factură celtică (83,7%) și 143 lucrate cu mîna (16,3%). S-au putut face foarte puține întregiri, încît numărul indicat este aproape același ca din vremea cercetării locuinței.

Tabloul sinoptic propus pe baza procentajului dintre grupele ceramice și formele sale adunate în totalitate din bordeiele 1—5/1964—65, are același caracter strict informativ ca și precedentul stabilit pentru bordeiele din 1962 (Pl. VIII).

Ceramica la roată. Vase de mari dimensiuni. Numărul mare de fragmente nu este exclusiv raportat la mărimea vaselor, deci la numărul sporit de cioburi, ci și la varietatea destul de mare a unor tipuri de bază a căror forme au putut fi individualizate. După buze, umeri și fundurile păstrate s-au putut deosebi trei tipuri de vase: vasul cu pîntecele bombat puternic mai sus de jumătatea înălțimii recipientului, vasul bitronconic cu gura largă, vasul „carafă" cu bombarea maximă a pîntecelui sub jumătatea înălțimii sale.

Din primul tip se păstrează cîteva fragmente de buze și umeri cilindrici, puternic profilați, datorită inelului sau inelelor reliefate, cu caracter decorativ. Deobicei baza acestui tip de vas este inelară, dreaptă sau răsfrîntă în afară (Pl. XVI/1; 4—5; 7). Uneori la baza umărului apare însă un mic inel puțin reliefat, încadrat între două linii adîncite (Pl. XVI/2). Alteori se constată în partea superioară a umărului o simplă subliniere de linii incizate care anunță un inel reliefat sub gît. Probabil că fragmentul cu arcade duble și cercuri concentrice ștampilate (Pl. XVI/3), provine din partea superioară a pîntecelui unui vas de acest fel.

Al doilea tip de vas mare are gîtul conic, mai lung sau mai scund, de asemenea decorat cu inele reliefate sau incizate. Buzele lor, tare profilate, sînt fie rotunjite, fie răsfrînte în afară și trase în jos (Pl. XV/3—5).

Ultimul tip de seria vaselor mari sînt „carafele". Un fragment mai mare dintr-un astfel de vas permite întregirea unei forme svelte, bitronconice, decorată pe umăr și gît cu cîte un inel reliefat. Buza vasului este rotunjită și evazată, fără a fi trasă în jos (Pl. XV/1). Un alt fragment din gîtul unei carafe de dimensiuni mai reduse, indică o formă și mai sveltă, asemănătoare cu tipurile carafelor din Latène-ul timpuriu (Pl. XV/2).

Fragmentul cu decor ștampilat (Pl. XVI/6), după grosimea sa aparține sigur unui vas mare. Cu oarecare probabilitate ar putea să facă parte din pîntecele unui vas-carafă, formă care are uneori un mic „prag" ce subliniază, ca și la castroane, regiunea de trecere dintre pîntece și umăr.

Din cele trei funduri de vase mari aflate în bordei, eventual unul poate aparține primului sau celui de al doilea tip, (Pl. XVI/11). Celelalte funduri provin de la vase-carafă (Pl. XVI/9—10).

Oale cu grafit în pastă. Toate fragmentele din acest tip de vase indică forme cu pereții mai mult sau mai puțin arcuiți. Deosebirile ce se pot face se raportează la dimensiunile mari și mici ale formelor, la prezența sau absența unor inele reliefate între umăr și decorul de striuri verticale de pe pîntece și în fine la diferitele profile ale buzelor aflate.

Oale de mari dimensiuni sînt relativ multe (Pl. XVII/9; XVIII/1—5). Toate sînt decorate cu un inel reliefat pe umăr. Buzele lor, în afară de un singur exemplar cu marginea rotunjită, au profile complicate, aduse mult spre interior[12]. Alte tipuri au dimensiuni mai reduse, au buzele rotunde și ușor răsfrînte, asemănătoare acelora din grupa vestică europeană (Pl. XVII/1, 3, 8)[13]. Tot din seria vaselor de mărime mijlocie merită menționarea a două profile serpentiforme de tipul adesea întîlnit la Manching (Pl XVII/4, 6)[14]. Remarcabile sînt de asemenea cîteva fragmente de oale a căror buze trase spre interior reprezintă o trecere de la primul la al treilea tip aici prezentat (Pl. XVII/5, 7). Partea superioară a buzei de la Pl. XVII/5 este decorată cu mici striuri paralele. Este unicul caz cînd pe o buză de oală de la Ciumești apare un decor[15].

Tot din pastă cu grafit este un fragment din partea superioară a unui vas-borcan cu pereții rotunjiți și cu buza îngroșată ușor angulară. Pe umărul vasului apare o linie adîncită, decorativă. Vasul este o apariție neobișnuită în mediul așezării de la Ciumești și după cît știm în întreaga Transilvanie (Pl. XIX/15)[16].

Străchini. În afară de un singur exemplar aproape întreg, cu buza răsfrîntă și fundul plat (Pl. XX/19), toate celelalte fragmente din bordei fac parte din seria străchinilor-bol cu pereții rotunjiți și buza trasă spre interior. O varietate mare de buze permit categorisirea fragmentelor aflate în trei variante principale: 1 — străchini cu buzele inelare, subliniate sau nu de o linie adîncită (Pl. XX/1—5; 8); 2 — străchini cu buza ovală în secțiune, adesea cu o ușoară adîncitură la baza sa (Pl. XX/6—7; 14); 3 — atunci cînd ovalul buzei devine mai accentuat, iar în interiorul buzei apare o ușoară adîncitură, profilul străchinilor capătă o linie șerpuitoare (Pl. XX/11—18).

Terine. Sînt ilustrate două tipuri: castroane cu diametrul pîntecelui mai mare decît înălțimea formei, cu pîntecele rotunjit și uneori

---

[12] J. Filip, *Keltové ve stredni Evrope*, Praga 1956, fig. 98/12 (Stary Jicin).

[13] Irene Kappel, *Die Graphittonkeramik von Manching. Die Ausgrabungen von Manching*, vol. II, Wiesbaden 1969, Pl. 12—13; 16—17.

[14] Id., *op. cit.*, pl. 4/41; 5/48; 20/601.

[15] Un fragment din buza unei oale cu grafit, aflat într-un bordei din așezarea celtică de la Seica Mică (jud. Sibiu), cercetat în 1971, este decorat pe creasta buzei cu puncte adîncite ce alcătuiesc o rețea.

[16] I. H. Crișan, *op. cit.*, în fig. 13/10, ar trebui să se recunoască fragmentul de vas mare.

subliniat de un mic „prag", cu gîtul mic, continuat cu o buză răsfrîntă și profilată sau cu gîtul înalt, mai puțin arcuit și terminat cu o buză inelară (Pl. XIX/6, 13).

Celălalt tip de terină, mai mic dar mai înalt, are un profil bitronconic net conturat. Buza sa este răsfrîntă și puțin îngroșată. Deasupra bombării maxime a pîntecelui apare o linie adîncită ce dă impresia unui mic „prag" reliefat (Pl. XIX/1—4, 7—8).

Cîteva profile de buze, dintre care două însoțite cu cîte un inel reliefat, sînt sigur ale unor terine. Nu se poate stabili însă cărora din cele două tipuri ar putea să le aparțină (Pl. XIX/9—12).

Tot din bordeiul I/1964, provine un vas-borcan cu pereții puțin arcuiți și buza îngroșată. Este o formă necunoscută în repertoriul ceramicei celtice din Transilvania (Pl. XIX/14).

Ceramica lucrată cu mîna aflată în borderiul 1/1964, repetă aceleași forme deja întîlnite în locuințele din 1962.

Din categoria vaselor cu pereții bombați sau ușor bitronconici, cu proeminențe și apucători nu s-au păstrat decît puține exemple. Ilustrăm doar un umăr cu pereții arcuiți, pe care apare o proeminență asemănătoare unui „S" culcat (Pl. XXI/12).

Vasele în formă de borcan, cu pereții puțin arcuiți sînt în număr destul de mare (11%). Cele mai multe au sub buza ușor rotunjită și nediferențiată, apucători sau mici aripioare care sînt legate de un brîu reliefat, organic ori aplicat, decorat cu alveole (Pl. XXI/1, 6—7). Adesea brîul în relief este înlocuit cu o bandă formată dintr-o succesiune de alveole adîncite direct în pereții vaselor (Pl. XXI/2—3). Sînt și borcane nedecorate, cu sau fără apucători, ori cu butoni masivi, reliefați (Pl. XXI/8).

Cîteva funduri și părți din pereții inferiori a unor borcane au o mică margine reliefată (Pl. XXI/14—15). Un fragment de acest fel indică o formă miniatură (Pl. XXI/13)[17], altul de dimensiuni obișnuite păstrează mici impresiuni alveolare, din timpul lucrării vasului.

Un caz aparte din seria borcanului îl constituie două fragmente din același vas, decorat cu alveole adîncite, cu buza dreaptă și alungită, dar care este lucrat la roată. Se disting striurile fine în urma mișcării rapide a discului roții, pe ambele fețe ale fragmentelor păstrate. Față de formele similare lucrate cu mîna, se poate observa și o îmbunătățire a compoziției pastei (cioburi pisate dar și grăunțe de nisip) și mai ales a arderii la cenușiu-vinețiu (Pl. XXI/4)[18].

[17] Sub formă întregită la I. H. Crișan, *op. cit.*, fig. 9/12.

[18] Ilustrat și comentat de I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 38, fig. 17/3, care consideră că fragmentul de vas este un produs indigen la care s-a folosit roata olarului deprinsă de la celți. Se poate admite însă și contrariul, în sensul că într-o așezare Latène ca aceasta de la Ciumești, olarii celți au transpus pe discul roții un tip de vas indigen ca formă și decor. Un alt exemplu asemănător îl oferă vasul cu aripioare lucrat la roată de la Curtuiușeni (Vl. Zirra, Alba Regia Annales, XIV, 1975, 56).

Străchini. Se remarcă două tipuri principale: unul în formă de bol cu pereții arcuiți, buza tăiată aproape drept și uneori lățită spre interior (Pl. XXII/1—10). Majoritatea acestora sînt lustruite și arse la brun-cenușiu. Al doilea tip, rar reprezentat în bordeiul 1/1964, are un profil puțin angular, datorită unghiului ce-l face partea de sus a peretelui cu buza sa tăiată drept, față de peretele puțin bombat al pîntecelui (Pl. XXII/11; Pl. XXIII/3).

Mai apropiate de primul tip și influențate de formele adînci Latène, pot fi considerate cîteva fragmente de străchini cu decor lustruit cu o buză inelară, subliniată la exterior cu o linie adîncită (Pl. XXIII/5—7)[19]. Puțin obișnuite sînt profilele a altor două străchini cu pereții lustruiți, dintre care una deosebit de adîncă, ca un mic lighean (Pl. XXII/9); cealaltă formă fiind dimpotrivă foarte deschisă, cu buza oblică și lată spre interior, încît seamănă cu o farfurie de supă (Pl. XXIII/2).

Bordeiul 2/1964 a fost aflat la mai puțin de 7 m est de primul din același an. Avea o formă ovală cu axul lung, N-S, de 6,30 m și acela scurt, E-V, de 5,10 m. Pereții erau săpați oblic pînă la o poliță care înconjura de jur împrejur mijlocul bordeiului (1,52 m adîncime; diametre pe aceleași axe 4,75×4,00 m; în centrul său o groapă de par de 0,35 m diametru). Față de celelalte polițe întîlnite în bordeiele descrise, aceasta era mai înaltă, respectiv numai la 0,87—0,92 m față de suprafața actuală. Pe suprafața poliței (0,65—0,70 m lățime) nu s-au constatat gropi de pari, dar se afla o mare cantitate alburie de cenușă și cărbune de lemn. Pe laturile de est și nord s-au găsit și două lespezi de piatră, cu totul neobișnuite în regiune. Este posibil ca cenușa să provină de la acoperișul de stuf, care așezat în stive pe suprafața poliței, se ridica spre centrul bordeiului unde era susținut și legat de stîlpul din mijlocul încăperii. Probabil că lespezile de piatră fixau pe polițe, partea de jos a stufului de la acoperiș, ca acesta să nu se deplaseze.

Spre colțul de NNV a poliței s-a găsit un șanț lat de 1 m, căruia nu putem să-i explicăm rostul. Din exterior, spre polițe sau de la acestea spre interiorul bordeiului, nu s-au găsit urme de trepte (Pl. XXIV; LI/1).

Umplutura bordeiului era deosebit de bogată în cenușă, pămînt ars, resturi de chirpic și fragmente de lipituri de vatră. O bucată semicarbonizată, de bîrnă cu două fețe drepte (circa 35 cm lungime și circa 25 cm grosime), ar putea proveni de la stîlpul central de susținere a acoperișului. Fragmentul de bîrnă a fost găsit în umplutură, cam la 0,50 m față de fundul locuinței.

Cum s-a spus, pe fundul bordeiului, aproape exact în centrul său, s-a găsit gaura stîlpului de susținere. În jurul acesteia pămîntul nisipos era înroșit de foc și învrîstat cu cenușă, pe o suprafață de circa 0,40 mp. Dacă aici va fi locul vetrei de foc, demontată la părăsirea locuinței sau

[19] I. H. Crișan, *op. cit.*, fig. 15/7, ilustrează și întregește una din cele trei străchini.

mai tîrziu, este greu de spus. Pe suprafața respectivă ori în apropierea sa, nu s-a surprins nici un rest de lipitură ori pereți arși de la cuptor.

În umplutura bordeiului s-au aflat destul de multe piese de metal, os și lut ars. Ceramica, mai ales lucrată la roată, era bogat reprezentată, deși toată foarte fragmentară. S-a constatat de asemenea o apreciabilă cantitate de oase de animale domestice și cîteva din grupa acelora sălbatece.

Inventarul bordeiului:

1. Fibulă de fier cu piciorul rupt din vechi. Arcul este egal boltit și simetric ca la tipurile Latène-ului B. Resortul este format din patru spire cu coarda petrecută în față. 0,10 m lungime (Pl. XXIV/1; LII/4).

2. Limba de curea din fier, în formă de frunză, cu ușoară creastă mediană longitudinală. La un capăt, veriga de prindere a lanțului, în partea opusă, buton semi-calotă, pentru fixare. 0,07 m lungime; 0,02 m lățime (Pl. XXIV/2; LII/7).

3. Verigă și lanț de fier lucrat prin tresaj (găsite pe polița bordeiului). 0,102 m lungime; 0,008 m grosimea lanțului; 0,038 m diametrul mare a verigei (Pl. XXIV/3; LII/10).

4. Verigă de bronz aplatizată, de la un lanț de centură sau colier. Secțiune lenticulară. 0,021 m diametru (Pl. XXIV/4).

5. Obiect de fier nedeterminabil cu corpul plat, bifurcat la unul din capete. 0,05 m lungime (Pl. XXIV/5; LII/8).

6. Scoabă deformată din tablă de fier; 0,078 m lungime (Pl. XXIV/6).

7. Scoabă deformată, din tablă de fier. 0,10 m lungime (Pl. XXIV/7).

8. Lama fragmentară a unui cuțit sau a unui brici de fier, cu muchia arcuită și tăișul zdrențuit. 0,12 m lungime (Pl. XXIV/8; LII/14).

9. Brățară neagră, fragmentară, de sapropelit. Secțiune ovală. 0,059 m diametrul interior al brățării întregite (Pl. XXIV/9).

10. Brățară neagră-cenușie, fragmentară, de sapropelit. Secțiune rotundă. 0,046 m diametrul interior al brățării întregite, (Pl. XXIV/10).

11. Fusaiolă de lut ars, gălbui-cenușie, decorată cu linii verticale, adîncite. Gaura cilindrică, pîlniată la capete. 0,38 m diametru; 0,023 m înălțime (Pl. XXIV/11; LIV/2).

12. Trei rondele plate cu gaura centrală, lucrate din pereți de vase mari, la roată. Diametre între 0,03—0,045 m (Pl. XXIV/12).

În bordei s-au găsit 131 oase de animale, dintre care numai 12 de mistreț și cerb (9,16%). Restul este reprezentat de animale domestice, din care majoritatea sînt vite mari, apoi porcine și ovicaprine. Oasele de cal și de cîine sînt ceva mai numeroase decît în primul bordei din 1964.

Ceramica din locuință este reprezentată în mod covîrșitor de vase lucrate cu roata de factură celtică (544 fragmente ceramice, respectiv 95,25%). Proporțiile dintre categoriile de vase sînt aproximativ aceleași ca din bordeiul precedent. Se observă numai o sporire mai accentuată

a strachinilor, față de oalele cu grafit în pastă. Pe de altă parte iese în evidență încă o dată raritatea vaselor carafă și a canilor-cești.

Olăria lucrată cu mîna este foarte puțin numeroasă (29 fragmente, adică 4,75%). Abia cîteva fragmente de vase-borcan cu gura largă și puține strachini. Cu totul rare, de asemenea sînt vasele de dimensiuni mari. Un singur fragment indică prezența unei căni (Pl. VIII).

Ceramica la roată.

Vase de mari dimensiuni. Majoritatea fragmentelor de vase mari provin din forme cu pereții arcuiți a căror parte superioară continuă cu un gît conic din care se desface o buză răsfrîntă. Baza este subliniată de cele mai multe ori de unul sau două inele reliefate (Pl. XXV/3—4). Dintre acestea, un fragment de buză și umăr al unui vas mare, avînd inelele acoperite cu o spoială neagră lustruită, ce alternează cu fondul mai deschis din jur (Pl. XXV/4). Cîteva recipiente au un profil bitronconic. Ilustrăm un fragment dintr-o astfel de formă ce este decorat deasupra pîntecelului cu o bandă lată, puțin reliefată, încadrată de linii subțiri, adîncite (Pl. XXV/9). Tot din umărul unui vas mare face parte un fragment decorat cu benzi lustruite, verticale și orizontale, întretăiate (Pl. XXV/10). Trei fragmente din forme similare, decorate cu arcade duble și cercuri ștampilate (Pl. XXV/5, 7—8; LIII/4), provin din umerii unor vase mari, ca și fragmentul decorat cu un motiv în „S" oblic, cu buclele însoțite marginal cu mici cercuri concentrice (Pl. XXV/6; LIII/6).

Din puținele funduri de vase mari aflate în locuință, nici unul nu este ridicat pe inel (Standring). Specific este fundul pronunțat convex la exterior (Pl. XXV/11). Profilele a cîtorva recipiente de mari dimensiuni cu umărul oblic și buza dreaptă, aparțin unor borcane cu pereții arcuiți. Este o formă rară, întîlnită în complexele Latène celtice din Transilvania (Pl. XXV/9—10), dar apar destul de des în SV Slovaciei și Ungaria de la Dunărea mijlocie. Un fund plat, aparține probabil unui astfel de borcan (Pl. XXV/12).

Vasele-carafe sînt rare în bordei. Două vase fragmentare cu gît svelt, buza răsfrîntă, subliniată de inele reliefate, indică tipul unor carafe metisate cu formele bitronconice ale vaselor mari (Pl. XXV/1—2).

Oale cu grafit. Exlusiv forma caracteristică a vaselor tronconice cu pereții arcuiți, decorați pe verticală cu linii striate (Kammverzierung). Buzele îngroșate, subliniate de obicei cu un inel în relief, uneori decorate cu incizii paralele, oblice (Pl. XXVII/2, 4, 9; XXVIII/3; LIV/6). Profilele buzelor sînt variate: inelare (Pl. XXVII/5; XXVIII/3), ovale (Pl. XXVII/4, 7, 9; XXXVIII/5) sau lățite spre interior (Pl. XXVII/1; XXVIII/2). Puține, ca și în bordeiul 1, sînt oalele cu buza subțire, sinuoasă, cu aspect serpentiform (Pl. XXVII/2, 8).

Străchini. Din 99 de profile doar două aparţin unor străchini cu buza răsfrîntă în afară (Pl. XXIX/41—42). Restul reprezintă o varietate remarcabilă de străchini adînci, mari şi mici, cu diametrul gurii mari redus decît acela al pîntecului. O seriere după fragmentele la dispoziţie este posibilă după profilul buzelor. Ca şi în locuinţa 1, ies în evidenţă buzele inelare, aici mai numeroase (Pl. XXIX/4—5; 9—17), uneori cu o şănţuire şi un mic relief în interior. Din acest grup fac parte şi două fragmente de străchini care au partea superioară a pereţilor decorată cu arcade şi cercuri concentrice, ştampilate (Pl. XXIX/4—5). Este un caz unic în complexele de locuire şi ale necropolei de la Ciumeşti şi după cît ştim în întreg mediul celtic din Transilvania.

Destul de numeroase sînt străchinile cu profilul buzei oval (Pl. XXIX/ /21—38), subliniat sau nu de o linie exterioară adîncită. O altă variantă de străchini au buza adusă spre interior, încît capătă un profil şerpuitor (Pl. XXIX/43—53), asemănător cu profilele unor oale cu grafit în pastă. Din această serie fac parte şi o strachină care conţine în pastă o oarecare cantitate de grafit, dîndu-i un lustru metalic (Pl. XXIX/52). Străchini cu grafit în pastă pe teritoriul nostru sînt necunoscute, dar ele apar destul de frecvent în Europa centrală[20].

Din seria străchinilor cu profilul buze în formă de „halebardă" (Pl. XXIX/39—40), în bordeiul 2 nu s-au găsit decît două exemplare, în schimb s-au constatat alte profile de buze exagerat de umflate (Pl. XXIX/3, 7). Diametrele aproximative ale străchinilor cu astfel de profile de buze nu depăşesc 0,25—0,30 m pentru a fi categorisite în grupa unor vase-lighian, cum este cazul a cîtorva fragmente care vădesc o astfel de formă (Pl. XXIX/1—2, 8). Buzele vaselor-lighian sînt inelare sau ovale, totdeauna subliniate de o linie incizată la exteriorul buzei. Sînt vase cu diametre mari de peste 0,40 m, cu pereţii destul de groşi. Un fragment de lighian era decorat în interior cu benzi şi linii lustruite ce alternau cu fondul mat al pereţilor (Pl. XXIX/1).

Terine. S-au găsit fragmente mai numeroase decît în alte locuinţe. Se pot stabili două tipuri: 1 — castroane înalte cu umărul conic, pîntecele bombat şi subliniat printr-o bandă adîncită ca un „prag" intermediar (Pl. XXVI/1, 3). Dimensiunile acestor castroane sînt variate fără însă a depăşi 0,20 m înălţime. Sînt deobicei arse la negru roşcat, în afară de un mic castron fragmentar cenuşiu deschis la culoare, lucrate dintr-o pastă foarte densă şi aspră; 2 — castroane bitronconice cu pîntecele voluminos, mult mai mare decît înălţimea vaselor. Sînt fără umăr, buza tăiată drept, desfăcîndu-se direct din umărul vasului (Pl. XXIV/4—6).

Borcane. Două fragmente de buză care ilustrează această formă destul de puţin frecventă în locuinţele de la Ciumeşti (Pl. XXVI/7—9).

Din bordeiul 2 mai provine un mic fragment de cană cenuşie cu un fragment de toartă, rotundă în secţiune (Pl. XXIX/6). Este o apariţie rară în genere atît în necropolă cît şi în aşezare.

[20] I. Kappel, *op. cit.*, p. 12, pl. 30—31.

Ceramica cu mîna.

Vasele mari erau în minoritate față de celelalte categorii lucrate cu mîna. Merită a fi menționată partea superioară a unui vas cu pereții arcuiți pe care se păstra unul din cei trei-patru butoni reliefați care decorează deobicei astfel de forme (Pl. XXX/1). De la un alt vas mare se păstrează una din proeminențele masive ce însoțesc adesea regiunea de mijloc sau inferioară a formelor sac (Pl. XXX/2). Ieșită din comun este o proeminență mare paralelipipedică ce provine din peretele unui alt vas alb-cenușiu de mari dimensiuni (Pl. XXX/4). Compoziția pastei, tehnica de lucru este vizibil mai bună decît la vasele deja întîlnite. Pare a fi un vas de import, poate lucrat la roata de mînă[21].

Vase-borcan cu gura largă. Cele mai numeroase în locuință. Aproape toate au un profil ușor curbat spre interior. Unele vase erau decorate sub buza cu butoni rotunzi sau ovali (Pl. XXX/7—11) sau cu un brîu aplicat, cu alveole, întrerupt ori continuu (Pl. XXX/6—7). Mai puțin numeroase în locuință au fost borcanele decorate sub buză numai cu impresiuni alveolare (Pl. XXX/5).

Străchini. Ca și în bordeiul 1 se repetă formele cu pereții puternic arcuiți și buzele retezate drept, gen bol (Pl. XXX/13—15). Unele dintre acestea, probabil deosebit de adînci, mai îngrijit lucrate și acoperite cu oarecare lustru, au o buză puțin profilată și subliniată la exterior cu o linie adîncită (Pl. XXX/16). Deosebit de formele de mai sus, este un fragment de strachină cu profilul angular (Pl. XXX/14), asemănător unei străchini fragmentare din locuința 1 (Pl. XXII/11).

Vas cu toartă. Un mic fragment, lucrat dintr-o pastă aspră cu mult nisip și ars la castaniu-roșcat, aparține desigur unei căni (Pl. XXX/12). Profilul drept al peretelui și urma unei torți late și profilate amintește de cănile la roată de tip Szentes-Vekerzug.

*

Bordeiul 3/1964 este ultimul din grupul celor trei surprinse în secțiunile I și VI de pe dună (Pl. XXXI; LII/2—3). Avea o formă aproape pătrată dar cu latura sudică arcuită (N-S de 4,05 m; E-V de 3,95 m). La fel ca la bordeiul 1/1964 s-a întîlnit o prispă numai pe două laturi, în cazul de față spre nord și spre sud. Față de fundul locuinței (—1,10 m), polițele se aflau cam la 0,50 m mai sus, adică la 0,60—0,65 m sub actualul nivel de călcare. Trei gropi aflate pe poliția sudică, cu adîncimi și diametre care păreau a fi locașurile unor pari pentru susținerea acoperișului trebuie să li se dea altă explicație deoarece acestea conțineau un pămînt negru amestecat cu nisip galben, iar direcțiile lor erau îndreptate spre exteriorul locuinței, deci imposibil să fi servit pentru fixarea stîlpilor de acoperiș (nu sînt ganguri de rozătoare, deoarece gropile

[21] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 39, fig. 17/1.

aveau un diametru de aproape 25 cm, iar fundul lor se oprea în solul viu la vreo 30 cm).

Fundul locuinței nu era rectiliniu. Partea sa dinspre vest era mai adîncită cu circa 0,15 m față de acea opusă. Pe axul de mijloc N-S, dar înspre latura nordică a bordeiului, s-a găsit o groapă (0,35 m diametru; 0,40 m adîncime) care de astă dată e sigur că era de stîlp, deoarece pe fundul ei s-au găsit resturi carbonizate lemnoase. Este de crezut că va fi fost a stîlpului central care susținea un acoperiș construit în același fel ca al bordeiului 2/1964.

În umplutura bordeiului, bogat în cenușă de păioase și mult cărbune, nu s-au găsit deloc bucăți de chirpic și lipituri de vatră. De asemenea pe fundul locuinței nu s-a observat nici o zonă de sol ars unde ar fi putut fi așezată vatra de foc. La fel, nu s-au constatat urme de trepte pentru accesul în locuință.

Inventarul locuinței a fost sărac comparativ cu a celorlalte bordeie din regiune. Foarte puține piese de metal și sapropelit. Ceramica, toată fragmentară și neintegrabilă, era însă numeroasă, aproape 700 de bucăți. Interesant ne pare faptul că în acest bordei raportul dintre olăria lucrată la roată față de aceia făcută cu mîna este cu puțin în favoarea ultimei categorii (51,80%).

Numărul oaselor de animale e ceva mai redus decît în bordeiele precedente (126 buc.), dar totuși considerabil. Majoritatea aparține animalelor domestice, acelea sălbatice fiind reprezentate doar de cîteva oase de porc mistreț. S-au găsit multe oase de porc (39%) și vite mari (24,6%). Mai puțin numeroase sînt oasele de ovicaprine și de cal. În schimb, s-au găsit multe oase de cîine (17%) ce indică exemplare robuste, apropiate de cîinii ciobănești de azi.

Inventarul bordeiului

1. Scoabe de fier cu capetele rupte. Lungime 0,12 m (Pl. XXXI/1).
2. Fragment dintr-un toc conic de fier pentru fixat lancia (Pl. XXXI/2).
3. Brățară neagră de sapropelit. Secțiune plan-convexă. Diametrul interior al piesei întregite 0,06 m (Pl. XXXI/3).
4. Alt fragment de brățară cenușie de sapropelit. Secțiune lenticulară. Diametrul interior al brățării întregite, 0,08 m (Pl. XXXI/4).
5. Fusaiolă bitronconică cu adînciturі radiale la ambele orificii de la fire (de tors). Diametru: 0,057 m; grosime: 0,03 m (Pl. XXIX/5).
6. Fusaiolă bitronconică fragmentară, gălbuie, decorată cu caneluri verticale. Înălțime: 0,016 m (Pl. XXXI/6).
7. Fusaiolă bitronconică cenușiu-închis cu gulere proeminente în jurul orificiilor. Diametru: 0,04 m; grosime: 0,03 m (Pl. XXXI/7).
8. Placă circulară de lut ars la cenușiu cu găuri multiple în jurul cărora, pe o față apar proeminențe inelare. Diametru: 0,06 m; grosime: 0,01 m (Pl. XXXI/8).
9. Rondele fragmentare din pereți de vase la roată (Pl. XXXI/9).

Ceramica la roată este cu puțin în minoritate față de aceea lucrată cu mîna (48,20%). Ca pretutindeni la Ciumești este reprezentată

de vase de mari dimensiuni (31,43), apoi de străchini (13%). Ca de obicei, terinele sînt în minoritate (3,61%), dar totuşi în număr mai mare decît vasele-carafă şi cănile (un singur exemplar). Neobişnuită este raritatea ceramicei cu grafit în pastă (0,43%), des întîlnită în alte locuinţe.

Vase de mari dimensiuni. Profile de vase mari cu pereţii rotunjiţi sau bitronconici. Buze masive răsfrînte (Pl. XXXII/1, 5, 7), subliniate uneori de tipicul inel reliefat (Pl. XXXII/1). Probabil, dintr-un vas cu profilul bitronconic provine un fragment de umăr decorat cu arcade suprapuse şi cerculeţe ştampilate (Pl. XXXII/3; LIII/5).

În afară de cele două tipuri de vase mari, des întîlnite, în toate locuinţele de la Ciumeşti, în locuinţa 3 s-au constatat cîteva fragmente de vase cu pereţii globulari, umărul scurt, continuat cu o buză răsfrîntă. Trecerea dintre pîntece şi umăr este marcată de obicei de o linie adîncită (Pl. XXXII 2, 4, 10). Ca şi acele trei fragmente din bordeiul 2/1964 (Pl. XXVI/7—9), vasele de faţă pot fi considerate ca borcane de dimensiuni variate, mari şi mijlocii.

Oale cu grafit în pastă. Numai trei fragmente de buză. Două dintre acestea repetă tipul întîlnit cu buza groasă, lăţită orizontal (Pl. XXXII /13—14; LIV/7). Cel de al treilea fragment este interesant prin decorul său striat în mănunchi ce alternează cu zone neornamentate (Pl. XXXII /12). Este o variantă motivistică foarte rar întîlnită chiar în vestul Europei[22].

Străchini. 40 de fragmente dintre care foarte puţine pot fi întregite pe hîrtie (Pl. XXXIII/10; 12—13). Arcuirea cîtorva fragmente, pereţii groşi şi buzele „în tăiş de halebardă" ca la oalele cu grafit, pot fi atribuite mai grabnic unor lighene cu diametrul pîntecului de peste 45—50 cm (Pl. XXXIII/14—17).

Toate celelalte fragmente indică o singură formă de strachină de dimensiuni diferite, dar cu diametrul pîntecelui mai mare decît acela al gurii. Cele mai multe profile de buză repetă formele cunoscute din celelalte locuinţe: buze inelare, subliniate sau nu la exterior de o linie adîncită (Pl. XXXIII/4—6; 8—10); buze inelare uşor alungite (Pl. XXXIII /11—12); buze ovale simple (Pl. XXXIII/23—25), sau cu un inel adîncit în interior (Pl. XXXIII/26—30).

Mai numeroase decît în bordeiul 1 sînt buzele reliefate către exterior (Pl. XXXIII/18—22). Cîteva profile de buze deja amintite mult bombate saau muchiate spre exterior (gen „halebardă") sînt atît de răsfrînte încît diametrul gurii ajunge aproape egal cu acela al pîntecelui (Pl. XXXIII/14—17).

Cu totul ieşite din comun sînt două profile de buză cu marginea superioară foarte apalatizată şi cu un mic „cioc" proeminent spre interior (Pl. XXXIII/33—34).

Terine. Cîteva fragmente ce atestă prezenţa formelor svelte cu pereţii arcuiţi. Ca şi în bordeiul 2, sînt prezente castroanele scunde cu

[22] I. Kappel, *op. cit.*, pl. 5/47; 35/848.

buza nediferențiată și tăiată drept, cu pîntecele mare și rotunjit, sau bitronconic (Pl. XXXIII/1, 3, 7).

Vas-cană. Un singur fragment ce indică o cană scundă cu toarta tubulară. Decor de benzi format din mici semilune incizate (Pl. XXXIII/2).

Ceramica lucrată cu mîna. Multe fragmente de vase mari (26,56%), fără însă a se putea reține profile sau elemente decorative ce merită a fi remarcate. Tot ce se poate spune este că cea mai mare parte din cioburi provin din vase cu profile arcuite.

Vase-borcan cu gura largă. Ceva mai puțin numeroase decît categoria de sus (23,93%). Multe fragmente din partea superioară a vaselor cu profle mai acentuat curbe sau mai drepte, sînt decorate cu brîuri aplicate, în care apar o succesiune de alveole (Pl. XXXIV/1—8). Brîurile sînt fie orizontale pe aceeași linie (Pl. XXXIV/2—3, 6, 8), fie aplicate în „ghirlande" ce sînt întrerupte de apucători-aripioare (Pl. XXXIV /4, 10). Nu lipsesc nici borcanele fără decor (Pl. XXXIV/11—12), prevăzute doar cu apucători-aripioare (Pl. XXXIV/9). Un singur vas-borcan este decorat cu alveole adîncite, întrerupte de cîte o apucătoare-aripioară (Pl. XXXIV/1). În mod excepțional, pe o formă înaltă de borcan, probabil bitronconic, apar pe buză un șir de alveole puțin adînci (Pl. XXXIV/13).

Străchini. Puține fragmente, comparativ cu acelea întîlnite în celelalte locuințe. Toate sînt de tipul „bol" adînc cu pereții mai mult sau mai puțin arcuiți (Pl. XXXV/1—2; 4—8). Buzele vaselor sînt de cele mai multe ori nediferențiate, ușor rotunjite (Pl. XXXV/6—8).

Alte buze de străchini au partea de sus teșită și subliniată la exterior de o mică șențuire.

Trei fragmente din partea superioară a unor vase cu umărul înalt și cu buza răsfrîntă în afară. Grosimea pereților și diametrul aproximativ al gurii indică forme de dimensiuni mijlocii cu pereții arcuiți și gîtul în pîlnie.

Un mic profil de strachină indică, măcar în partea sa superioară o formă tronconică. Creasta buzei este teșită și decorată cu mici alveole distanțe (Pl. XXXV/3). Alte buze de strachină au partea de sus teșită și subliniată la exterior cu o mică șențuire (Pl. XXXV/4—5).

Forme rare de vase. Două fragmente din partea superioară a unor vase cu umărul înalt și cu buza mult răsfrîntă. Grosimea pereților și diametrul aproximativ al gurii indică forme bitronconice de dimensiuni mijlocii (Pl. XXXIV/14; XXXV/11). De la niște vase tronconice se păstrează două fragmente dintre care unul cu buza teșită și trasă orizontal spre exterior (Pl. XXXV/9). Celălalt fragment arată o buză dreaptă, nediferențiată (Pl. XXXV/10). Nu le putem atribui unei forme cunoscute.

*

În 1965, I. H. Crișan, invitat de către noi pentru a participa la cercetările din așezare, a deschis mai multe secțiuni (V, VII, IX și XIII) pe

duna mare și pe o altă, în prelungire spre SV. Folosind notele sale și însemnările noastre, se pot prezenta următoarele date și observații:

1. În șanțul VII s-a descoperit o groapă piriformă de dimensiuni mijlocii ce conținea ceramică la roată și oase de animale.

2. În șanțurile V, IV și XI, s-a constatat un șanț lat de 1,00—1,25 m și adînc de aproape 0,50 m, care se adîncea de la baza solului antic și pătrunde pînă în depunerile subțiri neolitice și ale bronzului timpuriu. În repetate cazuri s-au găsit fragmente ceramice de epocă Latène, încît șanțul poate fi considerat ca aparținînd așezării ce ne interesează. Traseul său nu a fost urmărit în afara zonei de cercetare. S-a putut observa totuși că direcția sa era nord-sud, curbîndu-se ușor spre est (Pl. VI).

În șanțul IX s-au precizat petele colorate a unor complexe de locuire care în timpul săpării lor păreau a fi două bordele alăturate. La dezvelirea completă și la consemnarea profilelor, s-a putut vedea însă că de fapt era o singură locuință cu două încăperi comunicante, adică aproximativ aceeași situație întîlnită la bordeiele B/1962 și 1/1964.

Deoarece în notele de șantier, observațiile notate au fost făcute pe fiecare încăpere, fiind considerate inițial complexe separate, vom prezenta descrierea lor, de la est la vest, folosindu-ne și de indicativele (bordei nr. 4, bordei nr. 5).

Încăperea dinspre răsărit avea o formă ovală, lungă pe axul N-S de 4,75 m și lată pe axul opus de 2,30 m (bordeiul 4). Cealaltă încăpere avea pe aceleași axe 4,50 x 2,60 m (bordeiul 5). Ambele încăperi aveau fundul plan, adînc de 1,15 m, față de nivelul antic. Între ele există un prag cruțat în solul viu, puțin înclinat de la vest la est, așa că pe o porțiune de 1,10—1,20 m, adîncimea bordeiului este mai redusă (0,85 m). Aproximativ pe mijlocul celor două încăperi, s-au găsit pe axul lor est-vest patru găuri de stîlpi, adînci de 0,25 — 0,30 m, cu diametrele de 0,20 — 0,25 m. Este greu de stabilit dacă stîlpii susțineau un singur acoperiș, lung de aproape 7 m, sau dacă — așa cum ar indica ușoarele devieri a celor două ansambluri de gropi — va fi fost cîte un acoperiș pentru fiecare încăpere, ce se îmbina. De asemenea, nu se poate ști dacă unica poliță aflată pe latura de apus a încăperii nr. 2 (0,70 m adîncime de la solul actual; lățime 0,40 m), va fi avut vreun rol la fixarea acoperișului în partea sa inferioară (Pl. XXXVI).

Umplutura ambelor încăperi era aceeași: pămînt negru amestecat cu multă cenușă de păioase și lentile de pămînt ars. Bucăți de chirpic cu liante din pleavă și nuiele, pigmentau din loc în loc pămîntul. În partea de nord a încăperii nr. 1 (bordeiul 4), s-au găsit mai multe fragmente din lipituri dintr-o vatră de foc. Nimic însă „in situ", pe fundul bordeiului, ci totul dislocat, amestecat în umplutură.

Inventarul bordeiului este destul de redus. Puține piese de metal, numai o brățară de sapropelit, fusaiole și rondele de tors și de țesut. S-au găsit însă multe oase de animale, în special de bovidee și porcine, ovicaprine și cîine. Ceramica din ambele încăperi atinge 400 de fragmente neintregibile, din ambele categorii, la roată și cu mîna. Încăperea

dinspre vest, comparativ cu aceea alăturată era mai bogată nu numai în ceramică dar și în obiecte de metal.

1. Verigă-copcă din sîrmă groasă de fier; 0,56 m lungime; secțiune rotundă (Pl. XXXVI/1).

2. Foarfece de fier cu mîner prelung și lamele înguste; 0,21 m; 0,025 m lățimea mînerului (Pl. XXXVI/2; LII/13).

3. Ac de bronz cu capul lățit; slabe incizii decorative pe corp (Pl. XXXVI/3; LII/6).

4. Săgeată de bronz de tip „scitic" în formă de frunză, cu un mic spin de fixare la gaura de înmănușare; 0,02 m lungime (Pl. XXXVI/4).

5. Brățară neagră, fragmentară de sapropelit, secțiune planconvexă. Diametru interior 0,075 m (Pl. XXXVI/5).

6. Fusaiolă bitronconică din lut ars; înălțime 0,038 m (Pl. XXXVI/6).

7. Fusaiolă tronconică din lut ars, cu grafit în pastă; diametrul de 0,025 m (Pl. XXXVI/7).

8. Patru rondele perforate, din pereți de oale cu grafit în pastă; diametre între 0,041—0,048 m (Pl. XXXVI/8).

9. Fragment dintr-o strecurătoare, din pastă bogată în pietricele. Culoare castanie deschisă.

10. Două fragmente de rîșnițe circulare din tuf vulcanic.

Ceramica. Procentajul este în favoarea vaselor lucrate cu roata de factură Latène (70,79%), Proporțiile între forme sînt, cu mici variante, aceleași. Vasele mari, străchinile și oalele cu grafit reprezintă majoritatea. Cîteva forme necunoscute în Latène-ul celtic din România, oferă un caracter inedit. Interesantă și semnificativă este de asemenea aflarea unei toarte de ceașcă lucrată la roată de tipul și forma acelora ce se întîlnesc în mod curent în mediul cultural hallstatto-Latène, Szentes-Vekerzug.

Vasele lucrate cu mîna (29,21%), repetă și ele aceleași forme întîlnite, dar majoritatea fragmentelor aparține formelor borcan cu pereții ușor bombați sau drepți, cît și al unor străchini.

Vase de mari dimensiuni. Vasele cu profil bitronconic par a fi mai numeroase decît acele cu pereții arcuiți. O formă care se repetă mai des în locuință are gîtul cilindric, fie profilat de inele late (Pl. XXXVII /1—3; XXXVIII/6, 11—12), fie decorat cu linii adîncite (Pl. XXXVI/4). Partea superioară a umărului este uneori ornamentată cu arcade duble și cercuri concentrice, ștampilate (Pl. XXXVII/8; LIII/2), sau cu benzi paralele, orizontale, lustruite (Pl. XXXVII/9). Pe vase mai puțin mari, cu pereții mai subțiri, apar aceleași elemente profilate, inele reliefate, adesea alternînd cu linii adîncite (Pl. XXXVII/6, 11).

Vasele cu profil arcuit au diametrul maxim la baza umărului. Uneori sînt decorate sub o linie groasă, adîncită, cu un registru de arcade

duble însoțite de mici cercuri concentrice (Pl. XXXVII/7; LIII/1). Un fragment din partea de sus a umărului este decorat sub buză cu benzi lustruite și inele reliefate, alternante (Pl. XXXVII/5). Cîteva buze mult răsfrînte aparțin, fără posibilitate de deosebire, ambelor tipuri (Pl. XXXVIII/1—5); la fel, un fund, cu slab umbo în interior provine de la un vas mare (Pl. XXXVII/12).

Oale cu grafit în pastă. Destul de puține fragmente comparativ cu acelea aflate în alte locuințe. De remarcat o formă miniaturală cu pereții mult mai arcuiți și buza puțin diferențiată (Pl. XXXIX/2). Alte fragmente repetă ca profile-pereți și buze — tipurile deja întîlnite (Pl. XXXIX/1, 3—4, 6).

Un fund de oală de mari dimensiuni, aproape întreg, păstrează decorul de striuri verticale pînă aproape de bază (Pl. XXXIX/7).

Străchini. Marea majoritate a fragmentelor de străchini sînt de tipul comun întîlnit în toate bordeiele: forme cu pîntecele bombat cu diametrul maxim mai mare decît acela al gurii. Buzele vaselor sînt trase spre interior, căpătînd diferite profile: buze rotunjite (Pl. XL/1—4), ovale (Pl. XL/7—8), buze cu un ușor inel adîncit în interior (Pl. XL/10—11), cu un început de „cioc", mai mult sau mai puțin pronunțat (Pl. XI/14—18). Un singur profil de buză, rar și în alte locuințe, are un profil sinuos (Pl. XL/24); la fel de rară este și o buză cu marginea răsfrîntă și aproape lipită de peretele vasului (Pl. XL/25). De asemenea puțin obișnuite sînt două buze de străchini a căror profile deși rotunjite devin ușor angulare la vîrf (Pl. XL/19—20).

Din locuința 4/5 provin și două fragmente de străchini ce conțin în pasta lor aspră la pipăit, din cauza nisipului, și o cantitate de grafit (Pl. XL/5—6). Fragmentul mai mare este decorat sub bază cu benzi lustruite, lucitoare din cauza grafitului. Buzele ambelor fragmente de strachină sînt rotund-ovale.

Din bordei provine o singură străchină fragmentară cu profilul în S (Pl. XL/13), destul de asemănătoare cu unica strachină de acest fel din locuința 1 (Pl. XX/18). Un alt fragment indică o strachină deschisă cu pereții oblici și diametrul maxim imediat sub buză (Pl. XL/12). Profilele asemănătoare s-au întîlnit la străchinile lucrate cu mîna din bordeiul 1 (Pl. XIV/4). Tot unei străchini deschise, cu pereții oblicii îi aparțin două fragmente cenușii aspre la pipăit, din cauza nisipului abundent din pastă (Pl. XL/1). Din aceeași categorie de străchini poate fi amintită o mică buză nediferențiată și alt fragment cu buza rotundă, vălurit în interior și decorat cu benzi lustruite (Pl. XXXIX/10—11).

Din bordei s-a adunat și un număr destul de mare de străchini de mari dimensiuni cu diametrele maxime de peste 0,40 m, care pot fi considerate castroane. Multe din buzele acestor vase au profile asemănătoare cu acelea ale oalelor cu grafit în pastă (Pl. XXXIX/9, 12, 19, 21). Probabil că tot dintr-un lighean provine o buză rotundă ce conține grafit în pastă (Pl. XXXIX/23).

Terine. Foarte puține fragmente care pot fi singur atribuite unor castroane de tipul bitronconic, cu umărul înalt și buzele răsfrînte (Pl. XXXVIII/8—10). Un fund puțin convex poate, eventual, aparține acestei forme (Pl. XXXVIII/25).

Vase-borcan. Ca și celelalte bordeie și aici s-au constatat cîteva borcane înalte cu umăr scund. Se remarcă oarecare varietate a buzelor cu profile rotunde (simple sau subliniate la exterior de o linie, adîncită; altele sînt profilate și răsfrînte în afară, uneori exagerat, formînd un inel exterior, lat.

Forme rare. Trei forme de vase fragmentare apar pentru prima dată în repertoriul ceramicei celtice de la Ciumești și poate din țară. Un fragment cenușiu-roșcat indică un gît de vas aproximativ cilindric, decorat la exterior cu un inel reliefat și benzi lustruite (Pl. XXXVIII/14). Ar putea aparține unui tip de „carafă" cu gîtul foarte înalt, forma care apare în Boemia și Moravia, dar și acolo destul de rar[23]. La fel ar putea fi considerat și un alt fragment de buză puternic profilată (Pl. XXXVIII /23). Nu ar fi însă exclus ca fragmentul să facă parte din partea superioară a unei cupe cu picior, cum apar în Moravia[24]. Cu totul curioasă este de asemenea forma destul de întreagă a unui vas bitronconic cu diametrul maxim plasat foarte aproape de buză și cu pereții foarte profilați (Pl. XXXVII/10). Se prea poate ca să fie vorba de asemenea de un pahar-cupă, formă adesea întîlnită în vestul celtic, dar complet necunoscută în spațiile noastre.

Numai faptul că fragmentul de cană cenușie cu toartă lată și supraînălțată, aflată în bordei, este lucrată la roată, ne face să o introducem în grupa acestor vase (Pl. XLII/8). Nu este un produs celtic, ea aparținînd ca tip și formă culturii hallstatto-Latène, Szentes-Vekerzug-Chotin-Sanislău (ultima denumire indicînd prezența unui cimitir al acestei culturi în Crișana de vest, foarte aproape de Ciumești[25]. Fragmentul de cană a fost aflat la baza încăperii dinspre vest a bordeiului, în momentul cînd se refăcea profilul locuinței pentru desenare. Nu s-a constatat în zona locuinței sau în altă parte pe duna de la „Bostănărie", vreo depunere hallstattiană căreia să-i corespundă prezența acestei forme tipice, încît trebuie considerată ca aparținînd inventarului descoperit în locuință. Dealtfel, în aria așezării de la Ciumești, s-a cules de la suprafață în 1964 o altă toartă aparținînd unei cești analoge, dar care am considerat-o atunci ca un produs Latène (Pl. XLII/9). O descoperire similară la Berea, într-un context contemporan cu așezarea de la Ciumești, cum se va vedea în paginile următoare, elimină eventualitatea unei atribuiri greșite cronologice. Recent, în necropola de la Pișcolț, astfel de cești au apărut în morminte tipic celtice[26].

---

[23] J. Filip, *Keltové.*, pl. XXXII/2 (Zélénky-Dux); LXXXIX/1 (Němčice Honod)
[24] Id., ibid., pl. LXV/3 (Libocany).
[25] I. Nemeti, *Necropola hallstattiană de la Sanislău,* Satu Mare, StCom. 2/1972.
[26] I. Nemeti, Nord-vestul României de la Hallstattul tîrziu pînă la Latène-ul mijlociu (Teză de doctorat 1979).

Ceramica lucrată cu mîna.

Vase de mari dimensiuni. Multe fragmente de pereți ușor curbați, dar puține care păstrează cîte o aripioară masivă din partea inferioară a vasului (Pl. XLI/1) sau apucători mari dreptunghiulare (Pl. XLI/2). Fundurile vaselor sînt uneori rotunjite sau au o mică margină reliefată (Pl. XLI/10).

Vase-borcan cu pereții arcuiți sau drepți. O bună parte din fragmente sînt decorate numai cu butoni-apucători (Pl. XLI/5—6) sau însoțiți de brîie sau ghirlande aplicate, decorate cu alveole (Pl. XLI/7—9).

Străchini. Toate fragmentele indică forme cu umerii arcuiți, buza trasă spre interior. Unele străchini de mici dimensiuni sînt de fapt niște boluri (Pl. XLII/2, 4—7), altele mai mari cu pereții mai puțin arcuiți, aparțin unor străchini adînci. Toate buzele vaselor sînt nediferențiate, tăiate drept (Pl. XLII/1, 3), sau rotunjite (Pl. XLII/2, 5). Cîteva fragmente de străchini sînt lustruite în interior, indiferent de calitatea pastei (Pl. XLII/7).

Forme și ornamente rare. Semnalăm din locuința 4—5 un fragment de vas mare, bitronconic (?), lucrat îngrijit, avînd la exterior o fascie lată, lustruită, care traversează vertical fondul mat al vasului (Pl. XLI/3); un alt fragment, din regiunea bombată a unui recipient de dimensiuni mari, roșiatic și lucrat dintr-o pastă fără prea multe impurități, este ornamentat cu un inel reliefat, ce întrerupe o succesiune de caneluri paralel orizontale și oblice (Pl. XLI/4).

*

La NE de satul Berea, dependent de com. Ciumești, se întinde în dreapta drumului ce se îndreaptă spre comuna vecină Foeni, o vîlcea numită „La soci" (Bodzas). Vîlceaua, cultivată în parte cu păioase, parte folosită pentru imașul vitelor, este mărginit spre nord de un deal de natură eolică, numit „La Măcriș" („Soóscas") (Pl. V). Pe această întindere de aproape 1 km, cît și pe dealul Soóscas, s-au făcut în anii 1962, 1964 și 1965, mai multe sondagii, urmărindu-se în primul rînd locuirile din sec. III și V—VI e.n., semnalate în aceste locuri.

S-a constatat că nicăieri în acest mare spațiu nu a existat o locuire concentrată din epocile indicate. Oarecare intensitate de locuire pare să fi fost totuși în cel de al III-lea veac, pe panta meridională a dealului (un semi-bordei, o slabă depunere în strat și cîteva gropi menajere). Urme din sec. V—VI e.n. se arată a fi mai numeroase în vîlceaua „La soci" (slabe depuneri în strat, un semi-bordei, cercetat în 1964, altul identificat în 1965).

Cu ocazia acestor cercetări au mai apărut complexe arheologice din alte epoci, de asemenea greu de delimiltat pe o arie determinată: slabe urme neolitice ale culturii Ciumești (denumită de Eug. Comșa), pe întreaga regiune Bodzas-Soóscas; două morminte din faza tîrzie a culturii

Otomani (creasta dealului), precum și mai multe urme de epocă Latène, în vîlceaua „La soci".

Aceasta din urmă corespunde în mare parte cu aria locuirii din sec. V—VI. Din punct de vedere stratigrafic, nivelul de epocă Latène se află la baza solului negru și acoperă o depunere castaniu-deschisă în care apar arareori fragmente de vase neolitice.

S-au descoperit în total șase complexe din epoca mai nouă a fierului dintre care un semi-bordei, două gropi mari menajere, cu ceramică și obiecte, alte două gropi cu puțin material și în fine o groapă mare ce conținea 16 schelete umane (Pl. XLIII).

Locuința descoperită se afla în partea cea mai joasă a vîlcelei. Din cauza umidității accentuate, condițiile de lucru și implicit de observare, au fost mult îngreutățite. S-a putut preciza totuși că locuința era un semi-bordei adîncit în stratul castaniu pînă la 0,55 m (Pl. XLIV; LV/1). Avea o formă relativ rectangulară cu axul lung N-S de 4 m, iar acela scurt, E-V de 3,30 m. Pereții erau săpați aproape drept în adîncime, iar fundul locuinței era aproximativ plan. Într-un mic intrînd în colțul de NE al încăperii se afla un cuptor oval, mărginit de un colac scund din pămînt ars. Vatra, refăcută de două ori, era pomostită cu pleavă și fețuită (Pl. LV/2). În jur și pe vatră s-au găsit cîteva pietre în parte calcinate de foc și un mic fragment de rîșniță primitivă din gresie. Pe latura opusă, aproximativ în dreptul vetrei se afla o treaptă de acces în locuință, cruțată în solul castaniu (înălțimea și lățimea treptei era de 0,35 m). Nici pe fundul semi-bordeiului nici în pămîntul de umplutură nu s-a aflat chiripici de la pereți. De asemenea, nu s-au constatat nicăieri găuri de pari pentru acoperiș.

Materialul aflat în locuință este foarte redus. Nu s-a aflat nici o piesă de metal, os, sticlă etc. În afară de cîteva oase de animale (bovidee și ovicaprine), s-au găsit puține vase lucrate exclusiv cu mîna.

Deoarece la Berea ceramica descoperită în complexe și strat a fost triată în timpul lucrărilor, nu mai avem la dispoziție totalul la număr al fragmentelor aflate în semi-bordei sau în altă parte. S-au păstrat însă acele resturi de oale care permiteau cît de cît reconstituirea unor forme ori ilustrau unele motive decorative.

Ca și în bordeiele de la Ciumești și dealtfel în celelalte complexe Latène de la Berea, formele uzuale întîlnite în semi-bordeie sînt vasele mari de tip sac, cu butoni și aripioare, vase-borcane cu pereții drepți sau puțin arcuiți și strachinile. În pasta vaselor se folosește ca degresant cioburi pisate, arderea în cuptor este făcută în genere la castaniu deschis și la cenușiu. Toate cele trei tipuri de vase sînt ilustrate prin exemplare lucrate frumos, cu pereții netezi, adesea lustruiți mecanic, dar sînt și multe care au un aspect neîngrijit, fie din cauza pastei insuficient amestecate și curățite, fie din cauza arderii inegale, în cuptoare primitive.

Cele mai multe fragmente aparțin vaselor mari, însă din părțile mai puțin caracteristice. Se distinge doar un fragment din partea infe-

rioară a unui vas care are o aripioară masivă, puțin aplecată în jos (Pl. XLV/1).

Destul de numeroase sînt vasele-borcan cu pereții ușor arcuiți, decorați sub buză, cu un brîu organic (rareori aplicat), de alveole sau crestături (Pl. XLV/2—8).

Toate strachinile aflate în locuință sînt lucrate dintr-o pastă mai fină care a permis o lustruire mecanică a pereților vaselor. Sînt prezente două tipuri. Strachina-bol, cu pereții ușor arcuiți și buza trasă spre interior (Pl. XLVI/1, 3). Uneori apare o proeminență sau două puțin mai jos de buză (Pl. XLVI/2). Celălalt tip de strachină ca și la Ciumești, are un profil ușor angular datorită liniei frînte dintre pîntecele arcuit și umărul tras spre interior și terminat cu o buză tăiată drept (Pl. XLVI/5).

O formă nouă la Berea, neîntîlnită în locuințele de la Ciumești este tipul unui mic vas tronconic, cu profilul în „S" ce pare să fie o combinație într-o strachină-bol și „ceașca" fără toartă (Pl. XLVI/4).

Groapa 1/1965. Formă oval-cilindrică, adîncită, pînă în argilă galbenă (1,10 x 0,95 m), Imediat sub un strat subțire de pămînt negru ce căpăcuia partea superioară a gropii se află în cantitate mare bucăți de chirpic cu liant de păioase, bucăți de cărbune de lemn din esență tare și mai ales fragmente de vase. Cele mai multe erau lucrate cu mîna, dar nu lipseau și cîteva vase fragmentare de factură celtică. S-a găsit și un rest dintr-o fibulă de fier de schemă Latène C foarte prost păstrată. Din groapă provine și o toartă fragmentară ce făcea parte dintr-o ceașcă lucrată la roată, de tip Szentes-Verkezug (Pl. XLIV; LV/3).

Ceramica lucrată cu mîna. Multe fragmente de vase de mari dimensiuni.

Cîteva vase-borcan cu pereții puțin arcuiți, cu obișnuitul brîu reliefat sub buză, decorat cu alveole sau crestături, uneori întrerupt de aripioare proeminente (Pl. XLVII/7—8).

Strachinile aflate sînt de tipul cu umărul angular (Pl. XLVII/1—3) sau de tip bol, cu buza trasă spre interior, rotunjit sau crestată drept (Pl. XLVII/4—6).

Ceramica la roată. În groapă s-au aflat patru fragmente tipic celtice: buza unei oale cu grafit în pastă, buza și o parte din umărul unui vas-borcan și partea inferioară a unui vas mare cu pereții arcuiți (Pl. XLVII/9—11, 13).

Interesantă este descoperirea în groapă 1/1965 și a fragmentului de ceașcă, la roată, de tipul frecvent întîlnit în aria culturii Szentes—Vekerzug (respectiv în cimitirul hallstattian din comuna învecinată Sănislău). Fragmenul de toartă, ca și acelea aflate în bordeiul 4/5 și Ciumești-passim, pare să fie după execuția sa tehnică un exemplar mai evoluat (Pl. XLVII/12).

Groapa nr. 2/1965 a fost surprinsă în șanțul VII. Avea o formă de pară și se adîncea pînă la 1,15 m în solul viu (dimensiuni la nivelul stratului castaniu, unde a fost surprinsă, 0,85×0,75 m). Mai puțin bogată

decît groapa înainte amintită, conținea totuși multă cenușă, cărbune de lemn și o cantitate mare de chirpic cu liant de vergele și pleavă (Pl. XLIV). Dintre acestea, cîteva bucăți erau fețuite pe ambele fețe, ca de la pereții despărțitori a unor încăperi. Amestecate printre chirpic și cenușă, se aflau cîteva fragmente de vase, cele mai multe lucrate cu mîna și foarte puține făcute cu roata. S-au găsit și cîteva fusaiole de lut ars.

Ceramica. Nu s-a găsit nici un fragment de vase mari, în schimb s-au aflat destul de mult fragmente de umeri și buze de vase-borcan, decorate cu brîie reliefate, întrerupte de butoni apucători (Pl. XLVIII/1—4). Un umăr de vas este ornat, puțin obișnuit, cu un brîu (Pl. XLVIII/5).

Străchinile ilustrează tipul unic cu pereții mult arcuiți spre interior (Pl. XLVIII/10; XLIX/1—2). Un fragment mic de strachină este decorat la exterior cu caneluri largi verticale, elegant executate (Pl. XLVIII/6; LIV/13).

Vasele lucrate la roată sînt reprezentate doar de două fragmente de oale cu grafit în pastă. Ambele fac parte din vase cu diametre mari (Pl. XLVIII/11, 13).

Fusaiole. Un exemplar bitronconic, cu gaura cilindrică puțin strangulată la mijloc. 0,038—0,040 m diametrul mare (Pl. XLVIII/9). O fusaiolă-rondelă din peretele unui vas de grafit (Pl. XLVIII/8).

La extremitatea de NE a secțiunilor trasate (șanțurile III și VI/1965), s-au mai descoperit alte două gropi de epocă Latène (Pl. XLIV). Deși de dimensiuni apreciabile, groapa nr. 3, nu conținea aproape deloc materiale. S-au găsit doar două fragmente lucrate cu mîna: o buză de strachină-bol (Pl. XLIX/3) și peretele unui vas mare cu o proeminență, lustruit cu grijă (Pl. XLIX/5). Groapa nr. 4, surprinsă numai parțial în șanț, conținea la un loc cu multe cochilii de melci, într-o lentilă de nisip, fragmente de vase-borcan cu o apucătoare (Pl. XLIX/4, 6).

Către baza gropii se aflau împreună cîteva cioburi de vase la roată: fragmente de buză și umăr de vase mari (Pl. XLIX/12—13), de la un vas-borcan (Pl. XLIX/14) și trei profile de străchini sau lighene (Pl. XLIX/9—11). Un mic vas piriform și un fund de la un alt recipient, erau lucrate cu mîna (Pl. XLIX/7—8).

La 22 m SSV de bordeiul din șanțul IV, s-a descoperit o groapă mare cu 16 schelete umane. Forma gropii era aproape pătrată (420 × 4,00 m) și fusese săpată de la baza stratului negru, fiind acoperită de stratul subțire al locuirii din sec. V—VI e.n. Fundul gropii, adîncit în pămîntul galben, era în pantă, mai ridicat spre VNV și mai adînc spre ESE (1,05—1,25 m). S-au putut recunoaște două zone distincte de îngropare: în partea mai adîncită a gropii se aflau în grup patru schelete de copii, în zona mai înaltă a fundului gropii erau îngropate alte 12 schelete, de maturi, adolescenți și copii. Oasele feței scheletului pseudochircit (notat cu un X pe craniu) (Pl. LVI/1) erau strivite de o strachină-bol (Pl. XLIX/2). Vasul a fost fixat în mod violent pe obraz.

Chiar şi dintr-o privire fugară a complexului descoperit se poate vedea că nu ne aflăm în faţa unor înmormîntări regulate ce respectă un rit funerar. Multe din scheletele aflate au o poziţie aproximativ chircită, dar membrele mari sînt în genere torsionate anormal, fie din cauza că au fost legate, fie că morţii au fost puşi în groapă după ce rigiditatea lor cadaverică încetase.

*

Motivul care ne-a împins la prezentarea amănunţită a complexelor de locuire cu întregul lor inventar de la Ciumeşti şi Berea îşi găseşte justificarea după părerea noastră, în importanţa descoperirilor, ce pun faţă în faţă două habitate de epocă Latène, dar a căror populaţie posedă o structură întrucîtva deosebită. Cu toate că cercetările în cele două aşezări sînt la începutul lor şi însăşi necropola de la Ciumeşti, parţial distrusă, nu şi-a trădat toate secretele sale, nu este mai puţin adevărat că în situaţia dată, s-au putut obţine preţioase date cu privire la aceste contexte de locuire din epoca timpurie şi mijlocie a Latène-ului, formate de celţii veniţi şi de localnici.

Ne pare sugestiv, în prim rînd, cadrul în care se plasează descoperirile făcute: în fertila cîmpie a Nirului, mediu extrem de bogat în aşezări omeneşti, atît înlăuntrul graniţelor noastre cît şi acelea ale Ungariei. Numai în aria a acelor patru comune apropiate de oraşul Carei, Foeni—Berea—Ciumeşti—Sanislău, se cunosc peste 50 de puncte arheologice, începînd cu paleoliticul final şi sfîrşind cu epoca medievală, cînd unele din aceste comune se cunosc documentar.

In vremea ce ne interesează, Hallstatt-tîrziu — Latène, în afară de complexele de la Ciumeşti şi Berea, merită a fi amintite cele două necropole de la Sanislău, deja publicate[27] şi alta, parţial distrusă, de la Foeni[28]. Din păcate, deocamdată la Sanislău şi Foeni, nu s-au identificat aşezările corespunzătoare cimitirelor cercetate, aşa încît posibilitatea de a stabili unele comparaţii şi aprecieri între cele două forme de manifestare ale comunităţilor Latène din regiune nu se pot face de fapt decît la Ciumeşti şi sub anumit aspect, la Berea. Ne referim la relaţia dintre locuirea de la Berea şi acea groapă funerară cu leşuri din cuprinsul aşezării cît şi la destul de numeroasele analogii ce se pot constata la ceramica lucrată cu mîna din bordeiele ciumeştene şi acelea de la Berea.

Terenul întins şi prea puţin vălurit de la Ciumeşti „Bostănărie" nu oferă nici cele mai mici condiţii favorabile unor sisteme de fortificaţie. Dealtfel nici în secţiunile deschise nu s-a surprins nimic care să dea de bănuit ceva în legătură cu vreo lucrare de întărire sau măcar de împrejmuire a aşezării. De aceea probabil şi locuinţele descoperite sînt mult distanţate între ele (între 60—120 m), formînd însă anumite grupări de două sau trei bordeie alăturate. Desigur este greu de ştiut doar pe te-

[27] I. Nemeti, *op. cit.*, 121 secv.; Vl. Zirra, în StCom, II, Satu Mare, 1972, 151, secv.

[28] Vl. Zirra, *Ciumeşti I.*, p. 106, nota 207.

meiul acestor descoperiri dacă astfel de grupări de locuințe semnalează un obicei al comunității, bazat poate pe relațiile dintre nucleele familiale, ori se datoresc numai coincidenței săpăturilor noastre.

Locuințele descoperite erau adîncite în nisipul viu față de nivelul preistoric între 0,80—1,30 m. În cazul cînd polițele de pe laturile încăperilor au servit cu siguranță la fixarea părților inferioare a acoperișurilor, înseamnă că toate locuințele de la Ciumești erau bordeie ce avea pereții laterali mult adînciți în sol, încît la suprafață nu ieșeau decît acoperișurile în dublă pantă. Atunci cînd acestea erau înalte, în funcție de stîlpii de susținere, creștea și spațiul pe verticală în interior. Se poate aprecia în bordeiele cele mai scunde o înălțime de circa 2,00—2,20 m, înălțime suficientă mai ales în părțile de mijloc a încăperilor.

Numai la două din locuințe s-a putut identifica locul unde vor fi fost intrările. Atît la bordeiele A și C, acestea se aflau spre NE și NV. Accesul în locuințe se făcea printr-o pantă cruțată în sol (nisip de dună). Poate existau scări de lemn, incomode însă pentru coborît și ieșit afară. În orice caz în jurul locuințelor trebuie să fi fost amenajate un fel de stavile care să fie drenat apa de la ploi și zăpezi, care altfel ar fi pătruns cu ușurință în interior. Poate că șanțurile aflate în jurul locuințelor 2/1964 și 4—5/1965 vor fi avut funcția unor astfel de rigole pentru scurgerea apei.

În fiecare din cele trei grupe de locuințe a apărut cîte una mai spațioasă, formată din două încăperi îngemănate sau aproape alipite (loc. B/1962, 1/1964 și 4—5/1965). Acestea conțineau un inventar bogat și variat totuși nu mai numeros decît în bordeiele cu o singură încăpere. Nici locuințele duble nici acelea mai mici nu păstrau urme de foc, de incendiu. Resturile de cărbune, cenușă și sol ars, în cazul cînd s-au constatat, se restrîngeau spre zona centrală a locuințelor, acolo unde se află vatra. Nu s-a găsit însă nici o vatră „in situ", fie și parțială. Toate erau smulse din locul lor și îmbucătățite. Cele mai multe fragmente de lipitură se aflau pe fundul bordeiului, altele în umplutura de jos a încăperilor. Cum abandonarea locuințelor nu pare să fi fost făcută sub presiunea unei situații neașteptate (deoarece tot ce era mai important a fost luat, în locuințe lăsîndu-se doar resturile de obiecte și olărie spartă), ne face să credem că distrugerea vetrelor a fost făcută intenționat, probabil chiar de proprietarii locuințelor, la plecarea lor.

Nu putem afirma cu siguranță că aceste demantelări repetate a vetrelor de la Ciumești erau făcute în credința unui obicei ritual, legat de împiedicarea eventuală a pîngăririi vetrei — lăcașul sacru al casei. Avem la dispoziție doar puține analogii, în alte așezări de caracter celtic sau daco-celtic din vestul țării. Totuși la Morești, la cîteva din bordeiele din sec. III—II de acolo, obiceiul distrugerii vetrelor este constatat[29]. Aceiași observație s-a putut face și în unicul bordei cercetat din

[29] K. Horedt, *Mittellatènezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen*, StAlt Europa, II, 1965, p. 56—59, locuințele AB 2, DE 4, HI 8.

așezarea corespunzătoare cimitirului celtic din veacul al III-lea, de la Șeica Mică (jud. Sibiu)[30]. Nu știm care este situația în acest sens în așezările de la Cicir (jud. Arad) și Someșeni-Cluj, cercetate de colegii clujeni[31]. Așezarea de la Berea, după părerea noastră pregnant localnică, are în bordeiul cercetat o vatră-cuptor nederanjată „in situ". Nu se poate pretinde că pe baza acestor constatări restrînse și încă nesigure, am putea avea la dispoziție unul din mijloacele de a deosebi tipul de locuințe ale localnicilor de acelea ale celților în cadrul așezărilor de epocă Latène în Transilvania. Ne pare însă că observațiile făcute au valoarea lor și merită să li se acorde atenția în cercetările viitoare privind epoca ce ne interesează. Cu toate că bordeiele de la Ciumești au fost, după părerea noastră, părăsite fără graba unui pericol imediat, au rămas în locuințe destule materiale care deși fragmentare, ilustrează destul de bine felul de viață al locuitorilor, ocupațiile lor, caracterul relativ prosper al așezării. Multe piese de metal și ceramice de aceleași tipuri apar și în mormintele cimitirului din vecinătate, înlăturînd astfel orice dubiu asupra unor eventuale neconcordanțe, în timp, a celor două complexe de epocă Latène. Exact ca și în necropolă, în bordeie apar cîteva puține piese de caracter mai timpuriu, dar totdeauna asociate cu altele, mult mai numeroase, tipice Latène-ului mijlociu. Așa este cazul de pildă a fibulei de bronz Latène B 2, aflată în locuința 1/1964 la un loc cu alte două exemplare din fier, de schemă Latène C (Pl. XIV/1—3)[32]. La fel este situația din bordeiul B/1962, unde împreună cu două fibule „cu opturi" din bronz și o altă fibulă de fier, toate de schemă Latène C. a apărut și un exemplar de fier cu arcul egal boltit și cu vîrful piciorului neatașat pe arc, de tip Latène B 2 (Pl. X/1—4). Cît de pregnantă este însă prezența fazei de mijloc a Latène-ului în așezare reiese din simpla urmărire a celorlalte obiecte descoperite în locuințe, fie ele fibule, brățări de sapropelit, toc de lancie, limbă de curea etc. În special la cîteva fibule se vădesc unele caractere tipologice, mai evoluate ce corespund fazei C/2 Pólenz, respectiv în secolul II[33].

Dealtfel acest aspect tîrziu al Latène-ului mijlociu din așezare apare consecvent și în necropola unde se evidențiază prin prezența cîtorva fibule și unui lanț de sabie[34].

---

[30] Cercetări Vl. Zirra, în vara anului 1971.

[31] Cercetări încă inedite I. H. Crișan și E. Dörner; cercetările de la Someșeni-Cluj au fost făcute de I. Mitrofan. Menționări și ilustrații la I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, pl. XVIII.

[32] Asocierea unei fibule aparținînd Latène-ului timpuriu cu altele specifice Latène-ului C evoluat, îi sugerează lui I. H. Crișan o datare absolută a acestora la începutul sec. III (*Materiale dacice*, p. 41. Reiese prin urmare că fibulele de schema Latène-ului C aparțin subetapei Latène B 2 — Krämer ceea ce este evident o imposibilitate tipologică.

[33] H. Polenz, *Mittel und spätlatènezeitliche Brandgräber aus Dietzenbach*, Studien und Forschungen, Offenbach/Main, 4, 1971, p. 32—43.

[34] Vl. Zirra, *Ciumești I.*, p. 112—113.

Un singur obiect care aparent ar contraveni încadrărilor propuse atît pentru așezare cît și indirect pentru cimitir, ar fi acea mică săgeată în formă de frunză de „tip scitic", aflată în bordeiul 4—5/1965. Spunem doar aparent, deoarece s-a constatat adesea că astfel de săgeți au o durată de secole în tot spațiul în care s-a extins cîndva cultura scitică. Se cunosc astfel în contexte celtice din sec. III în Ungaria, astfel de săgeți, iar la noi în țară se constată și mai tîrziu în medii daco-getice[35]. În consecință, săgeata aflată în locuință nu stînjenește cu apariția sa datarea generală a celor două complexe Latène de la Ciumești.

Dealtfel, săgeata de bronz are o replică cronologică inedită chiar în locuința 4—5, datorită fragmentului de ceașcă tip Szentes-Vekerzug. Ambele piese au așadar o „trăire" îndelungă ce depășește cadrul final al Hallstattului, continuînd să se manifeste sporadic încă în plină epocă Latène.

Ceea ce impresionează în bordeiele săpate este marea cantitate de olărie aflată. Chiar și fragmentare, vasele lucrate la roată și cu mîna ilustrează cu prisosință o varietate mai mare a unor forme ce reflectă întrucîtva îndeletnicirile locuitorilor și prosperitatea așezării.

Din tabloul informativ de procente a celor două categorii ceramice (pl. VIII) din fiecare locuință, reiese clar că în afară de un singur caz (loc. 3/1964), pe departe cea mai numeroasă este olăria lucrată cu roata. Aproape nu este necesar să mai amintim că aproape toate vasele ridicate pe discul roții sînt bine lucrate, au profile îndrăznețe, pereți subțiri. Sînt arse în cuptoare cu reverberație, de preferință la cenușiu, deschis-închis, dar nu lipsesc multe vase care au un ton roșcat închis și castaniu-gălbui. Pasta de lucru este bine spălată, aproape fără impurități. Din cauză însă că nisipul este liantul principal, în multe cazuri, olăria la roată de la Ciumești, s-a fragmentat ori măcinat din cauza umidității excesive a solului întreținute de benzile de limonit, aflate atît în necropolă cît și în așezare.

Nu s-a descoperit însă nici un cuptor de oale în spațiul cercetat. Dealtfel singurele de acest fel în întreg teritoriul Transilvaniei și al Crișanei se cunosc la Andrid, jud. Satu Mare. În cuptor s-a aflat exclusiv oala la roată dar este logic să credem că și acest tip de cuptor cu reverberație se puteau coace și vase lucrate cu mîna.[36]

Rezistența redusă a categoriei la roată, arsă oxidant sau parțial reducător (vasele roșu închis), nu este specifică doar olăriei de la Ciumești.

---

[35] Săgeata în formă de frunză cu trei muchii (*Materiale dacice*, p. 41, nota 59), a fost descoperită chiar de I. H. Crișan în bordeiul 4—5/1965. În complexele funerare de tip Szentes-Vekerzug, săgețile de „tip scitic" sînt frecvente, nu numai în fazele timpurii, dar și în acelea evoluate din sec. IV—III. În România astfel de săgeți se întîlnesc pînă tîrziu în sec. III—II în medii geto-dacice. De la Histria (punctul X/1949) se cunosc cîteva săgeți de „tip scitic", în sec. II e.n.

[36] I. Nemeti, *Cuptoare de ars ceramica din epoca Latène de la Andrid*, SCIVA, 4, 1975, p. 579—584.

O întîlnim mai în toate cimitirele din spațiul transilvan, fiind în morminte totdeauna mai numeroasă decît categoria cenușie, de asemenea la roată. S-ar putea crede chiar că este o olărie cu largă folosință funerară, ea înlocuind aceleași forme mai bune, arse la cenușiu, dar utilizate cu precădere în viața de toate zilele a comunităților.

Vasele lucrate cu mîna, atît în așezarea cît și necropola ciumeștiană folosește ca degresant, cum s-a văzut, cioburi pisante (șamotă). Este un liant rezistent ce menține forma vaselor, indiferent de mediul în care stau și de gradul de ardere, respectiv monooxidant. Dar cu un atare liant, se înțelege că pereții vaselor nu pot avea subțiimea și eleganța ce o oferă formele ale căror degresant este nisipul. Introducerea șamotei în argila vaselor este un procedeu vechi observat ocazional încă din neolitic, dar pe spații restrînse. Începînd mai ales din Hallstattul C, acest procedeu devine constant, mai ales în părțile răsăritene ale Europei de mijloc, afectate de cultura scitică. În regiunile noastre se generalizează din această perioadă, continuînd vreme îndelungată, atît în epoca dominației celtice, a supremației daco-getice, în perioada daco-romană, apoi în sec. III—IV și chiar în sec. VI—VII e.n. Este o producție ceramică care dublează olăria la roată în tot spațiul Daciei în perioadele indicate, ea putînd fi considerată în parte, ca un aport permanent și consecvent al masei indigene.

În cazul ce ne interesează e justificat să credem de asemenea că producția vaselor cu mîna de la Ciumești și Berea, ca și din alte locuri semnalate va fi aparținut populației localnice, în primul rînd a dacilor timpurii, pentru o vreme conlocuitoare cu formațiunile celtice ajunse în Transilvania.

Olăria cu mîna începînd fie din Latène-ul daco-getic, fie din secolele următoare ale erei noastre a avut permanent o calitate funcțională, utilitară, în paralel cu producția formelor la roată. Astfel, unele forme, îndeosebi de dimensiuni mari, păstrează mai bine lichidele sau grînele măcinate ce se cer a fi conservate vreme mai îndelungată. Desigur că și gustul unor preparate în oalele de pămînt era mai bine conservat. Pe de altă parte, producția vaselor cu mîna, nu pretindea neapărat olari specializați, revenind prin urmare mai economică pentru anumite grupe sociale rurale. Comunitățile de munte ale dacilor ca și ale acelora de cîmpie aveau pe drept cuvînt, toată latitudinea să confecționeze o astfel de olărie, fără a fi obligați a apela la tehnica nouă de lucru a ceramicei, atît timp cît aceasta, aparent mai primitivă dar nu mai puțin utilizabilă, îndeplinea din plin rolul său.

Nu trebuie însă să ignorăm faptul că și celții din vestul continentului cît și din Europa Centrală au utilizat pentru aceleași scopuri utilitare vasele lucrate cu mîna, în paralel cu acea la roată. Cu alte cuvinte, triburile Latène confecționau și ei vase cu mîna de diferite forme. Se remarcă însă că recipientele cu mîna din vestul celtic al Europei, spre deosebire de vasele la roată poseda o mult mai mare varietate ca dimen-

siuni, uneori ca forme și chiar ca ornament. Lipsește așadar acea unitate oarecum paneuropeană ce caracteriza în linii mari ceramica Latène la roată. Această varietate zonală nu poate fi explicată printr-o producție nestandardizată, sau printr-o anumită izolare a unor grupe celtice în spațiul european. Rămîne așadar să postulăm că olăria cu mîna din regiunile unde celții erau vechi băștinași (Elveția și sudul Germaniei, bazinul Rinului, Franța răsăriteană și nord-vestică, Anglia răsăriteană, Spania nordică, bazinul boemo-morav) era propria lor creație, le aparținea ca structură și decor, în vreme ce olăria cu mîna din teritoriile ulterior cucerite de către aceștia a fost preluată în mare măsură de la neamurile locale cu care au conviețuit. În spațiile mai apropiate nouă, această adoptare este posibil de urmărit. Astfel de la triburile eterogene ale culturii Szentes-Vekerzug din cîmpia panonică, celții au preluat cîteva forme lucrate cu mîna (vase mari bitronconice, borcane, cești și căni cu toarte), ba chiar și o gamă de forme la roată. Aceeași situație s-a petrecut pe o scară mai redusă și în bazinul montan al Slovaciei, iar spre răsărit în regiunile Poloniei mici. Aceste exemple îndreptățesc punctul nostru de vedere în a vedea ca o bună parte din olăria cu mîna din spațiul transilvan a fost preluată de celți de la indigeni și utilizată așa cum era produsă de către aceștia, sau mai rar, modificată morfologic ori tehnic de către olarii celți, în spiritul culturii lor[37]. Se pare că reiese așadar că și într-un caz și în altul, localnicii din vestul țării au continuat producția vaselor cu mîna în paralel cu apariția și folosirea tehnicei olăriei cu roată de tip Latène. Astfel, olăria cu mîna, aflată în mediile celtice din vestul țării noastre atestă în unele cazuri prezența nemijlocită a unor grupe indigene, atît în așezări cît și în cimitire, prin unele morminte de incinerație în urnă. În alte cazuri este dovedit măcar un contact cultural, între cele două grupe de populații ce s-au influențat cultural una pe alta.

Locuirea de la Ciumești, adică așezarea și necropola sa ne oferă tocmai dovada acestei conviețuiri în care poate grupul vest-Latène domina din punct de vedere politic și economic, dar care nu se putea dispensa de activitatea masei indigene. Despre chipul cum se vor fi desfășurat aceste relații dintre băștinași și intruși în cadrul comunității ciumeștene, ca și în alte locuiri similare din vestul țării, s-a insistat cu alt prilej[38]. De interes imediat însă pentru ce ne interesează ar fi determinarea mai exactă a etnicului acestor autohtoni din cîmpia someșana sau a Nirului, în fapt prelungirea înspre răsărit a marei stepe din bazinul Tisei. Desigur că prin autohtoni înțelegem populația aici prezentă anterior apariției celților, respectiv aceeiași masă de indigeni care a fost obligată să conlocuiască vremelnic, în condițiile unor relații noi cu elementul intrus.

[37] Vl. Zirra, Alba Regia Annales, XIV, 1975, p. 54—56.
[38] Idem, Bibl. Hist. Romaniae, XVI, 1975, p. 25—34.

Cu cîţiva ani în urmă, opiniile critice ale unor arheologi şi istorici români[39], erau că localnicii ce populau cîmpia Crişanei precum şi interiorul arcului carpatic românesc aparţineau aceluiaşi mare grup nord tracic, din care în ultimul veac î.e.n. izvoarele istorice vor nominaliza marile şi puternicile formaţiuni ale dacilor. De aici termenii restrictivi de „daci timpurii" sau „protodaci" cînd se făceau referinţe la vechea populaţie nord-tracică din vestul ţării, lipsită pînă în vremea lui Cezar, de un apelativ precis[40]. În lumina acestor idei, s-au atribuit „dacilor timpurii" unele morminte de incineraţie în urnă, aflate în necropola de la Ciumeşti[41], iar locuirea de la Berea a fost considerată ca aparţinînd aceleeiaşi populaţii[42].

Descoperirea însă din 1971 de la Sanislău, lîngă Ciumeşti, a unui cimitir de incineraţie cu urne, cu un inventar metalic şi ceramic (cu mîna şi cu roata), ce atestă pentru sec. V—IV. î.e.n., existenţa unui grup social aparţinînd culturii Szentes-Vekerzug/Kustanoviče, a introdus un nou element de informaţie în cunoştinţele noastre[43]. La această importantă descoperire s-au adăugat apoi altele noi sau mai vechi[44] atribuibile aceloraşi manifestări Szentes-Vekerzug, încît în prezent nu se mai poate afirma, fără un control critic, că băştinaşii din nord-vestul ţării, în vremea Hallstattului final şi Latène-ului vor fi fost exclusiv daci timpurii.

Din punct de vedere al ceramicei, atît dacii vechi din Transilvania cît neamurile culturii Szentes-Verkezug/Kustanoviče au produs o olărie lucrată cu mîna, al cărui repertoriu de forme şi decor era destul de apropiat. Populaţiile Hallstatt-ului recent din bazinul Tisei au produs însă în paralel şi o veselă la roată (vase mari bitronconice şi globulare, străchini, căni şi mai ales ceşti cu toarta supraînălţată), asupra cărei origini şi apariţie neaşteptat de timpurie se poartă încă multe discuţii[45]. Atunci cînd celţii pătrund şi se instalează la est de Dunărea mijlocie, înaintînd apoi prin Crişana pînă în inima Transilvaniei, violenţa primelor valuri de migratori vor afecta multe din locuirile localnicilor din tot acest spaţiu. Se constată astăzi pe dovezi concrete, că totuşi habitatul indigen fie de la Tisa, fie din Crişana, fie din Transilvania intracarpatică, nu a fost total distrus, iar pe alocuri nici măcar întrerupt. Aşezările cu populaţie mixtă, indigeni şi celţi, altele ale băştinaşilor încă independenţi, vor con-

[39] A. László, *Dacii pe teritoriul Slovaciei*, Analele StUniv A. I. Cuza, Iaşi, Istorie, XI, 1965, p. 113—114; Vl. Iliescu, *The Scythians in Dobruja and their relations with the native population*, Bibl. Hist. Romaniae, XIV, 1975, 13; idem, *Dakische Sklaven bei Menander? Zu Strabo C.304*, Studia Indoeuropaea ad Dacoromanos pertinenta, I, 1976, 42; Vl. Zirra, Alba Regia Annales, XIV, 47.

[40] *De bello gallico*, VI, 25, 1.

[41] Vl. Zirra, *Ciumeşti I.*, p. 48—52, 106—108.

[42] Id., ibid., 107.

[43] I. Nemeti, StCom Satu Mare, 1972, 121 secv.

[44] Z. Nánási, I. Nemeti. StCom Satu Mare, I, 1969, p. 85—88, pl. XXXIV; Inf. pers.

[45] M. Dusek, *Einfluss der Thraker auf die Entwiklung im Karpatenbecken in der jüngern Hallstattzeit*, BIAB, XXVII, 1964, 55 secv.

tinua să producă olăria tradiţională cu mîna, ba chiar şi produse tîrzii la roata de tip Szentes-Vekerzug, alături de ceramica caracteristică a Latène-ului apusean. Astfel, dacă prezenţa unor vase cu mîna într-un habitat de epocă Latène din nord-vestul ţării, nu poate în genere să fie atribuit unui grup de băştinaşi daci sau Szentes-Vekerzug, se poate admite că atunci cînd se constată într-un mediu de locuire recipiente la roată de factura acelora din bazinul Tisei, acestea pot sugera întrucîtva că producţia lor se datoreşte unei populaţii Szentes-Vekerzug, băştinaşe pe aceste locuri. Dar dacă admitem astăzi prezenţa în Crişana de nord-vest a unei grupări avansate pînă la Munţii Apuseni, aparţinînd culturii de la Tisa, nu înseamnă că excludem implicit existenţa unei mase protodacice de felul aceleia ce se află în interiorul arcului carpatic. Rămîne însă să se stabilească un mod de determinare mai sigur pentru a-i individualiza faţă de ceilalţi băştinaşi din cîmpia Nirului, cu care probabil erau în strîns contact, ba chiar amestecaţi.

Dacă situaţia în zona ce ne interesează era cam aceasta, rămîne să acceptăm că localnicii care au conlocuit cu grupul celtic de la Ciumeşti erau urmaşii din vremea Latène a purtătorilor culturii Szentes-Vekerzug/Kustanoviče, dar printre care nu este exclus să fi existat şi familii de protodaci. Cît priveşte aşezarea de la Berea, a cărui locuitori erau neîndoios indigeni, cu mare probabilitate neaserviţi formaţiunilor celtice din vecinătate (Ciumeşti, Foeni şi habitatul celtic de la Sanislău), aşa cum ne arată olăria lor aproape necontaminată de produse vest-Latène şi indirect de acea groapă cu leşuri umane[46], trebuie s-o atribuim tot unui nucleu tîrziu de băştinaşi Szentes-Vekerzug.

În ultimă analiză, incercarea noastră de a preciza după date arheologice recente caracterul etnic al localnicilor din cîmpia Nirului în perioada dată, nu conduce la consecinţe esenţiale, în sensul că reducînd parţial importanţa unei mase de daci timpurii, a fost scoasă în evidenţă activitatea unei populaţii Szentes-Vekerzug, localnică în această regiune, cel puţin din Hallstatt-ul final. Arheologi din R. S. Cehoslovacia şi R. P. Ungaria[47], preocupaţi de manifestările intense şi mult extinse geografic, ale culturii Szentes-Vekerzug, au remarcat în ultima vreme că sub aparenţa unei unităţi culturale, această civilizaţie de la sfîrşitul primului fier, ascunde trei aspecte culturale zonale principale, datorită activităţii mai multor grupe sociale cu etnic diferit. Astfel, o concentrare mai deosebită în bazinul Mureşului inferior şi al Tisei mijlocii, evidenţiază în special un puternic grup scitic, caracterizat printr-un numeros inventar metalic de caracter iranian, prin morminte de inhumaţie dar şi de incineraţie în groapă, prin jertfe şi înmormîntări cu cai, în fine printr-o abundentă ceramică funerară, cu mîna şi la roata. Mai la sud, între

[46] Vl. Zira, Journal Indo-europ. Şt., 1976, p. 23—25.

[47] M. Parducz, *Die Fragen der ethnischen Verhältnisse der Sythenzeit und der skytisch-keltischen Berührungen in Ungarn*, ArchRozhl XXIII, 1971, 5, 585 secv.; M. Dusek, SIA, 9, 1961, 155 secv.

Tisa inferioară și Dunărea mijlocie, era concentrată mai ales o populație iliro-venetă, ce folosea de asemenea de predilecție inhumația. Inventarul din aceste morminte conține însă mai puține piese de tip scitic, ele fiind înlocuite cu piese ilirice sau hallstatto-alpine. Vesela fie cu mîna, fie cu roata, are amprente meridionale. Al treilea grup de populație ce a contribuit la formarea culturii Szentes-Vekerzug era instalată în nord, între Zagyva și Tisa, cu prelungiri spre est și nord-est. Ritul funerar dominant este incinerația, cu ambele sale variante, în urnă și în groapă. Ceramica aflată în morminte este în majoritate cu mîna, în mare măsură apropiată aceleia din cîmpia Crișanei, dar nu lipsește nici categoria la roată, cea mai reprezentativă formă fiind ceașca cu toarta supraînălțată[48]. M. Dusek, descoperitorul importantului cimitir de la Chotin de tip Szentes-Vekerzug din sud-vestul Slovaciei, a fost primul care a făcut pe baza olăriei la roată dar și cu mîna a acestei culturi, primele apropiere cu producția ceramicei traco-getice din epoca timpurie Latène din Balcani și de pe coasta vestică a Mării Negre. Tot arheologul slovac a întrevăzut și documentat migrația unui grup nordtracic în cursul primei epoci a fierului care a atins cîmpia nordică a Tisei și sudul Slovaciei, unde a participat la un moment dat, alături de sciți (și iliri?), la constituirea aspectului cultural septentrional al culturii Szentes-Vekerzug-Chotin[49]. Așadar în zona dintre Zagyva-Tisa și mai spre est, va fi existat un grup tracic, căruia îi erau specifice incinerațiile în urnă, ca la tracii și geții din Balcani și de la Dunărea de jos, și acolo și aici folosindu-se o ceramică făcută cu mîna dar și cu roata. În sprijinul acestor fapte, documentate arheologic, se poate evoca și pasajul din Strabo (VII. 5, 2; C 313) care notează că dacii din vremea lui Burebista, ajunși în campania lor împotriva celților pînă la Dunărea mijlocie, spuneau că teritoriile de la Tisa le aparțineau lor din vechime. Așadar, în sec. I î.e.n. se păstra încă printre daci vechea amintire a expansiunii unor rubedenii de a lor, ce au atins spre apus cel puțin cîmpia Tisei. Cum este imposibil de admis că o atare migrație s-ar fi putut petrece în perioada de dominație a celților în vestul României, rămîne să credem că ea s-ar putea plasa în cursul Hallstatt-ului, așa cum o concepe și M. Dusek.

Că necropola hallstattiană de la Sanislău, asemenea acelora de la Muhi, Rozvágy, Radostyan[50] aparține ariei nord-estice ale culturii Szentes-Vekerzug/Kustanoviče este foarte probabil. Cu alte cuvinte, aceasta va fi putut adăposti un grup social a cărei origine era tracică, așa cum și urmașii lor de mai tîrziu de pe aceleași locuri ale Crișanei, foștii purtători ai culturii Szentes-Vekerzug, vor fi păstrat amintirea unei origini comune cu dacii timpurii din cuprinsul arcului carpatic românesc.

---

[48] M. Parducz, *op. cit.*, 588—589; J. G. Szabó, *Das Gräberfeld von Heves*, Egri Muz. Evk. VII, 1970, 104, fig. 22; E. Jerem, Acta Arch., 20, 1968, 159 secv.

[49] M. Dusek, *op. cit.*; id., *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, ArchSlov, V, 1966, p. 36—38.

[50] L. V. Marton, Dolgozatok, Szeged, 1934, IX!X, 156—199; Il. Hunyady, *Kelták a Kárpátmedencében*, DissPann, 18, 1944, Pl. VI—VII.

Fără îndoială că viitoarele descoperiri arheologice în Cîmpia someşană din regiunea dintre Crişuri şi Mureş vor furniza noi elemente pentru perioada Hallstatt-Latène. Este de dorit ca o parte din obiectivele de cercetare să se preocupe de cunoaşterea mai intimă a elementului local, fie el provenit de peste munţi sau dinspre Tisa. Numai atunci se va putea doza mai exact contribuţia elementului local, în ambele alternative tracic, la constituirea sintezei clasice a civilizaţiei daco-getice.

HABITAT D'EPOQUE DE LA TÈNE DANS LE NORD-OUEST DE LA ROUMANIE

(L'agglomération laténienne de Ciumeşti et le village indigène de Berea, Dép. Satu Mare).

(Résumé)

La parution en 1967 du volume „Un cimitir celtic în NV României, Ciumeşti I" (Une nécropole celtique dans la région du NO de la Roumanie, Ciumeşti, I"), par les soins du Musée Départemental de Baia Mare, offrait aux archéologues spécialistes de La Tène, les résultats obtenus, après quatre années de fouilles (1962—1965) d'un cimetière emplacé sur une dune de sable de la plaine du Nir. Comme la zone funéraire de la nécropole était partiellement endommagée par certaines constructions du village de Ciumeşti (11 km de la ville de Carei), n'ont pu être mises au jour que 36 sépultures dont 25 d'incinération (21 tombes à fosse et quatre en urne) et les sept autres d'inhumation. On a trouvé aussi quatre incinérations en urne de la même époque, appartenent à la population locale de la région. La datation proposée pour l'ensemble funéraire suggérait une période d'ensevelissement comprise entre la moitié du III-e siècle et les premières décennies de la seconde moitié du siècle suivant (c'est-a-dire, la fin du LT B_2 — Lt C_1 — C_2, d'après la chronologie relative de Reinecke/Krämer et celle récemment parue de H. Polenz).

En parallèle, avec les recherches de la nécropole, on a mis au jour plusiers habitations qui appartenaient au village laténien contemporain avec le cimetière (1962, 1964—1965). Toujours, dans cette même période, on a dégagé une portion de terrain, non loin du village actuel de Berea, à 2 km de Ciumeşti. Parmi d'autres restes d'habitat du Néolitique, des IIIe—IVe et V—VIe siècles, ont été découverts quelques vestiges de l'époque de la Tène, dont le faciès cultural se rattache plutôt aux manifestations des indigènes. L'ensemble de ces fouilles, à Ciumeşti et à Berea, est exposé dans les pages suivantes, accompagné d'une illustration presque integrale.

A Ciumeşti, au lieu — dit „Tökös" („champ de melons"), ont été decouvertes 7 habitations semi-souterraines. Les huttes étaient groupées probablement par familles, car les habitations no. 1—3 et 4—6 ont été trouvés dans un perimètre de 60 m^2, tandis que d'un groupe à l'autre, les distances dépassaient plus de 40—50 m. Le plan de ces fonds de cabane, creusés dans le sol (0,40—0,70 m de profondeur), est a-peu-près rectangulaire. Les murs à l'extérieur étaient en torchis et soutenaient le toit à deux pentes. Pour descendre à l'intérieur, on se servait de quelques tuf volcanique; plusieurs fusaïoles (10/13—14). Près de 900 fragments cé-

marches dont les deux dernières correspondaient avec un sorte de banquette latérale qui longeait le bas des mures. Au milieu, près du pilon central qui soutenait aussi le toit, se trouvait le foyer. Les dimensions de ces cabanes, quelquefois à deux chambres (Cabanes „A"/1962 et nr. 4—5/1965) sont modestes: les plus grandes ont un intérieur de 30 à 40 m², tandis que les plus petites ne dépassent 15 m².

Les habitations découvertes ont été vidées sans exception probablement par leurs propriétaires, qui avant leur départ, ont démantelé le foyer „sacré". Ainsi, tout le mobilier de ces fonds de cabane ne consiste qu'en débris ménagers de toute sorte. Mais en dépit de ces dépôtoirs, la valeur archélogique de ces cabanes n'est pas trop diminuée. Passons-les rapidement en révue:

Cabane „A"/1962. Dim.: 3,20×4,25 m; Profondeur max.: 0,80 m; Inventaire sélectif: fibule en fer de type LT C (VII/1) boucle annulaire de ceinture en fer (VII/2; trois lamelles en fer VII/3—5; spatule en os, employée peut-être, pour le polissage des vases VII/6). Restes de poterie faite au tour et à la main; la première catégorie dépasse 70%. Les formes les plus fréquentes consistent en des vases biconiques, des pots graphités, des écuelles, des petits bassins et des terrines (IX/1—19). La céramique faite à la main est représentée par une production indigène de tradition hallstattienne: grands récipients biconiques à petits ailerons, écuelles au bord incurvé, „pots de fleur" à guirlande en relief (IX/20—28).

Cabane „B"/1962. Deux chambres; dim.: 4,20×3,40 et 4×4 m; profondeur: 0,80 m; Inventaire sélectif. Deux fibules en bronze à l'arc enroulé en multiples „8", de type LT. C (X/1—2; LII/2—3); fibule en fer de type LT. B_2 (X/4); autre fibule en fer, LT. C (fragments) (X/3); deux lames de couteau aux tranchants concave et convexe (X/5—6; LII/15—16); plusieurs fusaïoles en terre glaise ou réalisées dans des tessons.

La céramique tournée de caractère La Tène est toujours la plus nombreuse (63, 7%). Les formes sont identiques à celles indiquées plus haut (XI/1—10), à l'exception de deux profils de vases-carafes élancés (XI/3). La poterie manufacturée répète aussi les formes précédentes (XI/11, 13). Comme exception, une tasse tronconique à l'anse surélevée (XI/12).

Cabane „C"/1962. Dim.: 3,80×4,40 m. Profond. max.: 1,5 om. Mobilier sélectif: fibule en fer LT. C (XII/1; LII/5); lame de fer d'un couteau (XII/12); figurine anthropomorphe en terre glaise (XII/3; LIV/1); objet parallélipipedique en terre glaise, à impressions dentelées (XI/4; LIV/5); fusaïoles ovoïdes (XII/5—6). Poterie rare, mais la céramique au tour reste toujours la plus nombreuse (XIII).

Cabane nr. 1/1964. Dim.: 4,10×5,30 m; 1,10 m profond. max.; Inventaire intégral, non sélectif: fibule de bronze LT. B_2 et deux autres en fer de type LT. C (XIV/1—3; LII/1, 5); petit anneau de ceinture en bronze (XIV/4); perle en pâte de verre aux „yeux blancs" (XIV/5; LII/12); lame de couteau et verge cassée, en fer (XIV/6—7); plusieurs fragments de bracelets de sapropélithe (XIV/8—10); fragments de meules primitives

de grès et céramiques: 83,7% au tour, 16,3% à la main. De la première catégorie, il faut signaler quelques vases de grandes dimensions, semblabes aux vases-carafes de La Tène ancienne (XV/1—5; XV/1—11). Motifs estampillés sur l'épaule d'un de ces formes (XVI/6); vases à graphite, décorés de stries verticales (XVII/1—9); écuelles au profil très varié et au bord incurvé (XX/1—19); terrines biconiques, parfois „à étage" (XIX/1—15). La céramique manufacturée, répète les formes courantes: grands récipients décorés d'ailerons et proéminences; „pots de fleur", nombreuses écuelles (XXI/1—15; XXII/1—11). Certaines écuelles imitent des types laténiens (XXIII/5—7).

Cabane nr. 2/1964. Dim.: 5,10×6,30 m; profondeur max.: 1,52 m. Inventaire intégral: fibule en fer au pied cassé, peut-être La Tène ancienne (XXIV/1; LII/4); boucle de ceinture en fer (XXIV/2; LII/7); anneau et chaîne tressée en fer (XXIV/3; LII/10); anneau en bronze (XXIV/4); deux crochets en tôle de fer (XXIV/6—7); lame en fer d'un couteau ou d'un rasoir (XXIV/8; LII/4); deux bracelets (fragments) de sapropélithe (XXIV/9—10); fusaïoles (XXIV/11—12). La céramique La Tène tournée est presque exclusive (95,25%), mais les formes se répètent. Toutefois les écuelles sont encore plus nombreuse, tandis que les vases-carafes sont très rares ainsi que les tasses (pl. XXV—XXIX). Les vases à la main, à part le fait qu'ils soient très rares (XXX/5—11; 13—16). Rapportent comme élément nouveau qu'un profil de tasse à anse qui imite une forme rencontrée dans le répertoire de la civilisation du Hallstatt final, Szentes-Vekerzug (XXX/12).

Cabane nr. 3/1964. Dimensions: 3,95×4,05 m; Profondeur: 1,10 m. Inventaire complet: Crampon de fer (XXXI/1); talon conique de lance en fer XXXI/2); deux fragments de bracelets de sapropélithe (XXXI/3—4); plusieurs fusaïoles et rondelles pour le tissage (XXXI/5—7, 9); disque à multiples perforations (XXXI/8). La céramique à la main est un peu mieux représenté (51,80%) que celle au tour (48,20%). C'est le seul cas connu à Ciumești. Les formes les plus courantes sont les vases biconiques de grandes dimensions, les pots tronconiques décorés de boutons, guirlandes ou alvéoles, les écuelles et les bols (XXXIV/1—13; XXXV/1—8). Signalons aussi quelques profils de vases moins connus (XXXIV/14; XXXV/9—11). Le répertoire de la vaissalle au tour, est la même: récipients biconiques de grandes dimensions, quelquefois décorés par estampillage, des situles à graphite, une grande variété d'écuelles, plusieurs terrines biconiques (XXXII—XXXIII). Comme exception, il convient de signaler les fragments d'une cruche à anse tubulaire, décorée de demi-lunes gravées (XXXIII/2).

Cabane nr. 4—5/1965. Habitation à deux chambres. Dimensions: 2,30×4,75 (cabane no. 4), 2,60×4,50 m (cabane no. 5). Profondeurs de 0,85 a 1,20 m. Inventaire sélectif: forces en fer aux tranchants usagées (XXXVI/2; LII/13); épingle de bronz à décor gravé (XXXVI/3; LII/6); flèche de type „scythe" en bronze (XXXVI/4); bracelet (fragments) de

sapropélithe (XXXVI/5); fusaïoles et rondelles en terre glaise et confectionnées dans des tessons (XXXVI/6—8); passoire (fragments) en terre glaise; les restes d'une meule primitive de tuf vulcanique. La céramique La Tène tournée représente de nouveau la majorité (71%). Les mêmes formes se répètent (pl. XXXVII—XL), sauf quelques types inédits (XXXVII/10; XXXVIII/23). Intéressante, la présence d'une tasse au tour, produit typique pour la culture Szentes-Vekerzug XLII/8). Un autre fragment similaire a été trouve à la surface du sol en 1964 (XLII/9). Ainsi que la flêche en bronze (XXXVI/4), ces tasses du Hallstatt final, représentent des survivances d'une autre époque. La poterie manufacturé présente les mêmes formes déjà rencontrées (fig. XLI, XLII), sauf quelques exceptions (XLI/3—4).

Dans tous les fonds-de-cabane fouillés à Ciumeşti, on a trouvé des os d'animaux domestiques et sauvages, ainsi que des ossements de volailles: porc, boeuf, chèvre et mouton, chien, cheval, canard, oie; sanglier, renard, canard sauvage.

*

* *

Les fouilles à Berea ont été pratiquées dans un large vallon dénommé „Aux sureaux", L'habitat de l'époque La Tène que nous avons découvert, contenait plusieurs fosses comblées de déchets ménagers, un fond-de-cabane et un „ossoarium" qui renfermait 16 squellettes (XLIII).

Cabane no. 1/1965. Forme rectangulaire aux dimensions de 4×3,30 m; profondeur max., 0,55 m. Foyer oval, deux fois réaménagé, situé dans l'angle NE de la construction. Point de restes de torchis des murs extérieurs, de même, point de trou des pilons qui devaient soutenir le toit (fig. XLIV/1—2). L'inventaire du logement était pauvre. Pas d'objets en métal, os, verre au pierre. Seulement de la céramique exclusivement travaillé à la main et des restes d'animaux domestiques (bovidés et ovicaprins). Les fragments de vaiselle indiquent les mêmes formes de récipients déjà signalés à Ciumeşti: vases de grandes dimensions, biconiques, ornés de proéminences; des pots à décor alvéolaire ou dentelé; des écuelles et bols au parois incurvées (pl. XLV—XLVI).

Fosse ménagère no. 1/1965. Dimensions de 1,10×0,95 m; prof.: 1,35 m. Restes de torchis de murs, restes de bois carbonisé. Fibule de fer très friable, de type LT. C., Plusieurs vases La Tène au tour, parmi lesquels un pot biconique et quelques tessons à graphite (XLVII/9—11, 13). Aussi, les fragments d'une tasse au tour, de type Szentes-Vekerzug (XLVII/12). Mais la grande majorité de la poterie est faite à la main. Les formes se répètent (XLVII/1—8).

Fosse ménagère no. 2/1965. Dim.: 0,85×0,75 m; prof.: 1,15 m. Moins riche que la première, elle contenait de gros restes de trochis, du bois carbonisé, deux fusaïoles, de la céramique à la main ainsi que quelques tessons au tour. Deux autres fosses moins grandes ont livré seulement de la vaisselle manufacturé du type connu.

Dans la périmètre de l'habitat, à une vingtaine de mètres de la hutte semi-souterraine, on a découvert une fosse presque carrée (4×4,20 cm), dans laquelle, à une profondeur de 1,05—1,25 m, ont été trouvés les restes, jétés pêle-mêle, 16 squeletts d'hommes, femmes et enfants. Cette „hécatombe", appartient certainement à l'habitat indigène, pour des raisons de stratigraphie et parce qu'un bol à la main, du type courant a été trouvé enfoncé brutalement, sur le visage d'un des squelettes masculins (XLIX/2; LVI/1). Il s'agit probablement d'un acte expiatoire ou de représaille des aborigènes contre un certain groupe social, car d'abord les individus ont été exposés longtemps après leur décès (en tout cas, après leur rigidité cadavérique); car au moins un de ces cruficiés a dû supporter, comme un masque, ce bol contre son visage; car enfin cette fosse macabre a été pratiquée à l'intérieur de l'habitat.

*

* *

Les conclusions que se dégagent de ce rapport sont les suivantes:

1. La chronologie de la nécropole et celle du sîte de Ciumeşti est la même: LT. B_2—C_1—C_2. Toutefois, les éléments de La Tène ancienne sont plus rarement rencontrés dans les fonds de cabane fouillés, ce qui suggèrerait peut-être que certaines parures surtout, ont eu dans la région une plus grande longévité de mode, qu'autre part.

2. Le caractère de l'habitat de Ciumeşti est sans doute, celtique. Font foi les produits en métal, verre, os, et surtout la céramique, qui, à une exception près, est toujours en plus grande quantité dans les huttes que dans les tombes des habitants. Pourtant, la présence permanente dans tous les milieux de Ciumeşti, de la poterie à la main de tradition hallstattienne et de caractère indubitablement locale, démontre sans l'ombre d'une doute, la participation directe des indigènes à la vie quotidienne de la communauté. Mais le dosage de cette masse locale n'est pas très explicite. Etait-elle composée des Daces anciens (comme j'avais écrit 12 ans auparavant), ou était-elle mélangée avec quelques familles retardés de l'ancienne culture Szentes-Vekerzug?

En fait, il est très compliqué de discerner une ethnie seulement à l'appui de la céramique, puisque même à cette époque une éthnie sociale était probablement difficilement décélable. Toutefois, le témoignage de ces tasses typiquement Szentes-Vekerzug, trouvée dans le „Champ de melons" de Ciumeşti ainsi qu'à Berea, aussi que la petite flèche „scythe", nous font penser à une présence locale, au moins de quelques avatars de cette culture. D'autre part, on connait aujourd'hui, dans la fertile plaine de Crişana, assez de sîtes Szentes-Vekerzug, une importante nécropole à Sanislau (à quelques km. de Ciumeşti), enfin une bonne quantité de vaisselle de cette culture, dans les tombes les plus anciennes du cimetière La Tène de Pişcolt (LT. B_1—B_2). Ainsi, il faut accepter qu'au moins dans la zone du Nir, la masse indigène dace était mélangée à certains groupes sociaux,

descendants à cette époque de La Tène, de l'ancienne civilisation hallstattienne (Ha. D3), peut être elle-même d'une vieille souche thrace, à l'origine.

3. L'habitat de Berea, à notre avis est nettement indigène. C'est surprenant cependant, que malgré sa contemporanéité certaine avec le sîte de Ciumeşti, les produits de la Tène sont tellement rares. D'autre côté, il faudrait remarquer peut-être, la curieuse coexistences de ces deux bourgs à ethnie différente, qui avaient leurs propres moyens et façons de vivre. Ou, bien cet „ossuarium" au milieu de village de Berea voudrait-il signifier quelque chose de plus grave, en ce qui concerne les relations entre les deux peuplades? C'est difficile à répondre.

AL DOILEA TEZAUR DE DENARI ROMANI IMPERIALI DESCOPERIT LA GHIRIȘA (Com. Beltiug, jud. Satu Mare)

T. BADER — I. WINKLER

În partea de est a Cîmpiei Crasnei, la poalele dealurilor Munții Făgetului, în zona de inundație a unui afluent al rîului Crasna se află localitatea Ghirișa. Vatra satului este înconjurată de zona mlăștinoasă a pîrîului Maria. La nord de intravilanul localității, dincolo de zona mlăștinoasă numită Voiodu Mare („Vajat"), pe o terasă mai înaltă, numită de localnici Spatele Voiodului („Vajathát"), în anul 1964, cu ocazia scoaterii nisipului argilos dintr-o groapă de siloz (fig. 1—2), trei cooperatori au găsit un tezaur de monede romane imperiale din care atunci au fost recuperate 151 de monede[1], iar mai tîrziu, încă șapte piese, nepublicate[2].

La data de 28 februarie 1978, brigadierul C.A.P.-ului din localitate, Dezideriu Balogh, trecînd prin cîmp, la Spatele Voiodului, pe un drum de țară, a observat că la marginea drumului, chiar pe suprafața solului sînt împrăștiate „monede verzui", din care a cules cîteva piese. Ele au fost arătate inginerului agronom din comuna Beltiug, Ioan Chetrariu, iar apoi s-au deplasat împreună la fața locului și au scos din „cuibul" tezaurului încă cîteva sute de piese, pe care le-au împărțit. În zilele următoare am fost înștiințați despre descoperirea tezaurului, iar primul lot de monede, 473 de piese, a fost recuperat, pe seama Muzeului județean Satu Mare, de la ing. Ioan Chetrariu. În vederea reîntregirii tezaurului, la data de 4 martie 1978, s-a deplasat la fața locului o comisie din partea Muzeului județean Satu Mare[3]. De la descoperitori au mai fost recuperate 311 de piese, iar de la diferite persoane din sat și din comuna

---

[1] D. Protase — T. Bader, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Ghirișa*, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, [Oradea], 1968, p. 37—60.

[2] Piesele nepublicate din primul „lot", recuperate ulterior sînt de la: Antoninus Pius: 1.—2. D 2,97 g, 3,10 g; 17—18; 18—16 mm; 140—143 e.n., 154—155 e.n.; RIC 62(c), 238; c.s.t. c.b. Antoninus Pius pentru Faustina I : 3. D 3,26 g; 17—16 mm; 141—161 (?) e.n.; RIC 361; c.f.b. Marcus Aurelius: 4. D 3,03 g; 19—18; 172—173 e.n.; RIC 271; c.s.t. Divus Verus: 5. D 3,18 g, 18—17 mm; 169 (?) e.n.; RIC 596 b; c.b. Commodus: 6.—7. D 2,55 g; 2,04 g; 18—16, 17—16 mm; 183, 185—187 e.n.; RIC 67, cf. 139, 155; c.s.

[3] Din comisie făceau parte: T. Bader, M. Radu (Oficiul județean pentru Patrimoniul cultural național) și M. Zelea (fotograful muzeului din Satu Mare).

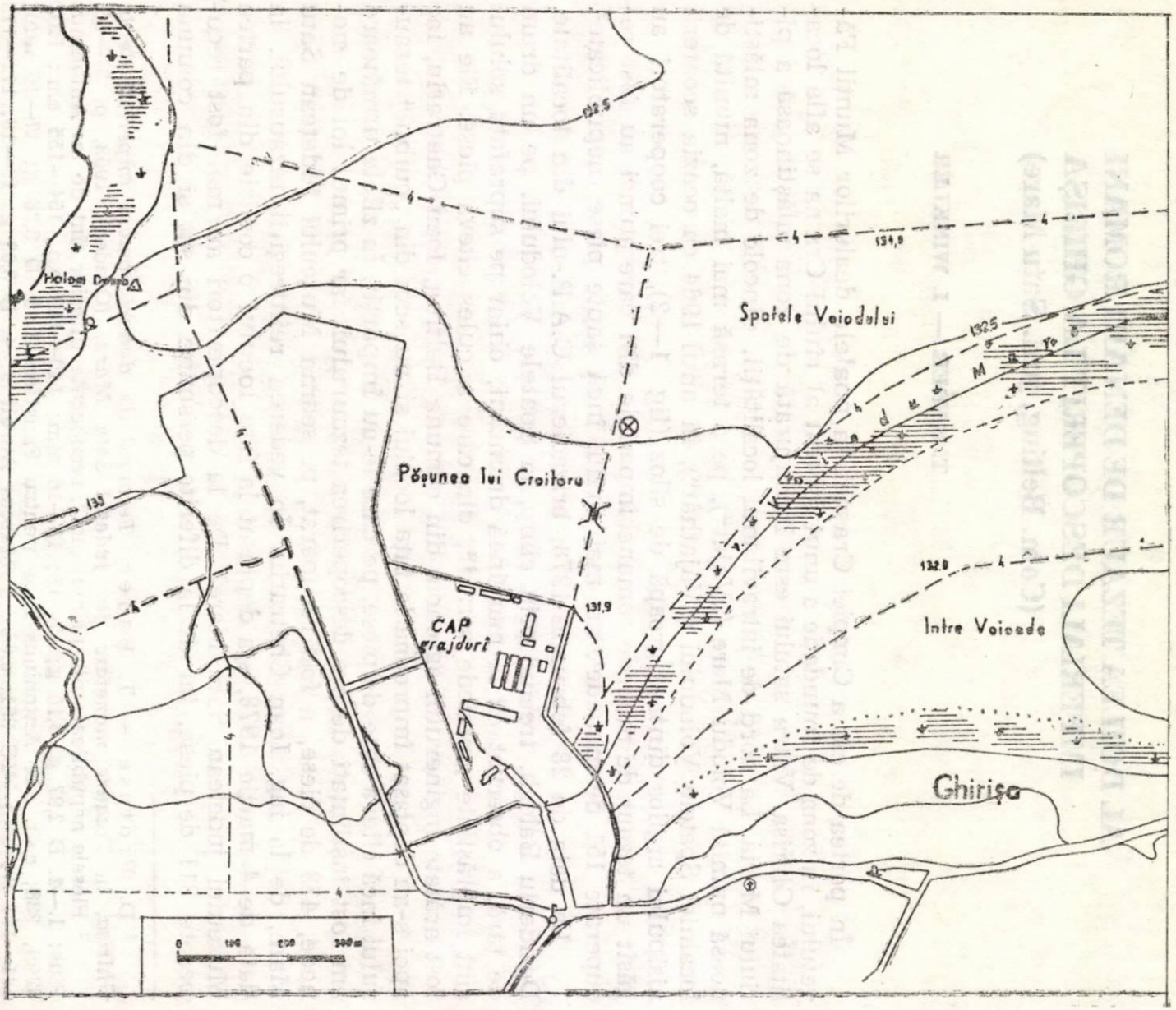

Fig. 1. Schița topografică a locului de descoperire a celor două tezaure monetare de la Ghirișa.

Fig. 2. Zona geografică a locului unde au fost descoperite cele două tezaure de la Ghirișa.

Ardud, 33 de piese, care au fost date persoanelor respective de către descoperitori, așa că monedele au putut fi recuperate aproape în întregime[4].

La locul de descoperire, comisia, împreună cu Dezideriu Balogh, cu unul dintre descoperitorii primului tezaur, Dezideriu Györffy, cu Nicolae Horváth, directorul Școlii generale din localitate, cu prof. Emeric Szakácsi și cu încă patru muncitori ocazionali, a putut constata următoarele:

Locul de descoperire se află pe partea dreaptă, chiar la marginea drumului de cîmp, lîngă groapa de siloz (nr. II) în care a fost descoperit primul tezaur de monede. Distanța dintre cele două puncte este aproximativ de 8—10 m. Prima descoperire a fost efectuată aproximativ în mijlocul gropii de siloz, iar a doua la aproximativ 2 m de colțul vestic al acesteia, nederanjat în anul 1964 (fig. 3). Locul descoperirii celui de al doilea tezaur de monede se află la aproximativ 100 m de la poalele terasei, la 157 m de la un pod făcut din tuburi de beton și la cîteva sute de m de la capătul nordic al satului. Al doilea tezaur de monede a

[4] În comuna Ardud, la Al. Benea, angajat al S.M.T.-ului din Ardud, secția Ghirișa au ajuns 6 piese, din care am putut recupera doar două. celelalte patru s-au pierdut. — Tezaurul se află în colecția Muzeului județean Satu Mare nr. inv. 31 441. — După redactarea acestei lucrări Gh. Lazin a mai recuperat 6, iar organele județene ale miliției 8 piese.

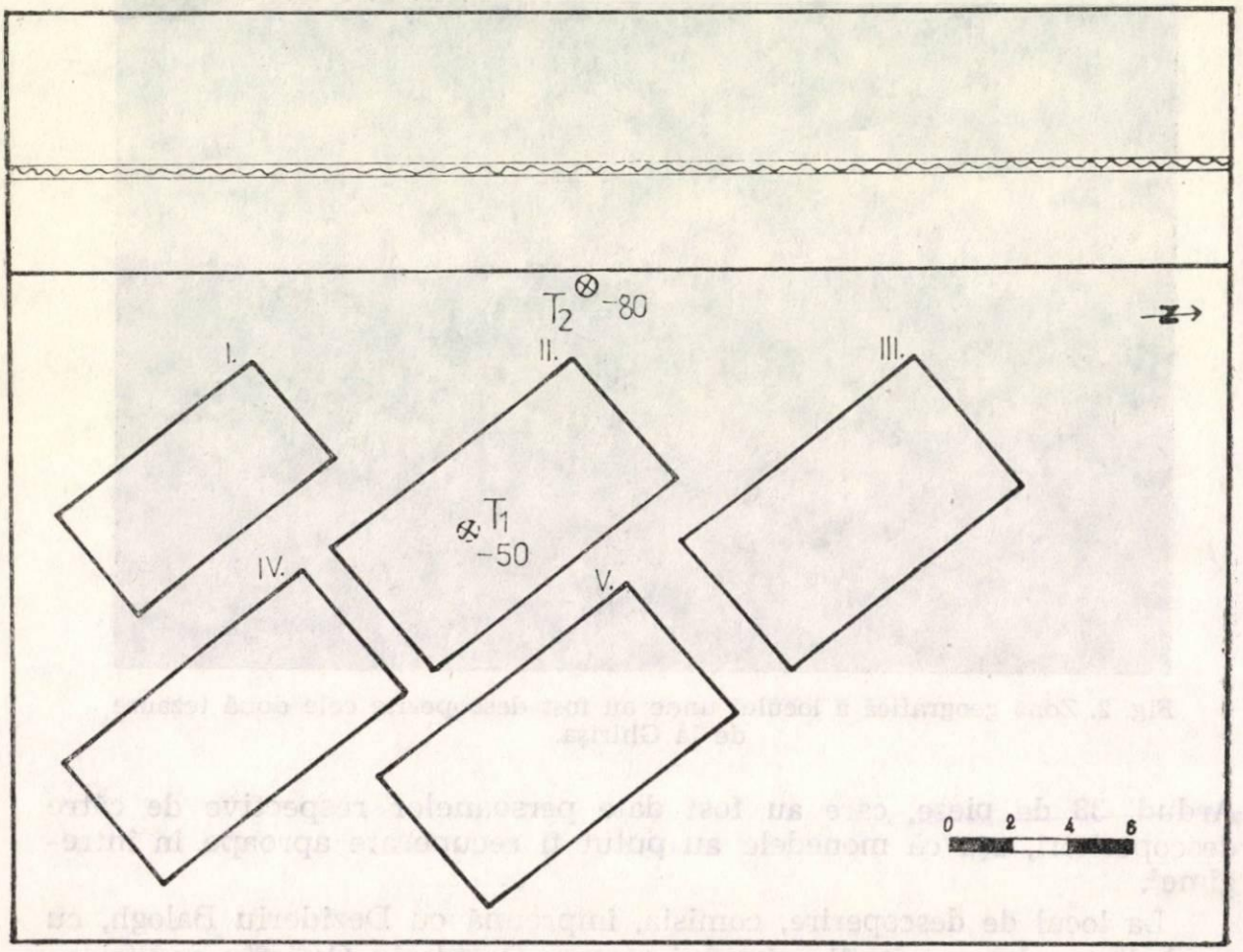

Fig. 3. Punctul de descoperire a tezaurelor de la Ghirișa:
(T_1 = tezaurul nr. 1, T_2 = tezaurul nr. 2).

ajuns la suprafață datorită faptului că în toamna anului trecut gropile de siloz săpate în 1964 au fost astupate cu ajutorul unui buldozer cu pămînt din jur, deoarece pămîntul rezultat din aceste gropi fusese transportat de cooperatori pentru construcții de case. Lama buldozerului a răzuit pămîntul, argilă nisipoasă, pînă la adîncimea unde era depus tezaurul, scoțînd din el doar cîteva monede, ajunse astfel la suprafață și observate ulterior de descoperitori, iar restul a rămas în întregime pe loc. Din groapă — așa cum am arătat mai sus — tezaurul a fost ridicat mai tîrziu.

Pe locul de descoperire am executat o săpătură de verificare, fiind identificată groapa, mai precis fundul gropii în care a fost depus tezaurul. În groapă s-au mai găsit monede lipite și puternic oxidate, împreună cu urme de materiale organice putrezite sau carbonizate, ceea ce denotă că tezaurul n-a fost depus într-un vas, ci probabil într-o pungă de piele

Fig. 4. Groapa în care a fost găsit tezaurul nr. 2 (fundul gropii).

sau din coajă de lemn ori într-o cutie de lemn. Groapa — raportată la nivelul actual al solului — avea aproximativ 0,80 m adîncime și un diametru de 0,30—0,40 m (fig. 4). Cîteva monede au fost recuperate și din jurul gropii, ele au ajuns aici în timpul acoperirii gropilor de siloz și în momentul cînd a fost ridicat tezaurul de către cele două persoane amintite. În total la fața locului au mai fost găsite 39 de monede.

Examinînd locul împreună cu cei doi descoperitori ai tezaurelor (unul din 1964 și altul din 1978), am putut constata cu precizie că este vorba de două depuneri diferite, în două locuri bine distincte între care se află o distanță de 8—10 m. Despre o alunecare de teren nu poate fi vorba, deoarece ne aflăm pe o cîmpie întinsă.

Din locul descoperirii au fost adunate și fragmente ceramice, care se găsesc și la suprafața solului la Spatele Voiodului. Ele pot fi datate în epoca neoliticului și a bronzului. Fragmente ceramice contemporane tezaurului nu au fost găsite. Proprietarul și-a ascuns așadar. tezaurul în afara așezării unde locuia.

În total din al doilea tezaur au fost recuperate 870 de piese. Considerăm că acest depozit monetar a fost reîntregit în proporție de peste 99%; nu excludem posibilitatea să mai fi rămas cîteva monede nerecuperate, fie la fața locului, fie la cetățenii din localitate.

T. B.

Lista cronologică a modelelor[5]

VESPASIANUS

1.	D 3,20 g	17—18 mm	69—71 e.n.	RIC 5	c.s.	↗

TRAIANUS

2.	D 3,15 g	17—18 mm	103—111 e.n.	Strack, 102	c.b.	↗
3.	D 3,22 g	18—17 mm	103—111 e.n.	Strack, 127	c.b.	↑
4.	D 3,20 g	16—18 mm	103—111 e.n.	Strack, 144	c.s.	↗
5.	D 3,25 g	17—18 mm	115—117 e.n.	Strack, 248	c.b.	↗

HADRIANUS

6.	D 3,00 g	16—17 mm	120—123 e.n.	Strack, 74	c.s.	↗
7.	D 3,20 g	17—17 mm	120—123 e.n.	Strack, 75	c.b.	↑
8.	D 3,28 g	17—18 mm	120—123 e.n.	Strack, 80	c.b.	↗
9.	D 2,96 g	17—18 mm	120—123 e.n.	Strack, 84	c.s.	↑
10.	D 3,15 g	17—18 mm	120—123 e.n.	Strack, 109	c.s.	↖
11.	D 3,20 g	17—18 mm	120—123 e.n.	Strack, 113	c.b.	↗
12.	D 2,75 g	17—18 mm	120—123 e.n.	Strack, 116	c.b.	↑
13.	D 3,02 g	18—19 mm	120—123 e.n.	Strack, 117	c.b.	↑
14.	D 1,90 g	18—17 mm	120—123 e.n.	Strack, 124	c.s.	↖
15.	D 3,25 g	17—19 mm	120—123 e.n.	Strack, 127	c.b.	↑
16.	D 3,03 g	19—19 mm	123—129 e.n.	Strack, 165	c.b.t.	↗
17.	D 2,95 g	17—19 mm	123—129 e.n.	Strack, 168	c.b.	↑
18.	D 3,16 g	18—17 mm	123—129 e.n.	Strack, 171	c.b.t.	↗
19.	D 3,03 g	17—17 mm	123—129 e.n.	Strack, 179	c.b.	↑
20.	D 3,06 g	18—19 mm	123—129 e.n.	Strack, 179	c.s.t.	↗
21.	D 3,20 g	18—18 mm	123—129 e.n.	Strack, Av. 196, Rv. 107	c.b.	↗
22.	D 3,05 g	17—19 mm	130—134 e.n.	Strack, 239	c.b.	↖
23.	D 3,00 g	17—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 239	c.b.	↗
24.	D 2,93 g	18—17 mm	130—134 e.n.	Strack, 251	c.b.t.	↑
25.	D 3,06 g	17—17 mm	130—134 e.n.	Strack, 251	c.b.t.	↖
26.	D 3,28 g	17—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 251	c.b.	↗
27.	D 3,12 g	17—17 mm	130—134 e.n.	Strack, 257	c.b.	↑
28.	D 3,20 g	16—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 264	c.b.	↗
29.	D 3,40 g	17—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 275	c.b.	↗
30.	D 3,17 g	16—17 mm	130—134 e.n.	Strack, 275	c.f.b.	↗
31.	D 3,30 g	17—16 mm	130—134 e.n.	Strack, 275	c.b.t.	↗
32.	D 3,26 g	17—17 mm	130—134 e.n.	Strack, 280	c.s.t.	↖
33.	D 2,80 g	17—16 mm	130—134 e.n.	Strack, 280	c.s.t.	↑
34.	D 3,00 g	18—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 320	c.s.t.	↖
35.	D 3,21 g	18—18 mm	130—134 e.n.	Strack, 328	c.b.t.	↗

[5] Vezi p. 124.

Hadrianus pentru SABINA

36. D 3,27 g 18—18 mm 128—136 e.n. Strack, 369 c.b.t. ↗
37. D 2,88 g 19—18 mm 128—136 e.n. Strack, 369 c.b. ↑
38. D 3,05 g 17—17 mm 128—136 e.n. Strack, 376 c.b. ↑
39. D 3,07 g 17—17 mm 128—136 e.n. Strack, 379 c.b. ↑
40. D 3,05 g 17—18 mm 128—136 e.n. Strack, 379 c.b. ↑
41. D 2,93 g 16—17 mm 128—136 e.n. Strack, 379 c.b. ↗

Hadrianus pentru LUCIUS AELIUS CAESAR

42. D 3,20 g 17—16 mm 136 e.n. Strack, 388 c.s. ↗
43. D 2,90 g 17—18 mm 136 e.n. Strack, 397 c.s.t. ↑
44. D 3,98 g 17—18 mm 136 e.n. Strack, 398 c.b. ↑

Hadrianus pentru ANTONINUS PIUS

45. D 3,05 g 16—17 mm 138 e.n. Strack, 408 c.b. ↗

Antoninus Pius pentru DIVUS HADRIANUS

46. D 2,90 g 18—18 mm 138 e.n. Strack, 11 c.b.t. ↓

ANTONINUS PIUS

47. D 2,37 g 17—18 mm 138 e.n. RIC 9 c.b. ↘
48. D 3,27 g 17—18 mm 139 e.n. RIC 23 c.b.t. ↓
49. D 3,10 g 18—19 mm 139 e.n. RIC 23 (a) c.b.t. ↓
50. D 3,15 g 18—18 mm 139 e.n. RIC 41 c.b. ↑
51. D 3,20 g 17—18 mm 139 e.n. RIC 50 (b) c.f.b.t. ↓
52. D 3,16 g 17—18 mm 139 e.n. RIC 50 (b) c.f.b. ↑
53. D 3,02 g 17—18 mm 139 e.n. RIC 51 (a) c.f.b.t. ↑
54. D 3,86 g 17—17 mm 139 e.n. RIC 59 c.b.t. ↖
55. D 3,18 g 16—18 mm 140—143 e.n. RIC 61 (c) c.b. ↑
56. D 3,17 g 17—18 mm 140—143 e.n. RIC 61 (c) c.b. ↑
57. D 3,35 g 17—18 mm 140—143 e.n. RIC 62 (c) c.b.t. ↗
58. D 3,10 g 18—18 mm 140—143 e.n. RIC 62 (c) c.b.t. ↑
59. D 2,90 g 17—18 mm 140—143 e.n. RIC 62 (c) c.b.t. ↑
60. D 3,20 g 17—18 mm 140—143 e.n. RIC 71 c.b.t. ↗
61. D 2,90 g 17—17 mm 140—143 e.n. RIC 73 (a) c.b. ↑
62. D 2,95 g 18—17 mm 140—143 e.n. RIC 98 (a) c.b. ↑
63. D 3,15 g 17—18 mm 143—144 (?) e.n. RIC 111 (b) c.f.b. ↑
64. D 3,27 g 16—17 mm 143—144 (?) e.n. RIC 111 (c) c.b.t. ↑
65. D 3,14 g 17—18 mm 143—144 (?) e.n. RIC 111 (c) c.b.t. ↖
66. D 293 g 18—18 mm 143—144 (?) e.n. RIC 111 (c) c.s. ↑
67. D 3,20 g 16—18 mm 144—e.n. RIC 118 c.f.b. ↗
68. D 3,50 g 17—18 mm 145—161 e.n. RIC 127 (c) c.b.t. ↑

69.	D 2,70 g	17—17 mm	145—161 e.n.	RIC 127 (c)	c.b.	↗
70.	D 3,30 g	17—18 mm	145—161 e.n.	RIC 128 (c)	c.b.	↓
71.	D 3,28 g	17—17 mm	145—161 e.n.	RIC 130	c.b.	↗
72.	D 3,20 g	17—18 mm	145—161 e.n.	RIC 130	c.f.b.	↓
73.	D 3,12 g	19—18 mm	145—161 e.n.	RIC 133	c.b.t.	↗
74.	D 3,17 g	16—18 mm	145—161 e.n.	RIC 136	c.s.t.	↑
75.	D 3,05 g	18—17 mm	145—161 e.n.	RIC 136	c.b.	↓
76.	D 2,93 g	17—17 mm	145—161 e.n.	RIC 136	c.b.t.	↓
77.	D 2,90 g	18—19 mm	145—161 e.n.	RIC 137	c.b.t.	→
78.	D 2,83 g	16—18 mm	145—161 e.n.	RIC 137	c.b.	↗
79.	D 3,24 g	18—18 mm	145—161 e.n.	RIC 143	c.b.	↑
80.	D 3,23 g	17—18 mm	145—161 e.n.	RIC 143	c.s.t.	↑
81.	D 3,22 g	17—18 mm	145—161 e.n.	RIC 143	c.b.	↑
82.	D 3,15 g	18—18 mm	145—161 e.n.	RIC 143	c.b.	↑
83.	D 3,05 g	17—17 mm	145—161 e.n.	RIC 143	c.s.t.	↑
84.	D 3,12 g	15—18 mm	145—161 e.n.	RIC 150 (c)	c.b.	↖
85.	D 3,32 g	18—17 mm	145—161 e.n.	RIC 155	c.b.	↑
86.	D 3,07 g	18—16 mm	145—161 e.n.	RIC 155	c.f.b.t.	↑
87.	D 2,88 g	17—18 mm	147—148 e.n.	RIC 162	c.b.	↗
88.	D 2,94 g	17—17 mm	147—148 e.n.	RIC 165	c.b.	↖
89.	D 3,28 g	17—17 mm	147—148 e.n.	RIC 167	c.f.b.	↖
90.	D 3,10 g	17—18 mm	147—148 e.n.	RIC 167	c.b.	↑
91.	D 3,05 g	18—17 mm	147—148 e.n.	RIC 167	c.b.	↑
92.	D 3,27 g	18—17 mm	148—149 e.n.	RIC 175	c.f.b.	↗
93.	D 3,20 g	17—18 mm	148—149 e.n.	RIC 175	c.b.	↗
94.	D 3,15 g	17—18 mm	148—149 e.n.	RIC 175	c.b.	↙
95.	D 3,50 g	18—17 mm	148—149 e.n.	RIC 177 (d)	c.s.	↗
96.	D 3,05 g	20—19 mm	148—149 e.n.	RIC 178	c.b.	↘
97.	D 3,60 g	18—17 mm	148—149 e.n.	RIC 178	c.b.	↗
98.	D 3,15 g	19—18 mm	148—149 e.n.	RIC 179	c.b.	↑
99.	D 2,85 g	18—18 mm	148—149 e.n.	RIC 179	c.b.	↑
100.	D 2,85 g	19—18 mm	148—149 e.n.	RIC 179	c.b.	↑
101.	D 2,75 g	19—18 mm	148—149 e.n.	RIC 179	c.b.	↖
102.	D 3,50 g	17—19 mm	148—149 e.n.	RIC 180	c.b.t.	↓
103.	D 2,85 g	18—18 mm	148—149 e.n.	RIC 180	c.b.t.	↗
104.	D 3,53 g	17—18 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.f.b.	↙
105.	D 3,30 g	17—18 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.f.b.	↗
106.	D 3,20 g	16—17 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.b.	↖
107.	D 3,15 g	17—18 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.b.	↘
108.	D 3,07 g	17—17 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.f.b.	↑
109.	D 2,85 g	17—17 mm	148—149 e.n.	RIC 181	c.b.t.	↑
110.	D 3,35 g	19—18 mm	148—149 e.n.	RIC 183	c.b.	↖
111.	D 2,90 g	18—18 mm	150—151 e.n.	RIC 193	c.b.	↖
112.	D 3,00 g	17—17 mm	150—151 e.n.	RIC 194	c.b.	↑
113.	D 2,90 g	17—18 mm	150—151 e.n.	RIC 194	c.b.	↓

114. D 3,41 g 17—18 mm 150—151 e.n. RIC 200 (c) c.b. ↖
115. D 3,17 g 16—19 mm 150—151 e.n. RIC 201 c.b. ↑
116. D 3,10 g 18—20 mm 150—151 e.n. RIC 201 c.b. ↑
117. D 2,05 g 18—18 mm 150—151 e.n. RIC 201 c.b. ↑
118. D 3,17 g 17—18 mm 150—151 e.n. RIC 202 c.b. ↑
119. D 3,82 g 18—19 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b.t. ↖
120. D 3,60 g 18—17 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b. ↑
121. D 3,40 g 17—17 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b. ↗
122. D 3,18 g 18—19 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b.t. ↑
123. D 3,05 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b. ↖
124. D 2,90 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.b. ↑
125. D 2,77 g 19—18 mm 151—152 e.n. RIC 204 c.s.t. ↘
126. D 3,30 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 216 (a) c.b. ↖
127. D 2,93 g 17—19 mm 151—152 e.n. RIC 216 (a) c.b.t. ↖
128. D 2,85 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 216 (a) c.f.b. ↗
129. D 3,48 g 18—17 mm 151—152 e.n. RIC 218 c.b.t. ↑
130. D 3,10 g 15—17 mm 152—153 e.n. RIC 222 c.s.t. ↙
131. D 3,20 g 17—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b. ↖
132. D 3,13 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b. ↑
133. D 3,12 g 17—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b.t. ↑
134. D 2,92 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b. ↑
135. D 2,85 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b.t. ↗
136. D 2,63 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b. ↖
137. D 2,55 g 17—17 mm 153—154 e.n. RIC 229 a c.b. ↑
138. D 3,04 g 17—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 b c.b. ↑
139. D 2,70 g 20—18 mm 153—154 e.n. RIC 229 b c.s.t. ↓
140. D 3,02 g 18—17 mm 153—154 e.n. RIC 231 c.b. ↑
141. D 3,00 g 18—17 mm 153—154 e.n. RIC 231 c.b.t. ↗
142. D 3,00 g 17—18 mm 153—154 e.n. RIC 231 c.f.b. ↓
143. D 3,08 g 17—16 mm 153—154 e.n. RIC 235 c.f.b. ↙
144. D 3,32 g 17—18 mm 154—155 e.n. RIC 238 c.s. ↓
145. D 3,02 g 18—18 mm 154—155 e.n. RIC 238 c.b. ↑
146. D 3,00 g 17—17 mm 154—155 e.n. RIC 238 c.b. ↗
147. D 2,58 g 18—19 mm 154—155 e.n. RIC 238 c.b.t. ↗
148. D 3,20 g 18—19 mm 154—155 e.n. RIC 242 c.s.t. ↑
149. D 3,17 g 17—18 mm 155—156 e.n. RIC 252 c.b.t. ↑
150. D 3,15 g 17—17 mm 155—156 e.n. RIC 252 c.b. ↑
151. D 2,80 g 16—17 mm 155—156 e.n. RIC 253 (b) c.b. ↗
152. D 3,20 g 17—16 mm 155—156 e.n. RIC 254 c.s. ↑
153. D 3,00 g 16—17 mm 156—157 e.n. RIC 259 c.s. ↖
154. D 2,70 g 16—17 mm 156—157 e.n. RIC 259 c.s. ↗
155. D 3,15 g 17—17 mm 156—157 e.n. RIC 260 c.s. ↗
156. D 3,46 g 16—17 mm 156—157 e.n. RIC 262 c.b. ↘
157. D 3,30 g 17—17 mm 156—157 e.n. RIC 264 c.b. ←
158. D 3,38 g 17—16 mm 157—158 e.n. RIC 271 c.s.t. ↑

159. D 3,20 g 16—16 mm 157—158 e.n. RIC 274 c.s. ↙
160. D 2,90 g 16—17 mm 157—158 e.n. RIC 275 c.s. ↖
161. D 2,86 g 17—16 mm 157—158 e.n. RIC 276 c.b. →
162. D 3,96 g 18—17 mm 158—159 e.n. RIC 285 c.b. ↘
163. D 3,40 g 16—16 mm 158—159 e.n. RIC 286 c.s. ↖
164. D 3,20 g 18—17 mm 158—159 e.n. RIC 288 c.b. ↖
165. D 3,30 g 17—17 mm 158—159 e.n. RIC 290 (a) c.s. ↑
166. D 3,20 g 18—17 mm 158—159 e.n. RIC 290 (a) c.s. ↑
167. D 3,08 g 18—19 mm 158—159 e.n. RIC 290 (a) c.s. ↑
168. D 3,00 g 17—17 mm 158—159 e.n. RIC 290 (a) c.b. ↘
169. D 3,00 g 16—17 mm 158—159 e.n. RIC 292 c.b. ↗
170. D 2,85 g 17—18 mm 158—159 e.n. RIC 292 c.b. ↘
171. D 3,30 g 15—16 mm 158—159 e.n. RIC 293 c.s. ↑
172. D 3,28 g 17—17 mm 158—159 e.n. RIC 293 c.b. ↑
173. D 3,25 g 18—17 mm 158—159 e.n. RIC 293 c.s. ↑
174. D 2,98 g 18—17 mm 158—159 e.n. RIC 293 c.s. ↖
175. D 3,25 g 17—17 mm 159—160 e.n. RIC 299 c.f.b. ↑
176. D 3,20 g 17—17 mm 159—160 e.n. RIC 300 (a) c.b. ↓
177. D 3,10 g 16—16 mm 159—160 e.n. RIC 300 (a) c.b. ↑
178. D 2,89 g 17—18 mm 159—160 e.n. RIC 304 c.s.t. ↑
179. D 3,30 g 17—17 mm 159—160 e.n. RIC 305 c.b. ↖
180. D 3,00 g 17—16 mm 159—160 e.n. RIC 305 c.f.b. ↑
181. D 3,29 g 17—17 mm 160—161 e.n. RIC 308 c.b. ↑
182. D 3,00 g 16—17 mm 160—161 e.n. RIC 313 (d) c.b. ↗

Antoninus Pius pentru FAUSTINA I

183. D 3,25 g 17—17 mm 139—141 e.n. RIC 338 c.b. ↑
184. D 3,32 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 343 c.b. ↑
185. D 3,30 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 343 c.b. ↑
186. D 3,22 g 18—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 343 c.s.t. ↗
187. D 3,18 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 343 c.b. ↑
188. D 3,20 g 17—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↓
189. D 3,17 g 16—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.s. ↑
190. D 3,17 g 16—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↗
191. D 3,15 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.s. ↑
192. D 3,10 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b.t. ↘
193. D 3,10 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↗
194. D 3,05 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↙
195. D 2,90 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.f.b. ↑
196. D 2,82 g 17—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.s. ↗
197. D 3,20 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↑
198. D 3,17 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 344 c.b. ↗
199. D 3,20 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 346 (a) c.b. ↖
200. D 3,15 g 19—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 346 (b) c.f.b. ↗

201. D 3,45 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.f.b.t. ↗
202. D 3,35 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.b. ↑
203. D 3,27 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.s. ↗
204. D 3,25 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.b. ↗
205. D 3,25 g 16—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.b. ↗
206. D 3,23 g 19—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.f.b. ↑
207. D 3,15 g 15—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (a) c.b. ↑
208. D 3,53 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 348 (b) c.b. ↑
209. D 3,65 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.s.t. ↖
210. D 3,47 g 17—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.s.t. ↙
211. D 3,32 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b. ↖
212. D 3,30 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b. ↑
213. D 3,28 g 17—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.f.b. ↑
214. D 3,27 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.s. ↓
215. D 3,25 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b. ↖
216. D 3,22 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b. ↑
217. D 3,19 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b. ↑
218. D 3,10 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.b.t. ↑
219. D 3,10 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 351 c.s. ↖
220. D 3,47 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 353 (a) c.b. ↗
221. D 2,60 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 353 (a) c.b. ↑
222. D 2,55 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 353 (a) c.b.t. ↗
223. D 3,90 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 359 c.b. ↗
224. D 3,20 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 359 c.s. ↗
225. D 2,80 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 359 c.b. ↗
226. D 3,47 g 19—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.b.t. ↖
227. D 3,43 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.b. ↑
228. D 3,22 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.b. ↑
229. D 3,10 g 15—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.b. ↑
230. D 3,32 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.f.b. ↓
231. D 3,24 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.f.b. ↓
232. D 2,95 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 360 (a) c.b. ↑
233. D 2,80 g 17—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 361 (a) c.b. ↖
234. D 3,55 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b. ↑
235. D 3,27 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b. ↓
236. D 3,25 g 19—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b.t. ↑
237. D 3,25 g 17—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b. ↑
238. D 3,15 g 16—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b. ↑
239. D 3,05 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 364 c.b. ↑
240. D 3,45 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 366 c.f.b. ↑
241. D 3,20 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 368 c.f.b. ↗
242. D 3,52 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 370 c.b. ↖
243. D 3,25 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 370 c.s.t. ↑
244. D 3,15 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 370 c.b. ↖
245. D 2,55 g 15—15 mm 141—161 (?) e.n. RIC 373 c.b. ↑

246. D 3,12 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 378 c.b. ↑
247. D 3,08 g 16—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 378 (a) c.b. ↖
248. D 3,19 g 18—16 mm 141—161 (?) e.n. RIC 379 c.b. ↖
249. D 3,09 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 379 c.b. ↖
250. D 2,92 g 19—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 381 (b) c.b. ↖
251. D 3,20 g 17—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 382 (b) c.b.t. ↘
252. D 3,42 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 384 c.b. ↑
253. D 2,93 g 18—19 mm 141—161 (?) e.n. RIC 384 c.b. ↑
254. D 3,18 g 18—18 mm 141—161 (?) e.n. RIC 391 c.b. ↑
255. D 3,15 g 17—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 394 (a) c.b. ↑
256. D 2,55 g 15—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 394 (a) c.b. ↗
257. D 3,22 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 396 c.b. ↑
258. D 3,87 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 400 c.s. ↘
259. D 3,12 g 18—17 mm 141—161 (?) e.n. RIC 400 c.s. ↑

ANTONINUS PIUS și MARCUS AURELIUS

260. D 2,95 g 16—17 mm 140 e.n. RIC 415 (b) c.b. ↓

Antoninus Pius pentru MARCUS AURELIUS

261. D 3,05 g 19—18 mm 140—144 e.n. RIC 424 (a) c.b.

262. D 3,30 g 17—18 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b. ↘
263. D 3,27 g 17—17 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b. ↘
264. D 3,22 g 18—16 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b. ↗
265. D 3,20 g 18—17 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b. ↙
266. D 3,20 g 18—19 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b. ↗
267. D 3,13 g 17—18 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b.t. ↑
268. D 2,95 g 18—19 mm 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) c.b.t. ↗
269. D 3,15 g 18—17 mm 147—148 e.n. RIC 438 (b) c.b. ↘
270. D 3,05 g 20—17 mm 148—149 e.n. RIC 444 c.b.t. ↗
271. D 2,90 g 17—18 mm 148—149 e.n. RIC 444 c.b. ↙
272. D 2,90 g 19—17 mm 148—149 e.n. RIC 444 c.b. ↙
273. D 3,10 g 18—19 mm 148—149 e.n. RIC 446 c.b. ↑
274. D 3,50 g 19—19 mm 148—149 e.n. RIC 448 (c) c.b.t. ↗
275. D 2,90 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 453 (c) c.b. ↖
276. D 3,20 g 18—19 mm 151—152 e.n. RIC 456 (a) c.b. ↑
277. D 3,17 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 456 (a) c.s. ↑
278. D 3,22 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 459 (a) c.b. ↗
279. D 3,25 g 17—18 mm 153—154 e.n. RIC 461 c.b. ↖
280. D 2,80 g 18—18 mm 153—154 e.n. RIC 461 c.b. ↖
281. D 2,83 g 18—17 mm 155—156 e.n. RIC 466 (a) c.b.t. ↖
282. D 3,35 g 17—18 mm 155—156 e.n. RIC 466 (b) c.b. ↖
283. D 3,92 g 16—18 mm 156—157 e.n. RIC 473 c.s. ↑
284. D 3,10 g 16—17 mm 156—157 e.n. RIC 473 c.s. ↗

285. D 3,10 g 17—18 mm 156—157 e.n. RIC 473 c.b. ↙
286. D 3,25 g 17—17 mm 157—158 e.n. RIC 475 (a) c.s.t. ↙
287. D 3,10 g 17—18 mm 157—158 e.n. RIC 475 (a) c.b. ↗
288. D 3,18 g 19—19 mm 157—159 e.n. cf. RIC 476, 479 c.s. ↗
289. D 2,75 g 17—16 mm 158—159 e.n. RIC 479 (c) c.b.t. ↓
290. D 3,10 g 17—18 mm 159—160 e.n. RIC 482 c.s. ↑
291. D 3,10 g 18—17 mm 160—161 e.n. RIC 490 c.b. ↗

Antoninus Pius pentru FAUSTINA II.

292. D 3,45 g 16—17 mm 147—161 e.n. RIC 495 (a) c.f.b. ↙ **Av.1**
293. D 3,18 g 16—16 mm 147—161 e.n. RIC 496 c.b. ↗ Av.1
294. D 3,20 g 17—17 mm 147—161 e.n. RIC 497 ↘ **c.b.t.**
295. D 3,10 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 497 c.b ↙ **Av.1**
296. D 2,93 g 18—19 mm 147—161 e.n. RIC 500 (b) c.b. ↗ **Av.6**
297. D 2,85 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 500 (b) c.b.t. ↗ **Av.6**
298. D 2,85 g 17—19 mm 147—161 e.n. RIC 500 (b) c.b.t. ↗ Av.6
299. D 3,25 g 17—17 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.b. ↗ Av.3
300. D 3,17 g 18—18 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.b. ↑ Av.3
301. D 3,15 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.b. ↑ Av.3
302. D 3,05 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.b.t. ↗ **Av.3**
303. D 3,00 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.s. ↓ Av.3
304. D 2,90 g 19—18 mm 147—161 e.n. RIC 502 (a) c.s. ↗ Av.3
305. D 3,00 g 18—18 mm 147—161 e.n. RIC 507 (a) c.b. ↗ Av.4
306. D 3,48 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 515 (a) c.b.t. ↗ Av.4
307. D 3,28 g 17—18 mm 147—161 e.n. RIC 515 c.f.b. ↗ Av.4
308. D 2,93 g 18—19 mm 147—161 e.n. RIC 515 c.s.t. ↑ Av.4
309. D 2,83 g 18—19 mm 147—161 e.n. RIC 515 c.s.t. ↙ Av.4
310. D 2,82 g 18—19 mm 147—161 e.n. RIC 515 c.b. ↗ Av.4
311. D 2,72 g 18—17 mm 147—161 e.n. RIC 515 c.b. ↗ Av.4

MARCUS AURELIUS

312. D 3,32 g 17—18 mm 161 e.n. RIC 3 c.b. ↗
313. D 3,03 g 17—17 mm 161 e.n. RIC 3 c.b. ↓
314. D 3,10 g 18—17 mm 161 e.n. RIC 13 c.f.b. ↖
315. D 3,70 g 18—17 mm 161 e.n. RIC 14 c.b. ↑
316. D 2,95 g 17—18 mm 161 e.n. RIC 22 c.b. ↖
317. D 2,90 g 17—17 mm 161 e.n. RIC 22 c.b. ↖
318. D 3,50 g 17—17 mm 161 e.n. RIC 23 c.f.b. ↖
319. D 3,10 g 17—18 mm 161—162 e.n. RIC 33 c.b. ↘
320. D 3,35 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.b. ↙
321. D 3,25 g 17—17 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.b. ↗
322. D 3,20 g 17—18 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.f.b. ↙
323. D 3,20 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.b. ↓

324. D 3,18 g 18—17 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.b ↗
325. D 3,10 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 34 c.b. ↘
326. D 3,25 g 18—17 mm 161—162 e.n. RIC 36 c.f.b. ↘
327. D 3,25 g 17—18 mm 161—162 e.n. RIC 37 c.b. ↓
328. D 3,20 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 37 c.b. ↑
329. D 3,00 g 17—17 mm 161—162 e.n. RIC 37 c.b. ↑
330. D 3,22 g 18—17 mm 161—162 e.n. RIC 49 c.b. ↗
331. D 3,23 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 50 c.b. ↓
332. D 3,17 g 17—18 mm 161—162 e.n. RIC 51 c.b. ↑
333. D 2,80 g 18—18 mm 161—162 e.n. RIC 51 c.b. ↗
334. D 3,20 g 17—18 mm 162—163 e.n. RIC 63 c.b. ↙
335. D 3,08 g 17—18 mm 162—163 e.n. RIC 63 c.f.b. ↘
336. D 3,20 g 17—18 mm 162—163 e.n. RIC 68 c.b. ↖
337. D 2,90 g 18—18 mm 162—163 e.n. RIC 68 c.b. ↘
338. D 3,20 g 17—18 mm 162—163 e.n. RIC 70 c.b. ↘
339. D 3,25 g 18—18 mm 162—163 e.n. RIC 73 c.b. ↙
340. D 3,16 g 17—17 mm 162—163 e.n. RIC 73 c.b. ↘
341. D 3,20 g 17—17 mm 163—164 e.n. RIC 78 c.b. ↖
342. D 3,20 g 19—17 mm 163—164 e.n. RIC 79 c.b. ↑
343. D 2,75 g 18—17 mm 163—164 e.n. RIC 80 c.s. ↑
344. D 3,05 g 17—17 mm 163—164 e.n. RIC 91 c.b. ↖
345. D 3,42 g 17—17 mm 163—164 e.n. RIC 92 c.b. ↓
346. D 3,32 g 18—17 mm 163—164 e.n. RIC 92 c.b. ↑
347. D 3,25 g 17—17 mm 163—164 e.n. RIC 102 c.b. ↘
348. D 3,05 g 16—17 mm 164—165 e.n. RIC 124 c.b. ↑
349. D 2,80 g 17—18 mm 164—165 e.n. RIC 124 c.b. ↑
350. D 3,30 g 18—17 mm 164—165 e.n. RIC 125 c.b. ↓
351. D 2,95 g 17—18 mm 165 e.n. RIC 135 c.b. ↓
352. D 3,25 g 18—19 mm 165 e.n. RIC 138 c.b. ↗
353. D 3,38 g 19—17 mm 165 e.n. RIC 142 c.b. ↑
354. D 3,25 g 18—19 mm 165 e.n. RIC 142 c.b. ↑
355. D 2,92 g 19—18 mm 165 e.n. RIC 142 c.b. ↑
356. D 3,30 g 18—19 mm 165—166 e.n. RIC 145 c.b. ↓
357. D 3,24 g 18—17 mm 165—166 e.n. RIC 145 c.s. ↗
358. D 3,30 g 18—18 mm 165—166 e.n. RIC 147 c.b. ↑
359. D 3,10 g 18—18 mm 165—166 e.n. RIC 147 c.b. ↑
360. D 3,28 g 18—18 mm 165—166 e.n. RIC 155 c.b. ↓
361. D 3,30 g 18—19 mm 165—166 e.n. RIC 157 c.b. ↑
362. D 3,20 g 18—18 mm 165—166 e.n. RIC 157 c.b. ↖
363. D 2,57 g 17—19 mm 165—166 e.n. RIC 157 c.s. ↑
364. D 3,58 g 18—18 mm 166 e.n. RIC 159 c.b.t. ↑
365. D 3,37 g 17—17 mm 166 e.n. RIC 159 c.b. ↗
366. D 2,66 g 17—18 mm 166 e.n. RIC 159 c.s. ↖
367. D 3,80 g 18—17 mm 166 e.n. RIC 163 c.s. ↘
368. D 3,40 g 20—19 mm 166 e.n. RIC 163 c.b. ↑

369. D 3,28 g 19—18 mm 166 e.n. RIC 163 c.b. ↗
370. D 3,25 g 20—18 mm 166 e.n. RIC 163 c.b. ↗
371. D 2,90 g 19—18 mm 166 e.n. RIC 163 c.b.t. ↓
372. D 3,28 g 17—18 mm 166 e.n. RIC 164 c.b. ↓
373. D 3,27 g 19—18 mm 166—167 e.n. RIC 170 c.s. ↓
374. D 3,20 g 16—18 mm 166—167 e.n. RIC 170 c.b. ↑
375. D 3,37 g 18—18 mm 166—167 e.n. RIC 171 c.b. ↓
376. D 3,14 g 19—17 mm 166—167 e.n. RIC 171 c.b. ↘
377. D 2,90 g 18—19 mm 166—167 e.n. RIC 171 c.b. ↖
378. D 2,80 g 18—19 mm 166—167 e.n. RIC 171 c.b. ↑
379. D 2,75 g 17—18 mm 166—167 e.n. RIC 171 c.b. ↗
380. D 3,16 g 17—18 mm 167—168 e.n. RIC 178 c.b. ↙
381. D 3,35 g 20—18 mm 168 e.n. RIC 185 c.s.t. ↙
382. D 3,18 g 18—18 mm 168 e.n. RIC 185 c.s.t. ↗
383. D 2,90 g 19—18 mm 168 e.n. RIC 185 c.b. ↓
384. D 3,17 g 17—18 mm 168 e.n. RIC 186 c.b. ↘
385. D 3,47 g 17—18 mm 168 e.n. RIC 191 c.b. ↓
386. D 3,35 g 17—18 mm 168 e.n. RIC 191 c.b. ↗
387. D 3,20 g 18—18 mm 168 e.n. RIC 191 c.b. ↑
388. D 3,15 g 19—18 mm 168 e.n. RIC 191 c.s.t. ↓
389. D 3,12 g 18—17 mm 168 e.n. RIC 191 c.s. ↓
390. D 3,08 g 18—18 mm 168 e.n. RIC 191 c.b. ↗
391. D 2,82 g 18—17 mm 168 e.n. RIC 191 c.s.t. ↑
392. D 2,65 g 18—17 mm 168 e.n. RIC 191 c.s. ↙
393. D 3,10 g 19—18 mm 168 e.n. RIC 192 c.b.t. ↙
394. D 3,12 g 17—18 mm 168—169 e.n. RIC 197 c.b. ↑
395. D 3,10 g 18—18 mm 168—169 e.n. cf. RIC 185, 205 c.s. ↑
396. D 3,77 g 17—16 mm 168—169 e.n. RIC 206 c.f.b. ↑
397. D 3,25 g 18—18 mm 168—169 e.n. RIC 206 c.s.t. ↓
398. D 3,10 g 18—19 mm 168—169 e.n. RIC 206 c.b. ↗
399. D 3,10 g 18—16 mm 168—169 e.n. RIC 206 c.b. ↓
400. D 3,17 g 18—17 mm 168—169 e.n. RIC 207 c.b. ↓
401. D 3,08 g 19—19 mm 168—169 e.n. RIC 207 c.b.t. ↑
402. D 3,04 g 17—17 mm 168—169 e.n. RIC 207 c.s. ↑
403. D 2,96 g 17—17 mm 168—169 e.n. RIC 207 c.s. ↑
404. D 2,98 g 17—18 mm 168—169 e.n. RIC 210 c.b. ↓
405. D 3,62 g 17—16 mm 169—170 e.n. RIC 211 c.b. ↘
406. D 3,75 g 17—18 mm 169—170 e.n. RIC 214 c.b. ↘
407. D 3,14 g 18—18 mm 169—170 e.n. RIC 215 c.b.t. ↑
408. D 3,43 g 18—18 mm 169—170 e.n. RIC 216 c.b. ↓
409. D 3,26 g 17—17 mm 169—170 e.n. RIC 216 c.b. ↗
410. D 3,25 g 17—17 mm 169—170 e.n. RIC 216 c.b. ↓
411. D 2,98 g 19—18 mm 169—170 e.n. RIC 220 c.b. ↙
412. D 3,05 g 17—17 mm 169—170 e.n. RIC 221 c.s. ↑

413. D 2,95 g 17—20 mm 169—170 e.n. RIC 221 c.s.t. ↗
414. D 3,05 g 19—19 mm 169—170 e.n.cf. RIC 207, 222 c.s. ↑
415. D 3,37 g 17—18 mm 169—170 e.n. RIC 222 c.b. ↓
416. D 3,23 g 17—17 mm 169—170 e.n. RIC 222 c.b.t. ↓
417. D 3,00 g 18—18 mm 169—170 e.n. RIC 222 c.s. ↖
418. D 2,83 g 18—17 mm 169—170 e.n. RIC 222 c.b. ↖
419. D 3,45 g 17—18 mm 170—171 e.n. RIC 227 c.b. ↓
420. D 3,30 g 18—18 mm 170—171 e.n. RIC 230 c.b. ↘
421. D 3,37 g 18—17 mm 170—171 e.n. RIC 233 c.f.b. ↘
422. D 3,18 g 17—18 mm 170—171 e.n. RIC 233 c.b. ↑
423. D 3,20 g 18—18 mm 170—171 e.n. RIC 239 c.b. ↗
424. D 3,15 g 18—18 mm 170—171 e.n. RIC 248 c.s. ↖
425. D 3,12 g 16—17 mm 170—171 e.n. RIC 248 c.s. ↓
426. D 3,88 g 19—18 mm 170—171 e.n. RIC 251 c.b. ↖
427. D 2,55 g 18—19 mm 170—171 e.n. RIC 251 c.b.t. ↖
428. D 3,70 g 18—17 mm 171—172 e.n. RIC 252 c.b. ↙
429. D 3,42 g 17—19 mm 171—172 e.n. RIC 252 c.f.b. ↖
430. D 3,30 g 17—17 mm 171—172 e.n. RIC 252 c.b. ↖
431. D 3,37 g 17—17 mm 171—172 e.n. RIC 255 c.b. ↙
432. D 3,10 g 17—17 mm 171—172 e.n. RIC 259 c.b. ↗
433. D 3,20 g 20—18 mm 171—172 e.n. RIC 261 c.b.t. ↘
434. D 2,90 g 18—19 mm 171—172 e.n. RIC 261 c.b. ↑
435. D 2,85 g 18—19 mm 171—172 e.n. RIC 261 c.b. ↘
436. D 2,90 g 18—17 mm 171—172 e.n. RIC 262 c.b. ↘
437. D 3,15 g 16—17 mm 172—173 e.n. (cf. Av. RIC p. 234/2), Rv. p. 268/668 c.b. ↖
438. D 2,34 g 17—18 mm 172—173 e.n. RIC 272 c.f.b. ↗
439. D 3,40 g 17—17 mm 172—173 e.n. RIC 275 c.f.b. ↑
440. D 3,25 g 17—18 mm 172—173 e.n. RIC 275 c.s. ↓
441. D 3,20 g 19—18 mm 172—173 e.n. RIC 275 c.b.t. ↙
442. D 2,82 g 18—17 mm 172—173 e.n. RIC 275 c.b. ↘
443. D 3,10 g 17—19 mm 172—173 e.n. RIC 276 c.s. ↓
444. D 3,12 g 19—18 mm 172—173 e.n. RIC 276 c.b.t. ↖
445. D 2,85 g 18—18 mm 172—173 e.n. RIC 278 c.b. ↑
446. D 2,14 g 17—18 mm 172—173 e.n. RIC 278 c.s.t. ↓
447. D 2,93 g 17—17 mm 172—173 e.n. RIC 285 c.s. ↙
448. D 3,80 g 18—18 mm 172—173 e.n. RIC 285 a c.b. ↑
449. D 3,05 g 20—18 mm 173—174 e.n. RIC 286 c.s.t. ↑
450. D 3,00 g 19—18 mm 173—174 e.n. RIC 286 c.f.b. ↑
451. D 3,76 g 18—19 mm 173—174 e.n. RIC 287 c.b. ↖
452. D 3,10 g 19—17 mm 173—174 e.n. RIC 288 c.s. ↑
453. D 3,08 g 17—18 mm 174 e.n. RIC 299 c.b. ↑
454. D 2,98 g 17—17 mm 174 e.n. RIC 300 c.b. ↑
455. D 3,04 g 18—19 mm 174 e.n. RIC 304 c.f.b. ↑
456. D 3,28 g 18—17 mm 174 e.n. RIC 307 c.b.t. ↑

457. D 3,22 g 18—18 mm 174—175 e.n. RIC 312 c.b. ↗
458. D 2,86 g 17—18 mm 174—715 e.n. RIC 314 c.b. ↙
459. D 3,48 g 17—18 mm 174—175 e.n. RIC 316 c.b. ↑
460. D 3,22 g 18—18 mm 175 e.n. RIC 322 c.b. ↘
461. D 3,35 g 18—20 mm 175 e.n. RIC 323 c.b. ↖
462. D 3,08 g 18—18 mm 175 e.n. RIC 325 c.b. ↗
463. D 3,13 g 18—17 mm 175 e.n. RIC 327 c.b. ↖
464. D 3,94 g 18—18 mm 175—176 e.n. RIC 348 c.b. ↖
465. D 3,35 g 18—18 mm 175—176 e.n. RIC 348 c.b. ↑
466. D 3,48 g 18—18 mm 175—176 e.n. RIC 352 c.b. ↗
467. D 3,12 g 18—18 mm 175—176 e.n. RIC 352 c.s. ↙
468. D 2,55 g 18—18 mm 175—176 e.n. RIC 352 c.s. ↑
469. D 3,10 g 19—19 mm 175—176 e.n. RIC 356 c.b. ↑
470. D 3,10 g 19—18 mm 175—176 e.n. RIC 356 c.b. ↘
471. D 3,02 g 20—18 mm 175—176 e.n. RIC 359 c.b. ↑
472. D 3,13 g 18—18 mm 176—177 e.n. RIC 363 c.s. ↑
473. D 3,05 g 18—18 mm 176—177 e.n. RIC 369 c.b. ↖
474. D 3,45 g 19—18 mm 176—177 e.n. RIC 373 c.s. ↓
475. D 3,00 g 18—19 mm 176—177 e.n. RIC 374 c.b. ↘
476. D 3,48 g 20—18 mm 176—177 e.n. RIC 375 c.s. ↗
477. D 3,10 g 19—19 mm 176—177 e.n. RIC 375 c.b. ↑
478. D 3,30 g 19—18 mm 176—177 e.n. RIC 377 c.b.t. ↑
479. D 3,15 g 18—20 mm 176—177 e.n. RIC 377 c.s. ↓
480. D 2,60 g 17—19 mm 176—177 e.n. RIC 379 c.s. ↑
481. D 3,28 g 18—18 mm 177—178 e.n. Av. RIC p. 243/4), Rv. 653 c.f.b. Rv. 653 c.f.b. ↓
482. D 3,47 g 20—18 mm 177—178 e.n. RIC 384 c.b. ↘
483. D 2,34 g 18—18 mm 177—178 e.n. RIC 384 c.s. ↖
484. D 2,85 g 19—18 mm 177—178 e.n. RIC 385 c.b. ↑
485. D 2,73 g 18—17 mm 177—178 e.n. RIC 385 c.s. ↑
486. D 3,21 g 18—19 mm 177—178 e.n. RIC 394 c.b. ↑
487. D 2,95 g 19—17 mm 178—179 e.n. RIC 396 c.b. ↓
488. D 2,35 g 20—17 mm 179 e.n. RIC 403 c.s.t. ↑
489. D 3,65 g 18—17 mm 179 e.n. RIC 406 c.b. ↓
490. D 3,15 g 17—17 mm 179 e.n. RIC 406 c.s. ↑
491. D 2,50 g 18—18 mm 179 e.n. RIC 406 c.b. ↗
492. D 3,35 g 18—17 mm 179—180 e.n. RIC 409 c.b. ↓
493. D 3,10 g 19—19 mm 179—180 e.n. RIC 409 c.b. ↑
494. D 2,70 g 18—17 mm 179—180 e.n. RIC 411 c.b. ↑
495. D 3,07 g 17—19 mm 176—180 e.n. RIC 417 c.b. ↑
496. D 3,10 g 18—18 mm 176—180 e.n. Av. RIC p. 215/2 c), Rv. 417 c.b. ↓
497. D 3,75 g 18—19 mm 176—180 e.n. RIC 418 c.b.t. ↗
498. D 3,40 g 19—19 mm 176—180 e.n. RIC 418 c.s. ↑
499. D 2,70 g 18—19 mm 176—180 e.n. RIC 423 c.b. ↑

Marcus Aurelius pentru DIVUS ANTONINUS PIUS

500.	D 3,37 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 429	c.b. ↑
501.	D 3,25 g	19—18 mm	după 161 e.n.	RIC 429	c.b. ↑
502.	D 3,17 g	18—16 mm	după 161 e.n.	RIC 429	c.s. ↑
503.	D 3,12 g	19—19 mm	după 161 e.n.	RIC 429	c.b. ↑
504.	D 3,35 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 430	c.b. ↓
505.	D 3,25 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 430	c.b. ↑
506.	D 3,28 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 430	c.s. ↓
507.	D 3,05 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 430	c.f.b. ↗
508.	D 2,80 g	18—18 mm	după 161 e.n.	RIC 430	c.s. ↙
509.	D 3,50 g	18—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↘
510.	D 3,45 g	19—16 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↖
511.	D 3,45 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↗
512.	D 3,37 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↑
513.	D 3,35 g	18—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↖
514.	D 3,35 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↗
515.	D 3,22 g	18—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↗
516.	D 3,20 g	17—16 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↖
517.	D 3,20 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↗
518.	D 3,20 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↓
519.	D 3,20 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↑
520.	D 3,20 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.i.b.t. ↑
521.	D 3,16 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↗
522.	D 3,15 g	16—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↖
523.	D 3,15 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↗
524.	D 3,10 g	18—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↗
525.	D 2,97 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.b. ↘
526.	D 2,90 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 436	c.f.b. ↗
527.	D 2,75 g	18—17 mm	după 161 e.n.	RIC 439	c.s. ↖
528.	D 3,24 g	18—18 mm	după 161 e.n.	RIC 441	c.b. ↑
529.	D 3,17 g	17—17 mm	după 161 e.n.	RIC 441	c.b. ↗
530.	D 3,10 g	17—18 mm	după 161 e.n.	RIC 441	c.b. ↓
531.	D 3,48 g	18—19 mm	după 161 e.n.	RIC 442	c.f.b. ↗

LUCIUS VERUS

532.	D 3,39 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.b. ↓
533.	D 3,26 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.f.b. ↑
534.	D 3,25 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.f.b. ↑
535.	D 3,20 g	18—17 mm	161 e.n.	RIC 463	c.f.b. ↑
536.	D 3,15 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.b. ↘
537.	D 3,05 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.b. ↓
538.	D 3,02 g	17—18 mm	161 e.n.	RIC 463	c.b. ↑

539.	D 3,33 g	17—17 mm	161—162 e.n.	RIC 482	c.b. ↑
540.	D 3,25 g	18—17 mm	161—162 e.n.	RIC 482	c.b. ↗
541.	D 3,18 g	16—17 mm	161—162 e.n.	RIC 482	c.b. ↗
542.	D 3,10 g	17—18 mm	161—162 e.n.	RIC 482	c.f.b. ↗
543.	D 3,27 g	18—17 mm	162—163 e.n.	RIC 491	c.f.b. ↗
544.	D 3,12 g	17—18 mm	162—163 e.n.	RIC 491	c.b. ↓
545.	D 3,05 g	17—18 mm	162—163 e.n.	RIC 491	c.f.b. ↑
546.	D 3,02 g	17—17 mm	162—163 e.n.	RIC 491	c.b. ↖
547.	D 3,38 g	16—17 mm	163 e.n.	RIC 501	c.s. ↑
548.	D 3,10 g	16—17 mm	163 e.n.	RIC 501	c.s. ↓
549.	D 3,37 g	16—18 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.b. ↗
550.	D 3,20 g	17—18 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.b. ↓
551.	D 3,15 g	17—18 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.b. ↑
552.	D 3,12 g	16—17 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.b. ↗
553.	D 3,08 g	17—17 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.s. ↗
554.	D 3,03 g	19—17 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.s. ↑
555.	D 2,87 g	17—19 mm	163—164 e.n.	RIC 514	c.b. ↙
556.	D 2,30 g	16—19 mm	163—164 e.n.	RIC 515	c.b. ↑
557.	D 3,23 g	16—18 mm	164—165 e.n.	RIC 537	c.b.
558.	D 3,12 g	17—18 mm	165 e.n.	RIC 540	c.b. ↗
559.	D 3,47 g	19—19 mm	165—166 e.n.	RIC 546	c.b. ↑
560.	D 3,16 g	18—18 mm	165—166 e.n.	RIC 546	c.b.t. ↓
561.	D 3,36 g	18—17 mm	165—166 e.n.	RIC 548	c.b. →
562.	D 3,25 g	18—19 mm	165—166 e.n.	RIC 548	c.s. ↓
563.	D 3,35 g	18—20 mm	165—166 e.n.	RIC 553	c.f.b. ↑
564.	D 3,22 g	17—18 mm	165—166 e.n.	RIC 555	c.b. ↗
565.	D 3,75 g	18—18 mm	165—166 e.n.	RIC 560	c.s. ↗
566.	D 3,35 g	17—18 mm	166 e.n.	RIC 561	c.b. ↓
567.	D 3,27 g	17—18 mm	166 e.n.	RIC 561	c.b.t. ↗
568.	D 3,10 g	17—18 mm	166 e.n.	RIC 561	c.b. ↙
569.	D 3,15 g	18—17 mm	166 e.n.	RIC 566	c.s. ↓
570.	D 2,75 g	18—18 mm	166 e.n.	RIC 566	c.s. ↑
571.	D 3,30 g	17—19 mm	166—167 e.n.	RIC 574	c.b. ↓
572.	D 2,93 g	19—20 mm	166—167 e.n.	RIC 574	c.s.t. ↑
573.	D 3,28 g	18—18 mm	166—167 e.n.	RIC 576	c.b. ↑
574.	D 2,90 g	18—19 mm	166—167 e.n.	RIC 576	c.b. ↑
575.	D 2,90 g	18—17 mm	167—168 e.n.	RIC 578	c.b. ↘
576.	D 2,76 g	18—19 mm	168 e.n.	RIC 590	c.s. ↑
577.	D 3,18 g	18—17 mm	168 e.n.	RIC 595	c.b. ↙
578.	D 3,08 g	18—17 mm	168 e.n.	RIC 595	c.s. ↗

Marcus Aurelius pentru DIVUS VERUS

579.	D 3,13 g	17—18 mm	după 169 e.n.	RIC 596 b	c.b. ↓

Marcus Aurelius pentru COMMODUS

580.	D 3,12 g	17—19 mm	175—176 e.n.	RIC 611	c.s. ↗
581.	D 3,02 g	17—19 mm	175—176 e.n.	RIC 611	c.b. ↑
582.	D 3,22 g	18—18 mm	175—176 e.n.	RIC 613	c.b. ↑
583.	D 3,34 g	17—19 mm	175—176 e.n.	RIC 622	c.b. ↓
584.	D 3,69 g	17—17 mm	177 e.n.	RIC 636	c.s. ↖
585.	D 3,35 g	17—19 mm	177 e.n.	RIC 642	c.s. ↘
586.	D 3,32 g	18—17 mm	178 e.n.	RIC 649	c.b.t. ↖
587.	D 3,12 g	18—17 mm	178 e.n.	RIC 649	c.b. ↑
588.	D 3,03 g	17—18 mm	178 e.n.	RIC 649	c.b. ↑
589.	D 2,88 g	17—16 mm	178 e.n.	RIC 649	c.b. ↗
590.	D 2,57 g	16—16 mm	178 e.n.	RIC 649	c.b. ↓
591.	D 2,77 g	16—17 mm	179 e.n.	RIC 661	c.b. ↓
592.	D 2,75 g	18—17 mm	179 e.n.	RIC 666	c.b. ↙
593.	D 2,74 g	18—17 mm	179 e.n.	RIC 666	c.b. ↘

Marcus Aurelius pentru FAUSTINA II

594.	D 3,47 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 669	c.b. ↖
595.	D 3,16 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 669	c.b.t. ↗
596.	D 3,22 g	17—17 mm	161—175 e.n.	RIC 674	c.s. ↖
597.	D 3,20 g	17—17 mm	161—175 e.n.	RIC 674	c.b.t. ↗
598.	D 3,05 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 674	c.b. ↓
599.	D 3,27 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 676	c.b. ↑
600.	D 3,05 g	17—17 mm	161—175 e.n.	RIC 676	c.b. ↓
601.	D 3,95 g	17—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.f.b. ↖
602.	D 3,50 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↓
603.	D 3,48 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↑
604.	D 3,30 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↖
605.	D 3,28 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↖
606.	D 3,25 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.f.b. ↗
607.	D 3,17 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b.t. ↙
608.	D 3,10 g	17—17 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↘
609.	D 3,07 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b.t. ↗
610.	D 3,05 g	19—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↗
611.	D 2,90 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↑
612.	D 2,95 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↗
613.	D 2,93 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↙
614.	D 2,88 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 677	c.b. ↖
615.	D 3,27 g	17—18 mm	161—175 e.n.	RIC 683	c.b. ↗
616.	D 2,97 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 683	c.b. ↑
617.	D 3,35 g	18—18 mm	161—175 e.n.	RIC 686	c.b.t. ↗
618.	D 3,35 g	16—19 mm	161—175 e.n.	RIC 686	c.f.b. ↑
619.	D 3,25 g	18—19 mm	161—175 e.n.	RIC 686	c.f.b. ↙
620.	D 3,20 g	17—17 mm	161—175 e.n.	RIC 686	c.b.t. ↖

621. D 3,17 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.b.t. ↑
622. D 3,10 g 19—19 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.b. ↗
623. D 3,08 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.b. ↘
624. D 3,05 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.b. ↗
625. D 2,95 g 18—18 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.b. ↑
626. D 2,78 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 686 c.s. ↓
627. D 3,47 g 19—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.s.t. ↙
628. D 3,32 g 18—20 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b.t. ↙
629. D 3,25 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↑
630. D 3,25 g 18—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↘
631. D 3,18 g 18—16 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↗
632. D 3,17 g 18—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.f.b.t. ↗
633. D 3,08 g 17—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↓
634. D 3,00 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↑
635. D 3,12 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↑
636. D 3,08 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↖
637. D 2,90 g 19—20 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b.t. ↗
638. D 2,85 g 19—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↑
639. D 2,55 g 18—19 mm 161—175 e.n. RIC 688 c.b. ↘
640. D 3,23 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 694 c.b. ↑
641. D 3,30 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 695 c.b. ↖
642. D 3,20 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 695 c.b. ↗
643. D 3,34 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 698 c.b. ↖
644. D 3,27 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 698 c.b. ↙
645. D 3,24 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 698 c.b. ↘
646. D 2,80 g 19—17 mm 161—175 e.n. RIC 698 c.b.t. ↖
647. D 3,20 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 701 c.b. ↓
648. D 3,34 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 706 c.b. ↗
649. D 2,95 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 706 c.b. ↗
650. D 3,33 g 18—18 mm 161—175 e.n. RIC 711 c.b.t. ↘
651. D 3,30 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 711 c.f.b. ↑
652. D 3,16 g 17—16 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↗
653. D 3,12 g 19—15 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↑
654. D 3,10 g 17—16 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↗
655. D 3,02 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↓
656. D 3,00 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↓
657. D 2,95 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 712 c.b. ↗
658. D 3,26 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 713 c.b. ↖
659. D 3,30 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 714 c.b. ↙
660. D 3,15 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 714 c.b. ↗
661. D 3,12 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 714 c.b. ↙
662. D 3,15 g 18—18 mm 161—175 e.n. RIC 719 c.b. ↗
663. D 3,10 g 19—18 mm 161—175 e.n. RIC 721 c.b.t. ↖
664. D 3,27 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 729 c.b.t. ↑
665. D 3,10 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 729 c.b. ↗

666. D 2,93 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 729 c.b. ↗
667. D 3,14 g 19—19 mm 161—175 e.n. RIC 734 c.b.t. ↓
668. D 3,15 g 18—18 mm 161—175 e.n. RIC 737 c.b.t. ↑
669. D 3,08 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 737 c.s. ↑
670. D 2,82 g 17—18 mm 161—175 e.n. RIC 737 c.b. ↗
671. D 2,77 g 17—17 mm 161—175 e.n. RIC 737 c.b. ↙
672. D 2,70 g 18—17 mm 161—175 e.n. RIC 737 c.s. ↙
673. D 3,00 g 18—19 mm 176—180 e.n. RIC 739 c.b. ↓
674. D 2,83 g 15—17 mm 176—180 e.n. RIC 743 c.s. ↖
675. D 2,80 g 17—17 mm 176—180 e.n. RIC 743 c.s. ↓
676. D 3,43 g 19—17 mm 176—180 e.n. RIC 744 c.b. ↓
677. D 3,20 g 18—17 mm 176—180 e.n. RIC 744 c.f.b. ↑
678. D 2,78 g 18—18 mm 176—180 e.n. RIC 744 c.s. ↑
679. D 3,35 g 18—17 mm 176—180 e.n. RIC 745 c.b. ↗
680. D 2,93 g 17—19 mm 176—180 e.n. RIC 745 c.s.t. ↓
681. D 2,80 g 17—17 mm 176—180 e.n. RIC 745 c.b. ↑
682. D 3,19 g 18—17 mm 176—180 e.n. RIC 746 c.b.t. ↓
683. D 3,16 g 18—17 mm 176—180 e.n. RIC 746 c.b. ↙
684. D 3,32 g 18—18 mm 176—180 e.n. RIC 752 c.f.b. ↗

Marcus Aurelius pentru LUCILLA

685. D 3,38 g 16—17 mm 183 e.n. RIC 758 c.b.t. ↖
686. D 3,25 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 758 c.s. ↗
687. D 3.20 g 19—18 mm 183 e.n. RIC 758 c.b. ↗
688. D 3,17 g 17—19 mm 183 e.n. RIC 758 c.s. ↙
689. D 3,15 g 18—19 mm 183 e.n. RIC 758 c.b. ↙
690. D 3,05 g 17—18 mm 183 e.n. RIC 758 c.b.t. ↓
691. D 2,87 g 17—19 mm 183 e.n. RIC 758 c.b. ↖
692. D 2,95 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 762 c.b. ↑
693. D 3,18 g 17—18 mm 183 e.n. RIC 763 c.b. ↑
694. D 2,85 g 16—18 mm 183 e.n. RIC 769 c.f.b. ↗
695. D 3,40 g 16—19 mm 183 e.n. RIC 770 c.b.t. ↑
696. D 3,37 g 17—18 mm 183 e.n. RIC 772 c.b. ↓
697. D 2,90 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 780 c.b.t. ↗
698. D 3,35 g 17—18 mm 183 e.n. RIC 781 c.b.t. ↗
699. D 3,07 g 17—17 mm 183 e.n. RIC 781 c.b. ↗
700. D 2,93 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 781 c.b.t. ↗
701. D 2,65 g 17—17 mm 183 e.n. RIC 781 c.b. ↗
702. D 2,62 g 19—16 mm 183 e.n. RIC 781 c.b. ↘
703. D 2,65 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 784 c.b. ↖
704. D 3,20 g 19—18 mm 183 e.n. RIC 786 c.b.t. ↑
705. D 2,90 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 786 c.f.b. ↑
706. D 2,90 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 786 c.b. ↑
707. D 2,90 g 17—18 mm 183 e.n. RIC 787 c.b.t. ↗
708. D 3,37 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 788 c.b. ↗

709. D 3,34 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 788 c.f.b. ↑
710. D 3,17 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 788 c.f.b. ↗
711. D 3,07 g 18—19 mm 183 e.n. RIC 788 c.b. ↗
712. D 2,95 g 19—17 mm 183 e.n. RIC 792 c.b. ↓

M. AURELIUS COMMODUS

713. D 3,93 g 18—18 mm 180 e.n. RIC 6 b c.b. ↓
714. D 3,64 g 19—18 mm 180 e.n. RIC 7 c.b. ↓
715. D 2,72 g 18—17 mm 180 e.n. RIC 10 c.b.t. ↓
716. D 2,05 g 18—19 mm 180 e.n. RIC 10 c.b.t. ↘
717. D 3,25 g 17—17 mm 181 e.n. RIC 11 a c.b.t. ↗
718. D 3,15 g 17—16 mm 181 e.n. RIC 11 a c.b. ↖
719. D 3,14 g 17—18 mm 181 e.n. RIC 14 c.b. ↓
720. D 3,05 g 18—17 mm 181 e.n. RIC 14 c.b.t. ↑
721. D 2,55 g 18—17 mm 181 e.n. RIC 15 c.b. ↑
722. D 3,25 g 17—17 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↑
723. D 3,25 g 17—18 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↑
724. D 3,20 g 18—18 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↖
725. D 3,18 g 17—16 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↓
726. D 3,00 g 17—17 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↓
727. D 2,85 g 17—18 mm 181 e.n. RIC 17 c.b. ↘
728. D 2,83 g 18—17 mm 181 e.n. RIC 19 c.b.t. ↘
729. D 3,35 g 16—16 mm 181—182 e.n. RIC 25 c.b. ↗
730. D 2,82 g 15—16 mm 181—182 e.n. RIC 25 c.b. ↖
731. D 2,80 g 18—16 mm 181—182 e.n. RIC 25 c.b.t. ↓
732. D 2,58 g 18—16 mm 181—182 e.n. RIC 27 c.s. ↗
733. D 3,30 g 18—17 mm 181—182 e.n. RIC 28 c.b. ↑
734. D 3,10 g 18—17 mm 181—182 e.n. RIC 28 c.b.t. ↑
735. D 2,87 g 17—16 mm 181—182 e.n. RIC 30 c.b.t. ↙
736. D 3,15 g 16—16 mm 181—182 e.n. RIC 31 c.b. ↑
737. D 3,35 g 18—17 mm 181—182 e.n. RIC 32 c.f.b. ↘
738. D 2,70 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 58 c.s.t. ↑
739. D 2,85 g 18—18 mm 183 e.n. RIC 59 c.b.t. ↓
740. D 3,00 g 14—17 mm 183 e.n. RIC 62 c.f.b. ↙
741. D 2,78 g 18—17 mm 183 e.n. RIC 65 c.b. ↓
742. D 3,17 g 17—16 mm 183 e.n. RIC 67 c.b.t. ↖
743. D 3,38 g 17—17 mm 183—184 e.n. RIC 73 c.b.t. ↓
744. D 3,10 g 18—18 mm 183—184 e.n. RIC 74 c.f.b.t. ↗
745. D 3,20 g 17—17 mm 184 e.n. RIC 89 c.b.t. ↗
746. D 3,20 g 17—19 mm 184 e.n. RIC 90 c.f.b. ↑
747. D 2,73 g 17—17 mm 184 e.n. RIC 94 c.s. ↘
748. D 2,65 g 16—15 mm 184 e.n. RIC 97 c.b. ↖
749. D 3,25 g 18—18 mm 184 e.n. RIC 98 a c.b.t. ↖
750. D 3,25 g 18—19 mm 184 e.n. RIC 98 a c.s. ↓
751. D 2,95 g 16—16 mm 184 e.n. RIC 98 a c.b. ↓

752.	D	2,30 g	17—18 mm	184	e.n.	RIC 98 a	c.s.t. ↑
753.	D	3,14 g	18—18 mm	184—185	e.n.	RIC 106	c.b. ↑
754.	D	2,45 g	17—18 mm	184—185	e.n.	RIC 110 a	c.b. ↖
755.	D	2,70 g	16—17 mm	185	e.n.	RIC 117	c.s. ↗
756.	D	2,69 g	18—18 mm	185	e.n.	RIC 122 a	c.b. ↙
757.	D	2,65 g	16—17 mm	185	e.n.	RIC 124	c.s. ↘
758.	D	3,23 g	17—17 mm	185	e.n.	RIC 126	c.b. ↓
759.	D	3,30 g	17—19 mm	185	e.n.	RIC 129	c.b. ↑
760.	D	2,90 g	16—18 mm	185	e.n.	RIC 131	c.b. ↘
761.	D	2,50 g	18—16 mm	185	e.n.	RIC 131	c.s.t. ↙
762.	D	3,16 g	15—16 mm	185	e.n.	RIC 136	c.b. ↖
763.	D	2,87 g	18—18 mm	185	e.n.	RIC 136	c.s.t. ↙
764.	D	2,80 g	17—17 mm	185	e.n.	RIC 136	c.s.t. ↑
765.	D	2,58 g	17—17 mm	185	e.n.	RIC 136	c.s.t. ↑
766.	D	2,87 g	18—18 mm	185	e.n.	RIC 139	c.b. ↙
767.	D	3,12 g	18—17 mm	186—187	e.n.	RIC 143	c.b. ↑
768.	D	3,35 g	17—17 mm	186—187	e.n.	RIC 150 a	c.b. ↖
769.	D	3,10 g	17—18 mm	186—187	e.n.	RIC 152	c.b. ↗
770.	D	2,48 g	17—17 mm	186—187	e.n.	RIC 152	c.b. ↗
771.	D	2,75 g	16—18 mm	186—187	e.n.	RIC 155	c.b.t. ↖
772.	D	3,46 g	18—17 mm	186—187	e.n.	RIC 157	c.b. ↖
773.	D	3,45 g	18—17 mm	186—187	e.n.	RIC 157	c.b.t. ↓
774.	D	2,45 g	16—16 mm	186—187	e.n.	RIC 160	c.b. ↑
775.	D	2,40 g	17—17 mm	186—187	e.n.	RIC 160	c.b.t. ↘
776.	D	3,32 g	16—17 mm	186—187	e.n.	RIC 161	c.b. ↘
777.	D	2,80 g	16—17 mm	187—188	e.n.	RIC 164	c.b.t. ↗
778.	D	2,78 g	17—16 mm	187—188	e.n.	RIC 165	c.s. ↘
779.	D	3,18 g	18—18 mm	187—188	e.n.	RIC 168	c.f.b. ↖
780.	D	2,10 g	18—16 mm	187—188	e.n.	RIC 168	c.s. ↓
781.	D	2,30 g	18—18 mm	187—188	e.n.	RIC 169	c.b.t. ↙
782.	D	2,85 g	16—19 mm	188—189	e.n.	RIC 175	c.b. ↗
783.	D	3,10 g	16—16 mm	188—189	e.n.	RIC 179	c.b. ↓
784.	D	2,70 g	18—17 mm	188—189	e.n.	RIC 179	c.b. ↑
785.	D	2,45 g	18—18 mm	188—189	e.n.	RIC 179	c.s. ↗
786.	D	2,70 g	17—17 mm	189	e.n.	RIC 190	c.b. ↗
787.	D	2,75 g	17—18 mm	186—189	e.n.	RIC 192	c.b.t. ↖
788.	D	2,68 g	17—18 mm	186—189	e.n.	RIC 192	c.b. ↘
789.	D	2,85 g	18—17 mm	186—189	e.n.	RIC 196	c.b. ↘
790.	D	3,22 g	17—18 mm	189	e.n.	RIC 201	c.f.b. ↙
791.	D	2,77 g	18—17 mm	190	e.n.	RIC 205	c.b. ↓
792.	D	2,75 g	17—18 mm	190	e.n.	RIC 208	c.b. ↑
793.	D	3,00 g	17—17 mm	190	e.n.	RIC 209	c.b. ↓
794.	D	2,75 g	16—17 mm	190	e.n.	RIC 210	c.b. ↙
795.	D	2,65 g	17—16 mm	190—191	e.n.	RIC 218	c.b.t. ↙
796.	D	2,55 g	17—19 mm	190—191	e.n.	RIC 218	c.b. ↙

797. D 2,95 g 16—17 mm 190—191 e.n. RIC 220 c.b. ↓
798. D 3,32 g 18—18 mm 190—191 e.n. RIC 227 c.b.t. ↘
799. D 3,00 g 16—17 mm 190—191 e.n. RIC 228 c.s.t. ↑
800. D 2,95 g 17—17 mm 192 e.n. RIC 230 c.s. ↑
801. D 2,48 g 16—16 mm 192 e.n. RIC 230 c.b. ↖
802. D 2,32 g 18—16 mm 192 e.n. RIC 230 c.s. ↘
803. D 2,35 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 232 c.s. ↗
804. D 3,10 g 16—18 mm 192 e.n. RIC 233 c.s. ↑
805. D 2,64 g 17—16 mm 192 e.n. RIC 233 c.b. ↑
806. D 1,97 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 234 c.s. ↖
807. D 2,91 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 234 c.b. ↑
808. D 3,17 g 17—17 mm 192 e.n. RIC 235 c.b. ↖
809. D 3,24 g 18—19 mm 192 e.n. cf. RIC 230, 235 c.s. ↑
810. D 3,20 g 17—17 mm 192 e.n. RIC 235 c.b.t. ↓
811. D 3,17 g 18—17 mm 192 e.n. RIC 236 c.b. ↓
812. D 2,85 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 237 c.b.t. ↑
813. D 2,55 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 239 c.b. ↖
814. D 2,88 g 16—17 mm 192 e.n. RIC 240 c.b. ↗
815. D 2,78 g 18—17 mm 192 e.n. RIC 241 c.b. ↘
816. D 2,74 g 15—17 mm 192 e.n. RIC 241 c.b. ↘
817. D 2,30 g 17—18 mm 192 e.n. RIC 241 c.b. ↓
818. D 3,25 g 18—18 mm 191—192 e.n. RIC 261 c.b.t. ↙
819. D 2,65 g 16—17 mm 191—192 e.n. RIC 261 c.b. ↑

Commodus pentru DIVUS M. ANTONINUS

820. D 3,35 g 16—19 mm 180—(?) e.n. RIC 264 c.b. ↑
821. D 3,02 g 18—18 mm 180—(?) e.n. RIC 264 c.b. ↑
822. D 2,82 g 17—17 mm 180—(?) e.n. RIC 264 c.b. ↑
823. D 2,73 g 17—16 mm 180—(?) e.n. RIC 264 c.b. ↑
824. D 2,65 g 18—18 mm 180—(?) e.n. RIC 265 c.b. ↓
825. D 2,70 g 16—17 mm 180—(?) e.n. RIC 266 c.b. →
826. D 3,22 g 17—17 mm 180—(?) e.n. RIC 272 c.f.b. ↓
827. D 2,75 g 18—17 mm 180—(?) e.n. RIC 272 c.b.t. ↓
828. D 3,34 g 18—17 mm 180—(?) e.n. RIC 275 c.s. ↓

Commodus pentru CRISPINA

829. D 2,06 g 18—17 mm 177—182 e.n. RIC 276 c.f.b.
830. D 3,36 g 17—17 mm 177—182 e.n. RIC 279 B c.b. →
831. D 3,92 g 18—19 mm 177—182 e.n. RIC 281 B c.f.b. ↖
832. D 3,18 g 17—17 mm 177—182 e.n. RIC 283 c.b. ↖
833. D 2,72 g 19—18 mm 177—182 e.n. RIC 283 c.s.t. ↑
834. D 3,72 g 19—18 mm 177—182 e.n. RIC 284 c.s.t. ↑
835. D 3,32 g 17—17 mm 177—182 e.n. RIC 286 a c.b. ↑
836. D 3,20 g 17—17 mm 177—182 e.n. RIC 286 a c.b. ↗
837. D 3,00 g 17—18 mm 177—182 e.n. RIC 286 a c.b. ↙

DIDIUS IULIANUS

838. D 2,68 g 16—17 mm 193 e.n. RIC 3 c.s. ↑

CLODIUS ALBINUS

839. D 3,48 g 19—18 mm 193 e.n. RIC 4 c.s.t. ↘

SEPTIMIUS SEVERUS

840. D 2,99 g 18—19 mm 193—194 (?) e.n. RIC 4 c.s.t. ↘
841. D 2,92 g 17—17 mm 193—194 (?) e.n. RIC 5 c.b. ↘
842. D 2,90 g 17—18 mm 193—194 (?) e.n. RIC 13 c.b. ↑
843. D 3,27 g 18—17 mm 193—194 (?) e.n. RIC 14 c.b. ↗
844. D 3,20 g 17—18 mm 193—194 (?) e.n. cf. RIC 2—17 c.s. ↑
845. D 3,90 g 17—18 mm 193—194 (?) e.n. RIC 22 c.b. ↑
846. D 3,30 g 18—17 mm 193—194 (?) e.n. RIC 22 c.b. ↓
847. D 3,20 g 18—18 mm 194 e.n. RIC 33 c.s. ↓
848. D 3,08 g 20—17 mm 194 e.n. RIC 37 c.b. ↗
849. D 3,00 g 16—18 mm 194 e.n. RIC 38 A c.b. ↖
850. D 2,80 g 18—17 mm 195 e.n. RIC 61 c.b. ↘
851. D 3,50 g 17—16 mm 196—197 e.n. RIC 93 c.b. ↗
852. D 3,48 g 18—18 mm 201 e.n. RIC 176 c.b. ↗
853. D 3,44 g 19—18 mm (?) RIC 349 c.b. ↗

Septimius Severus pentru IULIA DOMNA

854. D 2,82 g 19—19 mm 193—196 (?) e.n. RIC 632 c.b.t. ↑
855. D 3,45 g 18—20 mm 193—196 (?) e.n. RIC 632 c.b.t. ↙
856. D 2,45 g 16—17 mm 193—196 (?) e.n. RIC 633 c.b.t. ↘

Notă. Nr. 857—870 nu au fost incluse în tabelele şi calculele privind structura tezaurului, fiind achiziţionate după încheierea lucrării de faţă.

HADRIANUS

857. D 3,45 g 17—19 mm 117 e.n. Strack, 16

ANTONINUS PIUS

858. D 3,45 g 17—17 mm 150—151 e.n. RIC 200 (c)
859. D 2,70 g 19—18 mm 151—152 e.n. RIC 217 c.s.
860. D 3,18 g 17—18 mm 151—152 e.n. RIC 250

FAUSTINA SENIOR

861. D 2,89 g 17—18 mm 141—160 e.n. RIC 348

MARCUS AURELIUS

862. D 2,95 g 18—19 161 e.n. RIC 22—23 c.s.t.
863. D 3,50 g 19—18 174 e.n. RIC 304 c.b.t.
864. D 2,63 g 18—17 179—180 e.n. RIC 409 c.f.b.

FAUSTINA IUNIOR

865. D 2,70 g 17—18 176—180 e.n. RIC 745 c.b.

LUCILLA

866. D 3,27 g 18—18 176—180 e.n. RIC 770

Commodus pentru MARCUS AURELIUS

867. D 2,70 g 17—18 180 (?) e.n. RIC 273
868. D 3,00 g 17—18 180 (?) e.n. RIC 266

COMMODUS

869. D 2,75 g 18—17 188—189 e.n. RIC 175
870. D 2,75 g 18—17 192 e.n. RIC 241

După cum rezultă din lista cronologică a monedelor, piesele ce constituie a doua descoperire de la Ghirișa se eșalonează pe o perioadă de 130 de ani (Vespasianus — Septimius Severus), cea mai veche piesă fiind emisă între 69—71 e.n., iar cea mai recentă în 201 e.n. Numărul emisiunilor ce revin fiecărui împărat și membrilor familiei sale prezintă variații mari; mediile anuale cele mai ridicate revin lui Marcus Aurelius (26,6 piese), Antoninus Pius (11,56 piese) și Commodus (10,42 piese), iar cele mai mici, lui Hadrianus (1,90 piese), Septimius Severus (0,94 piese) și Traianus (0,21 piese). (Tabelul 1, p. 112.)

Monedele — cu excepția a trei piese (nr. 854—856) emise la *Emesa* și a unei piese (nr. 853) din *Alexandria* — au fost bătute în monetăria din *Roma*.

Din punctul de vedere al tipurilor, numai patru monede (nr. 21, 437, 481, 496) aparțin categoriei hibridelor (Pl. 57; 63).

Piesele sînt în marea lor majoritate (619 exemplare) bine conservate, 83 de monede sînt foarte bine păstrate și numai la 154 de exemplare starea conservării este slabă. Tezaurul nu cuprinde, așadar, nici o monedă foarte tocită[6]. (Tabelul 2, p. 113.)

[6] Am considerat că e suficient să distingem trei categorii în privința stării de conservare: *foarte bună* (piesele sînt aproape neuzate, literele se păstrează perfect, fiind frumos reliefate), *bună* (monedele prezintă urme de tocire, dar cu cea mai mare parte a legendei vizibilă) și *slabă* (legenda se distinge greu, la unele o parte e chiar cu totul ștearsă). Am renunțat la categoria de piese cu stare de conservare mediocră avînd în vedere că diferențierea de cele slab conservate comportă un indice de arbitrar.

Tabelul nr. 1

Repartizarea monedelor pe împărați și membrii casei imperiale

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Numărul de monede			Anii între care se datează monedele din		Procentajul față de monedele achiziționate din tezaur	
			G 1	G 2	Total	G 1	G 2	G 1	G 2
1	Vespasianus	69— 79	1	1	2	69— 71	69— 71	0,63	0,11
2	Traianus	98—117	8	4	12	101—114	103—117	5,06	0,46
3	Hadrianus	117—138	6	30	36	119—138	120—134	3,79	3,50
4	Sabina	—	—	6	6	—	—	—	0,70
5	L. Aelius Caesar	—	—	3	3	—	—	—	0,35
6	Antoninus Pius (Caesar)	—	—	1	1	—	—	—	0,11
7	Antoninus Pius	138—161	24	137	161	140—155	138—161	14,19	16,00
8	Faustina I	—	13	77	90	—	—	8,23	8,99
9	Antoninus Pius și Marcus Aurelius	—	1	1	2	—	—	0,63	0,11
10	M. Aurelius (Caesar)	—	7	31	38	—	—	4,43	3,62
11	Faustina II	—	2	20	22	—	—	1,26	2,33
12	Marcus Aurelius	161—180	30	220	250	161—178	161—180	18,99	25,71
13	Lucius Verus	—	8	48	56	161—168	161—168	5,06	5,60
14	Commodus (Caesar)	—	2	14	16	—	—	1,26	1,63
15	Faustina II	—	15	91	106	—	—	9,49	10,62
16	Lucilla	—	5	28	33	—	—	3,16	3,27
17	Commodus	176—192	29	216	145	181—192	180—192	18,35	13,54
18	Crispina	—	3	6	12	—	—	1,89	1,05
16	Didius Iulianus	193	—	1	1	—	193	—	0,11
20	Clodius Albinus	193—197	2	1	3	193—194	193	1,26	0,11
21	Septimius Severus	193—211	2	14	16	194 (?)	193—201	1,26	1,63
22	Iulia Domna	—	—	3	3	—	—	—	0,35
	Total:		158	856	1014				

Tabelul nr. 2

Starea de conservare a monedelor

Nr. crt.	Împăratul şi membrii familiei imperiale	Nr. monedelor cu starea de conservare			Total	„Cu desprinderi intenţionate de mici fragmente“
		foarte bună	bună	slabă		
1	Vespasianus	—	—	1	1	—
2	Traianus	—	4	—	4	—
3	Hadrianus	1	21	8	30	12
4	Sabina	—	6	—	6	1
5	L. Aelius Caesar	—	1	2	3	1
6	Antoninus Pius (Caesar)	—	1	1	1	—
7	Antoninus Pius	17	95	25	137	35
8	Faustina I	9	56	12	77	9
9	Antoninus Pius şi Marcus Aurelius	—	1	—	1	—
10	Marcus Aurelius (Caesar)	—	25	6	31	7
11	Faustina II	2	14	4	20	7
12	Marcus Aurelius	25	153	42	220	21
13	Lucius Verus	7	30	11	48	3
14	Commodus (Caesar)	—	11	3	14	1
15	Faustina II	9	73	9	91	20
16	Lucilla	4	22	2	28	8
17	Commodus	7	87	22	116	28
18	Crispina	2	5	2	9	2
19	Didius Iulianus	—	—	1	1	—
20	Clodius Albinus	—	—	1	1	—
21	Septimius Severus	—	11	3	14	1
22	Iulia Domna	—	3	—	3	—
	Total:	83	619	154	856	156

Cu toate acestea, cele 856 de monede cîntărind în total 2 462 g, greutatea medie a pieselor, 2,876 g, este scăzută în comparaţie cu a altor tezaure ce se încheie tot sub Septimius Severus; astfel, în tezaurul descoperit la Măgura, de exemplu, greutatea medie a monedelor este de 3,284 g[7]. Greutatea minimă în tezaurul de la Ghirişa e de 1,90 g, iar cea maximă ajunge la 3,96 g (Tabelul 3, p. 114).

Foarte puţine piese sînt perfect circulare, în majoritatea cazurilor unul dintre diametre este de 17 mm, celălalt de 16 mm — 19 mm (diametrul minim e de 15 mm: nr. 84, 130, 171, 207, 229, 245, 256, 674, 730, 748, 762, 816, iar cel maxim ajunge la 20 mm; vezi nr. 96, 116, 139, 270, 368, 370, 381, 413, 433, 449, 461, 471, 476, 479, 482, 488, 563, 572, 628, 637, 849, 855).

[7] V. Mihăilescu-Bîrliba, I. Mitrea, *Tezaurul de la Măgura*, în seria *Bibliotheca Carpicae*, I, [Bacău], 1977, p. 25.

Tabelul nr. 3

Greutatea monedelor

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată de noi			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2.80 g)	Subnormală (sub 2,80 g)	Peste normală (peste 3,41 g)	Minimă	Maximă
1	Vespasianus	4	—	—	—	3,20
2	Traianus	1	—	—	3,15	3,25
3	Hadrianus	28	2	—	1,90	3,40
4	Sabina	6	—	—	2,88	3,27
5	L. Aelius Caesar	2	—	1	2,90	3,98
6	Antoninus Pius (Caesar)	1	—	—	—	3,05
7	Antoninus Pius	121	9	7	2,05	3,96
8	Faustina I	63	4	10	2,55	3,90
9	Antoninus Pius și Marcus Aurelius	1	—	—	—	2,95
10	Marcus Aurelius (Caesar	28	1	2	2,75	3,92
11	Faustina II	17	1	2	2,72	3,48
12	Marcus Aurelius	176	16	28	2,14	3,94
13	Lucius Verus	43	3	2	2,30	3,75
14	Commodus (Caesar)	9	4	1	2,57	3,69
15	Faustina II	81	5	5	2,55	3,50
16	Lucilla	25	3	—	2,62	3,45
17	Commodus	68	45	3	1,97	3,93
18	Crispina	5	2	2	2,06	3,92
19	Didius Iulianus	—	1	—	—	3,68
20	Clodius Albinus	—	—	1	—	3,48
21	Septimius Severus	10	—	4	2,80	3,90
22	Iulia Domna	1	1	1	2,45	33,45
	Total:	690	97	69		

Axul monedelor este variat, ceea ce confirmă părerea formulată de V. Mihăilescu-Bîrliba și Ioan Mitrea că „anumite anomalii în funcționarea monetăriilor au perturbat, începuînd de la Antoninus Pius, o anumită ordine care, presupunem noi, exista și în acest domeniu al baterii monedei romane.“[8]

În studiile asupra tezaurelor descoperite în Moldova, s-a remarcat că la un număr mare de piese există pe perimetru „incizii“, care sînt considerate ca fiind „desprinderi intenționate de mici fragmente din corpul monedei“[9], rezultat al intenției de a sustrage o cantitate de metal, dată fiind scumpirea metalului prețios după reforma monetară a lui Septimius Severus[10].

[8] *Ibidem*, p. 27.
[9] *Ibidem*, p. 26.
[10] *Ibidem*, p. 27.

În vederea documentării acestei afirmații, autorii ar fi trebuit să examineze metalografic un număr mare de piese, pentru a constata dacă acele „incizii" de pe marginea monedelor au fost operate ulterior, căci cantitatea de argint ce putea fi sustrasă din corpul monedei este mult prea mică pentru ca „incizia" să fi fost rentabilă, cu atît mai mult, cu cît, de exemplu, în tezaurul de la Măgura, pe 387 (din 662) de monede există numai cîte o singură „incizie"[11]. După opinia noastră „inciziile" ce se observă pe perimetrul monedelor se datorează procedeului emiterii: se știe că rondela, care în urma ștanțării se transforma în monedă, era încălzită înainte de a fi pusă pe ștanță și de aceea, dacă metalul nu era suficient de înfierbîntat sau dacă — din cauza condițiilor atmosferice — rondela se răcea prea repede în momentul cînd ea era supusă presiunii, marginea se crăpa și aceste crăpături dau impresia unor „incizii ulterioare". Se poate constata că monedele cu incizii pe perimetru nu se deosebesc, din punctul de vedere al greutății, de cele din care sîntem siguri că nu s-au putut sustrage „intenționat mici fragmente".

Cu ocazia publicării primei descoperiri monetare de la Ghirișa, autorii au relevat că în regiunea nord-vestică a Daciei au fost îngropate numai patru tezaure de denari romani imperiali: la Teceu (jud. Maramureș)[12], Cherechiu (jud. Bihor[13]), Covăsînț (jud. Arad[14]) și Ghirișa (jud. Satu Mare[15]). Descoperirea după 14 ani, tot la Ghirișa, la o distanță de numai 8—10 m, a unei cantități de monede ce reprezintă mai mult decît încincitul primului „lot" impune o analiză a structurii celor două depozite monetare. Pentru a le putea studia comparativ, am reexaminat monedele din primul depozit, determinîndu-le după manualele folosite la cel de al doilea[16], și am putut constata că procentul emisiunilor ce revin fiecărui împărat și membrilor familiei sale din totalul monedelor achiziționate se prezintă diferit (vezi tabelul 1). Deosebiri se constată, de asemenea, și în ceea ce privește media anuală: în primul „lot" de la Ghirișa media anuală cea mai mare revine pentru perioada domniei lui Commodus (26,8 piese), urmează Marcus Aurelius (26,3 piese) și Antoninus Pius (26,3 piese), iar mediile cele mai mici revin lui Clodius Albinus (0,50 piese), Traianus (0,42 piese), Hadrianus (0,28 piese) și Septimius Severus (0,11 piese), pe cînd în al doilea depozit pe primul loc se situează, după cum am arătat, emisiunile lui Marcus Aurelius, iar cele

[11] *Ibidem*, p. 32.

[12] C. Daicoviciu și M. Constantinescu..., *Brève histoire de la Transylvanie*, București, 1965, harta [3] *L'espace carpato-danubien à l'époque romaine;* D.P.—T.B., p. 49; Gh. Lazin, în *Satu Mare, Studii și comunicări*, I, 1969, p. 113/18.

[13] I. Tömörkény — P. Harsányi, în *NumK*, XI, 1912, p. 11 (Kerék); D.P.—T.B., p. 49.

[14] S. Márki, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, II/1, Arad, 1892, p. 26—27 (Tezaurul a fost găsit între Panat și Covăsînț); D.P.—T.B., p. 49.

[15] D.P.—T.B., *op. cit.*

[16] Vezi anexa 1 și nota 5.

ale lui Commodus, pe locul al III-lea (pentru mediile cele mai scăzute vezi, supra, p. 111).

Confruntarea compoziţiei celor două descoperiri nu ne oferă totuşi date concludente pentru a putea stabili dacă cele două „loturi" aparţin sau nu unui singur tezaur, căci deosebirile semnalate ar putea să fie şi numai întîmplătoare[17]. Pe de altă parte, dacă cele două „loturi" ar forma un singur tezaur, a doua descoperire, cuprinzînd un număr mult mai mare de piese şi de tipuri, ar trebui să includă toate sau aproape toate tipurile pe care le găsim în prima,. dar constatăm că din cele 133 de tipuri monetare ale primului tezaur de la Ghirişa, doar 75 se întîlnesc şi în cel de-al doilea (vezi tabelul 4), deci prea puţine pentru ca ele să fi

Tabelul nr. 4

Compararea tipurilor

Nr. crt.	Împăratul şi membrii familiei imperiale	Numărul tipurilor		
		G 1	G 2	Comune
1	Vespasianus	1	1	—
2	Traianus	8	4	—
3	Hadrianus	16	22	3
4	Antoninus Pius	18	71	10
5	Faustina I	10	26	5
6	Antoninus Pius şi Marcus Aurelius	1	1	1
7	Marcus Aurelius (Caesar)	6	17	3
8	Faustina II	1	7	1
9	Marcus Aurelius	25	107	16
10	Divus Antoninus Pius	3	6	2
11	Lucius Verus	5	19	3
12	Divus Lucius Verus	2	1	1
13	Commodus (Caesar)	2	8	1
14	Faustina II	10	27	7
15	Lucilla	5	13	5
16	Commodus	22	71	12
17	Divus Marcus Antoninus	2	5	1
18	Crispina	2	6	1
19	Clodius Albinus	2	1	—
20	Septimius Severus	2	12	1
	Total:	133	425	75

[17] Aşa de ex., tezaurul descoperit la Ţaga (publicat de D. Protase şi I. H. Crişan, în *SCN*, IV, 1968, p. 139—168), depozitat într-un vas de lut, a fost achiziţionat în trei loturi: I. 672 monede, II. 69 monede şi III. 222 monede (total 962), care prezintă deosebiri; proporţia emisiunilor fiecărui împărat diferă de la un lot la altul şi în nici unul din loturi nu coincide cu situaţia din tezaurul considerat integral; astfel, cele trei monede emise de Vespasianus şi cele patru de la Titus au intrat toate în primul lot, dar, dimpotrivă, în fiecare lot s-a găsit cîte o piesă de la Maximinus I. Pentru diferitele teorii privind cauzele îngropării tezaurelor vezi: J. Wielowiejski, *Analogien und Unterschiede in der Verteilung und der Chronologie der römischen Münzschätze zu beiden Seiten der Donau*, în Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Beograd 9—15 septembre 1971, tom. troisième, Rapports et corapports, Beograd, 1973, p. 257—262.

constituit inițial un singur tezaur. Concordă cu această constatare, pe lîngă informația dată de descoperitori că cele două depozite au fost găsite separat la adîncimi diferite[18], și decalajul de șapte ani dintre data finală a primului și a celui de al doilea tezaur[19]. Dacă avem a face cu două tezaure îngropate la date diferite sau la aceeași dată de doi proprietari, fie localnici, fie călători, rămîne în sfera ipotezelor.

Pentru părțile nord-vestice ale Daciei al doilea tezaur de la Ghirișa are o importanță deosebită și prin cantitatea mare de monede. Avînd în vedere că în provincia Dacia, înainte de războaiele marcomanice, un miel costa 3,60 denari[20], cei 870 de denari reprezintă valoarea unei turme de 241 miei. Prețurile indicate pentru sclavi, tot din provincia Dacia, variind foarte mult în funcție de calitățile celui vîndut[21], evaluarea tezaurului sub acest raport, oricît de sugestivă ar putea fi, nu este totuși realizabilă. O informație semnificativă ne oferă însă contractul pentru înființarea unei „asociații cămătărești" în provincia Dacia, contract în care se prevede că unul dintre asociați va aduce suma de 500 de denari[22].

În teritoriile din afara imperiului roman, unde economia naturală continua să predomine, valoarea monedei era desigur mai mare decît în provincii, așa încît cei 870 de denari reprezentau o avere considerabilă. Proprietarul, în caz că era localnic, trebuie să-și fi acumulat această sumă prin vînzări succesive de produse agro-zootehnice sau de sclavi.

Numărul mic de monede emise de Traianus și Hadrianus ne arată că acumularea tezaurului a început numai în timpul lui Marcus Aurelius sau în ultimii ani ai domniei lui Antoninus Pius.

Sub raportul repartiției cronologice cele două tezaure de la Ghirișa se apropie de cea a depozitului monetar descoperit, pe teritoriul provinciei Dacia, la Lujerdiu, în care pe primul loc se află emisiunile lui Commodus (33,82%), urmate de cele ale lui Marcus Aurelius (30,21%), în timp ce monedele lui Traianus și Septimius Severus nu reprezintă decît 0,36%[23]. Această similitudine, în cazul cînd va fi repetată și prin descoperiri ulterioare, va putea servi ca dovadă că monedele au pătruns

---

[18] D.P.—T.B., p. 37.

[19] Pe teritoriul așezării rurale de la Bîrca (în provincia Dacia), s-au descoperit întîmplător, în locul numit „La cariera", patru tezaure care se încheie la date foarte apropiate; vezi Oct. Iliescu, în *SCN*, V, 1968, p. 327—328.

[20] I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, I, București, 1975, p. 246/15.

[21] *Ibidem*, p. 212—215, 218—222, 223—225.

[22] *Ibidem*, p. 239—241.

[23] E. Chirilă, în *SCN*, III, 1960, p. 427. N-am recalculat proporția după sistemul nostru de datare, doarece în tezaur există patru monede (nr. 149—152, p. 419) care ar trebui să fie trecute de la Marcus Aurelius la Commodus și alte patru (nr. 180—182, p. 421) în situația inversă, așa încît ele se echivalează, iar în locul celor 11 monede cu legenda *Divus Marcus Aurelius* (nr. 69—79, p. 414), calculate între emisiunile acestui împărat, ar trece 7 piese de la Antoninus Pius (nr. 54—60, p. 413), astfel nu s-ar schimba decît în proporție neînsemnată procentajul ce revine monedelor emise în timpul lui Marcus Aurelius, care rămîn oricum pe locul al doilea.

din provincia Dacia spre nord-vest *extra fines imperii*. Ipoteza este sprijinită şi de faptul că tezaurele de la Ghirişa se deosebesc de cele descoperite în Moldova, de unde ne sînt cunoscute 12 depozite monetare ce se încheie cu monedele lui Septimius Severus şi în care monedele lui Traianus fie că deţin primul loc[24], fie că se apropie de procentul ce revine lui Antoninus Pius şi Marcus Aurelius[25]. Dealtfel, nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca această sumă ori altele similare să fi fost aduse din provincia Dacia în urma unor incursiuni sau să fi fost primite ca *stipendiu*[26].

Procentul mic de tezaure ce se încheie cu Septimius Severus, semnalat în lista dată de D. Protase şi T. Bader cu prilejul publicării primului tezaur de la Ghirişa[27], s-a menţinut aproape neschimbat şi în urma descoperirii ulterioare a cca 50 de tezaure[28], deoarece şi între acestea, numai în patru depozite data finală este indicată prin emisiuni ale lui Septimius Severus,[29]. În atare condiţii cele două tezaure de la Ghirişa continuă să facă parte din depozitele cu o structură de mică frecvenţă în Dacia; ele fiind singurele tezaure de această factură pentru ţinuturile nord-vestice ale Daciei, nu se pot desprinde informaţii precise referitoare la intensitatea afluxului monetar în aceste regiuni pentru perioadele domniei diferiţilor împăraţi. Date fiind şi deosebirile din compoziţia lor, nu putem aprecia care dintre cele două depozite reflectă realitatea[30]. Dar oricum, volumul mare al tezaurului al doilea de la Ghirişa aduce elemente noi în privinţa cantităţii de monede existente în Dacia liberă[31]. Cele două tezaure de la Ghirişa au fost descoperite într-o zonă cu puţine descoperiri monetare.

Relaţiile paşnice comerciale dintre imperiul roman şi teritoriile libere, neocupate de romani au stat în atenţia cercetătorilor. Sînt îndeosebi cu-

---

[24] V. Mihăilescu-Bîrliba, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 308—309; V. Mihăilescu-Bîrliba, I. Mitrea, *op. cit.*, p. 30.

[25] V. Mihăilescu-Bîrliba, în *Memoria Antiquitatis*, IV—V, 1972—1973, p. 216.

[26] Pentru raporturile romanilor cu populaţia din preajma hotarelor provinciei Dacia, vezi M. Macrea, în *Istoria României*, I, [Bucureşti], 1960, p. 448—454.

[27] D.P.—T.B., p. 58 şi fig. 1.

[28] B. Mitrea, în *Découvertes monétaires en Roumanie ...*, în *Dacia*, X—XXI, 1966—1977.

[29] B. Mitrea, *op. cit.*, în *Dacia*, XII, 1968, p. 454/57 (=XV, 1971, p. 407/67); XII, 1969, p. 549/59; XV, 1971, p. 405/49; XVI, 1973, p. 370/74.

[30] A. Kunisz, *Chronologia naplywu pieniadża Rzymskiego na ziemie Malopoleski*, Wroclaw-Warszawa, Krakow, p. 20—26, 170—171, arată că, deşi numărul descoperirilor monetare a sporit mult între 1909—1968, schimbările aduse de noile descoperiri în eşalonarea cronologică sînt nesemnificative; compoziţia celor două descoperiri de la Ghirişa pare să constituie o excepţie de la această constatare.

[31] Pentru descoperirile monetare din judeţele vecine, vezi: S. Márki, *op. cit.*, II/1, p. 26—27; *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură şi artă din judeţul Bihor*, Oradea, 1974, p. 8—9/14 (=52/280), 9—10/19, 18/45, 23/83, 21/90, 26/104, 83/193, 56/303, 61/326, 62/333, 64/334, 67/356, 68/358, 81/429, 82/433; Gh. Lazin, în *Satu Mare, studii şi comunicări*, I, 1969, p. 111—117; Idem, în *Aluta*, 1970, p. 109—115.

noscute preocupările în această privinţă referitoare la Germania liberă, la care se adaugă în ultimul timp investigaţiile în zonele de contact cu provinciile din Slovacia, Ungaria şi chiar din Polonia. Varietatea mare a produselor şi caracterul larg al producţiei de mărfuri a impus schimburi comerciale intense şi între Dacia romană şi regiunile rămase în afara ocupaţiei — cu lumea liberă, aşa-zisul barbaricum — locuite de daci şi de alte neamuri. Romanii ofereau triburilor libere produse fine, podoabe, vase etc. În schimb ei primeau materii prime.

Dintre produsele romane ajunse în nord-vestul Transilvaniei, pînă în prezent au fost studiate şi publicate doar unele descoperiri monetare (tezaurele, puţine la număr, şi descoperiri izolate), precum şi obiecte de metal, podoabe (fibule, mărgele), unelte, produse din sticlă, terra sigillata etc.

O altă problemă care ne interesează este modul cum au ajuns produsele romane aici? Judecînd după anumite date privind activitatea negustorilor romani în Germania liberă şi la est şi nord-est de Pannonia, trebuie să presupunem că ei au avut o activitate intensă şi în zona geografică în discuţie. Cu toate acestea, schimbul mărfurilor a avut loc în primul rînd probabil în canabaele de lîngă castre, în cazul nostru la Tihău, Porolissum, Buciumi şi Bologa. Despre condiţiile în care se desfăşurau schimburile comerciale cu barbaricum, la graniţa Daciei şi prin provincia Dacia, găsim cîteva relatări la Dio Cassius (LXXI, 19).

În concluzie, putem afirma că teritoriile rămase libere în nord-vestul Daciei, au stat în strînsă legătură cu Dacia romană, avînd în primul rînd relaţii paşnice, comerciale[32].

Anexa 1

PRIMUL TEZAUR DE LA GHIRIŞA

VESPASIANUS

Nr. D.P.—T.B.

1.	69—71 e.n.	RIC	15	1

TRAIANUS

2.	101—102 e.n.	Strack,	41	2
3.	104—110 e.n.	Strack,	84	7
4.	104—110 e.n.	Strack,	145	6
5.	104—110 e.n.	Strack,	146	3
6.	104—110 e.n.	Strack,	146	4

[32] T. Bader, în *Sargetia*, XI—XII, 1974—1975, p. 269—275.

7. 105 e.n. Strack, 153 8
8. 114 e.n. Strack, 233 9
9. 104—110 e.n. Strack, Anhang IV.1. 5

HADRIANUS

10. 119—127 e.n. Strack, 95 10
11. 119—127 e.n. Strack, 124 11
12. 128—138 e.n. Strack, 168 12
13. 128—138 e.n. Strack, 231 13
14. 128—138 e.n. Strack, 280 15
15. 128—138 e.n. Strack, 303 14

ANTONINUS PIUS

16. 140—143 e.n. RIC 26 —
17. 140—143 e.n. RIC 84 16
18. 140—143 e.n. RIC 136 20
19. 140—143 e.n. RIC 137 17
20. 140—143 e.n. RIC 137 18
21. 140—143 e.n. RIC 137 19
22. 140—143 e.n. RIC 143 37
23. 140—143 e.n. RIC 162 22
24. 140—143 e.n. RIC 162 23
25. 140—143 e.n. RIC 167 21
26. 140—143 e.n. RIC 175 25
27. 140—143 e.n. RIC 178 24
28. 140—143 e.n. RIC 216 27
29. 140—143 e.n. RIC 219 28
30. 154—155 e.n. RIC 238 —
31. 154—155 e.n. RIC 239 29
32. 154—155 e.n. RIC 239 30
33. 154—155 e.n. RIC 239 31
34. 154—155 e.n. RIC 245 26
35. 154—155 e.n. RIC 245 32
36. 154—155 e.n. RIC 248 33
37. 154—155 e.n. RIC 252 34
38. 154—155 e.n. RIC 257 35
39. 154—155 e.n. RIC 264 36

Antoninus Pius pentru FAUSTINA I

40. 141—160 (?) e.n. RIC 343 43
41. 141—160 (?) e.n. RIC 348 44
42. 141—160 (?) e.n. RIC 348 45
43. 141—160 (?) e.n. RIC 351 46
44. 141—160 (?) e.n. RIC 356 49

45. 141—160 (?) e.n. RIC 358 47
46. 141—160 (?) e.n. RIC 358 48
47. 141—160 (?) e.n. RIC 361 —
48. 141—160 (?) e.n. RIC 368 50
49. 141—160 (?) e.n. RIC 373 51
50. 141—160 (?) e.n. RIC 373 52
51. 141—160 (?) e.n. RIC 391 53
52. 141—160 (?) e.n. RIC 394 54

ANTONINUS PIUS şi MARCUS AURELIUS

53. 140 e.n. RIC 415 (b) 42

Antoninus Pius pentru MARCUS AURELIUS

54. 140—143 e.n. RIC 424 (a) 55
55. 140—143 e.n. RIC 424 (a) 56
56. 145—147 (?) e.n. RIC 429 (a) 57
57. 147—148 e.n. RIC 438 (a) 58
58. 148—149 e.n. RIC 444 59
59. 154—155 e.n. RIC 463 (a) 60
60. 156—157 e.n. cf. RIC 1340 61

Antoninus Pius pentru FAUSTINA II

61. 147—161 e.n. RIC 502 (a) 87
62. 147—161 e.n. RIC 502 (a) 88

MARCUS AURELIUS

63. 161 e.n. RIC 22 62
64. 161—162 e.n. RIC 49 63
65. 162—163 e.n. RIC 62 64
66. 162—163 e.n. RIC 67 65
67. 163—164 e.n. RIC 92 66
68. 164—165 e.n. RIC 122 67
69. 164—165 e.n. RIC 123 68
70. 165 e.n. RIC 138 69
71. 166 e.n. RIC 163 70
72. 166—167 e.n. RIC 170 71
73. 168 e.n. cf. RIC 960 72
74. 169—170 e.n. RIC 222 73
75. 170—171 e.n. RIC 227 14
76. 170—171 e.n. RIC 228 75
77. 170—171 e.n. RIC 233 149
78. 170—171 e.n. RIC 248 76
79. 171—172 e.n. RIC 259 77

80.	172—173	e.n.		RIC 271	—
81.	172—173	e.n.		RIC 282	78
82.	172—173	e.n.		RIC 282	79
83.	174—175	e.n.		RIC 314	80
84.	175	e.n.		RIC 327	81
85.	175—176	e.n.		RIC 356	82
86.	175—176	e.n.		RIC 359	83
87.	176—177	e.n.		RIC 363	84
88.	177—178	e.n.		RIC 387	85

Marcus Aurelius pentru DIVUS ANTONINUS PIUS

89.	161—180 (?)	e.n.		RIC 429	38
90.	161—180 (?)	e.n.		RIC 436	39
91.	161—180 (?)	e.n.		RIC 436	40
92.	161—180 (?)	e.n.		RIC 441 a	41

LUCIUS VERUS

93.	161	e.n.		RIC 463	104
94.	161	e.n.		RIC 463	105
95.	162—163	e.n.		RIC 491	106
96.	165	e.n.	cf.	RIC 1432	107
97.	166	e.n.		RIC 561	108
98.	168	e.n.		RIC 586	110

Marcus Aurelius pentru DIVUS LUCIUS VERUS

99.	169 — (?)	e.n.		RIC 596	109
100.	169 — (?)	e.n.		RIC 596	—

Marcus Aurelius pentru COMMODUS

101.	177	e.n.	RIC	643	116
102.	178	e.n.	RIC	649	117

Marcus Aurelius pentru FAUSTINA II

103.	161—175	e.n.	RIC	674	89
104.	161—175	e.n.	RIC	674	90
105.	161—175	e.n.	RIC	676	91
106.	161—175	e.n.	RIC	686	92
107.	161—175	e.n.	RIC	688	93
108.	161—175	e.n.	RIC	688	94
109.	161—175	e.n.	RIC	688	95
110.	161—175	e.n.	RIC	688	96
111.	161—175	e.n.	RIC	697	97
112.	161—175	e.n.	RIC	703	98

113. 161—175 e.n. RIC 712 99
114. 176—180 e.n. RIC 743 100
115. 176—180 e.n. RIC 743 101
116. 176—180 e.n. RIC 746 102
117. 176—180 e.n. RIC 749 103

Marcus Aurelius pentru LUCILLA

118. 164—169 e.n. RIC 762 111
119. 164—169 e.n. RIC 780 112
120. 164—169 e.n. RIC 781 113
121. 164—169 e.n. RIC 784 114
122. 164—169 e.n. RIC 788 115

COMMODUS

123. 181 e.n. RIC 22 118
124. 181—182 e.n. RIC 26 119
125. 181—182 e.n. RIC 32 120
126. 183 e.n. RIC 47 121
127. 183 e.n. RIC 56 122
128. 183 e.n. RIC 65 123
129. 183 e.n. RIC 67 —
130. 183—184 e.n. RIC 86 124
131. 184 e.n. RIC 98 a 151
132. 184—185 e.n. RIC 101 125
133. 184—185 e.n. RIC 102 126
134. 185 e.n. RIC 120 130
135. 185 e.n. RIC 124 131
136. 185 e.n. RIC 126 127
137. 185 e.n. RIC 126 128
138. 185 e.n. RIC 131 129
139. 185—187 e.n. cf. RIC 139, 155 —
140. 186—187 e.n. RIC 160 132
141. 187—188 e.n. RIC 167 133
142. 190—191 e.n. RIC 224 136
143. 190—191 e.n. RIC 227 134
144. 192 e.n. RIC 236 135
145. 192 e.n. RIC 236 140
146. 192 e.n. RIC 236 141
147. 192 e.n. RIC 237 138
148. 192 e.n. RIC 237 139
149. 192 e.n. RIC 239 137

Commodus pentru DIVUS M. ANTONINUS

150. 180—(?) e.n. RIC 274 150
151. 180—(?) e.n. RIC 275 86

Commodus pentru CRISPINA

152. 177—182 e.n. RIC 281 142
153. 177—182 e.n. RIC 286 a 143
154. 177—182 e.n. 144

CLODIUS ALBINUS

155. 193 e.n. RIC 8 146
156. 193—194 e.n. RIC 11 145

SEPTIMIUS SEVERUS

157. 194 (?) e.n. RIC 18 147
158. 194 (?) e.n. RIC 24 148

Prescurtări

Av. = avers
b. = bună
c. = conservare
D = denar
D.P.—T.B. = Vezi lucrarea citată la nota 1.
f.b. = foarte bună
G = Ghirișa
RIC = H. Mattingly and E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, vol. III. *Antoninus Pius to Commodus*, London, 1930; vol. IV/I, *Pertinax to Geta*, London, 1936.
s. = slabă
Strack = P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, I, *Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*, Stuttgart, 1931; II, *Die Reichsprägung zur Zeit des Hadrian*, 1933; III, *Die Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius*, 1937.
t. = „tăieturi" pe marginea monedei.

DER ZWEITE HORTFUND RÖMISCH-KAISERZEITLICHER DENARE AUS GHIRIŞA (GEM. BELTIUG, KR. SATU MARE)

(Zusammenfassung)

Etwa 8—10 m von der Stelle entfernt, wo 1964 ein Hort mit kaiserzeitlichen Münzen aus dem 2.—3. Jh.u.Z. gefunden wurde[1–2], kam 1978 durch Zufall ein anderer Denarhort ans Licht; davon konnten 99%, im ganzen 870 Denare von Vespasian bis Septimius Severus geborgen werden (siehe die Tabelle I und S. 90—111).

Die Münzen waren — mit Ausnahme von drei, in Emesa (Nr. 854—856) und einem in Alexandria (Nr. 853) ausgegebenen Stück — alle in der Münzstätte von Rom geprägt. Was die Typen betrifft gehören nur vier Münzen (Nr. 21, 437, 481, 496) zur Kategorie der Hybriden (Taf. 57; 63).

Die Münzen sind zum Großteil sehr gut erhalten; trotzdem haben die 856 Stück bei einem Gesamtgewicht von nur 2462 g ein geringeres Durchschnittsgewicht — 2,876 g — im Vergleich zu dem anderer Horte, die ebenfalls unter Septimius Severus schließen[7] (siehe Tabelle 3).

Sehr wenige Münzen sind durchaus rund, bei den meisten beträgt der eine Durchmesser 17 mm, der andere hingegen zwischen 16—19 mm; der geringste Durchmesser ist 15 mm. Die Achse der Münzen liegt verschieden. Unserer Meinung nach sind die „Einhiebe", die man am Rande der Münzen bemerkt, bei der Prägung entstanden: es ist bekannt, daß der Schrötling, der durch Prägung zur Münze wird, vor dem Auflegen auf den Stempel erhitzt wurde; war aber das Metall nicht genügend erwärmt oder kühlte der Schrötling — infolge athmosphärischer Bedingungen — im Moment, wo er dem Druck ausgesetzt war, allzu plötzlich ab, so entstanden im Rand Sprünge und diese machen den Eindruck „nachträglicher Einhiebe". Man kann feststellen, daß die Münzen mit Einschnitten am Rand sich im Gewicht nicht von denjenigen unterscheiden, bei welchen man sicher sein kann, daß ihnen nicht „absichtlich kleine Fragmente" entnommen worden waren[9–10].

Ein Vergleich der Zusammensetzung beider Münzfunde erbringt keine schlüssigen Beweise, ob diese zwei „Posten" zu ein und demselben Hort gehören oder nicht, denn die konstatierten Verschiedenheiten mögen auch nur zufällig sein[17] (siehe Tabelle 4). Ob es sich um zwei zu verschiedenen Zeitpunkten oder zur selben Zeit von zwei verschie-

denen Besitzern — Einheimischen oder Fremden — vergrabene Horte handelt, bleibt im Bereiche der Hypothesen.

Die kleine Anzahl der Prägungen von Trajan und Hadrian deutet darauf hin, daß die Hortung erst zur Zeit des Marcus Aurelius oder in den letzten Regierungsjahren des Antoninus Pius begann. Die Größe des Hortes erbringt neue Elemente bezüglich der im freien Dakien vorhandenen Münzmenge[30–31].

MONEDE ANTICE DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

GH. LAZIN

Monedele antice, atît tezaurele cît și descoperirile izolate, ieșite la lumină pe teritoriul actual al județului Satu Mare, au reținut atenția specialiștilor în probleme de numismatică[1]. În continuare, vom prezenta, în ordinea alfabetică a localităților, un număr de 9 piese, și anume: o monedă de argint celtică, doi denari romani imperiali, o monedă de bronz romană din secolul III. e.n. și cinci monede de bronz, emise în secolul IV e.n., aflate în colecția Muzeului județean Satu Mare.

1. *Lucăceni* (comuna Berveni)
   Antonius Pius (pl. LXVII/3)
   AR ↓ 2,54 g; 18 mm.
   RIC, III, 232 (Roma), anii 153—154.
   BMC, IV, p. 118, nr. 811, pl. XVII/5.

2. *Lazuri* (comuna Lazuri)
   Monedă celtică (pl. LXVII/1—2)
   AR. ↗ 2,28 g; 17,1—17,4 mm.
   Pink, pl. XXVII, 540—547; Forrer, I, p. 153, fig. 299.
   Paulsen, pl. 38, 913.

---

[1] Indicăm mai jos o bibliografie selectivă, referitoare la descoperirile monetare antice de pe teritoriul județului Satu Mare: T. Bader, *Descoperiri monetare în Cîmpia Someșană*, Baia Mare, 1967, 15 p.; I. Winkler, *Considerații asupra tezaurului de la Mediești Aurit*, în *Tezaure monetare din județul Satu Mare*, Oradea, 1968 (=*Tezaure monetare*), p. 5—17; Idem, *Tezaurul de denari romani de la Satu Mare*, în *Tezaure monetare*, p. 19—36; D. Protase-T. Bader, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Ghirișa*, în *Tezaure monetare*, p. 37—60; Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României sec. II—IV*, în *Satu-Mare — Studii și comunicări*, 1969, p. 111—120; Gh. Lazin, I. Nemeti, *Descoperiri dacice din sec. II—IV e.n. în zona Carei*, în *Crisia*, 1972, II, p. 199—213; E. Chirilă, și colab., *Descoperirile monetare antice în Transilvania (IX)*, în *Studii și comunicări*, 18, *Arheologie — Istorie*, Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1974, p. 135—139; Tiberiu Bader, *Un tezaur monetar de argint descoperit în comuna Turulung (județul Satu Mare)*, în *SCN*, VI, 1975, p. 173—174; Idem, *Tezaurul monetar cu imitații de tip Filip II descoperit la Turulung (județul Satu Mare)*, în *Acta MN*, XII, 1975, p. 75—92; T. Bader și I. Winkler, în prezentul vol., p. 85—126.

3. *Medieşul Aurit* (comuna Medieşul Aurit)

În cunoscuta aşezare a dacilor liberi din staţiunea „Şuculeu", s-a găsit o monedă romană imperială de argint. Lipsesc alte precizări[2].

4. *Satu Mare*[3]
Constantius II
AE. 3, ↓ 3,16 g; 18,1—18,6 mm.
LRBC, II, 1612, anii 351—364.
Satu Mare (judeţ)

Fără precizarea locului de descoperire, în colecţia Muzeului judeţean Satu Mare, au intrat şi se păstrează cinci monede de bronz. Ele provin probabil de pe teritoriul judeţului. Lista lor[4] este următoarea:

5. *Gallienus*
AE. ↑ 2,40 g; 17,4—18,5 mm. M |
Anii 260—268. · BSIRM ·

6. *Maximianus* (pl. LXVII/4)
Follis. ↑ 6,80 g; 22,6—25,5 mm. ⌣ | B
RIC, VI, 198 a, anii 309—310. SIS

7. *Constantin cel Mare*
AE. ↑ 1,76 g; 18—18,6 mm.
Tip. GLOR — IAEXERC — ITVS (2 st.), anii 330—335.

8. *Constantius II*
AE. 2. ↑ 5,64 g; 18,3—20 mm.
Tip. FEL TEMP RE — PARATIO, anii 351—361.

9. *Valentinian I* (pl. LXVII/5)
AE.3, ↑ 2,38 g; 18—19 mm.
LRBC, II, 1273, anii 364—367. · ASISC ·

Nu insistăm asupra monedelor cu nr. 3, 5—9, deoarece ne lipsesc anumite date esenţiale. Aşa de exemplu, piesei descoperite la Medieşul Aurit nu i se precizează emitentul, iar celor de sub nr. 5—9 aparţinînd lui Gallienus, Maximianus, Constantin cel Mare, Constantius II şi Valentinian I, nu li se cunoaşte locul exact al descoperirii[5]. Cu toate aceste carenţe punerea lor în circuitul ştiinţific prezintă interes pentru circulaţia monetară în zona nord-vestică a României în secolele II—IV. e.n. Cît priveşte piesa descoperită la Medieşul Aurit, ea ne oferă unele indicii

[2] *Dacia*, N S., XX, 1976, p. 279 nr. 76 (Medieşul Aurit), vezi şi S. Dumitraşcu, N. Chidioşan, *Aşezarea dacică de la Zerindul Mic, comuna Zerind* (judeţul Arad), în *Crisia*, 1977, VII, p. 55, fig. 3, nr. 13.

[3] Tiberiu Bader, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare, Descoperiri arheologice (I)*, în *Satu Mare — Studii şi comunicări*, 1975, p. 35 şi nota 58. Determinarea exactă a piesei dată aici ne aparţine.

[4] Piesele vor fi numerotate în continuare, respectîndu-se criteriul cronologic.

[5] Moneda găsită la Satu Mare, emisă de Constantius II, a fost adusă deja în discuţie, vezi mai sus, nota 3.

cronologice despre marea așezare a dacilor liberi descoperită aici[6]. Denarul roman imperial emis de Antoninus Pius își are importanța sa, deoarece a fost descoperit într-o așezare a dacilor liberi din sec. II—III[7].

Desigur că cea mai importantă piesă este moneda celtică de argint. Valoarea ei documentară este cu atît mai mare, cu cît a fost descoperită în cadrul cercetărilor arheologice efectuate într-o așezare dacică, databilă în sec. I. î.e.n. — sec. I e.n.[8].

Moneda găsită în localitatea Lazuri, este a doua descoperire de acest fel pe teritoriul României, un exemplar similar fiind găsit la Histria, în campania de săpături din anul 1971[9].

Această piesă reprezintă o emisiune care se încadrează în seria monedelor de tip Simmering, inclusă de K. Pink în grupa „cu o singură cunună de lauri" (Mit Lorberkranz allein)[10]. Monede de acest tip au fost descoperite în Europa Centrală, ele fiind emisiuni ale celților boi, după modelul noric[11], din prima jumătate a secolului I î.e.n.[12].

Moneda descoperită la Lazuri, în cursul săpăturilor arheologice din 1977, ca tip așa cum s-a menționat mai sus, este a doua piesă descoperită în România, cu toate că se cunosc și alte monede ale celților boi, găsite pe teritoriul țării noastre, dar ele se încadrează în tipurile Nonnos și Biatec[13]. Referindu-se la calea pe care a juns moneda celtică menționată la Histria, M. Chițescu[14], se alătură părerii lui B. Mitrea[15] care afirmă că ea a putut fi adusă de unul dintre ostașii lui Burebista participant la

---

[6] S. Dumitrașcu, — T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în *Acta MN, IV*, 1967, p. 107—126; *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Oradea, 1967, 54 p. (pl.); S. Dumitrașcu, *O locuință descoperită în stațiunea arheologică „Șuculeu" de la Medieșul Aurit*, în *Apulum*, X, 1972, p. 669—684.

[7] Moneda descoperită în anul 1970 în partea de hotar numită „Pe dîmb", a fost donată Muzeului județean Satu Mare (inv. 30401). În anul 1976, tot aici au fost descoperite prin cercetări de teren fragmente ceramice lucrate cu roata și cu mîna, tipic dacice, care se datează în sec. II—III e.n.

[8] Gh. Lazin, *Șantierul arheologic Lazuri: așezarea dacică din sec. I î.e.n.* comunicare prezentată la cea de-a XII-a *Sesiune de rapoarte privind rezultatele săpăturilor arheologice din cursul anului 1977*, București, 9—11 martie, 1978.

[9] Maria Chițescu, *Monede descoperite la Histria (campania de săpături 1971)*, în *BSNR*, anii LXVII—LXIX (1973—1975), Ed. Litera, București, 1975, p. 57—61.

[10] K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, Budapest, 1939, p. 109—110.

[11] Idem, *ibidem*, p. 124.

[12] Pentru datare, vezi R. Paulsen, *Die Münzprägung der Boier*, Leipzig-Viena, 1933, p. 101. Referitor la monedele celților boi, a emisiunilor și datării, se poate consulta, M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 125—132, cu bibliografia.

[13] Vezi Maria Chițescu, *op. cit.*, p. 59—60 și notele 10—11 de mai sus.

[14] M. Chițescu, *op. cit.*, p. 60.

[15] M. Mitrea, *Descoperirea monetară de la Tămădău Mare (reg. București) și problema celților boi în Dacia*, în *SCN*, I, 1957, p. 19—29.

luptele cu celții[16]. Fără a exclude această ipoteză, aplicabilă și în cazul descoperirii noastre, considerăm însă că moneda putea ajunge la Lazuri și pe calea schimbului, mai ales că zona nord-vestică a țării noastre în antichitate, era mult mai aproape de teritoriile stăpînite de celți.

Pe lîngă valoarea deosebită a piesei sub raport numismatic, descoperirea ei într-o așezare dacică[17] constituie totodată un prețios indiciu de cronologie.

[16] Pentru luptele lui Burebista cu celții, vezi M. Macrea, *op. cit.* p. 119—136; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 67—69; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 230—241.

[17] Vezi, mai sus, nota 8. Menționăm că în așezare sînt prezente toate categoriile ceramice ce aparțin fazei dacice clasice, subliniem de asemenea că aici avem identificată cea dintîi așezarea de acest fel în zona nord-vestică a României.

ALTE MÜNZEN AUS DER SAMMLUNG DES KREIS-MUSEUMS SATHMAR

(Zusammenfassung)

Der Verfasser hat in diesem Beitrag volgende Münzen aus der Sammlung des Kreis-Museums Sathmar dargestellt: eine keltische Münze von Lazuri, zwei römische Kaiserzeitliche Denare, eine Münze von Gallienus und vier römische Bronzemünzen aus den IV Jh. u.z. Die wichtigste Münze ist die keltische Münze Typ Siemmering, weil sie der zweite Fund in Rumänien ist.

CUPTOARE DACICE DE ARS CERAMICĂ DIN SEC. III—IV e.n. DESCOPERITE LA SATU MARE

GH. LAZIN

Antichităţilor din diferite perioade, descoperite întîmplător sau prin cercetări sistematice pe teritoriul actual al municipiului Satu Mare[1], li se adaugă o recentă descoperire, asupra căreia ne vom opri mai jos, şi anume două cuptoare pentru ars vase care se încadrează pe baza materialelor scoase la lumină în sec. III—IV e.n.[2]

Situarea geografică şi topografică

Aşezarea se află situată (fig. 1) în partea de nord a oraşului, însă în perimetrul acestuia, în stînga şoselei care face legătura între Satu Mare şi Lazuri. Configuraţia terenului este plată, brăzdată însă de vechile albii ale Someşului[3], astăzi abia vizibile. Locul unde au fost efectuate săpăturile se află la contactul dintre limitele fermelor nr. 2 şi 8, din cadrul I.A.S. Dorolţ. Menţionăm că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea peste locul unde au fost cercetate cele două instalaţii de ars vase s-a construit o cale ferată, terasamentul acesteia a fost demolat în luna mai 1970, pe o lungime de 600 m şi o lăţime de 11 m. Pe lungimea întregii porţiuni supusă demolării, la fel şi pe lăţimea celor 11 m, nivelul solului s-a adîncit faţă de terenul din jur cu 0,50—0,60 m.

Lucrările, atît cele de construire ale terasamentului şi căii ferate, dar mai ales cele de demolare, la care se adaugă apoi cele agricole au contribuit la distrugerea aşezării şi a cuptoarelor în cea mai mare parte, astfel încît stratul de cultură a fost distrus în întregime. Cercetările noastre, s-au oprit doar la zona afectată de

---

[1] Descoperirile arheologice începînd din preistorie şi pînă în secolul X e.n., au fost sintetizate de T. Bader, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare, Descoperiri arheologice — (I)*, în *SatuMareStCom*, III, 1975, p. 19—45.

[2] În luna mai 1978, elevii Pavel Starowski şi Kiss László (Liceul industrial nr. 2 Satu Mare), au adus Muzeului judeţean Satu Mare mai multe fragmente ceramice, iar o cercetare la faţa locului a dus la constatarea că este vorba de o aşezare din sec. III—IV e.n. Cercetările arheologice au fost efectuate în luna august 1978, cînd au fost descoperite două cuptoare pentru ars vase. În vara anului 1979, a fost efectuat un mic sondaj. În prezentul material ne referim cu precădere la cercetările din anul 1978.

[3] Despre paleohidrografia rîului Someş: A. Bogdan — B. Diaconeasa, *Cercetări paleohidrografice asupra văii Someşului*, în *Studii şi cercetări de geografie*, vol. XIII, 1966, nr. 1, p. 41—50; Idem, *Paläohydrographische Forschungen über das Someş — Tal*, în *Revue Roumanie de Geographie*, vol. IX, 1965, nr. 2, p. 151—161; Z. Benedek, *Schimbările cursului Someşului şi al Crasnei în perioada pleistocenului superior şi a holocenului*, în *SatuMareStCom*, I, 1969, p. 25—34.

demolare, fără a se investiga prin săpături şi terenul din apropiere. Cercetările de suprafaţă, făcute în mai multe rînduri, au adus însă la constatarea că aşezarea se întinde pe o suprafaţă apreciabilă, fără a i se putea preciza exact limitele.

Descrierea săpăturilor

În materialul de faţă, ne oprim în amănunţime asupra cercetărilor efectuate în anul 1978, care sînt mult mai concludente. Sondajul redus efectuat în anul următor, 1979, a dus la dezvelirea unei locuinţe, dar distrusă în cea mai mare parte, recuperîndu-se în afara materialului ceramic, o fibulă de bronz. S-au săpat în 1978, două secţiuni paralele orientate pe direcţia sud-vest—nord-est, cu lungimea de 8,50 m (S. I) şi 11,50 m (S. II), lăţimea şi adîncimea între 0,20—1,10 m. Cele două secţiuni au fost unite pe o anumită porţiune prin practicarea unei casete. Alături de cuptoare, două la număr descoperite pînă acum ambele în secţiunea I-a, s-au mai identificat şi un număr de 7 gropi dintre care 4 au fost dezvelite în întregime[4].

Cuptorul nr. 1 (fig. 2). Este distrus cu excepţia camerei de foc, a peretelui meridian şi a canalului. Apare la 0,50 m, adîncime de suprafaţă actuală a solului (partea superioară a canalului). Camera de foc, focarul, apare la 0,25 m, la aceeaşi adîncime cu peretele median şi coboară pînă la 0,85 m, are deci înălţimea de 0,60 m. Are o formă circulară, cu diametrul maxim de 1,25×1,30 m, grosimea pereţilor variază între 7 şi 8 cm. Menţionăm că de jur împrejurul camerei de foc, solul în care a fost săpat (argilă, cu mult nisip fin), este ars la roşu pe o grosime de 0,10—0,12 m. Focarul, săpat în pămîntul viu, este despărţit în două de un perete median, realizat şi el din pămînt cruţat. Peretele median, foarte puternic ars, are lungimea de 1,40 m şi o grosime de 0,20 m; menţionăm că înspre partea posterioară, acesta este mai gros, după cum şi faptul că intră în canalul de foc al cuptorului, fără însă să-l despartă în două. Partea cea mai bine păstrată din întregul cuptor, este reprezentată de canal. Lungimea acestuia este de 0,95 m şi a fost realizat prin scobire în solul viu, grosimea pereţilor este de 3—4 cm şi la fel ca şi la camera de foc, din cauza arderilor intense, de jur împrejur, solul are o culoare roşie-cărămizie. Canalul de formă semiovală are la bază lăţimea de 0,50 m şi o înălţime de 0,35 m. Cum s-a amintit mai sus, peretele median, nu desparte canalul în două, el intră doar în interiorul acestuia pe o lungime de 0,15 m. În faţa canalului, la 0,55 m spre est se află situată groapa de deservire, de formă aproape circulară cu dimensiunile de 1,20× ×1,25 m şi adîncimea de 1,05 m, coborînd deci cu 0,25 m faţă de vatra cuptorului.

Camera de ardere a vaselor, la fel ca şi grătarul nu s-a mai păstrat, la dezvelirea cuptorului, s-au găsit bucăţi din grătar căzute în interiorul focarului, multe dintre ele mai păstrau orificiile circulare, care înlesneau pătrunderea căldurii în camera de ardere a vaselor, construită din lut, care şi în antichitate depăşea nivelul de călcare al solului antic.

Pe baza fragmentelor din grătar, care s-au găsit căzute în focar, se poate deduce grosimea acestuia, cuprinsă între 0,10—0,12 m, iar diametrul orificiilor, era de 7—8 cm.

Grătarul, la fel ca şi peretele median era bine ars, pietrificat. Canalul, deşi nu i s-a dezvelit în întregime interiorul, a fost realizat prin scobire şi nu pe schelet lemnos, prin sistemul cunoscut al cofrajului.

Cuptorul nr. 2 (fig. 3). Este de acelaşi tip şi cu arhitectură similară cuptorului nr. 1, cu deosebirea că dimensiunile acestuia sînt cu puţin mai mari. Faţă de primul cuptor, acestuia nu i se mai păstrează decît camera de foc, dar nu în întregime, peretele median şi pereţii laterali ai canalului, bolta acestuia fiind prăbuşită. Camera de foc, sau focarul, de formă circulară cu grosimea pereţilor cuprinsă între 8—9 cm apare la 0,35 m de suprafaţă actuală a solului, şi coboară pînă la 0,63 m.

[4] După efectuarea unor cercetări mai ample, vom reveni cu detalii privind gropile, locuinţele, etc., care se vor mai descoperi, şi în acelaşi timp cu planurile, atît general, cît şi pe complexe.

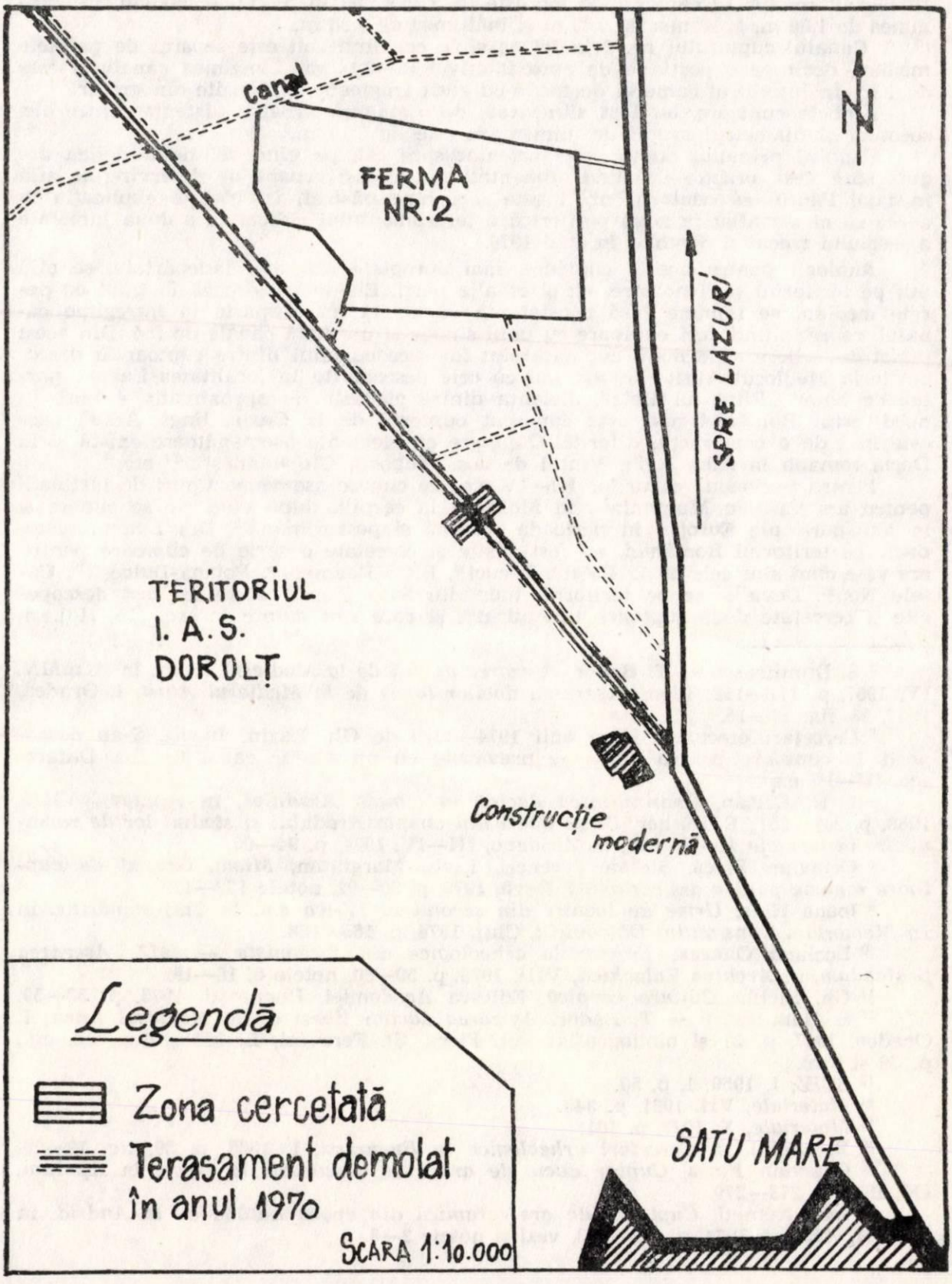

Fig. 1. — Plan de situație — Satu Mare — 1978—1979.

Diametrul maxim al camerei de foc este de 1,45×1,50 m. Peretele median are lungimea de 1,60 m, grosimea de 0,23 m și înălțimea de 0,28 m.

Canalul cuptorului nr. 2 la fel ca și la cel dintîi nu este separat de peretele median, decît pe o porțiune de aproximativ 0,12—0,14 m. Lungimea canalului este de 1 m. În interiorul camerei de foc, s-au găsit fragmente prăbușite din grătar.

Ambele cuptoare, au fost alimentate de o singură groapă; distanța dintre ele, socotind și diametrul gropii de alimentare este de 2,10 m.

Canalul primului cuptor este orientat spre est, pe cînd cel de-al doilea are gura spre vest, practic ele fiind alimentate de aceeași groapă de deservire, se află în față. Faptul că cuptorul nr. 1 este mai bine păstrat, își găsește explicația în aceea că el s-a aflat în zona periferică a terasamentului ridicat în a doua jumătate a secolului trecut și demolat în anul 1970.

Analogii pentru aceste cuptoare, mai apropiate sau mai îndepărtate, se află atît pe teritoriul țării noastre, cît și în alte părți. Ele se încadrează în tipul cu perete median, se impune însă constatarea că acesta nu desparte în întregime canalul, reprezentînd deci cuptoare cu unul singur și nu două canale de foc. Din acest punct de vedere, cele două cuptoare sînt identice cu unul dintre cuptoarele descoperite la Mediețul Aurit (nr. 9)[5], sau cu cele descoperite în localitatea Lazuri, partea de hotar „Rîtul lui Bela", distanța dintre ele este de aproximativ 4 km[6]. În nord-vestul României mai este cunoscut cuptorul de la Ceala, lîngă Arad[7], care este însă de o construcție diferită. Cuptoare cu elemente asemănătoare există și în Dacia romană la Alba Iulia, Vințul de Jos, Mugeni[8], Cluj-Mănăștur[9] etc.

Pentru perioada veacurilor III—IV e.n., se cunosc asemenea tipuri de instalații pentru ars vase în Muntenia[10], în Moldova la carpi[11], după cum ele se cunosc și în alte părți ale Europei în perioada romană și post-romană[12]. Din Latènul getodacic pe teritoriul României, au fost găsite și cercetate o serie de cuptoare pentru ars vase cum sînt cele de la Poiana-Tecuci[13], Bîtca-Doamnei[14], Poiana-Dulcești[15], Cățelu Nou[16], Deva[17]; iar pe teritoriul județului Satu Mare, recent au fost descoperite și cercetate două cuptoare la Andrid[18], și care sînt datate în sec. III—II î.e.n.

---

[5] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacică de la Mediețul Aurit*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 111—112; Idem, *Așezarea dacilor liberi de la Mediețul Aurit*, I, Oradea, 1967, 28, fig. 14—15.

[6] Cercetări efectuate între anii 1974—1979 de Gh. Lazin. Inedit. S-au descoperit 10 cuptoare pentru ars vase prevăzute cu un singur canal de foc. Datare: sec. III—IV e.n.

[7] I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în cîmpia Aradului*, în *Apulum*, VII/1, 1968, p. 241—251; E. Dörner, *Dacii liberi din cîmpia Aradului și stadiul lor de romanizare în secolele II—IV e.n.*, în *Ziridava*, III—IV, 1974, p. 94—95.

[8] Octavian Floca, Ștefan Ferenczi, Liviu Marghitan, *Micia, Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1970, p. 90—92, notele 122—129.

[9] Ioana Hica, *Urme de locuire din secolul al IV-lea e.n. la Cluj-Mănăștur*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 165—168.

[10] Luciana Oancea, *Săpăturile arheologice din Tîrgoviște — 1972. Așezarea prefeudală*, în *Archiva Valachica*, VIII, 1976, p. 59—60, notele 5, 16—19.

[11] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Editura Academiei, București, 1973, p. 52—59.

[12] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Mediețul Aurit*, I, Oradea, 1967, p. 31 și bibliografia; Oct. Floca, Șt. Ferenczi, L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 30 și urm.

[13] *SCIV*, I, 1950, 1, p. 50.

[14] *Materiale*, VII, 1961, p. 340.

[15] *Materiale*, X, 1973, p. 101.

[16] V. Leahu, în *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, p. 30, fig. 19—20.

[17] Octavian Floca, *Cuptor dacic de ars vase descoperit la Deva*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 273—270.

[18] Ioan Németi, *Cuptoare de ars ceramică din epoca Latène de la Andrid*, în *SCIVA*, XXV, 4, 1974, p. 579—583, vezi și notele 2—8.

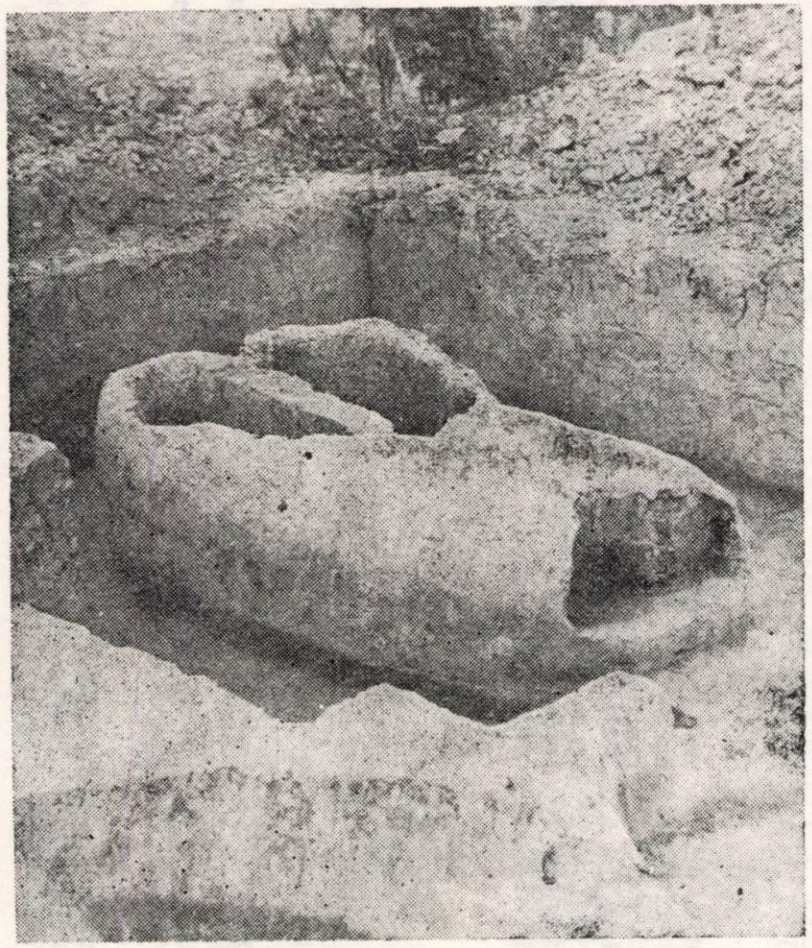

Fig. 2. — Cuptorul nr. 1.

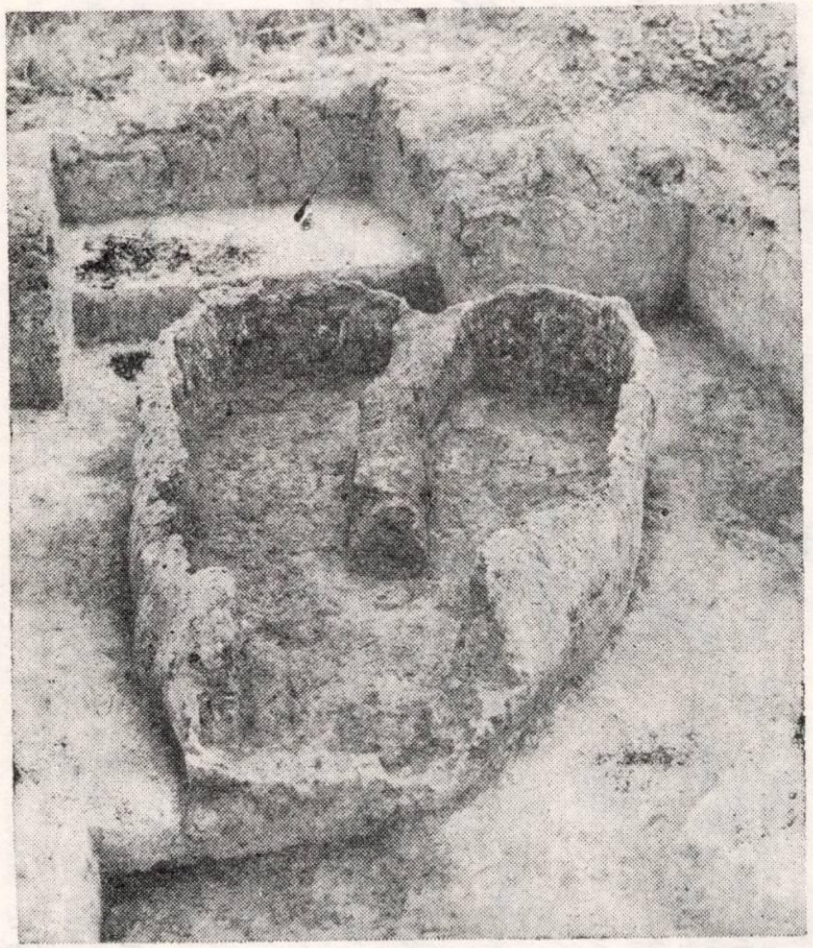

Fig. 3. — Cuptorul nr. 2.

Cuptoarele descoperite la Satu Mare, prin forma, structura şi tehnica lor de construcţie, a materialelor descoperite — asupra cărora vom reveni mai jos — se leagă de lumea dacilor liberi din vestul şi nord-vestul României[19], iar ca şi încadrare cronologică se înscriu în secolele III—IV e.n.

Materialul arheologic. Cu excepţia unei fibule din bronz, materialul rezultat din săpături, îl constituie exclusiv ceramica, motiv pentru care ne vom opri mai întîi asupra ei. Faptul că cercetările sînt doar la început, consideraţiile asupra ceramicii vor fi succinte.

A. CERAMICA LUCRATĂ CU MÎNA

Cantitativ este în proporţie foarte redusă (pl. LXXXI/1, 2, 3; pl./2). Are pasta plină de impurităţi, arderea neuniformă dar bună. Culoarea celor patru fragmente aparţinînd ceramicii lucrate cu mîna variază între brun-gălbui şi cărămiziu. Fragmentele descoperite, aparţin unor vase de mici dimensiuni, unul dintre ele (pl. LXXXIV/2) reprezintă fundul unei cesti, aceeaşi formă de vas o mai indică şi un fragment de culoare gălbuie-cărămizie, cu nisip şi pietricele în pastă (pl. LXXXI/3).

Ceramica lucrată cu mîna este neornamentată, fapt specific inventarului ceramic al aşezărilor din secolele III—IV e.n.

B. CERAMICA MODELATĂ LA ROATĂ

Reprezintă indiscutabil categoria cea mai numeroasă, cu o mare diversitate de forme, din cadrul ceramicii lucrate la roată s-au reconstituit trei vase. Pasta folosită este aproape în exclusivitate de calitate bună, doar la cîteva vase s-a folosit ca degresant nisipul mai puţin fin. Arderea este uniformă indiferent dacă este oxidantă (într-un singur caz) sau inoxidantă. În cadrul acestei categorii, se pot deosebi mai multe tipuri, iar ca forme, sînt prezente chiupurile, castroanele, străchinile, oalele de diferite mărimi.

Ornamentarea este şi ea variată: nervurile, liniile în val încadrate de liniile paralele, motivele lustruite, precum şi cele ştampilate.

1. Ceramica cenuşie-fină

Ca forme de vase, acestei categorii, îi sînt specifice mai ales străchinile de mici dimensiuni, bine arse cu nisip fin în pastă folosit ca degresant (pl. LXXXII/1—3), avînd baza evazată. Tot aici se încadrează şi oalele de dimensiuni mijlocii, cu baza profilată (pl. LXXXIII/1—2). Remarcăm de asemenea un castron de dimensiune mijlocie, cu fund inelor, lucrat dintr-o pastă de foarte bună calitate (fig. 4).

a) Fragment de castron, ornamentat cu motive ştampilate (pl. LXXXIV/1) constînd din cercuri concentrice şí rozete avînd forma unor patrate.

2. Ceramica cenuşie-negricioasă

a) Fragment de vas, strachină cu slip cenuşiu-negricios, ornamentat cu motive lustruite (fig. 5).

b) Din aceeaşi pastă s-au mai lucrat ulcioare cu o singură toartă (pl. LXXXV); un ulcior cu slip cenuşiu-negricios ornamentat prin lustruire, ornamentul reprezintă motivul brăduleţului cunoscut încă din repertoriul motivistic al ceramicii dacice dinainte de ocupaţia romană (pl. LXXXVI/1). Acestei categorii i se mai poate atribui o oală de dimensiuni mijlocii cu slip cenuşiu-negricios, cu pereţii subţiri şi buza evazată (pl. LXXXV).

c) Fragmente dintr-o strachină cu motive ştampilate ce reprezintă forma unei frunze alungite (pl. LXXXVII/1).

---

[19] Recent, cu o bibliografie destul de amplă pentru dacii liberi din vest şi nord-vest, S. Dumitraşcu, *Dacii liberi din vestul şi nord-vestul României (sec. II—IV e.n.)*, în *Crisia*, VII, 1977, p. 69—70, cu bibliografia.

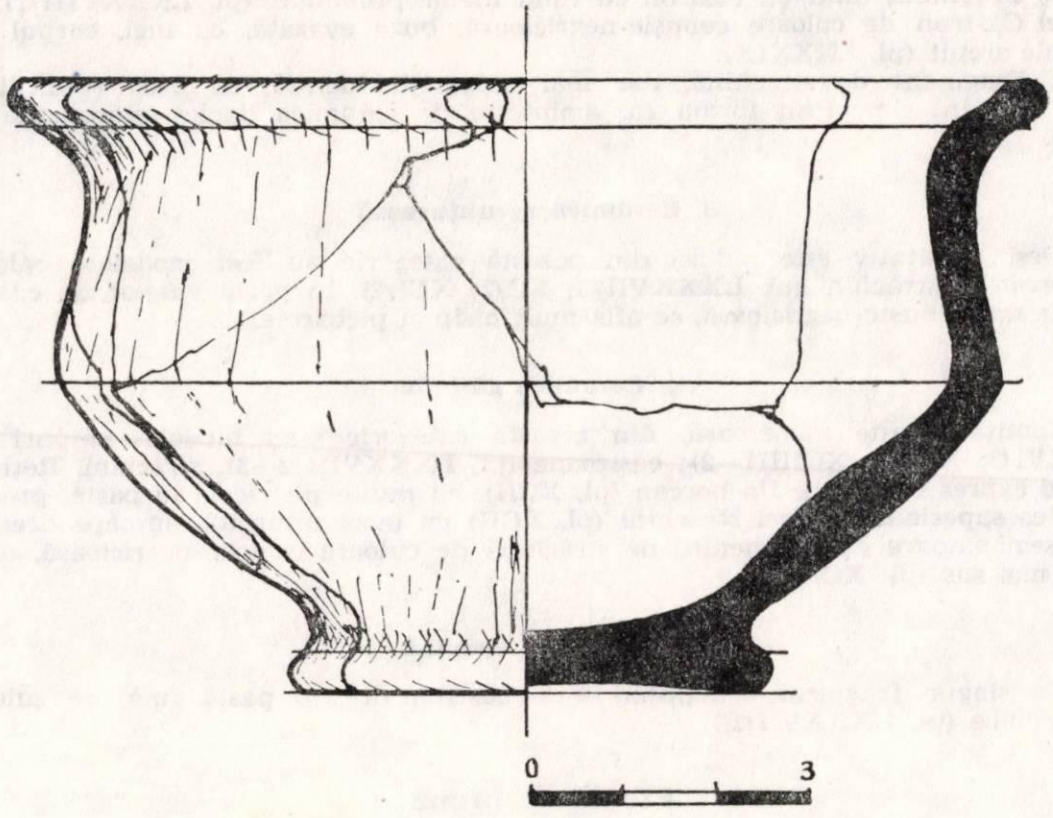

Fig. 4. — Castron lucrat la roată.

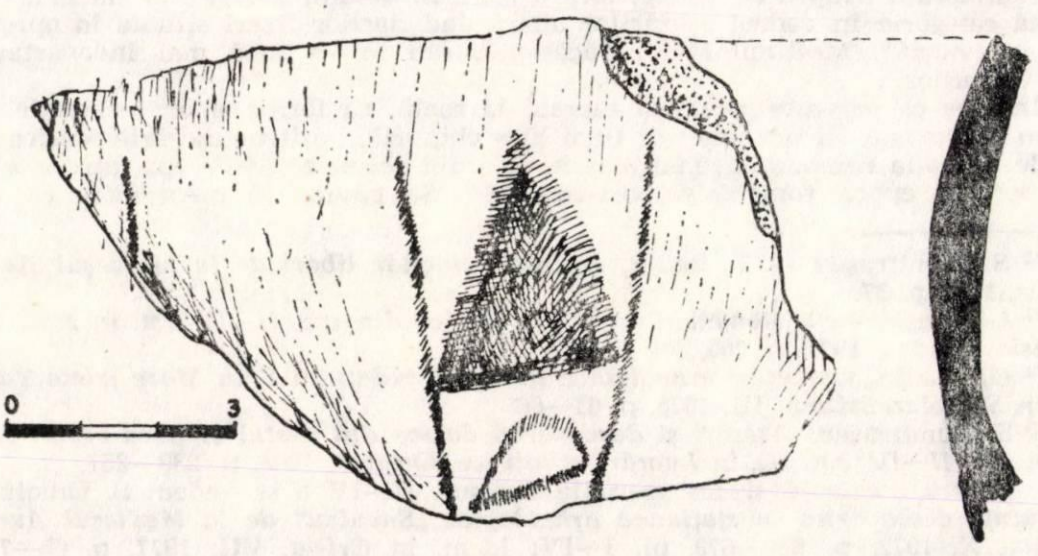

Fig. 5. — Fragment de strachină.

d) Fragment dintr-un castron cu fund inelar pronunțat (pl. LXXXVIII/1).

e) Castron de culoare cenușie-negricioasă, buza evazată, cu inel, corpul este puternic arcuit (pl. LXXXIX).

f) Fragment de strachină, dar mai neîngrijit lucrată, cu buza rotunjită și trasă spre interior. Prin forma sa, amintește de ceramica dacică preromană (pl. XC/1).

3. Ceramica zgrunțuroasă

Deși cantitativ este redusă din această categorie au fost modelate oale de tip borcan și străchini (pl. LXXXVII/3; XC/2; XCI/2). În pasta vaselor de culoare cenușie sau cenușie-negricioasă, se află mult nisip și pietricele.

4. Ceramica gălbuie

Cantitativ este numeroasă, din această categorie s-au modelat chipuri (pl. LXXXVI/2; XCI/1; XCIII/1—2); castroane (pl. LXXXVIII/2—3), străchini. Reținem în mod expres o oală de tip borcan (pl. XCII), cu multe pietricele în pastă, precum și partea superioară a unei străchini (pl. XCII) cu buza rotunjită, aproape dreaptă, este asemănătoare cu fragmentul de strachină de culoare cenușie-negricioasă, menționat mai sus (pl. XC/1).

5. Ceramica romană

Un singur fragment aparținînd unui castron dintr-o pastă fină, de culoare roșie-gălbuie (pl. LXXXVII/2).

Fibulă de bronz

Sondajul efectuat în anul 1979 în apropierea cuptoarelor descoperite în anul 1978, în scopul verificării caracterului așezării, a dus la dezvelirea parțială a unei locuințe, de tip bordei. În afara ceramicii — identică cu aceea prezentată mai sus — a fost găsită a fibulă de bronz de tipul cu picior întors pe dedesupt (pl. I/4).

Ceramica modelată cu mîna este extrem de redusă, motiv pentru care nu putem face considerații asupra ei. Totuși, fără a intra în detalii, se pot cita analogii pentru această categorie în cadrul așezărilor aparținînd dacilor liberi situate în apropiere: Medieșul Aurit[20], Moftinul Mic[21], Săcășeni[22], sau într-o zonă mai îndepărtată, pe văile Crișurilor[23].

În ceea ce privește ceramica lucrată la roată, ca forme și ornamentație, menționăm că aceasta își are analogii (mai ales chipurile), atît în așezările dacice dinainte de ocupația romană, cît mai ales în cele din secolele II—IV e.n., atribuite dacilor liberi de epocă romană și post-romană[24]. Se cuvine să menționăm cel puțin

---

[20] S. Dumitrașcu — T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, I, Oradea, 1967, p. 37.

[21] Gh. Lazin — I. Németi, *Descoperiri dacice din sec. II—IV e.n. în zona Carei*, în *Crisia*, Oradea, 1972, p. 205, 209 și pl. IV.

[22] Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul județului Satu Mare (zona Tășnad) — I*, în *SatuMareStCom*, III, 1975, p. 61—66.

[23] S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n. (I)*, în *Lucrări științifice*, Oradea, 1968, p. 239—257.

[24] Pentru așezările și descoperirile din sec. II—IV a se vedea: S. Dumitrașcu, *O locuință descoperită în stațiunea arheologică „Șuculeu" de la Medieșul Aurit*, în *Apulum*, X, 1972, p. 669—679, pl. I—IV; Idem, în *Crisia*, VII, 1977, p. 65—76, cu bibliografia; S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, București, 1978 (teza de doctorat — rezumat).

pentru perpetuarea formelor ceramice și a ornamentației din vremea Daciei libere, alături de chiupuri și cele două fragmente de străchini (pl. VIII 1; fig. 10[25], partea superioară a unui ulcior cu slip cenușiu-negricios, ornamentat cu motivul brăduleţului[26] (pl. V/1).

Pentru încadrarea cronologică a descoperirii prezentate aici, de un real folos, este fibula de bronz de tipul cu picior întors pe dedesupt, care se încadrează în sec. III—IV e.n. Fibula este de factură romană, lucrată din bronz, capătul piciorului este rupt încă din antichitate[27]. Dacă încadrarea cronologică a cuptoarelor și materialelor scoase la lumină, este certă pentru perioada secolelor III—IV e.n., atribuirea etnică comportă unele rezerve, este adevărat că foarte mici.

Elementele ceramicii dacice există, încă cu o reprezentare majoritară. Cele două fragmente cu motive ștampilate, nu sînt în măsură să indice alt etnic[28], acestea vin mai degrabă în sprijinul datării, pentru veacurile III—IV e.n. și pot să reprezinte elemente de import (confecționarea lor pe loc o excludem din motivul lesne de înțeles, acela al cantității).

Ceramica lucrată la Satu Mare, mai ales acea modelată la roată, merge pînă la identitate cu aceea descoperită la Medieșul Aurit (deocamdată punctul de referință indiscutabil pentru dacii liberi din nord-vestul României), ceea ce ne determină, evident sub rezerva unor reveniri ulterioare pe măsura amplificării cercetărilor, să considerăm din punct de vedere etnic descoperirea de la Satu Mare ca aparținînd dacilor liberi. Noile caracteristici ceramice pe care le întîlnim, cum ar fi ceramica zgrunțuroasă, se datoresc influenței lumii romane tîrzii. Pe de altă parte, în sprijinul atribuirii etnice, dacilor liberi, se impune apoi tocmai contemporaneitatea cu descoperirea de la Medieșul Aurit. Este greu de conceput ca o comunitate puternică cum a fost aceea de la „Șuculeu" să permită viețuirea în imediata apropiere (distanța între cele două descoperiri nu este mai mare de 9—10 km în linie dreaptă), a unui alt etnic.

Înainte de-a încheia considerațiile de ordin etnic, precizăm că la 4 km spre nord-vest, se află așezarea din hotarul localității Lazuri[29], unde elementele dacice sînt mult mai pregnante (chiupuri, cești, oale de tip borcan cu brîu alveolar), fapt ce implică luarea în discuție a ipotezei examinate mai sus. Construcția oarecum deosebită a cuptoarelor (în sensul că nu există două canale de foc), nu este un motiv de atribuire etnică, sau de negare al acesteia (în cazul exprimării)[30].

Cercetările de la Satu Mare se impun pe de o parte în sensul clarificărilor de ordin etnic, iar pe de alta, descoperirea cuptoarelor de aici relevă un fapt oarecum deosebit, existența a trei grupuri de cuptoare pentru ars ceramică din veacurile II și III—IV e.n. (în ordinea descoperirii: Medieșul Aurit, Lazuri și Satu Mare) pe o arie relativ restrînsă — actualul teritoriu al județului Satu Mare.

---

[25] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică (Cu specială privire la Transilvania)*, București, 1969, p. 78—82, pl. XIX; p. 178—180, fig. 96; pentru străchinile din provincia Dacia, vezi, N. Gudea, *Castrul roman de la Buciumi (Contribuții la cercetarea limesului Daciei Porolissensis)*, Cluj, 1972, p. 45—49, pl. XI, XIX—XXI.

[26] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 211.

[27] Despre aceste fibule, Gh. Diaconu, *Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Dazien*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, p. 239—267.

[28] Fragmentele ceramice ștampilate, sînt prezente și la Medieșul Aurit, dar într-o cantitate aproape neglijabilă: S. Dumitrașcu — T. Bader, *op. cit.*, 50, pl. XIV. Pentru ceramica ștampilată din nord-vestul României, a se vedea: S. Dumitrașcu — Z. Nánási, *Ceramica descoperită la Ghenetea (jud. Bihor)*, în *SatuMareStCom*, II, 1972, p. 227—236, pl. LXII; T. Bader, în *SatuMareStCom*, III, 1975, p. 40, pl. VI/2, 4—6, 8; pl. X/2, 4, 6, 8.

[29] Vezi mai sus nota 6.

[30] Pentru cuptoare, ca formă, construcție, vezi bibliografia indicată la notele 5, 7—18.

DAKISCHE KERAMIKBRENNERÖFEN AUS DEM III—IV JAHRHUNDERT UNSERER ZEIT, DIE IM SATU MARE ENTDECKT WURDEN

(Zusammenfassung)

Es werden zwei Keramikbrenneröfen vorgestellt, aus dem III—IV. Jahrhundert unserer Zeit, die während der archeologischen Forschungen, im Jahre 1978, im Norden des Munizipiums Satu Mare, antedeckt wurden. Im selben Jahr wurden Grabungen druchgeführt und, im Sommer des Jahre 1979 — folgten kleiner Sondajen.

Als Typ reihen sich diese Öfen in die Serie der Instalationen mit medianen Wänden ein; in der Welt der freien Daken gut bekannt.

Neben den Keramikgegenständen (siehe Wandtafel, Bild) wurde noch eine römische Fiebel aus Bronze, gefunden, des Typs — Fiebel mit umgeschlagenem Fuss — welche zu Datierung diese Niederlassung in die Jahrhunderte III—IV. u.zeit, behilflich ist.

ISTORIE

DEZVOLTAREA ORAŞULUI MEDIEVAL SATU MARE (I)

ADALBERT BURAI

Din cauza năvălirilor barbare, la începutul evului mediu, oraşele decad, mai ales în Europa centrală, unde majoritatea lor este nimicită.

Pe teritoriul patriei noastre numai în secolul al XII şi XIII-lea începe iarăşi formarea şi dezvoltarea lor, legată de apariţia feudalismului. Deşi în urma năvălirii tătarilor (1241—42) urmează un regres cîteva timp, după acest eveniment însă începe reînfiriparea şi dezvoltarea lor.

Cu problema formării oraşelor feudale s-au ocupat mulţi învăţaţi dintre care amintim pe St. Pascu, Györffy Gy. H. Pirenne, A. Ghieysztor, G. Below, W. Sombart, Wentzel G., Fr. Teutsch, G. Müller, Hóman B., Mályusz E., A. Oţetea, M. Rusu şi alţii. Concepţia lor, în formă simplificată poate fi rezumată la următoarele: factorii naturali, economici şi politici (sau factorii urbanogeni), decid naşterea şi dezvoltarea oraşelor. Să vedem acest lucru ilustrat cu exemplul oraşului Satu Mare.

I. Factorii naturali:

a) aşezarea — Satu Mare este în mijlocul cîmpiei Someşului şi astfel este destinat să fie centrul ei

— este la poarta Someşului unde rîul iese pe cîmpie venind din Transilvania

b) relieful — Satu Mare este aşezat în zona de contact a munţilor cu regiunea de şes

— este aşezat pe o terasă ceva mai înaltă (Würmică) din care cauză, în parte a fost ferit de inundaţii. Acest lucru s-a văzut foarte bine cu ocazia inundaţiei din 1970, cînd părţile iniţiale ale oraşului (Satu Mare şi Mintiu), au fost ferite de urgia apei.

— oraşul este aşezat lîngă Someş, dar iniţial cele două oraşe au fost despărţite de cursul rîului. Străzile vechi peste tot urmează cursul rîului şi de aceea, în mare parte sînt curbate (de expl. str. Mihai Viteazul, b-dul Republicii, str. Scînteii, nr. Pionierilor, str. Engels, str. Drăganilor).

— Someşul forma aici meandre întortocheate, care ofereau un loc favorabil aşezării acestei cetăţi pentru că apa o înconjura din toate părţile şi cu ajutorul unui şanţ puteau să o tronsforme într-o insulă.

II. *Factorii economici au fost:*

a) este la contactul cîmpiei cu munţii unde se află lîngă linia tîrgurilor, adică locul unde sînt schimbate produsele celor două părţi

b) este la răscrucerea drumurilor pentru că de-a lungul munţilor vine un drum (Timişoara, Arad, Oradea, Carei, Satu Mare), care se întîlneşte cu drumul ieşit prin poarta Someşului şi care continuă de-a lungul rîului în partea nordică. Mai era drumul Sălajului şi drumul înspre Kisar pe Tisa, apoi spre Oaş trecînd în Maramureş.

Drumul de-a lungul Someşului a avut o importanţă foarte mare în secolele XVI-lea şi XVII-lea cînd, mai la sud comerţul a fost ameninţat de către incursiunile turcilor (drumul între Transilvania şi Caşovia).

Pe Someş se desfăşura transportul sării cu ajutorul luntrelor şi plutelor de la Ocna Dejului pe Cîmpia Tisei, la Satu Mare fiind prima cămară a sării, adică locul de desfacere a acestei mărfi necesare vieţii omului[1].

c) Privilegiile economice foarte largi, au contribuit foarte mult la dezvoltarea oraşului Satu Mare: dreptul de tîrg, diferite drepturi fiscale şi vamale, etc.

d) Colonizarea teutonilor (flandrezilor) printre care existau cu toată posibilitatea în afară de agricultori şi meseriaşi şi comercianţi.

III. *Factorii politici:*

a) existenţa Cetăţii (sec. X.), care a devenit centrul unei organizaţii politice româneşti mai întîi sub Menumorut, iar mai tîrziu a unui comitat.

b) privilegiile politice ca autonomia administrativă ecleziastică, juridică şi privilegiile militare.

Deci aceşti factori au contribuit la formarea aşezării oraşului Satu Mare între secolul al X-lea şi al XIII-lea.

Menţiuni documentare despre Satu Mare sînt următoarele:

1) Actul de danie al mănăstirii Sîniob, dat de regele Ladislau I circa în anul 1084, reeditat de regele Ştefan III în 1169, păstrat în extrase autentice din secolul al XVI şi al XVIII-lea, care dă abaţiei Sîniob, între altele şi vama localităţilor Sălacea şi Satu Mare[2].

2) Porunca regelui Bela III din 1181 pentru restituirea iobagilor fugiţi de la mănăstirea feudală, de Comitele Kulchey, unde este amintit numele comitelui Nicolae din Satu Mare[3].

3) Actul de danie a comunei Micula pentru Comitele Mere din 1215, în care se aminteşte că posesiunea lui la sud se învecinează cu pămînturile teutonilor din Satu Mare[4].

---

[1] Călători străini despre ţările române, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 27—30, 40—47, Raportul lui Gy. Werner.

[2] M. Simon: *Supplimentum ad dissertationem* ... G. Pray de dextera sancti Stephani ... cum historia monasterii Szent Jog, Vaccii, 1797; Györffy Gy: *Az árpádkori Magyarország történeti földrajza*, vol. I, Budapest, 1963, p. 668—669 şi p. 624; St. Pascu: *Voievodatul Transilvaniei*, p. 273—274.

[3] Documente ... C. Trans. Erdély, veac XI, XII, XIII, vol. I, p. 6—8.

[4] Documente C. Trans., veac XI, XII, XIII, vol. I, p. 159—160.

4) Privilegiul din 1230 pentru oaspeţii teutoni din Satu Mare, dat de regele Andrei II[5].

5) Privilegiul din 1264 transcris şi confirmat în 1291[6].

6) Cronica lui Anonymus din sec. al XII-lea şi sec. al XIII-lea (Gesta Hungarorum), care vorbeşte despre ocuparea cetăţii Satu Mare pe la anul 900[7].

După părerea noastră oraşul Satu Mare s-a format din trei părţi:

a) Vechea Villa ZOTMAR locuită de băştinaşii români de pe lîngă cetatea Satu Mare[8]. Această localitate se afla lîngă vechea cetate a lui Menumorut şi mai tîrziu fiind reconstruită, cu timpul a devenit reşedinţa Comitatului Satu Mare amintită prima dată în 1181.

După cercetările arheologului Németh P.[9], care s-a ocupat cu forma acestor reşedinţe, acestea se compuneau dintr-o cetate de pămînt ars care servea numai de refugiu, lîngă această cetate se găseau locuinţa Comesului, diferite depozite şi locuinţe (fig. 1), apoi biserica şi locuinţa arhidiaconului. Toate aceste clădiri au fost din lemn şi erau mai mari. Din această parte pornea o stradă mai mare, unde se ţinea tîrgul. Strada era mărginită de colibele primitive ale oamenilor cetăţii.

Credem că această parte a fost strada Rozelor de azi, pînă la strada Deportaţilor, unde venea un braţ vechi al Someşului. Locul Cetăţii, după părerea noastră, putea să fie sau între străzile de azi: Rozelor, Retezatului, Kogălniceanu şi Ştefan cel Mare mai verosimil, sau poate între străzile Ştefan cel Mare, piaţa Libertăţii, str. Horea şi str. Mihai Viteazul. Ne bazăm pe faptul că aici este o parte mai înaltă.

b) În sec. al XI-lea au fost aşezaţi colonişti germani. În privilegul din 1230 ei susţin, că au fost aşezaţi aici de către soţia lui Ştefan I, de regina Keyzla (Ghizela) în anul 1006. Aceşti colonişti au primit privilegii mari în 1230 de la regele Andrei II, întărite şi lărgite în 1264 de regele Ştefan V şi în 1291 de regele Andrei III.

Partea locuită de teutoni, credem că a fost str. Mihai Viteazul cu Piaţa Păcii de azi, formînd cu Vila Zotmar vatra oraşului de azi.

c) Oraşul Mintiu (Németi) colonizat tot de germani şi aşezaţi vis-a-vis de oraşul Satu Mare, pe partea cealaltă a Someşului. Forma o localitate separată, dar cu privilegii identice cu cele ale oraşului Satu Mare. Vatra oraşului a fost în jurul bisericii (unde acuma este biserica reformată din Mintiu), la începutul străzilor Pionierilor, Ady Endre şi B-dul Unirii.

---

[5] Documente... C. Trans. veac. XI, XII, XIII, vol. I, p. 238—239. Originalul în Arhivele Statului Satu Mare. Bartók G. op. cit., p. 321—322, Copie în limba latină.

[6] Originalul în Arhivele Statului Satu Mare. În copie Bartók G. op. cit., p. 322. Documente... C. Trans. veac. XIII. vol. II, p. 137.

[7] Popa Lisseanu: *Izvoarele ist. românilor*, Bucureşti, vol. I, p. 64—68, 1933.

[8] Privilegiul din 1264 în copie Bartók G. op. cit. p. 322.

[9] Németh P.: *Élet és Tudomány*, 1977, nr. 3.

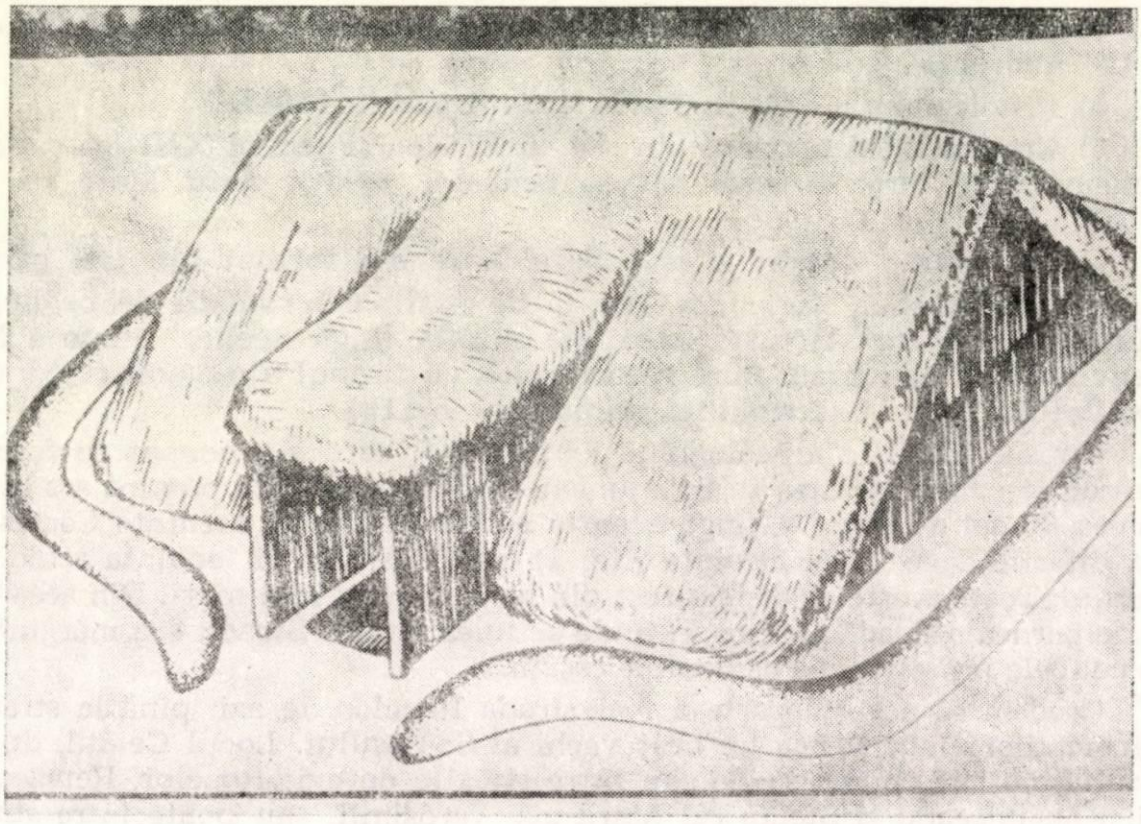

Fig. 1. Casă — bordei din evul mediu-timpuriu (reconstituire).

Mai întîi cele două orașe sînt amintite ca sate (Villa), dar mai tîrziu ajung la rangul de oraș, pomenite ca atare în 1331 (Civitates de Zotmar et de Nymti)[10]. Mai tîrziu ca oppidum (tîrg) și de la 1712—1715, ca oraș regal liber.

Privilegiile celor două orașe corespundeau cu dreptul capitalei Alba-Regia și cu drepturile Saxonilor[11].

Din punct de vedere al dezvoltării așezării putem deosebi două perioade:

1) de la început (circa 900), pînă la începutul secolului al XVI-lea;

2) de la începutul secolului al XVI-lea pînă la 1848.

Prima perioadă (cca. 900—1510).

Despre forma, înfățișarea, despre străzile, construcțiile mai importante avem puține date și nici o reprezentare. De aceea trebuie să ne imaginăm orașul cu ajutorul comparației și deducției, obținute din exemplul altor orașe contemporane. După cum am mai spus, cele două orașe se aflau

[10] St. Pascu: *Voievodatul Transilvaniei,* vol. I, p. 239. Zimmermann-Werner: *Urkundenbuch zur geschichte der deutschen,* în Siebenbürgen, 1892—1896; vol. I. p. 398.

[11] Csizmadia A: *Magyar városjog,* Cluj, 1941, p. 11 și 16.

pe o ridicătură nu prea înaltă, pe o terasă Würmică. Someşul în acest timp curgea între cele două oraşe, avînd cursul de la str. Fîntînilor de azi prin B-dul Republicii, apoi între străzile Engels şi Avram Iancu, între str. Engels şi Pionierilor, între str. Ceahlăului şi Scînteii, între str. Rozelor şi p-ţa Lenin, între str. Pietroasa şi P-ţa Titulescu, trecînd apoi la sud de drumul Dara. În albia majoră, largă, se găseau o mulţime de braţe vii şi părăsite, locuri mlăştinoase, lacuri şi insule. Rîul Someş, pentru oraş, era un izvor de bogăţie pentru că pe el se transporta sarea, lemnul, piatra etc. Someşul mîna morile şi dădea peşti. Cu ocazia inundaţiilor, mîlul depus fertiliza ogoarele. Dar a făcut şi pagube mari pentru că aproape anual, primăvara şi toamna, se revărsa şi acoperea suprafeţe întinse.

Împotriva inundaţiilor ambele oraşe au ridicat diguri, care serveau şi de apărare, avînd o palisadă pe ele. După cercetările noastre, digul vechi înconjura oraşul Satu Mare, trecînd prin grădinile dintre str. Mihai Viteazul şi str. Tudor Vladimirescu, între P-ţa Păcii şi str. Ştefan cel Mare, apoi între str. Petőfi şi Retezatului, probabil şi la marginea B-dului Republicii. Înspre sud, din cauza construcţiilor prea multe nu am putut urmări direcţia digului. Între str. Retezatului şi str. Ştefan cel Mare, credem că vechea cetate făcea parte din linia întăriturii.

Rămăşiţele din prima perioadă nu prea există, deşi au fost clădiri mai mari. Pe lîngă cele amintite mai înainte exista în Satu Mare o monetărie, între anii 1230—1464[12].

— O casă tricezimală (date asupra ei există în arhivă începînd cu anul 1583 şi sînt pînă la 1785, cînd a fost desfiinţată). Credem că exista şi înainte de 1583[13].

— Cămara sării despre care avem date documentare începînd din 1310[14].

— Spitalul şi azilul bătrînilor, pentru că în fiecare oraş exista o astfel de instituţie pe lîngă parohie.

— Primăria.

— O mănăstire în Satu Mare şi două în Mintiu.

— Una sau două biserici în Satu Mare şi una în Mintiu[15].

Inexistenţa rămăşiţelor o putem explica prin faptul că edificiile au fost din lemn şi pămînt şi aşa, cu timpul, putrezeau sau incendiile dese nimiceau clădirile.

Totuşi din această perioadă, cunoaştem locul castelului ridicat în 1460, în timpul domniei lui Matei Corvin[16]. Despre acest castel inginerul militar italian, generalul Andrea Leone Maggiorotti scrie următoarele în arti-

[12] Szirmay A. op. cit. p. 154.
[13] Bartók G. op. cit. p. 3—15.
[14] Szirmay A. op. cit. p. 148. Schmitt: *Episcopi agrienses*, Tyrnaviae 1768, p. 243—245.
[15] Rupp I.: *Magyarország helyrajzi története*, vol. II, Budapest, 1870.
[16] Szirmay, A.: op. cit. vol. I, p. 154.

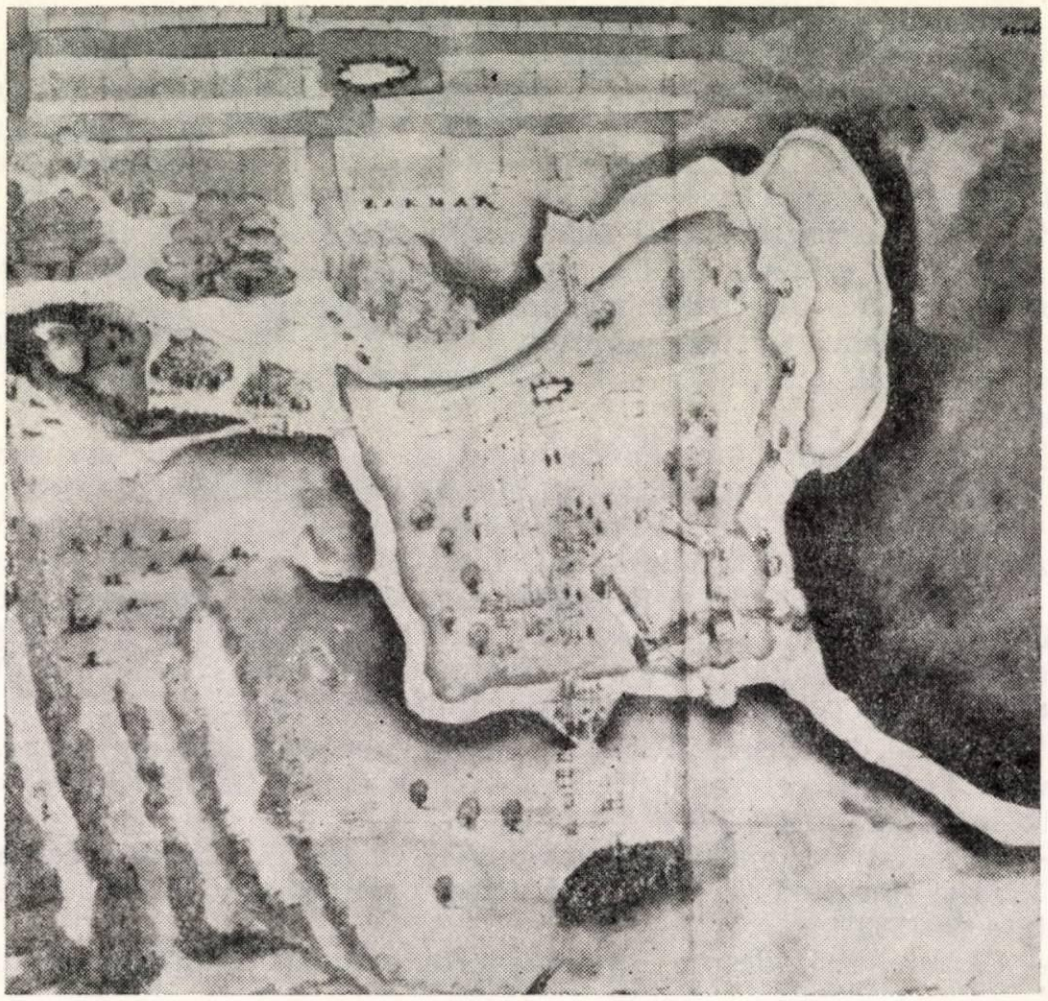

Fig. 2. Harta cetății făcută de Nicolo Agostini.

colul intitulat: „Gli achitetti militari italiani in Transilvania nei secoli XIV—XVII". Apărut în „Boletino del Instituto e di Cultura dell' Arma del Genio", din anul 1933 nr. 1. „Cetatea medievală din Satu Mare a fost cuadrilaterală, în fiecare colț cu un mic turn".

Acest castel l-am găsit reprezentat pe harta inginerului militar italian Nicolo Agostini, (din circa 1560—70), care a făcut mai multe hărți (fig. 2) și tablouri despre luptele din 1562 în jurul orașului Satu Mare. Pe una din hărțile lui Agostini putem vedea cetatea la capătul străzilor Rîndunelelor și Rozelor lîngă str. Caișilor.

Vatra orașului Mintiu în jurul bisericii reformate de azi și cuprindea str. Pinierilor pînă la str. Conta (dar numai pe partea nordică), str. Ady Endre și B-dul Unirii. Și aici casele au fost mici, din lemn și pămînt, asemănătoare cu cele din Satu Mare. Rămășițe nu prea sînt.

Totuși B. Bagossy în „Monografia orașului Satu Mare" scrie că s-au găsit urmele mănăstirii călugărilor din Mintiu în locul unde a fost Primpretura de atunci, în str. Ady Endre[17]. Nu cunoaștem locul Primpreturii,

dar presupunem că a fost în colțul B-dului Unirii cu str. Ady Endre, sau aproape vis-a-vis cu începutul străzii Iorga.

Locuitorii din mijlocul străzii Enescu susțin că în perioada 1910—1930, cu ocazia construcției caselor au găsit urme de ziduri de piatră din gresie și morminte cu osemint. Pietrele au fost folosite la fundația caselor. S-au găsit urme de construcții și în mijlocul străzii. În grădina casei nr. 31 se mai găsesc urmele unui zid lat de 80 cm[18].

Presupunem că sînt rămășițele mănăstirii călugărițelor din Mintiu.

Perioada a doua circa de la 1 500—1848

Din această perioadă avem reprezentări, descrieri și mențiuni despre oraș, despre diferite străzi, chiar și despre anumite edificii.

Locuințele sînt și acum din lemn cu schelet de lemn cu împletitură de nuiele dată cu pămînt. Un raport al orașului, pentru forurile superioare din 1762 scrie că în oraș împreună cu Mintiu există numai 3 case din cărămidă sau piatră[19], celelalte sînt din lemn și acoperite cu paie sau cu stuf. De aceea de multe ori sînt nimicite de incendii.

Parcelele nu au garduri și străzile nu au fost pavate. Numai în secolul al XIX-lea casele încep să fie construite din cărămidă și acoperite cu șindrilă, rareori cu țiglă. Se referă și la orașul nostru ceea ce scrie St. Pascu despre majoritatea orașelor ardelene, și anume: „Orașele au un pronunțat caracter semiagrar. Locuitorii orașelor aveau grădini în jurul caselor, în hotarul orașului, unde mai posedau ogoare, pășuni, terenuri plantate cu viță de vie, livezi etc. Creșteau animale mari, care pășuncau în hotarul orașului pe pășuni întinse. Creșteau de asemenea animale mici, hrănite în gospodărie. Corespunde realității tabloul înfățișat de contemporani privitor la anumite aspecte ale vieții orășenești: în fiecare dimineață la sunetul cornului se deschideau porțile orașului prin care vitele erau mînate la pășunea obștească, iar seara erau duse din nou în oraș (cronicarii scriau că în 1564 ostașii lui Bathori Ștefan folosindu-se de absența uzurpatorului Balassa M., au reocupat cetatea folosind norul de praf ridicat de ciurda obștească, care se întorcea de la pășune).

Animalele mici: oile, caprele, porcii erau crescute mai cu seamă în oraș. Porcii nu erau mînați la pășune afară din oraș, deoarece aici în oraș găseau hrană îndestulătoare fiindcă tot gunoiul, toate resturile de mîncare erau aruncate în stradă. De aceea în oraș era murdărie și duhoare; nu era lucru ușor să străbați străzile unui oraș medieval fără să te umpli de noroi[20].“

---

[17] Szatmár-Németi monográfiája p. 178.

[18] Aceste urme se găsesc sub numerele caselor 29, 31, 33, 35, 37, 39, și 41, în fața acestor case pe stradă și în grădini.

[19] Arhiva orașului Satu Mare, anul 1762. Răspunsul la un chestionar cu 87 întrebări.

[20] St. Pascu: *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, p. 244.

Secolul al XVI-lea

În acest secol se produc mari schimbări în viața orașului. S-a sfîrșit viața pașnică, care domnise timp de sute de ani, pentru că sînt duse lupte înverșunate pentru domnii între Habsburgi și Zapoliești. În aceste lupte orașul este de mai multe ori asediat, ocupat, ars de beligeranți, ca de exemplu în 1536, 1558, 1562. Și pericolul turcesc devine iminent. Turcii asediază cetatea în 1562, de aceea frații Bathorești, care ajung în posesia celor două orașe în 1543 schimbă cursul Someșului trecîndu-l într-o albie nouă, care să apere orașul dintre sud[21]. Această albie părăsește cursul cel vechi în dreptul străzii Fîntînii de azi, apoi urma cursul de azi al Someșului pînă la vest de străzile Hașdeu de Golescu și Caișilor, făcînd mai departe o mare curbă spre vest, urmîndu-și drumul prin P-ța Titulescu, unde avea o legătură cu albia veche. De aici iarăși se împart în două, ocolind Lunca Sighetului de azi și făcînd mai multe meandre întortocheate, curge spre nord-est.

Astfel orașul Satu Mare fiind înconjurat din toate părțile de apa Someșului, ajunge pe o insulă, fapt menționat totdeauna în operele din această perioadă[22].

Tot în 1543 Bathoreștii au construit o cetate puternică din lemn și pămînt în zona de sud-est a insulei, care a fost înconjurată de un șanț adînc și a fost despărțită de oraș de un teren fără construcții, ca tunurile să aibă loc de tragere. În jurul insulei s-a construit un dig cu palisadă, care în unele locuri a fost fortificat mai bine. Castelul făcea parte din această fortificație[23].

Mintiul a rămas în afara insulei și a fost înconjurat de un șanț și de un gard de mărăciniș. Urmele șanțului se vedeau în str. Fabricii, Rodnei și Lăcrimioarei. Din Mintiu se putea ieși prin trei porți, și anume: la capătul B-dului Unirii, străzile Ady Endre și Pionierilor. De aceea străzile converg înspre aceste puncte.

Din insula Satu Mare se putea ieși peste trei poduri și anume, unul la capătul străzii Cuza Vodă, unde începea drumul spre Baia Mare, al doilea la capătul străzii Kossuth Lajos, unde începea drumul spre Carei și Sălaj. Al treilea pod lega Satu Mare cu Mintiu și a fost în str. Ștefan cel Mare de azi, în dreptul fațadei internatului școlilor medii și a cinematografului Popular.

Cetatea a fost arsă în 1564, după retragerea trupelor lui Șt. Bathori și a fost ocupată de generalul Habsburgilor, L. Schwendi. Din porunca generalului, cetatea a fost reconstruită sub conducerea inginerului italian

---

[21] Szatmár-Németi monográfiája, p. 180—188.

[22] Szamosközi I.: *Történelmi maradványai,* în Monumenta historiae Hungariae, Scriptores, p. 319.

[23] Arhiva de Stat din Budapesta, N.R.A., fascicol 783. Verancsics A: Összes munkái, în Monumenta Historiae Hungariae Scriptores, vol. II, p. 39.

Ottavio Baldigara[24]. Se spune că peste o sută de mii de iobagi au fost adunaţi din împrejurimi şi din comitatele vecine pentru executarea lucrărilor. S-a folosit de forma cea mai modernă de fortificaţie din aceste timpuri, de tipul cetăţii italiene vechi, apoi celei noi. Fortificaţia a fost mai tîrziu continuată de către inginerul italian Paolo Giovanni Cattaneo.

Cetatea puternică n-a putut fi ocupată de către turci în 1564 şi a devenit un pilot foarte important al liniei de fortificaţii a Imperiului Habsburgic împotriva turcilor. Despre cele două oraşe avem informaţii multe în Conscripţiile şi Urbariile din acestă vreme.

Primul document din 1514 păstrat în arhive, aminteşte în Mintiu străzile Peér (b-dul Unirii de azi), str. Lazar (str. Ady Endre de azi), Sfîntul Iacob (str. Pionierilor de azi) şi Borş (str. Iorga de ani)[25].

În conscripţia cetăţenilor absenţi din anul 1566 figurează în Satu Mare patru străzi:

— str. Cetăţii (Platea Arcis), care corespunde străzii Rozelor de azi. Numele provine de la Castelul de la capătul acestei străzi. Această stradă mai tîrziu este numită str. Pielarilor (Varga u.), iar str. Cetăţii devine str. Horea de azi.

— str. Pastozelije, care mai tîrziu este numită str. Bisericii (Templom u.), Aceasta este str. Mihai Viteazul de azi şi p-ţa Păcii. Numele provine de la biserica veche de lemn, care se afla în locul bisericii reformate de azi.

Mai sînt amintite:

— str. Morii (Platea Molendinii) şi str. Sîmbetei (Platea Szombat). Nu ştim exact unde erau acestea, dar presupunem că str. Morii corespunde străzii Ştefan cel Mare de azi, pentru că str. Morii se termina la Someş, ca şi Ştefan cel Mare. Numele străzii Sîmbătă poate să se refere la ziua tîrgului, cum este de multe ori în alte oraşe. Dar trebuie să notăm că documentar n-am găsit nicăieri că ziua de tîrg ar fi fost sîmbăta. Totuşi ştim că regele Béla I (1131—1141) a mutat ziua de tîrg de duminecă pe sîmbătă.

În această conscripţie în Mintiu figurează platea Peeri (b-dul Unirii de azi), platea Lázár (str. Ady Endre de azi), str. Parva (str. Dărganilor de azi), platea Borş (str. Iorga de azi), şi platea Sancti Iacob (str. Pionierilor de azi)[26].

Între cele două oraşe, în albia majoră, largă erau mai multe insule, ca: Insula Parohi şi Satu Mare şi Malomsegh, insula Maiori, insula Szentywan, insula Bercu Roşu (Pirosberek) şi insula Sighet (Sziget) în Mintiu. Dintre acestea acum sînt cunoscute numai ultimele două. Locul celorlalte nu se cunoaşte[27].

---

[24] Burai B: Despre cetatea de tip italian din Satu Mare, în Studii şi comunicări, Satu Mare, I, 1969.

[25] Arhiva oraşului Satu Mare, proces verbal al sfatului orăşenesc.

[26] Arhiva de stat din Budapesta: Conscriptio... ad Arcem Zattmar 1569, în Urbaria et Conscriptiones, fascicola 46, nr. 80 şi fasc. 47, nr. 41.

[27] D Prodan, op. cit., vol. II, p. 362.

La sud de Satu Mare peste Someş se întindea suburbia oraşului numită Hoştanţ, care figurează şi în conscripţii. Pe reprezentările lui N. Agostini cea din cca 1570 găsim toate aceste părţi[28].

În Satu Mare se vede str. Mihai Viteazul, str. Rozelor (la capătul ei cu castelul), str. Retezatului, str. Horea, partea nordică a p-ţii Libertăţii şi partea sudică a b-dului Republicii de azi. Vedem şi biserica la locul ei real, cetatea pentagonală, podurile, insula Bercu Roşu, morile navale pe Someş. În Mintiu reprezentarea nu este aşa de fidelă. Aici vedem biserica, dar nu în locul ei, b-dul Unirii, str. Pionierilor, Ady Endre şi o parte din str. Pietroasa. Celelalte străzi nu pot fi uşor identificate pentru că nu prea corespund realităţii. Poate este reprezentată P-ţa Lenin, str. Mărăşeşti şi str. Engels de azi. Pe str. Ady Endre se vede o clădire impozantă. Poate este mănăstirea călugărilor. Partea de nord a oraşului lipseşte de pe hartă. Se vede clar insula Bercu Roşu şi Sighet şi încă cca. 5 insule.

Şi în Satu Mare şi Mintiu sînt grădini şi livezi întinse. O altă hartă ne înfăţişează cetatea cca. din anul 1570[29]. Se vede bine str. Eminescu, Kossuth Lajos, Budai Nagy Antal şi Şincai de azi. Această din urmă se prelungeşte spre vest pînă la Dîmbul Toboşarilor (Dobolo domb), unde acum este biserica Kálvária. Mai sînt şi alte străzi neindentificate şi în centrul oraşului este o piaţă. Lîngă piaţă credem că a fost la sub biserica din cetate şi parohia, iar spre nord a fost cămara sării.

În cetate, care a fost destul de întinsă, au locuit ofiţerii garnizoanei şi oamenii din gospodăria anexă a cetăţii. Spre vest de cetate înconjurată de o palisadă, se întindea măieriştea cetăţii, unde se aflau casele provizoriului şi a altor servitori ai cetăţii, o berărie, unde se fabrica bere pentru garnizoană, o crîşmă şi o măcelărie. Această parte a fost între 25 Octombrie, Brîncoveanu, Retezatului şi Parcul Someşului de Jos de astăzi.

Secolul al XVII-lea

În acest secol se observă o dezvoltare intensă a oraşului ceea ce se datoreşte timpurilor mai paşnice. Cetatea este asediată numai în anii 1603, 1644 şi 1680, dar cele două oraşe nu sînt arse sau nimicite. Excepţie face Mintiul ars în 1657, Satu Mare în 1663, Hoştanţul, care circa în 1680 a dispărut în urma luptelor între transilvăneni şi armatele habsburgilor[30].

Dezvoltarea oraşului se vede mai ales din procesele verbale ale Sfatului Orăşenesc început în Satu Mare în anul 1608. În Mintiu le avem numai

---

[28] Codex Vindobonensis nr. 8609, folio 77 verso -78 recto, păstrată în Biblioteca Naţională din Viena şi în Arhiva de Stat din Karlsruhe. Gravura reprezintă luptele din 1562 pentru cetatea Satu Mare.

[29] Tot din Codex Vindobonensis, nr. 8610.

[30] Szatmár-Németi monográfiája, p. 214, 218, Bartók G. op. cit., p. 258—259.

de la începutul secolului al XVII-lea. Pe cele mai vechi nu le avem pentru că au fost nimicite în timpul războaielor. În procesele verbale apar pe lîngă numele străzilor vechi şi o mulţime de străzi noi. O parte din aceste străzi poartă numele unor meşteşuguri ceea ce trădează dezvoltarea economică intensă.

Importanţa iarmaroacelor ţinute în cele două oraşe creşte. Sînt vizitate şi de comercianţi din alte ţări ca: Moldova, Polonia, Cehia, Austria. Populaţia comitatelor înconjurătoare aici îşi procură cele necesare, totodată aici îşi vînd produsele. Ambele oraşe ţin anual patru iarmaroace cu o durată de 11 zile[31].

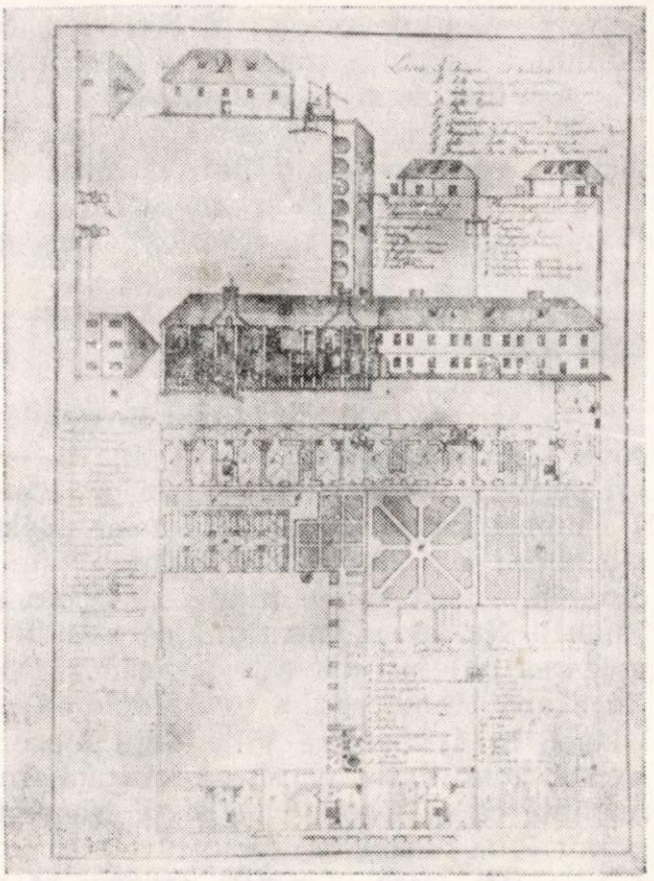

Fig. 3. Planul şi vederea hanului „La arborele verde", din 1771.

Locul tîrgului în Satu Mare este acolo unde se întinde P-ţa Libertăţii de azi. Dar trebuie de ştiut, că numai partea nordică a fost construită şi de acolo se întindea un loc viran, care înconjura cetatea (fig. 3). Mulţi oameni, chiar şi unii savanţi cred că Satu Mare face parte din tipul oraşelor germane, în centru cu o piaţă patrulaterală „Ring", unde erau plasate că P-ţa Libertăţii s-a născut în a două jumătate a secolului al XVIII-lea, după demolarea cetăţii.

Satu Mare şi Mintiu, iniţial făceau parte din tipul oraşelor cu o stradă lărgită în centru.

Comercianţii, măcelarii, îşi vindeau mărfurile lor în barăci de scînduri improvizate, sau în şatre şi tarabe şubrede. Meşteşugarii aveau pe bresle nişte locuri de vînzare acoperite, dar fără pereţi laterali.

În Mintiu, tîrgul se ţinea pe malul Someşului vechi, nu departe de podul care lega Mintiul de Satu Mare. Mai tîrziu acolo s-a format P-ţa Lenin.

Acum să vedem străzile amintite în procesul verbal al Sfatului Orăşenesc. Dintre aceste străzi unele existau şi mai înainte, dar o mare

[31] Borovszky S.: *Szatmár-Németi monográfiája*, p. 242. Bartók G. op. cit., p. 293—294.

parte se naşte în secolul al XVII-lea. Menţionarea lor în procesul verbal nu indică timpul naşterii, ci se face după necesităţi.

Aşa sînt amintite străzile vechi, ca:

— Posztoszél, dar acum tot mai mult numită str. Bisericii (Templom u.), care este str. Mihai Viteazul şi P-ţa Păcii de azi[32].

— str. Cetăţii (Vár u), dar cu timpul este numită str. Pielarilor (Varga u), azi este str. Rozelor[33]. La capătul vestic al străzii a fost tîrgul de piei.

— str. Morii (Malom u), cum am mai amintit mai înainte nu o ştim unde a fost[34].

Străzi noi sînt:

— *Str. de la Lacul Lintea Broaştelor*[35]. Trebuie ştiut că între str. Moscovei şi Scînteii de azi exista pînă în secolul nostru un lac, care de multe ori periclita — în anotimpurile ploioase — casele din împrejurimi. Lacul s-a numit Lacul Lintea Broaştelor (Békafű tó). Această stradă mai tîrziu s-a numit str. Piuarilor (Csapó) şi este str. Mileniului de azi pînă la str. Scînteii. Acest nume indică că acolo s-au aşezat lîngă apa Someşului, Piuarii. Nu avem menţiuni că s-ar fi folosit de apa Someşului pentru aşezarea piuelor, dar este verosimil. Documentar ştim că erau piue şi pe lîngă apa Homorodului în apropierea podului de peste Homorod, pe str. Uzinei, în drum spre Viile Satu Mare. Tot acolo avem cunoştinţă că a existat mai tîrziu o crîşmă vizitată, mai ales de piuari. Mai avem cunoştinţă că ei aveau piue şi în Negreşti Oaş, unde şi acum există locul numit Piua Sătmărenilor.

— *str. Mică (Kis u)*[36], credem că a fost o parte din str. Ştefan cel Mare, sau dintr-o altă stradă din apropiere.

— *str. Sub Vale* (WPELGYALLYA=Völgyalya) probabil este B-dul Republicii de azi[37].

— *str. Ghirod* (Giród, Girolt u), este str. Scînteii de azi, care înconjura în formă de semicerc Lacul Lintea Broaştelor[38].

— *str. cu un singur rînd de case sub vale* (Völgyalatti Félszer u), probabil este partea centrală a străzii Republicii de azi[39].

— *str. Soldaţilor* (Katona u), este str. Coşbuc de azi[40].

— *str. Cantor* (Kántor u), este str. Moscovei de azi[41].

Aceste două străzi sînt legate de existenţa Cetăţii şi a garnizoanei ei. În str. Soldaţilor s-au aşezat soldaţii care aveau angajament pe un an,

---

[32] Prima menţiune în 1610 în procesul verbal al oraşului.
[33] Prima menţiune în 1610 în procesul verbal al oraşului.
[34] Prima menţiune în 1614 în procesul verbal al oraşului.
[35] Prima menţiune în 1610 în procesul verbal al oraşului.
[36] Prima menţiune în 1614 în procesul verbal al oraşului.
[37] Prima menţiune în 1627 în procesul verbal al oraşului.
[38] Prima menţiune în 1630 în procesul verbal al oraşului.
[39] Prima menţiune în 1631 în procesul verbal al oraşului.
[40] Prima menţiune în 1650 în procesul verbal al oraşului.
[41] Prima menţiune în 1651 în procesul verbal al oraşului.

mai erau şi bine plătiţi. (Iargaloşii după cuvîntul german Iahrgeld). În str. Cantor străiau soldaţii angajaţi numai pentru un sfert de an. Numele lor provine de la cuvîntul latin Quator. Ei erau prost plătiţi.

Din anul 1631 avem o plîngere a soldaţilor adresată palatinului[42], în care se plîng, că sînt crunt exploataţi de către oraş. Trăiesc în cocioabe sărăcăcioase, supuse inundaţiilor. Deşi depind de cetate, care era administrată separat de comandantul cetăţii, totuşi oraşul pretinde de la ei dări şi diferite servicii. Dacă nu pot achita dările sau presta serviciile sînt bătuţi, maltrataţi, interzişi de la apă, şi chiar de la serviciile religioase.

— *str. Paladul Mare* (Nagypalád u), azi str. Tudor Vladimirescu[43].

— *str. Paladul Mic* (Kispalád u), azi str. Bălcescu.

— str. Ghirod, Soldaţilor, Cantor, Paladul Mare şi Mic, au luat naştere între anii 1620—1630 şi erau aşezate în albia majoră a Someşului, de multe ori fiind inundate, pentru că numai mai tîrziu s-au făcut diguri peste apărarea lor.

Un alt cartier se întindea în partea de sud-vest a oraşului Satu Mare. Aici erau:

— *str. Nemeşilor* (Nemes u)[44], str. Petőfi de azi, aici s-au aşezat nobilii veniţi în oraş, mai ales de frica turcilor. Cu ei oraşul a avut foarte multe conflicte, pentru că nu au vrut să plătească dări, taxe, vame, a presta servicii şi au vrut să vîndă liber vinurile lor. Cea mai puternică familie a fost Károlyi. Ei s-au aşezat în oraş în 1623, cînd Károlyi Mihai a primit o sesie nobiliară. Această sesie se găsea la capătul nordic al străzii Petőfi — între străzile Kogălniceanu, Reteza, Rozelor şi probabil la început pînă la str. Ştefan cel Mare de azi.

— *str. Mare a olarilor* (Nagy fazekas u), este str. Deportaţilor de azi, unde trăiau mai ales olarii[45].

— *str. Mică a olarilor*[46], care a fost spălată de Someş în anul 1679.

— *str. Cizmarilor* (Czizmadia u)[47], este str. Retezatului de azi, unde s-au aşezat mai ales cizmarii.

— *str. Dér,* despre care nu ştim unde se găsea[48]. La capătul sudic al străzii Nemeşilor se găsea miriştea cetăţii. În Mintiu sînt amintite în 1610 următoarele străzi[49]:

— *str. Lazarului* (Lázár u), str. Ady Endre de azi

— *str. Peér* (B-dul Unirii de azi)

— *str. Borş* (Borşu), str. Iorga de azi

---

[42] Kálló és Szatmár örségeinek panaszai 1631-ben în Hadtörténeti Közlemények,
[43] Prima menţiune în 1663 în procesul verbal al oraşului.
[44] Prima menţiune în 1630 în procesul verbal al oraşului.
[45] Prima menţiune în 1630 în procesul verbal al oraşului.
[46] Prima menţiune în 1650 în procesul verbal al oraşului.
[47] Prima menţiune în 1631 în procesul verbal al oraşului.
[48] Prima menţiune în 1679 în procesul verbal al oraşului.
[49] Bartók G. op. cit., p. 288.

— *str. Iacob* (Jakab u), str. Pionierilor de azi, avînd mai ales în partea de nord casele pînă la str. Conta

— *str. Mare* (Nagy u), str. Pietroasa de azi[50]

S-a dezvoltat mult avînd o întindere considerabilă suburbia numit Hoştanţ. Aici sînt amintite următoarele străzi:[51]

— *str. Mare* (Nagy u)
— *str. Pajiştei* (Pázsit u)
— *str. Bercului Mare* (Nagyberek u)
— *str. Bercului Mic* (Kisberek u)
— *str. Iuliu* (Gyula u)
— *str. Întoarce-te* (Térjmeg u)
— *str. Podului* (Híd u)
— *str. Mică* (Kis u)
— *str. Celor şase case* (Hatház u)
— *str. Fierarilor* (Kovács u)
— *str. Meşter* (Mester u)
— *str. Bisericii* (Templom u)
— *str. Tot* (Tóth u)
— *str. Telec* (Telek u)

Aceste străzi nu le ştim unde erau, pentru că la sfîrşitul secolului, circa în anul 1680 au fost arse şi nimicite în urma luptelor duse între armatele transilvănene, — care au venit în ajutorul răsculaţilor curuţi — şi armatele habsburgice.

Din acest secol avem cîteva reprezentări fidele.

Mai întîi avem un plan al insulei Satu Mare, provenit din colecţia arhivei din Karlsruhe.[52] Vedem pe plan Cetatea Satu Mare, foarte fidel reprezentată. Se văd şi palisadele în jurul insulei în cîteva locuri cu întăriturí. Se vede şi partea neconstruită, în jurul cetăţii desenată cu linie punctată. Dar nu dă planul străzilor din Satu Mare şi Mintiu. În colţul din partea dreaptă, jos este scris NIMET, ceea ce înseamnă oraşul Mintiu. Orientarea este greşită, pentru că punctele cardinale sînt inversate. Tot din colecţia arhivei din Karlsruhe provine vederea Cetăţii văzute dinspre nord. În faţă este terenul viran unde este un şopron. După toate posibilităţile, şopronul a fost locul de vînzare al unei bresle. Deşi pe desen este foarte mic, în realitate trebuia să fi fost mult mai mare. În Monografia oraşului B. Bagossy scria, că în 1629 adunarea generală a nobililor din Comitatul Satu Mare s-a ţinut într-un şopron (în Umbracula), din faţa cetăţii[53].

Se vede foarte bine cetatea cu bastioanele şi zidurile ei, apoi turnul cel mare cu poarta şi cu podul. În fund sînt casele din cetate, observîndu-se şi turnul bisericii.

---

[50] Prima menţiune în 1690 în procesul verbal al oraşului.
[51] Bartók G. op. cit., p. 288.
[52] Codex Vindobonensis nr. 8609.
[53] Borovszky S., *Szatmár-Németi monográfiája*, p. 450.

Legat de cetate trebuie să amintim problema bisericii de aici, unde a fost înmormîntat domnitorul Mihnea al III-lea. Despre această biserică avem puţine şi vagi cunoştinţe.

Cînd s-a construit cetatea a fost clădită şi o biserică catolică — cu toate probabilităţile din lemn — care a fost folosită de către soldaţii garnizoanei din cetate. Această biserică în 1622 a trecut în posesia reformaţilor (protestanţilor) cînd cetatea a fost ocupată de către principele Bethlen Gavril. El a înfiinţat lîngă biserică o şcoală şi o tipografie. Unii susţin că Bethlen G. ar fi construit o biserică separată pentru reformaţi, iar după alţii ar fi reparat biserica catolică şi ar fi ocupat-o pentru reformaţi. Mai tîrziu se scrie că principele Gh. Rákóczi I în 1645 ar fi demolat biserică şi a construit una nouă, care a fost terminată în 1654. În 1654 iezuiţii sînt alungaţi din Satu Mare şi din cetate. Iezuiţii s-au aşezat în cetate în 1630, unde au primit clădirea numită Rezidenţia. Aici ei au întemeiat o şcoală şi cel puţin au avut o capelă. Nu se ştie exact cînd au ajuns ei iarăşi în posesia bisericii; se presupune că în 1662, sau 1672, deşi Satu Mare a fost reocupat la 16 iulie 1660, de către armatele habsburgice, Cronicarul Szalárdi Ioan, în opera sa „Siralmas krónika", scria următoarele în legătură cu înmormîntarea domnitorului Mihnea al III-lea: „Principele Rákóczi l-a înmormîntat tot acolo — în Satu Mare — cu pompă în 4 mai 1660 în biserica din cetate cu ceremonie păpiştăşească. Întrebarea este dacă domnitorul putea fie înmormîntat într-o biserică reformată cu ceremonia catolică?

Kocsmár B. în lucrarea sa „Istoria bisericii reformate din Satu Mare", presupune că biserica cea nouă construită de Gh. Rákóczi I. ar fi fost o biserică separată, pentru că cu ocazia cererii de restituire din 1721, reformaţii au susţinut cu ajutorul unor martori (servitorii fostului comandant Kún István), că biserica nouă nu este identică cu cea veche pentru că s-a găsit în biserica confiscată monumentul funerar al căpitanului suprem înmormîntat în biserica cealaltă, rămasă catolică, dacă a existat; sau a Károly Ádám, înmormîntat acolo. Se poate că domnitorul Mihnea, a fost fost înmormîntat nu în biserică ci în cimitirul vecin.

Pe strada Kossuth Lajos, cu ocazia depunerii conductei apă (cca 1968—1969), s-au găsit o mulţime de morminte monumente funerare, cavouri, pietre cioplite.

O altă reprezentare este planul oraşului din 1665 apărut în cartea lui Galeazzo Gualdo Priorato[54]. Satu Mare este desenat foarte fidel; vedem cetatea din care ies două poduri, unul spre P-ţa Libertăţii de azi, cealaltă de la capătul străzii Cuza Vodă de azi. Se văd cele două poduri peste Someş, pe lîngă cetate şi podul peste Mintiu. În cetate nu sînt reprezentate străzile, numai o clădire pătrată mai mare şi una mai mică, unde

[54] Apărută în cartea lui Galeazzo Gualdo Priorato, cu titlul: Historiae di Leopoldo Cezare, vol. I, 1670, p. 456—467. Stampa există şi în Arhiva Muzeului din Satu Mare.

este Dealul Toboşarilor. În centrul oraşului se vede biserica. Sînt desenate bine străzile: Rozelor, Mihai Viteazul, Mileniului, Tudor Vladimirescu, Bălcescu, B-dul Republicii (partea nordică), apoi Petőfi, Retezatului, Deportaţilor. Sînt mai multe străzi transversale, acum necunoscute. Lipsesc străzile Coşbuc, Moscovei şi Scînteii. Se vede măieriştea cetăţii într-o livadă înconjurată de o palisadă.

În Mintiu, străzile nu sînt bine desenate. Biserica nu este la locul ei. Se vede str. Ady Endre, Pionierilor, Pietroasa, Mărăşeşti, Enescu, Iorga, dar şi aici sînt mai multe străzi transversale. Credem că desenul este dislocat mai spre răsărit. Numai două porţi de ieşire din Mintiu sînt desenate, deşi au fost trei. Cea vestică nu este la locul ei.

Hoştanţul se vede sub forma unor livezi cu cîteva case.

Din acest secol cunoaştem cîteva edificii, în prezent demolate şi anume: 1) clădirea numită Rezidenţia[55], în locul liceului Mihai Eminescu, care a fost casa şi şcoala iezuiţilor, fiind demolată în 1910, 2) conacul familiei Rákóczy[56], în locul poştei din str. Mihai Viteazul, demolată în anul 1907, a fost o casă cu un culoar deschis cu arcade.

BIBLIOGRAFIE

La întocmirea prezentei lucrări am folosit următoarele izvoare bibliografice:

Lucrări generale:

* * * Istoria României, vol. II., III., IV., Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1962—64.

* * * Istoria Transilvaniei, vol. I şi II, Bucureşti, 1960.

ŞTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei,* Bucureşti, 1972.

ŞTEFAN PASCU, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea,* Bucureşti, 1954.

D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea,* vol. I., II., III., Bucureşti, 1967—68.

* * * Documente privind Istoria României, Seria C, Transilvania: vol. I, Veacul XI, XII, XIII (1075—1250); vol. II, Veacul XIII (1951—1300); vol. I—IV, Veacul XIV (1301—1350).

Lucrări speciale:

Procesul verbal al Sfatului Orăşenesc din Satu Mare, păstrat în Arhivele Statului Cluj.

S. NAGY MIHÁLY: *Nemes Szabad Királyi Szatmár-Németi Városának Históriája,* 1818 manuscris.

[55] Szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve, p. 21. Bartók G., op. cit., p. 22.

[56] Borovszky S., op. cit. p. 50.

BARTÓK G.: *Szatmár-Németi Szabad Királyi Város egyházi és Polgári történetei*, Satu Mare, 1860.
JENEY GY.: *Egy szatmári civis emlékiratai.* Korrajz Szatmár-Németi város múltjából, 1790—1820, Satu Mare, 1893.
BOROVSZKY S.: *Szatmár-Németi Szabad Királyi város monográfiája*, Budapest, f.a. (cc. 1908).
SZIRMAY A.: *Szatmár vármegye ... esmerete*, Buda, 1809.
ST. MĂRCUŞ: *Sătmarul*, Satu Mare, 1938.
A. DOBOŞI: *Din trecutul Sătmarului*, 1937.
KOCSMÁR B.: *A láncos templom története*, Satu Mare, 1934.
Szatmári Püspöki egyházmegye emlékkönyve 1804—1904, Satu Mare, 1904.
TANKÓCZY GY.: *Szatmár város képestükre*, Satu Mare, f.a.

DIE STADT SATU MARE IM MITTELALTER

(Zusammenfassung)

Diese Studie behandelt die Siedelungsgeschichte der Stadt Satu Mare. Zuerst befasst sich mit den stadtbildenden Faktoren illustriert mit dem Beispiel von Satu Mare. Dann erwähnt sie die ältesten Dokumente, die sich auf die Stadt beziehen.

Die Entwicklung des Siedlungsgeschichte der Stadt wird in zwei Perioden geteilt.

a) die erste Periode von dem X-te Jahrhundert ungefähr, bis zu den Anfängen der 1500 Jahre

b) die zweite Periode von den Anfänger der 1500 Jahre, bis zu 1848

Es gibt wenig Dokumentationsstoff bezüglich der ersten Periode, und manche Einzelheiten kann man vor allein mit der Hilfe des Vergleichs und des Schlussfolgerung aufklären. Der Autor bemüht sich die genaue Stelle und Form der Kerne der sich aus drei Teilen entstandener Stadt aufzuklären. Teilt den Stoff und Form der ältester Gebäude mit. Beschreibt sie ältesten nennenswerthen Gebäude von denen wir Kenntnis haben. Von diesen hat gegenwärtig fast nichts erhalten. Nur von zwei können wir etwas sagen un zwar 1) von dem angeblichen Nonnen-Kloster, das in Mintiu existierte, dessen Ruinenreste heûte noch zu finden sind, und 2) von der Stelle und Form des Burgschlosses, das zur Zeit von Matthias Corvin gebaut wurde.

COMERȚUL CLUJULUI CU SATU MARE ÎN SEC. XVI—XVII

(pe baza registrelor clujene de tricesimă)

FRANCISC PAP

O componentă de loc de neglijat a profilului puternic cu care orașul Satu Mare s-a înscris în peisajul întregii țări, de-a lungul unei îndelungate perioade istorice, o constituie activitatea sa economică, comercială, desfășurată în veacurile evului mediu. Deși mulțimea evenimentelor politice prin care a trecut Satu Mare cu deosebire în secolele XVI—XVII nu a favorizat întotdeauna desfășurarea netulburată a vieții sale comerciale, orașul n-a încetat să se situeze printre localitățile prezente atît în comerțul intern, cît și în cel extern al Transilvaniei medievale. Aflat pe ruta comercială ce lega în special Clujul de centrele din Slovacia, Ungaria, Polonia, orașul Satu Mare îl găsim prezent și în mărturiile scrise ale activității comerciale clujene, dintre care un material arhival bogat, compact grupat, îl cuprind registrele de tricesimă, întocmite de persoane special desemnate în cadrul administrației orășenești.

Tezaur de mare valoare al unei bogate activități comerciale, registrele astăzi păstrate, aflate în posesia Arhivelor Statului Cluj, îmbrățișează o perioadă relativ scurtă, dar foarte bogată în evenimente istorice, cea a anilor 1599—1637. Înregistrările tricesimale conțin, în afară de specificarea vămii tricesimale percepute pentru fiecare marfă adusă sau scoasă din Cluj de negustori, o serie de date interesante ca: localitatea de destinație sau de proveniență a transportului respectiv, felul și chiar sortimentul special de marfă, cantitatea transportată, adeseori prețul la care articolele au fost cumpărate (și din care — reamintim și aici acest lucru — tricesima constituia, ca taxă vamală, în principiu a treizecea parte). Iată de ce și acele înregistrări care menționează orașul Satu Mare drept localitate de destinație sau de proveniență a mărfurilor ne dau posibilitate să ne informăm nu numai asupra sumei cu care au fost vămuiți purtătorii lor la oficiul tricesimal clujean, ci și asupra varietății produselor vehiculate.

În mod curios, înregistrările referitoare la mărfuri sătmărene intrate în Cluj și la mărfuri clujene duse la Satu Mare sînt mult mai puține decît ne-am aștepta avînd în vedere însemnătatea orașului Satu Mare ca centru comercial (asupra motivelor posibile vom reveni). Atare înregistrări găsim în registrele discutate într-un număr total de 7. Dintre ele, 2 se

referă la mărfuri duse la Satu Mare, iar 5 la mărfuri aduse; cele dintîi apar în anii 1599 și 1612, cele din urmă în 1611, 1612, 1614, 1622 și 1632. Suma totală a tricesimei percepute pentru toate aceste mărfuri, atît pentru cele duse, cît și pentru cele aduse, este destul de modestă: ea se ridică la 28 florini și $33^1/_2$ denari, din care pentru mărfurile duse la Satu Mare s-au achitat 13 florini și 58 denari, iar pentru cele intrate în Cluj de la Satu Mare 14 florini și $75^1/_2$ denari. Am calculat prețul comercial, deci suma cu care au fost cumpărate pe piață aceste mărfuri, recurgînd la cunoscutul raport 1 : 30 (deci înmulțind cu 30 taxa vamală specificată în registre), iar pentru că există și cazuri — puține la număr — unde se menționează chiar prețul de cumpărare al unor produse, am adăugat aceste prețuri, luate întocmai, sumei obținute prin înmulțirea cu coeficientul 30 a taxei de tricesimă. Prețul comercial total al produselor vehiculate în ambele sensuri între orașele Cluj și Satu Mare, astfel obținut, se ridică la suma de 853 florini și 20 denari. Din această sumă, 407 florini și 40 denari revin mărfurilor duse la Satu Mare, iar 445 florini și 80 denari constituie prețul pe piață al mărfurilor aduse de la Satu Mare la Cluj.

Este interesant să trecem acum în revistă, ce fel de mărfuri, cît de variate sortimente se ascund îndărătul acestor cifre.

După cum am arătat, cîtimea mai neînsemnată din punct de vedere valoric o dau produsele scoase din Cluj și duse la Satu Mare. Observația este valabilă și pentru varietatea produselor și sortimentelor. Valoric, primul loc îl ocupă aici produsele naturale, cu o tricesimă totală de 12 florini și 70 denari. Din rîndul lor, aflăm ca duse la Satu Mare mierea (în două cazuri[1]) și rachiul[2]. Mai mică, de numai 0,88 florini, este tricesima plătită pentru produsele meșteșugărești și postavurile duse la Satu Mare. Astfel, în ce privește încălțămintea, pentru 48 cizme mari (nu se specifică dacă sînt perechi sau bucăți) se plătesc 48 denari, pentru 3 (probabil perechi) cizme 6 denari[3]; tot așa, relativ reduse sînt taxele pentru postavuri-țesături: 5 viguri de borduri late de karasia (postav de Kersey, englezesc) au tricesima de 25 denari, iar 3 viguri de borduri înguste ale aceluiași postav se taxează la 9 denari[4].

Mai mare varietate prezintă mărfurile care se aduc la Cluj de la Satu Mare. În rîndul acestora, se remarcă în primul rînd postavurile și articolele meșteșugărești, pentru care s-a plătit în total 7 florini și 27 denari tricesimă. Dintre acestea, taxa maximă, de 4 florini, se percepe pentru un

---

[1] Arhivele Statului Cluj, Socotelile orașului Cluj (în continuare: ASC, SOC), 8, XIV, p. 9: în 12 martie 1599 soția lui Zaz Istvan duce la Satu Mare 3 jumătăți de butoaie de miere, taxate cu 3 denari; ASC, SOC, 13 a, VI, p. 36: la 13 noiembrie 1612 Huzar Peter duce 2 butoaie conținînd 40 vedre de miere, pentru care plătește ca tricesimă 1 florin.

[2] ASC, SOC, 8, XIV, p. 9: 12 martie 1599; 87 vedre de „vinars" (rachiu) sînt taxate cu 8 florini și 70 denari.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

balot de postav de Jihlava (sau, poate, țesătură fină de Jihlava: „Fodor Igler“[5]). Pentru pînză de Silezia, precum și pînză fină, de Bardejov și așa-zisă „galică“ („galler giolch“) taxa este redusă, în total de 23 denari[6]. Se mai plătesc 2 florini și 98 denari pentru 298 bucăți de pălării „pentru cetățeni“ („polgar swueg“)[7]. În rîndul produselor meșteșugărești se înscrie ciurul („rosta“) care a costat pe piață 2 florini, fiind vămuit cu 6 denari[8]. Altă categorie de mărfuri adusă de la Satu Mare sînt metalele și armele. Se aduce, cu o singură ocazie, o mare cantitate de fier de diverse sortimente: fier de „Dobszovanj“ 270 de bucăți, fier mare („Eoregh rendutt“) 250 de bucăți, fier mijlociu („keozep vasatt“) 967 de bucăți și fier mărunt („apro vasatt“) 4, 3 și 13, în total 20 de bucăți; în același stoc de mărfuri întîlnim trei legături de săbii și 6 de tinichea[9]. Tricesima ce li se stabilește este relativ redusă valoric, cu excepția fierului mărunt, de bună seamă cel mai utilizabil dintre toate sortimentele. Suma totală a tricesimei pentru aceste articole urmează îndată după cea percepută pentru articolele meșteșugărești și postavuri-pînzeturi, ridicîndu-se la 6 florini și 64 denari. De amintita categorie de mărfuri se leagă aducerea a 9 ciocîlteie („Czikoltin“)[10], taxate cu $4^1/_2$ denari[11]. În sfîrșit, în registrul din 1612 figurează și chimicale aduse de la Satu Mare: două chintale de alaun într-o berbință, pentru care s-au înregistrat 80 de denari ca taxă tricesimală.

După cum vedem așadar, traficul comercial direct Cluj—Satu Mare într-o perioadă de aproape 40 de ani nu este nici prea mare cantitativ, nici nu se ridică la o valoare mai însemnată. Totuși, remarcăm cîteva lucruri. În ciuda raritățiii înregistrărilor, ele cuprind aproape întreg răstimpul pentru care dispunem în ansamblu de înregistrări tricesimale. În afară de aceasta, trebuie observat și următorul lucru: nici în scoaterea de mărfuri din Cluj înspre Satu Mare, nici în aducerea de mărfuri, nu avem de-a face cu un comerț specializat (fie în produse agricole, fie în articole meșteșugărești sau în materii prime metalice). Pentru a găsi o explicație, aceste observații trebuie coroborate cu situația ce se înfățișează în privința traficului comercial al celorlalte centre din Transilvania (în sensul geografic larg, deci depășind așa-zisa Transilvanie istorică și incluzînd Partium-ul, precum și zona Crișurilor, aceste zone fiind organic încadrate în relațiile economice ale Transilvaniei atît cu țările române, cît și cu Europa centrală în veacurile discutate).

---

[5] ASC, SOC, 13 b, IX, p. 1: 17 decembrie 1614.
[6] ASC, SOC, 12 b, VIII, p. 3: 3 martie 1611.
[7] ASC, SOC, 19, VII, p. 16: 15 mai 1632.
[8] ASC, SOC, 12 b, VIII, p. 3: 3 martie 1611.
[9] ASC, SOC, 15 b, XVIII, p. 6: 3 februarie 1622.
[10] Piesă de legătură între ruda tiligii plugului și tînjală; cf. Balassa Iván, *Az eke és a szántàs története Magyarországon*, Budapest, 1973, p. 236—238. Termenul a fost greșit interpretat de noi într-o lucrare anterioară, v. *Acta MN*, XII (1975), p. 245.
[11] ASC, SOC, 15 b, XVIII, p. 6: 3 februarie 1622.

Realităţile politice ale timpului sînt cunoscute. Aici ne gîndim în primul rînd la schimbările pe care le-a adus cu sine extinderea puterii otomane după bătălia de la Mohács, la cucerirea Budei, care a avut, mai ales în primele decenii de după acest eveniment, efecte importante asupra desfăşurării, asupra orientării comerţului transilvan, asupra direcţiei drumurilor comerciale. Fără ca ruta ce trecea prin Oradea să fie abandonată, se înviorează mult traficul pe ruta ocolită, chiar şi în direcţia oraşelor din Ungaria ajunse sub dominaţie otomană. Mergînd mai departe, drumul acesta atingea importante centre comerciale europene, ca Viena sau centrele poloneze, trecînd, în ambele cazuri, mai cu seamă prin Košice. În aceste direcţii, cea mai frecventată cale de acces va fi prin Sălaj, atingînd apoi fie oraşul Carei, fie Satu Mare, sau Baia Mare[12]. Credem că explicaţia prezenţei relativ sărăcăcioase a oraşului Satu Mare în imaginea ce ne-o dau documentele arhivale asupra comerţului cu zona de nord — nord-vest a Transilvaniei rezidă tocmai în situaţia sa geografică, în aşezarea sa între un centru comercial ce asigura o rută relativ mai directă, mai scurtă, mai comodă spre centrele maghiare şi slovace — Careiul — şi altul, cu aceleaşi avantaje pentru părţile poloneze — Baia Mare. Dealtfel, situaţia amintită reiese şi din comparaţia ce o putem face chiar pe baza datelor desprinse din înregistrările vamale clujene. În aceeaşi perioadă 1599—1637 în care Satu Mare apare de 7 ori în registre, Baia Mare este menţionată în total în 309 cazuri (267 cazuri de scoatere de mărfuri din Cluj înspre Baia Mare şi 42 înregistrări de aducere de marfă din Baia Mare în Cluj), iar Careiul în 229 de cazuri (108, respectiv 121 înregistrări). Nu putem afirma cu hotărîre — întrucît înregistrările tricesimale nu ne dau temeiuri sigure — că tot ce vine din aceste oraşe ori e vehiculat înspre ele, serveşte scopurile unui comerţ extern. Presupunem însă acest lucru despre marea majoritate a sortimentelor de mărfuri, deoarece în perioada istorică dată meşteşugurile practicate în oraşele Transilvaniei erau încă în măsură să satisfacă consumul intern uzual. Menţiunile referitoare la aducerea sau ducerea de mărfuri din — sau în — oraşele specificate de tricesimatori vor fi indicînd achiziţionarea mărfii în oraşele respective, ori intenţia de a le desface acolo, neintrînd în competenţa funcţionarilor vamali a urmări soarta anterioară sau ulterioară a mărfii. Specificarea oraşului Satu Mare ca loc de proveniență sau destinaţie a acestor puţine mărfuri, atunci cînd paralel cu aceasta exista un dezvoltat şi continuu trafic Carei — Cluj şi Baia Mare — Cluj, constituie deci, de bună seamă, un indiciu că, deşi defavorizat de concurenţa celor doi vecini, şi oraşul Satu Mare a fost de fapt, şi în aceste cazuri, cu deosebire o haltă a tranzitului comercial. Afirmaţia pare a fi susţinută de analiza, mai sus efectuată, a soiurilor de mărfuri vehiculate între Cluj şi Satu Mare. Este greu de închipuit că, la cantităţile relativ reduse

[12] Vezi în detaliu S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producţia şi schimbul de mărfuri*, [Bucureşti], 1958, p. 292—293.

cu care avem de-a face, caracterul eterogen al mărfurilor: produse agricole, dar și articole meșteșugărești, postavuri și mărfuri finite, metale, arme, chimicale, să fi ieșit toate din producția specifică a unui anume oraș. Acest caracter de tranzit ne face să afirmăm că, în ciuda punerii sale temporare în umbră — din atîtea cauze — de către orașele învecinate, orașul Satu Mare nu a încetat nici în secolele XVI-XVII să-și îndeplinească rolul de debușeu în rețeaua comercială central- și sud-est europeană, menținîndu-și poziția activă în viața economică a epocii. Studiul comparativ, adîncit, al comerțului intern și extern transilvan în evul mediu este chemat să aducă noi precizări și în această problemă, la fel ca în atîtea altele, încă deschise discuției.

LE COMMERCE DE LA VILLE DE CLUJ AVEC SATU MARE AUX XVIe—XVIIe SIÈCLES (DANS LES RÉGISTRES DOUANIERS DE CLUJ)

(Résumé)

La ville de Satu Mare, située sur la route commerciale de nord-ouest de la Transylvanie — qui liait la ville de Cluj avec la Slovaquie et la Pologne —, est présente dans les enregistrements de l'office douanier de Cluj entre 1599—1637, comme débouché des produits de Cluj ou bien comme lieu de provenance des marchandises apportées de là. Le lieu bien modeste de Satu Mare parmi les localités avec lesquelles on déployait d'échanges de marchandises est dû au fait que, dans le commerce de la ville de Cluj, les centres Carei (qui liait Cluj spécialement avec l'Hongrie et la Slovaquie) et Baia Mare (qui faisait la connexion entre Cluj et la Pologne), avoisinants à Satu Mare, sont prépondérants.

Les marchands de Cluj portaient à Satu Mare de miel, d'eau-de-vie, de draps et de chaussure; de là, ils apportaient de draps aussi, de cotonnades, de chapeaux, d'outils métalliques, de métal brut, d'armes et de substances chimiques. Étant donnée la diversité de cette petite quantité des marchandises apportées de Satu Mare, il semble qu'elles étaient, au moins partiellement, importées de l'Europe centrale, ce qui indique une continuité même aux XVIe et XVIIe siècles du rôle de la ville de Satu Mare en tant que débouché dans le trafic commercial de l'Europe centrale et de sud-est.

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ROMÂNESC DIN SEC. XVIII—XIX ÎN SATU MARE

DORU RADOSAV

„Decumva școalele române din Satu Mare, vor avea cîndva istoria lor, precum ar fi de dorit să aibă fiecare școală, acestea vor fi destinate a cuprinde cîteva pagini a ei, ca așa să devenim legitimați..... în fața posterității" sînt cuvintele cărturarului Petru Bran, rostite la 1 ianuarie 1866.[1]

În contextul secolului al XVIII-lea, ca urmare a unei ample emulații politice și culturale a națiunii române, învățămîntul românesc din Satu Mare se înscrie pe linia unor temeinice afirmări fie în cadrul școlilor confesionale fie în cadrul școlilor de stat, cele confesionale premeditînd cronologic pe cele de stat.

Restituirea cîtorva aspecte legate de învățămîntul românesc în Satu-Mare, impune, configurarea tuturor aspectelor, care furnizează nu numai în modul nemijlocit, dar chiar tangențial, informații în acest sens. Oprindu-ne mai mult asupra evoluției învățămîntului românesc în orașul Satu Mare, vom face doar unele incursiuni în depistarea unui context mai larg, circumscris de granițele de azi ale județului Satu Mare, privind unele afirmări de viață școlară românească.

S-ar părea, conform documentelor vremii, că primele începuturi de școală românească în Satu Mare, se manifestă în cadrele confesionale ale evului mediu, fie pe lîngă instituțiile monahale[2] fie pe lîngă o posibilă instituție ierarhică ecleziastică la Satu Mare[3]. Aceste începuturi supuse

---

[1] Scurtu Vasile, *Petru Braun un luptător al trecutului românesc din Satu Mare,* Satu Mare, 1939, p. 26.

[2] Tăutu Aloisiu, *Griechische Klöster im Mittelalterlichen Ungarn* în „Societatea Academiea Dacoromana", Acta Historica, tomul IV, Seperatum Monachi 1965, p. 56 se vorbește de existența claustrului Sf. Teodosiu, din evul mediu, la Satu Mare Ardeleanu Ion sen. *Istoria învățămîntului românesc din Sălaj,* Zalău 1936, la capitolul II „Epoca școlilor monastico-tradiționale" se amintește de mănăstirea Santăului la 1772. De asemenea trebuie menționată mănăstirea Bixadului, ca centru cultural cf. Szirmay Antal *Szathmár Vármegye,* vol. II, Buda 1810, p. 332—333.

[3] cf. Dr. Lupșa Ștefan, *Vechea episcopie a Sătmarului,* București 1938, Dr. Lupaș Ioan *Un vlădică român năpăstuit de anul 1638. Cine putea fi?* în „Analele Acad. Rom., Mem. Sect. Ist." S. III, tom XXI, București 1939, Roșu L. Titus *„Despre o episcopie românească a Sătmarului"* în „Beiușul", XIII (Seria III) Beiuș Nr. 4/22 ian. 1944.

dezbaterii critice, rămîn referinţe în timp, care vor trebui completate şi sprijinite de noi date documentare. Începutul secolului al XVIII-lea, aduce afirmări, la modul plenar, a unor aspecte care pot descrie existenţa unei vieţi şcolare şi care deşi nu se ridică la nivelul instituţionalizării aduse de ultimele decenii a acestui secol, rămîn edificatoare.

Enumerarea unor dieci-dascăli, modeşti reprezentanţi ai misiunii de emancipare prin învăţătură a românilor sătmăreni, vine să confirme aceste începuturi:[4] Ioniţă Cămărzanul, Cămărzana 1729, Grozan Dumitru, Mădăras 1742, Vasile Midiaş Aronoş, Medieşul Aurit 1745, Iuhas Grigorie, Sătmărel, după 1743, Dimitrie Grozea, Mădăras 1761, Stop Alexă, Negreşti Oaş, 1771 („cînd au fost acee bine oşcola acolo, anume aşa au fost amin de cocon".[5]), Vasile Erdös şi Gavril Erdös, Odoreu după 1773, Grigorie, Chilia 1774, Goje Mihail, Bixad 1775, Kiş Papp Ianos, Tarna Mare 1783, Vida Ioan, Valea Vinului 1791, Balaş Ştefan Cărăşeu 1795[6], Ferne Ioan, Valea Vinului 1802, Roşcou Grigorie, Hrip 1804 Şorban Ştefan, Petea 1807, Andărcău Gavrilă, Botiz 1816 etc.

Instituţii şcolare bine organizate apar spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea doar în cîteva localităţi: Boghiş 1781, Supuru de Jos 1790, Sanislău 1790, Mădăras 1790, Moftinu Mic 1792[7], etc. Prin rescriptul imperial de la 1782 se înfiinţează 12 şcoli de stat în Transilvania printre care şi cea din Santău care deservea şi satele învecinate, învăţător fiind Gabriel Darabant[8].

Un aport meritoriu în organizarea şcolilor româneşti sătmărene, în secolul al XVIII-lea, l-a avut cărturarul Grigore Maior din Sărăuad care „umbla prin sate şi aducea pruncii la şcoală şi singur îi învăţa"[9] şi neîndoielnic acest misionarism a fost promovat şi în ţinuturile sătmărene, unde era locul său de naştere. Tot el la 1773 a contribuit la tipărirea cărţilor „pro iuventute" deci destinate tineretului şcolar[10], răspîndite şi în ţinuturile sătmărene. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o serie

---

[4] Pop Dariu, *Mărturii Strămoşeşti,* Satu Mare, 1938, passim cf. şi Albu Nicolae *Istoria învăţămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800,* Blaj, 1944, p. 241, Protocolul parohiei ort. rom. com. Domăneşti (Muzeul judeţean Satu Mare, inv. 12.185). Circulara în limba română a episcopului Andrei de Muncaci arată că diecii aleşi „tocmindu-se cu obştea satului" să fie în ajutorul parohilor la „învăţătura pruncilor celor mici" (p. 2), sau în Circulara din 1796 se arată că „diecii să fie tăritori şi tregi şi la învăţătura pruncilor" (f. 5).

[5] Pop Dariu, op. cit., p. 65.

[6] După o însemnare de pe un Penticostarion Bucureşti 1743 (Par. ort. rom. Tarna Mare).

[7] Albu Nicolae, op. cit., p. 241 cf. şi Dr. Stoica Dionisie, Lazăr P. Ioan, *Sciţă monografică a Sălagiului,* Şimleul Silvaniei 1408 p. 75.

[8] Protopopescu Lucia, *Contribuţii la istoria învăţămîntului din Transilvania 1774—1805,* Bucureşti, 1966, p. 279 cf. şi Albu N., op. cit., p. 254.

[9] Klein Samuil Micu, *Istoria, lucrurile şi întîmplările românilor,* paragraful 8 „Şcoalele Blajului".

[10] Moga Ioan, *Scrieri istorice 1926—1946,* Ediţie îngrijit de Mihail Dan şi Aurel Răduţiu cu studiu introductiv de Ştefan Pascu, Cluj, 1973, pp. 311—314 cf. Cândea, Sp. *Limba veche liturgică şi inovaţiile introduse în ea de fosta Biserică unită,* Sibiu, 1954, p. 19.

de tineri români din județul Satu Mare sînt trimiși la studii superioare la Viena și Blaj. Acest fapt explică existența unui învățămînt elementar de unde s-au ridicat viitorii studenți, a unei rețele școlare capabile de a furniza elevi pentru școlile superioare. În acest sens enumerăm următorii elevi sătmăreni trimiși la studii la Viena: Mihai Timar, din Satu Mare, Toma Pop din Tîrșolț, Iosif Pop, Grigore Magear, Ioan Sorban, Simion Vasoni din alte localități ale județului.[11] La Blaj, în 1757, erau următorii elevi: Filip și Toma din Sanislău, Ion din Supur Vasile din Giorocuta.[11]

În orașul Satu Mare, existența unei vieți școlare românești instituționalizate se poate reconstitui mai lesne din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cînd își fac apariția așa numitele școli naționale „nationales scholae" sau „vernaculae scholae"). Astfel un document din 24 octombrie 1782 menționează faptul că orașul Satu Mare trebuie „să se îngrijească de lemne de foc pentru școlile naționale"[12]. Aceste școli intră sub jurisdicția orașului. La 1795 se impune constituirea în Satu Mare a unei direcții locale a școlilor[13]. Exista însă un for superior care coordona activitatea școlară din vestul Transilvaniei și anume un directorat școlar cu sediul la Oradea. Școlile confesionale cu tradiții mai vechi au promovat în limitele lor știința de carte românească. Astfel în Satu Mare începînd cu anul 1768[14] Demetriu Ivașcu a predat limba română în rîndul copiilor enoriașilor români sătmăreni iar la moartea lui în 1793 i se recunosc aceste merite „din partea românească"[15] („ex parte valachica"), adică din partea românilor sătmăreni.

Există în această perioadă o intensă preocupare de înzestrare a școlilor cu cadre corespunzătoare, cu manuale școlare, acțiuni de recensăminte și conscripții a copiilor de vîrstă școlară. Toate aceste măsuri de organizare a învățămîntului se iau conform normelor și directivelor cuprinse în edictul imperial „Ratio educationis" din 1774. Școlile confesionale românești din părțile sătmărene aveau aceiași jurisdicție ca și cele rutene datorită organizării ecleziastice din acele timpuri.

Pe linia preocupării de organizare a instituțiilor școlare românești în Satu Mare se pot remarca cîteva inițiative semnificative. Într-o circulară adresată la 1780 autorităților școlare și ecleziastice din Satu Mare de către Consiliul locumtențial regal — care răspundea de problemele învățămîntului — se cere ca pedagogii să fie scutiți de muncile și obliga-

[11] Protopopescu Lucia, op. cit., pp. 333—337, Pâclișanu Z., *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj*, în Revista arhivelor, II, 4—5, 1928—1929, p. 409.

[12] Arhivele statului Cluj-Napoca, Fond Direcția-școlară superioară Oradea. ENB, fasc. XLIII, Nr. 41.

[13] Ibidem, *Index materiarum ad scholas Nationales Regii* literarii *Magno-Varadiensis pertinenti ab Anno 1789 usque Annum 1827*, lit. S Nr. 60, p. 58.

[14] Ferentiu Augustin, *Istoria bisericii greco-catolice din Sătmar*, Satu Mare, 1933, p. 4.

[15] *Protocollum Vice Arhidiaconatus Szathmariensis*, Circulara din 2 aprilie 1793 (Muzeul județean Satu Mare, inv. 11390).

ţiile rusticane[16], „paedagogi.... a laboribus et dationibus rusticanis liberi". În octombrie 1791 se organizează la Carei o întîlnire pentru selecţionarea de cadre şcolare „ludimagistri" pentru şcolile în limba maternă: „ad promovendum vernacularum Scholarum Institutum"[17]. În acelaşi timp există preocupări de procurarea cărţilor în limba maternă, tipărite la Viena. Astfel la 1794, se cere ca să se avanseze o comandă de către autorităţile şcolare şi ecleziastice sătmărene pentru cărţi printre care şi cărţi româneşti „et de libris Valachicis preaeterea"[18]. Între anii 1806—1814, comenzile pentru cărţi se făceau fie pe cale negustorească de către librari şi tipografi, fie pe cale cărturărească de către profesorii sau directorii de şcoli româneşti organizîndu-se aşa numitele liste de prenumeranţi „Praenumerationum Collectores". În aceste liste, din părţile sătmărene au figurat profesori din Carei[19]. Se depun eforturi de intensificarea predării limbii materne mai ales în rîndul copiilor ca nu cumva aceştia să uite propria limbă „neve linqua sibi ignota"[20]. Astfel spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea după cum reiese din circularele redactate în limba română şi trimise în părţile sătmărene, de episcopul Andrei al Ungvarului, se cerea ca atît în „şcoala satului" cît şi în cea confesională să existe o preocupare mai susţinută pentru promovarea limbii române în rîndul tineretului. Cunoaşterea temeinică a limbii române devine o condiţie de bază pentru admiterea la şcolile mai înalte „în ce înălţată şcoală lătinească"[21] care pregătea cadre de dascăli şi preoţi pentru ţinuturile româneşti.

Începutul secolului al XIX-lea aduce însemnate realizări privind reaşezarea şcolilor elementare atît în Satu Mare cît şi în Mintiu. La 1808 este menţionată o şcoală elementară cu un dascăl în Satu Mare iar în 1820 o altă şcoală tot cu un dascăl în Mintiu[22]. Cu toate acestea nu

---

[16] *Idem*, circulara din 9 oct. 1780.

[17] *Idem*, circulara din 20 oct. 1791.

[18] *Idem*, circular din 13 aprilie 1794. Existenţa unor cărţi Româneşti şi rutene este semnată de Nicolae Iorga în *„Mărunţişuri istorice din Ungaria"*, în Luceafărul Nr. 1904, sub titlul „contilenae et preces sive specimene linguae rutenicae et valachicae", cărţi răspîndite probabil tot în această perioadă pentru ritul cultural şi religios al românilor şi rutenilor. În secolul al XVIII-lea, o circulară propune în părţile sătmărene, Catehismul românesc unit, ediţia 1726, a Ioan Iosif Decamilis, episcop de Muncaci, catehism care a avut ca model traducerea în româneşte din 1696 a lui Francisc Szunyogh, cf şi Albu N., op. cit., p. 101, Pop Vasile *Disertaţiune despre tipografiile româneşti din Transilvania*, Sibiu, 1838, p. 92, Nilles, *Symbolae ad illustrandum Historiam ecclesiae orientalis coronae Stephani I* Oeniponte 1885, p. 372, Scurtu Vasile, *Probleme naţionale la graniţa de vest*, Bucureşti, 1933, p. 8.

[19] Bodea Cornelia, *Preocupări economice şi culturale în literatura transilvăneană din anii 1786—1830*, în Studii, IX, Nr. 1, 1956, p. 99.

[20] Protocollum..., circulara din 13 martie 1786.

[21] cf. Dariu Pop, *op. cit.*, p. 116; potrivit organizării învăţămîntului românesc efectuată de către P. P. Aron, la 1754, cele 3 trepte ale învăţămîntului erau: şcoala primară (şcolile de obşte), şcoala secundară (şcoala latinească) şi şcolile superioare (universitare).

existau încă condiții optime pentru desfășurarea cursurilor școlare: lipsa unei clădiri special destinate școlii, a cadrelor didactice corespunzător pregătite etc. Rezolvarea problemelor școlare intră în competența comunității românilor din Satu Mare. Această comunitate avînd valențele unei adevărate instituții cultural-politice se intitulează: „Noi, familiile nobile din orașul Satu Mare și din jurul Satu Mare-lui ....“[23]. Consemnarea acestui fapt este deosebit de semnificativă, avînd în vedere vicisitudinile timpului istoric, vis-à-vis de care o emulație culturală angajează un larg cadru social, a cărui individualitate istorică este evidențiată permanent. În acest sens este o datorință aleasă de a menționa cîteva din familiile românești susținătoare ale școlii elementare din Satu Mare, confirmîndu-se astfel baza socială largă a unei mișcări pentru învățămînt românesc: între 1805—1810: Mureșan Costan, Groza Marcu, Simon Mihai, Pop Vasile, Dioșan Pintea, Toma Vasile, Mureșan Filip, Pop Simion, Ionuț Andrei, Crișan Dumitru, Dorca Dumitru; între 1810—1820, Crișan Ioan, Pop Iacob, Pop Maria, Toth Mihai, Hanca Mihai, Zehan Mihai, Anderco Gheorghe, Zima Anton, Ardelean Ioan, Moldovan Florea, Marcu Ioan, Molnar Vasile, Deac Petru, Casa Mihai, Borbei Ioan; între 1820—1830, Bogdan Vasile, Grozea Andrei, Zima Vasile, Ruba Toma, Pușcaș Mihai, Boroș Ștefan, Olah Mihai, Bogdan Simion, Sabou Vasile, Groza Gavril, Drăgan Daniel, Ster Petru, Silvași Laurențiu, Condor Ioan, Apan Vasile, Luțaș Ioan, Lozan Mihai, Sorban Ioan, Molnar Ioan, Contraș Ioan, Ilieș Ioan, Fabian Gheorghe, Pavel Mihai; între 1830—1835, Boitor Francisc, Doboș Vasile, Băbuț Ioan, Marian Toma, Chereși Andrei, Contraș Petru, Babici Vasile, Tuțuraș Toader, Stanca Mihai, Pop Petru (viitor primar al orașului Satu Mare, între 1842—1848)[24].

În anul 1810 existînd un număr de 77 de elevi la școala elementară românească din Satu Mare, s-a pus problema angajării unui învățător adecvat care să fie retribuit cu 200 forinți anual, sumă care urma să fie strînsă de la familiile românești contribuabile[25]. Angajarea învățătorului este tergiversată pînă la 1 noiembrie 1815 cînd este încadrat pe acest post Bige Cosma Grigore[26]. Neexistînd un local special destinat școlii, cursurile continuă să se desfășoare în biserică. Se pare că această situație se menține pe tot parcursul funcționării ca dascăl a lui Bige Cosma Grigore, adică pînă în 1823. În acest an, datorită morții învățătorului titular,

---

[22] Borovszky Samu, *Szatmár vármegye*, Budapest, f.a., p. 77, Tankóczi Gyula, *Monografia orașului Satu Mare*, Satu Mare, 1936, p. 19, Ferențiu Augustin, *op. cit.*, p. 5.

[23] *A szatmári részi görög szertartási ekklézsiának Jegyző Könyvei* (Registru de procese verbale al parohiei de rit grecesc din părțile sătmarului, *Registru ...*, vol. II, 1830—1831, actul din 22 mai 1831 (în Arhiva parohiei ort. rom., nr. 1, Satu Mare).

[24] *Registru ...*, vol. I (1805—1829) și vol. II (1830—1841), cf. și Ferențiu Augustin, op. cit., p. 6—7.

[25] *Idem*, vol. I, act. nr. 83 din 1810.

[26] *Ibidem*, act. nr. 3 din 1816.

este adus ca suplinitor Cordoș Ioan, care deși nu a avut acordul directorului școlar districtual, a fost menținut aproape un an, datorită calităților sale pedagogice deosebite.[27] În toamna anului 1823 este angajat pe postul de învățător în urma unui examen de verificare, Buleţai Vasile[28]. În 1824 se hotărește construcția școlii[29], dar de-abia în a doua jumătate a anului 1830 încep lucrările de ridicare a unei încăperi de școală. Cheltuielile pentru construcție sînt suportate de părinții elevilor, fie prin muncă voluntară, fie prin taxe bănești. Astfel părinții elevilor din oraș au efectuat un număr de 166 zile de muncă repartizate pe 100 de familii[30] iar părinții elevilor de la sate au plătit taxa de 1,5 forinți de familie[31].

În deceniul al IV-lea, se constată o creștere simțitoare a numărului de elevi, dar avînd în vedere lipsa cadrelor didactice numai o parte din ei sînt școlarizați. Astfel dintr-o situație statistică din anul 1839 rezultă că numărul copiilor între vîrsta de 7—14 ani s-a ridicat la cifra de 300 din care erau școlarizați doar 120 la școala elementară și 30 la școlile secundare.[32] Aceleași statistici școlare ne oferă date despre statutul social al părinților elevilor români. O mare parte a părinților sînt țărani dependenți, iobagi: inquilini, subinquilini și vina coloni adică iobagi pe viile orașului Satu Mare care în exclusivitate erau români. Condiția țărănească a românilor din orașul Satu Mare se explică datorită regimului economic agrar-urban al orașului[33]. În anul 1836 se pune problema școlarizării fetelor în clase separate, dar din lipsa cadrelor didactice se face școlarizare numai pentru fetele din clasa întîia[34].

Paralel cu aspectele de ordin statistic, cantitativ și organizatoric ale învățămîntului românesc din Satu Mare, trebuie relevate unele probleme care s-au pus privind calitatea învățămîntului, a procesului instructiv-educativ. Se cere autarităților școlare din Satu Mare creșterea exigenței față de competența cadrelor didactice. Astfel într-o circulară din 10 octombrie 1830 se menționează: „... din nou acum va fi inspecție în școlile naționale, se reclamă o mai mare vigilență la educația copiilor, trebuie și este de dorit să se pună dascăli potriviți și să fie orînduit ca în nici o școală să nu fie puși dascăli fără o verificare prin concurs, chiar dacă sînt pregătiți în preparandie“[35], într-o altă circulară din 14 iulie 1832 se atrage atenția asupra faptului ca elevii să nu fie instruiți într-o limbă neliterară „neque vulgari arte opus sit“ deasemenea copii trebuie să învețe aplicativ regulile vieții și ale comportării „vitae morum“, să fie

[27] *Ibidem*, act. nr. 11 din 1823.
[28] *Ibidem*, act. nr. 32 din 1823.
[29] *Ibidem*, act. nr. 30 din 1824.
[30] *Registru* ..., vol. II, act. din, 22 ianuarie 1831.
[31] *Ibidem*, oct., nr. 91 din 1830.
[32] *Protocollum* ..., f. 122.
[33] *Ibidem*, f. 130.
[34] *Registru* ..., vol. II, actul nr. 129 din 1836.
[35] *Protocollum* ..., f. 86.

educaţi în spiritul preceptelor economice „aeconomia preaecepta“ şi a dragostei faţă de muncă „amori laboris“. În aceiaşi circulară se cere dascălilor mai multă dăruire, arta pedagogică să facă parte din inima lor „ut debet cordi fuerit“[36].

Pe aceiaşi linie a exigenţei crescînde faţă de învăţămîntul elementar se insistă asupra învăţării sîrguincioase a materiilor de bază, scrierea şi aritmetica: „... scriptura et arithmetica sedulo erudiri debebunt“[37]. Părinţilor li se cere să urmărească şcolarizarea copiilor. Deseori copii sînt retraşi de la şcoală de către părinţi şi puşi la muncile prestate de părinţi: „... mater retrahit filium... propter adjuncta economiae“ sau, în general, părinţii nu se îngrijesc de educaţia copiilor „pueri educationem non curat“[38].

În deceniul al V-lea al secolului al XIX-lea învăţămîntul elementar românesc din oraşul Satu Mare şi din satele sătmărene a devenit o realizare şi în acelaşi timp o realitate bine constituită a spiritualităţii româneşti din nord vestul ţării. Astfel numai în zona Tăşnadului existau la 1841 un număr de 14 şcoli săteşti cu un număr de 381 elevi, în medie 20—25 de elevi la o şcoală[39] pentru ca după 1848 numărul şcolilor săteşti în această zonă să se ridice la aproximativ 20 cu 922 de elevi, în medie 40 de elevi la o şcoală[40]. La 1850 în comitatul Satu Mare, cuprinzînd cercurile şcolare Carei, Ardud, Satu Mare existau 29 de şcoli cu 1707 elevi în medie 58 de elevi pe şcoală, iar în 1859—1860 în cercurile şcolare Oaş şi Turţ existau 22 de şcoli cu 925 de elevi, în medie 42 de elevi pe şcoală[14]. Existau preocupări în această perioadă de instituţionalizare a cercurilor pedagogice, în cadrul cărora se făceau schimburi reciproce de idei în materie de învăţămînt. În acest sens remarcăm cercul pedagogic ţinut la Sanislău în 1859[42].

Din rîndul elevilor români sătmăreni din această perioadă se ridică personalităţi pedagogice proieminente. Menţionăm doar pe Ioan Popescu născut la 1830 la Coaş, viitor profesor la Bîrlad, participant la revoluţia de la 1848 din Moldova iar spre sfîrşitul secolului al XIX-lea este deputat în parlamentul României unde ia cuvîntul deseori în chestiuni legate

---

[36] *Ibidem*, f. 98.
[37] *Ibidem*, f. 122.
[38] *Ibidem*, f. 130.
[39] Albu Nicolae, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1827*, Bucureşti, 1971, p. 193.
[40] Ardeleanu I. senior, *Contribuţii la istoria dezvoltării învăţămîntului românesc din Sălaj, la mijlocul veacului trecut*, în *„Aspecte ale dezvoltării învăţămîntului din Sălaj“*, Zalău, 1971, p. 21 et sg.
[41] Pavel Teodor, *Reţeaua învăţămîntului românesc din nord-vestul Transilvaniei, între 1849—1860 şi străduaniile pentru dezvoltarea ei*, în *Lucrări ştiinţifice, istorie, ştiinţe sociale-pedagogice*, Oradea, 1972, pp. 86—95.
[42] Szabó Ignaţiu, *Adunări ţinute în cauza şcoalelor poporale din dieceza gr. cat. a Oradiei Mari în anul 1859*, în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, XXIII (1860), nr. 3, pp. 19—22.

de învățămînt,[43] și pe Ioan Silviu Selegeanu născut în 1836 la Moftinu Mic, profesor la Beiuș și autorul primului manual de geografie în cadrul învățămîntului românesc din Transilvania[44]. Scopul acestui manual după cum arată autorul în prefață este de: „... a planta și a nutri acasă, în școala poporului și în familie elementele de conștiință națională"[45]. Acest manual era destinat în special „învățătorilor poporali". Tot aici este demn de remarcat personalitatea lui Moise Sora Novac, învățat erudit, dascăl în Hurezu Mare, care propunea la mijlocul secolului al XIX-lea un program de organizare a vieții culturale a satelor românești și în care menționa necesitatea „ca în toate comunele să se facă școli românești", deoarece existau acțiuni din partea autorităților care „împedicară ridicarea școlilor naționale și pe unele locuri introduseră cu forța învățător străin"[46]. Abuzurile autorităților în ceea ce privește promovarea limbii române în instituțiile oficiale, școli, din perioada imediat următoare revoluției de la 1848, au determinat reacția românilor sătmăreni care în memoriile adresate arhiducelui Albrecht, guvernatorul Ungariei cer ca „în scrisorile compuse în limba română să se primească și să se decidă în aceeași limbă"[47].

Paralel cu această situație, condițiile materiale ale instituțiilor școlare rămîn precare „ziduri școlare rele, strîmte, întunecate, cît orice le-ai putea numi, numai școale nu, unde cînd ar trebui să frecventeze 50—60 de prunci, de-abia încap la 25"[48]. Deci chiar cifra medie de 40 de elevi pe școală, este diminuată de situația clădirilor școlare.

În orașul Satu Mare, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la școala elementară românească se simte nevoia acută de noi cadre didactice, deoarece numărul elevilor era în continuă creștere. Încă din 1863 Petru Bran, luptător patriot sătmărean a militat, pentru crearea unui nou post de învățător. În urma unei adunări a comunității românești din orașul Satu Mare, din 14 septembrie 1864, se trimite o petiție magistratului orașului prin care se arată că: numărul elevilor este de 247, la care predau 2 învățători unul la „clasa normală a doua" care cuprinde „pruncii progresiști" și altul la „pruncii și pruncele începători (care n.n.) fac clasa primară normală"[49]. În clasa întîia erau cuprinși

---

[43] Popeangă V., *Școala românească din Transilvania în perioada 1867—1918 și lupta sa pentru Unire*, București, 1974, p. 112. Antonovici I., *Un dascăl ardelean la Bîrlad; Ion Popescu*, Huși, 1928, XIII, Mita M. D., Mita D. D., Cucuoș Șt., *Monografia liceului pedagogic Bîrlad, 1870—1970;* Bîrlad, 1970, p. 55.

[44] Pavel C., *Scoalele din Beiuș 1828—1928*, Beiuș, p. 169, cf. și Dr. Diaconovici C., *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 870.

[45] Ioan Silviu Sălăgean, *Manual de geografie pentru tinerimea română*, Viena, 1870 (prefață).

[46] Biblioteca Academiei R.S.R., Mss. rom. 1000, f. 25.

[47] Gazeta Transilvaniei, an XVI (1853), nr. 8, din 28 ian., articolul *„Dela margini"*, semnat de „Altu sătmăreanu".

[48] Idem, an XVI (1853), nr. 9, din 31 ian, articolul intitulat *„Din comitatul Satumare"*, datat 17 ian. 1853.

[49] Bran Petru, *Școle elementare din Satu Mare*, în „Concordia", nr. 7/1866.

peste o sută de elevi, deci un număr prea mare, fapt ce determina „înapoierea dăunoasă a culturii generale, a cărei fundamente este instituțiunea poporală bine organizată“[50]. Din această cauză se propune ca elevii începători din clasa întîia să fie împărțiți în două clase separate, una pentru băieți și una pentru fete, creindu-se astfel încă un post de învățător. La 3 decembrie 1864 se organizează un concurs în urma căruia este numit ca învățător candidatul Ioane Pop[51]. În anul 1868, devenind vacant un post de învățător, este numit pe acest post Vasile Silvași, fost elev al profesorului Petru Bran[52].

Una dintre cele mai importante deziderate ale populației românești din Satu Mare, a fost înființarea catedrei de limba română la Liceul regal din Satu Mare. A fost un deziderat pe deplin justificat deoarece populația românească din oraș avea nevoie de intelectuali și funcționari români care să-i reprezinte în viața publică. Primii pași pentru introducerea și predarea limbii române i-a făcut profesorul Petru Bran încă din 1858[53], pentru ca așa cum menționa el mai tîrziu în 1864, „datorința noastră cea mai urgentă este să ne creem cu orișice preț inteligența română, națională“[54]. Începînd cu anul 1859 s-a aprobat de către autorități predarea limbii române la Liceul regal din Satu Mare, profesor fiind Petru Bran, dar a predat în calitate de profesor nesalariat, pînă în anul 1861. În acest interval el preda cîte două ore săptămînal de limbă română pentru cei 67 de elevi români din liceu[55]. Cererile repetate ale românilor sătmăreni au determinat ca începînd cu data de 21 octombrie 1861 prin ordonanța Locotenenței regale nr. 58244, Liceul din Satu Mare să fie clasificat printre liceele mixte cu limbă de predare maghiară și română[56], alături de liceele din Lugoj, Sighetul Marmației, Baia Mare. Instituirea catedrei liceale de limba română din orașul Satu Mare, a fost una dintre cele mai însemnate victorii ale mișcării românilor pentru drepturi naționale din acest colț de țară. În anul 1863 s-a introdus în programa școlară 16 ore de limba română săptămînal, cîte două ore pentru fiecare clasă. Predarea era făcută de către inimosul intelectual patriot Petru Bran care arată că „după trebuințele moderne am început a propune în sfera lingvisticii: în clasa I—II partea etimologică a gramaticii românești, după autorii Păscuțiu și Negruțiu; în clasa III—IV respectiva parte etimologică și parte sintactică după G. Muntean; în clasa V—VI repetirea gramaticii întregi și stilistica după D. Laky acomodată

---

[50] *Ibidem.*

[51] *Ibidem,* cf. și Scurtu Vasile, *Petru Bran — un luptător al trecutului românesc din Satu Mare,* Satu Mare, 1939, p. 55.

[52] Scurtu Vasile, *op. cit.,* p. 32.

[53] Sarmaságh Géza, *A szatmári Kir. Kath. főgymnázium története,* Szatmár, 1896, p. 101.

[54] Bran Petru, *Limba română în Satu Mare,* III în „Concordia“, nr. 25 din 7 aprilie.

[55] Sarmaságh Géza, op. cit., p. 102 cf. și Bran Petru *Limba română în Satu Mare,* în „Amicul Școalei“, Sibiu III (1862), nr. 13. pp. 99—101.

[56] Scurtu V., op. cit., p. 65.

pe română; în clasa VII—VIII elementele Poeziei după Cipariu"[57]. Alături de aceste manuale au mai fost folosite: Istoria literaturii române de Fekete, limba română de Cosma Andrei, Cartea de citire de Papiu, Gramatica limbei române de Cipariu, Legendariu de Cosma Gaşpar, Cartea de lectură de Rusu şi Gramatica limbii române de Alexi[58]. După moartea lui Petru Bran în 1877, profesorii care i-au urmat la catedră au fost: Lucaci Gheorghe pînă în 1878, Dr. Vasile Lucaciu pînă în 1885, Lucaci Gheorghe şi Sarmaşagh Gheza pînă în 1891 şi apoi Hozaş Ioan[59].

Problemele învăţămîntului românesc rămîn în continuare una dintre cele mai de seamă preocupări ale mişcării naţionale româneşti din Satu Mare. Permanenţa acestor preocupări este argumentată şi de faptul că în programul conferinţei naţionale a românilor sătmăreni, ţinută la 4 aprilie 1867 la Sătmărel, şi anume la punctul 4, se dezbate situaţia precară a şcolilor naţionale din comitat: lipsa cărţilor şi a învăţătorilor, plata neregulată a învăţătorilor etc. Se propune înfiinţarea unei „Comisiuni scolastice române pentru comitat" a cărei menire era de a: organiza conferinţele învăţătorilor, de a se îngriji de procurarea manualelor şcolare şi astfel „preste tot ar înainta cauza noastră scolastică"[60]. Tot la această conferinţă, la punctul 5 al programului, se discută „apelul pentru ajutorarea materială a studenţilor români sătmăreni"[61]. Acest apel a fost precedat de alte două, unul datînd din 15 martie 1865, lansat de Gheorghe Marchişiu din Resighea, şi altul lansat de Toma Siorbanu din Carei la 5 martie 1865 pentru susţinerea materială a studenţilor sătmăreni aflaţi la diverse instituţii de învăţămînt superior (în cazul de faţă se referă la 6 studenţi sătmăreni aflaţi la studii juridice în Oradea). Se demonstrează astfel grija pentru formarea „inteligenţei române civile pentru ţinuturile sătmărene"[62].

Un alt aspect deosebit de semnificativ privind realizările învăţămîntului românesc din oraşul Satu Mare este faptul că din această parte a ţării este lansată de către Petru Bran în 1862, pentru prima dată în Transilvania, iniţiativa organizării unui Congres al învăţătorilor şi profesorilor români din Transilvania şi a „congregaţiunilor învăţătoreşti"[63]. Aceste „congregaţiuni" (asociaţii n.n.) învăţătoreşti care ar cuprinde pe toţi profesorii români sub preşedenţia unuia dintre directorii gimnaziilor româneşti, ar trebui să se întîlnească în fiecare vacanţă şi să abordeze un anumit program de discuţii şi unde se pot „comunica experienţele, ideile, opiniunile şi convingerile despre aşezarea unui plan general

---

[57] Bran Petru, *Limba română în Satu Mare,* II în *„Concordia"*, nr. 24 din 3 aprilie 1864.

[58] Sarmaságh Géza, op. cit., p. 75 cf. şi Marosán Kornél, *A szatmármegyei széchenyi társulat emlékkönyve 1882—1907,* Szatmár, 1907, p. 29.

[59] *Ibidem,* p. 78.

[60] Cf. „Concordia" VII, Nr. 31/598, din 28/16 aprilie 1867.

[61] *Ibidem.*

[62] Cf. „Concordia", V, Nr. 21/380 din 14/26 martie 1862.

[63] Chibu Onisifor, *La „Congresul profesorilor români"* în „Luceafărul", 1910, nr. 9, p. 220.

care ar fi să se observe peste tot, cu modificările ici sau colea cerute de împrejurări, despre cărțile care ar fi să se întrebuințeze... cu un cuvînt despre mijloacele prin care s-ar putea mai ușor înainta învățarea limbii române în gimnazii"[64]. Aceste congregațiuni ar avea în final rolul de a rezolva rațiunile economico-administrative ale învățămîntului de-a unifica și sistematiza munca profesorilor, de-a fi o instituție care să trateze cu guvernul „spre folosul și onoarea națiunei"[65]. Această inițiativă a fost concretizată la Satu Mare încă în 1864, prin organizarea unei conferințe învățătorești în acest oraș[66]. Această inițiativă dincolo de stricta ei semnificație dezvăluie într-un context mai larg, existența unor preocupări meritorii, circumscrise unei vieți școlare românești temeinic așezate în Satu Mare, expresie în ultimă instanță a unei mișcări culturale românești a cărei realizări acced spre un loc de frunte într-o istorie a culturii românești sătmărene din veacul al XIX-lea.

Sfîrșitul secolului al XIX-lea aduce aspecte interesante privind viața școlară românească și mișcare pentru învățămînt românesc din orașul Satu Mare. Această perioadă poartă pecetea personalității Dr. Vasile Lucaciu, profesor de limba română la Liceul regal din Satu Mare. Activitatea lui aici fiind îndeobște cunoscută, vom insista doar asupra unor preocupări strict circumscrise activității culturale și didactice a Dr. Vasile Lucaciu. Între anii 1881—1884 el editează trei volume de lucrări filozofice intitulate „instituțiuni filozofice": Cartea prima. Logica, Satu Mare 1881, Cartea a II-a. Metafizica Satu Mare 1882, Cartea III. Filozofia morală, Satu Mare 1884. Aceste lucrări trebuie privite înainte de toate ca fiind destinate tinerei generații „generațiuni mai tinere" și voindu-se a fi cărți de edificare științifică „pentru progresul științelor în literatura română"[67], sau de edificare morală, scopul final era realizarea unui precedent teoretic al luptelor politice de emancipare a națiunii române: „Voiescu a mă lupta cu armele adevărului pe terenul civilizațiunii în interesul națiunei mele"[68]. Putem considera aceste lucrări — ținînd cont de calitatea autorului, acea de profesor — adevărate manuale școlare a căror editare, privită într-un context mai larg, se înscrie pe linia evolutivă a învățămîntului românesc din orașul Satu Mare. Mai mult decît atît, o parte din veniturile realizate din vînzarea acestor lucrări, erau destinate studenților români sătmăreni: „venitul curat este destinat pentru ajutorarea studenților mizeri. Ca să fie totuși remunerat încîtva spiritul de sacrificiu pentru asemenea cauză, azi foarte importantă"[69].

[64] Bran Petru, *Limba română în Satu Mare,* în „Amicul Școalei", Sibiu III, 1862, nr. 13, p. 111—112, cf. Ghibu O., op. cit.

[65] *Ibidem.*

[66] Grecu V. Victor, *„Amicul Școalei", prima revistă pedagogică din Transilvania* în „Centenarul revistei „Transilvania", Biblioteca Astra, Sibiu, 1969, p. 80.

[67] Dr. Vasile Lucaciu, *Instituțiuni filozofice. Cartea prima. Logica* Satu Mare, 1881 (postfață).

[68] *Ibidem,* p. 5.

[69] Dr. Vasile Lucaciu, *Instituțiuni filozofice: Cartea III, Filozofia morală,* Satu Mare, 1884 (postfață).

Dr. Vasile Lucaciu era preocupat totodată de dezvoltarea și perfecționarea cadrului organizatoric al învățământului din orașul Satu Mare. Astfel el propune la 1883 înființarea „Reuniunii învățătorilor din comitatul Satu Mare" precum și realizarea unui „internat-seminar pentru studenții români talentați", pe lîngă Liceul regal din Satu Mare[70].

Un moment deosebit de important, în lupta pentru promovarea învățământului românesc în orașul Satu Mare, îl reprezintă activitatea filologului sătmărean Ioane Marcu. Intelectual elevat el militează în permanență pentru introducerea în școli a limbii române moderne — înțelegînd prin aceasta, varianta ortografică latinizantă — „după cărțile cele noi", fiind preocupat în acest sens de elaborarea unei gramatici române[71]. Într-o scrisoare din 30 august 1885 către George Barițiu, cere ca manualele școlare să fie scrise într-o limbă pură, eludîndu-se „procedura irrațională", adică cea nelatinizantă[72]. După înlăturarea Dr. Vasile Lucariu pentru „sistematizarea catedrei române" de la școlile din Satu Mare, Ioane Marcu devine unul dintre cei mai aprigi combatanți pentru menținerea catedrei de limba română în fața încercărilor de a o desființa. Astfel inițiază în numele intelectualilor români din Satu Mare un memoriu pentru sistemizarea catedrei române" de la școlile din Satu Mare, Baia Mare, Carei trimițînd 200 de formulare de adeziune satelor românești din comitat pentru a convinge parlamentul din Pesta în problema menținerii catedrelor de limbă română[73]. „Memoriul intelectualității române din comitatul Satu Mare către parlamentul din Pești" va fi trimis la 1 mai 1885[74]. Personalitate de un larg orizont cultural, Ioane Marcu scrie la 30 mai 1885, redacției publicației „Revue du monde latin" din Paris, pentru a se înființa „o societate internațională latină spre ajutorarea noastră a românilor din Transilvania și părțile ungurene, pe teren școlar și cultural"[75]. Alături de el în acțiunile de emancipare școlară a românilor sătmăreni stau și alți reprezentanți ai intelectualității române de pe aceste meleaguri: Simion P. Desseanu, Ștefan Bilțiu, Iosif Pop, Petre Ciceronescu, Vasile Savaniu, Gavril Barbu, Avram Breban, Mihail Lucaciu, Alexandru Stețiu, George Marchiș, Ioan Marchiș etc.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, școala elementară din Satu Mare, instituită în urma unor mari eforturi desfășurate pe parcursul a unui secol și jumătate avut realizări remarcabile în instruirea și educarea copiilor români. Astfel între 1889—1891 după cum rezultă din datele oferite de două situații („informațiuni") pe anii 1889—1890 și 1890—1891, erau înscriși peste 300 de elevi între 6—12 ani, dar numărul celor care

---

[70] Biblioteca Academiei R.S.R. Mss. rom. 996, f. 250.

[71] Idem Mss. rom. 998, f. 176, cf. și Marcu Ioan, *Declarațiune în cauza limbei române din partea inteligenței române din comitatul Satu-Marelui,* Satu Mare, 1880.

[72] *Ibidem,* f. 145.

[73] *Ibidem.*

[74] Biblioteca Academiei R.S.R., Mss. 998, f. 149.

[75] *Ibidem;* scrisoarea din 17 iunie 1885, către George Barițiu.

frecventau școala era de 150—200. Școala avea 3 învățători: Vasiliu Silvași, Iuliu Hubanu și Vartolomeu Anderco, iar director era Vasiliu Cosmuță. Toți dascăli sînt absolvenți de preparandii. Vasiliu Silvași era dascăl în Satu Mare din 1870, iar ceilalți doi din 1888 și respectiv 1880. Clădirea școlii era construită din „materie solidă și avea 5 încăperi, din care 3 săli de clasă, cu cîte cinci bănci în fiecare clasă, cu cîte o tablă mare de scris în cele trei săli." Dintre materialele didactice existente se pot menționa cele cinci hărți și globuri pămîntești și „colecțiuni de istorie naturală", lipsind însă „instrumentele fizicale" adică materialele de laborator. Manualele folosite erau printre altele: Abecedariu romanu, Legendariu, Aritmetica, Geografia, Istoria, Obiectele naturale. Pe lîngă școală mai existau așa-numitele „edificii aeconomicale", adică grajduri, cotețe etc. Absolvirea fiecărei clase impunea susținerea unui examen care se desfășura între 18—20 iunie ale fiecărui an, examen la care 95% din elevi reușeau.[76]

Acestea pot oferi așadar o imagine detailată asupra situației școlii elementare românești din Satu Mare, care cu toate vitregiile timpului, a fost o realitate indubitabilă. Învățămîntul românesc din orașul Satu Mare, expresie a unei permanențe spiritualități românești conferă în cele din urmă date de referință fundamentale pentru restituirea culturii românești de pe aceste meleaguri.

Redescoperirea din documentele vremii a problematicii învățămîntului românesc din orașul Satu Mare și încercarea de prezentare în materialul de față doar a unor aspecte, rămîne fără îndoială deschisă spre noi cercetări, reevaluări și amendări.

[76] *Protocollum* ..., f. 154—160.

L'ENSEIGNEMENT ROUMAIN DU XVIIIe ET DU XIXe SIÈCLES À SATU MARE

(Résumé)

L'enseignement roumain du XVIIIe et du XIXe siècles à Satu Mare s'inscrit comme une réalité bien contourée dans l'histoire des Roumains de Satu Mare.

Les écoles roumaines de Satu Mare sont le résultat d'une société roumaine urbaine dont l'individualité est trés bien contourée du point de vue historique.

L'évolution de l'enseignement roumain à Satu Mare peut être détecté avec les premières institutions et arrivant jusqu'aux programmes d'emancipation culturelle de la fin du XIXe siècle.

CONTRIBUȚIA PREPARANDIEI DIN ARAD LA MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN PĂRȚILE VESTICE ÎN ANII 1815—1817

GYÉMÁNT LADISLAU
NICOLAE BOCȘAN
VIOREL FAUR

Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primii ani ai celui următor poartă pecetea procesului de afirmare a conștiinței naționale a românilor din monarhia austriacă. Acestei etape din procesul de afirmare a ideii naționale îi corespunde una similară în acțiunea politică, menită a imprima un spirit național tuturor factorilor componenți ai societății românești.

Românii din părțile vestice, încorporați Ungariei din punct de vedere politic și dependenți de ierarhia clericală sîrbă a Carlovitzului în problemele religioase, se afirmă la scurt timp după ardeleni în mișcarea națională, în concordanță cu progresele pe care le înregistrează conștiința națională românească în aceste locuri. Lipsea aici o intelectualitate puternică, capabilă să susțină programul cultural național, principalul cadru de manifestare a ideii naționale. Climatul propice creat de reformele monarhilor luminați dezvoltării culturale a românilor, îndeosebi sistemul școlar realizat și difuzarea cărții tipărite în limba română, ascendența economică a categoriilor sociale angajate în comerț și meșteșuguri, sporirea numărului oamenilor de condiție liberă, au dus în cele din urmă la crearea unei pături capabile să susțină un program politic și cultural, să afirme o conștiință națională, limpede conturată la finele veacului al XVIII-lea și începutul celui următor.

În același timp, ideile exprimate de iluminismul bănățean evoluează rapid spre național, parcurgînd într-un sfert de secol drumul de la idealul cosmopolit al cetățeanului austriac și de la conceptul religios de națiune illiră la afirmarea și definirea individualității națiunii române. Descoperirea naționalului la românii din aceste teritorii se realizează pe aceleași coordonate ca și în Transilvania propriu-zisă, angajînd în disputa care se va desfășura cu naționalitățile conlocuitoare, aflate în faza aceluiași proces de deșteptare națională, mărturia originii comune, a continuității și unității etnice și lingvistice, a unității de cultură, temeiuri care îndreptățesc un alt loc pentru români în cadrul național al monarhiei. În mod firesc, etapa pe care o parcurge monarhia se caracterizează printr-un puternic proces de separare națională[1], îndeosebi în-

[1] Vezi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 460—470 (Cap. *Națiunea ca descoperire a naționalității și statuare a civilității*).

tre naționalitățile care locuiesc în aceleași teritorii sau în teritorii învecinate, fiecare disputîndu-și întîietatea, vechimea, tradițiile. Fenomenul ca atare a încurajat și a grăbit afirmarea ideii naționale, a individualității fiecărei națiuni, atît în mișcarea culturală, cît și în cea politică.

În Banat privilegiile illirice, chiar în forma incompletă în care au fost aplicate, au determinat o serie de avantaje pentru români, care au beneficiat de prevederile lor în calitatea lor de ortodocși aflați sub jurisdicția ierarhiei sîrbe. Efectul acestora s-a făcut simțit îndeosebi în plan cultural, în contextul politicii generale de culturalizare promovate de monarhii luminați. Prevederile dietei din 1791, prin care se asigură drepturi cetățenești populației ortodoxe din Ungaria, lichidează de fapt privilegiile illirice, încadrînd și pe sîrbi în sistemul politic din Ungaria.[2] Echilibrul politic menținut cu atîta greutate de curtea vieneză prin contrapunerea elementului sud-slav tendințelor centrifuge ale nobilimii maghiare se destramă după Iosif II și Leopold II în condițiile regimului de reacțiune. De fapt acest proces de perimare a formulei politice care o constituiau privilegiile illire este evident și mai de timpuriu, în condițiile în care ierarhia bisericească începe să acapareze beneficiile acestor privilegii, lăsînd pe un plan inferior populația românească. Reacția acesteia este promptă, mai ales că noua situație creată concordă cu procesul de afirmare a conștiinței naționale. În acest fel, procesul de afirmare a unei individualități naționale românești în cadrul națiunii ortodoxe illire și unul corespunzător de separare națională firească din națiunea illiră constituie fenomenul dominant al vieții românești din aceste teritorii la începutul secolului al XIX-lea. După ce au evoluat pe același plan, într-o situație paralelă sau similară, dacă nu chiar identică uneori, de acum cele două popoare urmează o cale proprie, națională, fenomen evidențiat de tentativele de delimitare a instituțiilor, pînă acum comune, în instituții naționale. În mod deosebit procesul este vizibil în școală și biserică, amîndouă aflate în fruntea procesului de deșteptare națională. În același timp însă se va dezvolta o luptă politică pentru apărarea caracterului național al acestor instituții, se va elabora un program politic cu obiective imediate în materie de învățămînt și biserică, care, împreună cu mișcarea culturală a acestei epoci, și ea înscrisă pe aceleași coordonate naționale, dau imaginea mișcării naționale românești la începuturile ei. Aceasta avea în față modelul și experiența celei ardelene, argumentele invocate erau aceleași, conștiința națională avînd același conținut, indiferent că o afirmă ortodocșii sau uniții. Solidaritatea religioasă ortodoxă făcea loc acum solidarității etnice românești[3], care, depășind granițele confesionale, realizează un remarcabil exemplu de colaborare și conlucrare na-

[2] Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, p. 1.

[3] E. Turczynski, *The National Movement in the Greek Ortodox Church in the Habsburg Monarchy*, în „*Austrian History Yearbook*", III, pt. 3, 1967, p. 86.

țională. Pe acest fundal al ideologiei naționale unitare pentru toți românii, în cadrul programului politic general românesc, al cărui obiectiv final era emanciparea națiunii române și un alt loc pentru români în sistemul politic din monarhie, constatăm afirmarea unor obiective politice imediate specifice fiecărei provincii, în funcție de situația politică concretă a românilor din teritoriile respective.

Astfel una din formele pe care le îmbracă mișcarea națională în Banat și părțile vestice este acțiunea fruntașilor români pentru ocuparea posturilor de directori școlari și districtuali. Asemenea funcții au fost solicitate în 1794 de Nicolae Horga Popovici, în 1797—1800 de Paul Iorgovici, din nou în 1803 și 1807 de Iorgovici și apoi alții, fiecare din aceste momente constituind o parte a unei acțiuni mai largi care agită intelectualitatea românească în această perioadă.

În 1807, din părțile Aradului, 47 de învățători înaintează o petiție, cerînd numirea lui Ioan Opriș ca inspector școlar în districtul Oradiei[4]. Tot în 1807, din aceleași părți, este înaintată împăratului o petiție, semnată de Ștefan Atanasievici, Gheorghe Petrovici, Petru Popovici și Dimitrie Țichindeal, care cerea în numele „a toată nația română din Banatul timișan" numirea unui român în postul vacant de director al școlilor naționale. Se invoca în sprijinul cererii trecutul, vechimea și continuitatea de viață românească pe acest teritoriu.[5]

Acțiunea românească din 1807 se desfășura cu sprijinul direct al episcopului unit al Oradiei Samuil Vulcan, care îl recomanda pe Ioan Opriș lui Iacob Pethö, inspectorul școlilor naționale din Buda, pentru postul de director al districtului școlar Oradea[6]. La intervenția lui Țichindeal, care-i trimite o copie a recursului maiestatic, Samuil Vulcan susține în 30 octombrie 1807 pe lîngă consilierul Lanyi candidatura lui Grigore Obradovici pentru districtul Timișorii. Ca urmare a acțiunii bănățenilor, în 18 august 1807 Vulcan era încunoștințat că împăratul a ordonat ca la numirea în această funcție să fie luați în considerare și candidații români.[7] Activitatea petiționară intensă din anul 1807 nu este întîmplătoare, ea coincide cu vizita împăratului, ceea ce a determinat o mobilizare mai largă a fruntașilor români.

Chestiunea directorilor și inspectorilor școlari continuă să fie un obiectiv al luptei politice românești pînă la sfîrșitul deceniului trei al

---

[4] V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului*, Arad, 1974, p. 50. Acțiunea nu este lipsită, se pare, nici de amestecul lui Moise Nicoară, care este acuzat că ar fi agitator. Vezi C. Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, 1943, p. 22, 402.

[5] Petiția a fost publicată de Iosif Vulcan, *Dimitrie Cichindeal, date nouă despre viața și activitatea lui*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare", ser. II, tom. XIV, 1891—1892, p. 326—328. Comentarii la C. Bodea, op. cit., p. 55—56 și A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Arad, 1912, p. 7—8.

[6] Iacob Radu, *Samuil Vulcan episcopul român unit al Orăzii Mari și biserica ortodoxă română*, Oradea, 1925, p. 99.

[7] Ibidem.

secolului al XIX-lea. Este o parte integrantă a luptei pentru apărarea caracterului național al școlii românești din Ungaria, pentru consolidarea acestei instituții culturale prin intermediul căreia urma a fi difuzată ideologia națională. În 1811 românii din aceste locuri protestează împotriva destituirii lui Grigore Obradovici, înlocuit cu Moise Arsici. Din nou Samuil Vulcan intervine pe lîngă referendul Lanyi și arhiepiscopul Hohenwart pentru reprimirea lui Obradovici. Intervenția românească a avut ecou, de vreme ce în 9 martie 1812 chiar împăratul cere părerea lui Vulcan în legătură cu Gr. Obradovici, Moise Arsici și Luca Kengyelacz. Episcopul orădean recomandă și de această dată pe Gr. Obradovici.[8]

În acest fel problematica românească intră în atenția cercurilor imperiale. Nemulțumită de lipsa de activitate a comisiilor însărcinate după dieta din 1791 să elaboreze proiecte pentru îmbunătățirea situației școlare și religioase a populației ortodoxe românești, curtea solicită în 1810—1811 episcopilor români să înainteze propunerile lor în aceste chestiuni. Ioan Bob în 1810[9], Vasile Moga, în scris și în intervenții personale făcute în 1812 la curte și Samuil Vulcan în 1811[10], se pronunță pentru dezvoltarea școlilor naționale, pentru admiterea românilor în conducerea districtelor școlare. Samuil Vulcan propunea și introducerea calendarului gregorian, a alfabetului latin, înființarea unor seminarii teologice pentru români, instituirea unor episcopi români în diecezele cu majoritatea populației românești. Programul preconizat de episcopul Vulcan va fi preluat în întregime de mișcarea românilor din părțile vestice. Punctele enunțate mai sus vor fi regăsite aproape în aceeași formulare în memoriile și petițiile înaintate de românii de aici diferitelor foruri. Episcopul orădean a procedat și la o consultare a fruntașilor români din Transilvania, solicitîndu-i să-și exprime părerile în acest sens. Printre cei solicitați s-a aflat și Petru Maior, care înaintează un raport privind măsurile ce trebuie luate pentru îmbunătățirea stării culturale a românilor ortodocși, ridicarea nivelului clerului român, prevederi adoptate în mare parte de episcopul Vulcan.[11]

Înființarea Preparandiei arădene deschide o etapă nouă în mișcarea națională românească din părțile vestice. Ea devine cel mai important centru al mișcării culturale și politice a românilor din ținuturile vestice, avînd în profesorii ei conducătorii acestei lupte. Pe lîngă rolul de conducere pe care și-l asumă, Preparandia trimite în satele din aceste locuri nu numai o remarcabilă pleiadă de dascăli chemați să lumineze poporul, ci și contingentele de luptători ai mișcării naționale, realizîndu-se acum o suprafață mai largă de contact cu masa poporului, o gru-

[8] Ibidem, p. 100.
[9] V. Popeangă, op. cit., p. 53.
[10] „Unirea", 11, nr. 32, 10 aug. 1901, p. 262—263.
[11] „Unirea", 11, nr. 29, 20 iul. 1901, p. 239. La P.S. Petru Maior adaugă: „Înainte de toate Maiestatea Sa ar trebui să persuadeze pe magnați că promovarea culturei poporului român va fi spre folosul țării."

pare cu rosturi importante în mișcarea națională, care va sprijini dezideratele politice românești.

Deja din 1813 profesorii Preparandiei apar în fruntea acțiunii pentru episcop român la Arad, ceea ce le atrage riposta ierarhiei de la Carlovitz. Autoritățile ecleziastice semnalează că acțiunea lui Țichindeal și Diaconovici Loga, desfășurată în secret, agită preoții din diecezele Vîrșeț, Arad, Timiș.[12] Erau invinuiți că au instigat în numele „poporului valahic",[13] că stîrnesc și propagă naționalismul român și sînt autorii instanței înaintate împăratului în numele clerului și poporului român din acele părți.[14]

Încă din această perioadă în fruntea acțiunilor românești stă Dimitrie Țichindeal, acel spirit neliniștit (inquietus) cum îl denumesc documentele oficiale. Din toamna anului 1813, cu sprijinul episcopului Vulcan, începe mișcarea pentru episcop român, aflîndu-se în fruntea ei pînă în august 1815.[15] În cadrul mișcării, în paralel cu obiectivul principal al luptei românești, se dezvoltă și alte revendicări, conturînd deja conținutul programului politic al românilor din aceste teritorii. Problematica școlară continuă să ocupe un loc important. După ce în 1813 profesorii români se plîng lui Uroš Nestorovici de starea rea a localului școlii[16], în 1 ianuarie 1814 cer acestuia să nu pună director local un negustor nepriceput în treburile școlare, care urmărește prin această funcție interese personale.[17] Această cerere este sprijinită de Țichindeal și pe lîngă episcopul Vulcan, cerîndu-i să provoace înlocuirea lui Arsici.

În 13 februarie 1814 întreg corpul profesoral repetă aceeași cerere către episcopul Vulcan, subliniind importanța directorilor și episcopilor români pentru ridicarea neamului românesc. Cereau directoratul Lugojului pentru Constantin Diaconovici Loga și al Timișorii pentru I. Mihuț.[18] În răspunsul său din 29 martie episcopul orădean le comunică că cererile românești au fost înaintate încă din 18 martie palatinului, arhiepiscopului Hohenwart și consilierului Martin Lorenz, susținînd aducerea unor români în fruntea celor două directorate.[19] Același lucru îi

---

[12] Radu Flora, *Dositej și Țichindeal*, în „*Lumina*", 1, 1967, nr. 1—2, p. 82.

[13] Ibidem, p. 83—84.

[14] I. Vulcan, op. cit., p. 360.

[15] Despre rolul lui Țichindeal în mișcarea națională românească vezi N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", 19, 1976, p. 127—147.

[16] I. Vulcan, op. cit., p. 342. Petiția este semnată de Țichindeal, Mihuț, Diaconovici și Iorgovici.

[17] Ibidem, p. 345.

[18] I. Radu, op. cit., p. 101. „Luminat cunoști — scriau profesorii în 13 februarie 1814 — că starea aceasta jalnică în care se află acum românii o au pricinuit cei mai mari ai besericii stăpînitori, carii de alt neam și cu totul vitregi fiind, în multe fealiuri de meșteșuguri cu scăderea și stricăciunea neamului nostru au căutat loruși ridicarea și folos privat. Din această jalnică stare altmintrelea neamul nostru nu se va mîntui pînă cînd din sînul său va avea episcopi."

[19] Ibidem, p. 102.

răspunde și lui Țichindeal în 27 mai, aducîndu-i cu acest prilej și elogii pentru faptul că a folosit litere latine[20].

Profesorii acționează în cursul anului 1814 pe diverse planuri, prin petiții adresate lui Nestorovici sau apelînd la sprijinul episcopului Vulcan, pentru apărarea autonomiei consesului, românesc în întregime, lovită prin dispoziția lui Nestorovici din decembrie 1813, potrivit căreia directorul local Arsici urma să participe la ședințele consesului. Ca urmare a acestei acțiuni inspectorul revine asupra hotărîrii menționate.[21]

Mișcarea românească dobîndește amploare prin declanșarea acțiunii pentru episcop „de neam român cu sîngele și cu inima", pregătită de Țichindeal, în colaborare cu episcopul Vulcan, din toamna anului 1813.[22] După ce au fost adunate semnăturile, petiția a fost înaintată împăratului la 14 iulie 1814.[23] Reacția conjugată a autorităților ecleziastice și politice este promptă. Țichindeal este destituit din postul de catehet, iar în cursul anului 1814—1815, la cererea comitatelor și a ierarhiei clericale, Fabulele sînt confiscate în toate comitatele din această parte a țării. Țichindeal este anihilat astfel din punct de vedere politic și în locul lui în fruntea mișcării se așează Moise Nicoară.

Conlucrarea acestuia cu profesorii Preparandiei este și mai strînsă. Acțiunea românească își lărgește cadrul de manifestare, atît sub aspectul forțelor participante, cît și al direcțiilor programatice. Alături de clerul antrenat în susținerea cauzei episcopului român, ca urmare a angajării profesorilor, la acțiune vor lua parte și învățătorii școlilor românești, lărgind baza socială a mișcării naționale. Sub aspect programatic se constată o extindere a cererilor românești asupra unei problematici mai largi, care cuprinde și chestiuni școlare, situația Preparandiei, a directorilor școlari, baza materială a școlilor, limba de predare ș.a. Totodată acțiunea își extinde legăturile, pe lîngă patronajul lui Vulcan, cu cercurile românești din Buda, Pesta și Viena, antrenînd, într-o formă sau alta, fruntași ai vieții publice românești din imperiu, Petru Maior, Aron Budai ș.a. Profesorii Preparandiei mențin o strînsă legătură cu Moise Nicoară, fiind principala legătură a acestuia cu categoriile pe care le reprezenta la Viena.

---

[20] I. Vulcan, op. cit., p. 289.

[21] T. Botiș, *Istoria școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, p. 34.

[22] Pentru bibliografia problemei vezi: I. Vulcan, op. cit.,; C. Bodea, op. cit.; T. Botiș, *Pagini din istoria dezrobirii*, în *Triumful ortodoxiei din Arad*, p. 161—190; A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Arad, 1912; Idem, *Documente privitoare la istoria diecezei Aradului*, în „Anuarul Institutului teologic din Arad pe 1916—1917", nr. X; Ștefan Pop, *Frămîntări românești în jurul scaunului episcopesc de la Arad*, Arad, 1929; D. Ioanovici, *Cîteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad*, în „Revista teologică", 1916, nr. 9—20; R. S. Molin, *Afurisirea lui Moise Nicoară*, Oravița, 1925.

[23] Instanța clerului și poporului românesc din eparhia Aradului în „Biserica și școala", 1878, nr. 27—28; „Foaia diecezană", 1886, nr. 9.

În 1815 unul din obiectivele mișcării vizează ocuparea posturilor de directori, în primul rînd cel rămas liber al Caransebeșului, unde sprijină candidatura lui I. Mihuț. Țichindeal scria în acest sens lui I. Berici, actuarul Deputației școlare de la Pesta. În 13 decembrie 1815 învățătorii L. Roșu și Petru Scăiușan cer lui Samuil Vulcan să intervină la curte în același scop, cerere pe care episcopul o sprijină pe lîngă I. Lanyi. Acțiunea românească este încununată în 1816 prin numirea lui I. Mihuț în postul de director al districtului Caransebeș.[24]

Ecoul acțiunii lui Țichindeal, foarte puternic în 1815, la care se adaugă agitațiile celorlalți profesori, ale clerului, cuprinde în cele din urmă și elevii de la Preparandie și din școlile românești. Acuzele aduse lui Țichindeal menționau, în primul rînd faptul că Fabulele sale au fost difuzate printre elevi, că au fost utilizate ca obiect de studiu în școli, că au fost răspîndite printre învățători în cea mai mare parte.

Din aceste motive ierarhia ecleziastică este foarte îngrijorată în vara anului 1815 pentru examenele care urmau să aibă loc și ordonă supravegherea atentă a examenului condus de Țichindeal, obligat să rămînă în funcție după destituirea sa pînă la terminarea examenelor. De asemenea mitropolitul ordonă supravegherea foarte strictă a elevilor, pentru ca aceștia să nu fie cuprinși de idei periculoase.[25]

În petițiile înaintate în 1815 problematica școlară a ocupat un loc important. Al treilea recurs înaintat de deputații români la 27 noiembrie, referindu-se la problema Preparandiei, apără caracterul ei românesc, propunînd și alegerea membrilor clerului român dintre absolvenții acestui institut.[26]

La obiecțiile aduse de Cancelaria aulică punctelor petiției din 27 noiembrie, Nicoară cere tuturor fruntașilor români, lui Petru Maior, I. Mihuț, D. Țichindeal, dovezi în sprijinul plîngerii românești. Episcopul Vulcan îi trimite o scrisoare primită de la I. Obradovici, care-i semnala abuzurile autorităților în numirile de directori locali[27]; îi scrie apoi I. Mihuț prezentîndu-i condițiile mizerabile ale localului Preparandiei, abuzurile directorilor locali împotriva profesorilor, greutățile întîmpinate de tinerii români de la gimnaziul din Arad.[28] De asemenea i-a scris Petru Maior, trimițîndu-i date istorice despre trecutul bisericii române din Transilvania[29], Dimitrie Țichindeal, care-i făcea cunoscute demersurile episcopului Vulcan pe lîngă înalții funcționari ai imperiului, faptul că a reușit să trezească interesul autorităților pentru cauza românilor, obținînd chiar promisiunea înlocuirii lui Nestorovici cu un român. Îi recomandă apoi să susțină la Viena introducerea alfabetului

[24] Datele la V. Popeangă, op. cit., p. 65.
[25] T. Botiș, *Istoria școalei normale*, p. 38.
[26] C. Bodea, op. cit., p. 73.
[27] Ibidem, p. 182. Anexa XXXIX.
[28] Ibidem, p. 184. Anexa XLI. I. Mihuț către M. Nicoară, Arad, 19 dec. 1815.
[29] Ibidem, p. 191. Anexa XLVII. Buda, 6 febr. 1816.

latin, care poate grăbi procesul de separare[30] Ţichindeal revine în mai multe rînduri[31], făcîndu-i cunoscute abuzurile unor directori sau inspectori împotriva şcolilor româneşti din Felnac, Hulvez, Chinezu, Claria ş.a. I se alătură şi Meletie Stancovici, parohul Oradiei, care, printre altele îi scria: „Iară pentru folosul cel de comun al neamului românesc noi trei eu, Clintoc şi cu învăţătorul Iosif, cu toată supunerea lucrăm." Alte argumente îi furnizează Ioan Şerban, colegul în deputăţie, care îi face cunoscute piedicile aduse folosirii limbii române în biserici de arhimandritul Moise Manuilovici.[32] Din nou Mihuţ revine în 16 februarie 1816 făcîndu-i cunoscut faptul că i s-a trimis o petiţie în 13 februarie, care s-a rătăcit undeva în Pesta. Cu acest prilej îi comunică cele 11 puncte, subliniind prioritătile acţiunii românilor: introducerea literelor latine; Preparandia să aibă un director propriu român; numirea unui român în scaunul episcopal din Arad. Pe lîngă acestea, îi cerea să vegheze la numirea unui director român în districtul Lugoj, la numirea altor directori locali, a profesorilor români, la tipărirea cărţilor cu litere latineşti, dotarea cu cărţi noi în locul vechilor cărţi bisericeşti, apărarea vechiului gimnaziu arădan, desfiinţarea pedepselor şi altele.[33]

Autorităţile sînt deja îngrijorate de amploarea agitaţiilor din rîndurile învăţătorilor. Luca Kengelacz îl informa pe Uroš Nestorovici că în rîndul învăţătorilor au apărut convulsiuni. În raportul înaintat Consiliului Locumtenenţial Uroš Nestorovici semnala această agitaţie, nominalizînd pe învăţătorii George Velia din Ticvaniul Mare şi Matei Cherciu din Comorîşte, care, influentaţi de Ţichindeal, au adunat la Ticvaniul Mare 30 de învăţători, prilej cu care au făcut planuri de organizare a directorului şi de afirmare a limbii române. Kengelacz îi denunţa pe cei doi că au celebrat pe Horea şi Cloşca, că şi-au exprimat dorinţa de a imita atitudinea celor doi eroi. Despre Horea şi Cloşca făcea pomenire Sava Tököly atunci cînd vorbea despre lupta pentru limbă şi cultură condusă de profesorii Preparandiei.[34]

În acest timp Preparandia este serios ameninţată de noile măsuri preconizate de directorul şcolilor ortodoxe Nestorovici. În baza intimatului nr. 28758 din 24 octombrie 1815, înaintat de Consiliul Locumtenenţial lui Uroš Nestorovici, ca urmare a întîmpinării făcută de acesta în 8 august a aceluiaşi an, s-a ordonat introducerea limbii sîrbe ca obiect de studiu în Preparandie. Motivînd această măsură, Consiliul arăta că deşi există nouă tineri cunoscători ai limbii sîrbe şi române în Preparandie şi treptat pot fi primiţi mai mulţi cunoscători ai celor două limbi, care să poată fi folosiţi ca învăţători în comunele locuite de o populaţie mixtă sîrbo-română, totuşi, pentru a avea numărul de în-

[30] Ibidem, p. 192. Anexa XLVIII. Becicherecul Mic, 6/18 febr. 1816.

[31] În 11/23 febr. 1816 (anexa XLIX la lucr. cit.), în 4/16 martie 1816 (anexa LII) şi 25 martie 1816 (anexa LIV).

[32] Anexa L şi LIII la C. Bodea, op. cit., p. 196, 200.

[33] Ibidem, p. 197—198.

[34] V. Popeangă, op. cit., p. 63—64.

vățători asigurat, să nu se introducă o catedră nouă pentru predarea limbii sîrbe, ci aceasta să se facă de unul din profesorii cunoscători ai limbii elevilor care doresc să fie pregătiți pentru comunele respective. Intimatul este comunicat consesului împreună cu indicațiile lui Uroš Nestorovici privind măsurile organizatorice ce trebuiesc luate.[35]

Aducînd „umilă recunoștință" inspectorului Uroš Nestorovici pentru „grija și solicitudinea" pe care o poartă institutului, profesorii „îndrăznesc" a-l ruga să fie dispensați de efectuarea dispozițiilor de mai sus din mai multe motive: catehetul este nou și abia face față solicitărilor celor doi ani, profesorul Mihuț a fost grav bolnav și nu este refăcut încă, iar profesorii Iorgovici și Diaconovici nu cunosc limba sîrbă atît de bine ca să poată preda gramatica acesteia. La toate cele menționate se adaugă apoi și apropiatele examene.[36]

Începea un lung dialog între profesori și Nestorovici în legătură cu introducerea limbii sîrbe, primii tergiversînd cît se putea aplicarea dispozițiilor, în vreme ce inspectorul făcea presiuni pentru înfăptuirea lor. Ridicîndu-se în apărarea caracterului național al institutului și a autonomiei consesului, profesorii vedeau în intimatul Consiliului, decretat în urma demersurilor lui Nestorovici, un mijloc de deznaționalizare și o frînă în dezvoltarea programului național de luminare, inițiat de profesorii români.

Paralel cu dialogul purtat cu Nestorovici, Nicoară este înștiințat la Viena de noile măsuri întreprinse împotriva instituțiilor românești. Scrisoarea preoților și protopopilor eparhiei Aradului din 4/16 aprilie 1816 îi face cunoscute „niscai lucruri care redicarea și luminarea neamului nostru pe lîngă toate înaltele orînduieli spre norocirea noastră îndreptate o împedecă": interzicerea limbii române în bisericile ortodoxe din Arad; măsurile luate împotriva preparanzilor care cîntau românește în biserica Sf. Ioan; introducerea limbii sîrbe în preparandie, contrară intențiilor inițiale ale curții care a aprobat 3 școli diferite pentru ca fiecare națiune să aibă școală în limba proprie, altfel ar fi ridicat numai o singură școală; demiterea lui Țichindeal, în ciuda meritelor dovedite, fără a i se da posibilitatea să se apere; profesorii Iorgovici și Diaconovici, deși au dovedit merite deosebite în luminarea neamului, nu au fost atestați pînă la acea dată; angajamentul directorului Sabba Arsici de a ridica o nouă clădire pentru Preparandie a fost uitat cu desăvîrșire. Clerul își exprimă convingerea că Nestorovici urmărește desființarea Preparandiei.[37]

La Preparandie profesorii continuă să reziste. În 27 martie înaintează un raport explicativ, căutînd să justifice amînarea aplicării dis-

[35] Rescriptul lui Uroš Nestorovici nr. 66 din 22 febr. 1816 (copie de epocă), la Arh. Episcopiei Oradea, neorg.

[36] Idem, *Copia relationis Consessus Litterarii ad Magnificum Dominum Consiliarium Regium Superiorem Inspectorem* etc., din 28 febr. 1816, semnată de cei patru profesori.

[37] C. Bodea, op. cit., p. 203—207. Anexa LV.

poziţiilor inspectorului. La intervenţia categorică a acestuia din 4 aprilie, profesorii iau un angajament formal prin raportul din 19 aprilie 1816. Tendinţa rămîne însă aceeaşi, de a amîna cît mai mult aplicarea dispoziţiilor privind introducerea limbii sîrbe. Păstrînd aceeaşi motivare, consesul comunică acum că profesorul Diaconovici, cu aprobarea consesului, îşi asumă pentru un semestru sarcina predării limbii sîrbe, cu precizarea ca inspectorul să o transfere în continuare unuia din profesori sau catehetului. La 26 aprilie consesul va aduce la cunoştinţa preparanzilor dispoziţia în mod solemn, în prezenţa directorului local.[38]

Tactica profesorilor atrage repede nemulţumirile inspectorului Nestorovici. La opinia consesului din 19 aprilie, acesta răspunde că se tergiversează aplicarea dispoziţiei regale şi a ordinelor sale privind introducerea limbii sîrbe, că nu s-a stabilit încă orarul de predare al limbii sîrbe. Dispune din nou ca Diaconovici să-şi asume predarea acestei discipline, iar profesorii să nu se mai opună prin motive neîntemeiate, să arate respectul cuvenit autorităţilor. Consesul să ia în cercetare pe acei care aţîţă tineretul din Preparandie, cum rezultă din informaţiile autentice pe care le deţine, să fie reintrodusă ordinea pentru a îngrădi separaţia între naţiunea română şi sîrbă, accentuată prin poziţia consesului, restabilind condiţia de veacuri dintre ele. Menţionînd faptul că a primit ordine severe pentru supravegherea strictă a acţiunilor profesorilor, ordonă să se publice dispoziţia sa în conses, unde să-l invite şi pe directorul Arsici, să se aducă la cunoştinţa celor care se opun dezaprobarea sa gravă, iar în termen de trei zile consesul să raporteze aplicarea acestor dispoziţii.[39]

În 19 mai Nestorovici revine şi mai categoric, cu măsuri organizatorice precise. Deoarece a aflat din relaţii demne de încredere că profesorii intenţionează să amîne introducerea limbii sîrbe pentru cei care doresc să predea în şcoli mixte şi nu vor să aplice ordinul regesc în acest sens, pe lîngă repetarea dezaprobării sale, dispune ca limba sîrbă să se introducă în locul orelor prevăzute pentru cîntec ritual (în loc de o oră pe zi aceasta se va face de două ori pe săptămînă, fără o provoca vreun impediment în orar.[40]

În faţa acuzaţiilor aduse că tergiversează introducerea limbii sîrbe, profesorii răspund în 27 mai, scuzîndu-se că nu intenţionau acest lucru, dar aplicarea măsurilor era prevăzută a se îndeplini după Paşti. Preparanzii fiind plecaţi acasă după alimente, din cauza ploilor abundente şi a drumurilor devenite impracticabile, foarte mulţi s-au reîntors mai tîrziu, majoritatea bolnavi. După începerea cursurilor la 1 mai au avut loc inundaţii mari, care au afectat localul şcolii şi periferia unde stăteau

---

[38] Arh. Episcopiei Oradea, neorg. *Relatio Consessus ad Litteras Magnificentiae suae Domini Consiliarii Nestorovici* (copie de epocă).

[39] Idem, Rescriptul lui Nestorovici nr. 122 din 16 mai 1816; Biblioteca Episcopiei Arad, Ms. 119, *Protocollum Actorum Consessus Litterarii,* nr. 49, 15 mai 1816. (În continuare *Protocollum*).

[40] Arh. Episcopiei Oradea, neorg. Rescriptul nr. 125 din 19 mai 1816.

elevii. După retragerea apelor doctorul comitatului a interzis ținerea de cursuri pînă la 19 mai, datorită pericolului de epidemie și condițiilor din școală. Deși profesorii nu au vrut să amîne aplicarea dispozițiilor, condițiile obiective au împiedicat punerea în aplicare a înaltelor ordine.[41]

În 22 mai consesul declară, în legătură cu introducerea limbii sîrbe și restabilirea bunelor relații cu directorul local, că elevii au hotărît ca în locul limbii sîrbe să fie introdusă limba maghiară, iar în ceea ce privește directorul local, acesta a fost exceptat de la ședințe.[42]

În adresa nr. 140 din 17 iunie Nestorovici își repetă nemulțumirea față de rezistența profesorilor, menționînd și faptul că cererea de a fi trimise numele atîțătorilor a fost de prisos. Consesul se pronunță în aceeași termeni vagi, hotărînd a sluji cu devotament reputația profesiunii lor și dispozițiile directorului.[43]

Între timp acțiunea românească s-a manifestat la sinodul de la Carlovitz pentru alegerea episcopului, unde suferă un eșec.[44] Pe fondul luptei pentru episcop, lupta profesorilor împotriva tendințelor de deznaționalizare este declarată pe față. Nestorovici acuză direct profesorii în 27 iunie 1816, pe Iorgovici că a participat la sinodul de la Carlovitz ca interpret, pe Diaconovici și întreg corpul profesoral că uneltesc, așa cum îi relatează străinii. În nota trimisă le cere imperativ să dea declarații scrise în care să-și precizeze poziția, ce au întreprins pînă acum, de ce se amestecă în chestiuni străine de funcția pe care o îndeplinesc, Iorgovici să-și motiveze pe larg atitudinea.[45]

După eșecul de la sinodul din Carlovitz românii declanșează cu și mai mare intensitate lupta, activînd toate direcțiile ei de manifestare. Amploarea mișcării este însoțită de o dezvoltare corespunzătoare a conținutului ei programatic, aproape în întregime laic, deși ponderea clerului în cadrul mișcării era dominantă. Petiția înaintată la 9 iulie 1816, în numele clerului și poporului român, aduce în fața împăratului o problematică cultural-politică bogată, cu o largă argumentație, din care problema alfabetului latin, piedicile puse accesului preparanzilor și națiunii române în general la cultură, tendințele de deznaționalizare ale unui popor care locuiește de secole acest pămînt, degradarea localului Preparandiei și așezarea acestuia într-un loc neprielnic, atitudinea directorului local Sabba Arsici și a inspectorului Nestorovici, completarea catedrelor vacante cu profesori sîrbi, introducerea limbii sîrbe în Preparandie, persecuțiile lui Nestorovici împotriva profesorilor, folosirea contribuției bănești a românilor la dezvoltarea școlilor sîrbești, depășesc cadrul luptei pentru episcop spre o problematică culturală laică, com-

[41] Idem. Copia Relationis Consessus Litterarii din 15/27 mai 1816.
[42] Biblioteca Episcopiei Arad, Ms. 119, Protocollum, nr. 52, 22 mai 1816.
[43] Idem, Protocollum, nr. 54, 12/24 iunie 1816.
[44] Amănunte la C. Bodea, op. cit., p. 82—89.
[45] Arh. Episcopiei Oradea, neorg. Rescriptul nr. 155, 27 iunie 1816 (copie de epocă).

plexă, care vizează în final dezvoltarea instituțiilor culturale naționale, în spiritul idealului luminării dominant în ideologia și practica iluminismului românesc. În final petiția cerea împăratului aducerea lui Moise Nicoară în scaunul episcopal, sau, dacă nu era posibil, numirea acestuia în fruntea școlilor ortodoxe din Ungaria în locul lui Nestorovici.[46]

În aceeași termeni se adresa Moise Nicoară împăratului în iulie 1816, cerînd în numele națiunii sale o comisie nepărtinitoare, care să verifice la fața locului plîngerile națiunii române. Marea petiție în 57 de puncte, „Motivele care determină clerul și poporul românesc din dieceza Aradului să implore pe M. sa să binevoiască a le numi un episcop de neam și suflet român", face cunoscut împăratului, în termeni concreți, nedreptățile făcute de ierarhia ecleziastică națiunii române, piedicile puse în calea afirmării individualității sale: interzicerea lecțiilor cu conținut bisericesc în limba română pentru preparanzi și a cîntecelor bisericești în limba română; faptul că profesorii preparandiei nu au fost confirmați nici după patru ani, starea deplorabilă a localului școlii și lipsa de interes a directorului Arsici care s-a angajat să facă unul nou; introducerea limbii sîrbe în școlile românești, folosirea sumelor de bani ale fondului școlar ortodox în cea mai mare parte pentru dezvoltarea școlilor sîrbești.[47]

Exemplele concrete din marea petiție a lui Nicoară au fost rodul unei largi consultări a populației românești și a fruntașilor ei. Din adnotările cuprinse pe marginea manuscrisului rezultă că pentru problematica școlară și culturală Nicoară a folosit exemplele aduse de profesorii Mihuț, Iorgovici și Diaconovici, care au avut astfel o contribuție importantă la elaborarea memoriului. Stările semnalate în memoriul amintit au produs îngrijorare în mediul curții, determinînd împăratul să ordone constituirea unei comisii care să constate nedreptățile făcute românilor.[48]

Elevi sau absolvenți ai Preparandiei depun mărturii scrise lui Moise Nicoară în august 1816 în legătură cu piedicile puse limbii române în biserică sau școală.[49] La rîndul său episcopul Vulcan intervine din nou în chestiunea Preparandiei pe lîngă înalții funcționari din capitala imperiului.[50] Mihuț poartă o bogată corespondență cu învățătorii din toată zona vestică a țării, în cea mai mare parte absolvenți ai Preparandiei,

---

[46] C. B o d e a, op. cit., p. 220—222. Anexa LXV.

[47] Ibidem, p. 224—240. Anexa LXVIII. Viena, 17 iulie 1816. Pentru problematica școlară interesează punctele 43, 44, 45, 47, 49, 52.

[48] Ibidem, p. 89. Între altele împăratul scria cancelarului următoarele: „Vreau ca cele ce se cuprind în acest recurs anexat al nației române, conținînd plîngerile lor, să fie cercetate punct cu punct de bărbați nepărtinitori, în modul cel mai grabnic . . ."

[49] Asemenea arătări depun Ion Indricău, preparand în anul I, Silaghiu Ion și Taşic Pavel, absolvenți, Munteanu Ioan, Micloși Mihai, Gaitovici Iacob, preparanzi în anul II. Vezi C. B o d e a, op. cit., anexele LXXIII, LXXIV, LXXV.

[50] Ibidem, p. 249. Anexa LXXIX. „Despre școala preparanzilor din Arad încă am vorbit unde am socotit că se cuvine."

indicînd ce atitudine să ia față de abuzurile și nedreptățile ierarhiei bisericești. Prin intermediul directorilor locali Nicoară avea legături în numeroase localități românești.[51] La Lipova, de exemplu, acțiunea lui este sprijinită de Lazăr Roșu și Vasile Georgevici, alias Lungu, care organizează „șezători nocturne" unde Moise Nicoară se întîlnea cu „aderenții" săi. Atunci cînd a străbătut satele din această regiune pentru a aduna semnături, Nicoară a avut sprijin în învățătorii localnici. La Buteni dascălul Luce Filip „mai înainte de venirea lui încă tot mereu umbla . . . atîțînd clerul și norodul".[52]

Amploarea pe care a luat-o mișcarea românească îngrijorează autoritățile. După lungul dialog purtat cu consesul, de pe poziții de forță, în august Nestorovici recurge chiar și la Țichindeal, sfătuindu-l să transmită profesorilor să înceteze acțiunea împotriva ierarhiei bisericești.[53] Tot în august admonestează serios în scris corpul profesoral.[54]

Mitropolitul la rîndul lui acuză corpul profesoral, pe Mihuț și Diaconovici mai ales, că sînt străini cu inima de națiunea illiră, că răspîndesc idei de despărțire, despre care activitate menționează că posedă documente autentice.[55]

În martie 1817 profesorii se agită pentru mărirea salariilor, pentru îmbunătățirea statutului profesorilor. În mare parte însă pierd din drepturile anterioare, din statutul autonom avut anterior. Din martie li se interzice să mai înainteze vreun act fără semnătura catehetului.[56] Noua măsură venea și în urma faptului că un „anonim" înaintase o instanță la Cancelaria aulică despre starea rea în care se afla școala preparandă. Același anonim alătura instanței, în sprijinul plîngerii românești, copii după documente din arhiva consesului, care au putut fi procurate numai de unul dintre profesori. Ancheta întreprinsă de Nestorovici nu dă rezultate, întrucît profesorii neagă faptul că vreunul dintre ei cunoaște autorul instanței respective sau că ar fi extras vreun document din arhiva consesului.[57]

Descoperirea copiilor rescriptelor lui Nestorovici din mai 1816 în legătură cu introducerea limbii sîrbe și a răspunsurilor profesorilor la aceste rescripte în arhiva episcopiei din Oradea ne determină să identificăm respectivul „anonim" cu episcopul Vulcan, sau, în orice caz,

---

[51] În scrisoarea sa către Moise Nicoară, Iosif Pop (Popescul), învățător din Oradea, scrie despre „corespondențiile avute cu domnul Mihuț", denunțate de un adversar.

[52] V. Popeangă, op. cit., p. 65, 70.

[53] C. Bodea, op. cit., p. 243. Scrisoarea lui Țichindeal către Nicoară din 14 aug. 1816.

[54] Bibl. Episcopiei Arad, Ms. 119, *Protocollum*, nr. 68 din 19 aug. 1816.

[55] T. Botiș, op. cit., p. 40.

[56] Bibl. Episcopiei Arad, Ms. 119, *Protocollum*, nr. 12—13 din 17 martie 1817.

[57] Idem, nr. 30 din 29 mai 1817, nr. 34 din 19 iunie, nr. 46 din 25 iulie, nr. 53 din 28 iulie; T. Botiș, op. cit., p. 41.

să-i acordăm acestuia un rol important în acțiunea întreprinsă pe lîngă Cancelaria aulică. Alături de aceste documente care demascau intențiile inspectorului școlilor naționale neunite, au mai fost expediate „anonimului" două atestate eliberate de congregația comitatului Arad la cererea lui Nestorovici, care apreciau progresele elevilor români și activitatea profesorilor Preparandiei.[58] Pînă în septembrie 1817 cercetările inspectorului Nestorovici în legătură cu instanța expediată și sustragerea documentelor de către unul din profesori nu dau rezultate. În ședințele din 18 și 21 septembrie 1817 Nestorovici somează profesorii să-și declare nemulțumirile. În final profesorii fac act de supunere în ceea ce privește limba sîrbă, Diaconovici este absolvit de seniorat, arhiva consesului trece sub supravegherea directorului local Arsici, dar problema celui care a expediat copiile rămîne nerezolvată.[59]

Se încheie astfel un capitol din lupta Preparandiei arădene pentru apărarea drepturilor națiunii române, împotriva tendințelor de deznaționalizare manifestate de ierarhia clericală. Acțiunea profesorilor arădani a fost o parte componentă a mișcării naționale românești, împletită strîns cu lupta pentru episcop român la Arad, condusă pe rînd de Țichindeal și Nicoară. Apărarea școlii românești și a caracterului ei național constituie un obiectiv important al programului politic românesc, dezvoltat cu consecvență de la începuturile mișcării. Lupta profesorilor a îmbogățit dezideratele formulate în lupta pentru episcop, lărgind-o într-un sens laic, mărindu-i suprafața de contact cu masa poporului. În anii 1815—1817 lupta s-a desfășurat cu intensitate împotriva introducerii limbii sîrbe în Preparandie, care amenința caracterul românesc al școlii, coordonată cu acțiunea pentru episcop. Ne-o mărturisește eroul principal al acestei lupte, Moise Nicoară, în recursul înaintat la 15 august 1819 împăratului, unul din cele mai reprezentative documente ale mișcării naționale românești de la începutul veacului trecut: „În toată curgerea lucrului românilor pentru episcop român a fost pomenire de școale, fiindcă starea acestora este în cea mai mare încopcere cu statul bisericesc. Dacă aci a fost privință și referință mai totdeauna mai ales la Preparandia de la Arad, ca și la culmele sau la rădăcina acestor școale."

---

[58] Atestatul comitatului din 13 sept. 1814 și concluziile comisiei desemnate de comitat pentru a verifica Preparandia (copii de epocă) la Arh. Episcopiei Oradea, neorg., alături de celelalte piese trimise în copie de un profesor de la Preparandie.

[59] T. Botiș, op. cit., p. 41—42.

[60] C. Bodea, op. cit., p. 341. În altă parte scria: „Lucrul Preparandiei încă a fost începcet cu a episcopiei", p. 342. Contribuția profesorilor la mișcarea pentru episcop este denunțată de mitropolitul din Carlovitz în 30 mai 1817, cînd scria: „Cea dintîi idee de a cere un valah de episcop la Arad nu vine de la clerul și poporul valah, ci este machinațiunea secretă a dascălilor de la școala preparandă din Arad, Mihuț, Iorgovici, Diaconovici ...", A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori*, p. 24.

Dincolo de meritul de a fi contribuit la elaborarea programului național, lupta Preparandiei din anii 1815—1817 a antrenat mase mai largi la acțiune, profesori, directori locali, învățători, elevi, afirmînd astfel, alături de cler, o componentă importantă a mișcării naționale, unul din contingentele ei cele mai înaintate, care alătură programului românesc de luminare acțiunea politică, lupta dusă cu jertfe și sacrificii în slujba idealului național.

DER BEITRAG DER PREPARANDIA AUS ARAD ZU DER NATIONALBEWEGUNG AUS DEN WESTLICHEN TEILEN DES LANDES ZWISCHEN DEN JAHREN 1815—1817

(Zusammenfassung)

Der Artikel befasst sich mit den Anfängen der rumänischen Nationalbewegung aus den westlichen Teilen des Landes, indem er die Laisierung dieser Gegend, die Ausdehnung ihres Programms durch Umfassung der kulturellen- und Schulproblematik, die Erweiterung der sozialen Grundlage durch Eingliederung der Professoren, Lehrer und der sich vorbereitenden Schüler verfolgt.

Die Zentralstelle besitzt die Preparandia aus Arad, deren Professoren sich an der Spitze des Kampfes, für die Verteidigung des nationalen Charakters der rumänischen Schulen aus diesen Gegenden, befinden, in dem Zeitraum 1815—1817, auf dem Hintergrund der allgemeinen rumänischen Wirkung für einen rumänichen Bischof in Arad.

O SCRISOARE INEDITĂ DIN BUCUREȘTII ANULUI 1859 AFLATĂ ÎN ARHIVELE BĂIMĂRENE

V. CĂPÎLNEAN
K. OSZÓCZKI

După înfrîngerea revoluției de la 1848 în Principatele Române și în țările vecine, în urma regimurilor absolutiste instaurate în aceste țări, mulți participanți la revoluție și în special conducătorii ei, au fost nevoiți să ia calea pribegiei.

Așa s-au petrecut lucrurile cu revoluționarii români, care au luat drumul Franței, cu cei maghiari ș.a.m.d., care și-au căutat refugiul în alte părți ale lumii.

Un astfel de emigrant trebuie să fi fost și Sarizer-Kani-Pál, semnatarul scrisorii ce o publicăm în continuare, adresată din București lui Ștefan Irinyi, proprietar în satul Irina, din județul Satu Mare și fost comisar guvernamental în timpul revoluției de la 1848 din Ungaria.

De altfel scrisoarea e semnată numai Kani-Pál. Numele de Sarizer l-am aflat dintr-un inventar al fondului arhivei familiei Irinyi, în care se face precizarea respectivă.

Scrisoarea pe care o publicăm, descoperită recent în fondul familial la care ne-am referit, ni se pare interesantă sub aspect documentar din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, așa după cum rezultă și din text, semnatarul ei a fost prezent la București, în ziua de 24 ianuarie 1859, cînd a fost ales Alexandru Ioan Cuza domn al celor două Principate, chiar dacă relatarea acestui mare eveniment pentru istoria noastră națională este făcută foarte laconic.

În al doilea rînd ea prinde o serie de detalii privind Bucureștii anului 1859, cu farmecul și coloritul său specific, văzut de un călător străin.

În fine, din rîndurile scrisorii rezultă proverbiala ospitalitate românească și simpatia cu care a fost înconjurat peste tot la Galați și București acest emigrant străin, căruia i s-a făcut chiar propunerea să rămînă la Galați, în cazul în care se gîndește să renunțe la alte drumuri.

București, 7 februarie 1859

DRAGUL MEU ȘTEFAN!

Și în străinătate îmi aduc aminte de prietenia ta și precum ți-am promis îți trimit vești despre mine. Eu încă la începutul lui decembrie am călătorit prin Ardeal și trecînd prin Sibiu și Brașov am ajuns, prin Focșani, în Țara Moldovei, apoi am mers spre Brăila și Galați, unde Dunărea se varsă în Marea Neagră. Ambele orașe sînt porturi mari unde se găsesc vase și vapoare din lumea întreagă. De aici, la numai două zile de călătorie pe mare se află Constantinopolul, unde am voit să ajung, dar mi-au trecut banii. Mi se cereau 5 galbeni și nu m-am putut duce... În asemenea situație ce era să fac? N-am cunoscut pe nimeni și m-am gîndit: te duci și vizitezi orașul. Cum mă întorc din port spre oraș, mă oprește un cetățean cam de 40 de ani. Bănuiam că e mare în grad fiindcă purta șapcă de căpitan. La vapoare mă oprește și îmi vorbește românește, dar am înțeles puțin (doar cît am învățat pentru necesitățile călătoriei). Am înțeles că, de bună seamă, am întîrziat fiindcă din cauza gheților de pe Dunăre vapoarele s-au oprit și în ziua aceea pleca de aici ultimul vapor turcesc. Pînă nu se vor deschide din nou drumurile maritime vor circula numai vapoare cargobot turcești și fiindcă se opresc în fiecare oraș și insulă stau și cîte două săptămîni în larg, și astfel călătoria este foarte incomodă în acest frig.

Întrebat cum și de unde vin și încotro mă duc, la toate acestea am răspuns cu greu și atunci el s-a convins că trebuie să-mi vorbească în altă limbă.

Eu i-am relatat că de unde vin și unde vreau să plec și ce fel de limbi cunosc. Cînd i-am amintit de limba slovacă și slavă a început să converseze cu mine în șîrbă, astfel că imediat ne-am înțeles mai bine și m-a învitat să rămîn la el pînă pornesc din nou vapoarele.

Pentru mine această oferă a fost foarte bună, într-o țară străină.

Imediat m-a luat de braț și am pornit împreună spre oraș, unde ne-a așteptat un birjar, am urcat și am ajuns la casa lui. Acolo mi-am dat seama unde și la cine mă aflu — la Spătar Jean Dobreanu (Bassa General Haafen Commando) — comandantul portului. La el m-am ospătat o săptămînă bine... Pești sînt cu sute de mii, cei mai buni pești dunăreni ca, sardele, caviari, raci de diferite specii etc. Cînd timpul era frumos mergeam împreună cu bărci și plase (la pescuit). În ceea ce privește vinul: există aici așa numitul vin din Rustiuc care seamănă cu vinul de pe Cîmpia Eriului, numai că nu se dă nici o importanță vinurilor indigene deoarece sînt vinuri, tutun și țigări franceze, spaniole, engleze și americane destule, iar pentru stăpînul casei fiecare dintre acestea sînt prețioase. Toate cămările și pivnițele sînt pline cu vin, rom, șampanie din Bordeaux etc. ...

Totodată am făcut cunoștință cu un boier (român) cu care m-am împrietenit — îl cheamă Cantacuzino, care m-a învitat la București, la alegerea domnului Țării. Cum nu m-aș fi dus cînd el are aci un palat minunat, în care ne-am refugiat!

Datorită timpului frumos şi cu sprijinul comandantului a pornit în jos pe Dunăre un vapor cu care am călătorit şi noi. Ne-am oprit la Silistra unde am vizitat cetatea, iar de aici am călătorit pînă la Giurgiu, de unde în 10 ore cu poştalionul am ajuns la Bucureşti. În timpul călătoriei am trecut şi pe lîngă Oltenița, unde mi-a atras atenţia asupra bătăliei celei mari. Am vizitat centrul şi monumentele localităţii.

Destul însă despre drum, acum despre Bucureşti. Aci s-a proclamat Unirea şi principele Cuza (un liberal) care a fost deja ales dom al Moldovei, a devenit şi aci domn!

Bucureştiul este un oraş grandios, construit în stil oriental, cu 380 de biserici, cu un teatru francez, unul italian şi român, unde se găsesc oameni din întreaga lume, ale căror interese sînt asigurate de către consulii respectivi.

Totul este liber aci inclusiv comerţul. Oricine poate deschide prăvălie de cîte şi de care vrea, o poate închide cînd doreşte şi să se ocupe de altceva, fără ca să ceară voie sau să fie întrebat de cineva. Circulă aci bani din întreaga lume: de aur, de argint, dar nu se cunoaşte „bankot" (bancnota), pe care nici nu o iau în considerare. Armata de aci este îmbrăcată şi instruită în mod muscălesc (rusesc). Ofiţerii sînt instruiţi la academia militară. De altfel fiecare „clasă" îşi are aci academia ei, atît medicii cît şi inginerii şi ceilalţi, fiecare cu uniforma lor, care după absolvire sînt repartizaţi în principatul lor. În afara de acestia, străinii: fiecare naţiune are un consul, episcop, avocaţi şi medici, hoteluri, teatre, casinouri şi a.ş.m.d. Aş mai putea să-ţi scriu multe, despre ceea ce este nespus de interesant, îţi voi scrie mai multe din Constantinopol şi din India. Poimîine plec spre Galaţi la comandantul portului, care mi-a promis că mă va trimite cu primul vapor la Constantinopol şi m-a rugat că dacă nu voi rămîne acolo să mă întorc şi să-l ajut...

Al tău prieten

Kani-Pál

Traducere din limba maghiară

Bukarest 7-dik febr(uár) 1859.

KEDVES JÓ PISTÁM

Megemlékezek a külföldön is barátságodra; és igéretem szerint hirt adok, hogy eddig hol voltam és vagyok. Én még de(cem)ber elején Erdélyben ugymint Szebenyen és Brassón keresztül utaztam és Foksáhnnál a Moldva országba érkeztem, ahonnan Breilába, Galacig ahol a Duna a Fekete tengerbe ömlik. Mind a két város nagy kikötő és az egész világ minden részéből hajók és gőzösök találtatnak. Innen csak két napi járás a tengeren keresztül Konstantinápoly, ahová igyekeztem, de pénzem-

ből kifogytam..., mert 5 aranyat kértek nem mehetem... Ilyen helyzetben mit csináljak; nem ösmertem senkit. Gondoltam bé mész és megnézed a várost és a kikötőről befelé fordulok. Nékem jön egy olyan 40 éves ember. Láttam, hogy valami ragjának kelletett lenni, mert olyan sapkája volt mint a kapitányoknak. A gőzösöknél megállít és kezdett románul beszélni, valami keveset értettem (amit út közben tanultam, a szükségeseket). Értettem, hogy annyit mondott, hogy bizonyosan elkéstem mert a Dunán a jég miatt a gőzösök megszüntettek és innen ma az utolsó török gőzös megyen. Mig meg nem nyitják a gőzösök comunikációját ujra, csak közönséges török hajók teherrel járnak. És mivel minden város és szigetnél megállanak két hétig is a tengeren járnak kényelem nélkül ebbe a hidegbe. (Kérdé) hogy jöttem én, és honnan és merre megyek — én valahogy feleltem mind ezekre amire látta, hogy talán más nyelven kell evvel beszélni. Én előadtam, hogy honnan jövök, hova akarok menni és micsoda nyelveket tudok. Mikor tótot-szláv nyelvet emlitettem kezdett vélem szerbül beszélni — és ugy mindjárt ment a conversatio jobban. Megkért mig a gőzösök járnak maradjak nála. Rám nézve az ajánlat nagyon jó volt idegen országba, és mindjárt karonfogva, bévitt a város felé ahol egy birzsár várt, felültünk és bévit a házába. Ott tudtam meg, hogy hol vagyok és kinél — Spătar Iean Dobreanu — kikötő parancsnok (Bassa-General Haafen Commando). Nála vagy egy hétig jól éltem... százezerrel vannak itten a legjobb dunai halak; szardinia, caviar, rák specieszek stb... Ha szép idő volt magunk mentünk csónakokkal, hálókkal. Ami a bort illeti vagyon itt az ugy nevezett rusztukki bor, olyan mint az érmelléki, csak hogy nem forditanak a belföldi borra semmi figyelmet mert itt francia, spanyol, angol, amerikai — bor, — dohány, szivar untig vagyon — és a házi gazdámnak mind egyik kedveskedik, — teli vagyon minden kamarája, pincéje borral, rummal — Bordeaux champany stb.... Egy bojárral aki egyszersmind jó barátom lett, megösmerkedtem Cantacuzinónak hivják. Felszólitott, hogy menyünk Bukarestbe a hercegi választásra elvisz. Hogyne mentem volna, itt vagyon néki szép palotája ahová szaladtunk. A szép idő véget és... az öreg parancsnok protekciójánàl fogva ment lefelé a Dunán egy gőzös amelyikkel indultunk. Szilisztránál (Silistra) megállottunk ahol a várat megnéztük és onnan Gyurgyeváig (Giurgiu), ahonnan postával 10 óra alatt Bukarestbe voltunk. Utközben Oltenitza mellett elmentünk, ahol figyelmeztetett a nagy ütközetre és meg néztem a tért és monumentjaikat. Elég az utról most Bukaresterõl. Itt Proclamálták az Uniót és Cuoza herceget (egy liberálist) akit már moldovai hercegnek választottak, itt is herceg.

Bukarest nagyszerű város orientáli stilusra épitve 380 templommal, egy francia-olasz és román szinházzal. A világ minden részéből vannak itt nemzetek kik Conzulok által őriztetnek... Minden szabad a kereskedés is. Ki-ki nyithat boltot amilyent és ahányat akar, bezárhatja amikor akarja máshoz foghat anélkül, hogy valakinek szól vagy megszólítattik. Minden pénz az egész világból itt jár; ezüst, arany, a bankót nem ösmerik, el sem veszik. A katonaság mind muszka adjustinungba vagyon és muszka módra vannak gyakorolva. Tisztjeit az itteni akadémiáktól kapják. Különben minden nevelt osztálynak, van itt akadémiája, mind orvosnak, ingeneor és a többi külön-külön egyenruhában, akik azután a hercegségekben alkalmazást nyernek. Azonkivül az idegennek; minden nemzetnek van itt külön consulja, püspökje, prokátorjai, orvosai, — hotelyei, szinháza, casinója és a többi. Sokat lehetne

még írni ami kimondhatatlan — majd Constantinápolyból többet és Indiából. Én holnapután indulok vissza Galacig az kiköttő parancsnokhoz és ő megigérte, hogy az első gőzössel vitett Constantinápolyba és ha ott nem maradnék jöjjek vissza és segitsek neki...

Őszinte barátod

Kani-Pál

Arh. Stat. Baia Mare.
Fond. „Familia Irinyi", doc. Nr. 602/1859.

EIN UNBEKANNTER BRIEF AUS DEM JAHRE 1859 IM MARAMURESCHER ARCHIV

(Zusammenfassung)

Das von den Forschern V. Căpîlnean und K. Oszóczki veröffentlichte Dokument gehört einem ungarischen Revolutionär von 1848/49 Sarizer-Kani Pál, das an seinem Freund Irinyi Stefan aus der Ortschaft Irina, Kreis Satu Mare, geschrieben wurde.

Nach der Niederringung der Revolution von 1848/49 ging er nach Transilvanien, in die Moldau und Walaches bis nach Galatz und am 24 Januar 1859, als Alexandru Ioan Cuza zum Herrscher der rumänischen Fürstentümer gewählt wurde, ist er in Bukarest, von wo er an seinem Freund über die Erreignisse berichtet.

Gleichzeitig beschreibt er auch die gegenden und die Menschen die er begegnete, mit denen sich befreundete und die ihm den Weg zurüch legen halfen, aber sie machten auch den Worschlag in Rumänien zu bleiben, falls er die Absicht ändert und auf einen initialen Plan verziechtet.

ASPECTE ALE MIŞCĂRII MEMORANDISTE DIN JUDEŢUL SATU MARE (1892—1894)

VIOREL CIUBOTĂ

Mişcarea memorandistă şi mai ales solidaritatea impresionantă a întregului popor român cu cauza luptei de eliberare naţională, au constituit obiectul a numeroase studii care pun în evidenţă rolul său în dezvoltarea conştiinţei naţionale române la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Deşi nu a adus un rezultat politic imediat, memorandul din 1892 a avut totuşi marele merit „de a fi mobilizat, pentru întîia oară conştiinţa întregului neam românesc într-un vijelios protest... împotriva unei nedreptăţi multiseculare“[1], sau, după cum remarca un contemporan cu evenimentele anilor 1892—1894 „în poporul nostru s-a deşteptat simţul de naţionalitate şi conştiinţa despre drepturile sale încălcate, aşa încît azi, poporul sătean e predispus a lupta alături cu inteligenţa sa ca nicicînd în răstimpul de 25 ani a constituţionalismului unguresc“[2].

Cu toate că pe meleagurile sătmărene mişcarea memorandistă a avut o puternică aderenţă în rîndul maselor populare româneşti, pînă acum nu a constituit obiectul unui studiu separat[3]. Solidaritatea impresionantă a sătmărenilor s-a manifestat atît în timpul pregătirii şi prezentării Memorandului la Viena, dar mai ales în zilele fierbinţi ale procesului Comitetului Naţional Român, de la Cluj (1894). Asupra acestei probleme a adeziunii maselor româneşti sătmărene la cauza memorandistă, revenim în această lucrare.

---

[1] I. Moga, *Scrieri istorice. 1926—1946*, Ediţie îngrijită de Mihail Dan şi Aurel Răduţiu, Cluj, 1973, p. 283—284.

[2] Arhiva Muzeului judeţean Satu Mare, fond *Memorandişti sătmăreni. Protocolul oficios al Parohiei Hotoan de la an: 1890—1904*, inv. nr. 12.290, f. 14. Fragmente din acest protocol au fost publicate în: I. Ardeleanu senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, p. 201—205 şi în: *Gazeta Sălajului*, nr. 20, 21, 22, 23, 25, 27 din 1937.

[3] Date despre mişcarea memorandistă din judeţul Satu Mare găsim în: I. Georgescu, *Dr. I. Raţiu. (1828—1902)*, Sibiu 1928; idem, *George Pop de Băseşti*, Oradea, 1935; I. Ardeleanu senior, *Istoria învăţămîntului românesc din Sălaj*, Zalău, 1936; idem, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938; Ştefan Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, în: *Transilvania*, an 75, 1944, nr. 8—9, p. 685—705; V. Achim şi A. Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor şi unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968; N. Josan, *Adrese de aderenţă la cauza memorandistă în colecţiile Muzeului de istorie Alba Iulia*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 431—448; etc.

La începutul deceniului al X-lea al secolului al XIX-lea, în întreaga Transilvanie a avut loc o intensă campanie pentru pregătirea opiniei publice românești în vederea înaintării fără întîrziere a unui memoriu politic la Curtea din Viena. Majoritatea fruntașilor mișcării naționale românești sătmărene, aflați sub influența covîrșitoare a Dr. Vasile Lucaciu, se pronunțau pentru înaintarea, fără întîrziere, a Memorandului la Viena. Gavril Lazăr de Purcareți, Constantin Lucaciu, Vasile Pătcașiu și alții, s-au întîlnit de mai multe ori în casa lui Gavril Barbu din Mocira, unde împreună cu Vasile Lucaciu, și alți militanți ai mișcării naționale, au purtat discuții în vederea definitivării conținutului memorandului ce trebuia înaintat împăratului[4].

În preajma importantei Conferințe Naționale a Partidului Național Român din 20—21 ianuarie 1892, a fost convocată la Seini, la 14 ianuarie 1892, o conferință a celor cinci cercuri electorale din Comitatul Satu Mare, avînd pe ordinea de zi: alegerea delegaților la Conferința generală de la Sibiu și constituirea clubului electoral național din acest comitat[5]. La Conferință au luat parte „peste 600 alegători de pretutindenea, dar mai ales din așa numita „Țara-Oașului"[6]. Luînd cuvîntul Vasile Lucaciu a cerut delegaților desemnați la Conferința Generală de la Sibiu să manifeste solidaritatea cu cele ce se vor hotărî acolo, recomandînd totodată, pasivitatea totală față de alegerile parlamentare care urmau să aibă loc în ziua de 28 ianuarie 1892.[7]

Ca delegați pentru Conferința de la Sibiu au fost desemnați pentru cercul Medieș, Ioan Roman, protopopul Țării Oașului, iar ca supleant Constantin Lucaciu; pentru cercul Cărășeu, Aurel Pelle cooperator în Pomi; pentru cercul Carei, Gavril Lazăr de Purcareți și Vasile Anderco, cooperator în Odoreu, iar supleanți George Șuta, preot în Moftinul Mic și Vasile Leșian, preot în Sînmiclăuș.[8] Cercul electoral al Tășnadului și-a ținut conferința în 3/14 ianuarie 1892 în orașul Tășnad.[9] La conferință, care „a fost foarte bine cercetată de popor, luînd parte la ea afară de o mulțime de alegători, și un mare număr de nealegători din toate păturile societății..."[10], s-au ales doi delegați pentru Conferința generală de la Sibiu: Andrei Cosma, proprietar în Supuru de Sus și Vasile Pătcașiu, preot în Hotoan.[11] Alegătorii „i-au investit pe cei doi delegați cu pleni-

---

[4] *Satu Mare*, nr. 5. din 17 ianuarie 1923.

[5] Arhiva Muzeului județean Satu Mare, fond *Memorandiști sătmăreni, Convocare pentru Conferința electorală din 5 ianuarie 1892*, inv. nr. 12.191. Convocatorul a fost publicat în: A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, p. 113—114.

[6] *Tribuna*, nr. 4 din 7/19 ianuarie 1892.

[7] A. Iuga, *Op. cit.*, p. 97.

[8] *Tribuna*, nr. 4. din 7/19 ianuarie 1892 și V. Netea, *Istoria Memorandului Românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 433—434.

[9] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 7. din 11/23 ianuarie 1892 și *Tribuna*, nr. 20 din 25 ianuarie/6 februarie 1892.

[10] *Tribuna*, nr. 20 din 25 ianuarie/6 februarie 1892.

[11] *Ibidem* și *Protocolul oficios...*, f. 13.

potență hotărînd că oricare ar fi conclusele Conferinței generale, ei le vor privi de lege pentru ei și le vor ține cu sfințenie".[12]

La conferința de la Sibiu din 20—21 ianuarie, delegații sătmărenilor îndeplinind mandatul alegătorilor, s-au numărat printre susținătorii înaintării fără întîrziere a Memorandului la Curtea de la Viena.[13]

După cum se știe, în luna mai a anului 1892 o delegație de peste 300 de persoane a mers la Viena pentru a prezenta Memorandul românilor împăratului. Din această delegație au făcut parte și 21 de persoane din județul Satu Mare: țărani, învățători și preoți.[14] După întoarcerea delegației de la Viena se produc manifestări dușmănoase ale autorităților și instrumentelor lor, împotriva unor conducători ai mișcării naționale: devastarea casei lui Dr. Ioan Rațiu de la Turda, actele de la Șimleu Silvaniei și Arad, etc. Împotriva acestor acte populația românească sătmăreană și-a exprimat protestul și în același timp și adeziunea la cauza memorandistă. Astfel locuitorii din comuna Unimăt, „revoltați de actele săvîrșite la Turda și Șimleu Silvaniei", își exprimau admirația și recunoștința pentru conducătorii națiunii române, care „pentru noi toți au suferit".[15] Cei din Pir, Pățelușa, și Sărvăzel într-o adresă semnată de 35 de persoane declarau că: „susținem programul național neștirbit; recunoaștem „Memorandul" de-al nostru făt; salutăm cu bucurie pașii făcuți de deputațiunea trimisă la Viena și cu suflet, cu trup și fără rezervă ne alăturăm lîngă cei de sub drapelul veneratului și rezolutului conducător al națiunii noastre Dr. Ioan Rațiu".[16]

Românii din Iojib, în frunte cu Constantin Lucaciu, își exprimau pentru Dr. Ioan Rațiu „tributul de recunoștință și sinceră mulțumită, și să-i gratulăm la ținuta-i română și bărbătească, ce pururea a dovedit și arătat, pentru și în cauzele noastre adevărat românești.[17] Exprimîndu-se sprijinul față de cauza memorandistă, în adresă se spunea în continuare că „faptele comitetului național, compus o dată din elementele cele mai lucrătoare și după dorința obștei românești, întîmpină pretutindenea cea mai vie satisfacțiune".[18] Din Hotoan, unde activau preotul Vasile Pătcașiu și învățătorul Teodor Medan, doi dintre cei mai activi participanți sătmăreni la evenimentele anilor 1892—1894, „Tribuna" publica o Declarațiune în care se exprima deplina adeziune pentru comitetul partidului

---

[12] *Tribuna*, nr. 20 din 25 ianuarie/6 februarie 1892.
[13] V. Netea, *Op. cit.*, p. 435—436.
[14] *Tribuna*, nr. 118 din 27 mai/8 iunie 1892; I. Ardeleanu senior, *Oameni din Sălaj...*, p. 135—136; V. Netea, *Op. cit.*, p. 437—442 și *Gazeta Sălajului*, nr. 50—51 din 25 decembrie 1937. Printre delegați putem aminti pe Gavril Lazăr de Purcareți, Constantin Lucaciu, Vasile Pătcașiu, Teodor Medan, Antoniu Băliban, Ioan Galu, George Filep, Demetriu Coroianu și alții.
[15] *Tribuna*, nr. 135 din 16/28 iunie 1892.
[16] *Idem*, nr. 133, din 13/25 iunie 1892.
[17] *Idem*, nr. 139 din 20 iunie/2 iulie 1892.
[18] *Ibidem*.

național care a prezentat Memorandul la Viena, împlinindu-și „numai mandatul primit din adunarea generală a reprezentanților tuturor alegătorilor români... Acest pas îl aprobăm între toate și ne declarăm solidari cu cele săvîrșite în această acțiune".[19] La fel și cei din Cehalul Român își exprimau adeziunea la cauza memorandistă, încheindu-și adresa cu cuvintele: „trăiască memorandiștii".[20]

Furia justiției și autorităților s-a revărsat mai întîi asupra Dr. Vasile Lucaciu, prin două procese intentate la Debrețin și Satu Mare, acuzat de defăimarea statului maghiar și „aţîțare prin presă împotriva unei naționalități", ca urmare a redactării și tipăririi „Circularei convocatoare" pentru pregătirea predării Memorandului.[21] La procesul ținut la Debrețin a luat parte un numeros public românesc, circa 70 persoane[22], venit „cu deosebire din comunele de prin Sătmar, Sălagiu, Dobîca și Bihor", pentru a asista „la lupta ce vrednicul preot al Șișeștilor a susținut-o cu împilatorii noștri."[23] În seara zilei de 21 noiembrie 1892 la banchetul care a avut loc în sala hotelului „Bika" și la care au participat peste 60 de persoane, au rostit toasturi și sătmărenii Constantin Lucaciu, Antoniu Băliban și Vasile Pătcașiu.[24]

În toastul său Constantin Lucaciu a vorbit „despre patriotismul Românilor, egalitatea lor, virtuțile strămoșești...".[25] Ziarul „Szabadság" din Oradea, într-un articol intitulat „Marșul lui Iancu la Debrețin", scria, referindu-se la procesul lui Vasile Lucaciu, că românii „care l-au însoțit au făcut în sala „Bika" mari ovațiuni luptătorului lor, între alte... ei au cîntat zgomotos „Marșul lui Iancu".[26]

Suspendarea lui Vasile Lucaciu din postul de preot al Șișeștiului, de către episcopul Gherlei, Ioan Szabo, la cererea guvernului maghiar, a provocat în rîndurile populației românești sătmărene o vie nemulțumire.[27] Acest act era calificat de Vasile Pătcașiu drept o „trădare a celei mai sfinte cause naționale".[28] Făcîndu-se exponentul populației românești de pe aceste meleaguri, V. Pătcașiu arăta că „poporul se simte vătămat în conștiința sentimentelor sale de stimă, iubire și recunoștință față de cei ce se luptă cu dezinteresare întru apărarea causelor sale bisericești și

---

[19] *Tribuna*, nr. 141 din 23 iunie/5 iulie 1892.
[20] *Idem*, nr. 135 din 16/28 iunie 1892.
[21] cf. V. Achim și A. Socolan, *Op. cit.*, p. 49.
[22] *Protocolul oficios...*, f. 14. La proces „au fost la 70 de Români...". Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 247 din 8/20 noiembrie 1892.
[23] *Tribuna*, nr. 248, din 6/18 noiembrie 1892.
[24] *Ibidem;* A. Iuga, *Op. cit.*, p. 197 și Aurel Tripon, *Monografia-almanah a Crișanei*, Oradea, 1936, p. 456.
[25] *Tribuna*, nr. 248 din 6/18 noiembrie 1892.
[26] apud. *Tribuna*, nr. 250 din 8/20 noiembrie 1892.
[27] Arhiva Muzeului județean Satu Mare, fond *Memorandiști sătmăreni. Scrisoarea canonicului V. Pop. către A. Barbulovici, vicarul Silvaniei (5/9. 1892)*, inv. nr. 12.187. Vorbind despre suspendarea lui Vasile Lucaciu, V. Pop arată că s-a făcut „sub presiunea guvernului care a scris aici (Gherla, n.n.) ca să se pună frîu lui Lucaciu și altor escedenți politici."
[28] *loc. cit.*, inv. nr. 12.194.

naţionale...“ şi că „nu este putere omenească să-l poată linişti pînă cînd nu vor şti că i s-a făcut dreptate (lui Dr. Vasile Lucaciu, n.n.)“.[29]

Sătmărenii au luat parte cu entuziasm, la marea adunare convocată în 20 septembrie 1892 la Sişeşti, de către un comitet avînd în frunte pe Gheorghe Pop de Băseşti.[30] Constantin Lucaciu s-a prezentat la Sişeşti „cu corul şi poporeni“ din comuna Iojib.[31] Tot el a citit scrisoarea adoptată de adunare şi adresată Papei de la Roma în legătură cu suspendarea lui Vasile Lucaciu: „am citit adresa adunaţilor, făcută către supremul cap al bisericii noastre în cauza suspendării parohului din Sişeşti şi frate al meu iubit...“[32] Din însărcinarea Comitetului executiv Teodor Mihali lansează la 29 septembrie 1892 o circulară în care cerea „să se ridice cuvinte de protest“ împotriva actului de suspendare al episcopului Gherlei.[33] Şi într-adevăr, răspunzînd chemării, din toate părţile Sătmarului s-au ridicat glasuri de protest împotriva actului episcopului Ioan Szabo.

Astfel învăţătorii din Ţara Oaşului şi Ugocea, întruniţi în data de 9 octombrie 1892, la Turţ, şi-au exprimat printr-o adresă „indignarea faţă cu volniciile neîntrerupte ale episcopului“, indignare care este „expresiunea sentimentului poporului din mijlocul căruia trăim.“[34] În încheiere îşi reafirmă solidaritatea cu cauza pentru care luptă Vasile Lucaciu: „cu tine am fost şi pe Tine te vom urma şi în viitor cu întreg poporul care te adoră.“[35]

Printr-o adresă din 10 octombrie 1892, locuitorii din Iojib îşi exprimau protestul faţă de „fapta cea mai scîrboasă, dintre cîte s-au săvîrşit contra neamului românesc“, manifestîndu-şi adeziunea faţă de adunarea din 20 septembrie 1892 de la Sişeşti şi hotărîrile ei.[36] Locuitorii din Bîrsăul de Sus într-o adresă semnată de 56 persoane îşi exprimau aprobarea „din suflet şi din inimă“ faţă de calea ce o urmează Vasile Lucaciu, cale considerată drept „unica şi singura mîntuitoare pentru noi poporul românesc“, aderînd la hotărîrile adunării de la Sisesti şi protestînd „cu toată rezoluţia contra actului de suspendare.“[37] Într-o „Declaraţiune“ a locuitorilor comunei Hotoan din 25 octombrie 1892 se arată că politica „profesată cu zel admirabil şi abnegaţiune de Dr. Vasile Lucaciu este politica noastră şi direcţiunea urmată de dînsul este unica şi singura mîntuitoare pentru poporul românesc...“[38] Manifestîndu-se adeziunea la

---

[29] *loc. cit.*, inv. nr.12.193. A fost publicat în *Tribuna*, nr. 218 din 12 octombrie 1892 sub titlul „Selagiu. 7 oct. 1892“ şi semnat „un preot“.

[30] A. Iuga, *Op. cit.*, p. 135—136. În arhiva Muzeului judeţean Satu Mare se găseşte un exemplar din convocatorul difuzat cu ocazia acestui eveniment.

[31] Arhiva Muzeului judeţean Satu Mare, inv. nr. 12.192.

[32] *Ibidem.*

[33] *Loc. cit.*, inv. nr. 12.195.

[34] cf. A. Iuga, *Op. cit.*, p. 179.

[35] *Ibidem*, p. 180.

[36] *Ibidem*, p. 163—164.

[37] *Ibidem*, p. 187.

[38] Arhiva Muzeului „Unirii“ din Alba Iulia, fond. *Vasile Lucaciu, Adresă de adeziune a locuitorilor comunei Hotoan, către V. Lucaciu (1892)*, inv. nr. 5.378.

hotărîrile de la Şişeşti — „primim de ale noastre conclusele aduse acolo“ — se protesta totodată şi „contra actului de suspendare.“[39]

După un an de frămîntări, la 13 mai 1893, procurorul general din Cluj, Vita Sándor, a descris acţiunea penală împotriva tuturor membrilor Comitetului Central Român.[40] Românii au răspuns acestei măsuri a guvernului maghiar prin organizarea Conferinţei extraordinare a Partidului Naţional Român din 23—24 iulie 1893, „cea mai grandioasă conferinţă ca aranjament exterior.“[41] Printre cei 216 delegaţi s-au numărat şi sătmărenii Constantin Lucaciu, Gavril Lazăr de Purcareţi, Vasile Pătcaşiu, şi alţii.[41] Conferinţa a acceptat în unanimitate moţiunea de solidarizare fără rezerve cu conţinutul Memorandului, dîndu-se astfel un răspuns clar, încercărilor guvernului maghiar de a prezenta pe conducătorii românilor doar ca nişte simpli „agitatori“. Procesul care urma să fie intentat membrilor Comitetului Central, apărea ca unul politic şi nu ca unul de presă, aşa cum urmăreau autorităţile să-l prezinte.

Procesul Memorandului desfăşurat în luna mai 1894 la Cluj, a arătat adeziunea deplină a maselor populare româneşti cu conducătorii săi, inculpaţi pentru faptul că au avut curajul să demaşte nedreptăţile apăsătorului jug austro-ungar. Prin procesul de la Cluj, remarca Vasile Pătcaşiu, era „împrocesuată însăşi naţiunea română din această patrie, a cărei existenţă este ameninţată cu nimicire.“[42]

Misiunea principală în mobilizarea maselor populare în timpul procesului a fost a tineretului studios, care în programul de acţiune redactat în acea perioadă chema pe români să trimită la Cluj „delegaţiuni după putinţă cît de numeroase“, sau să „trimită comitetului naţional la Cluj pe zilele de pertractare adrese de aderenţă.“[43] Modul cum a înţeles să-şi manifeste solidaritatea poporul român din toate părţile Transilvaniei, cu conducătorii săi judecaţi la Cluj, a depăşit toate aşteptările. Au avut loc peste tot, cu toate măsurile autorităţilor, adunări de protest împotriva politicii opresive a guvernului şi de solidarizare cu memorandiştii.[44] Peste 360 de adeziuni au fost publicate în presa vremii[45], iar alte 268 din cauza „colosalei îmbulzeli de material“ au fost păstrate într-un volum pentru posteritate.[46]

---

[39] I.P.P. (app), *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte şi date*, vol. I., Cluj, 1933, p. 50—53.

[40] Dr. Valer Branişte, *Amintiri din închisoare. (Însemnări contimporane şi autobiografice)*, Bucureşti, 1972, p. 190.

[41] Arhiva Muzeului judeţean Satu Mare, inv. nr. 12.190, f. 21 şi inv. nr. 12.214.

[42] *Loc. cit.*, inv. nr. 12.190.

[43] S. Polverejean şi N. Cardoş, *Op. cit.*, p. 293.

[44] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, 1968, p. 65—66 şi Z. Pâclişanu, *Guvernele ungureşti şi mişcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în *Revista Fundaţiilor Regale*, 1, 1934, nr. 6, p. 85—102.

[45] Vezi St. Pascu, *Op. cit.*, p. 689—693.

[46] *Tribuna*, nr. 93 din 6/18 mai şi nr. 8/20 mai 1894. Cele 268 de adeziuni nepublicate au fost prelucrate de N. Josan, *Op. cit.*

Românii sătmăreni au participat cu entuziasm la mișcarea largă de solidarizare din zilele fierbinți ale anului 1894. Cu mult înainte de începerea procesului de la Cluj ziarul „Budapesti Hirlap" din 9 martie 1894, remarca că „toate comunele din județul Sătmar sînt năpădite de preoți și învățători valahi, care prin cuvinte frumoase și tot soiul de promisiuni, agită populația valahă..."[47] Mișcarea de adeziune a culminat însă în luna mai 1894.

Într-o adunare ținută la Homorodul de Mijloc la 6 mai 1894, intelectualitatea română din cercul electoral Cărășeu „neputînd lua parte activă la procesul contra intereselor noastre, vitale române", își exprima adeziunea „la principiile pentru care Comitetul permanent național român poartă luptă glorioasă", dorindu-i „izbînda deplină" în cauza „sfîntă și dreaptă", pentru care luptă.[48] Printre cei 20 de semnatari ai adresei se numără locuitori din mai multe comune sătmărene: Tătărești, Homorodu de Jos, Soconzel, Mădăras, Pomi, etc.[49] Locuitorii din Doba, într-o adresă semnată de 115 persoane, urau comitetului național să poată duce la bun sfîrșit lupta pentru îndeplinirea dorințelor românilor „cuprinse în mult prețuita carte „Memorandum", afirmînd că „tot ce D-voastră ca conducători aleși prin noi și din sînul nostru ați scris în Memorand, e voința și așteptarea noastră prin D-voastră, noi poporul român sîntem trași în judecată."[50]

Românii din Hotoan, printr-o adresă semnată de 156 persoane, declarau că „pîra ce s-a ridicat în contra comitetului național pentru memorandul făcut și dus la Viena, este pîra ridicată în contra tuturor românilor din această țară", dorind conducătorilor împrocesuați „putere și virtute" în „lupta grea pentru drepturile poporului român..."[51] În cadrul unei adunări ce a avut loc la biserica din sat la 7 mai 1894, românii din comuna Gereușa au adoptat o adresă de aderență în care își exprimau adeziunea la cauza memorandistă: „Cauza e comună, o recunoaștem și o primim ca a noastră".[52] Cei din Giurtelecul Hododului își exprimau și ei adeziunea la cauza memorandistă într-o adresă scurtă, dar plină de semnificații: „Curaj fraților! Nu sînteți singuri! Cu voi sîntem și noi!!!"[53]

Sătmărenii și-au trimis reprezentanți și la procesul de la Cluj. Astfel, Antoniu Băliban[54], Vasile Pătcașiu[55], și alții au făcut parte din delegația condusă de vicarul Silvaniei, Alimpiu Barbulovici, care s-au prezentat în seara zilei de 7 mai 1894 la Dr. Ioan Rațiu, pentru a-i prezenta „omagii

[47] cf. A. Iuga, *Op. cit.*, p. 274.
[48] Muzeul de istorie Alba Iulia, fond *Unirea, Adresă de aderență a locuitorilor din Homorodul de Mijloc*, inv. 302.
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem*, Doba, inv. 202.
[51] *Ibidem*, Hotoan, inv. 304.
[52] *Ibidem*, Gereușa, inv. 278.
[53] *Ibidem*, Giurtelecul Hododului, inv. 284.
[54] cf. Aurel Tripon, *Op. cit.*, p. 456.
[55] Arhiva Muzeului județean Satu Mare, inv. 12.190.

de cinstire și iubire și pentru a-l îmbărbăta în luptă."[56] Vasile Pătcașiu trimis ca „reprezentant al preoțimei din tractul protopopesc din Tășnad-Sărăuad", a lăsat o însuflețită descriere a evenimentelor petrecute în acea perioadă la Cluj.[57]

Mișcările de protest din luma mai a anului 1894 au fost deosebit de puternice, la ele luînd parte țărani, preoți, învățători. Episcopul Gherlei, Ioan Szabo într-o circulară din 26 mai 1894, auzind „că unii dintre preoții și docenții, s-ar pune în fruntea unor mișcări, care trec peste marginile permise și care pot turbura și primejdui ordinea și liniștea publică", le interzice participarea la asemenea demonstrații politice „antipatriotice", îndrumîndu-i totodată, să ferească poporul „de ori-ce influențe și agitațiuni prin care se poate turbura ordinea și liniștea publică și care ar putea avea urmări grele și neprevăzute."[58]

În toată Transilvania exista în acele zile o puternică mișcare „coaptă pentru a se transforma într-o revoluție."[59] Din păcate, conducătorii mișcării naționale române se temeau de o revoluție care ar fi putut scăpa controlului lor, depășindu-le programul și interesele. Evenimentele anilor 1892—1894, cu momentele de vîrf dar și de scădere, au însemnat un pas important în lupta românilor pentru emancipare națională și socială. Pentru românii sătmăreni cauza memorandistă a constituit prilejul de afirmare a solidarității cu mișcarea generală de emancipare națională a românilor.

[58] *loc. cit.*, inv. nr. 12.188
[59] *Desăvîrșirea unificării statului național...*, p. 73.

QUELQUES ASPECTS DU MOUVEMENT DE MÉMORANDUM DANS LE DÉPARTAMENT SATU MARE

(Résumé)

Le mouvement de Mémorandum en Transylvanie, le plus important moment de la lutte de libération nationale du XIX-e siècle, a eu un profond écho entre les Roumains de Satu Mare.

Parmi ceux qui ont fait partie de la délégation qui a présenté au mois de mai 1892 le Mémorandum à Vienne se trouvaient 21 habitants de Satu Mare parmi lequels on peut mentionner Gavril Lazăr de Purcăreți, C. Lucaciu, V. Pătcașiu, Ion Galu, etc.

Les troubles politiques de ce départament ont culminé au printemps de 1894 lorsque les Roumains de ce régions ont exprimé fermement leur adhésion à la cause soutenue par les dirigents du mouvement national roumain dans le célèbre procès de Mémorandum à Cluj (mai 1894).

NOI DATE PRIVIND LUPTA POPULAȚIEI DIN JUDEȚUL SATU MARE PENTRU UNIRE*

IOAN SABĂU

Șirul luptelor pentru eliberare socială și națională a populației sătmărene pe glia strămoșească, început încă la răscrucea dintre secolele IX și X, prin acele bătălii dîrze pe care voievodul Menumorut le-a dus împotriva năvălitorilor străini pentru apărarea cetății Sătmarului, a cunoscut momente de vîrf în timpul unirii înfăptuite de Mihai Viteazu în 1599—1600, la sfîrșitul secolului al XVII și începutul celui următor prin amploarea luptei haiducilor lui Grigore Pintea, în timpul marii răscoale a lui Horea, Cloșca și Crișan, a revoluției de la 1848—1849, a mișcării memorandiste în frunte cu dr. Vasile Lucaciu la sfîrșitul secolului trecut, culminînd cu evenimentele din toamna anului 1918. Această toamnă fierbinte a popoarelor asuprite din imperiul austro-ungar a găsit și străvechea populație a meleagurilor sătmărene nu numai cu o dorință arzătoare de a scutura jugul secular al asupririi sociale și naționale, dar și cu hotărîrea neclintită de a participa activ la înfăptuirea ei, de a grăbi mersul evenimentelor și a vedea cu un ceas mai devreme realizarea mult visatei uniri într-un singur stat a tuturor teritoriilor locuite de neamul românesc.

Difuzarea și răspîndirea și în localitățile sătmărene a Declarației de autodeterminare a consfătuirii de la Oradea a Partidului Național Român, din 12 octombrie 1918, și citirea acesteia în parlamentul din Budapesta la 18 octombrie, știrea despre contituirea Consiliului Național Român la 31 octombrie și lansarea apelurilor din 2 noiembrie ale acestuia, prin care se aducea la cunoștința națiunii române „dreptul de liberă dispunere a națiunilor", în virtutea căruia Consiliul Național Român în calitate de guvern român din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș făcea cunoscut public preluarea puterii asupra teritoriilor locuite de români, au declanșat și în acest colț de țară, pe fondul revoluționar existent, trecerea la acțiuni hotărîte pentru înlăturarea vechilor organe politico-administrative și constituirea de organe proprii.

---

* Îmbogățirea bazei documentare prin intrarea în păstrarea Arhivelor Statului Baia Mare a fondului Consiliului Național Român cercual Seini ne oferă prilejul întregirii studiului publicat de Viorica Bilț Ursu: Lupta populației din județul Satu Mare pentru Unire, în: „Satu-Mare", studii și comunicări, 1969, prin noi aspecte ale participării active a maselor populare din localitățile sătmărene din fosta plasă Seini la evenimentele istorice din toamna anului 1918.

Semnificativ în sensul grăbirii desfăşurării evenimentelor este acţiunea locuitorilor comunelor Valea Vinului şi Apa care în ziua de 10 noiembrie, înainte de constituirea Consiliului Naţional Român Comitatens Satu Mare, în baza dreptului „... de autonomie ⟨a⟩ popoarelor din Austro-Ungaria pentru conducerea agendelor comunale şi agendelor ⟨treburilor⟩ cari sunt în legătură cu viaţa noastră românească liberă au hotărît că-şi vor constitui Sfat naţional român local, supus fiind Sfatului Naţional Român Central (C.N.R.C.)," după cum se specifică în procesul verbal luat cu ocazia consfătuirii ţinută la 10 noiembrie în comuna Apa[1]. Cu această ocazie profesorul Vasile Pop expunea în faţa celor prezenţi evenimentele acelor zile deosebite, subliniind „... răsărirea zorilor libertăţii şi pentru neamul românesc — cerîndu-le — ca pentru întemeierea viitorului neamului nostru să conlucre cu conducătorii românilor din Ardeal şi Ungaria constituindu-se în sfat naţional românesc"[2]. Conştienţi de problemele deosebite de ordin social şi naţional ridicate de desfăşurarea revoluţiei burghezo-democratice din toamna anului 1918 se propunea totodată ca cei propuşi pentru a candida în Sfatul Naţional Român din Apa „să reprezinte toate straturile şi întru cît se poate toate entităţile comunei", propunîndu-se în acest sens 76 candidaţi cuprinzînd ţărani săraci, mijlocii şi înstăriţi, intelectuali români şi maghiari, domiciliaţi în comună[3].

Tot în ziua de 10 noiembrie la Valea Vinului după constituirea Consiliului Naţional Român în prima şedinţă a acestuia s-a făcut şi alegerea gărzii naţionale române locale, formată din 45 de persoane care au depus jurămîntul în faţa consiliului constituit şi a preşedintelui ales, Ioan D. Silaghi. Principala sarcină a gărzii noi formate era „păzirea ordinei, a liniştei şi a siguranţei personale şi averii".[4]

În urma dispoziţiei Consiliului Naţional Român Central din 3 noiembrie la data de 6 noiembrie 1918 Comitetul Sătmărean al Partidului Naţional Român printr-o circulară adresată tuturor membrilor săi îi învită pe aceştia la consfătuirea de constituire a Consiliului Naţional Român concomitatens Satu Mare, fixată pentru data de 12 noiembrie în Baia Mare. În circulară, după ce se învocă faptul că „de dreptul liberei dispoziţii asupra sorţii lor a neamurilor mari şi mici vrea şi predinte naţiunea română să se poată folosi" se făcea un călduros apel la cautarea înţelegerii cu naţionalităţile conlocuitoare, subliniindu-se necesitatea ca „toate duşmăniile de natură personală şi locală trebuie sistate... să fim iertători ca fraţii unii faţă de alţii... fiecare să steie la culmea chemării şi datorinţei pentru libertatea neamului nostru!"[5]

---

[1] Filiala Arhivelor Statului Baia Mare, fondul Consiliului Naţional Român cercual Seini, act nr. 3, p. 1.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, p. 2—3.
[4] Ibidem, act nr. 2, p. 1.
[5] Ibidem, fondul Consiliului Naţional Român cercual Baia Mare, act nr. 1, p. 1.

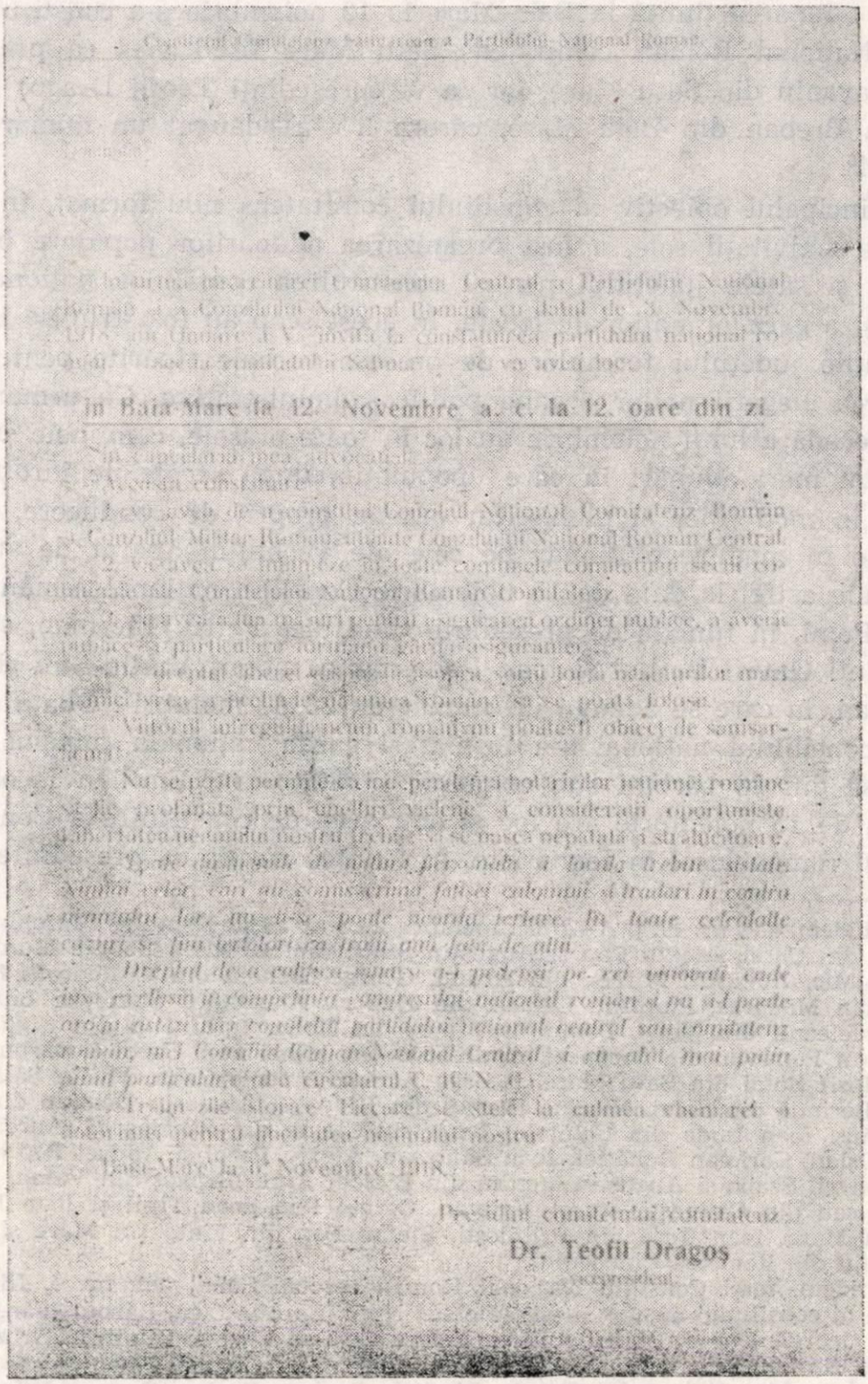

Fig. 1. Circularea Comitetului comitatens Sătmărean al Partidului Național Român (1918, noiembrie 6, Baia Mare).

În adunarea ținută la Baia Mare la 12 noiembrie s-a constituit Consiliul Național Român comitatens Satu Mare fiind ales ca președinte Ioan Șavaniu din Satu Mare, iar ca vicepreședinți Teofil Dragoș și Alexandru Breban din Baia Mare, cărora li s-a adăugat un număr de 44 membri[6].

Principalul obiectiv al consiliului comitatens nou format, în prima etapa a activității sale, a fost organizarea adunărilor populare în toate orașele și satele județului pentru constituirea consiliilor naționale române și a gărzilor naționale locale. În acest scop au fost trimise în toate localitățile județului formulare de procese verbale tipărite pentru consemnarea alegerii noilor organe politico-administrative. Ca urmare în a doua decadă a lunii noiembrie au loc în toate orașele, comunele și satele județului mari adunări în care populația, după secole de înrobire, își alegea în mod liber și plebiscitar organe proprii de conducere, înlăturîndu-le în mod revoluționar pe cele ale vechiului aparat de stat. Se constituie astfel la data de 15 noiembrie Consiliul național român în comuna Pomi, în funcția de președinte fiind ales Petru Gherman, ca vicepreședinți Gavril Barbul și Ioan Pelle, iar ca notari Vasile Ștef și Mihai Gherman, la care se adauga un număr de 22 de membri[7]. Odată cu alegerea consiliului național s-a format și garda națională română locală, compusă din 26 bărbați sub comanda învățătorului Emilian Iacob[8]. Tot în ziua de 15 noiembrie are loc și adunarea de constituire a Consiliului național român local în Iegheriște, în fruntea căruia ca președinte a fost

---

[6] Ibidem, act. nr. 44, p. 1—2. Ca membru au fost aleși: Romulus Marchis și Cornel Pop din Carei, Alexiu Pop și Augustin Szabo din Sanislău, George Mureșan din Moftinu Mic, Augustin Mircea din Ardud, George Stanciu din Craidorolț, Romulus Buzilă din Mădăras, Pamfiliu Osianu din Roșiori, Alexandru Stan din Lipău, Vasiliu Ardeleanu din Vetiș, Pompiliu Tămaș din Botiz, Iuliu Pop din Ciglău (Csegöld), Ioan Petrovan din Soconzel, Andrei Doboși, Mihai Pop, Carol I. Barbul, Silviu Pop și Iosif Sutai din Satu Mare, George Achim, Artenie Caba, Vasile Sălăgean și Alexiu Berinde din Seini, Nicolae Barbul din Hideaga, Atanasiu Demian din Tăuții Măgherăuș, Ioan Bude din Cetățele, Demetriu Ciont din Săcălășeni, Aurel Nistor, Gavril Oșian, Coriolan Bohățiel, Ioan Sălăgean, Alexiu Pocol și Andrei Pop din Baia Mare, Gavril Szabo și Augustin Maxim din Bicsad, Aurel Dragoș din Vama, Alexandru Mirișan din Călinești, Aurel Nyilvan, Cornel Pop, Ioan Tibil și Ioan Ilieș din Șomcuta Mare, Ioan Coza din Pribilești, Ștefan Pop din Finteușul Mare și A. Rakoczi-Filip din Remetea Chioarului.

[7] Ibidem, fond Consiliul Național Român cercual Seini, act. nr. 4, fila 1. Ca membrii ai consiliului au fost aleși: Miclăuș Nuțu, Barbur Lica, Barbul Ioan, Vasiliu Barbur, Georgie David, Băban Andrei, Cosma George, Barbur Dimitrie, Groza Nuțu, Mic Nuț, Barbur Lica a lui Nicoara, Nastai Țîle, Ștef George, Gheorghișor Toader, Ioan Barbur, Lica Vida a lui Gavril, Dimitrie Barbur, Barbur George, Ioan Băban, Mihai Gherman.

[8] Ibidem, p. 2.

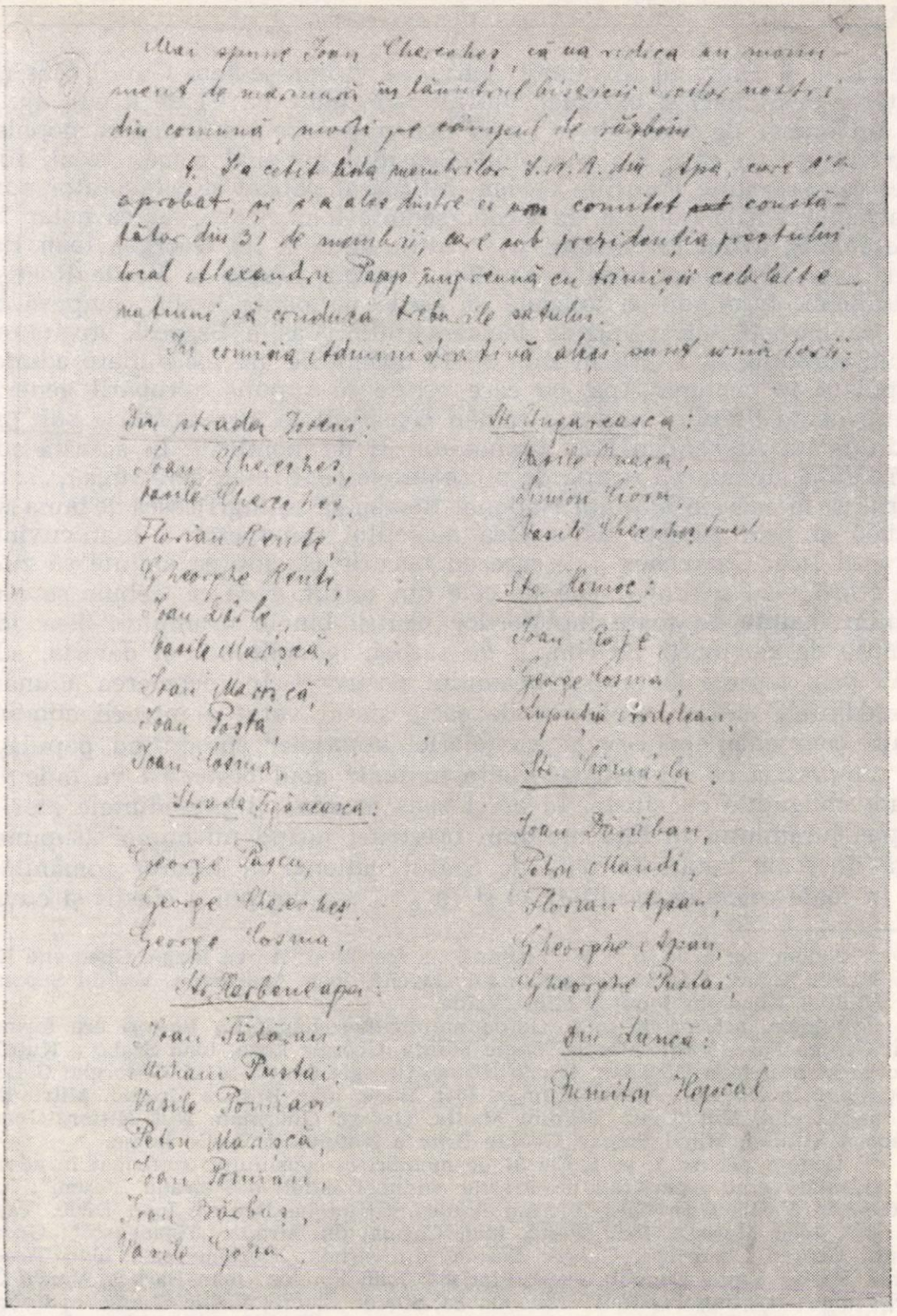

Fig. 2. Pagina a doua a procesului verbal luat la adunarea populară din comuna Apa (1918, noiembrie 17, Apa).

ales Ioan I. Hunyadi (învățător activ), ca vicepreședinte Gavril Moș (învățător pensionar) și ca notar Vasiliu Stan (elev cl. VI de liceu), ajutați de un număr de 9 membri[9]. La 17 noiembrie are loc adunarea populară din Roșiori în care s-a constituit Consiliul național român local, fiind ales ca președinte Pamfiliu Ossian, înflăcărat patriot și colaborator apropiat a lui Vasile Lucaciu, ca vicepreședinte Ioan Szabo, iar ca notar Vasile Roatiș, având ca membri pe: Vasiliu Bran a lui Georgie, Ioan Bretan, Ioan Pop, Ioan Bran a Nuțului, Georgiu Ghitta și Vasile Roatiș a Văsălichii, formîndu-se totodată și garda națională locală compusă din 23 de bărbați sub comanda locotenentului Vasile Szepesi, învățătorul școlii confesionale[10]. Tot în ziua de 17 noiembrie are loc o mare adunare populară în comuna Apa, cu care ocazie se supune aprobării generale componența Sfatului național român constituit la 10 noiembrie sub președinția lui Alexandru Pop, format din 31 de membri[11]. În această adunare după cuvîntarea rostită de președintele confirmat, care ruga „... poporul ca în cadrele Sfatului Național Român să se îngrijească de buna rînduială și prin aceasta de cinstea neamului românesc" a luat cuvîntul țăranul Ioan Cherecheș „... care cu bucurie își aducea aminte că zilele de astăzi s-au schimbat față de cele din trecut, ceea ce trebuie să mulțumim înainte de toate luptătorilor pentru binele neamului. Și-a adus aminte de cei morți pe cîmpul de război, îndeplinîndu-și datoria, aducînd prin faptele lor cinste neamului nostru"[12]. În încheierea adunării, președintele anunța preluarea de către sfatul votat a întregii administrații comunale, inclusiv a „cancelariei notariale", promițînd populației că „împreună cu trimișii celorlalte națiuni" noul organ își va îndeplini toate obligațiile cu cinste. În acest sens membri și președintele ales au depus jurămîntul în fața mulțimii prezente, jurînd nu numai „supunere față de toate hotărîrile date de Sfatul național al tuturor românilor", ca în toate celelalte localități, ci și că „... mă voi purta cinstit și cuvin-

[9] Ibidem, act nr. 5, p. 1. Ca membrii au fost aleși: Alexă Blaga, Gheorghe Heiței, Vasiliu Iuhas, Ioan Ardeleanu a lui Gavrilă, Ioan Ardeleanu, Vasiliu Soponar, Gavril Stan, Gheorghe Ionuț și Mihai Vaida.

[10] Ibidem, act. nr. 8, p. 1, Garda națională română din Roșiori era formată din: George Fage, Vasile Roatiș, Vasile Manța, Georgie Laza, Ioan Szabo a Nuțului, George Manța, Ioan Dărăban, Irimie Nistor, Georgie Ghitta a lui Gheorghe Grighii, Nuț Manța a Nuțului, Alexa Grumaz, Ioan Bode, Ioan Bran a Grighii. Mitru Boitoș a Mitrului, Nuț Toma, Vasiliu Manța, George Gherman, Nuț Nistor, George Szabo a Nuțului, Mihai Polgar, George Bran a Nuțului și Vasile Borșa.

[11] Ibidem, act nr. 7, p. 1. Cei 31 de membri ai consiliului confirmat în adunarea populară erau repartizați pe străzile comunei astfel: din strada „Joseni": Ioan Cherecheș, Vasile Cherecheș, Florian Rentea, Gheorghe Rentea, Ioan Dîrle, Vasile Marișca, Ioan Marișca, Ioan Poșta, Ioan Cozma; din strada „Țiganească": George Pașca, George Cherecheș, George Cozma; din strada „Herbeneaga": Ioan Tătaru, Mihai Pustai, Vasile Pomian, Petru Marișca, Ioan Pomian, Ioan Barbuș, Vasile Gozar; din strada „Ungurească": Vasile Onaca, Simion Cioara, Vasile Cherecheș tînărul; din strada „Ciomârla": Ioan Dărăban, Petru Mandi, Florian Apan, Gheorghe Apan, Gheorghe Pustai; din „Luncă": Dumitru Hepcal.

[12] Ibidem, p. 2.

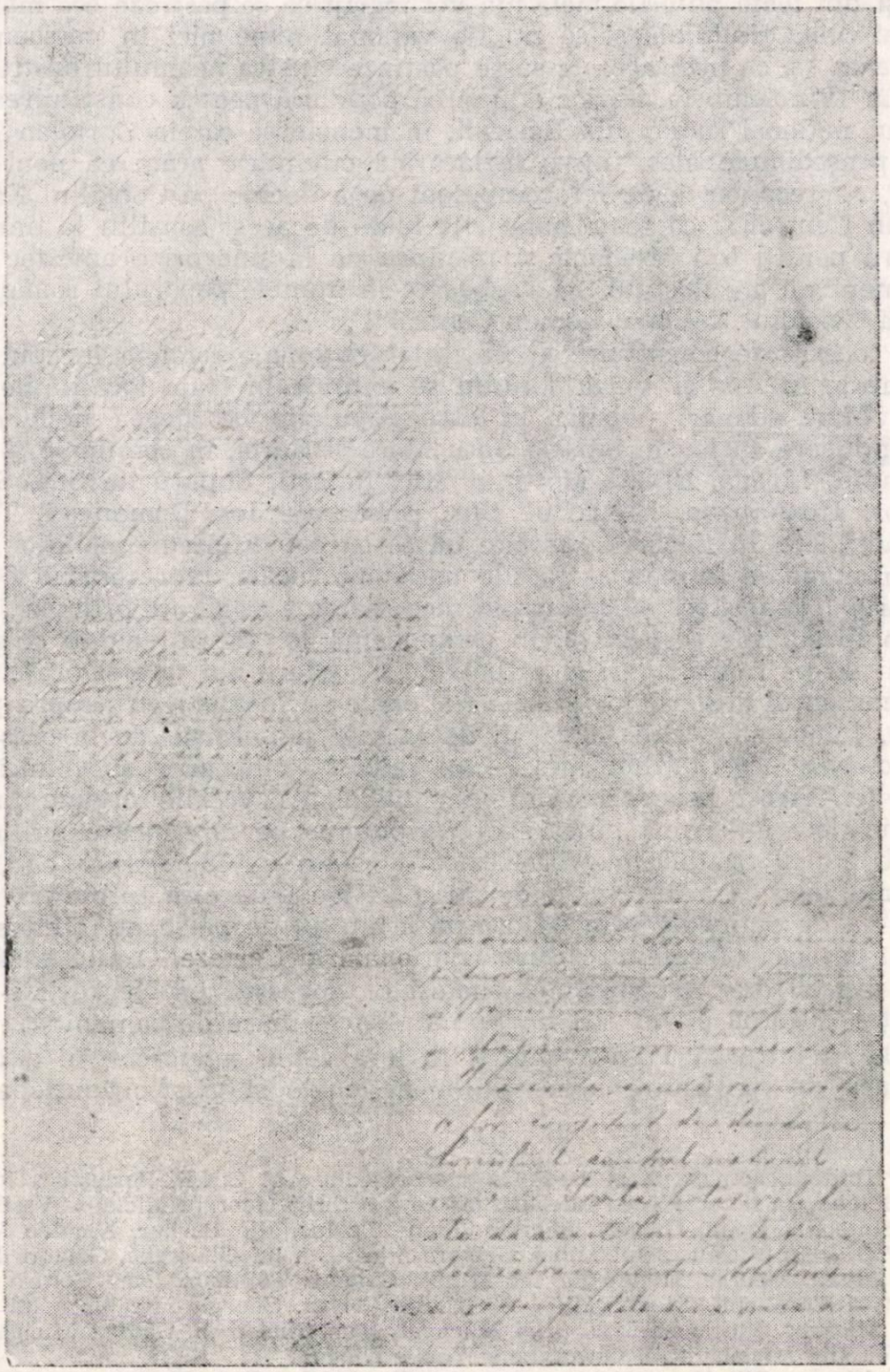

Fig. 3. Prima pagină a procesului verbal luat în adunarea populară din localitatea Borleşti (1918, noiembrie 19, Borleşti).

cios şi din toate puterile mele mă voi îngriji să se păstreze cea mai mare şi mai bună rînduială şi să nu fie vătămat nime nici în persoana nici în averea sa, ca prin aceasta să se păstreze cinstea neamului nostru . . ."[13]

La 19 noiembrie are loc adunarea populară pentru constituirea Consiliului naţional român din Borleşti, în încheierea căreia Coriolan Ternovan, preşedintele ales, într-o înflăcărată cuvîntare arăta că noul organ ales, „. . . recunoaşte de for competent de a decide pe Consiliul Naţional Român Central şi că toate hotărîrile luate de acest consiliu le ţine decizătoare pentru toţi românii şi respinge de la sine orice amestec străin şi nimeni nu are dreptul să vorbească în numele poporului român decît numai Consiliul Naţional Român Central"[14].

Procesul de constituire a consiliilor naţionale române început la 10 noiembrie în Apa şi Valea Vinului se extinde în toate localităţile judeţului. Mari adunări popular în care populaţia îşi alegea noile organe de conducere au loc în oraşele Satu Mare şi Carei, în comunele şi satele Vezendiu, Livada, Bixad, Moftinul Mic, Răteşti, Supuru de Sus, Supuru de Jos, Homoroade, Bîrsău de Sus, Bîrsău de Jos, Domăneşti, Tiream, Tăşnad[15], etc. În fiecare localitate odată cu constituirea consiliilor naţionale române se formau şi gărzile naţionale locale, reprezentînd 5% din numărul locuitorilor români, avînd menirea de a asigurare ordinea şi liniştea în localităţile respective. În componenţa lor intrau soldaţi şi gradaţi întorşi de pe front, tineri şi bărbaţi de încredere din sate şi oraşe. Chiar din momentul alegerii lor gărzile naţionale se înstăpîneau asupra puterii locale, înlocuind vechii jandarmi de la sate şi poliţiştii de la oraşe, asigurînd paza localităţilor, împedecau jafurile, omorurile şi volniciile de orice fel. Acest proces revoluţionar neliniştea vechile organe puse în situaţia de a nu-şi mai putea exercita puterea pe care încă o pretindeau. Astfel, ziarul Szatmármegyei Közlönyi relata cu îngrijorare că „. . . în Oaş, mai ales la Călineşti, unde au avut loc puternice tulburări, a luat fiinţă garda naţională română compusă din 40 de persoane. Dintre acestea 10 persoane formează o gardă naţională la Certeze. O altă gardă formată din 20 de persoane funcţionează la Negreşti. La Negreşti s-a mai înfiinţat o gardă civilă cu un număr foarte mare de oameni"[16].

Ca în întreaga Transilvanie şi în localităţile sătmărene în adunările populare de constituire a consiliilor naţionale şi gărzilor naţionale ro-

---

[13] Ibidem, p. 3.

[14] Ibidem, act. nr. 9, p. 1—2. Ca vicepreşedinte al C.N.R. Borleşti a fost ales Ioan Delean, ca notar Pintea Miclăuş, iar ca membrii: Georgiu Miclauş, Vasiliu Marina, Simeon Glodan, Grigore Băinţan, Ioan Miclăuş, Ilie Barbur, Nicolae Miclăuş, Ioan Pop, Ioan Miclăuş a lui Mihai, Grigore Micăluş a lui Gheorghe, Grigore Miclăuş a lui Alexă, George Miclăuş a lui Mihai, Grigore Tămîian, Ioan Contra, Vasile Micăluş a Văsălichii, Teodor Micăluş, Grigore Crişan, Georgiu Micăluş a lui Maştei, Miron Miclăuş, Vasile Miclăuş a lui Macavei, Ioan Chelemen, George Miclăuş a lui Macavei, Ilie Miclăuş a lui Gheorghe şi Vasile Glodan.

[15] Viorica Bilţ Ursu, Lupta populaţiei din judeţul Satu Mare pentru Unire, în „Satu Mare", studii şi comunicări, Muzeul de istorie Satu Mare, 1969, p. 151—1954.

[16] Szatmármegyei Közlöny, nr. 52 din 1918, p. 3.

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Caraşeu din comitatul Sătucar s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Iosif Nistor notar cercual în Homoradul dăii jos
Georgiu Muresan ţăran în Culcuil Mare
Vasile Doncă " în Amat
Vasile Popap preot în Lipău
şi Georgiu Pintea ţăran în Solduba

cu ~~majoritate de voturi~~ unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Caraşeu ţinut în ziua de 27 Noemvrie 1918.

[illegible] prezident

[illegible] notar

[illegible]

Fig. 4. Credinţionalul Cercului electoral Cărăşeu (1918, noiembrie 27, Cărăşeu).

mâne se citea Declarația Consiliului Național Român către popoarele lumii, prezentată în ședința Camerei deputaților din Budapesta la 18 octombrie 1918, ce echivala virtual cu o declarație de despărțire a Transilvaniei de Ungaria, specificîndu-se că „În virtutea dreptului firesc al fiecărei națiuni de-a hotărî liber asupra sorții sale... națiunea română din Ungaria și Transilvania pretinde să i se oferă putința de a-și determina liber și absolut fără nici un amestec străin..." acest drept, declarînd categoric că „... organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania nu recunoaște parlamentului sau guvernului ungar dreptul de a se considera ca reprezentant al acestei națiuni și nu recunoaște nici un esmis al acelui guvern ori al monarhiei dreptul de a reprezenta interesele sale naționale la Congresul general de pace, ci aceste interese le va putea încredința numai factorilor instituiți de adunarea națională"[17].

Prezentarea acestei declarații în fața maselor largi de cetățeni din fiecare localitate, într-un moment hotărîtor, a însemnat trezirea lor la o viață nouă, la o viață politică națională, pe care o visau și o doreau de secole, determinînd totodată un puternic entuziasm și prilej de manifestare a bucuriei și profundului sentiment național pe care-l nutreau. Peste tot se cîntau cîntece patriotice[18] și de jos, din rîndul maselor populare, se cerea imperios unirea teritoriilor locuite de români într-un singur stat. Acest deziderat secular al poporului român a fost pronunțat clar și la Borlești în ziua de 19 noiembrie 1918, cu ocazia constituirii Consiliului național român, cînd adunarea generală a tuturor locuitorilor „hotărește unanim că dorim unirea tuturor românilor din Ungaria și Transilvania cu România"[19].

În acest climat de entuziasm au loc în zilele de 24—27 noiembrie alegerea celor 41 delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din cele 7 cercuri electorale ale județului Satu Mare și cercul românesc al Ugocei[20], „îndreptățiți și îndatorați de a contribui cu votul lor la decizderea supra sorții viitoare a neamului românesc", după cum se specifica în credenționalele de delegare eliberate în urma alegerilor ce au avut loc. Pe lîngă acești 41 delegați ai cercurilor electorale din județul Satu Mare au mai participat 5 delegați din oficiu și două delegații ale Reuniunii învățătorilor din comitatul Satu Mare și părțile românești ale Ugocei, cărora li s-au alăturat și delegați ai gărzilor naționale, totalul

[17] Declarația C.N.R. adusă la cunoștința lumii în ședința Camerei deputaților din Budapesta la 18 octombrie 1918, prin deputatul Alexandru Vaida-Voievod, a fost tipărită pe fiecare proces verbal de consemnarea alegerii consiliilor naționale române locale.

[18] Viorica Bilț Ursu, op. și loc. citat, p. 154, iar pentru Carei, unde adunarea de constituire din 18 octombrie s-a încheiat cu cîntarea imnului național român vezi Szatmármegyei Közlöny, nr. 47 din 21 noiembrie 1918, p. 3.

[19] Arhivele Statului Baia Mare, fond Consiliul Național Român cercual Seini, act. nr. 9, p. 1.

[20] Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, p. 373.

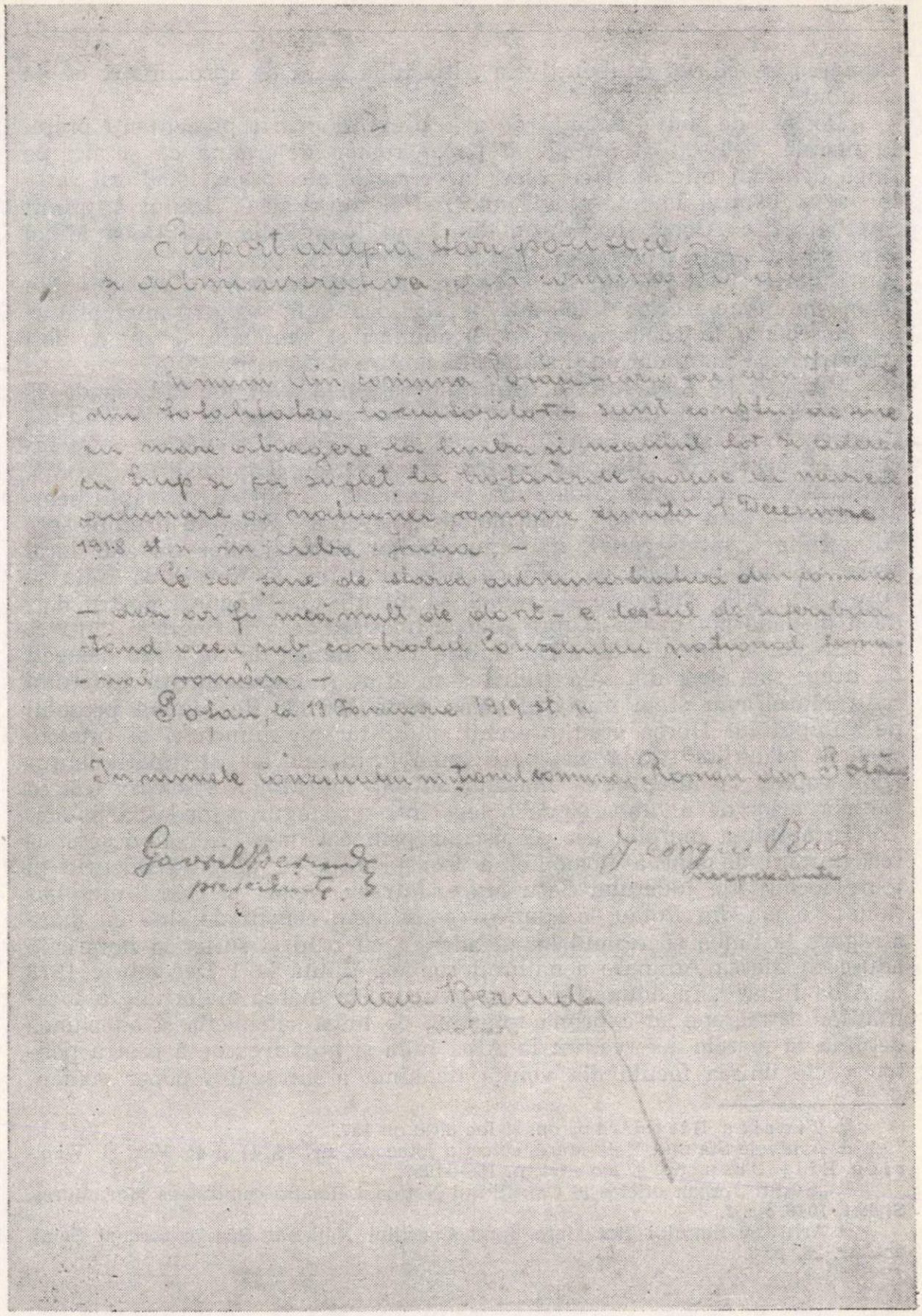

Fig. 5. Raportul Consiliului Naţional Român asupra stării politice şi administrative din Potău.

sătmărenilor cu vot deliberativ la Alba Iulia fiind de aproximativ 60 de deputaţi[21].

Dorinţa de unire, dorinţa de a fi prezenţi prin reprezentanţi propii la marele plebiscit al întregului popor român determină ca şi aici pe lîngă delegaţii oficiali şi cei aleşi în cercurile electorale, locuitorii satelor să-şi trimită împuterniciţii lor. Astfel din Valea Vinului a primit împuternicire Aloiziu L. Tăutu, din Pomi Ioan Pelle, din Doba Mihai Ghetina şi George Turei, din Pişcari Demetriu Alunar, Ioan Bonea, Stefan Ruha şi Ioan Palcău. În scrisoarea de împuternicire a acestora din urmă, în numele celor 1 200 suflete ale localităţii, s-a exprimat alături de încrederea în conducătorii marii adunări şi simţămîntul viu ca deşi „departarea e mare dar uniţi sîntem în simţire şi cuget“[22].

Plecarea la Alba Iulia a delegaţilor aleşti a avut loc în ziua de 29 noiembrie. La Baia Mare împuterniciţii populaţiei de pe văile Turului, Crasnei, Homorodului, Someşului inferior şi cîmpiei sătmărene s-au întîlnit cu cei ai românilor de pe Iza, Mara, Vişeu, Lăpuş şi Tisa, continuîndu-şi drumul spre Alba Iulia în vagoane ce purtau înscripţii semnificative: „Ţara Oaşului“, „Marmaţia“, „Silvania“. Relatînd drumul spre Alba Iulia a sătmărenilor, maramureşenilor şi sălăjenilor un ziar local scria: „Şi noi alergăm cu toţii cu trup şi suflet la tine Alba Iulia să rupem lanţurile ruşinoase ale robiei, să manifestăm singurul nostru dor: de a dispune noi înşine asupra soartei noastre, de a fi liberi şi uniţi“[23]. Şi într-adevăr, în ziua de 1 Decembrie 1918 alături de cei 1 228 delegaţi de drept sau aleşi din sala Unirii s-au aflat şi împuterniciţii judeţului Satu Mare, cum şi în numărul celor peste 100 000 de oameni prezenţi pe Cîmpul lui Horea erau prezenţi mulţi ţărani, muncitori şi intelectuali ai plaiurilor sătmărene, participînd la marele act al ruperii lanţurilor robiei, la înfăptuirea marelui vis al lui Mihai Viteazu: Unirea tuturor celor de o limba şi de o lege într-un singur şi nedespărţit stat

Înfăptuirea marelui act plebiscitar prin care s-a realizat desăvîrşirea unităţii de stat a României a fost primită cu nespusă bucurie în toate localităţile judeţului Satu Mare. Într-un raport al Consiliului naţional român din Potău se spunea că „suntem conştii de sine cu mare atragere la limba şi neamul lor şi aderăm cu trup şi suflet la hotărîrile aduse în Marea Adunare a natiunii române tinută la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia“[24]. În adunările ce au avut loc în marea majoritate a localităţilor sătmărene se exprima totodată, pe lîngă satisfacţia şi adeziunea deplină la marele act realizat la Alba Iulia şi hotărîrea de a păstra pentru vecie unirea făcută din voinţa unanimă a întregului popor român.

---

[21] Viorica Bilţ Ursu, op. şi loc citat. p. 157.

[22] Arhivele Statului Baia Mare, colecţia fotocopii, nr. 43, 44 şi 45. Vezi şi Viorica Bilţ Ursu, op. şi loc citat, p. 156—1957.

[23] „Sfatul“, organ oficios al Consiliului Naţional Român comitatens Maramureş, Sighet, 1918, nr. 1.

[24] Arhivele Statului Bai Mare, fond Consiliul Naţional Român cercual Seini, act. nr. 23, p. 3.

IOAN GALU, LUPTĂTOR PENTRU LIBERTATEA NAȚIONALĂ

MIRCEA DRAGOȘ

Perioada anilor ce au urmat revoluției din 1848, este caracterizată, pentru întreaga Transilvanie, de un regim absolutism impus de coroana imperială de la Viena, sub care românilor din acest teritoriu și părțile „anexe", nu le rămînea decît speranța într-un viitor mai bun. Timp de peste un deceniu, nobilimea autohtonă nu era interesată decît a face orice numai să contracareze măsurile liberare pe care le proiecta guvernul lui Francz Iosif I, cu privire la „o apropiere a popoarelor oprimate, pentru a le creea noi iluzii asupra posibilităților de conviețuire sub sceptrul său"[1]. Astfel, după ce mai întîi numește un nou șef de guvern, în persoana contelui de Rechberg, iar la interne pe contele Goluchowski, împăratul convocă la 5 martie 1860 Senatul imperial, pentru analiza situației, mai ales cea bugetar, din imperiu, iar la 20 octombrie al aceluiaș an, emite Diploma prin care monarhia avea să primească o nouă constituție. Principiul fundamental al noii diplome se inspira din „recunoașterea individualităților istorico-politice aflate în monarhie", acordîndu-li-se autonomia avută înainte de revoluția pașoptistă.

Restaurarea autonomiei Transilvane, a trezit noi și entuziaste nădejdii în sufletul românilor obidiți, ce au crezut că, în sfîrșit a sosit ora marilor speranțe și satisfacerea vechilor deziderate. Unul dintre conducătorii și animatorii luptelor de trezire a conștiinței naționale la românii din partea de sud a județului nostru, a fost învățătorul și parohul Supurului de sus — neuitatul memorandist Ioan Galu (fig. 1).

Născut la 14 noiembrie 1829, în localitatea Poceiu — azi în R. P. Ungară — din părinții Gheorghe și Ana Galu, tînărul Ioan își face mai întîi școala primară în satul natal, apoi urmează cursurile liceului premonstratens din Oradea. Aici, se alătură unui grup de tineri inimoși, printre care se afla și Petru Vulcan, care hotărăsc în luna mai 1850 întocmirea unei petiții către guvern, pentru introducerea limbei române în liceu. Răspunsul favorabil este primit abia după a treia intervenție,

[1] Netea Vasile, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Ed. Științifică, București, 1974, p. 146.

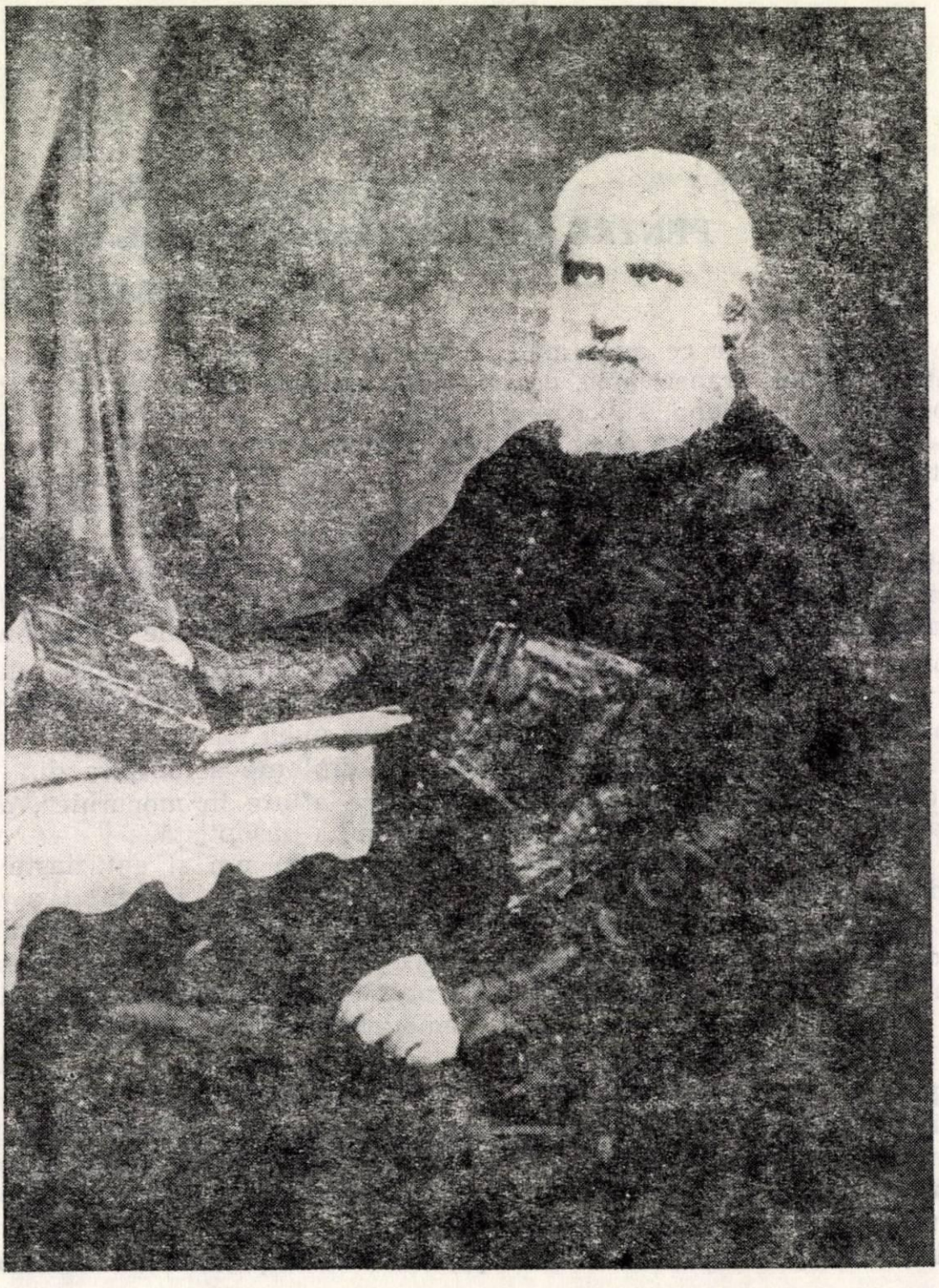

Fig. 1. Luptătorul memorandist Ioan Gallu.

ajutați fiind și de episcopul Ioan Erdei, stipulat în Ordinul ministerial nr. 11932 din 29 ianuarie 1851.[2]

În toamna anului 1849, Ioan Galu se înscrie la facultatea de drept din Viena, dar numai după un an de studii este nevoit să renunțe din cauza condițiilor materiale complet secătuite ale părinților. La sfatul colegilor săi, printre care amintim în primul rînd pe marele cărturar Alexandru Papiu-Ilarian, trece la Institutul teologic din Viena, unde episcopul Oradiei îi asigura o parte din plata pentru susținerea-sa pe mai departe în acest mare centru cultural al Europei. Terminînd „cu rezultate ce au uimit atît pe străini cît și pe românii aflați în capitala Austriei"[3] (fig. 2), tînărul Ioan Galu este invitat, în primăvara anului 1855, să primească o catedră la unul din institutele vieneze, dar el preferă să se întoarcă în patrie și se încadrează ca profesor la liceul din Simleul Silvaniei. Activitatea sa de-a lungul a patru ani de la acest liceu, este caracterizată printr-o totală dăruire și muncă susținută pentru a infiltra la elevii veniți de prin satele Sălajului și Sătmarului, dragostea de glia strămoșească și mîndrie națională. N-a trecut mult timp și tînărul profesor ce excela în cultură, este în atenția autorităților, care și din invidie, reușesc să-i facă nenumărate șicanii și amenințări. În fața acestora, fiind și slăbit de-o boală pulmonară, Ioan Galu se retrage în anul 1859 mai întîi în localitatea Chiejd (lîngă Sărmășag), apoi la Supuru de sus, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții. Între timp, Galu se căsătorește cu Ana Alpini, semnalată, în presa vremii, ca una din inimoasele femei ce au organizat și contribuit la colectele de ajutorare a soldaților români participanți la războiul pentru independență din 1877—1878[4] (fig. 3).

Situat la numai cîțiva kilometri de Băsești, unde marele tribun Gheorghe Pop de Băsești, se întîlnea adesea cu bărbații de frunte ai neamului românesc, printre care adesea era și Ioan Galu, satul Chiejd va deveni locul de concepere a primului memorandum către împăratul de la Viena, al românilor de pe aceste meleaguri. Autorul lui este însăși parohul locului Ioan Galu, care profitînd de o serbare organizată la 27 august 1861 în localitatea Bobota, îl prezintă vicarului Demetriu Coroianu și al celorlalți delegați din satele învecinate, care după ce-l citesc, hotărăsc o întîlnire de subscriere pe data de 18 septembrie al aceluiași an, la Băsești. Astfel, la data stabilită protestul este semnat, formîndu-se și o delegație compusă din: Ioan Galu și Gheorghe Filip din Căuaș, pentru comitatul Solnoc, iar Dr. Ion Maniu, pentru comitatul Crasna, care la începutul lunii octombrie a și pornit spre Viena. Cum împăratul era plecat tocmai atunci spre Corfu, delegația va trebui să aștepte, îndurînd o cruntă mizerie, pînă la data de 28 octombrie, zi în

[2] Vartolomei Vasile, *Veche cultură românească în Țara Bihariei*, Cluj, 1941, p. 31.
[3] Ardelean Ion Senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, pag. 47.
[4] Iudita Măcellariu, *Ratiocinium publicum...*, 1877/78, p. 31.

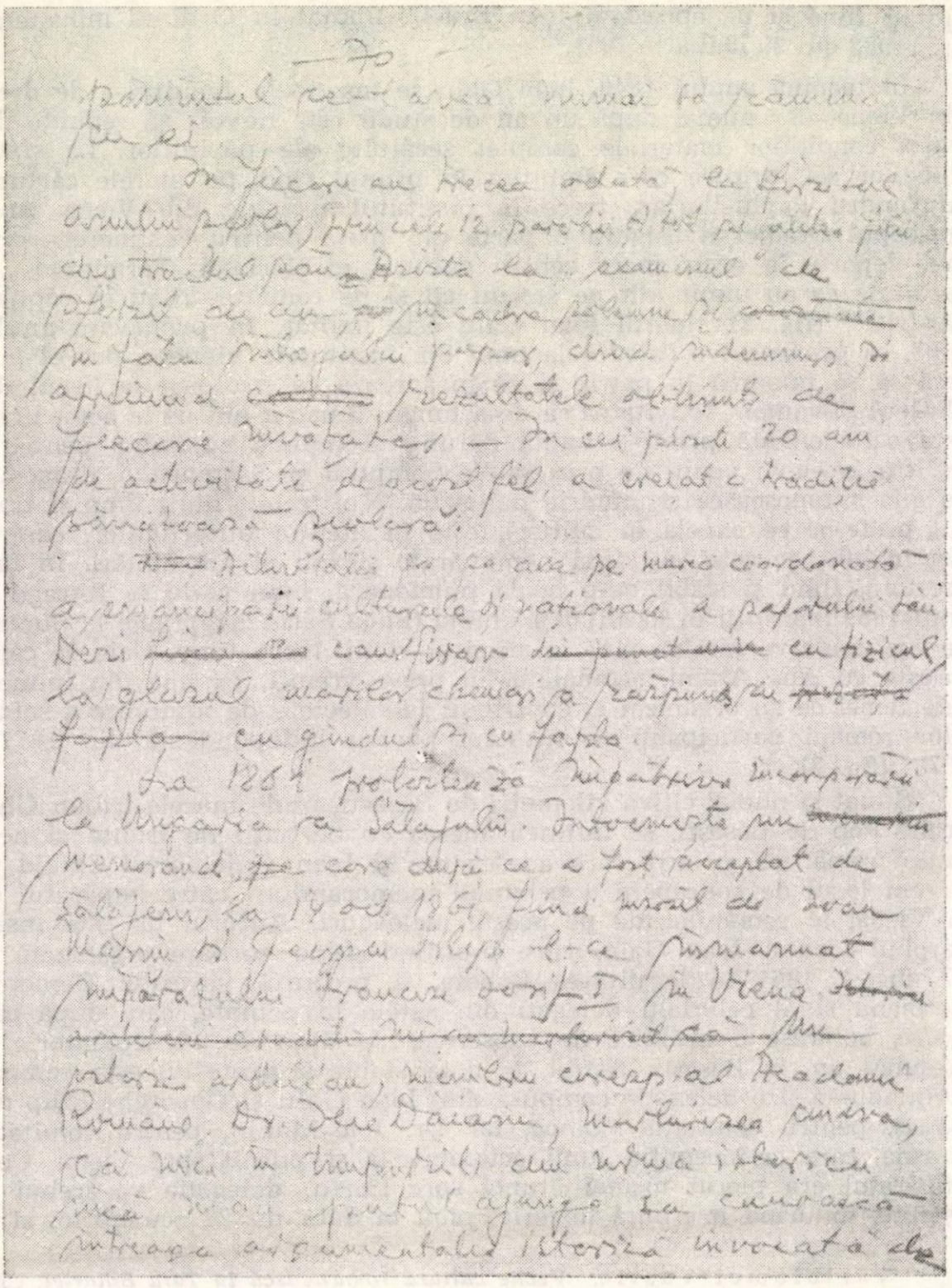

Fig. 2. Pagină din manuscrisul lui Ioan Ardeleanu Senior (reproducere).

List'a XIV.

Colectata prin d'sior'a Elen'a Popu din Basescu

Georgiu Pop, *posesoru si deputatu dietalu*	100	—
Georgiu Sirbu, *deputatu dietalu*	10.	
Stefanu Antonescu, *deputatu dietalu*	10 —	
Teresi'a Cinca, *preotésa*	1.—	
An'a Alpini-Galu, *preotésa*	1.	
Georgiu Majoru, *sub-jude reg.*	1.	
Ioanu Kovacs, *preotu*	1 -	
Vasiliu Muresianu, *preotu*	2.—	
Demetriu Popu, *teologu absolutu*	2.—	
Niceforu Osianu, *protopopu* din Salsigu	2. -	
Ioanu Simonu, *preotu* din Barseu de josu	2.—	
Daniilu Vulturu, *vice-prot.* din Barseu de susu	3.—	
Georgiu Popu, *diaconu*	5.	—.—
Teodoru Lengyel, *preotu* din Stremtiu	5.—	—.—
Alesandru Costea, *preotu* din Ortii'a de susu	5.—	—.—
Severu Sab. Muresianu, *economistu*	2.—	—.—
St. Achimu, *preotu* din Asuagiu de josu	2.—	—.—
Andreiu Popu, *curatoru*	—.40	—.—
Iosifu Farcasiu, *economu*	—.40	—.—
Ilie Popu, *economu*	—.40	—.—
Andreiu Popu *economu*	1.—	—.—
Vasilie Siladi, *economu*	—.30	—.—
Simonu Crisianu, *economu*	—.20	—.—
Lature	1838.80	2713.—

Fig. 3. Listă privind colectele de bani în sprijinul războiului de independenţă (1877—1878), după, I. Măcelariu, *Ratiotiniu publicu*..., p. 31.

care cei trei delegați din Ardeal sînt primiți de împărat. Pentru evitarea oricărui echivoc, protestul era scris atît în limba germană cît și cea latină. După citirea punctului cu privire la anexiunea „părților" (comitatele Crasna, Solnocul de mijloc și Chioarul), împăratul a exclamat cît se poate de senin că-i legală „Es ist eine schwierige Sache diese Anexion, sie ist gesetzlich", iar cu privire la celelalte puncte care prevedeau, printre altele, numirea unui comite suprem român, împăratul le-a spus că va da dispoziții generale pentru întreaga Ungarie și atunci „vor vedea"! Pierzînd orice nădejde, delegația se întoarce în aceeași zi spre patrie. Oricum, un început era însă făcut, și acest început avea să arate istoriei că poporul român de pe aceste meleaguri este singurul în drept să dispună de soarta sa. Pentru acest drept, vajnicul luptător de la Supurul de sus n-a precupețit nimic din viața sa timp de peste trei decenii, cît a mai trăit. Astfel, la 1892, cînd delegația de peste 300 ardeleni, în frunte cu reprezentanții Partidului Național Român, printre care erau și sătmărenii Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu și Gheorghe Stanciu, pleacă la Viena spre a înmîna împăratului cunoscutul „Memorandum al românilor din Transilvania și Ungaria", bătrînul Ioan Galu se alătură acestora, fiind aproape sigur că de această dată cauza va fi cîștigată. Dar, ce regret că acum, nu are ocazia nici măcar să dea față cu împăratul. Poate că acest insucces, dar mai ales procesul intentat unor memorandiști, au făcut ca firul vieții lui Ioan Galu să se sfîrșească la 27 martie 1894. Astăzi se știe doar că, mormîntul lui Ioan Galu este undeva alături de cel al fiicei Emilia și ginerele-său, Aug. Ossianu din țintirimul de lîngă biserica din sat, urmînd ca pe viitor cel ce a fost „dublu memorandist" al românilor sătmăreni, să aibă și-o piatră de căpătîi.

Dar, Ioan Galu este cunoscut și ca un erudit istoric. Astfel, fostul corespondent al Academiei Române Dr. Ilie Dăianu din Cluj, ne mărturisește că „nici în timpurile din urmă istoricii n u au putut să cunoască întreaga argumentație invocată de Ioan Galu în memorandumul din 1861, către împărat[5]. Astfel, cu referire la rămînerea comitatului Solnocului de mijloc și Crasnei în granițele Transilvaniei, el spune că au format „ab antiquissimo" o parte intregitoare a Transilvaniei, iar aceasta a fost întotdeauna țară autonomă și independentă..."[6]. El cunoștea foarte bine textele rescriptelor împărătești cu privire la trecutul acestor comitate, multe din ele avîndu-le sub formă de copii sau chiar în originar. Un astfel de rescripțiu, a fost și cel din 1732, prin care comitatele respective obțin încă la 31 decembrie din acel an dreptul de „Partea reaplicatae" la Transilvania. El cunoștea în detaliile cele mai amănunțite lupta fraților din Zarand, Năsăud sau Sibiu. Astfel, la punctul 15 din protestul său, arăta: „Ca frați adevărați, de o soarte și de un interes comun, ne alăturăm în privința aceasta întru toate la protestul și petițiunea de curînd așternută Maiestății Tale din partea românilor din

5. *Monografia Supurului de sus (manuscris)*, de Ion Ardelean Senior, p. 70 și urm.
6. Revista, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 8 din 10 martie, 1862, p. 59

Zarand cu cari întru toate sîntem hotărîţi a face casă comună". Acest lucru ne face să fim convinşi că, Ioan Galu participa personal la elaborarea acestor proteste către curtea imperială din Viena.

Dînd o înaltă apreciere protestului formulat de Ioan Galu din Supurul de sus, Gheorghe Bariţiu îl inserează în coloanele revistei sale „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" din 10 martie 1862, adăugînd că „Protestul acesta se reproduce, ca unu documentu istoricu, care neputîndu-se lua în zilele prezente la o desbatere serioasă: va servi posterităţii de o dovadă vie, a luptelor în interesul dulcei noastre naţiuni".

IOAN GALU COMBATTANT POUR LA CAUSE DES ROUMAINS DU DÉPARTEMENT DE SATU MARE

(Résume)

Né le 14 novembre 1829 dans la localité de Pocej (République Populaire Hongrie) ses parents étant Gheorghe et Ana Galu, le jeune homme Ioanes a fait ses études tout d'abord dans son village natal puis au lycée d'Oradea. Il a étudié eusuite le droit puis la théologie à Vienne.

Les études finies, il est nommé professeur au lycée de Simleul Silvaniei, curé et arhiprête à Supurul de sus.

En automne de l'année 1861, il a rédigé la note de protestation des Roumains des départements de Sălaj et Satmar, contre l'incorporation à la Hongrie, qu'il remet à l'empereur François Ioseph le I er.

Après trois décennies, en 1892, il va de nouveau à Vienne en accompagnant la délégation des 300 représentants des Roumains de Transilvanie. Il meurt le 27 mars 1894. Ses cendres reposent à Supurul de sus, département de Satu Mare.

TRĂSĂTURILE PRINCIPALE ALE MIŞCĂRII SOCIALISTE ŞI MUNCITOREŞTI DIN SATU MARE LA ÎNCEPUTUL SEC. XX

PETRU BUNTA

Trecerea, spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, în cele mai multe ţări din Europa, de la capitalismul ascendent la imperialism a însemnat şi pentru Transilvania, încadrată în monarhia austro-ungară, începutul unei ere noi, era dezvoltării economico-sociale şi politice. Cu toate că imperiul austro-ungar a rămas în urmă din punct de vedere economic faţă de statele dezvoltate din Europa, şi aici capitalismul a intrat în faza monopolistă. Trăsăturile imperialismului, în monarhia austro-ungară, s-au format în condiţiile existenţei unor puternice resturi feudale atît în economie, cît şi în întregul sistem politic. Pe lîngă aceasta statornicirea asupririi naţionale în monarhie a însemnat crearea unei situaţii privilegiate pentru două (germană şi maghiară) din cele peste zece naţiuni componente ale monarhiei. Împletirea rămăşiţelor feudale cu trăsăturile capitalismului monopolist şi sistemul de asuprire naţională au generat două tendinţe principale în dezvoltarea politică a monarhiei austro-ungare: a) tendinţa de conservare a puterii claselor dominante germane şi maghiare; b) tendinţa de cotropire în vederea extinderii sferei de activitate a oligarhiei financiare austro-ungare[1]. Ca urmare, cercurile conducătoare ale monarhiei sprijineau dezvoltarea unor provincii în defavoarea altora, precum şi transformarea celor din urmă în anexe agrare şi furnizoare de materii prime ale Austriei şi Ungariei, ceea ce a frînat dezvoltarea chiar şi a unor regiuni ce dispuneau de bogate resurse naturale, printre care se număra şi Transilvania.[2] Astfel, fără un sprijin substanţial, o încurajare din partea statului, dezvoltarea economiei, şi îndeosebi a industriei, trebuia să înfrunte, şi în continuare, concurenţa mărfurilor şi a capitalului din Austria, Cehia şi Ungaria.

În primul deceniu al secolului al XX-lea — cu excepţia perioadei de criză (1900—1903) —, cu toate condiţiile vitrege, industria din Tran-

---

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1963, p. 311.

[2] Vezi L. Vajda, *Despre situaţia economică şi social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", vol. I, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, p. 305.

silvania a cunoscut o dezvoltare însemnată față de situația de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. S-au dezvoltat vechile orașe și regiuni industriale, au apărut altele noi, ele devenind importante centre muncitorești, baze de luptă ale proletariatului transilvănean împotriva asupririi naționale și exploatării capitaliste.

Dezvoltarea industriei din Transilvania la începutul secolului al XX-lea se oglindește în creșterea numărului marilor întreprinderi industriale, extractive și prelucrătoare. Datele statistice ne arată că numărul lor s-a mărit de la 477 întreprinderi, cîte erau în 1900, la 791 în anul 1910[3]. Pe ansamblul industriei creșterea numărului întreprinderilor, în această perioadă, era de 65,8%, iar forța motrice a mașinilor cu aburi, întrebuințată în industrie, fără aceea a mineritului, a atins în 1900 cifra de cca 120 000 cai putere[4]. Spre deosebire de cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd s-au dezvoltat cu precădere mineritul, siderurgia și industria alimentară, la începutul secolului al XX-lea cel mai accentuat ritm de dezvoltare l-a cunoscut industria textilă, a lemnului și a materialelor de construcții.

Datorită condițiilor istorice specifice, industria din Transilvania s-a dezvoltat unilateral și disproporțional. Astfel, cu excepția secției de mașini a Societății de Stat austro-ungare de căi ferate, a fabricii de vagoane și de automobile din Arad, industria producătoare de mașini era limitată la acele sectoare care necesitau mai puține investiții de capital și care produceau cele mai simple mașini și mașini-unelte, mai ales pentru agricultură. De asemenea, în industria lemnului, care, în această perioadă, și-a sporit numărul întreprinderilor, predominante erau uzinele de cherestea, adică acelea bazate pe prelucrarea mai simplă, mai rudimentară a lemnului. Sectoarele care necesitau o prelucrare superioară a lemnului (mobilă, placaj etc.), deși erau foarte numeroase, se mențineau în general în cadrul micii industrii. Dealtfel, cu toată dezvoltarea, deși unilaterală, a industriei mari, în Transilvania se mențin un număr important de întreprinderi mici și de ateliere meșteșugărești. Pe lîngă cele cîteva zeci de întreprinderi cu un număr de 500—16 000 de muncitori (S.T.E.G.-ul, Fabrica de vagoane din Arad, Întreprinderile miniere din Hunedoara, Întreprinderile siderurgice din Nădrag, Călan etc.) existau un număr de 43 700 întreprinderi mici și mijlocii și un număr de cca 80 000 mici meseriași.[5]

Pe de altă parte în condițiile în care greutatea specifică în industrie se deplasa în general către industria mare și mijlocie, dar totodată, se menținea un număr important de întreprinderi mici și ateliere mește-

---

[3] *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial.* Sub redacția lui N. N. Constantinescu, Ed. Politică, 1959. p. 482, 485.

[4] Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul, din punct de vedere economic, industrial, agricol și cultural.* București, 1920, p. 158, 159.

[5] *Din istoria Transilvaniei,* vol. II, p. 314.

șugărești, industria Transilvaniei se dezvolta anarhic și în ceea ce privește repartizarea ei teritorială. Banatul și comitatele Brașov și Sibiu erau relativ bine dezvoltate, orașele Timișoara, Arad, Oradea au devenit puternice centre industriale, unde populația industrială reprezenta 15—50% din totalul populației, în schimb comitatele Maramureș, Sălaj, Satu Mare, Bistrița-Năsăud, Tîrnava Mică, Tîrnava Mare, Odorhei, Ciuc și altele au rămas în continuare în urmă, cu toate că și în aceste comitate existau resurse de materii prime care ar fi putut alimenta diferite ramuri industriale[6].

Satu Mare, oraș de reședință al județului Satu Mare făcea parte din acele localități ale Transilvaniei, unde dezvoltarea generală se concretiza prin dezvoltarea industriei lemnului și menținerea întreprinderilor mici (în construcții) și atelierelor meșteșugărești.

Cu ocazia recensămîntului din anul 1900, orașul Satu Mare număra 26 881 de locuitori. Repartizarea lor era următoarea: agricultori: 6 059, ocupați în industrie 8 211; în comerț 3 150, mineri 2, ocupați în transporturi orășenești 1 692, prestări de servicii și liber-profesioniști 2 637, armata, poliția etc. 806, zileri 611, capitaliști financiari și pensionari 1 105, angajați casnici 1 493, alte profesii 1 115. Aceste date statistice includ atît persoanele active, cît și cele pasive. În același an orașul se intindea pe o suprafață de 184 km^2, astfel că densitatea populației era de 146 persoane pe 1 km pătrat.

După cum se vede din datele citate, o parte considerabilă a populației era ocupată în sectorul industrial. Datorită însă nivelului de dezvoltare scăzut al industriei din perimetrul orașului, Satu Mare nu se situa în rîndurile orașelor industrializate din Transilvania. La începutul secolului al XX-lea în oraș existau puține fabrici cît de cît dezvoltate, activitatea zisă „industrială" desfășurîndu-se în cea mai mare parte în sectorul breslelor și al industriei mici, meșteșugărești. Dintre întreprinderile mai mari din această perioadă pot fi amintite: moara cu aburi a Societății morăritului cu aburi din Satu Mare (înființată în 1869), fabrica „Neuschloss" de tanină, fabrica de cherestea (activitatea și-a început-o în 1895) și fabrica de țigle (înființată în 1894). Restul uzinelor și fabricilor: de morărit, de spirt, de distilat petrol etc., cu toate că din punct de vedere al capacității lor de producție erau pe vremea aceea destul de considerabile, lucrau cu mai puțini muncitori și aveau o importanță economică mult mai mică[7].

Orașul Satu Mare, datorită așezării sale geografice, încă din evul mediu a devenit un important centru comercial. Dezvoltarea mijloacelor de transport, și îndeosebi a căilor ferate, a impulsionat și mai mult activitatea comercială a orașului. În perioada istoriei moderne, Satu Mare a devenit un foarte important nod de trafic feroviar, fapt care a făcut

[6] *Idem*, p. 315.

[7] Datele au fost extrase din *Magyarország vármegyéi és városai, Szatmár Németi sz. kir. város*, Dr. Borovszky Samu szerkesztésében, Budapest, f.a.

ca în acest oraş numărul lucrătorilor feroviari să cunoască o creştere însemnată, avînd un rol considerabil în viaţa social-politică a oraşului.

Înapoierea economică a Transilvaniei, mîna de lucru ieftină şi bogăţiile ei naturale, precum şi politica economică a vîrfurilor claselor dominante au atras aici capitalurile străine, care au găsit în Transilvania un teren prielnic pentru investiţii, în afară de minerit şi siderurgie, şi în alte ramuri industriale. Pe lîngă capitalul austriac care acaparase, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cele mai importante regiuni miniere, pătrunde la începutul secolului al XX-lea capitalul maghiar, german, francez ş.a. Capitalul local, românesc, deşi numeric controla un număr important de societăţi industriale pe acţiuni, datorită unor multiple cauze legate de asuprirea naţională austro-ungară, nu ajunsese în stadiul de organizare monopolistă[8].

Datorită concurenţei economice exercitate de către industria dezvoltată a Austriei, Cehiei şi a celei din Budapesta asupra industriei din Transilvania, precum şi politicii economice dăunătoare pe care clasele dominante austriece şi ungare au aplicat-o, Transilvania a rămas într-o stare înapoiată din punct de vedere industrial; materiile prime şi semifabricate erau exportate într-o proporţie însemnată în celelalte părţi ale imperiului şi retrimise apoi sub formă de produse finite.

Dezvoltarea capitalismului şi trecerea la imperialism a dus la schimbări însemnate în structura de clasă şi în raportul de forţe între diferitele clase. Ca urmare a dezvoltării industriei şi economiei capitaliste în general, în primul deceniu al secolului al XX-lea s-a dezvoltat şi s-a consolidat considerabil clasa muncitoare. Numărul muncitorilor din marea şi mica industrie a Transilvaniei a atins în 1910 cifra de 212 300[9]. Totodată, se remarcă o schimbare şi în compoziţia proletariatului, în sensul creşterii ponderii proletariatului modern (de fabrică); procentul muncitorilor din marea industrie a crescut de la 44,3% (inclusiv muncitorimea din transporturi) din totalul muncitorilor, la 49,2% în 1910. Forţa clasei muncitoare a crescut şi datorită faptului că în marea industrie a avut loc un însemnat proces de concentrare atît pe ansamblul industriei, cît şi în unele regiuni. Datorită acestor schimbări structurale de clasă, multe din oraşele transilvănene iau aspectul de centru muncitoresc, astfel sînt Timişoara, Aradul şi Braşovul. În schimb, în oraşe ca Oradea, Satu Mare, Cluj, Sibiu, Tîrgu Mureş etc., muncitorimea din mica industrie alcătuia şi pe mai departe majoritatea.

Ca urmare a dezvoltării capitalismului monopolist, exploatarea muncitorimii de către capitalul austro-ungar şi german, francez etc. s-a intensificat. Pentru muncitorii români politica de asuprire naţională a

---

[8] În această problemă vezi V. Axenciuc, *Cu privire la unele trăsături economico-sociale ale României în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în „Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.", 6/1965, p. 145.

[9] În legătură cu problema dezvoltării muncitorimii industriale vezi *Din istoria formării şi dezvoltării clasei muncitoare* ...

accentuat și mai mult gradul de exploatare. În timp ce capitaliștii autohtoni și străini realizau profituri foarte mari[10], salariul real al muncitorilor a înregistrat o continuă scădere, datorită mai ales faptului că monopolurile ridicau prețurile la produsele de primă necesitate. Astfel, prețurile produselor de consum au crescut în perioada 1900—1914 cu 30—40%, la mărfurile industriale tot între 30—40%[11]. Cu toate că salariul nominal, în urma puternicelor mișcări greviste din 1905—1907, a crescut într-o oarecare măsură, el a rămas mult în urmă față de scumpirea vieții. Forma cea mai larg folosită pentru intensificarea exploatării maselor muncitoare era prelungirea timpului de lucru. Durata medie a zilei de muncă continua să fie ridicată, 10—12 ore, iar în anumite ramuri industriale — chimică și pielărie —, ajungea la 13—14 ore[12]. O altă metodă aplicată, care aducea capitaliștilor profituri sporite, o reprezenta generalizarea folosirii muncii femeilor și copiilor în întreprinderi. În anul 1910, în întreprinderile din Transilvania lucrau peste 22 000 de femei față de 17 600 cîte erau în 1900 și peste 41 000 de copii sub 16 ani, cu 57,2% mai mulți decît în 1900. Numărul cel mai mare de femei se găsea în industria alimentară, textilă, în confecții și prelucrarea tutunului, iar un procent ridicat de copii îl găsim în industria poligrafică și în construcții[13]. Capitaliștii preferau munca necalificată a femeilor și a copiilor, cărora le plăteau un salariu mult inferior celui acordat muncitorilor bărbați (50—60% pentru femei și 1/3 pentru copii[14]). Ziua de muncă pentru femei și copii, dintre care se recrutau majoritatea muncitorilor necalificați, trecea de 14 ore, mai ales în industria confecțiilor, în cea chimică și cea alimentară[15].

În ceea ce privește sistemul aplicat de salarizare a muncitorilor, pe lîngă nivelul în general scăzut al salariilor, se observă o diferențiere și pe regiuni, între munca necalificată și calificată, și chiar între cea a muncitorilor români, pe de o parte, și a muncitorilor naționalităților dominante, pe de altă parte. Gradul de exploatare a muncitorilor români (cărora li se puneau piedici și în calificare) era mai accentuat. Astfel, în regiunile locuite de români procentul muncitorilor care primeau un salar minim era de 60,5% față de celelalte regiuni, unde acest procent

---

[10] De exemplu: „S. A. minieră și siderurgică Călan" (în posesia capitalului austriac) și-a mărit profitul între anii 1900—1912 cu 2 396%, deși investițiile în această perioadă au crescut numai cu 109%; la Fabrica de vagoane din Arad profitul a crescut cu 1 368%, în timp ce capitalul investit a crescut, în aceeași perioadă, doar cu 314%. Situația era în general asemănătoare și în celelalte societăți organizate în carteluri (vezi *Magyar Compass*, anii 1901—1902, 1904—1905, 1911—1912, 1912—1913).

[11] Berend Iván-Ránki György, *Magyarország gyáripara, 1900—1914*, Budapest, 1955, p. 324—326.

[12] *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 14, p 124—125.

[13] *Ibidem; Magyar Statisztikai Évkönyv*, új folyam XX, 1912, Budapest, 1914, p. 210; Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 161.

[14] *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare . . .*, p. 524.

[15] *Magyar Statisztikai Közlemények*, loc. cit.

era de 50,8%[16]. Situația se prezintă și mai gravă dacă luăm în considerare faptul că nivelul general al salariilor muncitorilor din Transilvania era cu aproximativ 25% mai mic decît în Ungaria, unde, la rîndul lor, erau mai scăzute decît în Austria[17].

Un alt fenomen care a contribuit la înrăutățirea situației proletariatului din Transilvania a fost șomajul (total și parțial), care, odată cu accelerarea dezvoltării industriei mari mecanizate, se va accentua considerabil, determinînd și creșterea numărului emigranților. În anul 1907, cifra emigranților a ajuns la 50 000, față de 6 500 în 1900. În total, au emigrat într-o perioadă de 15 ani un număr de 270 000 de țărani și muncitori români, maghiari și germani din Transilvania[18]. O parte s-au stabilit în România, iar majoritatea s-au îndreptat spre America.

Condițiile de muncă ale muncitorilor erau, de asemenea, dintre cele mai grele. În goana după profituri cît mai mari, capitaliștii nu s-au preocupat de măsurile de securitate a muncii și a vieții muncitorilor. Lipsa de lumină, de spațiu, de igienă erau tot atîtea trăsături obișnuite ale întreprinderilor transilvănene. În aceste condiții, la care se adăuga slăbirea atenției lucrătorilor din cauza muncii extenuante, accidentele de muncă erau frecvente și deseori soldate cu moartea unor muncitori. Într-un interval de numai cinci ani (1900—1905) în fabricile și uzinele din Transilvania s-au produs 17 758 accidente de muncă, în urma cărora mii de muncitori au rămas schilozi ori și-au pierdut viața[19].

Condițiile grele de locuit contribuiau și ele la agravarea vieții maselor muncitoare. Sporirea populației orașelor nu a avut nici pe departe un corespondent în creșterea spațiului locativ. Familiile muncitorești trăiau în pivnițe și șoproane, îngrămădite cîte trei și patru într-o cameră nesănătoasă, locuințele fiind tot atîtea focare de infecție[20].

Pe lîngă situația economică gravă, muncitorii erau privați și de drepturi politice. Conform legilor cenzitare în vigoare, muncitorii nu aveau drept la vot, iar exercitarea dreptului de întrunire și de organizare depindea în cea mai mare măsură de autoritățile locale, ostile clasei muncitoare. Interzicerea adunărilor muncitorești și a înființării unor organizații muncitorești erau la ordinea zilei. Toate acestea au contribuit la ascuțirea contradicțiilor de clasă, dublate de puternice contradicții naționale, devenite în Transilvania deosebit de acute în primii ani ai secolului al XX-lea. Măsurile represive ale statului burghezo-moșieresc maghiar împotriva luptei crescînde a maselor muncitoare, asuprirea

---

[16] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 340.

[17] A. Deac, I. Cicală, A. Egyed, V. Liveanu, *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în „Destrămarea monarhiei austro-ungare", București, 1964, p. 233.

[18] *Magyar Statisztikai Közlemények*, (Seria nouă), vol. LXVII, Budapest, 1918, p. 4—5.

[19] *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare* ..., p. 520.

[20] *Népszava*, din 15 septembrie 1910.

națională, au accentuat adîncirea acestor contradicții și au contribuit la dezvoltarea conștiinței muncitorilor.

Rezolvarea contradicțiilor sociale și naționale impunea o luptă consecventă în vederea desăvîrșirii sarcinilor revoluției burghezo-democratice și destrămarea monarhiei austro-ungare „temnița" națiunilor negermane și nemaghiare. În rezolvarea problemelor sociale și naționale era interesată în primul rînd clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Deși era compusă din muncitori de diferite naționalități — fiind exploatată deopotrivă —, muncitorimea din Transilvania, avînd aceleași interese fundamentale, a luptat cot la cot împotriva exploatării și asupririi naționale, și împotriva statului burghezo-moșieresc austro-ungar, instrument principal al asupririi sociale și naționale în mîinile exploatatorilor.

Începutul secolului al XX-lea a marcat în Transilvania, deci implicit în Satu Mare, o nouă perioadă în istoria mișcării muncitorești și socialiste, o perioadă de luptă hotărîtă împotriva exploatării și asupririi naționale, de susținută activitate pentru organizarea și maturizarea ideologică a clasei muncitoare și, implicit, de afirmare a acesteia în viața social-politică a vremii. „O caracteristică esențială a mișcării muncitorești din țara noastră — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — o constituie faptul că, încă din stadiul de început al existenței lui, proletariatul și-a pus problema organizării ca clasă, înțelegînd că aceasta este o condiție hotărîtoare pentru desfășurarea cu succes a luptei politice împotriva claselor exploatatoare, pentru realizarea țelurilor sale revoluționare..."[21].

Ca urmare a intensificării activității propagandistice și organizatorice, în Transilvania s-au consolidat organizațiile districtuale social-democrate (în Banat, cu sediul la Timișoara, în Ardealul istoric, cu sediul pentru scurt timp la Brașov și permanent la Cluj), cît și organizațiile comitatense la Timișoara, Caransebeș, Arad, Oradea, *Satu Mare*, Cluj, Brașov, Sibiu, Tîrgu Mureș etc.[22] Acest fapt se reflectă într-o susținută activitate a organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare, urmată de o activă mișcare revendicativă a maselor. Procesul de dezvoltare organizatorică a mișcării muncitorești reiese și din creșterea participării delegaților la conferințele comitatense social-democrate din perioada la care ne referim. Aceste conferințe s-au remarcat nu numai prin participarea a numeroși delegați, ci, mai ales, prin preocuparea pentru problemele social-politice arzătoare aflate la ordinea zilei: proteste împotriva teroarei exercitate de aparatul de stat al claselor dominante maghiare, demascarea situației de mizerie materială și culturală în care erau ținute masele muncitoare din Transilvania, problema lipsei de drepturi cetățenești, politica școlară dăunătoare etc. Delegații la conferințe înfățișau problemele maselor, vorbind „despre starea poporului din

[21] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Ed. Politică, 1973, p. 258.

[22] I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, Ed. Politică, 1976, p. 67.

comunele lor", arătînd că „poporul începe să se lumineze și social-democrația zi de zi se răspîndește în cercuri tot mai largi"[23]. Toate conferințele districtuale și comitatense din Transilvania, Banat, Crișana, *Maramureș* au avut la ordinea de zi dezbateri referitoare la situația economică și politică grea în care se aflau masele populare, preconizîndu-se o luptă hotărîtă, prin toate mijloacele, împotriva factorului principal care promova o asemenea politică: regimul dualist austro-ungar[24].

Lărgirea bazei de masă a mișcării socialiste din Transilvania a însemnat, totodată, atragerea în mișcare a unor cercuri tot mai mari de muncitori, țărani săraci și mici meseriași din rîndurile populației române. Masele muncitoare române transilvănene se îndreptau spre mișcarea socialistă pentru că în cadrul acestei mișcări găseau un ajutor frățesc din partea muncitorilor maghiari, germani și de alte naționalități, care suportau și ei jugul aceleiași orînduiri nedrepte. În numărul său din 1/13 martie 1903, „Narodna reč", organul social-democrat de presă în limba sîrbă, remarca o considerabilă întărire a mișcării social-democrate la sîrbi, maghiari și români, iar ziarul „Adevărul (Glasul poporului)" menționa o serie de succese însemnate ale mișcării socialiste, îndeosebi între românii din comitatele Banatului, Ardealului, Bihorului, *Sătmarului* și Sălajului[25]. Referindu-se la afluxul muncitorimii române spre mișcarea socialistă, „Adevărul (Glasul poporului)" preciza: „Cînd este vorba să aruncăm lanțurile grele de pe mîinile noastre și jugul greu de pe grumajii noștri, toți de o națiune ținem, de națiunea muncitorilor . . ."[26]. Consemnînd succesele obținute în organizarea politică a maselor muncitoare române din Transilvania, într-un articol intitulat *Despre lățirea socialismului între români*, apărut în același organ de presă social-democrat în limba română, se sublinia că aceste succese se datorau convingerii că numai lupta unită a muncitorilor poate avea sorți de izbîndă. „Astăzi nici un român socialist — se arăta în articol — nu face deschilinire (deosebire) între naționalități în lupta între *capital și muncă*, pentru că se știe că toți un interes au a lupta pentru pită, și lupta aceasta numai așa va putea *să aibă un succes*"[27].

În aceste condiții ale afluirii maselor muncitoare române din Transilvania spre mișcarea socialistă, conducerea centrală a P.S.D.U. s-a văzut nevoită să recunoască dreptul de organizare a unei secții social-democrate române, iar la Congresul din 1905 al Partidului Social-Democrat s-a consfințit înființarea acestei secții, urmînd ca un comitet de conducere să se ocupe special de mișcarea socialistă a românilor din monarhia austro-ungară. Concomitent au fost create secții speciale pentru muncitorii sîrbi și slovaci. Aceste măsuri au determinat intensifi-

[23] *Adevărul (Glasul poporului)*, din 21 decembrie 1903.
[24] I. Cicală, *op. cit.*, p. 75—76.
[25] *Adevărul (Glasul poporului)*, din 25 octombrie 1903.
[26] *Idem*, din 20 septembrie 1903.
[27] *Idem*, din 5 iunie 1904.

carea agitației socialiste, consolidarea mișcării muncitorești, lărgirea bazei de masă a organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului din Transilvania.

În procesul de organizare și mobilizare la luptă revendicativă și politică a maselor muncitoare, un rol important l-a jucat activitatea desfășurată de elementele muncitorești înaintate prin intermediul presei socialiste. Izvorîtă dintr-o necesitate stringentă, dictată atît de cerințele mobilizării maselor de muncitori români la lupta revoluționară, cît și de necesități de ordin propagandistic, pe lîngă ziarele „Népszava" (organ central al P.S.U.D.), „Volkswille" (apărut la Timișoara din 1893), „Erdélyi Munkás" și „Kolozsvári Munkás", care încep să apară din 1903 la Cluj, ca și „Nagyváradi Munkás Újság" din Oradea, editat cu întreruperi între 1905—1911, din august 1903 apare la Budapesta „Adevărul (Glasul poporului)". Avînd o existență mai stabilă și de relativ lungă durată (1903—1914, apoi 1917—1918), această gazetă a adus o contribuție substanțială la desfășurarea unei activități sistematice de organizare politică a proletariatului român transilvănean în cadrul Partidului Social-Democrat și de îndrumare politică-ideologică a luptei sale[28]. Precizîndu-și obiectivul său principal — lupta pentru organizarea muncitorilor „fără deosebire de naționalitate și religie, dar cu deosebire de clasă", „Adevărul" cerea muncitorilor din Transilvania „să se unească cu toții la un loc sub un singur steag, cot la cot, întrebuințînd și folosindu-se de puterea și de știința lor de a schimba acest regim social spre o societate mai bună și spre dezrobirea clasei muncitoare de sub exploatarea capitalistă burgheză . . ."[29].

Presa socialistă, avînd o circulație largă în tot cuprinsul Transilvaniei, și îndeosebi în centrele muncitorești, a contribuit în mod substanțial la ridicarea conștiinței politice de clasă a proletariatului, la acțiunea de organizare politică și profesională a maselor muncitoare de la orașe și sate, la mobilizarea lor la luptă împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești din monarhia austro-ungară. Evidențiind acest rol al presei socialiste, în raportul privind presa partidului prezentat Congresului P.S.D.U. din 1913 al secției române se făcea următoarea comparație de ordin istoric: „Marii revoluționari care și-au jertfit viața pentru libertatea poporului, cum au fost Horea, Cloșca și Crișan, iar mai tîrziu, în 1848, Avram Iancu, au chemat la luptă pe dezmoșteniți prin trasul clopotelor într-o parte și suflarea buciumelor în vîrful munților. Și trufașii luptători au luat coasa, securea, cîteva puști ruginite, astea erau mijloacele în lupta pentru dezrobire". Considerîndu-se urmași ai luptătorilor transilvăneni pentru dreptate socială și națională, socialiștii apreciau că „de atunci lumea s-a schimbat, noile mijloace de producție

[28] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea I, 1900—1907, Ed. Politică, 1966, p. 564—653.

[29] *Adevărul (Glasul poporului)*, din 10 august 1903.

au transformat mersul lumii și azi nu se mai poate lupta cu armele de mai înainte... În revoluția modernă, presa (foaia) joacă rolul cel mai mare. Așa și în lupta pentru dezrobirea poporului român de sub jugul stăpînirii tiranice, „Adevărul" va înlocui buciumul, trîmbița și clopotul de mai înainte. „Adevărul" va fi acela care, alături de steagul roșu, ne va lumina drumul spre mîntuire, spre lumea nouă, socialistă"[30].

Concomitent cu avîntul organizării politice a clasei muncitoare din Transilvania a avut loc și un intens proces de organizare profesională în sindicate, care începuseră să acționeze încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, activitatea lor îmbinîndu-se cu cea a organizațiilor P.S.D. Sindicatele au avut un rol deosebit în mișcarea muncitorească din Transilvania. În primul deceniu al secolului XX, numărul organizațiilor sindicale a înregistrat o creștere substanțială. Astfel, de la 32 cîte erau în 1900, pînă în anul 1904 numărul lor se dublează, ajungînd la 78, pentru ca în următorii trei ani (1905—1907) să înregistreze o creștere de cca 300% față de 1904[31], ceea ce a contribuit în mare măsură la dezvoltarea capacității de acțiune a muncitorilor din Transilvania. Întărirea organizării politice și profesionale a clasei muncitoare a avut un rol determinant în avîntul revoluționar din primul deceniu al secolului XX. Acțiunile greviste, demonstrațiile pentru drepturi și libertăți democratice, contra teroarei polițienești, împotriva fiscalității excesive au cunoscut la începutul secolului al XX-lea o intensificare continuă, împletindu-se organic într-o luptă unitară anticapitalistă și antihabsburgică.

O caracteristică a mișcărilor muncitorești din această perioadă a constituit-o lupta pentru recunoașterea zilei de 1 Mai, ca zi de sărbătoare oficială. Referindu-se la poziția P.S.D. în această problemă *Adevărul (Glasul poporului)* scria în 10 aprilie 1904: „Fraților! Nu uitați, că și social-democrații au pe an o zi de sărbătoare. Este ziua de prima maiu. În această zi muncitorii din lumea întreagă pun sculele la o parte și țin zi de sărbătoare. Românii social-democrați din țara întreagă de asemenea vor serba această zi. În prima maiu minerii să nu lucreze. În această zi să ținem adunări, conferințe, serbări și petreceri, toate în numele social-democrației. Fraților! Vă pregătiți și sărbați ziua de prima maiu!"

Acțiunile muncitorilor sătmăreni, din primii ani ai secolului al XX-lea, alături de cele din întreagă Transilvania, au fost îndreptate spre satisfacerea unor revendicări economice și politice, încadrîndu-se organic în lupta revoluționară a clasei muncitoare din Transilvania împotriva exploatării și asupririi. Șirul marilor mișcări revendicative ale proletariatului început în luna februarie 1900 de către muncitorii din Reșița,

[30] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900—1915*, Ed. Politică, 1968, p. 524—525; cf. I. Cicală, *op. cit.*, p. 94—95.

[31] L. Fodor și L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848—1917)*, București, 1957, p. 71.

nante, care se temeau că accesul maselor la viața politică putea periclita dominația lor asupra popoarelor asuprite, intenționau să utilizeze campaniile electorale pentru a face cunoscute maselor largi țelurile de luptă ale mișcării muncitorești, desemnîndu-și reprezentanți care să prezinte în adunările electorale cuvîntări-program. Muncitorii socialiști din Satu Mare au luat și ei, din plin, parte la campaniile electorale din această perioadă. Ca fapt semnificativ în această privintă, reproducem „cel mai nou Cîntec electoral" al „tovarășilor sătmăreni", apărut în limba maghiară în ziarul „Népszava"[36].

(În original)

I

(În limba română)

Föl magasra vörös zászlónk!
Jog, szabadság rajta jelszónk.
Szolga-jármot tűrjük? — miért?
Mi dolgozunk a henyékért.
Éljen a munkás-szövetség!
Éljen a munkás!

Sus spre-nalturi, roș drapel!
Libertate-i, drept, pe el.
Jug de slugi de ce purtăm?
Pentru trîndavi noi lucrăm.
Trăiască uniunea muncitorească!
Trăiască muncitorul!

— —

III.

Nem kell nekünk pap, gróf, báró,
Primadonnák után járó;
Ámitásuk kinevetjük,
Munkástársunkat követjük.
Éljen a munkás-szövetség!
Éljen a munkás!

De popi, grofi, baroni, nu-i lipsă
Umblători după-o actriță;
Păcăleala le-o curmăm,
Tovarășii ni-i urmăm.
Trăiască uniunea muncitorească!
Trăiască muncitorul!

— —

V.

Munkás-elvtárs a jelöltünk,
Kit munkások, mi jelöltünk;
Ha száz voksunk volna mára:
mind od'adnók egyig rája;
Éljen a munkás-szövetség!
Éljen a munkás!

Muncitor ni-i candidatul,
Noi, cei mulți i-am dat mandatul,
Voturi sute de-am avea:
Pîn-la unul lui le-am da.
Trăiască uniunea muncitorească!
Trăiască muncitorul!

Forța de atracție a ideilor socialiste, creșterea gradului de organizare a maselor de muncitori și mișcările revendicative au stîrnit îngrijorarea autorităților maghiare. Astfel, de exemplu în 1902, subprefectul comitatului Arad raporta că „ideile socialiste s-au răspîndit prin gazetele partidului socialist, în toate comunele, găsindu-și adepți mai cu seamă în rîndurile clasei muncitoare sărace", că aceste idei sînt „pro-

[36] *Idem*, din 3 octombrie 1901.

povăduite și ținute permanent în prim plan de gazetele de partid, formînd obiect de neîntrerupte discuții în rîndurile poporului“[37]. Răspîndirea acestor „doctrine socialiste“ era opera militanților organizațiilor social-democrate. Îngrijorarea autorităților se oglindește și în rezoluția nr. 1467/1901 a căpitanului șef al poliției din Satu Mare, prin care s-a interzis activitatea „Societății Petőfi (Petőfi-asztaltársaság)“, înființată la 4 septembrie 1901, numărînd peste 100 de membri cotizanți. Scopul acestei Societăți, după cum rezultă din actul citat, „nu este acela de a promova dezvoltarea culturii, ci, după mărturia datelor anchetei, el reiese din atitudinea politică a celor întruniți și din tendința de a îndruma activitatea lor în spiritul principiilor social-democratice, tendință care nu poate fi tolerată nici din punct de vedere al ordinei publice — de vreme ce la aceste întruniri, iau parte și persoane minore — nici din cel al moravurilor publice, și aceasta cu atît mai puțin, cu cît, conform datelor anchetei în curs, sub vălul activității culturale a Asociației, s-a constatat că chiar conducerea Asociației desfășoară o atare activitate, care determină stabilirea faptică a infracțiunii de instigare, din care cauză actele de anchetă au și fost transferate procuraturii regale locale în scopul desfășurării în continuare a procedurii legale în vigoare“[38].

Situația grea a maselor muncitoare n-a rămas necunoscută nici autorităților oficiale locale, care adeseori s-au văzut nevoite să informeze despre aceasta forurile superioare, uneori însuși guvernul maghiar. Constatînd agravarea mizeriei maselor muncitoare din județul Sătmar, subprefectul orașului Careii Mari a înaintat la 17 decembrie 1902 ministerului de interne un memoriu, în care se arăta printre altele: „Din datele indubitabile existente pentru județul Satu Mare, se poate constata caracterul dezastruos nemaiîntîlnit de zeci de ani încoace, al actualului an economic, și mai mult agravat de frigul puternic ce s-a instalat pe neașteptate, cu repeziciune. Deși s-au luat măsuri de începere a muncii, de înlăturarea mizeriei, nu pot trece sub tăcere teama mea în sensul că *astfel nu vom ajuta populația în suficientă măsură*, căci în prezent aceasta, datorită frigului lipsită fiind încă de la începutul lui noiembrie de posibilități de cîștig, și-a consumat în mare parte pînă și puținele alimente cu care, în caz de vreme mai bună, ar fi putut rezista pînă la începerea muncilor de primăvară“[39].

Pentru îmbunătățirea situației lor materiale și politice, muncitorii, îndrumați de către organizațiile social-democrate, au convocat ședințe, unde au formulat revendicările lor, iar în cazuri de refuz au intrat în grevă. Astfel de acțiuni muncitorești au avut loc și la Satu Mare. În ziua de 25 februarie 1902, morarii și muncitorii morari de la Societatea Moara cu aburi, „din cauza condițiilor insuportabile“, au intrat în ac-

[37] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900—1909*, Ed. Politică, 1975, p. 38; cf. I. Cicală, *op. cit.*, p. 68.
[38] *Népszava*, din 30 noiembrie 1901.
[39] *Idem*, din 8 ianuarie 1903.

ţiune. Ei au formulat cererile lor în trei puncte: 1) Ridicarea salariului (care în majoritatea cazurilor era de 70—80 coloane lunar) cu 10 coroane pentru fiecare muncitor; 2) Să fie restabilit sistemul de avans cum a fost anterior în vigoare; 3) În locul apei de conductă introdusă forţat să fie permisă aducerea din nou la locul de muncă a apei bune, pe placul muncitorilor. Dat fiind faptul că direcţiunea n-a acceptat cererile muncitorilor, aceştia au intrat în grevă[40]. Acţiunea revendicativă a muncitorilor morari din Satu Mare se înscrie în lanţul grevelor de proporţii mai mari de la Arad, Timişoara, Oradea, Cluj ş.a. din anul 1902.

În strînsă legătură cu acţiunile greviste de caracter economic din acest an, au loc în Transilvania mari acţiuni de masă pentru satisfacerea unor revendicări politice. În după amiaza zilei de 1 iunie 1902 are loc la Satu Mare, cu participarea muncitorilor industriali şi agricoli, un impunător miting, la care delegaţii la Congresul P.S.D.U. prezintă în faţa celor adunaţi un raport, iar la punctul doi al ordinei de zi se dezbate problema dreptului de vot universal şi secret. Cuvîntările vorbitorilor — după cum relatează ziarul „Népszava" — au stîrnit în rîndurile auditoriului un puternic ecou şi entuziasm[41]. O altă mare adunare populară a fost organizată de către organizaţia locală P.S.D., la 25 decembrie 1902, avînd următoarea ordine de zi: 1) Egalitate în drepturi în Ungaria; 2) Poporul şi parlamentul. Analizînd situaţia interpretării egalităţii în drepturi, oratorul adunării, printre altele, a spus că „din 1848 încoace, în Ungaria nu numai că nu există egalitate în drepturi, dar chiar şi naţiunea astfel batjocorită pînă acum este lovită în plin, călcată în picioare de către cei mari. El a arătat că azi poporul este în mod artificial scindat în două. Cea dintîi parte, mai mică la număr, grupul trîndavilor, dispune de drepturi *îndoit de mari*, pe cînd partea mai mare milioanele de oameni ai muncii, purtători ai tuturor poverilor publice, sînt lipsite pînă şi de cele mai elementare drepturi"[42].

În legătură cu poziţia P.S.D.U. privind lupta maselor pentru libertăţi democratice, se cuvine să facem o precizare importantă. Elementele reformiste din conducerea P.S.D. şi a sindicatelor au adoptat faţă de cucerirea drepturilor democratice o atitudine reformistă, considerînd că lupta pentru dreptul de vot universal şi secret este singura cale de a cuceri puterea politică. Această tactică ce urmărea cucerirea majorităţii parlamentare, cu toate că era adecvată situaţiei existente în acea perioadă, era supraapreciată de către liderii social-democraţi, ceea ce aducea cu sine neglijarea celorlalte forme de luptă[43].

În apelul către muncitorimea română din Austro-Ungaria „Adevărul (Glasul poporului)", în articolul instituat *Daţi vot poporului!*, scria: „În toată Ungaria parcă s-a trezit poporul, parcă acuma şterge pleoapele ochilor şi căutînd în jur vede că e strîns în fere, vede că zace în sclăvie,

[40] *Idem*, din 27 februarie 1902.
[41] *Idem*, din 19 iunie 1902.
[42] *Idem*, din 30 decembrie 1902.
[43] A. Deac, I. Cicală, A. Egyed, V. Liveanu, *op. cit.*, p. 240.

vede că a dormit veacul, care ar fi trebuit să fie veacul deșteptării, veacul dezvoltării... Se trezesc proletarii și văd ei, că aceia care poartă opincă, care în haine negre lucră în fabrici, sau cu mintea prin cănțălarie, nu au drepturi, numai datorință. Ce să facă? Caută unde este tabăra aceea, care luptă pentru drepturile popoarelor. Și se convinge, că una este numai, care cu adevăr luptă și aceea este *socialdemocrația internațională*, care în punctul prim pretinde ca să ni se dea *votul universal egal și direct pentru toți supușii Ungariei cari au trecut de 20 ani, fără deosebire de religie și de sex.* Votul este un drept personal cu care s-a născut omul și n-are drept nimeni să-l fure de la el. Dar, totuși l-au furat și cei cari n-au astăzi acest drept, sunt apăsați. Dreptul acesta numai așa ni-l vom recîștiga, dacă vom pune umăr la umăr și vom lupta pentru ea toți cu o voință"[44].

În cadrul acestor forme legale, conducătorii și mai ales organizațiile locale ale P.S.D. au inițiat totuși o serie de acțiuni de amploare ale muncitorilor, în sprijinul obținerii unor revendicări economice și politice. Printre acțiunile greviste ale muncitorilor transilvăneni din anul 1903, pentru mărirea salariului și reducerea duratei zilei de muncă, alături de muncitorii din Reșița, Oradea etc. se numără și acțiunile revendicative ale muncitorilor din Satu Mare. Astfel, în aprilie 1903 muncitorii zidari și dulgherii au intrat în grevă, cerînd un salar „onorabil" și zi de muncă mai scurtă. Maiștrii, refuzînd satisfacerea revendicărilor muncitorimii, au adus din Tîrgu Mureș spărgători de grevă, care fiind însă lămuriți de către comitetul de grevă în clipa sosirii lor, chiar în gara orașului, asupra situației ivite la Satu Mare, „nici nu au stat de vorbă cu maiștrii" și au plecat înapoi la Tîrgu Mureș[45]. Greva a durat o săptămînă și a luat sfîrșit, în fond, cu victoria greviștilor. Inițial muncitorii constructori au pretins 32 fileri salariu minim pe oră, în urma tratativelor însă au acceptat 28 fileri la construcții începute și 30 fileri la șantierele de construcții ce se vor deschide în viitor. Conform înțelegerii, munca în acord se desființează, iar ziua de lucru va avea o durată de $10^1/_2$ ore, adică de la orele 6 pînă la orele 18[46].

În anul 1903, într-o serie de orașe din Transilvania, la Aiud, Mediaș, Sighișoara, Odorheiu Secuiesc, Tîrnăveni, Careii Mari, Satu Mare, Baia Mare, Zălau, Șimleul Silvaniei, Tîrgu Mureș, a izbucnit și s-a extins greva tipografilor pentru ridicarea salariului. Cu această ocazie, tipografii sătmăreni au înaintat un memoriu ministerului comerțului, în care au solicitat delegarea la Satu Mare a unui inspector industrial. În memoriu muncitorii se referă la atitudinea „scandaloasă" a Oficiului industrial local, atitudine care țintește la înăbușirea grevei. Acest Oficiu — se arată în memoriu — " nu ia deloc în seamă instrucțiunile ministeriale și se autoconsideră totalmente sluga patronilor"[47].

---

[44] *Adevărul (Glasul poporului)*, din 30 aprilie 1903.
[45] *Népszava*, din 7 aprilie 1903.
[46] *Idem*, din 28 aprilie 1903.
[47] *Idem*, din 17 decembrie 1903.

Anul următor 1904 a marcat intensificarea considerabilă a mișcărilor revendicative în toate centrele mai însemnate din Transilvania. Într-o serie de ramuri industriale și fabrici din Cluj, Brașov, Tîrgu Mureș, Arad, Timișoara, Lugoj și Satu Mare, muncitorii au susținut, în acest an, puternice lupte greviste. Dintre acestea, cea mai însemnată a fost mișcarea grevistă din luna aprilie a muncitorilor și a personalului feroviar. Greva a paralizat circulația feroviară din Ungaria și Transilvania timp de cîteva zile (19—24 aprilie). Ca urmare, întreaga activitate economică a fost deranjată, iar multe întreprinderi industriale au fost nevoite să înceteze activitatea de producție din lipsă de materii prime. Pentru înăbușirea grevei feroviarilor, guvernul reacționar maghiar, condus de Tisza István, a recurs la forță armată[48]. În gara Satu Mare — după cum relatează ziarul local *Szatmár Németi* — vestea grevei generale a lucrătorilor de la căile ferate a sosit în ziua de 20 aprilie cu puțin după orele 8; toți salariații feroviari au sistat lucrul și s-au prezentat la șeful gării Andrássi, căruia i-au adus la cunoștință greva. „În timpul orelor de după amiază — relatează același ziar — numărul celor care se întorceau de la tîrgul săptămînal, dar din cauza lipsei trenurilor își pierdeau timpul la gară, s-a ridicat la cca 1 mie"[49].

Sub influența mișcării greviste a lucrătorilor feroviari, muncitorii din viile situate pe dealurile din jurul orașului au inundat piața din Satu Mare și au alungat de acolo pe toți zilerii veniți din alte localități, declarînd că din ziua următoare salariul pe o zi, pînă la sfîrșitul lui mai, va fi de 2 coroane, în luna iunie de 3 coroane, iar în lunile iulie și august de 4 coroane[50]. În același an au mai avut loc și alte mișcări revendicative la Satu Mare. Astfel muncitorii de la fabrica de cărămizi, revendicînd mărirea salariului, au intrat în grevă. Greva muncitorilor a durat cîteva zile și s-a soldat cu victoria greviștilor, care prin această acțiune au obținut o majorare a salariilor[51]. În legătură cu această acțiune a muncitorilor sătmăreni, în ziarul *Kolozsvári Munkás* se atrage atenția asupra importanței organizării muncitorilor, arătînd că reușita muncitorilor de la fabrica de cărămizi se datora organizării lor, care a permis desfășurarea unei acțiuni unite și bine organizate[52]. De asemenea, în luna mai are loc greva muncitorilor zugravi și vopsitori din localitate pentru mărirea salariului. Cu această ocazie ziarul *Népszava* atrage atenția tuturor muncitorilor din Ungaria ca în nici un caz să nu se angajeze la maiștrii zugravi și vopsitori din Satu Mare[53]. În luna iunie a aceluiași an, o parte a muncitorilor zidari, cei care au lucrat la construirea internatului căilor ferate din Satu Mare, în jur de 30 persoane, au sistat munca, cerînd majorarea salariilor. Izbucnirea grevei a fost urmată de tratative între

[48] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 355.
[49] *Szatmár Németi*, din 22 aprilie 1904.
[50] *Idem*, din 26 aprilie 1904.
[51] *Ibidem*.
[52] *Kolozsvári Munkás*, din 25 aprilie 1904.
[53] *Népszava*, din 12 și 14 mai 1904.

muncitorii zidari și antreprenori, soldate cu o înțelegere acceptată de ambele părți[54].

Organizația locală a Partidului Social-Democrat a organizat și în acest an adunări populare și diferite festivități cu scopul popularizării poziției P.S.D. în problemele ce frămîntau masele și răspîndirea ideilor socialiste. Dintre aceste adunări și festivități amintim pe cea din ziua de 12 septembrie în piața „de peste pod", la care a ținut o expunere și un delegat al P.S.D.U. din Capitală. În seara aceleiași zile a fost comemorată în cadru festiv, cea de a 40-a aniversale a morții lui Ferdinand Lassalle. Cu aceste ocazii — remarcă ziarul local *Szatmár Németi* — nu a fost semnalat nici un incident[55].

O expresie elocventă a ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale au constituit-o luptele revoluționare din anii 1905—1907 care au cuprins întreagă Transilvania. Ele dovedesc, în același timp, eficiența activității socialiștilor pentru organizarea și mobilizarea maselor muncitoare în vederea luptei împotriva exploatării și asupririi tot mai accentuate. Luptele revoluționare din acești ani s-au dezlănțuit în condițiile unei crize politice acute în Ungaria. Partidul „liberal" al contelui Tisza István, reprezentantul celor mai reacționare forțe sociale, aflate la putere de trei decenii fără întrerupere, întruchipa în ochii maselor muncitoare și ai popoarelor asuprite principalul sprijin al regimului dualist austro-ungar. Ura împotriva acestui partid devenise generală și amenința dominația sa în viața politică a Ungariei. Temîndu-se să nu fie răsturnat, guvernul Tisza a înăsprit teroarea în preajma alegerilor parlamentare din 1905, întărind pretutindeni, și în Transilvania, forțele polițienești cu unități de armată[56]. Dar cu toate măsurile represive ale guvernului, sub influența acțiunilor și presiunea maselor populare, care au înrîurit în mod evident rezultatele alegerilor parlamentare, partidul guvernamental al contelui Tisza István a ieșit complet înfrînt din alegerile anului 1905.

Speriată de amploarea mișcărilor revendicative ale maselor populare și de promisiunile partidelor de opoziție privind emanciparea Ungariei față de Austria, Curtea de la Viena a anulat rezultatele alegerilor parlamentare, impunînd în fruntea Ungariei un guvern prezidat de generalul Fejérváry. Această măsură, care însemna o flagrantă încălcare a Constituției, a adîncit și mai mult contradicțiile din sînul claselor dominante austro-ungare, accentuînd în același timp criza politică a regimului dualist. În aceste condiții, lupta revoluționară a maselor muncitoare se intensifică, la aceasta contribuind și influența revoluției burghezo-democratice din Rusia, evenimentele căreia sînt viu comentate în presa din Transilvania. Periodicele muncitorești „Adevărul", Népszava", Erdélyi Munkás", „Kolozsvári Munkás", „Nagyváradi Munkás Újság" și „Volkswille" pu-

[54] *Szatmár Németi*, din 14 iunie 1904.
[55] *Idem*, din 13 septembrie 1904.
[56] I. Cicală, *op. cit.*, p. 98.

blicau ştiri şi comentarii ale evenimentelor din Rusia, care însufleţeau proletariatul din Transilvania în lupta sa[57].

Sub influenţa precipitării evenimentelor, elementele înaintate din rîndul socialiştilor transilvăneni se pronunţau tot mai deschis pentru adoptarea de către conducerea P.S.D.U. a unor metode de luptă mai hotărîte, şi în primul rînd pentru organizarea unei greve politice generale. Este semnificativ în acest sens şi faptul că la Congresul al XII-lea al P.S.D.U. din 1905, mai multe delegaţii au cerut cu insistenţă folosirea grevei politice generale ca armă de luptă a clasei muncitoare pentru obţinerea unor revendicări şi libertăţi democratice, şi în primul rînd a votului universal.

Muncitorii români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi din Transilvania, organizaţi în mişcarea socialistă, au desfăşurat în 1905 un adevărat iureş revoluţionar, care s-a soldat cu obţinerea unor revendicări economice şi a contribuit la consolidarea bazelor miscării socialiste.

Proletariatul din Transilvania porneşte chiar de la începutul anului 1905 un şir de lupte pentru revendicări economice şi politice. Conform unor date statistice, în anul 1905 în Transilvania au avut loc cca 90 de greve care au cuprins 372 de întreprinderi, iar numărul greviştilor a atins cifra de 11 000[58]. Începînd din primăvara anului 1905 şi pînă în octombrie 1907, în Transilvania au avut loc peste 420 de greve, la care au participat cca 75% din numărul total al muncitorilor[59].

Mişcarea grevistă, care a cuprins majoritatea întreprinderilor din Transilvania, s-a manifestat pe ramuri de industrie, cînd în una, cînd în alta, în funcţie de condiţiile concrete ce se ridicau în faţa muncitorilor, de gradul de exploatare şi de nivelul de organizare la care au ajuns muncitorii într-un centru sau altul. Astfel, în primele luni ale anului 1905, au luat o mare amploare grevele muncitorilor constructori[60]. Nemulţumirile acestor muncitori se datorau faptului că au fost obligaţi să lucreze 12—14 ore pe zi în condiţii grele şi cu un salar redus. Datorită tocmai acestui fapt revendicările de bază ale greviştilor erau reducerea timpului de lucru şi mărirea salariului. Pe lîngă revendicările economice, tot mai des apar în această perioadă şi revendicările cu caracter politic, ca dreptul de organizare, recunoaşterea de către patroni a bărbaţilor de încredere (delegaţi ai muncitorilor aleşi de către aceştia, spre a le reprezenta interesele) ş.a. La Satu Mare muncitorii constructori (zidari şi lăcătuşii montatori) au pornit în luna mai 1905 acţiunea revendicativă, cerînd mărirea salariului cu 4 fileri, respectiv cu 25—50% pentru orele suplimentare, reducerea zilei de lucru la 10 ore zilnic, sărbătorirea zilei de 1 Mai şi un comportament omenesc din partea antreprenorilor şi maiştrilor. Mişcarea grevistă a muncitorilor constructori sătmăreni s-a

[57] I. Cicală, A. Egyed, *Ecoul revoluţiei populare ruse din 1905 în Transilvania*, în „Relaţii româno-ruse în trecut", Ed. Academiei, Bucureşti, 1957.
[58] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 356.
[59] A. Egyed, L. Vajda şi I. Cicală, *op. cit.*, p. 310.
[60] I. Cicală, *op. cit.*, p. 100.

soldat cu victoria greviștilor, antreprenorii fiind obligați să accepte revendicările muncitorilor constructori[61]. Datorită luptei dîrze a muncitorilor constructori și din orașele Oradea, Timișoara, Tîrgu Mureș, Caransebeș, Cluj etc., s-a obținut în 1905 reducerea zilei de lucru în această branșă de la 13—14 ore, cît era înainte, la 10 ore[62].

Mișcarea grevistă din anul 1905 a cuprins în Transilvania și alte ramuri de producție. Pe lîngă greva muncitorilor metalurgiști, lăcătuși și de alte categorii din Arad, a muncitorilor uzinei de mașini și a celor de la fabrica de chibrituri din Timișoara, a tipografilor din Sibiu, Brașov, Lugoj, Oradea și Timișoara, la Satu Mare s-au înregistrat în luna mai acțiunile greviste ale muncitorilor mecanici de mașini, zugravi și vopsitori, care au revendicat mărirea salariilor[63].

În a doua jumătate a anului 1905, luptele muncitorești din Transilvania au fost îndreptate în direcția obținerii votului universal. În luna august au avut loc la Oradea, Tîrgu Mureș, Timișoara, mari demonstrații, sub steaguri roșii, pentru votul universal. Concomitent s-au desfășurat demonstrații impunătoare la Lugoj, Zălau, Aradul Nou, Reghin și *Satu Mare*[64]. În decembrie s-au produs acțiuni asemănătoare în mai multe localități din Transilvania, la care participanții străbătînd din nou străzile unor orașe, au purtat drapele roșii și pancarte cu lozinci revoluționare ca „Trăiască greva generală" etc. Cu toate acestea Partidul Social-Democrat n-a declarat greva generală cerută de masele muncitoare, susținînd și pe mai departe că problema votului universal va fi rezolvată pe cale „parlamentară". Dar clasele conducătoare maghiare se împotriveau cu înverșunare introducerii sufragiului universal, astfel că această revendicare politică a maselor a rămas și pe mai departe nerezolvată.

Luptele revendicative ale muncitorilor transilvăneni ating punctul culminant în anul 1906[65]. În acest an, numărul mișcărilor greviste din Transilvania s-a ridicat la cca 188, iar numărul greviștilor la 52 000. Luptele greviste dobîndesc, în majoritatea cazurilor, un pronunțat caracter politic, remarcîndu-se atît prin amploare, combativitate și dîrzenie, cît și prin spiritul lor de clasă. Una dintre acțiunile de amploare a maselor populare a fost îndreptată împotriva comisarilor guvernamentali instalați de guvernul lui Fejérváry în comitatele așa-zise periclitate din Transilvania. Guvernul maghiar considera drept „periclitate" zonele în care, concomitent cu agitația antiguvernamentală a partidelor de opoziție, masele muncitoare intensificau lupta pentru democratizarea vieții politice.

---

[61] *Népszava*, din 19 și 28 mai 1905.

[62] Jászai Samu, *A magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéhez*, Budapest, 1903, p. 23.

[63] *Népszava*, din 28 mai 1905.

[64] *Idem*, din 30 august 1905.

[65] Vezi C. Göllner, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din sud-estul Transilvaniei în anii 1905—1907*, în „Studii", nr. 5 din 1957; I. Cicală, *op. cit.*, p. 101—105.

Ministerul de interne a Ungariei cerea autorităților jandarmerești ca toate forțele lor „să fie puse la dispoziția comisarilor guvernamentali". Dar atît comisarii, cît și starea de asediu instaurată de aceștia s-au dovedit neputincioase în fața avîntului revoluționar al maselor. Drept urmare, guvernul s-a văzut nevoit să-și retragă din Transilvania comisarii, fapt care a întîrit și mai mult hotărîrea de luptă a maselor muncitoare[66].

Mișcările revendicative ale maselor populare din acest an au început în ianuarie, cu greva muncitorilor metalurgiști de la Ferdinand (Oțelul Roșu) pentru libertate de organizare. În iunie a aceluiași an izbucnește o nouă grevă generală atît la Ferdinand, cît și la Lugoj și Caransebeș. Greva constructorilor clujeni din aprilie—august a fost urmată la 10 iulie de o demonstrație de stradă, îmbinată cu o grevă generală a tuturor muncitorilor din acest oraș, demonstrînd împotriva regimului de teroare. Acțiuni de masă au avut loc și la Timișoara în acele luni, demonstrînd combativitatea clasei muncitoare, care a atras în mișcare pături largi populare nu numai din oraș, ci și din satele înconjurătoare. Un alt exemplu pregnant al unității de acțiune în luptă a muncitorilor transilvăneni, fără deosebire de naționalitate, l-a constituit și greva generală din august 1906 în Valea Jiului, unde nici presiunea autorităților și nici încercările de a înăbuși în sînge mișcarea grevistă n-au putut sparge solidaritatea de clasă a minerilor[67].

În acest context al avîntului general de luptă are loc, în iunie 1906, o grevă generală și la Satu Mare, care a antrenat cca 4 000 de muncitori. Greva generală s-a declanșat în semn de protest împotriva înăbușirii de către autorități a mișcării lucrătorilor de la fabrica de cherestea[68]. După relatarea ziarului *Népszava* muncitorii fabricii de cherestea „Neuschloss" — cca 400 persoane — inițial prin reprezentanții lor, au început tratative cu direcțiunea pentru revendicări economice. Tratativele însă n-au dus la rezultatele scontate, drept care muncitorii au intrat în grevă[69]. Dintre acțiunile muncitorilor solidarizați cu lupta muncitorilor de la fabrica de cherestea s-a remarcat în mod deosebit greva muncitorilor tîmplari. Aceștia, în ziua de 9 iunie 1906, au înaintat patronilor atelierelor de tîmplărie o cerere de mărire a salariilor, revendicare la care muncitorii au așteptat să primească răspuns în ziua de 11 iunie. Patronii tîmplari însă au refuzat categoric satisfacerea revendicărilor muncitorilor, aplicînd represalii drastice: eliberarea lor din muncă pe timp de 8 săptămîni. Numai că această armă folosită de către patroni, datorită dîrzeniei în luptă a muncitorilor, a avut un efect neașteptat de către patronii atelierelor de tîmplărie. Toți muncitorii tîmplari — cca 130 persoane —, în unanimitate au hotărît să părăsească orașul. Derutați de această atitudine adoptată de muncitorii tîmplari, patronii au luat legătură cu delegații munci-

[66] I. Cicală, *op. cit.*, p. 102.
[67] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 358—360.
[68] *Népszava*, din 23 iunie 1906.
[69] *Idem*, din 20 iunie 1906.

torilor, și în urma tratativelor purtate cu aceștia ei au acceptat revendicările formulate de către muncitori. Astfel, s-au stabilit: durata zilei de muncă, de $9^1/_2$ ore, față de 12 ore lucrate anterior, salariu tarifar de 2,40 coroane față de 1,60 coroane de pînă atunci, pentru orele suplimentare un spor de 15% respectiv 25% în cazul muncitorilor din provincie. Totodată, ziua de 1 Mai a fost recunoscută ca zi de sărbătoare, iar aplicarea muncii în acord s-a restrîns considerabil[70]. Acțiunea revendicativă a muncitorilor dulgheri pentru mărirea salariilor s-a desfășurat aproape identic cu cea a muncitorilor tîmplari. După ce antreprenorii au refuzat satisfacerea revendicării muncitorilor, aceștia au părăsit orașul, boicotînd lucrările de dulgherie de pe raza orașului Satu Mare[71].

Luptele curajoase ale proletariatului transilvănean n-au rămas fără efect. Datorită acestora masele muncitoare din Transilvania au obținut o îmbunătățire vremelnică a situației lor. După unele date incomplete, în anul 1906 aproape 8 000 de muncitori au obținut o scurtare a timpului de lucru și cca 20 000 o mărire a salariului[72]. Pentru clasa muncitoare din Transilvania aceste mișcări hotărîte și de amploare au însemnat o adevărată școală de educație revoluționară. Conștiința de clasă s-a întărit, s-a dezvoltat și s-a intensificat mișcarea socialistă.

Clasele dominante maghiare erau alarmate de proporțiile pe care le-a luat mișcarea muncitorească în Transilvania. Guvernul maghiar speriat de proporțiile și consecințele unei greve generale, a cărei idee căpătase o largă popularitate în Transilvania, unde nemulțumirile se acumulaseră în asemenea măsură încît aceasta devenise un adevărat butoi de pulbere, căruia îi era necesară doar o scînteie pentru a exploda, a dat ordin conducerilor comitatelor Timiș, Arad, Oradea, Cluj, Caraș-Severin, Brașov și Satu Mare, precum și conducerilor principalelor uzine și mine, să confisce toate armele pe care le posedau muncitorii[73].

Cu toate opreliștile organelor de stat austro-ungare, mișcarea revoluționară a continuat și în 1907, an în care s-au înregistrat 145 mișcări greviste. Muncitorimea transilvăneană a inițiat numeroase acțiuni revendicative, între care demonstrațiile de 1 Mai, îndreptate împotriva teroarei militare, grevele minerilor din regiunea Baia Mare și, în special, greva politică generală din 10 octombrie 1907, care a scos în evidență unitatea de acțiune a clasei muncitoare din Transilvania, aceasta luînd parte la demonstrații în număr de peste 100 000. Cu această ocazie au fost convocate numeroase adunări, între altele și în orașul Satu Mare, adunări în cadrul cărora discursurile ținute în mai multe limbi și demonstrațiile mulțimii îndreptate împotriva guvernului spre a-l constrînge să introducă votul universal au demonstrat frăția combativă, lupta umăr la umăr a muncitorilor români, maghiari, germani și de alte naționalități[74].

---

[70] *Idem*, din 21 iunie 1906.
[71] *Idem*, din 7 iulie 1906.
[72] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 360.
[73] I. Cicală, *op. cit.*, p. 106.
[74] *Népszava*, din 11, 12 și 15 octombrie 1907.

În cele din urmă însă, datorită, pe de o parte, momentului nepotrivit — mișcarea revoluționară intrase în declin, iar clasele dominante își consolidaseră vremelnic situația — și, pe de altă parte, șovăielilor conducerii P.S.D., care a lansat lozinca desfășurării unei greve „pașnice", mișcarea revoluționară a maselor nu a dus la rezultatul scontat — legiferarea votului universal —, iar greva a fost înfrîntă.

Avîntului revoluționar din anii 1905—1907 i-a urmat o perioadă de reflux. Măsurile represive luate de guvernul maghiar de coaliție, ieșirea din criză, spiritul împăciuitorist de care au dat dovadă elementele de dreapta din conducerea P.S.D.U., au determinat o descreștere vremelnică a luptelor muncitorești din Transilvania pînă în preajma primului război mondial.

Mișcările revendicative ale muncitorilor sătmăreni din primii ani ai secolului al XX-lea se înscriu în șirul acțiunilor de luptă ale proletariatului de pe întreg cuprinsul Transilvaniei din această perioadă, acțiuni în fruntea cărora se situau cu tot mai multă fermitate muncitorii organizați, organizațiile socialiste, și care oglindesc cu fidelitate creșterea gradului și nivelului conștiinței de clasă a proletariatului din Transilvania. Luptele greviste au început să aibă un tot mai pronunțat caracter politic, ceea ce i-a fost dat nu numai de revendicările cu acest caracter, ci și de faptul că au fost acțiuni de masă și că s-a ajuns adeseori la ciocniri violente cu aparatul represiv al statului. O altă caracteristică a mișcării muncitorești transilvănene din această perioadă constă în aceea că în timpul acțiunilor greviste proletariatul a atras în mișcare o mare parte a populației rurale din Transilvania. Acțiunile muncitorilor și influența luptei lor asupra țărănimii din satele transilvănene s-au concretizat în organizarea rîndurilor proletariatului agricol și în sporirea mișcărilor agrar-socialiste, cît și în participarea lor mai activă la viața politică. Ciocnirile cu autoritățile de stat austro-ungare în decursul acestor acțiuni au făcut să crească și mai mult spiritul de luptă al țărănimii muncitoare din Transilvania, astfel încît situația în primăvara anului 1907 era amenințătoare pentru clasele dominante din monarhia austro-ungară[75].

Luptele revoluționare în perioada la care ne referim au confirmat faptul că muncitorii, unindu-și forțele, au trecut de la greve răzlețe la puternice acțiuni și demonstrații organizate, reușind să zădărnicească manevrele claselor dominante menite să creeze fricțiuni între muncitorimea maghiară și muncitorimea de alte naționalități, confirmînd faptul că proletariatul constituia cea mai înaintată forță socială din Transilvania.

Acțiunile și lupta maselor populare din Satu Mare, împreună cu lupta maselor de pe întreg cuprinsul Transilvaniei, în frunte cu proletariatul și cu mișcarea socialistă, au contribuit din plin la adîncirea crizei politice a sistemului dualist austro-ungar, netezind calea spre încununarea luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român pentru libertate națională și socială, pentru unitatea sa națională.

---

[75] Vezi *Din istoria Transilvaniei*, vol. II și I. Cicală, *op. cit.*

DIE KARAKTERISTIKEN DER SOZIALISTISCHEN- UND ARBEITERBEWEGUNG IN SATU MARE ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Im Kontext des wirtschaftlichen und politischen Kampfes der Arbeiterklasse in Siebenbürgen, untersucht der Verfasser die Sozialistische- und Arbeiterbewegung in Satu Mare in den Jahren 1900—1907. Aus der Analyse der Dokumenten und Publikationen geht hervor, dass, obwohl Satu Mare zu den wirtschaftlich schwach entwickelten Städten Siebenbürgens zählte, die sozialistische Bewegung und der Kampf für wirtschaftlich-politische und nationale Rechte eine ansehnliche Stärkung erfahren haben. An der Spitze der Arbeiteraktionen standen die Bauarbeiter und die Eisenbahner. Die bedeutendsten Forderungen erheben den gerechten Anspruch auf die Verkürzung der Arbeitsdauer, Lohnerhöhungen, Verbesserrung der Arbeits- und Lebensbedingungen, arbeitsfreier 1 Mai, allgemeines Wahlrecht, Organisationsfreiheit usw. Die zahlreichen Arbeiter- und Bauerbewegungen standen unter sozialistischer Führung. Der sozialdemokratischen Presse steht eine wesentliche propagandistische, mobilisierende Rolle zu.

Den Höhepunkt des gemeinsamen Kampfes der den rumänischen, ungarischen, deutschen und anderen Nationalitäten angehörigen Arbeiter, bilden die umfangreichen politischen- und Streikaktionen des Jahres 1906, die mit der Erringung einiger wirtschaftlichen Forderungen (Verkürzung des Arbeitstages, Lohnerhöhungen) abgeschlossen wurden und zu der Festigung der sozialistischen Bewegung beigetragen haben.

Die revolutionären Kämpfe des ersten Jahrzehnts in Satu Mare, Teil des allgemeinen Kampfes der breiten Volksmassen in Siebenbürgen, bestätigt die Tatsache, dass die Arbeiter mit vereinten Kräften und den Hindernissen zum Trotz, von einzelnen, zerstreuten Streikaktionen zu umfassenden und gut organisierten Aktionen und Demonstrationen übergangen sind, die erfolgreich die Unstimmigkeiten zwischen ungarischen Arbeitern und Arbeiter anderer Nationalitäten hervorrufenden Manöver der herrschenden Klassen zunichte machten, ein Beweis dass das Proletariat als fortschrittlichste soziale Kraft auf der politischen Szene Siebenbürgens auftrat.

CU PRIVIRE LA APLICAREA REFORMEI AGRARE DIN 1921 ÎN SATELE DIN MUNȚII CODRULUI

D. ȘANDRU

La granița dintre județe Satu Mare și Sălaj se întinde, pe o suprafață de cîteva zeci de mii de hectare, masivul păduros Munții Codrului sau Codrii Sătmarului. În momentul legiferării reformei agrare din 1921 el se afla aproape în întregime în stăpînirea a trei mari proprietari: contele Ludovic Karolyi, Mauriciu Tischller și Societatea Anonimă Forestieră „Beltiug" (Belkete Uradalom r.t.).

Prin aplicarea dispozițiilor legii agrare pentru Transilvania, moșia contelui Karolyi, de aproximativ 26 000 de iugăre teren cultivabil și păduri, considerată ca proprietate a unui absenteist, a fost expropriată în întregime. Din acest domeniu, partea cultivabilă s-a distribuit la împroprietărirea individuală a țăranilor îndreptățiți din satele de pe moșie, iar pădurea, de 6 814 iugăre, a fost transformată în rezervă de stat[1].

Societatea „Beltiug", cu sediul la Budapesta, deci tot absenteistă, deținea 9 537 iugăre, cumpărate în 1916, din care pădurea se întindea pe 8 786 iugăre[2]. La 19 noiembrie 1922, societatea și-a mutat sediul legal la Satu Mare, înregistrîndu-se ca firmă românească[3]. La dezbaterea procesului de expropriere, comisia județeană nu a avut în vedere situația juridică a proprietății din 1916, ci a stabilit întinderea expropriabilă în funcție de noua stare din 1922, lăsînd firmei în stăpînire 7 244 iugăre de pădure[4]. La 20 octombrie 1924, Comitetul agrar, respingînd cererile de revizuire ale delegaților comunelor din zona Codrilor Sătmarului, interesate la împroprietărire pe acest domeniu, a confirmat hotărîrea instanței de fond, care a rămas definitivă[5].

---

[1] Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Satu Mare, dosar 61/1930—1933, f. 51.

[2] *Ibidem*, f. 42, 50—51.

[3] *Ibidem*, f. 42. Societatea dispunea, în anul 1925, de două fabrici de cherestea, la Ghilvaci, județul Satu Mare și Ardihat, județul Sălaj, care aveau împreună 517 500 lei aur capital investit, 225 de muncitori, 6 gatere 250 h.P. (Cf. Ministerul Industriei și Comerțului, *Indicatorul Industriei românești, 1925*, București, Editura „Import-Export", p. 171).

[4] Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Satu Mare, dosar 61/1930—1933, f. 42.

[5] *Ibidem.*

Cel de-al treilea mare proprietar din regiune, absenteistul Dezideriu Ungar, din Budapesta, a vîndut pădurea, înainte de 1 decembrie 1918, lui Mauriciu Tischller din Cluj[6]. Domeniul Ungar-Tischller cuprindea teritoriul comunelor Hurez și Racova, județul Sălaj, Stîna de Sus, Stîna de Jos și Bolda, județul Satu Mare, avînd o întindere de circa 7 500 iugăre, din care pădurea propriu-zisă reprezenta 3 316 iugăre[7]. Mauriciu Tischller mai stăpînea în indiviziune, împreună cu M. Tischller-Bürger și cu soția acestuia din urmă, în comunele Bociu, Bologa, Secuieu, Sebeșul Mare, Valea Drăganului, Traniș și Vișag, județul Cluj, circa 17 000 iugăre în total, din care suprafața expropriabilă a lui Mauriciu Tischller se ridica la 8 173 iugăre[8].

Proprietarul a reușit să obțină un certificat fals, vizat de prefectul de Satu Mare, prin care a probat în fața instanței de expropriere că moșia cumpărată de la Dezideriu Ungar nu aparținea unui absenteist și, în baza lui, comisia de ocol de expropriere Ardud, cu hotărîrea nr. 172, din 25 august 1922, a declarat expropriate, fără a avea însă avizul Serviciului silvic, 1 750 iugăre de pădure din comunele Hurez, Racova și Bolda, lăsînd moșierului 1 566 iugăre în vecinătatea comunei Soconzel[9].

După pronunțarea hotărîrii comisiei de ocol, locuitorii din Bolda și Stîna de Sus au atacat-o cu cerere de revizuire în privința mărimii lotului de împroprietărire, dar instanța județeană le-a respins acțiunea[10]. Pe de altă parte, comisia județeană de expropriere Satu Mare, judecînd în 1922 situația proprietăților din Munții Codrului, a mai expropriat din pădurile lui Dezideriu Ungar-Mauriciu Tischller, pe baza avizului dat de organul silvic, dar fără a cita pe proprietari în instanță, încă 787 iugăre peste cota expropriată de comisia de ocol[11].

Paralel cu cererile de revizuire înaintate de delegații locuitorilor din satele Bolda și Stîna de Sus la comisia județeană, delegații țăranilor din Hurez și Direcțiunea Generală Cluj au atacat hotărîrea instanței de ocol la Comitetul agrar. Acesta, confirmînd lucrările comisiei de ocol, a respins cererile ca fiind înaintate *omisso medio* și tardiv, astfel că hotărîrea instanței de ocol a rămas definitivă[12].

Scoaterea de sub expropriere a unor mari întinderi din pădurile celor două societăți a influențat direct asupra împroprietăririi comunelor

---

[6] *Ibidem*, f. 42 și 49.

[7] *Ibidem*, f. 49; vezi și dosarele 18/1927—1930, f. 2; 37/1930—1932, f. 100—101; 611/1937, f. 2.

[8] Idem, dosar 37/1930—1932, f. 100—101; idem, fond Comitet agrar, jud. Cluj, dosar 2/1937, f. 22. Mauriciu Tischller era și proprietar al *Industriei de lemn ardelene*, S.A., din Cluj (Ministerul Industriei și Comerțului, *op. cit.*, p. 157).

[9] Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Satu Mare, dosar 18/1927—1930, f. 2; dosar 61/1930—1933, f. 49. Prin metode similare, moșierul a rămas și în județul Cluj cu o mare parte din păduri (Vezi idem, jud. Cluj, dosar 22/1930—1932, f. 92; fond Comitet agrar, jud. Cluj, dosar 2/1937, f. 19—31).

[10] Idem, fond Reforma agrară din 1921, jud. Satu Mare, dosar 611/1937, f. 2.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem*; idem, dosar 18/1927—1930, f. 2; dosar 61/1930—1933, f. 49.

situate în această regiune, în special asupra satelor Beltiug, Şandra, Solduba, Socond, Hodişa, Stîna de Jos, Cuţa, Soconzel, Bolda, Medişa şi Gerăuşa care, în mod firesc, nu puteau obţine împroprietărirea decît pe aceste pămînturi.

Încă de la pronunţarea hotărîrilor de către instanţa judeţeană a ieşit în relief faptul că locuitorii nu vor fi satisfăcuţi în cererile lor[13]. Lotul tip de împroprietărire pe cap de familie în comunele din Codrii Sătmarului a fost stabilit de comisia judeţeană şi, ulterior, de Comitetul agrar, la 2 iugăre pentru păşune şi la un iugăr pentru pădure[14]. Loturi individuale de împroprietărire nu s-au creat, din lipsă de teren cultivabil, decît în puţine comune.

Prin conţinutul hotărîrilor Comitetului agrar referitoare la revizuirea exproprierii proprietăţilor societăţii „Beltigul Codrului" şi ale lui Mauriciu Tischller, în majoritatea cazurilor, interesele comunelor avizate a fi împroprietărite cu păşuni şi păduri pe cele două domenii au fost lezate. Comitetul agrar, cu hotărîrea nr. 144/1922, a destinat din terenul expropriat pe numele firmei din comuna Hurez, judeţul Sălaj, Ungar-Tischller, 268 iugăre de pădure comunei Soconzel. Firma Tischller, introducînd cerere de revizuire, a obţinut de la acelaşi Comitet agrar scutirea de expropriere a suprafeţelor atribuite comunei Soconzel pentru pădure şi păşune. În urma acestui act s-a recurs la o nouă procedură, mai dezavantajoasă pentru locuitori decît cea dintîi. Comunei Soconzel, căreia i se distribuiseră iniţial 395 iugăre din terenul expropriat de la proprietarii din jur[15], i s-a reluat, prin hotărîrile nr. 781 şi 782/1925, o întindere de 200 iugăre de păşune de pădure ce i se destinase în comuna Stîna din suprafaţa expropriată şi a fost retrocedată lui Mauriciu Tischller[16]. În locul celor 395 iugăre iniţial atribuite i s-au dat 195 iugăre din terenul expropriat de la „Beltiug", iar în locul celor 268 iugăre pădure i s-au atribuit 284 iugăre expropriate de la firma Ungar-Tischller, dar de o calitate inferioară, situate în hotarul comunei Racova, judeţul Sălaj, la o distanţă de peste 20 km de comună şi inaccesibile datorită drumurilor puţine şi impracticabile, deşi firma „Beltiug" păstra pe teritoriul comunei Soconzel 2 046 iugăre pădure[17], iar Tischller-Ungar 1 566 iugăre pădure în imediata vecinătate a satului.

Cu aceeaşi împrejurare, comunei Cuţa i s-au dat 231 iugăre pădure şi 399 iugăre păşune din pămîntul expropriat de la societatea „Beltiug", dar prin aplicarea dispozitivului de parcelare s-a ocolit valea cu apă Hodişa, astfel că locuitorii, pentru a putea adăpa vitele, erau nevoiţi să în-

[13] Vezi idem, dosar 37/1930—1932, f. 100—101, în legătură cu împroprietărirea din comuna Soconzel, judeţul Satu Mare.
[14] Idem, dosar 61/1930—1933, f. 42.
[15] Idem, dosar 18/1927, f. 7.
[16] Idem, dosar 37/1930—1932, f. 100—101.
[17] Idem, dosar 18/1927—1930, f. 2.

cheie tranzacții cu conducerea societății[18]. Unor comune, precum Socond, Geraușa și Medișa, nu li s-au acordat nici pășuni, nici păduri[19].

Comunele au reușit să obțină modificarea deciziilor de expropriere în favoarea lor, prin hotărîrea nr. 366/1926 a comisiei județene, dar aceasta a fost pronunțată prin încălcarea autorității de lucru judecat. Pe acest din urmă temei, proprietarii au apelat anularea sentinței instanței de fond la Comitetul agrar care, cu hotărîrea nr. 923 din 4 noiembrie 1926, a dispus a se repune în aplicare vechea hotărîre[20].

Locuitorii, nemulțumiți de procedura și conținutul hotărîrilor Comitetului agrar, au solicitat continuu la diferite foruri să intervină pe lîngă instanțele reformei pentru modificarea acestora. La 31 martie 1927, țăranii din Soconzel au cerut Ministerului Agriculturii și Domeniilor să ordone o anchetă pe motiv că scutirea de expropriere se făcuse cu abuz din partea organelor inferioare ale Casei Pădurilor, care au dat avize necorespunzătoare stării reale și împotriva intereselor lor[21].

Direcțiunea Funciară din ministerul de resort recunoștea, la 8 iunie 1927, în urma anchetei executată la fața locului, că, într-adevăr, firmele Ungar-Tischller și „Beltiug" reușiseră să inducă în eroare Comitetul agrar și să obțină scutirea de expropriere a unor suprafețe mari. Rămase cu domeniile lor aproape neatinse prin aplicarea legii agrare, firmele începuseră să construiască o cale ferată în valoare de cîteva milioane de lei pentru a putea exploata mai lesne pădurile. În același timp, — se recunoștea în referatul de anchetă al Direcțiunii Funciare — comunele din jur „au rămas să-și trăiască și în viitor, ca și în trecut, dureroasa existență"[22]. În privința comunei reclamante, comisia constata că în loc de 700 iugăre de pășune, cîte s-ar fi cuvenit pentru cele 140 de familii ale ei — dacă se avea în vedere că localitatea era situată în zonă de deal, cu puțin teren cultivabil și cu creșterea vitelor ca o ocupație vitală — socotindu-se minimum 5 iugăre pe cap de familie, comuna a primit numai 195 iugăre[23]. În privința pădurii, comisia recunoștea, de asemeni, că în loc de 700 iugăre, i s-au atribuit 284 iugăre situate la circa 25 km depărtare de sat, cu teren de slabă calitate, exploatată cu 12 ani în urmă, deși localitatea era înconjurată de pădurile firmelor „Beltiug" și Ungar-Tischller[24].

În urma reclamațiilor primite din partea celorlalte comune, în noiembrie 1927, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a întreprins o nouă anchetă pe teren, prin care se confirmau veridicitatea afirmațiilor lo-

[18] Idem, dosar 61/1930—1933, f. 43 și 45.
[19] *Ibidem*, f. 42.
[20] Idem, dosar 611/1937, f. 2.
[21] Idem, dosar 18/1927—1930, f. 7.
[22] *Ibidem*, f. 6.
[23] *Ibidem*, f. 5.
[24] *Ibidem*, f. 6.

cuitorilor și ilegalitățile săvîrșite cu ocazia aplicării reformei agrare în satele din Munții Codrului[25].

După anchetele din 1927, autoritățile de resort nu au întreprins însă nici o acțiune practică pentru a satisface pe țărani. Din acest motiv, locuitorii au continuat să solicite Ministerului Agriculturii să intervină pentru exproprierea domeniilor Tischller și Beltiug. În vara anului 1928, subsecretarul de stat la agricultură, Gh. Cipăianu, a fost nevoit să promită, cu ocazia vizitei întreprinsă în județul Satu Mare, că va soluționa cererile comunelor[26]. La 8 martie 1929, succesorul lui Cipăianu la același departament, dr. Aurel Dobrescu, a dat delegaților țăranilor, veniți la București, asigurări similare.[27] La 15 martie 1929, Aurel Dobrescu a dispus ca din rezerva de 6 814 iugăre, constituită în raza ocolului Sîi în urma exproprierii pămînturilor contelui Ludovic Karolyi, să se completeze cotele de pășuni și păduri ale comunelor reclamante[28].

Dar decizia din 15 martie 1929 nu a fost aplicată. Din această cauză, la 28 noiembrie 1929 locuitorii din Soconzel au revenit la Ministerul Agriculturii cu o nouă cerere arătînd că, deși li s-au promis în repetate rînduri satisfacerea doleanțelor, ei nu primiseră de fapt decît cîte 3 iugăre cultivabile pe cap de familie și 195 iugăre de pășune și că pădurea de 268 iugăre ce li se destinase lor fusese atribuită altei comune. „În caz că primirea pădurii comunale și chestia pășunii nu se lecuiește în scurt timp, vom rămînea fără pădure, căci firma sus amintită („Beltiug“ — n.n.) — conchideau țăranii — tot exploatează cu putere mare“[29] În referatul din 30 decembrie 1929 al Consilieratului agricol al județului Satu Mare cu privire la cererea locuitorilor se recunoștea că sătenii din Soconzel refuzau a primi cele 268 iugăre din domeniul Tischller de la Racova ce fuseseră definitiv atribuite comunei și că aceștia sperau să obțină drept pășune porțiunea de pădure a firmei „Beltiug“, scutită de expropriere pe care aceasta o exploata prin tăiere rasă[30].

La începutul anului 1930, în baza deciziei ministeriale nr. 2347/1930, s-a instituit o comisie parlamentară cu sarcina de a cerceta stadiul aplicării reformei agrare în satele din Codrii Sătmarului. La 18 februarie 1930 aceasta sublinia, la fel ca și organele anterioare de anchetă, că societățile reușiseră să păstreze aici „*imense suprafețe*“[31]. „*Comunele sînt lipsite* — se remarca în continuare — *și fatal trebuie găsită modalitatea de împroprietărire*“[32].

La numai două zile după ce comisia parlamentară încheiase procesul-verbal de anchetă, la 20 februarie 1930, prefectul județului Satu Mare,

---

[25] Idem, dosar 61/1930—1933, f. 48.
[26] *Ibidem*, f. 51.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*, f. 49.
[29] Idem, dosar 18/1927—1930, f. 3.
[30] *Ibidem*, f. 2.
[31] Idem, dosar 61/1930—1933, f. 48.
[32] *Ibidem*.

îngrijorat de starea de spirit a locuitorilor, solicită Directoratului Ministerial al Ardealului din Cluj să rezolve imediat chestiunea reformei agrare de aici: „*Fiind comunele neîndreptățite și foarte agitate, pentru preîntîmpinarea discordiei, rugăm o soluție foarte urgentă*“[33].

La 21 februarie 1931, delegații sătenilor din cele 11 localități reclamau din nou Ministerului Agriculturii și Domeniilor că, deși li se fixase lotul tip la 3 iugăre pentru terenul arabil, 2 iugăre la pășune și 1—2 iugăre pentru pădure, pe cap de familie, „în decursul lucrărilor însă chiar și aceste loturi ni s-au micșorat ori casat integral, iar astăzi, ca și de 11 ani de-a-rîndul, batem drumurile; ne plîngem la toate autoritățile; am fost de nenumărate ori la București; toți domnii miniștri de agricultură ne-au promis că ni se va face dreptate; am avut o serie de anchete la fața locului, cu inspectori și inspectori generali; totuși, nu ni s-a rezolvat chestiunea nici pînă-n ziua de azi. Unele comune au rămas absolut neîmproprietărite cu păduri . . .“[34].

De altfel, la începutul lunii iulie 1931, pe raza regiunii agricole Arad, în care se încadrau atunci majoritatea terenurilor celor două firme, din 24 de comune, împroprietărirea se efectuase definitiv în numai 16. Predarea definitivă a terenurilor nu era executată în comunele Homorodu de Sus, Homorodu de Mijloc și Solduba; nu erau întocmite dispozitivele de parcelare la terenurile expropriate din comuna Socond, iar măsurătoarea nu era executată, din lipsă de inginer topograf; la Medișa, Gerăușa, și Hodișa, unde exproprierea și împroprietărirea se aflau pendinte de comisia județeană, organele silvice nu avizaseră încă exproprierea pădurilor pentru pășuni, fapt ce împiedica instanța de fond să se pronunțe în privința pășunilor și pădurilor comunale[35]. De altfel, avizul Casei Pădurilor nu a fost dat nici mai tîrziu[36]. În fine, pădurea Tătărești, expropriată de la contele Ludovic Karolyi, nu fusese încă măsurată și defalcată în părți comunale[37].

La 24 octombrie 1931, cu raportul nr. 2477, Consilieratul agricol al județului Satu Mare arăta Ministerului Agriculturii că menținerea de circa zece ani a problemei împroprietăririi comunelor din Codrii Sătmarului crease în regiune o stare de spirit extrem de încordată: „Amenzile silvice și drumurile pe la judecătorii se țin lanț. Dintr-un popor bun și îngăduitor poate deveni, în situația ținută de pînă acum, răzbunător. Din zi în zi poate trece peste paznicii pădurilor și acapara cu forța ceea ce știu că este al lor după lege“[38].

Spre deosebire de rapoartele comisiilor de anchetă anterioare, acum consilierul indică ministerului soluții precise, pe care le considera vitale pentru comune. Rezolvarea era căutată în distribuirea pădurilor și pă-

[33] *Ibidem*, f. 49.
[34] *Ibidem*, f. 48.
[35] Idem, dosar 37/1930—1932, f. 1; dosar 261/1931, f. 27.
[36] Idem, dosar 233/1931—1932, f. 31.
[37] Idem, dosar 37/1930—1932, f. 1; dosar 261/1931, f 27.
[38] Idem, dosar 61/1930—1933, f. 45.

şunilor în folosinţa comunelor, în raport cu numărul locuitorilor şi în apropierea imediată a satelor, prin exproprierea terenurilor ce le păstrau firmele „Beltiug“ şi Ungar-Tischller. Comunei Soconzel, care refuzase cele 284 iugăre de pădure de la Racova-Sălaj, se propunea a i se da cota de pădure din terenul apropiat pe care îl stăpînea societatea „Beltiug“ şi să i se completeze cota de păşune cu 200 iugăre de la aceeaşi societate. Comunei Cuţa, care primise 399 iugăre păşune lipsită de adăpătoare, urma să i se completeze cota cu terenul din Valea Hodişei, de circa 50—60 iugăre, adică tocmai cu acea porţiune care menţinea dependenţa locuitorilor faţă de societatea „Beltiug“. Comuna Solduba primise 432 iugăre păşune de la „Beltiug“, teren care era păşunat de circa zece ani de vitele locuitorilor. Societatea a introdus cerere de revizuire la Comitetul agrar revendicînd scutirea de expropriere a celor 432 iugăre, sub pretext că terenul figura în cartea funduară ca pădure. Consilieratul propunea ministerului să intervină la Comitetul agrar pentru a respinge cererea de revizuire a firmei[39]. Comunelor Hodişa, Socond şi Şandra, care nu primiseră păduri, se opina a se distribui 400 iugăre în total, prin exproprierea unor suprafeţe ale societăţii „Beltiug“ de la Solduba sau de la Homorod. Comunele Stîna de Sus şi Bolda, lipsite de teren arabil, aveau nevoie de 250 şi, respectiv, 180 iugăre de pădure, căci prin reformă se atribuiseră numai comunei Stîna de Sus 166 iugăre, după un calcul arbitrar făcut. Necesităţile lor puteau fi satisfăcute din pădurile societăţilor „Beltiug“ şi Tischller. Comuna Beltiug, care poseda o pădure composesorală, a primit aviz spre a i se distribui 74 iugăre de pădure, cînd, în realitate, pentru completarea necesităţilor avea nevoie de 200 iugăre, ce se puteau expropria de la „Beltiug“[40].

În aceeaşi zi, 24 octombrie 1931, prefectul raporta confidenţial Ministrului agriculturii şi Domeniilor din nou asupra situaţiei satelor din Munţii Codrului: „Nenumăratele cereri ale acestor comune — arăta el — pînă în prezent n-au fost ascultate de niciun guvern dintre cîte s-au perindat la putere..., deoarece societăţile interesate, dispunînd de mijloace materiale, şi-au cîştigat protectori puternici în toate partidele politice“[41]. Cu astfel de protectori, societăţile şi-au salvat de la expropriere domeniile, neasigurîndu-se teren pentru împroprietărire. „Întreaga operaţiune de expropriere a acestor moşii, precum şi împroprietărirea acestor nefericite comune, a fost o adevărată bătaie de joc. Aproape de zece ani dosarele acestor firme fac navetă între Bucureşti—Satu Mare—Cluj—Bucureşti; a fost o serie de anchete făcute de diferite comisii şi de către inspectori generali trimişi de la Bucureşti, care au constatat fărădelegile săvîrşite şi nedreptatea ce li s-a făcut comunelor, s-au propus atîtea soluţiuni“[42].

[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem*, f. 46.
[41] *Ibidem*, f. 47.
[42] *Ibidem.*

Cu ocazia inspecțiilor întreprinse în 1931 de ministrul secretar de stat, dr. Valeriu Pop, în nordul Transilvaniei, locuitorii celor 11 comune l-au rugat să solicite Ministerului Agriculturii și Domeniilor împroprietărirea lor"[43]. Ca urmare a intervenției sale, ministrul agriculturii a delegat pe inspectorul general din Cluj, I. Ciomac, pentru a ancheta stadiul reformei agrare din Codrii Sătmarului. Între 3 și 5 noiembrie 1931, I. Ciomac a studiat situația de pe teren, depunînd la minister raportul nr. 8453 din 10 noiembrie 1931. Rezulta din cuprinsul acestuia că în cele 11 comune erau 2 400 capi de familie, 2 279 de gospodării și 10 102 locuitori. Dintre comune, numai patru posedau, în total, 290 iugăre de pădure urbarială (Socond: 147 iugăre; Soconzel: 50 iugăre; Stîna de Jos: 60 iugăre și Solduba: 33 iugăre). Prin reformă se distribuiseră 1 706 iugăre de pășune la șapte comune și 765 iugăre de pădure la cinci comune. Locuitorii pretindeau să li se completeze cu 787 iugăre pășunile și cu 2 210 iugăre pădurile comunale[44].

„Situația comunelor amintite — remarca I. Ciomac — este cît se poate de tristă. Trăind în mijlocul codrilor, locuitorii se găsesc lipsiți de pășuni și, mai ales, de pădurea care, deși pînă la expropriere nu le aparținea, le oferea totuși prilej de lucru. Acțiunea de revendicare a acestor păduri o socotesc foarte îndreptățită și consider o datorie patriotică găsirea soluțiilor nimerite pentru ameliorarea unei stări atît de rele . . ."[45]. „De aceea, — conchidea el — mă unesc cu totul cu părerile D-lui Consilier agricol și cu acelea ale reprezentanților comunelor care își cer dreptul la viață. Nu se poate ca mii de oameni să rămînă sărăciți și fără altă posibilitate de existență, mai ales în împrejurările de astăzi" (de criză — n.n.)[46].

Opinia inspectorului Ion Luca Ciomac era aceea că trebuia să se cerceteze de către o comisie mixtă modul cum se dăduse avizul la exproprierea moșiilor de către organele Casei Pădurilor. În cazul cînd avizele silvice nu ar fi fost date în conformitate cu dispozițiile legii agrare sau ar fi fost date în mod voluntar eronat, se propunea ca ele să fie revizuite de stat prin înscrierea în fals a acestora pe cale judiciară de către comunele lezate în interesele lor. Comisiile de expropriere să procedeze, pentru localitățile unde procedura mai permitea, la exproprierea succesivă a unor terenuri pentru pășuni comunale; să se exproprieze de la „Beltiug" adăpătoarea pentru pășunea comunei Cuța; să se intervină, de urgență, la Comitetul agrar pentru a se respinge cererea de revizuire înaintată de societatea „Beltiug" în legătură cu exproprierea făcută în folosul comunei Solduba și aflată în curs de judecată; în fine, să se dea comunelor păduri în apropiere din pămînturile ce le mai păstra firma „Beltiug"[47].

[43] *Ibidem*, f. 41.
[44] *Ibidem*, f. 42.
[45] *Ibidem*, f. 43.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*.

Pentru liniştirea spiritelor, „acest sacrificiu — conchidea Ciomac — dureros desigur din punct de vedere al economiei silvice — *este totuşi foarte necesar*“[48].

Cum nici această soluţie nu a fost acceptată de ministerul de resort, în primăvara anului 1932, locuitorii din cele 11 comune au cerut să li se vîndă suprafeţele de păduri de care aveau nevoie din rezerva de stat ce fusese creată în urma exproprierii domeniului contelui Karolyi. La 2 aprilie 1932, prefectul judeţului Satu Mare propunea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, în cazul în care nu putea să satisfacă localităţile din Munţii Codrului prin împroprietărire, să admită a li se vinde pe preţul exproprierii o parte din rezervele de stat. În aceste sate, pădurile composesorale şi urbariale nu fuseseră expropriate. Dar întinderea lor era mică, la fel ca şi numărul composesorilor. De aceea, prefectul propunea ca ele să nici nu fie luate în calcul la stabilirea necesarului comunelor: „Vă rugăm să li se socotească lotul tip sau completarea la lotul tip neţinîndu-se cont de întinderea pădurilor şi păşunilor urbariale şi composesorale ale celor cu numărul jugherilor trecătoare peste lotul tip, altfel problema nu se va rezolva. Cei ce au puţin sau n-au absolut nimic, nu se pot mulţumi cu aceea că alţii au o întindere suficientă sau chiar mai mult“[49]. Pe de altă parte, prefectul a intervenit personal la Bucureşti, la directorul general al Direcţiei Aplicării Reformei Agrare, Ion Fianu, solicitîndu-i rezolvarea problemei[50].

Cum Ministerul Agriculturii şi Domeniilor nu a dat curs niciuneia din soluţiile preconizate, la 21 aprilie 1932, locuitorii din satele situate în Codrii Sătmarului au intrat cu vitele în pădurile scutite de expropriere ale firmei Hurez-Tischller. Ei au opus rezistenţă autorităţilor — care au încercat să-i scoată cu forţa de pe teren — atacînd jandarmii. Acţiunea s-a soldat cu doi morţi şi doi răniţi[51]. „Liniştea, pentru moment, restabilită. Doleanţele însă trebuiesc satisfăcute“ — telegrafia, la 23 aprilie 1932, prefectul judeţului Satu Mare Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, referindu-se la evenimentele din 21 aprilie[52].

Abia în urma tentativei ţăranilor din primăvara anului 1932, directorul general al Direcţiei Aplicării Reformei Agrare, Ion Fianu, a propus ministrului, la 28 mai 1932, ca rezervele din pădurile statului să fie vîndute comunelor[53]. Satelor le-au fost oferite spre vînzare însă terenuri din proprietăţile *Industriei de lemn ardelene*, S.A., pe preţul de 1 500 lei iugărul, pe care locuitorii le refuzau pe motiv că erau situate la distanţe

[48] *Ibidem*, f. 43—44.
[49] Idem, dosar 366/1932, f. 8.
[50] *Ibidem*, f. 5.
[51] *Ibidem*.
[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, f. 2.

mari de gospodăriile lor[54]. Or, țăranii solicitau pămînturile societății „Beltiug" ce fuseseră scutite de expropriere[55].

În condițiile cînd locuitorilor din satele județului Satu Mare, situate în zona Munților Codrului, li s-au oferit pămînt spre vînzare, au început să revendice păduri de la „Beltiug" și țăranii de pe celălalt versant al masivului, din județul Sălaj, precum cei din Oarța de Sus și Băița[56]. Cererile lor au fost însă, la fel ca și cele ale locuitorilor din județul Satu Mare, respinse pe temeiul argumentului că societatea era scutită de expropriere prin hotărîri definitive[57].

Refuzul țăranilor de a accepta soluția propusă de minister și faptul că locuitorii satelor din Munții Codrului: Soconzel, Cuța, Solduba, Hodișa, Stîna de Sus, Alexandrești, Socond și Beltiug, din județul Satu Mare și Corni, județul Sălaj, săvîrșeau nenumărate delicte silvice din cauză că, neavînd unde să pășuneze vitele, le introduceau ilegal în pădurile societății „Beltiug" și Tischller, au determinat, la 1 iunie 1934, Direcția Aplicării Reformei Agrare să propună cercetarea modului cum fuseseră scutite de expropriere acele domenii, întrucît — așa cum recunoștea chiar Ion Fianu — ele rămăseseră în proprietatea pămînturilor în baza unor acte false[58].

Ca urmare, Curtea de Apel din Oradea, studiind dosarele de reformă agrară, a stabilit că în privința hotărîrilor de expropriere pronunțate în baza unor acte false asupra domeniului „Beltiug" nu exista, principial, autoritate de lucru judecat[59]. Pe acest temei, judecătoria rurală de ocol Ardud putea să reia procesele de reformă agrară și să admită completarea cotelor de pădure și pășune comunală pentru localitățile Hodișa, Stîna de Jos, Stîna de Sus, Bolda și Soconzel[60]. La 3 iulie 1937, judecătoria de ocol Ardud s-a pronunțat în spiritul propus de Curtea de apel Oradea. Hotărîrea aceasta a fost atacată cu cerere de revizuire la Tribunalul Satu Mare[61], dar sentința instanței de recurs nu ne este cunoscută, astfel că nu știm cum s-a soluționat această problemă.

---

[54] Idem, jud. Sălaj, dosar 320/1934, f. 5.
[55] *Ibidem*, f. 11 și urm.
[56] *Ibidem*, f. 25—26.
[57] *Ibidem*, f. 5 și urm.
[58] *Ibidem*, f. 5.
[59] Idem, jud. Satu Mare, dosar 602/1937, f. 184.
[60] *Ibidem*.
[61] *Ibidem*.

CONSIDERATIONS AU SUJET DE LA MISE EN PRACTIQUE DE LA RÉFORME AGRAIRE DE 1921 DANS LES VILLAGES DE LA MONTAGNE „CODRU"

(Résumé)

Par l'application des dispositions de la loi de réforme agraire pour la Transylvanie, des trois domaines forestiers existant dans le massif couvert de forêts „Codru", districts de Satu Mare et Sălaj, un seul fut exproprié entièrement, et notamment celui du comte Louis Karolyi. Les deux autres grands propriétaires: la Société forestière „Beltiug" et Maurice Tischller, réussirent, moyennant divers subterfuges, à retirer de sous dispositions légales, de vastes étendues de forêts.

La soustraction à l'expropriation d'une grande partie des forêts appartenant aux deux propriétaires influença directement sur la distribution des terres aux paysans des communes situées dans cette région et surtout sur les villages Beltiug, Şandra, Solduba, Socond, Hodişa, Stîna de Jos, Cuţa, Soconzel, Bolda, Medişa şi Gerăuşa Mare qui, normalement, ne pouvaient pas obtenir des terres que sur ces lieux. Après le verdict des instances de fond sur l'expropriation des trois domaines, les habitants des communes avisées pour la distribution des terres attaquèrent, au Comité agraire, les décisions qui les désavantageaient de manière évidente. En même temps ils intervinrent par de nombreux mémoires à la préfecture et au Ministère de l'Agriculture et des Domaines.

Comme, le long des années, les facteurs responsables se sont limités à constater cet état de choses, sans entreprendre une action concrète en faveur des communes, en avril 1932 les villageois de ces communes situées dans les forêts de Sătmar, entrèrent avec le bétail dans les forêts de l'entreprise Hurez-Tischller. C'est à peine après cette action que les instances judiciaires reprirent les procès d'expropriation et de distribution des terres aux paysans de la montagne „Codru", procès qui continuèrent à figurer sur le rôle pendant plusieurs années.

PARTICIPAREA TINERETULUI DIN JUDEȚUL SATU MARE LA RECONSTRUCȚIA ȚĂRII (1944—1949)

LAJOS KAKUCS

Participînd cu toate forțele la succesul insurecției naționale antifasciste armate de la 23 august 1944, tineretul patriei noastre sub conducerea Uniunii Tineretului Comunist, se încadrează apoi în efortul general al întregului nostru popor în lupta cu armă în mînă pentru eliberarea întregului teritoriu al țării, pentru înfăptuirea chemării partidului „totul pentru front totul pentru victorie", pentru instaurarea puterii populare.

Victoria insurecției naționale antifasciste armate de la 23 august 1944 a avut un puternic ecou și în activitatea tineretului din județul Satu Mare. Răspunzînd la chemarea P.C.R. din septembrie 1944, adresată maselor populare din nordul Transilvaniei, tineretul refuză în masă să se supună ordinelor de mobilizare, dezertările din armata horthistă devin tot mai frecvente, numai în lunile august—septembrie 1944, în pădurile de pe raza comunelor Trip, Cămîrzana și Bixad se aflau peste 500 de soldați majoritatea tineri fugiți din unitățile maghiare[1]. Odată cu apropierea frontului, cu înaintarea victorioasă a armatelor române și sovietice în nordul Transilvaniei, refuzul tinerilor de a se înrola în armata horthistă devine tot mai frecvent, în ciuda represaliilor sîngeroase ale autorităților, care în vara anului 1944 la marginea comunei Apa au împușcat 12 tineri, români și maghiari care nu se prezentaseră la concentrare, alți 8 tineri pentru aceași „vină" au fost împușcați lîngă satul Moiseni[2].

În lunile septembrie—octombrie 1944 odată cu apropierea frontului spre ținuturile Sătmarului, tinerii aduc informații prețioase trupelor române sau grupurilor de partizani care acționau în aceste zone, despre mișcările trupelor inamice. La venirea trupelor eliberatoare locuitorii orașelor și comunelor din județul Satu Mare aduc un ajutor de neprețuit prin informațiile cu privire la amplasarea trupelor inamice, informații pentru care, de foarte multe ori plătesc cu prețul vieții lor, cum a fost cazul elevului Vasile Mic din Viile Satu Mare[3]. Aici trebuie să amintim și participarea miilor de tineri refugiați din nordul Transilvaniei, în urma

---

[1] *România în războiul antihitlerist*, Editura militară, București, 1966, p. 266.
[2] *Idem*, p. 267.
[3] *Sătmărenii în luptă pentru socialism*, Satu Mare, 1974, p. 48.

dictatului de la Viena care s-au prezentat voluntar în armata română, pentru a participa cu arma în mînă la luptele de eliberare a ţinuturilor natale. După date care desigur sînt incomplete, numai din judeţul Satu Mare au intrat în diviziile „Tudor Vladimirescu" şi „Horea Cloşca şi Crişan" peste 50 de voluntari*.

După eliberarea oraşelor Satu Mare şi Carei la 25 octombrie 1944 întreaga populaţie a judeţului s-a încadrat în efortul general al întregului nostru popor, pentru susţinerea frontului antihitlerist, pentru înfăptuirea reformelor democratice, pentru instaurarea puterii populare. Una dintre sarcinile cele mai urgente ale întregului popor era refacerea economiei naţionale grav atinsă de urgia războiului.

În această muncă uriaşă o importanţă cu totul deosebită a avut-o tineretul care sub conducerea U.T.C. s-a avîntat în muncă pe frontul reconstrucţiei, chiar din primele zile după victoria insurecţiei[4].

O situaţie cu totul deosebită exista în judeţul Satu Mare, unde urgia războiului a făcut pagube aproape incalculabile. În afara distrugerilor suferite în agricultură, distrugeri care în 1945 au fost evaluate la 60 miliarde de lei, şi incendierea unor comune întregi ca: Săbişa, Homorodul de jos, Micula, Necopai, trupele fasciste în retragere au aruncat în aer podurile de pe Someş, Uzina Electrică, Uzina Princz, Uzina „Unio", iar din cele 133 de maşini moderne ale fabricii textile I.T.A., nici una n-a rămas întreagă[5]. Reţeaua de drumuri naţionale era distrusă, iar legăturile feroviare complet întrerupte. Cu o muncă titanică locuitorii oraşului mobilizaţi de comunişti restabilesc în numai 12 zile după eliberare, legăturile rutiere, iar la 12 decembrie peste podul de cale ferată refăcut primul tren din Oradea ajunge în gara oraşului Satu Mare[6]. Concomitent cu eforturile uriaşe ale populaţiei judeţului, eforturi în care tineretul a avut o contribuţie de seamă, în acest sfîrşit de an greu, dar plin cu speranţe, tinerii din judeţ trec la reorganizarea organizaţiilor U.T.C. în noile condiţii. Un moment important în acest proces l-a jucat înfiinţarea Comitetului judeţean U.T.C. Satu Mare la data de 24.XII.1944[7]. Datorită activităţii de organizare al noului Comitet judeţean al U.T.C., se înfiinţează noi organizaţii U.T.C., astfel se ajunge ca în aprilie 1945, în afara celor 7 întreprinderi din oraş, U.T.C.-ul să aibă organizaţii în 5 din cele 8 plase ale judeţului[8]. Numai în luna august 1945, în plasa Satu Mare U.T.C. numără peste 1 200 de membri[9].

La începutul anului 1945 în cadrul efortului general pentru redresare economică, în Satu Mare printr-un efort eroic, muncitorii repun în func-

---

* Date strînse în 1974, cu ajutorul colegilor de la Muzeul judeţean Satu Mare.

[4] *File din istoria U.T.C.*, Editura politică, 1971, p. 241.

[5] *„Szabad Élet"*, din 25 octombrie 1945.

[6] *Ibidem.*

[7] *Arhiva Comitetului Judeţean P.C.R. Maramureş*, fondul nr. 1, dosarul nr. 43 (1945), fila 1, vezi şi *„Új Élet"* din 18 februarie 1945.

[8] *Idem*, filele 3—4.

[9] *Loc. cit.*, dosarul nr. 10 (1945), filele 39—41.

ţie Uzina electrică distrusă, începe refacerea Fabricii de maşini casnice „Fraţii Princz", iar la Uzina de vagoane „Unio" a început activitatea pe baze cooperatiste[10].

În primele luni ale anului 1945 tineretul ţării noastre participă tot mai viguros la marile mitinguri şi întruniri unde masele populare cereau tot mai insistent alcătuirea unui regim democratic. „Viitorul tineretului nostru — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al U.T.C. la Conferinţa tineretului din ianuarie 1945 — este asigurat numai de un guvern al F.N.D. în momentul de faţă. Tineretul trebuie să-şi unească forţele şi să dea tot sprijinul ca în cel mai scurt timp ţara să aibă un guvern al său F.N.D."[11].

În acest sens este caracteristic pentru atitudinea şi pentru angajarea tineretului din judeţ, cuvîntările ţinute de Ioan Lăcătuş şi Ziman Ştefan la o şedinţă a Apărării Patriotice din februarie 1945, unde în numele tineretului sătmărean au cerut:

1. Democratizarea aparatului de Stat de elemente fasciste;
2. Democratizarea învăţămîntului elementar, mediu şi universitar;
3. Reorganizarea asociaţiilor sportive şi culturale ale tineretului pe baze democratice[12].

Mobilizaţi de organizaţiile U.T.C. zeci de mii de tineri din toate colţurile patriei, împreună cu masele largi populare participă la marile demonstraţii populare care la 6 martie 1946 aduc la putere primul guvern democratic al ţării. După instaurarea guvernului Dr. Petru Groza şi după adoptarea decretului — lege pentru înfăptuirea reformei agrare mii de muncitori, tineri şi vîrstnici s-au constituit în sute de echipe care plecau la sate în fiecare duminică lămurind ţăranii asupra reformei agrare şi muncind fără plată la repararea uneltelor agricole. La reuşita acestor duminici, la cimentarea unei alianţe între proletariat şi masele ţărăneşti au participat din plin şi tinerii din Satu Mare. Grupele de U.T.C-işti de la „Fraţii Princz", „Unio" şi de la „DAC" au reparat uneltele ţăranilor din Odareu, Berindan, Păuleşti, Ambud, Batarci şi Turţ[13]. Iar organizaţia Tineretului Progresist a organizat un curs de calificare de 8 zile pentru tinerii din satele judeţului pentru învăţarea meseriei de mecanizator[14].

Într-o însufleţire generală, au răspuns toate organizaţiile de tineret la chemarea U.T.C. judeţean Satu Mare la participarea primei săptămîni a tineretului, între 26 martie — 1 aprilie 1945. În cadrul acestei săptămîni tineretul Sătmărean a depus o muncă susţinută la curăţirea oraşului de moloz, hotărît fiind: „să depună tot efortul ştiind că pe umerii lor stau sarcinile cele mai grele, ale reconstrucţiei, dar conştienţi fiind de ţelul final, construirea unei vieţi mai bune"[15].

---

[10] *„Új Élet"*, din 15 februarie 1945.
[11] *Tineretul comunist în acţiune*, Editura ştiinţifică, 1972, p. 379.
[12] *„Új Élet"* din 11 februarie 1945.
[13] *„Új Élet"* din 24 mai 1945 şi 8 august 1945.
[14] *„Új Élet"* din 4 august 1945.
[15] *„Új Élet"* din 30 martie 1945.

Problema refacerii era și în centrul atenției comuniștilor, la Conferința regionalei P.C.R. din 19—20 august 1945 unde Leontin Sălăjan sublinia: „Refacerea și democratizarea țării este cheia problemelor. Este condițiunea de bază fără realizarea căreia nu putem să ajungem țelul nostru final; încetarea exploatării omului de către om“[16].

Conferința regională a analizat problemele complexe ale refacerii economiei, hotărînd intensificarea luptei pentru refacerea transporturilor, de care depindea în mare măsură succesul în redresarea celorlalte ramuri ale economiei. Un rol important în transformarea hotărîrilor conferinței regionale i-a revenit uzinei „Unio“ care, a început încă din ianuarie 1945 repararea materialului rulant, ajungîndu-se prin munca susținută a muncitorilor, cu toată lipsa unor materii prime importante, ca numărul vagoanelor reparate în lunile martie—aprilie 1945 să depășească cifra de 570[17].

În spiritul conferinței regionale din 19—20 august 1945 s-au desfășurat în septembrie 1945 Lucrările Conferinței Tineretului progresist din plasa Satu Mare, conferință ce a jucat un rol important în activitatea tineretului, unde s-a hotărît că sarcinile principale ale tineretului din județ vor fi: „reconstrucția țării și lupta împotriva reacțiunii[18].

În ajunul istoricei Conferințe naționale al P.C.R. din 16—21 octombrie 1945 care a apreciat bătălia reconstrucției ca pe o bătălie esențială a tuturor acelora care voiau să creeze o Românie puternică și fericită, a avut loc Conferința organizațiilor Tineretului progresist din județele: Bihor, Satu Mare și Maramureș, ținută la Oradea. Conferință la care s-a hotărît formarea brigăzilor de muncă patriotică, ai căror membri vor presta săptămînal muncă fizică între 4—10 ore[19].

În urma acestei hotărîri, care marchează de fapt un moment nou, superior, în activitatea de reconstrucție a tineretului din județ, s-a înființat la Satu Mare prima brigadă de muncă patriotică, brigada „Ilie Pintilie“ formată din 16 băieți și 14 fete, avînd ca emblemă făclia și tîrnăcopul[20].

Anul 1946, care a constituit o etapă importantă în procesul luptei revoluționare a maselor pentru consolidarea pe toate planurile a pozițiilor guvernului democratic și înfrîngerea reacțiunii, este și anul eforturilor susținute pentru redresarea economică a țării. Tineretul județului Satu Mare cu toate urmările nefaste ale inexistenței unei organizații revoluționare unice, fiind divizată în mai multe organizații similare, depune eforturi susținute în realizarea sarcinilor trasate de Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945. Pe linia reconstrucției, se remarcă participarea tineretului din județ la „Săptămîna Tineretului“, organizată pe

[16] *Sătmărenii în luptă pentru socialism*, pag. 59.
[17] „*Szabad Elet*“ din 27 aprilie 1945.
[18] „*Szabad Elet*“ din 4 septembrie 1945.
[19] „*Szabad Elet*“ din 4 octombrie 1945.
[20] „*Szabad Elet*“ din 12 octombrie 1945.

plan mondial între 21—28 martie 1946. Școli, cinematografe, reconstruite, zeci și zeci de terenuri curățate de moloz, kilometri de drumuri refăcute și mii și mii de metri de șanțuri curățite sînt rezultatul acestei munci. De remarcat este și participarea unui număr de 4 tineri din județul Satu Mare, în cadrul brigăzii românești de reconstrucție la construirea unei căi ferate în Iugoslavia[21].

Un rol deosebit la jucat tineretul patriei noastre în pregătirea și desfășurarea campaniei electorale pentru alegerile parlamentare, din toamna anului 1946.

S-au format sute de echipe de agitație alcătuite din tineri, muncitori, care cu toate greutățile din țară, au muncit zi și noapte pentru lămurirea maselor asupra necesității cîștigării victoriei în alegeri. Tineretul din județul Satu Mare, sub directa îndrumare a Comitetului județean P.C.R. a avut un rol primordial în popularizarea programului electoral al B.P.D. în cele 130 de echipe electorale, în cele 220 de acțiuni prin care au fost vizitate peste 218 de localități din județ[22]. În cadrul programului electoral popularizate în presa Sătmăreană sînt și realizările obținute în domeniul reconstrucției, precum și realizările guvernului democratic condus de Dr. Petru Groza, care a însemnat pentru județ 15 400 familii de țărani împroprietăriți, înființarea a peste 103 de cooperative de desfacere și consum, a 4 centre de mașini agricole, refacerea unui număr de 72 de școli, 60 de fabrici și întreprinderi, 116 Km de căi ferate refăcute, reconstruirea a 53 de poduri și repararea unui număr de 75 de locomotive și 3 340 de vagoane etc.[23]

Anul 1947 are o importanță deosebită în viața tineretului țării noastre, anul în care sub îndrumarea directă a C.C. al P.C.R. se va împlini unitatea organizatorică a tineretului.

Acțiunea pentru realizarea unității a început odată cu chemarea lansată de tinerii ceferiști de la Atelierele „Griviția Roșie" din București în vederea creării Uniunii Tineretului Muncitoresc. Ca răspuns la această chemare ședința organizațiilor de tineret, din Satu Mare, ținută în data de 28 februarie 1947 în casa Vecsey (Azi clădirea Muzeului Județean Satu Mare), a hotărît formarea unei comisii de inițiere formată din 4 membri, iar la 9 martie 1947 în prezența delegatului din București Stroe Octavian, a fost aleasă noua conducere unică U.T.M. din județul Satu Mare. Participanții la această ședință au subliniat: „că vor muncii cu toate forțele, pentru ridicarea producției pentru refacerea țării, fiindcă clasa muncitoare numai așa poate ajunge cît mai curînd la o viață mai bună"[24].

Tineretul din județul Satu Mare, la sfîrșitul anului 1947 are 8 brigăzi de reconstrucție în afara celor organizate în cadrul întreprinderilor

[21] „*Szabad Élet*" din 25 iunie 1946.

[22] *Arhiva Comitetului județean P.C.R. Maramureș*, fondul nr. 5, dosarul 5 (1946), fila 34.

[23] „*Sătmarul*" din 19 noiembrie 1946.

[24] „*Szabad Élet*" din 11 martie 1947, *Arhiva Comitetului județean P.C.R. Maramureș*, fondul nr. 1, dosarul nr. 15 (1947), fila nr. 4.

importante, se încadrează organic în munca celor 363 de brigăzi de reconstrucție, din întreaga țară care cuprind peste 96 000 de tineri organizați. Ca o recunoștință a muncii depuse de tînăra generație pentru reconstruirea patriei dar și ca o maturitate dobîndită de U.T.M. în organizarea șantierelor și taberelor de reconstrucție, C.C. al P.C.R. și Guvernul democrat popular, încredințează la sfîrșitul anului 1947 tineretului prima lucrare de interes național, construire conductei de gaz metan Agnita—Botorca. Răspunzînd apelului lansat de C.C. al U.T.M. către tineret de a îndeplini cu cinste sarcina încredințată de conducerea superioară a partidului, peste 9 000 de tineri împreună cu 4 000 de săteni din Birghiș, Petrișor, și Moșnea, lucrînd cu abnegație și devotament au reușit să termine lucrarea cu 14 zile înainte de termenul fixat de guvern[25].

Ca un semn al înaltei aprecieri din partea C.C. al P.C.R. a muncii depuse de brigadierii de la Agnita—Botorca la 8 ianuarie 1948 s-a hotărît îndrumarea și coordonarea din partea Comisiei de redresare economică și stabilizare monetară a lucrărilor de interes național ce vor fi executate prin munca voluntară a tineretului. În cadrul pregătirii pentru deschiderea în primăvara anului 1948 a unor șantiere de interes național C.C. al U.T.M. a luat măsuri pentru recrutarea și instruirea cadrelor necesare conducerii activității pe aceste șantiere. Un rol important în mobilizarea tineretului pentru șantierele naționale de reconstrucție l-a avut consfătuirea secretarilor județeni ai U.T.M. din 12—16 ianuarie 1948, unde s-a hotărît mobilizarea a circa 200 000 de tineri pentru aceste șantiere[26].

Tineretul din județul Satu Mare a luat cunoștință despre marile șantiere de lucru de interes național, ce urmează să-i fie încredințate de partid, încă la Conferința organizațiilor U.T.M. din județele Satu Mare, Maramureș, Sălaj, ținută la Satu Mare în luna mai 1947, unde Ianoș Fazekaș delegat al C.C. al U.T.M. a vorbit despre cale ferată Bumbești—Livezeni, care va fi construită prin munca voluntară a tineretului. Comitetul județean al U.T.M. a luat o serie de măsuri privind pregătirea tinerilor din județ, în vederea participării tot mai masive la lucrările de reconstrucție pe plan local și pe plan național. În acest sens, încă din ianuarie 1948 a fost înființat pe lîngă Comitetul județean al U.T.M. sectorul reconstrucție[27]. Sector care, pe lîngă organizarea unor șantiere locale cum ar fi de exemplu creerea unui parc al tineretului în orașul Satu Mare[28], unde un rol important a avut și brigada de reconstrucție „Elena Pavel" a femeilor democrate din Satu Mare, a inițiat reactivarea brigăzilor de tineri din satele județului Satu Mare, brigăzi care funcționau încă din primăvara anului 1945, dînd un ajutor permanent la executarea unor munci agricole

---

[25] A. Simion, *„Munca patriotică a tineretului pe șantierele reconstrucției*, în *Analele P.C.R.*, nr. 4/1965, p. 142.

[26] *„Scînteia"* din 24 ianuarie 1948.

[27] *Arhiva Comitetului județean P.C.R. Maramureș*, fondul nr. 1, dosarul nr 25/1948, fila 4.

[28] *Loc. cit.*, fila 2 și *„Sătmarul"* din 20 ianuarie 1948.

văduvelor și orfanilor de război. În primăvara anului 1948 aceste brigăzi au depus o muncă deosebit de bogată, lucrînd la Mediesul Aurit la crearea unui parc comunal și la desecarea unei bălți, la Jojib la construirea unui dig de apărare; reparînd două poduri și un grajd la Valea Vinului, iar în ținutul Oașului, la Bixad Certeza și Orașul Nou, la repararea drumurilor și la curățirea pășunilor[29].

Rezultatele deosebit de frumoase a tinerilor Sătmăreni, în acest început de an au fost subliniate și de presa centrală a P.C.R.[30].

O experiență deosebit de valoroasă capătă tinerii din județ prin participarea studenților Sătmăreni care fac studiile la Cluj, la muncile voluntare pe șantierul conductei de gaz metan Ceanul Mare — Cluj. Brigada de muncă voluntară „Biró Iózsef" a studenților Sătmăreni, continuă activitatea în timpul vacanței la Satu Mare, iar cîțiva studenți din Satu Mare au participat și la construirea conductei de gaz metan Agnita—Botorca[31].

Analizînd activitatea depusă de sectorul reconstrucției din primele luni ale anului 1948, în raportul Comitetului județean al U.T.M. ținut la Conferința județeană U.T.M. din martie 1948 se sublinia „am lucrat pentru cultivarea cultului muncii în spiritul acțiunii de la Agnita—Botorca pentru ca să pregătim tineretul organizației noastre pentru șantierele ce se vor deschide în această primăvară"[32].

La lucrările Conferinței, tinerii au subliniat: „Țara trebuie vindecată în cel mai scurt timp de rănile războiului, aceasta nu se poate face decît prin munca ce trebuie s-o depună fiecare cetățean conștient al țării"[33].

La data de 8 martie 1948 C.C. al U.T.M. comunică județeanei U.T.M. Satu Mare că brigăzile din acest județ vor participa la construirea liniei ferate Salva Vișeu. Iar în ziua de 30 martie 1948, prima brigadă de reconstrucție a tineretului din Satu Mare va pleca la acest șantier. La festivitatea organizată cu ocazia plecării brigăzii, primul secretar al județeanei U.T.M. a subliniat sarcinile tinerilor: „Plecați să construiți o țară, o țară unde întregul popor în frunte cu tineretul lucrează pentru crearea unui viitor luminos"[34].

Comentînd acest eveniment, ziarul local „Sătmarul", sublinia: „Patria are nevoie de brațe viguroase de muncă, de putere de sacrificiu, deoarece nu este destul să refacem numai ce a fost distrus, dar trebuie să construim o țară cum nu am avut niciodată".[35]

În data de 11 mai 1948 a plecat din Satu Mare brigada II-a de reconstrucție formată din 65 de brigadieri, pe șantierul Salva-Vișeu. Pînă la terminarea lucrărilor de pe acest șantier important, linia de cale fe-

[29] *Loc. cit.*, dosar nr. 16/1948, fila nr. 41.
[30] „*Scînteia*" din 28 februarie 1948.
[31] „*Szabad Elet*" din 6 februarie 1948.
[32] *Arhiva Comitetului județean Maramureș*, fondul nr. 1, dosar nr. 25 (1948), fila nr. 3.
[33] „*Sătmarul*" din 4 martie 1948.
[34] „*Szabad Elet*" din 3 aprilie 1948.
[35] „*Sătmarul*" din 2 aprilie 1948.

rată pe o lungime de 63 km care lega Maramureşul cu restul ţării, unde brigadierii au avut de înfruntat dificultăţi enorme —, au sosit din judeţul Satu Mare 10 brigăzi de reconstrucţie ale tineretului. Ei au lucrat la diferite sectoare ale construcţiei, între care trebuie să-l amintim pe cel mai greu, sectorul „Fiad" unde brigăzile din Satu Mare s-a evidenţiat dintre întrecerile între brigăzi[36], iar brigadierul Simion Avram şi brigada I Satu Mare a fost evidenţiată şi individual.[37]

Pentru a aprecia aportul celor 10 brigăzi din Satu Mare care au lucrat la Salva Vişeu citäm din realizările brigăzii I Satu Mare ai cărei membri între 30 martie — 1 iunie, cît au fost pe şantier, au săpat şi au cărat 3 500 mc de pămînt, au perforat 6 792 ml şi au deblocat 4 400 mc piatră din stîncă.[38] Între brigăzile Sătmărene de la Salva-Vişeu trebuie să amintim şi brigada VI Satu Mare formată din 54 elevi ai şcolilor medii din oraş, brigadierii-elevi fiind cei care în lunile iulie august ale anului 1948 au prestat peste 16 000 ore de muncă voluntară.[39]

De remarcat este şi prezenţa unor medici din Satu Mare ca Dr. Gotleib şi Dr. Horvath care participînd cu brigada V Satu Mare, la şantierul de pe Salva Vişeu au asigurat asistenţă medicală pe acest şantier.

Un alt obiectiv de interes naţional, realizat prin muncă voluntară a tineretului în vara anului 1948 a fost reglementarea cursului inferior al Prutului, unde mii de brigadieri împreună cu locuitorii comunelor învecinate, au înălţat un dig lung de 42 km, zeci de km de canale pentru desecări, redînd circuitului agricol peste 10 000 ha de pămînt. La lucrările acestui şantier important a participat şi o brigadă a tinerilor din judeţul Satu Mare formată din 100 brigadieri, care în 6 săptămîni au efectuat peste 75 000 ore de muncă. Pentru munca lor plină de abnegaţie stă mărturie scrisoarea de mulţumire a comandamentului şantierului semnat de Bucur Bratu, către Comitetul judeţean U.T.C. Satu Mare în care se spune: „În scurt timp brigadierii sătmăreni au reuşit să cîştige un loc de frunte în munca de pe şantier, lucru care face cinste judeţenei U.T.M. Satu Mare".[40] Iar la terminarea lucrărilor de pe acest şantier important între brigadierii evidenţiaţi şi decoraţi erau şi sătmărenii Bob Alexandru, Erdelyi Arpad, Tobiaş Otto, Dobay Ladislau, Mihail Simion şi alţii.[41]

La Bumbeşti-Livezeni, şantierul naţional al tineretului cu nume de cea mai mare rezonanţă, unde faptele celor peste 27 000 brigadieri au intrat în istorie, simbolizînd epoca marilor acţiuni, a faptelor de vitejie şi de sacrificiu, în muncă a tineretului ţării noastre, tinerii din judeţul Satu Mare au fost în primele rînduri. În mod deosebit trebuie să remarcăm brigada a XIII-a din Satu Mare formată din 95 membri ai or-

---

[36] *„Scînteia"* din 28 mai 1948.
[37] *„Tînărul Muncitor"* din 29 aprilie 1948.
[38] *„Sătmarul"* din 10 iunie 1948.
[39] *„Szabad Elet"* din 17 august 1948.
[40] *„Sătmarul"* din 5 iulie 1948.
[41] *„Szabad Elet"* din 15 septembrie 1948.

ganizației tineretului U.P.M. (Uniunea Populară Maghiară). Între ei erau și brigadieri veterani ca Darida Gheorghe și Tobiaș Otto, care au participat și la alte șantiere naționale. După terminarea construcției liniei ferate, Brigada a XIII-a Satu Mare care în multe săptămîni a fost fruntașă în întrecerile între brigăzi, a primit drapelul mare al întrecerilor pe întreg șantierul. Afară de prețiosul trofeu, brigadieri ca: Dobos Sandor, Mihalca Ion, Radvánszky Gyula, Kremer Ianos, Vereș Jenö și alții au fost evidențiați și individual.[42]

În munca de mobilizare și recrutare a tineretului din județ pentru participarea la muncile de pe șantierele naționale un rol deosebit l-a avut Comitetul județean al U.T.M. sprijinit pe toate liniile de organizațiile de partid. În programul comitetului județean și a comitetelor de plasă mobilizarea și îndrumarea tinerilor spre șantiere naționale a ocupat un loc important. În raportul de activitate pe luna iulie comitetul de plasă Ardud anunță trimiterea a 18 tineri la Salva-Vișeu și pregătirea altor 30 de tineri pentru brigada următoare din comunele: Băbești, Pișcar, Baba Novac, Craidorolț, Beltiug, Giungi Rătești și Hodișa.[43] Raportul plasei din septembrie 1948, în afară de numărul tinerilor trimiși subliniază și un lucru foarte important, și anume că voluntarii au fost mobilizați de brigadierii care au participat deja la muncile de pe șantiere naționale, menționînd în mod special pe tînărul Balogh Ștefan din Porumbești, care pornește pentru a doua oară pe șantiere naționale, însoțit fiind de această dată și de 19 tineri mobilizați de el[44].

Paralel cu activitatea de mobilizare pentru șantierele de interes național, Comitetul județean al P.C.R. a organizat și a îndrumat și în cinstea zilei de 1 Mai 1948 întrecerile în producție a diferitelor întreprinderi din județ. În fruntea întrecerilor s-au clasat muncitorii de la Atelierele C.F.R., reparînd 17 vagoane peste planul stabilit.[45]

Munca voluntară pe șantierele locale va primi un nou avînt după desăvîrșirea unității depline a tineretului muncitoresc, în cadrul U.T.M.-ului, act realizat în județul Satu Mare la data de 27 februarie 1949, la Conferința județeană de unificare a tineretului.[46] La aceste munci, numai în perioada de la 1 aprilie — 23 august 1949 au participat 10 348 tineri care au prestat muncă voluntară în valoare de 867 400 de lei, ajutînd la construirea școlilor, căminelor culturale etc.[47] Începînd cu anul 1949 tot mai frecvente vor fi și întrecerile socialiste ale brigăzilor U.T.M. în producție, anunțînd una din principalele forme de manifestare a dăruirii și abnegației în muncă, cu care tinerii vor participa la construirea

---

[42] *„Dolgozó Nép"* din 8 decembrie 1948.

[43] *Arhiva Comitetului județean P.C.R. Maramureș* fondul nr. 1, dosarul 84 (1948) filele 2—3.

[44] *Loc. cit.* dosar nr. 108, fila nr. 71.

[45] *Sătmărenii în luptă pentru socialism*, p. 88.

[46] *„Lupta noastră"* din 1 martie 1949.

[47] *Arhiva Comitetului județean P.C.R. Maramureș*, fondul nr. 1, dosar nr. 16 (1949), fila 64.

societății socialiste în țara noastră. Primele brigăzi U.T.M. în întrecerile socialiste din județul Satu Mare au fost constituite la uzina „Unio", la „Fabrica de butoaie", la „1 Septembrie" și la „Mondiala".[48]

Nu deținem date statistice privind valoarea muncilor voluntare efectuate de tinerii din județul Satu Mare pe șantierele locale și naționale în perioada studiată. Important este faptul că tineretul sătmărean, împreună cu întregul tineret al patriei noastre, a dat tot ce au avut mai bun, ca țara și întregul popor să treacă cît mai repede peste situația economică grea rezultată în urma războiului. Activitatea tineretului a fost apreciată și de tovarășul Nicolae Ceaușescu la cuvîntarea ținută la aniversarea Semicentenarului U.T.C.

„Răspunzînd cu elan tineresc chemării partidului pentru refacerea economiei țării, tineretul s-a înrolat în brigăzile de muncă patriotică, a lucrat cu entuziasm pe marile șantiere naționale, edificînd, prin munca lor eroică, primele construcții ale României socialiste.[49]

[48] *Loc. cit.* fila 80.

[49] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Editura politică, București, 1973, p. 222.

DIE TEILNAHME DER JUGEND AUS DEM KREIS SATU MARE BEIM WIEDERAUFBAU DES LANDES (1944—1949)

(Zusammenfassung)

Die Jugend aus der Sathmarer Gegend, aktiver Teilnehmer unseres Volkes bei der Durchführung des antihitleristischen Krieges beteiligte sich mit allem Kraften an den Kampfen für die Einsetzung der demokratischer Regierung im Frühjahr 1945.

In hunderten von Wiederaufbaubrigaden organisiert brachten zehr tausende Sathmarer Jugendliche ihren besonderen Beitrag sowohl bei im Heilen der Kriegswunden als auch bei der Herstellung ökonomische Objektive von grosser Wichtigkeit für die Wirtschaft unseres Vaterlandes.

VASILE LUCACIU ÎN CONȘTIINȚA LITERATURII

NAE ANTONESCU

Oricînd un bărbat de stat poate prezenta interes pentru scriitori. Aceasta mai cu seamă în cazul în care omul politic reprezintă interesele unei colectivități, a aspirațiilor și realizării unor idealuri conforme cu dezvoltarea ascendentă a societății. Tuturor marilor demnitari ai omenirii li s-au închinat ode care au preamărit iscusința și vitejia și îndeosebi legătura cu elementele din popor.

Vasile Lucaciu, preot, profesor de limba și literatura română, memorandist, luptător politic pentru întregirea țării, conducătorul unui partid politic un timp, director al unei publicații periodice, în Satu Mare și Baia Mare, autor al unor cărți de filosofie și a unei cărți de rugăciuni, a cărei prefață este mult asemănătoare cu „predosloviile" literaturii religioase și importantă pentru dezvoltarea limbii române literare; întrunea calități multiple pentru a atrage atenția scriitorilor.

Toate creațiile literare, poezii închinate lui Vasile Lucaciu, sînt direct legate de anume evenimente însemnate din viața personajului real și a poporului român. Prima dintre aceste creații poetice este *Doina lui Lucaciu*, apărută printr-o adaptare literară, ca urmare a acțiunilor memorandiste. Deși această poezie are origine individuală, ea a intrat în conștiința populară fiind recitată și cîntată cu sentimentul că aparține poporului asuprit. De origine cultă, această poezie s-a cîntat mai întîi în anul 1870 cînd profesorul Alexandru Roman de la Beiuș, atunci deputat în Camera maghiară, a fost trimis la închisoarea din Vácz pentru cîteva articole din ziarul *Federațiunea*. *Doina lui Roman* a fost scrisă și ea prin mijloacele adaptării de către Iosif Vulcan, redactorul *Familiei*. În timpul acțiunilor memorandiste, Gheorghe Bocu, un învățător din Banat a potrivit-o stărilor de lucruri de atunci, înlocuind pe Roman cu Lucaciu, ajungîndu-se astfel la textul cunoscutei *Doine a lui Lucaciu*. Poezia e compusă din cinci strofe de cîte patru versuri, cu rimă imperechiată și cu refren. Ea exprimă simpatia poporului român pentru eroul întemnițat, subliniind virtuțile curajului și nădejdea eliberării. Jelania

este exprimată prin simbolul mierlei care-şi răspîndea cîntecul prin păduri iar poetul o consola încrezător:

„Nu fi mierlă supărată,
nu-i robia-neincetată.
Vine dalba primăvară
Fi va Lucaciu liber iară.“

Orice suspin i se pare creatorului poeziei zădarnic atîta vreme cît exprimă un scop bine precizat:

„Nu suspina în zădar
Du-mi-te pîn'la Sătmar
Unde-i Lucaci la închisoare
Nu vede nici nor nici soare.“

Textul poeziei vizează şi închisoarea din Seghedin, unde fusese transportat memorandistul:

„Vîntul bate, frunza pică,
Inima mi se despică,
De durere şi de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin“

isprăvindu-se cu mirarea că pronia cerească mai suferă pe pămînt închisorile privatoare de libertate. *Doina lui Lucaciu* are o valoare mobilizatoare, virtuţi agitatorice, ea răspîndindu-se repede în toată Transilvania. Marea el calitate era adaptabilitatea în variante ocazionale. Astfel în 1907 cînd Vsile Lucaciu a candidat pentru circumscripţia din Beiuş *Doina lui Lucaciu* a reînceput să se cînte sub semnul propagandei electorale. În părţile Beiuşului ea se intona pe melodia *Horei Unirii* şi era răspîndită sub forma unor foi volante. Iată acest text adaptat:

„Haideţi fraţi într-o unire
De-o natură şi de-o fire,
Haideţi toţi cu simţ curat
Să ne-alegem delegat,
Delegat cu cunoştinţă
De-ale noastre suferinţe
Şi din viţă românească
Dr. Lucaciu să trăiască.
Haideţi toţi, cu mic, cu mare,
Să ne ducem la votare
Să trăiască-al nost' bărbat
Dr. Lucaciu deputat“.

Atît de mare circulație a avut această poezie în epocă încît ea a trecut și hotarele Transilvaniei. Recent, Paul Păltînea, cercetător la Biblioteca „V. A. Urechia" din Galați îmi confirmă existența acestui „imn al lui Vasile Lucaciu" într-un manuscris miscelaneu, destul de vechi. Poezia este transcrisă împreună cu alte creații literare, aparținînd sătmăreanului Dimitrie Sfura. Firește, imnul lui Vasile Lucaciu a trebuit să fie introdus ulterior, adăugat de către un copist, pentru rațiuni economice probabil, sau cineva a copiat un exemplar al foii volante.

În general aceste poezii sînt populare în sensul că autorul lor este astăzi aproape anonim, deși creația pornește de la un nucleu individual. În fiecare variantă este adăugată cîte o nuanță, un aspect local, potrivit cu epoca și desfășurarea luptelor pentru libertate.

O poezie originală a lui Coșbuc publicată în *Tribuna* din 1892 și reprodusă în cartea lui Valeriu Achim și A. Socoolan este un elogiu adus luptătorului neînfricat pentru cauza libertății românești. Tehnica versificației este cea obișnuit practicată de Coșbuc iar ideea este cea a poeziilor patriotice.

Nu intră în intențiile noastre să subliniem atenția acordată lui Vasile Lucaciu de către istoriografia română: Tiron Albani, Al. Ciura, Augustin Iuga, Ilie Dăianu, Cornel Mezea, Achim-Socolan. Am reținut doar aspectele scriitoricești legate de evenimente importante din viața luptătorului memorandist. Un moment deosebit îl constituie și moartea lui Vasile Lucaciu întîmplată aici în Satu Mare în noiembrie 1922. Vom aminti doar o însemnată contribuție literară, cunoscută de altfel, care ține de genul oratoriei funebre, a lui Oct. Goga, cuvîntare rostită la mormîntul luptătorului. Textul este un model de construcție oratorică, de evocare a unei frămîntate epoci pentru realizarea idealului de unitate națională: „Vasile Lucaciu închide în sicriul lui protestarea istoriei Ardealului românesc de o jumătate de veac" rostește Octavian Goga cu verbul său înnaripat, răscolitor de conștiințe. Talentul poetului îl evocă subliniind actele sale vizionare: „Latinitatea și-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideea națională pe agitatorul implacabil. Ce spectacol de măreție epică, zvîrcolirea lui de patruzeci de ani pentru dezrobirea unul colț de omenire".

Un alt eveniment însemnat în legătură cu subiectul discutat este dezvelirea monumentului Vasile Lucaciu în Satu Mare, în ziua de 13 decembrie 1936. Nu vom intra în detaliile tehnice ale ridicării statuii, creație a sculptorului Corneliu Medrea, turnată în bronz la Uzinele Malaxa din București. Vom aminti doar că Vasile Lucaciu ține în mîna stîngă crucea iar în dreapta Memorandul iar la baza soclului monumentului s-a adus pămînt din toate regiunile țării noastre unite. Cu acea ocazie N. Iorga într-un articol *Simbolul de la Satu Mare* evocă figura tribunului „cu fața lui de romană frumusețe, cu trupul de atlet, cu glasul lui tunător și cu mișcarea poruncitoare a brațului". După concepția lui

Iorga figura lui Vasile Lucaciu reprezintă „rezistența nebiruită a neamului nostru".

Evidențiem în continuare și cîteva lucruri inedite, nefolosite pînă acum în nici o cercetare închinată lui Vasile Lucaciu. Ele se referă la scriitori de origină sătmăreană, sau acei care au trăit cîndva pe meleagurile noastre. Textele prezentate sînt în directă legătură cu momentul dezvelirii statuii în 1936. În primul rînd amintim că ziarele *Gazeta* și *Frontul* au tipărit ediții speciale închinate evenimentului. Cea dintîi evocare se datorește lui Dariu Pop, revizor școlar și persoană cu preocupări culturale: „Vasile Lucaciu astăzi a reînviat în bronzul colosal din mijlocul pieții orașului Satu Mare. De acum înainte Lucaciu este din nou printre noi, pentru veșnicie și bronzul va vorbi neîncetat către noi și către generațiile ce ne vor urma". Un alt evocator este Octavian Ruleanu, profesor și redactor adjunct al revistei *Afirmarea*. În articolul „Semne în care ne regăsim" autorul îl compară pe Vasile Lucaciu cu Gh. Lazăr care, la vremea lui, a dezmorțit conștiința românească. „Un fir călăuzitor poate lega sufletele celor doi distinși bărbați. Și acel fir călăuzitor nu poate fi decît străduința dîrză spre luminarea neamului și a poporului". Ar fi de amintit aici și cuvîntarea lui Vasile Scurtu, cercetător al trecutului cultural sătmărean. În final însă vom reține o poezie dedicată lui Vasile Lucaciu și scrisă de Alexandru Nicorescu, autor a unor volume de versuri tipărite în Satu Mare. Poezia s-a publicat în *Gazeta* tot cu ocazia dezvelirii statuii, o odă a biruinței:

N-au fost dureri adînc să te doboare
— Stejarii în furtună nu se frîng —,
De ți-au răpit și raza ta de soare.
Lumini mai vii în suflet se răsfrînge.

Și zorii biruinței-nălțătoare
Ți-au luminat un suflet obosit,
N-au fost dureri, adînc să te doboare
Dar imnul biruinței a copleșit.

Eternizat, în bronzul dur, părinte,
O piatră de hotar am înălțat,
Pe drumul tău, porni-vor înainte
Urmașii unui neam descătușat.

Aceste au fost cîteva momente din viața lui Vasile Lucaciu viu reprezentate de către scriitorii noștri, ceea ce înseamnă că personalitatea autorului interesează deopotrivă literatura română ca și mișcarea politică și culturală.

POEZIA LUI ADY ENDRE ÎN ROMÂNEȘTE

NAE ANTONESCU

Ady Endre este figura principală a liricii moderne și contemporane maghiare, el a ridicat graiul vecinilor noștri la cea mai înaltă cotă a posibilității artistice, în condițiile în care i-a fost dat să trăiască. După ascensiunea patriotică și revoluționară a lui Petőfi Sándor (1823—1849), opera lirică a lui Ady Endre echivalează cu un nou și însemnat moment poetic al literaturii maghiare. Contactul cu marile literaturi europene, prin mijlocirea vieţuirii o vreme la Paris, îi ajută lui Ady să-și verifice posibilitățile creatoare și să-și definească un profil liric distinct, depășind particularismul local și înscriindu-se astfel pe orbita lirismului universal. Pe harta lirică a lumii veacului contemporane Ady Endre ocupă un loc clar, încadrat precis în opera de inovare a versului, alături de alți mari poeți europeni. Pentru cea dintîi oară acest creator îmbină armonic specificul național maghiar cu perspectiva universalității, exigențele artei cu mesajul social, critica formelor înrobitoare de viață cu aspectele vizionare ale unei societăți, în afara oprimării. Aparențele zbuciumate ale unei vieți fără cîrmă nu reușesc să compromită echilibrul moral interior, poetul cultivă noutatea în lirică, trecînd peste toate obstacolele unei tradiții rău înțelese și cu avîntul neofitului realizează amplitudinea conștiinței estetice în spre tot ceea ce are perspective de dezvoltare. Crezul estetic al lui Ady Endre este în continuă prefacere și dezvoltare, mergînd paralel cu frămîntările veacului contemporan, cărora le identifică zarea evoluției inevitabile.

Deși scurtă, viață pămînteană a poetului a fost bogată în evenimente ușor neobișnuite. Născut în anul 1877 la 22 noiembrie în satul Mecenţiu din județul Satu Mare este coleg de copilărie cu pictorul Aurel Popp, altă zestre artistică a părților sătmărene. Poetul a învățat românește pentru că în satul care astăzi îi poartă numele exista o populație mixtă, a îndrăgit pe români, cunoscîndu-le particularitățile specifice ale vieții lor. Școala primară o începe în satul natal, atîta carte cît s-a putut învăța la acea dată într-un cătun aproape părăsit și departe de valorile civilizației moderne. Studiile secundare le urmează la Carei și Zălau, începînd apoi Facultatea de drept din Debrețin, pe care n-o isprăvește, cu toate insistențele repetate ale familiei. Mirajul cuvîntului tipărit îl ade-

menește, îl subjugă chiar, și de care nu se despărțește tot restul vieții. Întră în gazetărie, domeniu ce-l atrage cu predilecție și apoi tărîmul mirific al poeziei. Începe să scrie versuri, cu tematică de împrumut, înrîurite de climatul artistic al vremii și lipsite de pretenții de originalitate. Îi apare la Debrețin volumul *Versek (Versuri)* în anul 1899, un debut nesemnificativ din punctul de vedere al viziunii și al realizării artistice.

Șederea la Oradea îi destăinuie marile resorturi intime ale poeziei. Întîlnirea cu Leda, o frumoasă femeie, cîntată mai tîrziu de poet, soția unui farmacist, persoană cultă, sensibilă la lirica simbolistă a vremii. O dragoste arzătoare se încinge între cei doi protagoniști, din care cîștigă mai mult Ady pentru că ia astfel contact cu poeții simboliști, Baudelaire și Verlaine și în urma lecturii creației lor își modifică structural viziunea artistică. Drumul devine acum larg deschis și pe care nu se mai poate rătăci. Un nou volum de versuri *Még egyszer (Încă o dată)* apare la Oradea în 1903, preludiul marilor creații. Un an mai tîrziu se găsește la Paris uimit de cultura și civilizația apuseană în evidentă contradicție cu stările din Ungaria. Reîntors în patrie își tipărește la Budapesta un nou volum *Új versek (Versuri noi)* în 1906, în care revoluționarismul poetului înfruntă mînia claselor dominante. Ady Endre este acum un poet cu totul nou, modern, depășind tradiția sentimentală și valorile comune. Clocotul vieții îl atrage și-l domină cu autoritate tiranică, el critică stările vechi, strigă și condamnă, este în goană după voluptatea clipei dar mereu cu gîndul la viitor. În anul 1915 se căsătorește cu Boncza Berta, aceasta oferindu-i castelul de la Ciucea, de care nu se va bucura prea mult pentru că în ianuarie 1919 va deceda într-un sanatoriu din Budapesta. Între timp i-au apărut și alte volume de versuri, *Vér és arany (Sînge și aur)* 1907; operă capitală în bibliografia autorului, *Az Illés szekerén (În căruța sfîntului Ilie)*, 1908; *Szeretném ha szeretnének (M-aș bucura să fiu iubit)*, 1909; *A minden titkok verseibõl (Din versurile tuturor tainelor)*, 1910; *A menekülõ élet (Viața în fugă)*, 1912; *A magunk szerelme (Dragostea pentru noi)*, 1913; *Ki láttat engen (Cine m-a văzut zut pe mine)*, 1914; *A halottak élén (În fruntea morților)*, 1918; precum și un volum postum *Az utolsó hajók (Ultimele corăbii)*, 1923. Paralel a publicat mai multe volume de proză beletristică și ideologică.

*

Poezia lui Ady este de origină romantică prevenind dintr-o substanță originară clocotitoare, ce nu se împăca de loc cu compromisurile. Este izvorul revoluționarismului poetului, o fire care simte nevoia să ardă, să lupte împotriva oprimărilor sociale și naționale: „Cînd o să ne unim odată / Cînd vom rosti un verb de jar? / Noi toți, zdrobiții, impilații, / Noi, toți maghiari și nemaghiari? / Cît va domni nemernicia, / Noi lașe oști cît vom mai fi, / Cît vom mai sta noi, milioane, / Ca graurii în colivii? / Mîhnit popor, cerșitorime, / Azi n-ai nici pîine, n-ai nici crez, / Vei stăpîni ca mîine totul, / Numai să vrei, doar să cutezi“ / *(Cîntecul iacobinului maghiar)*, trad. Paul Drumaru). Versurile aceste incendiare,

de un arzător mesianism romantic exprimă întreaga răbufnire lirică a poetului. Psihologic temperamentul lui Ady Endre este similar celui al lui Victor Hugo, neavînd însă suprafața vulcanică a aceluia și pentru motivul că structura poetului maghiar e mult mai contradictorie. Poezia lui Ady Endre devine expresia unei nemulțumiri veșnice, ceea ce-i aduce oprobiul societății dominante, neobișnuită cu asemenea explozii și critică aspră, irevocabilă: „În lumea asta totul moare /, Mărire, cîntec, rang se stinge, / Trăiește aurul și sînge. / Mor ginți și iar nasc din ruine / / Și sfînt e banul ce, ca mine, / Mărturisește: sînge și aur . . . " / (*Sînge și aur*, trad. George A. Petre). Această atotputernică distrugere a banului, element nefast al societăților împărțite în clase, Ady o simte mereu și o dezvăluie cu mare forță de expresie și cugetare, puterea de cumpărare a banului ajungînd de multe ori să reprezinte un simbol în creația poetului.

Complementar acestei atitudini ferme apare vizionarismul poetului. Din toate străfundurile ființei liricii lui Ady crește profeția care zdrobește prezentul infam vestind zorii viitorului. *Spre mîine* devine poemul ce caracterizează pregnant lirica vizionară a lui Ady: „Pe mine mă așteaptă: fug spre Mîine. / Părinte, mamă, popi și trubaduri, / Nu-mi trebuiți, nu vreau să știu de voi" / (trad. G. Georgescu). Ziua ce se anunță îl chinuie, deznădejdea îl cuprinde, dorul de viață îl face să se întrebe nedumerit: „Soarta mea tristă este neprevăzutul, / Realul meu cel ce a fost ieri rămîne. / Și poate că o zi care va fi. / Ce va fi mîine?" / (*Ce va fi mîine*, trad. Paul Drumaru).

Ady nu-și uită nici locul natal și nici plaiurile Silvaniei, pe care le-a colindat în tinerețea lui. Multe peisaje și frumuseți regionale devin adevărate simboluri în poezia lui: „Venit-am din Silvania, / Minune-mpădurită / Cu voie fără rugăciuni, : Cu viață nezmerită. / Am revărsat potop de flori / La larg ori la strîmtoare: / Alții-și legară rost și rod, / Eu am fost numai floare" / (*Soarta copacului maghiar*, trad. Paul Drumaru). Părțile sălăjene și sătmărene își fac simțită prezența în creația poetică a lui Ady. *Din Eriu pînă-n Ocean* corespunde năvalnicei puteri de expansiune a firii tulburătoare a poetului, răzbunarea unei origini teritoriale umile, cu tendință de a cuceri imensitatea, care pînă la urmă îi aduce nostalgia locurilor de unde a plecat: „Tăcut și dornic, neclintit, / M-așteaptă satul meu iubit / Să vin din pribegie / În taină mreje mi-a întins / Iar dacă-l voi ruga aprins / Îmi va ierta păcatul / (*Mă duc acasă în satul meu*, trad. Al. Bran-Lemeny). *În Sălajul plin de hopuri* nu este o expresie dialectală ci una dintre creațiile cu coloratură natalistă evidentă, valorificată prin virtuțile sugestiei: „În Sălajul plin de hopuri / La umbră de șapte pruni / Putea încă aștepta / Sufletul meu adormit / Pîn-la vremea cu minuni / Încă o mie de ani așa / Vai mie că s-a trezit / În Sălajul plin de hopuri / (trad. Em. Giurgiuca). Sentimentul dezrădăcinării îl copleșește și pe acest avid călător de spații inedite, căutător de noi comori și pe care portativele gloriei nu-l satisfac: „Cîntați-mi în surdină / Cîntări din nordu-ndepărtat, / Pribeje, jalnice cum cîntă / Ocea-

nele spre înghețat. / E iunie, Cu sufletul trist / Mă pierd în noaptea fără lună... / Eu vin de undeva, departe / Și nu i-am zis nici noapte bună. / Mi-e inima de mult rămasă / În alte țări de soare pline / Zadarnic o mai chem acasă, / O chem de mult și nu mai vine. / Încet domol cîntați-mi / Cîntări din nordu-ndepărtat, / Străine, jalnice cum cîntă / Doar vîntul nopții zbuciumat" / (*Cîntați-mi*, trad. Justin Ilieșiu). Tematic această poezie este foarte înrudită cu a unui alt poet din aria dialectală sătmăreană. Este vorba de Dimitrie Sfura (1831—1858), născut și copilărit în comuni Vezendiu, județul Satu Mare, care în revista *Familia* din anul 1869, nr. 43 pag. 507 a publicat poezia *Mai turnați-mi!*, versuri care se cîntau pe vremuri la ospețe bătrînești și pe care chiar Eminescu le intona în clipele lui de deznădejde, de nostalgie acută, după cum mărturisește T. V. Stefanelli în *Amintiri despre Eminescu* (Buc. 1914. p. 101—102). Aceasta nu înseamnă nimic altceva decît poate existența unui fond comun al regiunii natale armonizat cu ideația populară străveche, pe care l-au putut utiliza ambii poeți, fără să știe chiar unul de altul.

Lirica erotică lui Ady Endre nu este mai neînsemnată decît alte aspecte ale inspirației sale. Elementele subiective și pasionale sînt cultivate cu precădere de către poet, într-un suflet neconformist dar trecînd peste această atitudine Ady imaginează simboluri reprezentative. O iubire veșnică și ideală, întruchipată în statuia de aur a Ledei și apoi a altor femei mai modeste, un țel pe care niciodată nu-l poate atinge. De aici și tonalitatea elegiacă a poeziei sale erotice, în maniera simboliștilor francezi: „Stăteau o mie femei / Pe țărm, cu flori și cu batiste, / Jucînd în aer semne albe, / Iar eu strigam de bucurie. / Veni amurgul și în ceață / Stăteau o mie de femei; / Și tot zăream batiste albe / Și flori în aer aruncate. / Veni și noaptea-ntunecată/ Mai neagră ca trecutul nostru. / Stăteau femeile în beznă. / Iar eu plîngeam pe bord departe" / (*Femei pe țărm*, trad. George A. Petre).

Poetul simte nevoia să fie iubit, caută certitudinile dragostei tocmai în nesiguranța sentimentului nestatornic *(Aș dori să fiu iubit)*. Dragostea e un pelerinaj continuu, o veșnică luptă aprigă cu soarta, tendință spre puritate și împlinire: „Femeie, ce bine-i, cînd eu te jignesc: / Îți spun mea culpa înfrînt și plîngînd, / Te-aștept, te doresc. / Femeie, ce bine-i, cînd și tu ești rea: / Te urăsc, te ucid, te gonesc insutit / Din inima mea. / / Femeie, aceasta ni-i soarta, ascultă: / În veci va fi luptă cumplită-ntre noi / Și-n veci va fi nuntă" / (*Veșnică luptă și nuntă*, trad. A. P. Todor).

Cînd viața nu-i oferă depline certitudini simte nevoia să se cufunde în vis, să uite parcă și nemărginirea: „De la Maria pînă la Veronica / Brațele de bărbați se intind: / Veronica mea, iubita mea, Leda mea, / Acum vreau să mă cufund în vis" / (*Maria și Veronica*, trad. George A. Petre). Calea iubirii e un calvar, un drum spinos, pe care destinul tragic al existenței ne obligă să-l parcurgem mereu, fără oprire: „O, dureros drum al iubirii, / Tot nu-ți zăresc încă sfîrșitul! / Deși au rămas de-acum în urmă / Prea înfloritele ținuturi, / Și drumul se afundă-n neguri... / — Vezi, — știu! — trebuia să opresc / Pe undeva, lîng-un

obraz de fată; / Dar numai lacrimi am cules / În zbuciumata mea viață, / Și-acum, liniștea nu mi-e dată ... / Tot mai străin, îmi port acum calvarul, / Saluturi vechi, mă-ntîmpină îmi pare ... / Și-orbecăind așa, în suflet / Alte iubiri, ne-ndurătoare, / Îmi storc lacrimi tot mai amare" / (*Tot mai amare lacrimi*, trad. Valentin Strava).

•

Firesc a fost ca acest bogat registru liric, modern și deschis perspectivelor de viitor, să atragă atenția tălmăcitorilor, în diferite limbi europene. Cu atît mai mult în limba română, vecină de spațiu cu literatura maghiară și în multe privințe legăturile de contact de-a lungul veacurilor și-au lăsat urme adînci. Poezia lui Ady Endre a atras atenția tălmăcitorilor români și prin faptul că foarte mulți poeți și cărturari români ai timpului au urmat studii superioare în universitățile maghiare ale vremii și erau buni cunoscători ai limbii. Dar pe lîngă acest aspect poezia lui Ady atrăgea și prin ineditul ei, prin vagul ei simbolist ca și prin ecoul revoluționar, bogatul registru social în primul rînd. Ady a crezut într-o lume a viitorului și poeții sînt mereu atrași de caracterul vizionar al vieții. De aceea un studiu mai atent al traducerilor poeziei lui Ady Endre în românește nu poate fi decît instructiv.

Traducerile din poezia lui Ady Endre în limba română au fost tipărite inițial în periodice, ziare și reviste, mai tîrziu i s-a făcut loc și în diverse cărți, antologii, unele special dedicate acestui scop. Am identificat pînă în prezent nu mai puțin de 23 cărți cu traduceri din poezia lui Ady în limba română, începînd cu volumul *Laura* de Justin Ilieșiu, tipărit la Oradea și pînă la antologia Mariei Banuș intitulată *Din poezia de dragoste a lumii* din anul 1974. Între aceste două date s-au tipărit deci traducerile lui George A. Petre, Costa Carei, Emil Giurgiuca, Eugen Jebeleanu, G. Georgescu, T. Murășanu și Paul Drumaru, toate în volume, dintre care cele ale lui Eugen Jebeleanu și G. Georgescu reeditate.

Pe lîngă aceste ediții de autor există și diverse antologii, care au în cuprinsul lor și alte traduceri, din alți poeți maghiari, ca cele alcătuite de Ilie Hașeganu, *Lirica socială universală* (Brașov, 1947), înserează șase poezii de Ady, în traducerea lui Eugen Jebeleanu, *Poeme maghiare* de Eugen Jebeleanu (Buc. 1949) cu traduceri și din Petőfi Sándor, József Attila și Radnóti Miklós. O antologie vrednică de acest nume este cea alcătuită de fosta Casă a Școalelor în anul 1948 și lucrată de Petre Nistor, redactorul revistelor clujene *Tangenta* și *Caleidoscop* (1934—1936), cu o prefață semnată de Oct. Șuluțiu, cu prilejul împlinirii a șaptezeci de ani de la nașterea poetului maghiar. În coloanele acestei antologii s-a strîns tot ceea ce era atunci mai reprezentativ din traducerile apărute în românește pînă la acea dată. Un volum *Poeți ai libertății* (Buc. 1957) include și tălmăciri din Ady, de asemenea și *Octombrie roșu în literatura popoarelor* (Buc. 1958). Un an mai de vreme Lucian Blaga își tipărește volumul *Din lirica universală* (Buc. 1957) ocazie cu care înserează și unele

traduceri din Ady, și apoi *Antologia literaturii maghiare, volumul III* (Buc. 1968).

Există și volume ale unor poeți, cu versuri originale, dar care includ, la sfîrșitul lor și traduceri din Ady. Așa sînt V. Ungur, *Tortul clipelor singurătății* (Lugoj, 1928) și Ioan Al. Bran-Lemeny, *Talaz* (Brașov, 1933) și *Traista mea* (Brașov, 1940). E de remarcat de asemenea că foarte multe traduceri au rămas însă uitate în publicațiile vremii. Cert e că majoritatea poemelor reprezentative ale lui Ady Endre au fost tălmăcite în graiul românesc, unele dintre ele transpuse chiar de mai mulți traducători. Aproximativ există astăzi peste trei sute de poezii ale lui Ady traduse în limba română, datorate celor peste șaizeci de poeți sau cărturari, dintre care vreo zece de origină satmăreană sau de aceea care și-au făcut studiile sau au trăit o parte a vieții lor în orașul de Someș. Vraja liricii lui Ady a ispitit deci mereu pe mulți traducători români începînd cu Oct. Goga, primul tălmăcitor al lui Ady în literatura noastră. De atunci și pînă astăzi tot mai mulți poeți își încearcă inspirația în lirica atît de contradictorie a poetului maghiar. Vom sublinia etapele traducerii liricii lui Ady Endre în limba română în funcție de momentul și importanța echivalării ca și de particularitățile fiecărui traducător.

Cea dintîi traducere a poeziei lui Ady în românește se datorează lui Oct. Goga, care în *Luceafărul* din 1909 tălmăcește *Lacul morții* și *Martirul Cristoșilor*. Goga era un bun cunoscător al literaturii maghiare din care a tradus mai înainte elegia lui Petőfi Sándor, *Egy gondolat bánt engemet* și publicată în *Luceafărul* din 1904 sub titlul sugestiv *În suflet simt o teamă cum se așterne* reprodusă în aceeași revistă și peste opt ani pentru actualitatea sa. Cu aceeași măiestrie a tradus și *Tragedia omului* de E. Madách echivalînd valoarea originalului. Oct. Goga se întîlnește prima oară cu Ady Endre la „Cafeneaua japoneză" în 1908 fiind prezent și Franyó Zoltán, traducătorul poetului maghiar în limba germană. După procesul memorandistului Vasile Lucaciu este condamnat la închisoare și Oct. Goga, iar între cei care protestează împotriva întemnițării poetului român este și Ady, căruia autorului *Oltului* îi va păstra mereu recunoștință. Cele două poezii traduse de Oct. Goga și publicate în *Luceafărul* erau orientate clar spre o critică socială evidentă, mai cu seamă *Lacul morții*, un aspru rechizitoriu al regimului constituțional maghiar. Finalul „Ungaria e lacul morții" devine astfel o încheiere semnificativă. Peste un deceniu și jumătate, în anul 1922 Oct. Goga traduce și publică alte două poezii în revista *Țara noastră: Martir* și *Ogorul unguresc* și mai multe în *Cultura* (1924) din Cluj: *Ce caut? Poet, Tîrziu* și reluarea celor două dinainte, reproduse apoi în *Familia* (1938) din Oradea și în volumul *Din larg*, poeme postume, 1939, cu unele mici îmbunătățiri de expresie. Traducerile lui Oct. Goga se caracterizează printr-o selecție echilibrată armonizînd aspectele sociale cu cele ale liricii intime: *Tîrziu*. O apropiere de sonoritatea muzicii originalului se întrevede ușor la fiecare vers tradus și s-ar părea că tălmăcitorul îndulcește unele asperități printr-o atmosferă sugestivă, de nuanță muzicală. Redacția revistei *Cultura* apre-

ciază superlativ aceste traduceri ale lui Oct. Goga și chiar promite un studiu al poetului român despre lirica lui Ady, care ar fi trebuit să apară în numerele următoare, din păcate nescris. Meritul lui Goga este în primul rînd cel al pionieratului, el deschide seria masivă a traducerilor lui Ady în limba română. Talentul poetului român a servit și ca mijloc de popularizare a liricii lui Ady printre tinerii creatori. M. Beniuc este de acord că „Octavian Goga ar fi adus un mare serviciu poeziei românești dacă ar fi tradus versurile lui Ady integral sau măcar într-o mai mare măsură. O spun, fiindcă cele cîteva tălmăciri din Ady, pe care, ni le-a lăsat sînt de o mare forță" (Beke György, *Fără interpret*, p. 189—190).

După realizarea idealului de unitate națională, alți poeți români, se îndreaptă cu atenție spre lirica lui Ady. Unul dintre aceștia este Justin Ilieșiu (1900—1976), care în publicația bilingvă *Aurora* (1922—1923) din Oradea tălmăcește o serie de poezii ale lui Ady, retipărite în volumul antologic de lirică maghiară *Laura* (Oradea, 1922). Erau printre cele dintîi traduceri după primul război mondial. Jancsó Elemér îl considera „traducător excelent" iar Lőrincz László își rememorează anii de liceu astfel: „La Colegiul reformat, Justin Ilieșiu ne preda literatura română. Era poet și traducător — unul din primii tălmăcitori ai lui Ady — „(Beke György, *Fără interpret*, p. 309). Justin Ilieșiu traduce un ciclu de 18 poezi, din care jumătate le publică în reviste orădene *Aurora* și *Cele trei Crișuri*. Nu tălmăcește nici una din poeziile care au atras atenția lui Goga, reține alte creații, de importanță artistică maximă: *Sînge și aur*, *În podgoria anilor pierduți*, *Statuia de aur a Ledei*, *Rudenia morții*. Dacă Oct. Goga a accentuat latura de insurecție socială a poeziei lui Ady, Justin Ilieșiu îi caută virtuțile căldurii emoționale. Este o risipă de iubire în poezia lui Ady și tocmai pe aceea o întîlnește trubadurul tălmăcitor, care a oferit cea mai sugestivă echivalare a poemiei *Vreau numai să te văd*, unde sinceritatea sentimentului concură egal cu frumusețea fără seamăn a unei descrieri aproape mirifice, în afara oricărui gest teluric. Cert este că Justin Ilieșiu tălmăcește în limba noastră poezia de dragoste a lui Ady, înaintea tuturor și cu valorile obiective cele mai de seamă. *Statuia de aur a Ledei* și *Numai o clipă* sînt numai două mărturii din această prețioasă muncă de tălmăcire. Un aer ușor vechi, cu regrete melancolice și triști de epocă, gustul cîntecului și al plăcerilor îmbelșugate, caleidoscopul viselor, înfiorarea clipelor, parfumul amintirilor, toate aceste devin note frecvente pe portativul emotiv al liricii erotice a lui Ady: „Ia-mi tot ce mi-ai dat, înapoi: /Nădejdi, primăveri, bucurii, / Că-n veci n-o să-ți dau înapoi / Frumoșii tăi ochi azurii" / *(Ia-mi tot ce mi-ai dat . . .)*.

Un traducător asiduu al poeziilor lui Ady este poetul teleormănean George A. Petre (1900—1958), cu liceul terminat la Satu Mare și apoi redactor la *Gazeta de vest* din Oradea. Autor al volumului de versuri originale *Umbre și lespezi* (1938), în care predomină tradiționalismul acordat la exigențele contemporaneității. George A. Petre dă sprijin pre-

țios la redactarea revistei *Aurora*, a semnat editorialul program în limba română, este membru al grupului *Familia* și căsătorit cu sora prozatoarei Kiss Ida ajunge să cunoască literatura maghiară, îndeosebi poezia lui Ady. Traducerile lui George A. Petre, adunate în volumul *Sînge și aur* (1930), Oradea, este cel dintîi închinat integral tălmăcirii lui Ady în românește, pentru că cel al lui Justin Ilieșiu, conținea creații lirice și a altor poeți maghiari moderni. O dreaptă apreciere a acestor traduceri a emis-o Zaharia Stancu, pe care George A. Petre l-a ajutat cu sugestii și fapte concrete în redactarea revistei *Azi* (1932—1938) cu privire la popularizarea literaturii maghiare în România. „George A. Petre a murit în anii de după război și a fost uitat. Volumul lui cu traduceri din Ady Endre întitulat *Sînge și aur* se află deseori sub ochii mei. Îl recitesc cel puțin o dată pe an. Îmi amintesc atunci deopotrivă de Ady Endre și de modestul lui traducător George A. Petre" (Beke György, *Fără interpret*, p. 94—95). George A. Petre traduce un număr de 74 poezii, dintre care 24 au intrat în anul 1948 în *Antologia Ady*, editată de Casa școalelor. Era firesc ca în volumul tipărit de George A. Petre, care împrumută titlul cărții lui Ady din 1907 *(Vér és arany)* să fie cuprinse majoritatea poeziilor reprezentative ale poetului maghiar. O preferință deosebită a tălmăcitorului pentru unele aspecte ale liricii lui Ady nu există. În general respectă originalul textului maghiar, îndulcindu-l pe linia unui tradiționalism sau modernism accesibil. O poezie de dragoste *Trei lacrimi tomnatice*, tradusă de George A. Petre și comparată cu alte tălmăciri, una a lui G. Georgescu și alta a lui Paul Drumaru, cîștigă prin naturalețea sentimentului și sinceritatea expresiei. Traduce astfel *Cîntecul noului seceriș*, *Un poet viitor*, *Pe țărmul apelor întunecate*, *Aștept pe cealaltă*, *Mama și eu*, etc., achitîndu-se onorabil de o sarcină ce singur și-a asumat-o, contribuind astfel la difuzarea poeziei lui Ady în cercul cititorilor români, concluzie la care ajunge N. Crevedia în recenzia ce-i consacră în *Gîndirea* din anul 1932, nr. 9. p. 335—336.

Deși Teodor Murășanu tipărește abia în anul 1948, *Poeme din Ady*, el este un constant traducător al acestei poezii, publicînd-o în diversele reviste de cultură ale epocii. În 1923 tipărește *Flacăra galbenă* și *Cavernele* în *Transilvania*, în 1926 *A fost* . . . în *Cosînzeana*, apoi alte traduceri, tot mai numeroase în *Societatea de mîine*, *Abecedar*, *Țara Bîrsei* și *Pagini literare*, unele dintre ele semnate cu pseudonimul Siviu Bardeș. Teodor Murășanu este un temeinic cunoscător al literaturii maghiare, de la sursă, neavînd nevoie de intermediar. A tradus din Petőfi, Kosztolányi, M. Babits, Ady Endre, Arany János (cea dintîi traducere românească a poemului *Toldi*). Este un traducător mai puțin masiv decît George A. Petre (firește din punctul de vedere al traducerilor din Ady) dar valoarea echivalențelor sale nu este cu nimic mai neînsemnată. Se reține în aceste traduceri păstrarea neștirbită a farmecului specific al graiului maghiar, a sintaxei ungurești și în general T. Murășanu n-a forțat lucrurile, așa cum se întîmplă deseori la unii poeți contemporani, care traduc prin intermediar sau din a doua limbă. O traducere ideală

devine aceea în care traducătorul simte nuanțele sugestive ale celor două limbi și dacă e posibil să aibă și vocația de poet. În bună parte traducerile lui T. Murășanu corespund acestei cerințe. Lirism tradițional, cursivitatea versurilor, un farmec ardelenesc al graiului folosit: „Era atît de frumoasă / Și trupu-i ardea ca focul / Numai ca să-mi dea ființă mie / Și pe urmă să vină nenorocul" / *(Eu și mama)*, Nu-i mai puțin adevărat că T. Murășanu și-a ales poeziile de tradus în conformitate cu teperamentul său liniștit, de om așezat și calm în fața vieții. A reținut din poeziile lui Ady cele în care pulsa și o vină de inspirație populară *(Somn)*, în care domnițele visau Feți-frumoși, creații pe tema amintirii dragostei *(Doamna albă a cetății)*, aspectele rurale *(Căruțele de la țară, Vară țărănească, În Sălajul plin de hopuri)* dar a tradus și poezii programatice *(Prolog)* ca și cele de răzvrătire socială *(Strănepotul lui Doja, La aria boierului)*. Unele dintre traducerile mai vechi, *Crucifix în pădure* le-a republicat în săptămînalul *Lumea* din anul 1946 condus de G. Călinescu, distinsul critic apreciindu-i strădania de popularizare a liricii lui Ady.

A. P. Todor (1899) este traducătorul integral al lui Petőfi în românește, este specialistul literaturii maghiare al Bibliotecii Academiei R. S. România, a predat limba și literatura maghiară la Universitatea din București. Primele traduceri din literatura maghiară le-a realizat în vremea studiilor liceale din Blaj, profesor îndrumător fiindu-i Augustin Caliani. Poezia lui Ady îi procură o impresie puternică, mai cu seamă că viitorul traducător era mereu în tovărășia lui Ion Chinezu de asemenea admirator al scriitorului maghiar. Atras de ideile iacobine ale lui Ady a tradus totuși poezii de mai scurtă respirație, mai mult meditații despre viață *(Veșnic tîrzii)*, condiția poetului în societate *(Pe apele noilor vise)*, poezii în care apare figura Ledei *(Rugul ne poate păli)*, alte creații pe tema dragostei *(Veșnică luptă și nuntă, Domnița albă a cetății)* și piese în general vizate de aproape toți tălmăcitorii: *Aproape de cimitir, Caii morții, În carul lui Sînt Ilie* și altele. Traducerile lui A. P. Todor excelează prin exactitatea echivalenței, frumusețea imaginilor și printr-o surprinzătoare unitate artistică, venită din partea unui cercetător.

O însemnată contribuție la traducerea poeziei lui Ady în românește aduce Costa-Carei, pseudonimul lui Coriolan Coltău, originar din comuna Sanislău, jud. Satu Mare (1909—1970): „Numele Costa-Carei nu este altceva decît pseudonimul ce și l-a ales în amintirea locurilor sale natale a căror nostalgie a simțit-o de-a lungul întregii vieți. Costa nu are alt merit decît faptul că se asortează bine cu rezonanța numelui orașului Carei", notează, într-o scrisoare particulară cercetătoarea vechilor manuscrise românești, sătmăreanca Livia Bacîru. Harnic bibliograf al Academiei Române, Costa-Carei popularizează în cercurile românești literatura maghiară, clasică și modernă, prin mijlocirea unor temeinice studii și traduceri. El devine astfel unul dintre cei mai iscusiți traducători ai celor doi mari poeți maghiari, Petőfi și Ady, pe care i-a receptat și tălmăcit, într-o aleasă limbă românească și le-a intuit sensibilitatea artistică. În

anul 1945 îi apare la Bucureşti cartea *Tălmăciri din lirica lui Ady*, cu ocazia împlinirii a 68 de ani de la moartea poetului maghiar. Traducerile lui au foost editate de *Asociaţia româno-maghiară*, cu scopul de a face cunoscută opera lui Ady în cercurile cititorilor români. Costa-Carei îşi îndreaptă atenţia în spre creaţiile cu tîlc revoluţionar ale lui Ady: *Lupta cu marele boier*, *Nepotul lui Gheorghe Doja*, *Folosul lacrimilor*, *Cetăţi noi* şi altele, pe care le-a echivalat cu sensibilitatea şi atmosfera originalului. Dacă ar fi să apreciem calitatea acestor traduceri am recurge la exemplul lui Victor Eftimiu, care în cartea *Akademos* (Buc. 1956), în studiul dedicat lui Ady, a ales pentru citate numai tălmăciri din Costa-Carei: „Traducerea acestor poezii este datorată tînărului poet ardelean Costa-Carei, care pregăteşte o întreagă colecţie de tălmăciri din Ady", notează V. Eftimiu (p. 187). Identificăm astfel intenţia lui Costa-Carei de a oferi cititorului român o selecţie reprezentativă din opera marelui poet. În ziarul *Naţiunea* (1946) din Bucureşti am identificat iarăşi alte traduceri din lirica lui Ady: *Cîntarea străzii* (mai rar tradusă), *Aproape de cimitir* şi *Zile tot mai lungi*. Domokos Géza îl consideră „un traducător valoros", ceea ce nu e puţin lucru şi tot acestui comentator i se datorează ideea de a tipări volumul de tălmăciri din lirica maghiară, *Să cauţi formă* (1974, Kriterion), al lui Costa-Carei.

În anul 1947 Emil Giurgiuca, poetul *Anotimpurilor* şi redactorul revistei *Abecedar*, alături de George Boldea, tipăreşte un volum întitulat *Culegeri din lirica maghiară*, în care există multe traduceri din Ady: *Poetul pustei*, *Nepotul lui Gheorghe Doja*, *Într-o dimineaţă la Paris*, *Caii morţii*, *Toamna a trecut prin Paris* şi altele, în total 11, unele dintre ele, fiind reluate în *Antologia* din 1948 iar poezia *S-a suit păunul* a fost publicată în *Îndrumătorul cultural* (1948, nr. 3) precum *În Sălajul plin de hopuri*, o poezie cu pronunţate valori nataliste a fost imprimată în săptămînalul clujean *Ţară nouă* (1939) din Cluj. Traducerile lui Emil Giurgiuca sînt un model din punct de vedere al expresiei artistice. Ca dată sîntem înaintea traducerilor masive ale lui Eugen Jebeleanu, ceea ce le conferă un caracter de pionierat. Traducerile lui Emil Giurgiuca din Ady au fost just apreciate de către O. Şuluţiu într-o cronica din ziorul *Naţiunea* din 1947.

În paginile *Antologiei* din 1948 găsim şi traducerile lui Valentin Strava (pseudonimul lui Gavrilă Pop, originar din comuna Hotoan, jud. Satu Mare) reprezentative şi ele pentru a sublinia ecoul poeziei lui Ady în literatura română. Valentin Strava, poetul şesurilor Crasnei era cel mai indicat să traducă anumite poezii ale lui Ady. Spaţiul pustei maghiare în domolirea lui continuă, este adecvat surprins în aceste traduceri. Dorinţa de evadare a lui Ady din *Pe ţărmul mării albastre* este de asemenea admirabil intuită de traducător. O poezie *Solii viitorului* este imprimată în *Revista româno-maghiară* (1948, nr. 1) iar *Pianul negru* corespunde uneia din cele mai bune traduceri ale lui V. Strava.

Este locul aici de a aminti de editarea mult amintitei *Antologii Ady* (1948) a Casei scoalelor. Apariția ei ține de activitatea *Asociației româno-maghiare* înființată în anul 1947, cu scopul de a întări apropierea sufletească dintre cele două popoare. În perioada anilor 1947—1948 *Asociația* ... a organizat nenumărate manifestări culturale și artistice în București și în orașele din provincie: Cluj, Oradea, Timișoara, Arad, Tg. Mureș. Petre Nistor, secretarul *Asociației* ... mărturisește: „Aproape săptămînal organizam spectacole artistice, expoziții, conferințe, discuții libere, la care și-au dat concursul cei mai distinși reprezentanți ai literaturii, muzicii, teatrului și plasticii de la noi și din țara vecină" (Scrisoare particulară). Între 29 aprilie și 6 mai 1947, în colaborare cu *Asociația maghiaro-română* din Budapesta s-a organizat *Săptămîna culturii române* la Budapesta, tipărindu-se acolo un elegant volum de traduceri din Eminescu de Jékely Zoltán. În 1948 se redactează *Revista româno-maghiară* și apoi *Antologia* amintită, prin străduințele sătmăreanului Petre Nistor, și el traducător al lui Ady și sufletul activ al *Asociației.*

Numeroasele traduceri ale lui Eugen Jebeleanu încep să apară în 1947, odată cu tipărirea volumului *Calea robilor*, în anul următor un alt volum întitulat *Poeme din Ady Endre*, în 1949 *Poeme maghiare* (retipărite în 1956), *Poeme* (1955). Traducerile lui E. Jebeleanu au fost incluse și în unele volume colective: Ilie Hașeganu, *Lirica socială universală* (Brașov, 1947), *Antologia* (1948), *Poeți ai libertății* (Buc. 1957), *Antologia literaturii maghiare*, vol. III (1968). Traducător sîrguincios, în continuă tendință de perfecționare și de modernizare a expresiei, E. Jebeleanu tălmăcește aproximativ 100 de poezii. În majoritatea cazurilor traducătorul respectă structura versificației cu rimă și pe cît posibil sintaxa graiului maghiar, deși nu reproduce aidoma lirica lui Ady. S-ar putea exprima că E. Jebeleanu și-l apropie pe Ady de temperamentul poeziei sale și în acest caz e firesc ca interesul principal să cadă asupra atmosferizării. Oct. Șuluțiu consideră *Șoaptele toamnei, Inima Ledei, Vis de bogăție*, ca unele din cele mai bune traduceri din Ady (Oct. Șuluțiu, *Pe margini de cărți. E. Jebeleanu, Poema din Ady Endre*, în *Națiunea*, III, 1948, nr. 654, p. 2).

În 1948 apărea la Cluj volumul *Scăpărătorul focului*, traduceri din Ady Endre de G. Georgescu și V. Herman. Peste aproximativ două decenii G. Georgescu tipărește antologia *Spre mîine* (Edit. Dacia, 1968) cuprinzînd 60 de poezii de Ady. G. Georgescu ermetizează ușor mesianismul lui Ady, intelectualizînd expresia și caută noi cadențe ritmice. Universul clocotitor al poeziei lui Ady este sugerat prin tonul dens al versurilor și comunicabilitatea interioară a ideilor. Tălmăcitorul a selectat din toate aspectele liricii lui Ady cu scopul de a oferi un profil reprezentativ al poetului maghiar. Critica literară a vremii a subliniat virtuțile acestei traduceri: „Păstrarea unui echilibru natural și convențional între tonuri, găsirea unor echivalențe ritmice, evitarea ardelenismelor care tentează uneori a fost o încercare peste care tălmăcitorul

G. Georgescu a trecut foarte bine" (Dan Culcer, *Viața cărților. Ady Endre, Spire mîine*, în *Steaua*, Anul XXII, 1971, nr. 3. p. 113).

În anul 1972 la editura Kriterion apare volumul *Poeme* de Ady Endre, în românește de Paul Drumaru, cuprinzînd peste 250 de poezii traduse. Este ultimul moment însemnat din evoluția încetățenirii poeziei lui Ady în limba română. Nimeni nu a tradus atît de numeroase poezii din creația lirică a vizionarului scriitor maghiar. La baza alcătuirii volumului prezidează o concepție științifică în sensul că poeziile sînt înserate în ordinea cronologică a apariției diverselor cărți ale lui Ady, incluzînd și postumele în ciclul *Cele din urmă vapoare* (mai nimerit era „corăbii"). Traducerea este atent realizată observînd simțul limbii și cadența ritmului. Este adevărat Paul Drumaru a beneficiat de acumulările unei tradiții de mai multe decenii cu privire la traducerile lui Ady, inaintașii lui s-au luptat cu asperitățile limbii, cu diferite alte obstacole, favorizînd prin sîrguința lor o cale mai ușoară pentru realizarea unei tălmăciri aproape integrale a unei creații lirice reprezentative a literaturii maghiare.

Am subliniat pînă acum momentele principale ale traducerii poeziei lui Ady în românește. A fost vorba de acele traduceri care au cerut preocupări speciale, sistematice, încadrate într-un interval de timp bine precizat și cu anume finalități. Paralel cu traducătorii amintiți au existat și alții, care și-au adus contribuția, e adevărat mai modestă dar vrednică de luat în seamă, la răspîndirea poeziei lui Ady în cultura noastră. Despre aceste încercări vom relata în continuare.

*

I-am grupat pe acești tălmăcitori ai lui Ady urmînd criteriul cronologic al aparițiilor traducerilor în diverse reviste literare ale vremii. Unul dintre cei dintîi traducători în perioada 1910—1918 este Vasile Stoica, scriitor din grupul revistei *Cosînzeana*, din generația *Luceafărului* și a lui Al. Ciura. Traduce și publică în *Cosînzeana* din Orăștie, în 1913, poezia *Mi-e dor . . .*, apropiată unei arte poetice, în general mai puțin tălmăcită în românește. Limbajul traducătorului este destul de modern pentru epoca în care tălmăcește: „Sînt, ca oricare: neînțelesul, / Sînt taina, nordul, sînt eresul" /, ocazie cu care Ady iarăși resimte legătura tainică, indestructibilă, cu părțile nordice.

Perioada 1918—1930 este mai bogată în traduceri din lirica lui Ady, dar nici unul dintre cei care s-au apropiat de această creație n-au reușit s-o echivaleze, cu forță și talent, în graiul nostru. Am identificat astfel șapte traducători: A. Peia, V. Ungur, Isaia Tolan, G. Gaberdeen, Dorian Codreanu, V. Al. George și Nichifor Crainic. Primul dintre ei A. Peia a fost profesor de limba franceză la liceul „M. Eminescu" din Satu Mare și a redactat, în 1936, revista pentru elevi *Nos essais;* traduce lunga poezie *Lazar înaintea palatului* și o publică în aceeași revistă *Cosînzeana* din 1925, care se tipărea deja în Cluj. V. Ungur este autorul volumului de poezii originale *Tortul clipelor singurătății* (Lugoj, 1928) în paginile căruia

înserează și un număr de cinci traduceri din Ady, dintre care remarcăm *Pe visurile trecutului* și *Cum e toamna*. Traduceri totuși modeste ca valoare artistică, ușor arhaizante. Isaia Tolan, gazetar ardelean, publică traduceri în *Gîndirea* clujeană și în *Universul literar* din 1927. Reținem traducerea poeziei *În jurul tronului tău de foc*. Dorian Codreanu publică în revista *Floarea soarelui* (1928) traducerea *O, cum aș vrea să pot dori* . . . în ritm modern și cu multă disponibilitate artistică. În *Gîndirea* din aceeași perioadă clujeană Ady este tradus de V. Al. George *(Tîlharul fericirii mele)* iar Nichifor Crainic echivalează *Caii morții* în *Cugetul românesc* (1922), poezie admirabil tradusă, mai tîrziu de A. P. Todor.

În deceniul 1930—1940 găsim de asemenea alții șapte tălmăcitori ai liricii lui Ady: I. Al. Bran-Lemeny, Petre Nistor, Horia E. Frunză, Ana Voileanu-Nicoară, I. U. Soricu, George Popa și Iulian Boțan. Traducerile brașoveanului I. Al. Bran-Lemeny au fost incluse în volumele de versuri originale *Talaz* și *Traista mea* (ambele tipărite în Brașov, 1933 și 1940). Echivalențe ușor idilice, în ritm clasic, bătrînesc, nostalgic, pentru care poezia *Mă duc acasă-n satul meu* a fost cea mai nimerită de tradus. Iuliu Boțan este traducător din cercul revistei *Hyperion*, publicație clujeană apărută între anii 1932—1935. Tălmăcește *S-au furișat toamna în Paris*, poezie ce s-a bucurat de atenția afectivă deosebită a tălmăcitorilor lui Ady în românește, între care și Lucian Blaga cu *Prin Paris a umblat toamna*. Este o distanță de un sfert de veac între aceste după traduceri ale vestitei poezii, aceasta în cuget și simțire și de asemenea în concepția artistică. Corneliu Bala este ultimul dintr-un lung șir de vrednici înaintași, traducători ai acestei poezii de seamă. Deosebit de sensibile ca fior artistic și ca viziune sînt traducerile poetului „lanurist" George Popa din Mediaș. Publică traduceri din Ady în revistele *Adevărul literar și artistic*, *Buha*, *Curentul literar-magazin*, *Lanuri*, publicații din perioada interbelică. *Cei sărutați de mine*, *Cîntecul înmormîntării vesele*, *Cîntec înainte de seceriș* sînt doar cîteva din piesele reprezentative, traduse de poetul *Mîhnirilor de lîngă leagăn*. Ana Voileanu-Nicoară, artistă clujeană, traduce și ea, între alte poezii, *A fost toamna în Paris* iar I. U. Soricu, *Singur cu marea*, echivalată în românește de Emil Giurgiuca și Paul Drumaru. În intervalul 1940—1944 există o singură traducere din Ady, cea a sătmăreanului Ion Cherejan, *Rînduri pentru primăvară*, publicată în *Tribuna Ardealului* din anul 1941.

Începînd cu anul 1944 și pînă astăzi numărul traducătorilor din poezia lui Ady a crescut simțitor. Exact un număr de douăzeci de cărți cu tălmăciri din lirica lui Ady Endre se tipăresc în această perioadă. Numărul traducătorilor depășește cifra treizeci, în afara celor cu volume special dedicate poetului maghiar. Îi amintim pe toți, fără să-i caracterizăm. Aceștia sînt: Gr. Popiți, Petre Nistor, Ion Stoia-Udrea, Lucian Blaga, Ion Caraion, Petre Pascu, E. Suter, Ion Iuga, Al. Andrițoiu, Corneliu Bala, Ion Ghiur, Felicia Oșanu, A. E. Baconski, Aurel Pop, C. Anton, Grigore Cojan, Erik Manu, A. Holircă, Szás Arpád, N. Pîrvu, T. Bocșa, F. Păcurariu, Ion Manițiu, Ion Passima, Illés Gizella, Tudor George,

V. Zamfir, M. Emilian, V. Gaidoș, M. Beniuc, Const. Olariu. Oct. Hodîrnău. În fruntea acestui lung șir se situează negreșit Lucian Blaga, care deși nu traduce decît două poezii, *Prin Paris a umblat toamna* și *Suspin în zori* (ar merita un studiu comparativ traducerea acestei poezii și cea a lui Isaia Tolan din anul 1922) ridică echivalarea poetică la înalte dimensiuni lirice. Astăzi aproape nimeni nu are curajul să traducă *S-a furișat toamna în Paris* după reușita lui Blaga. În fața acestei situații surprinde afirmația lui Ion Caraion din cartea *Pălăriei silabelor* (1976) după care Lucian Blaga n-ar avea talent de traducător. Ion Caraion este și el un tălmăcitor al lui Ady dar prin intermediul limbii franceze. Rezultatele nu sînt cele mai nimerite.

Un însemnat merit în popularizarea liricii lui Ady la noi îi revine sătmăreanului Petre Nistor, redactorul revistelor clujene *Tangenta* (1932) și *Caleidoscop* (1934—1936), secretar al *Asociației româno-maghiare* și arhitectul *Antologiei Ady* (Casa Școalelor, 1948). Traduce împreună cu Maria Berde și singur poezii ale lui Ady în *Gazeta gazetarilor* din Cluj (1935). Amintim aici poeziile *Visul lui Verlaine* și *Greața*, piese lirice mai puțin traduse. În general Petre Nistor a spirijinit pe toți traducătorii lui Ady din epocă dovedind un atașament afectiv pentru realizarea unei reale colaborări culturale româno—maghiare.

Tudor George traduce în ritm baladesc poezia lui Ady, procedeu mai puțin potrivit, mai su seamă că textul se îndepărtează de originalul maghiar. Traducător competent și exersat se dovedește Const. Olariu *(Statuia de aur a Ledei)*, apoi V. Zamfir în *Mărturisirile Dunării*, bănățeanul Ion Stoia-Udrea, prietenul sculptorului Romul Ladea și îndeosebi Petre Pascu, poet sensibil, originar din părțile arădene, *Caii morții* și *Vis de bogăție*. Cîteva traduceri în tonul mesianismului romantic semnează M. Beniuc *(Carele)* și nu dintre cele mai neînsemnate Al. Andrițoiu *(Cîntecul faunului bătrîn, Ultima patrie)* publicate în *Familia* din 1969, apoi traducerile din revista clujeană *Tribuna* de A. E. Baconski atmosferizînd aproape halucinant viziunea *(Pe țărmul mării albastre)*, Teodor Bocșa, subtil, rafinat și intelectualizat *(Într-o trăsură veche* și *Steaua stelelor*, preferința lui E. Jebeleanu), F. Păcurariu îndreptat înspre aspectele de critică socială *(Noua bucolică maghiară)* și traduce și el *S-a furișat toamna prin Paris*. Amintim și traducerile maramureșeanului Ion Iuga, *De, ar veni alta, Fiindcă mă iubești* și altele publicate în *Familia* din 1965. În final amintim și pe cei doi poeți stămăreni traducători ai liricii lui Ady: Ion Ghiur *(Cît de mare ai crescut)* și Corneliu Bala, ultimul un real cunoscător al literaturii maghiare. Tălmăcirile *Nunta ulilor*, *În noaptea lunei negre* și *Rugul poate să se stingă* dovedesc o aleasă sensibilitate artistică, atenție cu privire la redarea atmosferei originalului și siguranță în exprimarea metaforică.

În presa vremii din perioada interbelică s-a afirmat că Ady Endre ar fi fost tradus în românește și de către poeții Emil Isac și Aron Cotruș. Deocamdată n-am putut identifica aceste tălmăciri, cercetări ulterioare ar putea aduce lumină în privința aceasta. Dacă s-ar găsi asemenea tra-

duceri ele ar fi cu totul interesante, datorită personalității celor doi poeți români, primul simpatizant al lui Ady iar celălalt înrudit oarecum ca viziune socială. Lui Ady Endre i s-au închinat și poezii omagiale de către Zaharia Stancu, *Ady Endre* (Steaua, 1970, nr. 1) și Petre Pascu, *La mormîntul lui Ady* (*Viața românească*, 1962, nr. 9).

Un studiu comparativ al traducerilor lui Ady în românește devine semnificativ. E interesant de observat care anume poezii au atras atenția traducătorilor în epoci diferite. O sumară investigație arată că poezia *S-a furișat toamna prin Paris* ocupă locul prim fiind tălmăcită de zece poeți, îi urmează apoi *Caii morții* (la Oct. Hodîrnău se intitulează *Iepele morții*), apoi *Aproape de cimitir, Sînge și aur, În via anilor pierduți, Nepotul lui Gheorghe Doja, Cîntarea străzii.* Cert e că lirica lui Ady a fost mereu în atenția traducătorilor români. Unele dintre aceste traduceri par să fie excepționale: „Constatăm cu satisfacție că dintre toate traducerile creației adyene făcute în diferite limbi, cele din limba română sînt cele mai fidele și întotdeauna cele mai accesibile" (Lanyi Andor, *Ady Endre în versiunea lui G. Georgescu*, în *Maramureș*, 1970, dec. p. 5).

Ar merita de asemenea să se încerce un studiu care ar investiga înrîurirea liricii lui Ady asupra unor poeți români contemporani. Noi am subliniat strădania poeților și a cărturarilor români de a-și apropia o creație lirică majoră și a o populariza în rîndurile cititorilor de a-lungul deceniilor.

LA POESIA DI ADY ENDRE

Riassunto

L'autore presenta il valore nazionale ed universale della poesia di Ady Endre. Si sottolinea lo spirito rivoluzionario del poeta ungherese e la sua influenza sopra li lirica del paese vicino. L'interesse della cultura e della letteratura romena per la poesia di Ady Endre costituisce la seconda parte dello studio. La traduzione della poesia di Ady Endre ho interessato sempre gli scrittori romeni.

ETNOGRAFIE

O COLECȚIE INEDITĂ DE FOLCLOR DIN HUREZU MARE

VIRGILIU FLOREA

Înființată în 1930, în urma stăruitoarelor apeluri ale lui Ion Mușlea[1], care atrăsese atenția, încă mai înainte, asupra dispariției „monumentelor singurei noastre civilizații autohtone"[2], Arhiva de folclor a Academiei Române își fixase, drept principal obiectiv, organizarea unor culegeri sintematice de pe întreg cuprinsul țării. O atare îndatorire impunea, din capul locului, formarea unei cuprinzătoare rețele de corespondenți, la care Ion Mușlea se gîndise încă de prin 1928[3], modalitatea culegerilor prin intermediul acestora fiind consemnată, în atîtea rînduri, de istoria folcloristicii românești[4], cu rezultate dintre cele mai spectaculoase. În sprijinul viitorilor săi corespondenți, recrutați, în chip obișnuit, din sînul învățătorilor și preoților, al elevilor și studenților, pe alocuri și al plugarilor[5], Ion Mușlea, conștient de necesitatea înarmării lor cu minime cunoștințe metodologice și de specialitate, a ținut cursuri și conferințe, a adresat îndemnuri și apeluri, arătînd scopul și necesitatea stringentă a unei arhive de folclor și subliniind, totodată, rolul pe care îl au culegătorii, în speță dascălii rurali, în constituirea și bunul mers al acesteia[6].

N-au întîrziat nici chestionarele, 14 la număr[7], și nici cele cinci circulare[8], menite, deopotrivă, să înlesnească corespondenților culegerea, la fața locului, a materialelor de folclor, operație nu tocmai ușoară în absența unei cît de modeste pregătiri prealabile. N-aveau să întîrzie, de asemenea, nici încurajările — premii în bani ori dăruirea „Anuarului Arhivei de folclor" —, după cum nici scrisorile speciale, cuprinzînd ana-

---

[1] Asupra activității lui Ion Mușlea, cf., în special, I. Taloș, *Ion Mușlea*, studiu introductiv la vol. *Cercetări etnografice și de folclor*, I—II, București, Editura Minerva, 1971—1972; O. Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura encoclopedică română, 1974, p. 493—497.

[2] Apud I. Taloș, *lucr. cit.*, p. XII.

[3] *Ibidem*, p. XIII.

[4] *Ibidem*, p. XII—XIII.

[5] *Ibidem*, nota 35.

[6] *Ibidem*.

[7] Cf. lista acestora la I. Taloș, *lucr. cit.*, p. XIII—XIV (nota 36) și O. Bîrlea, *lucr. cit.*, p. 494.

[8] Cf. și lista acestora la I. Taloș, *lucr. cit.*, p. XIV (nota 37).

liza unor răspunsuri la chestionare sau sfaturi pentru îmbogățirea culegerilor, n-aveau să lipsească[9].

Firește, nici rezultatele, am zice excelentele rezultate, nu s-au lăsat prea mult așteptate, răsplătind, cu dărnicie, eforturile generoase ale profesorului Mușlea, a cărui viață începea să se identifice, încă de atunci, cu însăși viața „Arhivei de folclor". Cifrele sînt, de altfel, prin ele însele edificatoare, așa încît nu ne rămîne decît să amintim, pe baza statisticii întocmite de însuși Mușlea, că, între 1930—1940, perioadă socotită a fi fost cea mai bogată din activitatea Arhivei, au fost adunate peste 1 000 de manuscrise, provenite de la un număr, iarăși impresionant, de 875 corespondenți, repartizați, teritorial, după cum urmează: 416 din Transilvania, 232 din Moldova, 227 din Muntenia și Oltenia[10].

La îmbogățirea Arhivei a contribuit, cum este ușor de închipuit, și fostul și actualul județ Satu-Mare, potrivit configurației pe care i-a conferit-o, în decursul timpului, împărțirea administrativ-teritorială a țării. Însăși zona Codrului sătmărean este prezentată, în Arhiva de folclor, chiar dacă nu tot atît de bogat reprezentată, calitativ și numerește, comparativ cu alte zone folclorice românești. Este vorba de culegerea — singura din zonă și, prin urmare, cu atît mai valoroasă — întocmită de Traian Cionfi în satul Hurezu Mare, aparținător comunei Supuru de Jos.

Cine este, de fapt, culegătorul căruia i se datorează prezența folclorului din Codrul sătmărean în prestigioasa Arhivă de folclor a Academiei Române? Născut în Supuru de Jos, la 17 martie 1905, într-o familie de țărani săraci, Traian Cionfi și-a început învățătura în comuna natală, întrerupîndu-și studiile, la sfîrșitul clasei a V-a (1917), din cauza evenimentelor prilejuite de primul război mondial. Aici, în acest mediu familial, în care și-a petrecut copilăria, trebuie căutată, după cum însuși o mărturisește, „dragostea pentru manifestările populare de tot felul", augmentată de împrejurarea că, „pe măsură ce creșteam, curios ca toți copiii, am luat cunoștință de toate evenimentele ce se desfășurau în mediul nostru de viață: nașteri, nunți, botezuri, decese și altele. Toate lăsau în sufletul meu o adîncă impresie. Cu aceste ocazii, am văzut modul cum se desfășurau diferitele datini și obiceiuri țărănești, unele mai originale și mai frumoase ca altele. Pe unele le-am înregistrat în memorie, unde și azi mai dăinuie sub formă de reminiscențe slabe" — mărturisește Traian Cionfi[11], actualmente profesor pensionar în Cluj-Napoca.

Format, încă de timpuriu, în mediul său de naștere — ceea ce avea să contribuie, la începutul maturității, la declanșarea acțiunii sale de culegere —, interesul pentru floclor al lui Traian Cionfi avea să sporească mai tîrziu, pe vremea cînd se număra printre elevii Școlii normale de

[9] *Ibidem*, p. XIII—XIV.
[10] *Ibidem*, p. XIII.
[11] Pentru biografia și activitatea lui Traian Cionfi, cf. *Din activitatea mea de folclorist* (14 p.), manuscris păstrat în Arhiva Sectorului de etnografie și folclor din Cluj-Napoca.

învățători din Zalău, stimulat fiind de profesorul Gheorghe Matieșan, „mare iubitor de folclor“[12].

Stimulente a primit, însă și prin intermediul cărții populare și de folclor, elevul silitor citind, pe atunci, „tot ce am găsit: poezii populare, povești publicate în diferitele broșuri, din care unele se vindeau în tîrgurile de țară“, între care o încîntare deosebită îi procuraseră *Alexandria*, culegerile lui I. Pop Reteganul, *Legenda florii soarelui*, precum și alte felurite broșuri literare editate de Astra[13].

Mai apoi, perindîndu-se, ca învățător, prin localitățile Cehei, Măieriște (jud. Sălaj). Hurezu Mare și Supuru de Jos (jud. Satu Mare), Traian Cionfi a avut „numeroase prilejuri de a vedea și de a participa la viața satului și astfel să cunosc îndeaproape mentalitatea țăranului român din satele pe unde am lucrat“, găsind, peste tot, „aceleași condiții de viață și același suflet curat românesc, plin de sensibilitate la toate problemele și evenimentele vieții“. Cu toate că — o mărturisește acum el însuși — zicala populară: „Cîte sate, atîtea date“ îl îmboldea să sesizeze eventualele deosebiri de cultură populară, culegătorul avea să constate, cu bucurie, că „n-am găsit deosebiri esențiale în viața sătenilor din comunele respective“[14], ceea ce duce gîndul la aserțiunea, mereu formulată, a unității folclorului românesc.

Format într-un mediu prin excelență folcloric, tînărul învățător avea să-și înceapă, curînd după aceea, culegerile folclorice, datorită, mai cu seamă, unei împrejurări dinafară: contactul, prin intermediul chestionarelor, cu Arhiva de folclor a neobositului animator și îndrumător Ion Mușlea. Iată cum relatează culegătorul însuși împrejurarea în care a devenit colaborator al, pe atunci, tinerei instituții, întîmplată nu în 1928, cum susține în recentele răspunsuri la chestionarul *Din activitatea mea de folclorist*, ci mai degrabă, prin 1930—1931, de vreme ce arhiva începuse să funcționeze numai în 1930, iar manuscrisul lui Cionfi cu răspunsurile la chestionarul II: *Obiceiuri de vară*, lansat în 1931, poartă indicația: Măieriște la 8 iunie 1931: „Actul de debut [al activității sale de folclorist — n.n.] a fost prilejuit în 1928, cu ocazia unei consfătuiri de lucru ce am avut-o toți învățătorii din plasa Șimleul Silvaniei, convocată și condusă de inspectorul școlar județean Dumitru Mărgineanu. Acesta a distribuit celor ce s-au arătat dispuși să primească, cîte un plic mare, cuprinzînd un chestionar cu multe întrebări cu caracter folcloric, semnat de către Ion Mușlea, directorul Arhivei de folclor din Cluj. Reîntors acasă, am citit atent aceste întrebări, precum și instrucțiunile referitoare la modul de prelucrare, care probabil că mi-au plăcut și mi-au stîrnit oarecare interes. Cu ocazia acestei ședințe, am aflat că există o instituție superioară care se ocupă cu adunarea folclorului și, după insistențele inspectorului școlar D. Mărgineanu, am început prelucrarea chestionaru-

[12] *Ibidem*, p. 3.
[13] *Ibidem*, p. 4.
[14] *Ibidem*, p. 2.

lui, care așa se pare că a fost binișor apreciat. Nu-mi amintesc azi cîte chestionare am prelucrat în comuna Măieriște și nici n-aș putea da date concrete despre conținutul lor. Îmi amintesc totuși, cu plăcere, că rezultatul acestei munci a fost consemnat, de cîteva ori, în „Anuarul Arhivei de folclor" din Cluj și acest lucru a constituit un stimulent pentru mine, îndemnîndu-mă să prelucrez și alte chestionare"[15].

În fapt, Traian Cionfi a redactat, pe cînd se afla în Măieriște, numai manuscrisul referitor la *Obiceiurile de vară*, deja amintit, singurul care se păstrează în orice caz, sub nr. 143, în Arhiva de folclor. Deși marchează începutul activității de culegător a lui Traian Cionfi și, prin urmare, manuscrisul are, și sub acest aspect, importanța sa deosebită, nu ne vom opri, totuși, asupra conținutului lui, satul Măieriște aflîndu-se, în continuare, în județul Sălaj. Din județul Sălaj făcea parte, pe atunci, și Hurezu Mare, actualmente în județul Satu Mare, unde Traian Cionfi avea să-și continuie activitatea de dascăl (1931—1935), sporindu-și, cum vom vedea, și activitatea, deja începută, de culegător al folclorului, localitatea constituind „cel mai bun teren pentru investigațiile folclorice pe care le-am efectuat, fiind ajutat mult de soția mea Ana Cionfi, la fel învățătoare ca mine"[16].

Roadele ședерii sale în Hurezu Mare, căruia îi păstrează, și astăzi, o plăcută și nostalgică amintire[17], au fost, și sub acest aspect, deosebit de bogate. Dovadă stau cele cinci manuscrise cu materiale folclorice din Hurezu Mare, redactate cu conștiinciozitate și promptitudine, patru dintre ele pe baza chestionarelor III (*Animalele în credințele și în literatura populară*, 1931)[18], IV (*Obiceiuri de primăvară*, 1932[19], V (*Credințe și povestiri despre duhuri, ființe fantastice și vrăjitoare*, 1932)[20], VI (*Naștere, botez, copilărie*)[12] trimise de Ion Mușlea, al V-lea răspuns *Diverse credințe și superstiții*[22], cuprinzînd alte felurite materiale folclorice.

Materialele au început să fie redactate îndată după stabilirea culegătorului în Hurezu Mare, unde, odată familiarizat cu mediul sătesc, a organizat clăci și șezători („habe"), manifestări atît de bogate în cîntece, poezii, povești, glume, păcăleli, ghicitori, jocuri distractive, folcloristului nerămînîndu-i altceva de făcut decît să noteze totul, cu amănunte, pentru a prelucra apoi materialul cu multă atenție, „pe cît posibil cu accentul și exprimarea originală, așa cum le-am auzit"[23], ceea ce face parte, desigur, din recomandările metodologice făcute de Ion Mușlea. Pe această cale, dar și prin antrenarea elevilor din clasele mai mari, despre care

---

[15] *Ibidem*, p. 3.
[16] *Ibidem*, p. 4.
[17] *Ibidem*, p. 2, 4.
[18] Arhiva de folclor Cluj (abreviat AF-C), ms. 316, 32 p
[19] AF-C, ms. 362, 36 p.
[20] AF-C, ms. 415, 36 p.
[21] AF-C, ms. 550, 48 p., care cuprinde și răspunsul la circulara nr. 3, referitoare la „legatul viilor" (p. 17).
[22] AF-C, ms. 451, 32 p.
[23] *Din activitatea mea de folclorist*, p. 5.

avea informații că frecventau habele[24], a cules Traian Cionfi un bogat și autentic material folcloric, parte păstrat în Arhiva de folclor, parte — între care și cel adunat, după 1935, în comuna natală, Supurul de Jos, — pierdut, deodată cu modesta sa bibliotecă, în timpul refugiului prilejuit de Dictatul de la Viena[25].

Valoros este, întîi de toate, materialul cules prin anchete directe, de la informatori de primă mînă, pe care colectivitatea sătească îi recunoștea ca atare, de felul lui Boalog Teodor, cantor, și, în special, Vireag Ioan, originari din Hurezu Mare, mereu indicați a fi fost sursa principală a răspunsurilor. De altminteri, amănuntele furnizate despre principalii săi „interpreți" de folclor — cum însuși culegătorul îi numește — se constituie în veritabile fișe de informatori, din care desprindem, spre edificare, cîteva din cele mai semnificative crîmpeie: „Toate lucrurile scrise în acest caiet sînt auzite de la doi români din sat: Vireag Ioan și Boalog Teodor. Primul e de 36 ani, iar al doilea de 35 ani. Vireag Ioan, în special, mi-a povestit aproape toate povestirile înșirate. Dînsul — de altfel o fire inteligentă — știe atîtea, încît te minunezi. Singura lui dorință este ca să scriu tot ce știe el și apoi să le trimit să facă o carte din ele, că sînt lucruri frumoase. Ar fi bine ca-n viitorul Anuar să i se amintească numele. S-ar ambiționa și ar spune mai multe și mai cu curaj. [...] Vireag, pe lîngă alta, e și cam sfătos, dar om bun. Știe carte. Citește și ungurește. Cunoaște, în parte, și istoria, și cu mîndrie îmi povestește cum le-a arătat ungurilor din sat că Ion Corvinul și fiul său Matei au fost români. Ungurii nu voiau să creadă, dar el le-a spus în așa fel că nu au avut ce zice și i-au dat lui dreptate" — notează Traian Cionfi la sfîrșitul manuscrisului *Superstiții populare*[26].

La rîndul său, „Boalog Teodor e o fire mai tăcută, contrar celuilalt, dar om isteț și harnic. El aproba toate cîte le spunea Vireag. Amîndoi sînt originari din comuna aceasta și se ocupă cu agricultura. De altfel, se pricep și la cultivarea viei. Boalog Teodor e cantor în biserică"[27].

Portretele celor doi informatori sînt completate, cîteva luni mai tîrziu, într-un manuscris dedicat altor credințe și superstiții: „În vecini locuiesc Boalog Teodor de 36 ani, om deștept și gospodar priceput de aci. Dînsul îndeplinește funcțiunea de cantor și e cinstit de tot satul. Prin faptul că e cantor, a fost nevoit să învețe diferite verșuri de înmormîntare, pe cari el, cu inteligența lui, le complecta și acomoda împrejurărilor, iar unde nu putea răzbi dînsul, recurgea la priceperea lui Vireag Ioan, un alt vecin, care, de-și nu e cantor oficial, dar e cîntăreț bun și priceput la toate. De fapt, Vireag Ioan știe atîtea lucruri minunate că orice l-ai întreba, el îți răspunde. El e staroste la nunți și e în stare să se războiască

[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem.*
[26] AF-C, ms. 415, p. 34—35.
[27] *Ibidem*, p. 35.

cu oricare alt om, care ar avea pretenția de a ști mai multe ca el, și-l bate negreșit. De la acești doi oameni am aflat și am auzit totul ce am descris aci, chiar și ceea ce am știut eu i-am întrebat pe dînșii, ca să fie chestiunea mai complectă. Deci, fac această lămurire ca să se știe"[29].

Cît de puternică fusese impresia lăsată, pe vremuri, de foștii săi informatori și, în special, de Vireag Ioan, o denotă, de altfel, bunele și exactele aduceri aminte pe care i le păstrează acestuia, în ciuda scurgerii a nu mai puțin de patru decenii: „Îmi amintesc cu multă simpatie de țăranul Virag Ioan din Hurezul Mare, un bărbat inteligent, între două vîrste, blajin și modest, dotat cu bun simț și o inteligență sclipitoare, care știa să deie răspunsuri prompte și explicații competente în orice domeniu. În mintea mea îl aseamăn și azi cu un mic enciclopedist deștept, care avea preocupări cărturărești. De la el am cules, între altele, povestea *Pipăruș Petruș*, care are un farmec deosebit. Aceasta a fost tipărită în revista „Școala noastră", cred, în anul 1934"[29].

Cu asemenea informatori, despre ale căror calități vorbesc, mai pregnant, manuscrisele însele, nu e de mirare că Traian Cionfi a cules, din Hurez, un amplu și valoros material folcloric, incomparabil mai amplu și mai valoros decît ceea ce adunase anterior, în mult mai puțin timp însă, în localitatea Măieriște[30]. De altfel, însuși culegătorul avea să dobîndească abia pe parcurs experiența necesară, progresul metodologic, evident de la un manuscris la altul, datorîndu-se, cu siguranță, receptivității și conștiinciozității sale, dar și calității și interesului arătat de pomeniții informatori. Dovada o face manuscrisul *Animalele în credințele și literatura poporului nostru* (1932)[31], superior celui redactat în Măieriște, care nu se ridică, însă, la înălțimea răspunsurilor viitoare, cînd culegătorul depășise, în scurt timp — notăm că toate culegerile din Hurezu Mare au fost întocmite între 18 ianuarie 1932 și 18 ianuarie 1934 —, inerenta stîngăcie și lipsă de experiență a începutului. Cu toate acestea, și întîiul manuscris din Hurez cuprinde numeroase informații interesante, în special în domeniul credințelor și interdicțiilor superstițioase[32]: ziua „Luparița" este sărbătorită de femei, acestora fiindu-le interzis, acum, a se pieptăna, „a lucra, a țese, a toarce sau a năvădi", sub amenințarea că, în caz contrar, vor fi urmărite de vreo nenorocire sau chiar mîncate de lup (p. 7); cîntatul găinii, aidoma celui al cocoșului, este prevestitor de mari nenorociri, ceea ce presupune sacrificarea imediată a găinii (p. 15); cîntatul, seara devreme, al cocoșilor reprezintă un semn că „au intrat strigoii în sat" și, în același timp, un mijloc de a-i preveni pe oameni

[28] AF-C, ms. 451, p. 1.
[29] *Din activitatea mea de folclorist*, p. 6.
[30] Cf. ms. *Obiceiuri de vară* (AF-C, nr. 143), care însumează numai 5 pagini.
[31] AF-C, ms. 316.
[32] În caz că una și aceeași informație apare de două sau de mai multe ori, noi o vom menționa doar o singură dată, acolo unde ni se pare a fi locul cel mai nimerit.

„să nu umble noaptea prin locurile pe unde obișnuiesc a umbla strigoii: garduri, rîpe, ruini etc." (p. 15); cîntatul pa casă al buhei (cucuvelei) prevestește moartea unui „membru de familie" (p. 29); omorîrea unei rîndunici, pasăre „foarte mult stimată", constituie o faptă reprobabilă, cel ce-o înfăptuiește fiind condamnat a „mulge sînge de la vaci" (p. 19) etc.

Mai reținem, pe lîngă acestea, și cele cîteva date de meteorologie populară prezente în manuscris (zborul înalt al ciorilor prevestește ploaie; dacă însă acestea se avîntă „în zbor forțat spre pămînt, producînd zgomot, un fel de foșnet asemănător cu al vîntului, e semn că ploaia va fi însoțită de furtună" (p. 18—19)[33], precum și modalitatea, des întîlnită în folclorul copiilor, prin care aceștia încearcă să afle cîți ani au de trăit: la auzirea, întîia oară, a cucului, copiii îl întreabă: „Cucule, cîți ani mi-i da? Și de cîte ori cîntă cucul după întrebare, atîția ani crede că va trăi cel ce l-a întrebat" (p. 21).

Adevăratul salt calitativ al activității de culegător de folclor a lui Traian Cionfi îl înregistrează, însă, manuscrisul dedicat obiceiurilor de primăvară, redactat tot în anul 1932[34]. De o atenție specială se bucură, în cadrul acestuia, obiceiurile, credințele și practicile magice legate de ziua de Sf. Gheorghe, cu care și începe, de altfel, anotimpul primăverii, foarte bogat în asemenea manifestări. După consemnarea, și la Hurezu Mare, a aducerii, în presarea acestei sărbători, a crengilor de răchită și de rug sălbatic, „cari se pun la poartă, la ușă, la ferestre, la coteț, la grajd, în cele patru colțuri ale curții și pretutindeni", cu scopul de a proteja oamenii și gospodăria de acțiunile vătămătoare ale strigoilor și duhurilor rele (p. 4—5), culegătorul se oprește asupra obiceiurilor legate de creșterea vitelor, insistînd, cu precădere, asupra riturilor mana: de furare, de conservare și de readucere a manei, așa cum acestea sînt cunoscute în localitate.

Considerați a fi „spiritele oamenilor răi, cari au murit, precum și oameni vii" (p. 6—7, 18), strigoii obișnuiesc să umble „pe la grajdurile oamenilor, ca să fure laptele de la vaci, ducîndu-l la ale lor", servindu-se, pentru aceasta, de ajutorul unei potcoave de fier înroșită în foc. Intrînd în grajd, după miezul nopții, strigoiul „scoală vaca și o mulge asupra potcoavei înfocate", peste care mai așează cîteva fire de păr luate de la vacă, „sau la duce la el acasă", Potcoava astfel tratată este bătută în cuie, de către strigoi, pe ușa grajdului său, după ce, mai întîi, „a frecat

[33] Cf. alte asemenea date în ms. 451, p. 12: „Dacă apune soarele senin, prevestește o zi frumoasă; dacă apune în nor, atunci mîni va fi ploaie. Dacă mușchele pișcă puternic, e semn de ploaie. Dacă soarele încălzește neobișnuit, cu o dogoreală mare și neobișnuită, e semn de ploaie. Dacă rîndunicile se ridică sus și zboară pe acolo prin înălțime, e semn de ploaie. Cercul pe lîngă lună sau soare aduce ploaie. Dacă paiangenii își întind pînza pe strașina gardurilor, e semn de vreme bună. Tot așa, dacă prin văzduh plutesc pînze de păiangeni albe, [ele] prevestesc senin și vreme frumoasă".

[34] AF-C, ms. 362.

vaca sa cu ea pe la uger", acesta umplîndu-se cu lapte mult, în timp ce al celeilalte „nu are aproape nimic" (p. 18—19).

Conservarea manei vitelor se făcea, de către cei prevăzători, prin așezarea, într-„o mică pungulița de pînză", a cîtorva obiecte rituale, investite cu rol apotropaic: șapte căței de usturoi, tot atîtea capete de chibrite, „argint viu" (în lipsa acestuia se poate folosi „un ban de argint, un leu") și puțină făină de mălai. După ce se descîntă asupra conținutului ei, punga este din nou împachetată, de data aceasta într-o bucată de postav roșu, fiind apoi așezată „în coada vacii sau între coarne", potrivit credinței că „mirosul de usturoi și puterea miraculoasă a acestor lucruri alungă strigoii și nu lasă laptele să poată fi furat de nimenea" (p. 19)[35].

Dacă, în ciuda unor asemenea precauții, laptele este totuși furat, readucerea lui se face prin luarea, de pe ușă, a potcoavei amintite, care se pune, apoi, „pe ușa păgubașului, după ce acesta și-a frecat vaca cu ea pe la uger" (p. 20)[36].

Tot în legătură cu ziua de Sf. Gheorghe au fost consemnate și alte practici, mai interesante fiind acelea aparținînd magiei de mărit. Unele dintre ele sînt menite a le arăta fetelor „orînda", adică viitorul bărbat, pe care îl pot vedea, în această noapte, fie în oglindă, fie în fîntînă, fie „în crucile drumului" (p. 20—21)[37].

Alte asemenea practici magice au darul de a arăta fetelor „dacă se mărită sau nu în acel an". Astfel, dacă numărul lemnelor aduse în casă, înainte de răsăritul soarelui, este cu soț, fata se va mărita în acel an, numărul impar arătînd că măritișul ei va avea loc numai peste un an. În chip asemănător, dacă la lovirea coteților cu un lemn „porcii se

---

[35] Culegătorul indică și alte procedee de conservare a manei vitelor: oamenii le freacă cu piele de viperă și afumă grajdul cu mîțișoare (p. 20); cînd se mulge vaca prima oară după ce a fătat, se pune „în vasul de muls un inel de aur de cununie, atunci nimeni nu poate lua acel lapte" (ms. 415, p. 27); cînd cineva se hotărăște să vîndă „o vită cu care s-a servit mai multă vreme și pe care a iubit-o, atunci înainte de a o scoate afară din grajd i se iau vitei cîteva fire de păr din coadă, zicînd: „Așa să-mi rămînă norocu vacii, cum rămîne părul pe care l-am smuls". (Ms. 451, p. 7).

[36] Alte practici magice de readucere a laptelui sînt indicate în ms. 415, p. 27: omul păgubaș procură un mai de vită, îl duce la marginea pădurii și-l aruncă într-un furnicar zicînd: „Eu nu arunc maiul de vacă, ci arunc maiu aceluie care mi-o luat laptele de la vacă". Maiul e lăsat pradă furnicilor, pînă cel ce-a luat laptele vacii vine la păgubaș și-l roagă „să ia înapoi maiu de la furnici, că i-a da laptele înapoi. Că, dacă ar lăsa să mănînce furnicile tot maiul, atunci ar muri acela care a luat laptele". Alți păgubași își bat vita zicînd: „Eu nu bat vaca mea, ci bat pe acela care i-o luat laptele", vinovatul prezentîndu-se și aducîndu-i laptele, „numai să-i dea pace, căci pe el îl bate".

[37] „Orînda" mai poate fi aflată și printr-un alt procedeu: cînd cineva a scăpat prima bucătură din gură — semn că îi este flămîndă orînda —, bucătura respectivă o pune, peste noapte, sub pernă și, astfel gîndindu-se că ar vrea să-și viseze orînda, o va visa cu adevărat. (Ms. 451, p. 10).

mișcă și grohăesc, e semn afirmativ de măritare, iar dacă aceștia dorm fără să zică nimic, atunci în acel an nu se va mărita fata" (p. 21)[38].

Tot de Sf. Gheorghe are loc, ca și în alte părți, obiceiul udatului. Acum, feciorii obișnuiesc „să umble din casă în casă unde sînt fete mari, pe cari le udă cu apă", uneori chiar la fîntînă, cu cîte 2—3 vedre, crezîndu-se că „pe aceea pe care o udă mai mult nu o vor mînca peste vară puricii și nu va fi leneșă". Se crede, de asemenea, că cei astfel udați „vor fi mai sănătoși" (p. 21—22), ceea ce denotă că la baza obiceiului udatului stă „un rit interesant, avînd menirea de a asigura sănătatea oamenilor, dar și scopuri purificatoare evidente"[39].

Între obiceiurile de primăvară, culegătorul îl consemnează și pe acela al aducerii, în Duminica Floriilor, a mîțișoarelor, care sînt păstrate tot anul, cu scopul de a fi folosite, pentru evitarea primejdiilor, în anumite împrejurări: în vreme de furtună, cînd „un copil mic e bolnav și plînge mereu", „cînd o vacă este bolnavă" etc. (p. 8).

Mai numeroase sînt, însă, obiceiurile și credințele legate de sărbătoarea Paștilor. Dintre acestea reținem, mai întîi, obiceiul din miercurea mare, cînd „de obicei se coc colacii morților", care sînt împărțiți săracilor a doua zi, nu însă acasă, „ci în cimitir, peste mormintele morților". În semn de recunoștință, cel ce primește un asemenea colac „sapă de jur împrejurul mormîntului cîteva glii de pămînt, pe cari le așează asupra mormîntului", sau chiar „îl curățesc frumos și-i dau un aspect nou". De altminteri, această zi este numită și „joia morților", potrivit credinței populare că, „în această zi, mortul îl vede pe cel ce se apropie de mormînt și se bucură mult de acest lucru" (p. 23—24).

De seara aceluiași zile de joi, ca și de noaptea învierii, se leagă alte interesante credințe și practici magice. Anume, femeile și fetele care au pistrui („bureți") pe față cred că pot scăpa de ei, punînd „într-o hîrtiuță sau altceva un amestec de bureți veritabili, în măsură cît de mică, cu busuioc și în momentul cînd sărută icoana să arunce jos și amestecul. În felul acesta, bureții rămîn și se leagă de cel ce vine în urma sa ca să sărute icoana", dacă acesta omite să aibă în mînă, în momentul respectiv, „o bucată de mintă" (p. 28).

---

[38] Magiei de mărit îi aparțin, de asemenea, și alte practici: fata care dorește să se mărite, se duce în pădure și sapă mătrăgună, jucînd și descîntînd: „Mătrăgună, doamnă bună / Mărită-mă-n astă lună. / Dacă nu-n asta, -n ceelaltă. / Nu mă lăsa nemăritată.". După care o duce acasă, „o pune în grădină într-un loc tăinuit și din nou o descîntă ca mai sus". Alteori, fata ia două ouă — unul pentru ea, altul pentru cel drag — și le așează undeva unde nu ajunge niciodată soarele, spunînd: „Atunci să ne despărțim noi deolaltă, cînd s-or despărți aste oauă". De asemenea, unele vrăjitoare au puterea de a-i aduce unei fete ibovnicul de oriunde s-ar afla, descîntînd pe un lucru care-i aparține acestuia și trimițîndu-l pe duhul necurat să-l aducă, cu vorbele: „Hi, cociorvă, hi lopată / După el, săcure latră". (Ms. 415, p. 33—34).

[39] I. Cuceu, *Obiceiuri și credințe în legătură cu ocupațiile tradiționale la Gîrbou, jud. Sălaj*, în: „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1971—1973", Cluj, 1973, p. 449.

Strigoii pot fi văzuți tot în noaptea învierii, în biserică numai, uitîndu-te asupra oamenilor printr-o bucată de pînză de mătasă. Cel ce-i descoperă „trebuie să iasă din bună vreme din biserică și să meargă acasă, căci aceștia au simțit, și, de va merge deodată cu ei acasă, se vor răzbuna“ (p. 7, 29).

Foarte răspîndită este în Hurezu Mare și credința că în noaptea de joia mare sau în noaptea învierii „se pot găsi comorile cu bani, pe cari poporul le numește căldări cu bani“. Pîndirea acestora începe după apusul soarelui, „afară în hotar“, unde se rămîne noaptea întreagă, în așteptarea momentului cînd „aurul îngropat în căldare lasă să iasă afară o rază strălucitoare ca focul“. Marcarea locului se face de îndată, cu o haină sau printr-o adîncitură și nicidecum cu un obiect metalic sau de lemn, pe care „dracul le duce de acolo“. Săparea căldării se face de asemenea în timpul nopții, reușita acțiunii pretinzînd respectarea cîtorva precise restricții: secretul descoperirii trebuie păstrat cu strictețe; căldarea dispare dacă este lovită cu hîrletul, motiv pentru care „se leagă cu o fune sau cu un lemn și numai așa se poate ridica și scoate afară“, fără însă a o atinge cu mîna, ceea ce ar duce la moartea căutătorului lipsit de precauție; împărțirea banilor, în caz că a existat un însoțitor, se face în mod egal între cei doi părtași, altminteri „comoara dispare, chiar dacă au du-so acasă“[40]. Fiind atît de răspîndite, nu este de mirare că atari credințe au generat, în localitate, numeroase povestiri superstițioase „despre oameni norocoși, cari au găsit căldări cu bani, și aceia erau cei bogați“, unele „întîmplate“ în Hurezu Mare, altele, în schimb, „în sate îndepărtate, unde, firește, nu puteai merge ca să te informezi și să te convingi de adevăr“ (p. 29—32).

Alte credințe se leagă de acele zile în care „se arată puterea suprafirească a anumitor fenomene naturale“ și, ca atare, se cuvine a fi respectate. Astfel, în „marțea dintre tunuri“, cînd încep ploile de primăvară, și, deodată cu ele, tunetele și fulgerele, „nu e bine să ari, să sameni, să prinzi vitele în jug, căci te poate trăzni“. Sînt interzise, de asemenea, cusutul, țesutul, depănatul și torsul, interdicție valabilă și pentru miercurea din mijlocul postului, a cărei nerespectare ar putea aduce femeilor tot felul de nenorociri. Tradiția mai cere ca în această zi sau în ziua cînd cineva aude, prima oară în acel an, tunetul, să se spună cuvintele: „Tun, tun, capul meu de prun“ și „Iată, iată, capul meu de piatră“, pe care le spun și copii, în timp ce „se dau peste cap de trei ori — se îmborboacă“ și „se lovesc cu o piatră peste cap, ca să li se întărească capul“ (p. 33). Se mai crede, tot în legătură cu fenomenele naturii, că, dacă plouă în ziua de 40 de sfinți, „apoi va tot ploua 40 de zile“. În această zi, în care femeile obișnuiesc să facă, în cinstea sfinților, cîte

[40] Alteori, căldarea cu bani nu se poate scoate „decît omorînd un pui de găină deasupra locului, la o săpătură de 1/2 m sau 1 m. Altfel, căldarea se afundă cu 10 m mai adînc și săpătorul n-o poate găsi. Alte căldări nu se pot scoate decît omorînd un cîine, altele 8 căței, altele un cocoș sau o mîță“ etc. (Ms. 415, p. 16)

„patruzeci de plăcinte sau patruzeci de colaci", cei ce n-au „o zi onomastică în calendar pot acum să-și serbeze ziua onomastică, fiindcă între cei 40 de sfinți trebuie să fie unul care să poarte numele lui" (p. 34).

Și celelalte manuscrise ale lui Traian Cionfi cuprind numeroase credințe și practici magice, mai numeroase și mai interesante chiar decît cele precedente[41]. Mai importante sînt cele referitoare la duhuri, la cele rele mai cu seamă, într-atîta aducătoare de „pagube și nenorociri" încît, dacă nu reușește să le izgonească, „omului nu-i rămîne altceva de făcut decît să-și dărîme casa de pe locul necurat și să o facă într-alt loc" (p. 1—3); la ființele mitice care trăiesc în păduri (Fata Pădurii, Mama Pădurii și Ciuma Pădurii) sau în ape, cum ar fi „boul de apă", ființă cu înfățișare înfricoșătoare, care-i atrage pe oameni și-i înecă, de unde și interdicția de a se scălda „în ochi de apă" (p. 3—5); la zîne, iele sau ursitoare („urzoi"), care sînt „aproape același lucru" la Hurez (p. 5); la pitici și uriași, denumiți, în partea locului, „pischirei" și „urieși" (p. 5—6); la Marți Seara („Marțolea"), care le pedepsește pe femeile ce torc, deapănă, țes sau spală în această seară, umplîndu-le trupul „cu tot felul de bube", aprinzîndu-le casa sau lăsîndu-le o anumită infirmitate. Nici feciorilor nu le este îngăduit, de altfel, să umble, marți noaptea, pe drumuri, căci Marțolea îi face să se rătăcească, adică dau în „urmă rea" (p. 6—8). Alte credințe și superstiții se referă la balauri și zmei (a căror înfățișare e cea cunoscută din basmele populare); la strigoi și duhuri necurate (care, pe lîngă capacitatea de a aduce oamenilor nenorociri, o au și pe aceea de a-i investi, pe cei curajoși, cu puteri neobișnuite (p. 14—15; 19—20); la pricolici și vrăjitoare[42] (unele atît de vestite, în zonă, încît le mergea vestea pînă departe, cum era cazul vrăjitoarei din Babța, la care veneau oameni — culegătorul însuși i-a întîlnit — din Sătmărel, adică de la o distanță de peste 100 km (p. 24—25); la „zgrimințeș" („oameni cari pot face ploaie" (p. 26) sau la puterea miraculoasă a mătrăgunei (p. 32—33) etc.

Deși mai puțin numeroase — culegătorul se scuză că „alte credințe în legătură cu acestea nu am găsit în comună" sau „n-am putut găsi astfel de credințe" — obiceiurile și credințele privitoare la naștere sînt, cu toate acestea, destul de bine reprezentate. Amintim, între ele, cunoscutele interdicții la care este supusă femeia trecută „în altă stare" (să nu se uite „la oameni schilozi și pociți", să nu lovească cu piciorul „un cîne, pisică sau alt animal păros", să nu fure, aceste acțiuni răsfrîngîndu-se negativ asupra fătului: va fi schilod, va avea păr pe picior sau va fi furător (p. 1); ușurarea sarcinii prin intermediul buruienilor de leac, culese

[41] Trimiterile se fac la ms. 415, foarte bogat în asemenea materiale.

[42] În legătură cu vrăjitoarele, relevăm amănuntul interesant că ele își pot transmite meșteșugul fiicelor sau nurorilor lor, acestea avînd putere deplină numai după moartea bătrînelor (p. 23).

[43] AF-C, ms. 550.

în ziua crucii; determinarea sexului, încă înainte de naştere[44], al viitorului nou-născut; uşurarea naşterii prin despletirea părului; prevestirea viitorului copilului prin apariţia ursitoarelor, care „vin la fereastra casei şi ursăsc copilului viaţă bună sau rea, după împrejurări" (p. 2—3).

Alte date interesante, şi ele cunoscute, se referă la momentele de după naşterea copilului: înfăşatul (întotdeauna „în cîrpe curate albe"), botezul (dacă copilul este debil, moaşa îl stropeşte cu aghiazmă, de teamă de a nu muri rebotezat — copiii născuţi morţi sau care mor nebotezaţi sînt consideraţi strigoi şi „se îngroapă numai în şanţul din marginea cimitirului" —, eventual i se dă şi numele, ceea ce se poate face, însă, şi mai tîrziu); îmbăiatul (întîia scaldă — numai aceasta însă cu obligativitate — se face cu apă neîncepută şi este aruncată, apoi, „la rădăcina unui pom, la un stîlp sau lîngă un zid") şi alăptatul copilului, cu precizarea că mama copilului îşi poate pierde laptele, în caz că se apropie „de una stearpă", „de o altă femeie care alăptează, ba şi de un bărbat". Recîştigarea laptelui se face numai „dacă vine fiinţa de care s-a prins şi-şi mulge ţîţa asupra noului născut". Tot în legătură cu laptele de mamă sînt semnalate şi două „reţete" de medicină empirică: „Laptele femeii este bun de leac. Şi anume: e bun de durere de ochi. Dacă ţi se înroşesc ochii, mulge-ţi lapte femeiesc în ei şi te vindeci. Tot cu lapte femeiesc se face aluăţel, ce se pune pe vreun buboi ca să se spargă mai repede" (p. 4—5).

Alte acţiuni, credinţe şi interdicţii se referă la destinul noului născut (dacă suge iute, va fi harnic; dacă suge încet, va fi leneş, moale; „pentru ca un copil să fie bun plugar, i se dă să prindă mai întîi în mînă un obiect de plug; ca să fie cărturar, i se dă mai întîi să prindă carte. Fetei i se dau lucruri femeieşti"), la tăierea şi păstrarea, pînă la şapte ani a ombilicului, cînd „se dă copilului să-l arunce undeva într-un tîrg sau altă adunătură de oameni", la leagăn (făcut „din orice lemn") şi legănat (credinţa că „nu e bine să legeni leagănul gol, căci atunci moare copilul" este prezentă şi aici), la apărarea copilului în contra duhurilor rele prin legarea „în leagăn, pe deasupra perinei ce-l acopere, cu o aţă sau baier"), la bolile copilului (în special la aceea denumită chelevin), la curăţirea, după şase săptămîni, a lăuzei, timp în care „nu-i este permis să iasă afară" (p. 6) etc.

În legătură cu botezul, mai importante sînt informaţiile despre alegerea numelui şi desemnarea naşilor. Numele noului născut „se alege mai întîi în familie", uneori, „înainte de naştere chiar", şi coincide, în

[44] Procedeul, de altfel cunoscut, este următorul: „După ce termină pînza de ţesut, se taie firele din război jos, se scot afară cei doi fuştei cari avea menirea a despărţi firele în două părţi spre a face rostul. Dup-aceasta, se leagă aceşti fuştei cu o aţă şi careva se suie din casă călare pe ei, dar cu ochii închişi. Iese apoi afară în curte, tot cu ochii închişi, şi, după ce se opreşte, îi deschide. Dacă zăreşte vreun om, cîne, cocoş sau altă vieţuitoare de sex bărbătesc mai întîi, atunci femeia gravidă la care s-a gîndit va naşte un băiat. Dacă a zărit mai întîi vreo vieţuitoare femeiască, atunci va naşte o fată". (*Ibidem*, p. 2).

cazul primului născut, cu cel al mamei sau al tatălui, după împrejurări. Celorlalți li se dă „numele bunicului sau al bunicii, sau, alteori, numele unui unchi sau mătușă". În fine, se mai ține cont de data nașterii, copilului născut „în apropierea sau chiar ziua de sărbătoare a unui sfînt" dîndu-i-se numele sfîntului respectiv: Ioan, dacă nașterea a avut loc în apropierea Bobotezei, Florian sau Florica, în preajma Floriilor, Gheorghe, în jurul zilei de Sf. Gheorghe etc. În caz că noul născut a avut frați care au decedat, „atunci părinții au grijă ca să nu-l boteze, adică să nu-i pună nume ca aceluia ce a murit, căci se crede că va muri și acesta" (p. 8—9).

Nașii copilului sînt, de obicei, cei care i-au cununat pe părinți. Alteori, însă, nașa poate fi și o altă femeie, caz în care aceasta „devine cumătră și astfel se agrăiesc între ele nașa și cu mama copilului". Și-ntr-un caz, și-n celălalt, nașa are anumite obligații: să cumpere scufița („crușmuța" sau „cepsuța"), să cerceteze zilnic copilul și bolnava, aducîndu-i acesteia mîncare. La rîndul lor, nașii și finii sînt în legătură de rudenie, cercetîndu-se și ajutîndu-se la nevoie, îndatoririle nașilor încheindu-se numai după ce copilul devine major, „de obicei de la 18 ani trecuți". De menționat și un amănunt mai rar întîlnit în legătură cu „femeia care vrea să fie nașă": cînd botează întîia oară un copil, acesta e bine să fie băiat, nu fată, potrivit credinței că băieții „aduc totdeauna noroc" (p. 8—11).

Prezentă, în toate caietele, mai ales sub forma legendelor, a întîmplărilor și povestirilor superstițioase care însoțesc o parte din credințele relevate, literatura populară apare, sub o formă mai compactă, numai în manuscrisele 451 și 550, cele mai reprezentative sub acest aspect. În totalitatea lui, materialul de literatură populară are un profil variat, acoperind aproape toate genurile și speciile folclorului românesc.

Poezia obiceiurilor calendaristice este reprezentată prin 17 colinde, „diferite urări de Crăciun", în număr de 11, și un cîntec de stea[45].

Din poezia obiceiurilor din viața omului, culegătorul înserează o *Chemare la nuntă*, rostită de acei „(4—6) feciori numiți velfei, cari umblă prin sat, chemînd oamenii la nuntă"[46].

Balada este și ea prezentă, din păcate numai prin două texte, fără însă a se menționa că aparțin acestei categorii. Este vorba despre *Cîntecul lui Vălean* și de o variantă a *Brumărelului*, cunoscutul cîntec liric-epic, amîndouă fiind trecute între cîtecele propriu-zise[47].

Lirica, în schimb, cunoaște o mai bună reprezentare comparativ cu celelalte specii poetice: cîntecul propriu-zis prin 13 texte, iar strigătura prin altele 30. Dacă adăugăm și cele două variante din *Cîntecul mălaiului*, trecut, de asemenea, între cîntecele lirice, dar care este întîlnit, în zonă, și cu funcție de colind, rezultă un total de 45 de texte[48].

---

[45] AF-C, ms. 451, (p. 17—23) și 550 (p. 24—42).
[46] AF-C, ms. 451, p. 30.
[47] AF-C, ms. 451, p. 28, 30.
[48] AF-C, ms. 451, (p. 24—29) și 550 (p. 18—23).

Manuscrisele mai cuprind un descîntec de deochi (cu menționarea amănunțită a acțiunilor însoțitoare)[49], trei cîntece de leagăn[50], numeroase cîntece și jocuri din folclorul copiilor[51], 22 de ghicitori[52], cîteva proverbe și zicători, risipite de-a lungul întregului material[53].

Bine este reprezentat și capitolul de proză populară, în special prin destul de numeroasele legende, întîmplări și povestiri superstițioase. Apare, însă, și o snoavă, așa încît doar lipsa basmului se face resimțită în caietele lui Traian Cionfi. De cules, știm, însă, că l-a cules, ba chiar l-a publicat, cum este cazul amintitului *Pipăruș Petruș*. Dintre legende amintim, mai întîi, legenda etiologică, cu caracter religios, despre paianjen. Acesta „e urît de popor pentru că se spune că s-a prins cu Maica Domnului care din ei va putea toarce fir mai subțire și care va putea țese pînză mai subțire. Păianjenul, întrecînd pe Maica Domnului, ea l-a blestemat, și de atunci el se ascunde prin locuri dosnice, căci cine omoară un păianjen, i se iartă șapte păcate"[54].

Mai interesante sînt, însă, legendele demonologice: despre Marțolea (care a fiert, pînă dimineața la cîntatul cocoșilor, hainele spălate într-o marți seara, de o femeie care nu a respectat interdicția de a nu lucra în această zi[55]); despre strigoi (stăpîna-strigoaie din comuna Beltiug, „care-l purta pe ostoroș noaptea", pînă ce acesta într-atîta slăbise, „încît nu era pe el numai piele și oase"[56]; despre comori (păcurarul din hotarul Unimătului, căruia i s-au arătat, în noaptea de Sf. Gheorghe, „două fetițe cari tot jucau împrejurul lui", acestea dezvăluindu-i că „acoale unde-i culcat el este o căldare cu bani" și, prin urmare, „să aducă un berbece, să-l omoare și să stoarcă sîngele peste locul acela, da numa dac-a săpa un jumătate de metru", ceea ce a și făcut și „hăpt (tocmai) că a găsit căldarea"[57]; despre pricolici (cunoscutul „caz", mereu localizat de povestitori, al omului care, lucrînd la fîn împreună cu soția lui, se preschimbă în lup, dar e descoperit de aceasta că este pricolici: „era sînjos în gură și pă dinți și o știut că el o fost"[58]); despre vrăjitoare (este relatat cazul unei vrăjitoare din Hurez, care, trebuind să ducă, la o adunare de noapte, un cap de om, se transformă într-o „scroafă mare cît o namilă și vrea ca să mînînce pruncuțu" propriului fecior. Este împiedecată de acesta, spre bucuria bătrînei, care „s-o făcut iară muiere": „Oa, țucu-te pruncu mneu, bine că m-ai scăpat"[59]); despre „zgrimințeș" (adică despre „oameni cari pot face ploaie". Unul din ei a venit, „mai an", la Hurez și a

[49] AF-C, ms. 415, p. 28—30.
[50] AF-C, ms. 550, p. 11—12.
[51] Cf., în special, ms. 362 (p. 9—12) și 550 (p. 13—16).
[52] AF-C, ms. 451, p. 31—32.
[53] Cf., în special, ms. 316, pass.
[54] AF-C, ms. 316, p. 27.
[55] AF-C, ms. 415, p. 6.
[56] *Ibidem*, p. 11—12.
[57] *Ibidem*, p. 18—19.
[58] *Ibidem*, p 20—21.
[59] *Ibidem*, p. 23—24.

cerut mîncare de la Bodoroaie, „că apoi le-a arăta că el ştii face să ploaie", ceea ce s-a şi întîmplat „păstă on pic dă vreme," cînd „o turnat o ploaie mare că ba şi mai vezi"[60]; despre sluga strigoaiei (care a încurcat formula de luare a laptelui, astfel că „vaca Groştioroaii atîta lapte a avut, încît a crăpat"[61]). Tot aici menţionăm şi legenda, cu caracter de snoavă, despre un şvab care l-a păcălit pe drac, amînînd să-l însoţească „pînă ce mi-oi găta horea (cîntarea)", mereu prelungită cu lai-lai-uri, astfel încît, în zorii zilei, era „tot la întorcătura horii". Înciudat, dracul „o luat căpăstru şi împiedecătoarea calului şi l-o lovit pe cal peste picior şi o fugit. Iară locul unde l-a lovit să cunoaşte şi astăzi pe piciorul calului şi acela-i pecetu dracului"[62].

Singura legendă istorică îl are ca erou pe Pintea Viteazu, „care a fost năzdravăn şi de el nu s-o legat glonţu de puşcă". Înainte de a fi ucis prin trădarea „drăguţei", căreia i-a împărtăşit taina puterii lui, Pintea ar fi băgat „toporu", într-o piatră şi o zis: „Cînd a ieşi toporu d-aci afară, atunci oi învie". A fost îngropat în Oluşe — „o vălcea în pădurea comunei" —, alături de „fîntîna Pintii", nu departe de peştera lui Pintea, unde se găsesc bani mulţi, dar nimeni nu-i poate lua, „căci num-odată se deschide peştera în an, în noaptea de joi mare şi atunci numai un ceas", cine se încumetă să intre fiind expus la pericolul" să se închidă peştera pe el şi pînă la anul poate muri"[63].

Numeroase sînt, în manuscrisele lui Traian Cionfi, întîmplările şi povestirile superstiţioase. Excelentul informator Vireag Ioan povesteşte cum, pe cînd avea vreo 24 de ani şi era slugă la preotul din Jidani (Sătmărel), călătorea cu carul spre Hurez. Boii i s-au oprit, la un moment dat, de teama unui arici, care nu era altcineva decît necuratul însuşi[64].

Boalog Teodor, cel de al doilea bun informator al lui Train Cionfi, „spune şi se leagă tare că într-o noapte a auzit, în şura Brendeloaii, cîntînd ca şi cum ar cînta o bandă. El era în drum cu încă doi tovarăşi, dar s-au temut să meargă acolo, căci erau duhurile necurate care-şi petreceau acolo în şură"[65].

O şură similară apare în povestirea superstiţioasă relatată de acelaşi Vireag Ioan, care pretinde că „în şura Groştioroaii adeseori vin duhurile şi tot bontănesc hurdauăle (butoaiele), că se joacă cu ele"[66].

Tot Vireag Ioan relatează încă două asemenea povestiri superstiţioase. Cea dintîi povesteşte cum un păgubaş din Hurez, care „o cetit afurisănia pă el (pe hoţ-n.n.) ca şi-i aducă banii înapoi, iară dacă nu, şi moară. Cînd a fost a şaptea zi, o venit şi i-o dat banii şi o zîs că să nu mai cetească altu. Că d-o vut mai ceti, o vut muri"[67].

---

[60] *Ibidem*, p. 26.
[61] *Ibidem*, p. 26—27.
[62] *Ibidem*, p. 12—13.
[63] *Ibidem*, p. 31—32.
[64] *Ibidem*, p. 9—10.
[65] *Ibidem*, p. 13—14.
[66] *Ibidem*, p. 13.
[67] *Ibidem*, p. 30.

Cea de a doua se referă la însăşi moartea tatălui lui Vireag Ioan, care „n-a murit de moarte curată, ci a fost omorît de o femeie din sat care era strîgoaie şi el a spus-o şi altora“: „Tata era baoctăr (strajă) de noapte. Trecînd într-o seară printre pivniţe, s-a întîlnit cu o femeie toată goală. Ş-atunci o întrebă: Ce faci tu aice, Floare? Iar ea n-a zis nimic. În ceea zî, tata s-a dus la săpat de vie. Acolo erau mai mulţi, între cari oameni ce mai trăiesc şi astăzi. La prînz, tata o început a povesti ce i s-o întîmplat sara şi pă cine o văzut. De cî'ce-o gătat mîncare, i s-o făcut rău. L-o dus acasă şi pă sară o fost mort. Femeia aceea l-o omorît, că o fost strîgoaie“[68].

De interdicţia magică de a nu se lucra în „marţea dintre tunuri“ se leagă povestirea despre „o bătrînă care a lucrat, în această marţi a fiert haine, apoi chiar în aceea zi i-a trăznit casa de a ars cu totului, iar ea a murit“[69].

Cele din urmă naraţiuni la care ne referim sînt: o „păţanie“ şi o snoavă. Păţania relatează cazul feciorului care, mergînd, pentru un zlot bun, să împlînte, la miezul nopţii, un cuţit în uşa bisericii, „a crăpat inima în el de frică şi a murit pe loc“[70].

Snoava îl are de erou pe un român care, întorcînd vizita prietenului său sas, se hotărăşte a rămîne la acesta „pînă cînd oi auzi horea mea“. care se dovedeşte, în final, a nu fi altceva decît „cîntecul de primăvară al ciocîrliei şi scîrţîitul roţilor de la teleagă“[71].

Cuprinzînd un bogat şi valoros material folcloric, colecţia lui Traian Cionfi, din care nu lipsesc numeroasele obiceiuri calendaristice şi ale vieţii de familie, credinţele, superstiţiile, practicile magice, datele de medicină şi meteorologie populară, precum şi numeroasele texte de literatură populară (colinde, oraţii, balade, cîntece, strigături, ghicitori, legende, povestiri şi întîmplări superstiţioase etc.), prezintă astăzi o importanţă deosebită. Fiind singura întocmită, pe atunci, în zonă, această culegere constituie un permanent punct de referinţă pentru cercetătorul folclorului din Codrul sătmărean, remarcîndu-se prin calitatea şi autenticitatea materialului, redat adeseori prin înseşi cuvintele informatorilor. Mai mult decît atît: fiind publicată, parţial, în revista „Şcoala noastră“ din 1933—1934[72], această culegere a făcut, încă de atunci, o bună propagandă folclorului românesc din zona Codru. Actualmente, colecţia lui Traian Cionfi, învăţătorul harnic şi conştiincios, căruia Ion Muşlea îi dăruia, în semn de apreciere, „Anuarul Arhivei de folclor“[73], ar putea constitui un preţios punct de plecare în cercetarea mai aprofundată a zonei.

---

[68] *Ibidem*, p. 35.
[69] AF-C, ms. 451, p. 3.
[70] *Ibidem*, p. 16.
[71] AF-C, ms. 362,p. 13—14.
[72] Cf. *Din activitatea mea de folclorist*, p. 6, 8—14.
[73] Cf. I. Muşlea, *Raport anual (1932)*, în „Anuarul Arhivei de folclor“, II (1933), p. 247.

O POEZIE POPULARĂ DIN ANUL 1844

LUCIAN CUCUIET

Adevărata creaţiune populară e o manifestare spontană şi sinceră a unor sentimente reale[1], această observaţie şi apreciere exprimă părerea despre naşterea unei poezii populare „care rămîne anonimă şi e însuşită de oricine căruia îi place şi în circulaţia ei orală, poate fi supusă unor variate transformări“[2]. A căuta sentimentul, fondul, ideea[3] unei poezii populare are ponderea unei temelii pe care se justifică dorinţa de abordare a unei producţii folclorice.

Lirica populară românească cuprinde în varietatea manifestărilor sale, între altele, pe cea erotică, a naturii, a întîmplărilor, a înstrăinării, a blestemului etc. După clasificarea dată de Tache Papahagi, în lirica naturii este aşezat şi motivul pasăre galbenă-n cioc. Acest motiv este probabil de provenienţă transilvăneană.[4]

La sfîrşitul veacului trecut, I. G. Bibicescu nota că „mierla e o pasere pe care poporul român o priveşte ca un oracul. Tot aşa şi cucul. Cînd se apropie Buna Vestire (25 martie, n.n.), adică timpul cînd se dezleagă limba cucului, ţăranii români se îngrijesc ca să n-audă întîia lui cîntare pe nemîncate, căci atunci cred că-i spurcă şi le prevestesc friguri peste vară şi alte boale. Dacă îl aud cîntînd, după ce au mîncat, văd în aceasta o prevestire bună de noroc şi sănătate“[5]. Prin urmare, cînd prevestesc un rău, păsările nu sînt ferite de dispreţ şi ură din care se naşte blestemul. Există în poezia noastră doi poli: elogiul şi blestemul, cu nuanţări strălucite[6].

Aşa cum reiese şi din textul care urmează poeziei Pasere galbenă-n cioc (v. fotocopia 1 şi traducerea), aceasta a fost scrisă la 27 martie 1844,

---

[1] T. Papahagi, *Poezia lirică populară*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 491.

[2] *Ibidem*, p. 490.

[3] I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania (1893)*, Ediţie îngrijită de Maria Croicu, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 27.

[4] T. Papahagi, *Op. cit.*, p. 190—191.

[5] I. G. Bibicescu, *Op. cit.*, p. 363.

[6] I. Bîrlea, *Literatură populară din Maramureş*, Editura pentru literatură, 1968. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Iordan Datcu cu un cuvînt înainte de Mihai Pop, p. LVI.

de către Ioan Popdan, preotul din Unimăt, născut la Sarasău-Tisa[7]. Tot din acest text aflăm că preotul I. Popdan a fost jurat al comitatului Crasna[8].

Pomenit ca preot la Unimăt în 3 ianuarie 1824[9], Ioan Popdan a murit la 24 aprilie 1849, în vîrstă de 75 ani.[10]

La 25 martie 1844 s-a aflat la Istrău[11], unde a participat la praznicul Bunei Vestiri și după tot ce i s-a întîmplat, a scris această poezie populară precum și textul care o însoțește. Textul explicativ l-a scris în întregime în limba maghiară, în prima parte cu litere ale alfabetului chirilic, iar în a doua parte a folosit atît litere ale alfabetului latin, cît și forme chirilice. Textul se încheie cu o semnătură și consemnarea locului unde a simțit tristețea și supărarea provocate de intrigi și bîrfeli. (vezi fig. 1 și traducerea de mai jos).

„A scris-o Popdan Ioan din Sarasău-Tisa, jurat al onoratului, nobilului comitat Crasna la 27 martie 1844.

Nu mi-am închipuit vreodată un astfel de praznic, pînă la reîntoarcerea mea m-au necăjit toate cîte mi s-au întîmplat, totul se poate afla — din una cu una se poate face două numai cu muncă, respectul nu obișnuia să fie așa, ca să mă considere josnic și de ce nu aștept de la soarta mea, ar fi mult de scris aici, citește bine ceea ce am scris greșit."

I. Popdan Tisa
în Istrău

Poezia Pasere galbenă-n cioc și textul prezentat au fost scrise pe verso-ul ultimei foi din Matricola care cuprinde toți botezații, cununații și morții din parohia greco-catolică Moftinu Mic, în perioada 1788—1837[12]. Matricola mai cuprinde pe verso-ul primei foi preoții parohiei Moftinu Mic, unde este trecut în răstimpul 1837—1855, preotul Geoargiu Botta. În vremea sa, Ioan Popdan a vizitat Moftinu Mic, în 27 martie 1844 scriind poezia populară și textul însoțitor, iar în 28 martie 1844 a continuat pe recto, consemnînd sentimentele sale în versuri proprii în limba maghiară și a încheiat însemnările într-o notă, de care sînt alăturate inițialele salutului creștinesc tradițional apusean (fig. 2).

---

[7] *UNIVERSALIS SCHEMATISMUS ecclesiasticus venerabilis cleri romano et graeco-catholici SAECULARIS et REGULARIS*, Budae, 1842/43. La p. 917 se găsesc mențiuni despre Sarasău (Szarvasszó), filie a parohiei Sighet (Sziget), iar la p. 460 aflăm numele preotului I. Popdan din Sarasău (D. Joannes Papdán de Szarvasszó). Preot la Unimăt (Ujnémeti), această parohie a aparținut după împărțirea administrativă bisericească, comitatului Solnocul de Mijloc și Sătmar (Szolnok Mediocri et Szatmar), p. 460.

[8] *PALLAS NAGY LEXIKONA*, vol. XV, 1897, p. 689, vezi despre împărțirea administrativă înainte și după Legea din 1876.

[9] Arh. St. Satu Mare, Colecția *„Registre de stare civilă parohiale"*, nr. 1621/1824, Unimăt, Matricola morților, p. 1.

[10] *Ibidem*, p. 100.

[11] Arh. St. Satu Mare, colecția *„Registre de stare civilă parohiale"*, nr. 791/1826, (Istrău), Matricola botezaților, 1844, aflăm că preot era Demetrius Keresztelky.

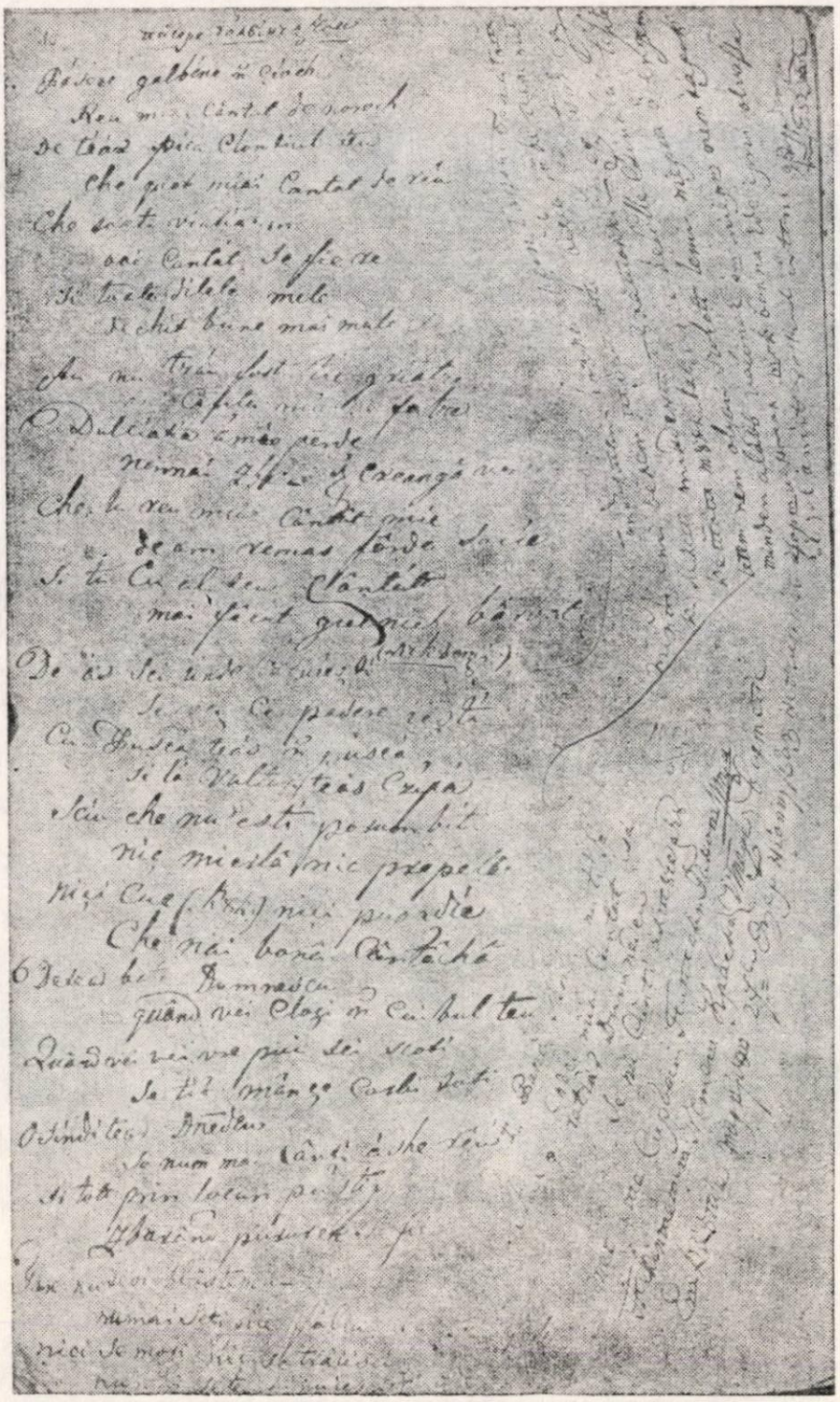

Fig. 1. O poezie populară din 1844 (fotocopie).

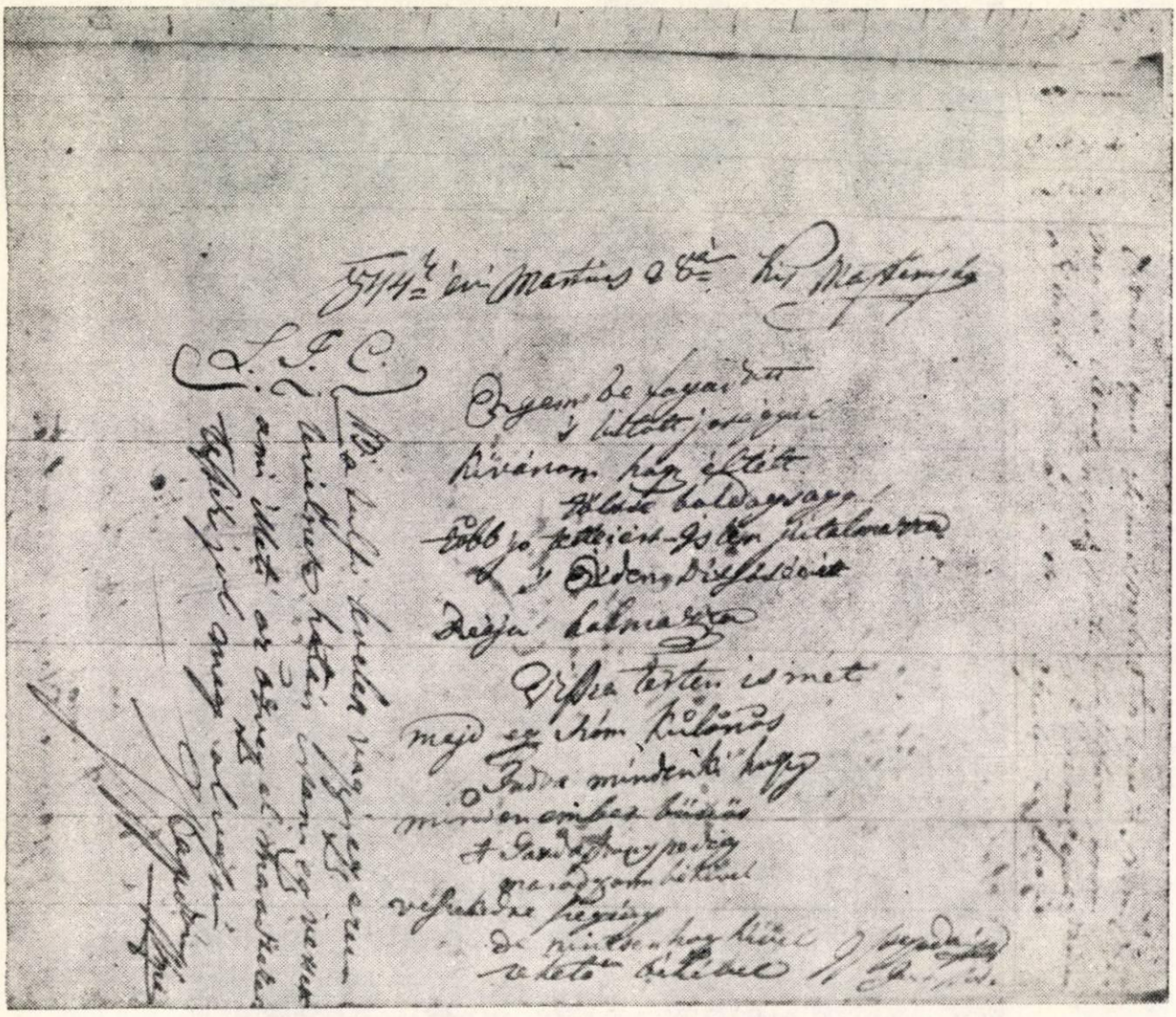

Fig. 2. O poezie populară din 1844 (fotocopie).

PASERE GALBENĂ-N CIOC

Pasere galbenă-n cioc
Rău mi-ai cîntat de noroc
De ţi-ar pica clonţul tău
Că cît mi-ai cîntat de rău
Că toată viaţia me
O-ai cîntat să fie re
Şi toate zilele mele
Decît bune mai mult rele
Au nu ţ-au fost ţie griaţă
A-mi cînta mie de faţă
Dulciaţia a mi-o pierde
Numai zbura-n creangă verde
Că tu rău mi-ai cîntat mie
De am rămas făr' de soţie
Şi tu cu al tău cîntat
M-ai făcut geelnic bărbat
De aş şti unde lăcuieşti
Să văd ce pasere ieşti
Cu puşca te-aş în puşca
Şi la vulturi te-aş ţipa
Ştiu că nu eşti porumbiţă
Nic mierlă nic prepeliţă
Nici cuc nici pupăză
Că n-ai bune cîntece
De te-ar bate Dumnezeu
Cînd vei cloci în cuibul tău
Cînd vei vei vre pui să-i scoţi
Să ţi-i mînce corbi toţi
Osîndi-te-ar D-nezeu
Să nu-m m-ai cînţi aşa rău
Şi tot prin locuri pustii
Zburînd pururele să fii
Tare nu te-oi blăstema
Numai să-ţi pice falca
Nici să mori nici să trăieşti
Numai sete chinuieşti
Pînă sama nu ţi da
Căci mi-ai cîntat aşa
Fulgiera-ti-ar Dumnezeu
Să nu cînţi altu ce rău.

În redarea poeziei au fost aplicate principalele reguli de transcriere, conform actualelor reguli ortografice şi au fost respectate particularităţile fonetice ale unor grafii din original.

— â însamnă o nuanţă între ă şi î, în grafiile: creangâ, lâcuieşti, fâcut, zburând, v. Puşcariu, LR, I, 62.

— grafia galbéne ň redă un e nazalizat, v. Rosetti, ILR, VI, 153.

— semnul ê este transcris ă în grafiile: rêu, chêci, v. Bib. P., XXII.

— a latin (accentuat şi neaccentuat urmat de n sau m+consoană în elementele latine ale limbii) trece în ă care este închis în î, vezi grafiile: cantat, quând, mânce, v. Rosetti, ILR, IV, 78.

— am notat pe o neaccentuat cu u, în grafiile zbora şi bonâ, v. Rosetti, ILR, IV, 43.

— semnul â este transcris ă în grafiile: bunâ, cîntâcâ, v. Bib. P., XXII.

— vocala ă este transcrisă e în grafiile: bună, cîntăcă, v. Bib. P., XXIII.

— semnele e şi ĕ din grafiile: reu, teu, se, che, ved sînt transcrise cu ă, v. Bib. P., XXII.

— am păstrat realizarea lui e ca ie: ieşti, v. Rosetti, ILR, IV, 64.

— am introdus un i înainte de e în grafia: perde, v. Bib. P., XXII.

— vocala î lipseşte, dar există arhifonemul N, v. Rosetti, ILR, IV, 64.

— am păstrat omisiunea lui i după consoana m, în grafia nu-m, v. Rosetti, ILR, VI, 227.

— am redat în cuvintele de origine latină pe d+i, ĕ prin z, în fonetismele: dilele, Dumnedeu, pupădie, v. Rosetti, ILR, VI, 246.

— grupul etimologic ti este transcris prin ţ, în grafiile: clontiul, viatía, v. Bib. P., XXII.

— am respectat notarea prin ts=tz=ţ, în grafiile: tz-au, griatze, fatze, porumbitze, v. Rosetti, ILR, IV, 56.

— vocalele e şi i trec în ă şi î după ţ şi r, în grafiile: griaţe, faţe, porumbiţe, v. Rosetti, ILR, IV, 32.

— aceeaşi notare cu ţ, cînd c latin+i în hiat este urmat de io, iu, ia, ca în grafia socíe, v. Rosetti, IV, 54.

— am păstrat notarea prin c, cînd c latin+i în hiat, este urmat de io sau iu accentuaţi, în grafia cíoch, v. Rosetti, ILR, IV, 54.

— k chirilic urmat de e şi i este redat prin ch în grafiile: che, dechit, v. Puşcariu, LR, I, 95.

— u după q nu se pronunţă în grafiile: quat, quând, v. Rădulescu, SL, p. 192.

— am redat grupul cz prin ţ în grafia: czipa, v. Alexici, Mat. de limbă, p. 279.

— am notat sh prin ş în grafia ashe, v. Mîndrescu, Lit., p. 231.

— grupul latin sc urmat de e, i este transcris prin şt, ca în grafiile sci, sciu, chinuiesci, V. Bib. P., XXII.

— vocala ă este restabilită în prefixul re, în grafia remas, v. Bib. P., XXII.

— nu am păstrat consoanele duble şi u final, în grafiile ciocc, cântatt, tott, v. Bib. P., XXII.

— nu am unificat potrivit ortografiei actuale grafiile cu n+p, de exemplu: în puşca, v. Bib. P., XXIII.

— am menţinut particula deictică — le adăugată adverbului pururе, v. Rosetti, ILR, IV, 94.

— am păstrat formele: me, re, geelnic, pásere, nic şi apocopa prepoziţiei fără.

ABREVIERI

1. *Alexici, Mat. de limbă* — Material de limbă din „Codicele de Petrova", în Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, vol. XIII, partea I—II (1912), Bucureşti, 1913, p. 278—293.
2. *Bib. P.* — I. G. Bibicescu, Poezii populare din Transilvania (1893), Notă asupra ediţiei, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.
3. *Mîndrescu, Lit.* — S. Mîndrescu, Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Rîpa de Jos, Comitatul Mureş-Turda (Transilvania), Bucureşti, 1892.

4. *Pușcariu, LR.* — S. Pușcariu, Limba română, vol. I, București, Editura Minerva, 1976.
5. *Rădulescu, SL.* — I. H. Rădulescu, Scrieri lingvistice, Editura științifică, 1973.
6. *Rosetti, I. L. R.* — Al. Rosetti, Istoria limbii române, vol. IV, V, VI, București, Editura științifică, 1966.

Poezia „Pasere galbenă-n cioc" constituie o mărturie a stadiului limbii, fiind o reflectare a exprimării unor forme chirilice și a adaptării alfabetului chirilic la trebuințele limbii române[13], la cultivarea acesteia.

Într-un articol din „Foaie pentru minte, inimă și literatură" publicat în anul 1838, îndemnul autorului ca fiecare să scrie în dialectul său, că limba noastră să se îmbogățească de cuvinte și de ziceri, să se scrie românește[14] se încadrează într-o operă comună de eforturi de la mijlocul secolului al XIX-lea pentru cultivarea limbii și pentru unitate națională care se va realiza în etapele bine cunoscute.[15]

Pentru a evidenția monogeneza creației populare și individualismul său creator, părerile exprimate de profesorul Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu cu privire la rolul „fiecărei variante care are o serie de variante care i-au premers dar care nu sînt forme de pregătire a unei forme finale, fiecare variantă constituind un moment independent"[16] sînt o importantă punte de legătură și de continuitate a unor idei asupra genezei folclorului literar.

Motivul „Pasere galbenă-n cioc" cunoaște mai multe variante, studierea lor comparativă este facilitată prin publicarea acestora în culegeri de poezii populare: Simeon C. Mîndrescu, Literatură și obiceiuri poporane din comuna Rîpa de Jos, comitatul Mureș-Turda, București, 1892, p. 19—20, I. G. Bibicescu, Poezii populare din Transilvania, cap. III, Străinătatea, text 136, p. 111—112, Ovid Densușianu, Graiul din Țara Hațegului, 1915, text XXXIV, p. 81, Dumitru Pop, Folclor din Transilvania, text 28, p. 458 și text 29, p. 458, Folclor din Oltenia și Muntenia, vol. I, text 28, p. 33, Folclor din Oltenia și Muntenia, vol. I, text 100, p. 63, Folclor din Oltenia și Muntenia, vol. I, text 153, p. 84, Falclor din Oltenia și Muntenia, vol. IV, text 244, p. 739, Folclor din Oltenia și Muntenia, vol. VI, text 467, p. 453.

În continuare dăm și traducerea textelor de pe recto (vezi fotocopia 2).

---

[12] Arh. St. Satu Mare, Colecția *„Registre de stare civilă parohiale"*, Moftinu Mic, neinv., p. 210.

[13] v. Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, 1908, p. 4. nota 1 și Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, Ed. Minerva, 1976, p. 94.

[14] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1838, nr. 23, p. 181.

[15] Adrian Fochi, *Caietul de cîntece populare al lui Manuil Isopescu din anul 1843*, în „REF", Tom 22, 1977, nr. 1, p. 83.

[16] Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, ediția a II-a, București, Editura didactică și pedagogică 1978, p. 95.

„28 martie 1844 la Moftinu Mic

M-a primit
și m-a privit cu bunătate
Doresc ca viața
să și-o petreacă cu bucurie
Pentru mai multele fapte bune
— Dumnezeu să o răsplătească
Cu merit și Glorie
Asupra-i cu nemiluita
M-am reîntors din nou
am o vorbă deosebită

Știind fiecare că
omu-i păcătos
Femeia
să rămînă cu pace
s-ar certa săraca
dar nu-i cu cine
poate fi cu pace

I. Popdan Tisa
din Sarasău

N.B.: Pe cealaltă pagină sau pe verso-ul acestei foi am scris o poezie care privește pe văduvul rămas fără familie, poftim citește bine.

I. POPDAN TISA

Poezia populară „Pasere galbenă-n cioc" culeasă și scrisă de Ioan Popdan, preotul din Unimăt, la Moftinu Mic, în 27 martie 1844 reprezintă în esența sa concretețea, sinceritatea și frumusețea poeziei populare românești și constituie o mărturie pentru originalitatea și vechimea unui motiv din lirica populară.

A LYRICAL FOLK POEM FROM 1844

(Summary)

The Rumanian popular lyrical poetry includes in the variety of its manifestations those of: love, nature, happenings, alienation, curse etc. After the classification of Tache Papahagi in the lyrical poetry of nature is also set the motif of the „yellow beak bird". This is probably a Transylvanian motif.

The popular poem „Yellow Beak Bird" was gathered and written by Ioan Popdan, priest in Unimăt, in Moftinu Mic, on the 27 th of March 1844. The poem represents in its essence the concretization, the sincerity and the beauty of the Rumanian folk poem and it is an evidence for the originality and the oldness of a motif in the folk lyrical poetry.

OBICEIURI AGRARE ȘI PASTORALE DIN ZONA CODRILOR SĂTMARULUI (COM. HUREZU-MARE)*

NICOLAE BOT

Agricultura este o ocupație străveche[1] și permanentă a poporului nostru, fapt care îi sporește valoarea etnologică și documentară. Obiceiurile legate de ea conțin elemente din stratul cel mai arhaic al culturii populare, ducînd pînă la cultul lui Osiris, zeul vegetației, care a descoperit omului bogățiile naturii, învățîndu-l cum să le folosească; ele duc cu gîndul și la zeița Demetra care, în bucuria întoarcerii fiicei sale Persephona din împărăția subpămînteană a lui Hades, face să rodească grîul și-i așterne calea cu frunze și flori[2]. Zeități protectoare avea grîul în mitologia romană și se pare că și în Dacia pretraiană[3], fapt plauzibil altfel de vreme ce cîmpia Dunării de jos era un rezervor de grîne pentru populațiile din Mediterana orientală, iar mentalitatea epocii era una a mitului și a ritului, făcătoare și cultivatoare de divinități. Ceea ce cunoaștem noi astăzi din obiceiurile, credințele și riturile arhaice sînt supraviețuiri ale unor vechi și bogate culturi populare: una a populației aborigene, cealaltă a romanilor. Despre cultura băștinașilor acestor meleaguri, așa cum se împlinea ea atunci, învățatul istoric Vasile Pîrvan spunea că, într-un fel, ea nu era cu nimic inferioară celei a grecilor, „numai că era sătească, deci sortită să nu răzbată de-a dreptul, în monumente durabile, la lumina istoriei"[4]. Paralel cu aceste supraviețuiri au

---

* Considerațiile noastre se bazează pe materialele culese de profesorul Traian Cionfi în comuna Hurezu-Mare, în anii 1932 și 1933. Manuscrisele se află în Arhiva de folclor din Cluj-Napoca, fondul Mușlea, la cotele 316, 362, 451, 550.

[1] V. Pîrvan, *Dacia*, Buc., 1967, p. 71—79, 101, 105—111, 154; Valeriu Butură, *Der Terrassen Ackerbau in der Hochzonen der Rumänischen Karpaten*, în vol. *Études d'ethnographie et de folklore*, Au VII-e Congres International des Sciences Anthropologique et Ethnologique, București [f.a.], p. 95—102. (Aici se pot găsi cele mai bune surse documentare pentru vechimea agriculturii la români — pp. 168—169.)

[2] Vezi V. Butură, *Credințe în legătură cu cultura grîului la românii din Transilvania*, în „Sociologie Românească", II, (1937), nr. 7—8, p. 358—362; Ion Ionică, *Dealu Mohului, Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului*, Buc., 1943; N. Bot, *Contribuții la studiul cîntecelor de seceriș*, în „Analele Societății de limba română", Panciova, II (1971), p. 127—136.

[3] V. Butură, *Credințe...*, loc. cit., p. 358—359; Ion Ionică, *lucr. cit.*, p. 229; V. Pîrvan, *Getica*, p. 164, 739.

[4] Cf. C. Noica, *Rostirea filosofică românească*, Buc., 1970, p. 256—257.

apărut o seamă de credințe și practici noi, corespunzătoare evoluției mentalității populare.

Ca ocupație a populațiilor sedentare și ca bogăție a culturii spirituale legate de ea, agricultura tradițională, așa cum s-a păstrat la noi pînă nu demult, dovedește marea noastră vechime etnoculturală, permanența și continuitatea pe aceste locuri. Iar cine studiază toate implicațiile ei, de la aspectele de cultură materială pînă la credințele și obiceiurile legate de ea la români, constată marea lor unitate, semn al unității etnice a creatorilor și păstrătorilor ei, pentru că variantele zonale sînt crescute toate pe un fond unitar. Alături de această valoare documentară, unele obiceiuri agrare (cununa, plugușorul etc.) și unele texte literare în relație cu ele (colinde, plugușor, cîntece de seceriș) sînt de o mare valoare artistică, conservînd cele mai arhaice modalități de exprimare literară.

Schițînd aceste trăsături ale agriculturii tradiționale și ale culturii populare specifice ei, este limpede, credem, cît de mare importanță prezintă cunoașterea obiceiurilor agrare de pe întreg cuprinsul țării. Ele ne ajută să luăm act de o realitate istorică indubitabilă. Studiile etnologice devin astfel nu numai sursă de cunoaștere temeinică și nuanțată a vieții materiale și spirituale a poporului, ci și argumente istorice în adevăratul înțeles al cuvîntului, argumente care completează fericit imaginea noastră despre noi înșine, despre istoria noastră.

Studiul obiceiurilor agrare și pastorale din zona Codrilor Sătmarului reliefează unitatea cu obiceiurile noastre din tot restul țării, permanența românilor pe aceste meleaguri. Alături de înnoirile firești pe care le-au suferit, ele conservă un strat arhaic dintr-o cultură nebănuit de bogată. Iată de ce apropierea de ele, fie și numai pe baza unui material mai redus, conduce la concluzii semnificative. Pentru că nu există etapă esențială a muncilor agrare, mai ales a acelora legate de cultivarea grîului, dar și de pomicultură, de creșterea vitelor, de cunoașterea vremii etc., care să nu cunoască practici, rituri și obiceiuri concludente sub raport etnologic. Cu ajutorul lor s-a urmărit potențarea bogăției recoltelor, sporirea pe cale magică a efectelor tehnicii pozitive. Este cunoscut faptul că pentru mentalitățile de altădată tehnica pozitivă, munca propriu-zisă, era dublată de o tehnică magică concretizată în gesturi și cuvinte cu putere de influențare și de sporire a eficienței celei dintîi. Nu o dată studiul culturii spirituale ca adjuvant al muncii concrete evidențiază cunoștințe științifice empirice, rezultate dintr-o îndelungată observare a naturii și a fenomenelor ei.

Obiceiurile agrare au un caracter ciclic, repetîndu-se la aceleași intervale de timp sau în aceleași perioade în funcție de concepția magică despre timp și de fazele dezvoltării vegetației. Dacă din punct de vedere științific timpul este infinit și omogen, din punctul de vedere al magiei „este o realitate discontinuă cu structuralizări și virtualități diferite", este „o potențare în sensul neomogenității și al calitativului", este un

timp sensibil, structurat în bun și rău, fast și nefast[5]. După această concepție, „calendarul nu este decît o înșiruire de timpuri bune și rele în care sărbătorile marchează momentele critice ale timpului", momente care sînt „obiectul unei considerații speciale", fiecare dintre ele inaugurînd, influențînd sau chiar determinînd perioada pe care o deschide[6]. Ca urmare, pe parcursul unui an, obiceiurile agrare se leagă de asemenea „momente critice", de segmentele faste ale timpului, fie că acestea sînt sărbători, fie că sînt etape anume, cu importanță particulară, ale muncilor agrare, ale creșterii cerealelor.

În strînsă relație cu agricultura și cu păstoritul s-au dezvoltat cunoștințele oamenilor despre mersul vremii. Printre semnele care ajutau la prezicerea vremii frumoase erau cerul senin la apusul soarelui, plutirea în văzduh a pînzelor albe de paianjen, pînzele de paianjen țesute la streașina gardului. Dimpotrivă, prevesteau ploaie norii de pe cer la apusul soarelui, cercul din jurul soarelui sau al lunii, dogoreala neobișnuită a soarelui, zborul gălăgios al ciorilor sau zborul înalt al rîndunelelor, pișcatul mușteloг[7]. Numeroase din semnele pomenite conțin cunoștințe științifice empirice.

În concepția arhaică oamenii puteau determina venirea ploilor la timpul potrivit, după cum puteau opri vremurile grele cu grindină. Udatul de Sîngeorz, sărbătoare considerată „cap de primăvară", a fost pus pe bună dreptate în relație cu riturile de provocare a ploii și el se practică în Hurezu-Mare cu aceeași semnificație, chiar dacă la data culegerii materialului ea era mai puțin evidentă[8]. Ploile puteau fi provocate de indivizi anume, numiți „zgrimințeși". Vireag Ioan povestea că a venit la ei un om într-o vară, a cerut de mîncare și a promis că va face să plouă. S-a dus apoi la capătul ogrăzii, pe unde trecea valea. Nu știe ce a făcut acolo, dar a văzut „că iese din vale așe ca ș-o bură și păstă on pic de vreme o turnat o ploaie mare că ba și mai vezi"; omul a plecat și nu l-a mai văzut nimeni[9]. Pentru oprirea furtunilor și a grindinei se afumă cu mîțișoare de la Florii[10] sau se împlîntă securea înaintea casei în pămînt[11]. Tot în legătură cu riturile de oprire a ploii trebuie pus un joc de copii, știut fiind că o dată cu pierderea semnifica-

[5] Gh. Pavelescu, *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, Buc., 1945, p. 32.

[6] *Ibid.*, p. 37.

[7] Arhiva de folclor, Cluj-Napoca, Fondul Mușlea, ms. 451, p. 12 (se va trimite în continuare AFC-FM).

[8] *Ibid.*, ms. 362, p. 21—22. Ion Ionică (*lucr. cit.*, p. 175) vedea în udatul de la cunună „un rit magic de ploaie, un rit obișnuit homeopatic, asociat ceremoniei secerișului, pentru că secerea înfățișează un moment crucial din ciclul vieții agrare".

[9] AFC-FM, ms. 415, p. 26. Credințe mai complexe despre aceste curioase ființe mitice la Ion Cuceu, *Obiceiuri și credințe în legătură cu ocupațiile tradiționale la Gîrbou*, jud. Sălaj, în „AMET", 1971—1973, p. 451.

[10] AFC-FM, ms. 362, p. 8.

[11] *Ibid.*, ms. 451, p. 12

ţiei străvechi o parte a poeziei rituale trece în repertoriul copiilor şi adesea nu mai trăieşte decît în aceste manifestări:

„Fugi ploaie,
Fugi ploaie
Că te-ajunge sfîntul soare
C-on maiu,
C-on paiu,
Cu căciula lui Mihaiu“[12].

Variante ale acestui cîntec, cu mici deosebiri, se găsesc în toate provinciile româneşti, precum şi la alte popoare[13].

O seamă de obiceiuri, credinţe şi rituri se leagă de începutul aratului primăvara. Astfel, după credinţele oamenilor din Hurezu-Mare, plugarii scoteau plugurile la arat numai cînd auzeau cîntecul ciocîrliei, supranumită „pasărea plugului“ sau „a plugarului“. Avem a face cu o constatare bazată pe îndelungată experienţă agrară, după care cîntecul ciocîrliei este o chezăşie a încălzirii vremii pentru a putea începe munca la cîmp. Oamenii au creat şi o snoavă cu această temă, despre un român şi un sas, de fapt o plasticizare mitică a credinţei, aşa cum se întîmplă adesea[14]. Şi această temă a intrat în repertoriul copiilor, fiind probabil o supravieţuire dintr-un fenomen mai complex. Primăvara copiii cîntă ciocîrliei:

„Păsărica plugului
Cîntă-n brazda plugului,

Textul sugerează pe de o parte analogii cu urările copiilor la sărbătorile de iarnă şi a fost atestat cu această funcţie într-o variantă mai completă

---

[12] *Ibid.*, ms. 550, p. 14.

[13] Ion Muşlea, *Problema jocurilor noastre copilăreşti*, în vol. *Cercetări etnografice şi de folclor*, II, Buc., 1972, p. 407. Pentru legarea şi dezlegarea ploii vezi I. Muşlea, O. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Buc., 1970, p. 476—483.

[14] AFC-FM, ms. 362, p. 13—14. O reproducem în rezumat: Un român avea un prieten sas din alt sat, care-l vizita des şi pe care îl trata cu mîncări şi băuturi din cele mai alese. Cu toate invitaţiile repetate ale sasului, românul amîna mereu întoarcerea vizitelor. Odată, la un început de iarnă, merge românul la sas. Acesta se bucură şi îl ospătează îmbelşugat. „Ospăţul ţine o zi, două, trei, o săptămînă, două, trei, o lună, două şi românul nu mai pleacă.“ Impacientat, sasul îl întreabă: „— Dar cînd ai de gînd să pleci acasă? — Cînd oi auzi horea mea.“ În ziua următoare sasul aduce lăutari să cînte, doar vor nimeri horea românului. Lăutarii cîntă mai multe zile, românul se bucură de petrecere şi continuă să rămînă pînă spre primăvară, cînd iese în grădină şi aude cîntecul ciocîrliei şi scîrţîitul roţilor de la plugul sasului. Atunci se hotăreşte să plece acasă. Mirat şi bucuros, sasul îl întreabă care-i este horea. „Cîntecul de primăvară al ciocîrliei şi scîrţîitul roţilor de la teleagă“, fu răspunsul românului.

[15] *Ibid.*, ms. 362, p. 11.

în Trăsnea-Sălaj[16], sau într-o urare la Crăciun, probabil „a colacului" de vreme ce aceeaşi urare cuprinde imagini de plugușor, în chiar Hurezu-Mare[17]; pe de altă parte ea pare a include o menire pentru recoltă bogată. Prezența imaginii în urările de început de an se explică prin funcțiile agrare ale obiceiurilor de iarnă. N-ar fi deloc exclus ca, pentru mentalitățile de altădată, credințele despre ciocîrlie să fi avut relații mai complexe cu practicile agrare. Şi în „povestea cununii" din zona Năsăudului apare imaginea „păsării cîmpului" care mulțumește gospodărilor pentru cultivarea grîului[18].

Nici timpul aratului nu era unul omogen; lucrul în anumite zile era oprit. Astfel, nu era bine să se are nici să se prindă vitele la jug în *marțea dintre tunuri* (la începutul lunii martie, cînd încep ploile de primăvară) pentru că oamenii ar putea atrage trăsnetul asupra lor şi asupra vitelor[19]. Este şi aici, probabil, o apărare de primul trăsnet din an, care ar fi putut avea o valoare augurală; feriți de acesta, oamenii erau feriți şi de celelalte din timpul anului. La începutul sau în timpul semănatului, oamenii obişnuiau să spună o rugăciune[20], care, fără îndoială, a înlocuit riturile arhaice de purificare şi de menire a fertilității holdelor, de apărare a lor, rituri păstrate în foarte multe zone etnofolclorice româneşti.

Se credea că semănatul zarzavaturilor nu e bine să fie făcut cînd e lună nouă, că nu rodesc[21]. Credința include elemente de ştiință empirică, validate de agrotehnica modernă.

Extrem de bogate au fost la noi, şi la alte popoare, riturile *m a n a*. Dacă pentru mentalitățile arhaice *m a n a* însemna „«eficiența autentică a lucrurilor», calitatea lor prin excelență, era natural ca la un popor de agricultori şi de păstori «mană» să însemneze în primul rînd o calitate excepțională a grîului şi a laptelui, sau prin extindere a cîmpului şi a vitelor cu lapte"[22]. Mana este, după H. Hubert şi M. Mauss, „o substanță independentă, transmisibilă şi contagioasă, dar nu poate fi mînuită decît de individualități cu mană şi prin rituri speciale numite «mana»"[23]. Oamenii din Hurezu-Mare credeau că mana cîmpului putea fi luată dar nu de persoane obişnuite, ci de strigoii din diferite sate, care se întîlnesc noaptea „în cruci de hotare" şi se bat. Cei care sînt mai tari iau

[16] Witold Truszkowski, *Folclor din comuna Trăsnea*, jud. Sălaj, în „Folclor literar", II, Timişoara, 1968, p. 412: Mulțămită la colindat cînd ies din casă „Păsărica cîmpului / cîntă-n cornu' plugului / tăt cîntă şi ciripește / şi la gazdă mulțămește. / Dumnezeu gazdă te țîie / pe copii şi pe soțîie".

[17] AFC-FM, ms. 451, p. 20.

[18] Cf. N. Bot, *lucr. cit.*, p. 135.

[19] AFC-FM, ms. 362, p. 33. Tot atunci sînt oprite şi alte munci, din acelaşi motiv: femeile nu cos, nu țes, nu torc.

[20] *Ibid.*, ms. 362, p. 15.

[21] *Ibid.*, ms. 451, p. 3.

[22] Gh. Pavelescu, *Mana în folclorul românesc*, Sibiu, 1944, p. 28—29.

[23] Cf. *Ibid.*, p. 12.

roada cîmpurilor din acel an de pe hotarele tuturor satelor din care sînt strigoii învinși[24].

Sărbătorile de la începutul anului, avînd un caracter augural și vizînd funcțional și prosperitatea în agricultură, cuprindeau rituri agrare sau imagini și teme de poezie în relație cu asemenea rituri. Astfel, se făcea la Crăciun „colacul plugarului", care se păstra pînă la Bobotează, cînd era servit întregii familii la masă[25]. Acestui colac i se atribuia în numeroase cazuri, pe baza analogiei magice, puterea de a promova fertilitatea la plante și animale[26].

În diverse zone era obiceiul punerii grîului pe masă și apoi a alimentelor și a băuturii cu care erau așteptați colindătorii. La un asemenea rit cu funcții de fertilitate agrară trimite următoarea imagine de colindă:

„Scris-o Domnu [gazda] ce-o mai scris,
Scris-o masă de mătasă,
Pă su' masă grîu răvarsă,
Păstă grîu colaci de grîu . . ."[27]

Cu masa astfel pregătită sînt așteptați colindătorii; urările lor vizează și grîul, prezent efectiv sub forma boabelor și a colacului. Agrară este, de asemenea, colinda în care Crăciun, în chip de gazdă, șade la masă și invită colindătorii să intre în casă, dar ei refuză pentru că au mult de umblat și de adunat fînul:

„. . . Că ni-i fînul tăt pă jos;
Fînu' trabă adunat,
La boi trabă de mîncat . . ."[28]

Poezia obiceiurilor de iarnă din Hurezu-Mare cuprinde cîteva teme de un interes particular. Una dintre ele este o urare a colacului de la Crăciun, de fapt o variantă transilvăneană a plugușorului în care sînt descrise muncile pentru cultivarea grîului de la semănat pînă la coacerea sa. Structura descriptiv-narativă a textului face parte dintre structurile poetice arhaice[29]. Topit în urare, textul plugușorului este conden-

---

[24] AFC-FM, ms. 415, p. 28. Gh. Pavelescu în *Mana...* nu menționează un asemenea procedeu. Pentru rituri mana vezi și I. Mușlea, O. Bîrlea, *lucr. cit.*, p. 248.

[25] AFC-FM, ms. 362, p. 15.

[26] O. Bîrlea, *Colindatul în Transilvania*, în „AMET" pe anii 1965—1967, Cluj, 1969, p. 298.

[27] AFC-FM, ms. 550, p. 36.

[28] *Ibid.*, ms. 550, p. 28. Pentru funcțiile agrare ale colindatului și colindelor, pentru raportul între colindat și obiceiurile agrare, vezi P. Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, extras din „Arhiva" XXXVIII, Iași, 1931; „Culegătorul". Buletinul Arhivei etnografico-folclorice a Muzeului etnografic din Cluj, I (1933), nr. 1; T. Pamfile, *Crăciunul*, Buc., 1914, p. 21; O. Bîrlea, *Colindatul...*, loc. cit., p. 297, 298; D. Pop, *Între cîntece de secere și colinde*, „Folclor literar" II, Timișoara, 1968, p. 185—191; N. Bot, *Contribuții la cunoașterea funcției colindelor*, „AMET" pe anii 1971—1973, p. 473—488.

[29] AFC-FM, ms. 451, p. 19—20. Pentru plugușor vezi D. Pop, *Plugușorul în Transilvania*, „Rev. Folcl.", V (1960), nr. 1—2, p. 114—131.

sat, în mod specific genului, în cîteva momente esențiale din cultivarea grîului. După imaginea meselor întinse și a luminilor aprinse, cu care sînt așteptați colindatorii, urmează textul pluguşorului: gazda se scoală „De zori, de cîntători / Ciocănind pe la chiotori", înjugă la plug patru junci „Cu coarne lungi / Peste mijloc cu aur încinși" și ară în „Cîmpul Erusalimului", seamănă „grîu roșiu"; „Soarele lucea, / Grîul se cocea / Și la gazda nost' / Foarte bine-i părea..." Textul se încheie cu cîteva versuri despre rostul urării, cuprinzînd interesante adaptări locale, valoroase pentru cunoașterea psihologiei creatorilor și păstrătorilor săi:

„Să trăiești fiica gazdii,
Dacă-i ști mulțămi
Tri și patru-i dobîndi,
Dacă nu-i ști mulțămi
Nici asta nu-i dobîndi.
Să mulțămească spicul grîului,
Din mijlocul stogului.
Păsărica plugului
Care ciripește
Ungurește, românește
Și mai multe dobîndește."

Dar nu numai nararea muncilor pentru cultivarea grîului are în acest text funcția de rit de fertilitate, ci și „ciocănirea chiotorilor" păstrată aici doar ca imagine poetică, dar atestată cu funcție de rit agrar în Valea-Anilor (Mehedinți) unde colindătorii lovesc, după terminarea urării, cu colindețele (bețe de salcîm cojite, legate în coajă și puse la fum) în grinda casei să crească grîul[30]. La Horezu-Mare există la sărbătorile de iarnă și urări pentru sporul în vite[31].

La fel de valoroase sînt două teme de colinde care n-au constituit încă obiectul unor cercetări, deși ar merita: una despre „pomul înrămurat", încărcat de mere, pe care le coace soarele, le doboară vîntul și le culeg drumarii. Iar drumarilor

„Luna-n drum le-o stat.
Mîndru i-o-ntrebat:
— Cine vi le-o dat?
— Dă la mîndru' soare,
Cu mare rugare,
Dă la mîndra lună
Cu mare-ndămînă"[32].

[30] Ion Popescu, *Obiceiuri de Crăciun în Valea Anilor, jud. Mehedinți*, „Culegătorul", I (1933), p. 56—58.
[31] AFC-FM, ms. 451, p. 22.
[32] *Ibid.*, ms. 550, p. 30—31.

Prezența unei asemenea teme în colindă este explicabilă de vreme ce marele făceau parte obligatoriu dintre darurile colindătorilor și de vreme ce, așa cum se menea rodul bogat al țarinilor se putea meni și rodul pomilor, cu atît mai mult cu cît în alte zane existau la sărbătorile de iarnă practici anume pentru rodirea lor. În Țara Moților, bunăoară, fîșiile de lemn, numite „colinde", de pe bețele pițărăilor sînt aruncate prin grădini la sfîrșitul colindatului pentru a determina astfel pomii să facă fructe mai bune[33].

Cealaltă temă, dată în manuscrisele profesorului Cionfi drept cîntec[34], este cunoscută, peste tot unde circulă, cu funcție de colindă și este denumită „colinda mălaiului". Ea constituie un aspect insolit al poeziei obiceiurilor agrare. Umorul suculent izvorît din supărarea și fuga mălaiului pentru că nu se bucură de considerația cuvenită, precum și structura poetică, apropie variantele acestui text mai multe de plugușor și de colindele hazlii decît de colindele propriu-zise.

Oamenii au avut întotdeauna o adîncă veneratie pentru plantele care le-au asigurat traiul zilnic. De aceea le-au învestit cu puteri și calități excepționale. Pîinea, obținută din grîu, avea, bunăoară, asemenea calități. Astfel, dacă cineva scăpa prima îmbucătură din gură cînd mînca, însemna că îi era flămîndă „orînda", iar dacă voia s-o cunoască punea bucata de pîine sub cap și peste noapte o visa[35]. Sau, dacă se tăia pîinea și se punea pe masă nu era bine să fie pusă cu coaja care a stat pe vatră în sus, sau către un fecior sau o fată de măritat pentru că se vor întoarce fetele, respectiv feciorii de către ei de tot atîtea ori de cîte ori se pune pîinea astfel[36]. Alteori produse agrare îndeplinind anume condiții au rol vindecător: cucurbăta culeasă în Ziua Crucii e bună de leac pentru umflături, răni sau alte dureri[37]. Ca și în alte zone, punerea noului născut mai întîi în relație cu unelte agrare sau cu părți ale acestora are rost augural, asigurîndu-i deosebite calități de plugar[38].

Pe baza analogiei magice anumite practici care urmăresc sporul în agricultură influențează și viața oamenilor. Udatul la Sîngeorz este rit agrar, dar este în același timp și altceva. Feciorii umblă pe la casele cu fete mari și le udă simbolic cu apă sau le duc la fîntînă și toarnă pe ele două, trei găleți de apă pentru a fi sănătoase, pentru a nu fi mîncate vara de purici (purificare) și pentru a fi harnice (sporul)[39]. Și în obiceiul cununii de la sfîrșitul seceratului este udată nu numai cununa ci și fata care o aduce. Preocupările pentru bogăția grînelor au fost atît de numeroase încît s-au reflectat și în strigături[40], poate legate de obiceiul cu-

[33] O. Bîrlea, *Colindatul ...*, loc. cit., p. 297.
[34] AFC-FM, ms. 451, p. 24—25 (două variante culese de la elevi).
[35] *Ibid.*, ms. 451, p. 10.
[36] *Ibid.*, p. 14.
[37] *Ibid.*, p. 11—12.
[38] *Ibid.*, ms. 560, p. 4.
[39] *Ibid.*, ms. 362, p. 21—22.
[40] *Ibid.*, ms. 550, p. 20.

nunii la secerat sau de anume funcţii rituale ale dansului, funcţii atestate în legătură cu creşterea cînepii[41].

Un număr însemnat de rituri, practici şi obiceiuri se leagă de creşterea vitelor şi de păstorit, ocupaţii strîns legate de agricultură din cele mai vechi timpuri. Vaca, boul şi oaia erau considerate sfinte şi chiar dacă motivaţia era religioasă la data notării informaţiilor, ea s-a substituit unor forme precreştine de veneraţie a animalelor care le-au oferit oamenilor hrană şi îmbrăcăminte, în mod asemănător cu felul în care formelor precreştine de veneraţie a grîului li s-au substituit cele creştine. Măgarul este sfînt pentru cunoscutele considerente creştine, dar este totodată şi simbolul prostiei. Calul, dimpotrivă, este „spurcat" pentru că nu se culcă şi face drumuri lungi ziua şi noaptea; are copită de drac şi picior însemnat de lovitura acestuia cu căpăstrul, motive suficiente de analogie[42]. De altfel, în credinţele populare strigoii sînt recunoscuţi după picioarele cabaline.

Fiind considerate sfinte, vitelor li se dădea pască sfinţită „ca şi ele să se împărtăşească de un lucru sfînt, ca unele ce muncesc alături de om pentru cîştigarea pîinii"[43]. O seamă de practici şi obiceiuri urmăresc asigurarea purităţii animalelor. Păstorii foloseau în acest scop „focul viu", întîlnit şi în Hurezu-Mare dar practicat numai de copii, fără a i se acorda vreo semnificaţie deosebită, poate doar ca act de voinicie[44] pentru că îl obţineau cu multă trudă prin frecarea a două lemne uscate. De altfel focul viu, alături de interzicerea participării femeilor la stînă în unele zone, sînt cele mai accentuate modalităţi de asigurare a purităţii rituale a stînilor. Unele rituri şi practici de purificare şi de apărare împotriva forţelor malefice se întîlneau la Sîngeorz, sărbătoare care marca înnoirea naturii şi constituia prin aceasta un moment propice deopotrivă forţelor bune şi rele. În noaptea dinspre Sîngeorz hotarele şi satele sînt cutreierate de strigoi şi duhuri malefice, iar pentru apărarea de ele oamenii puneau, în ajunul acestei sărbători, la poarta curţii, la uşi şi ferestre, la grajduri şi cotețe, în cele patru colţuri ale gardului ogrăzii, crengi de rug cu spini în care să se înţepe forţele duşmănoase, dar şi crengi de răchită pentru ca peste frunza lor să treacă lin spiritele bene-

---

[41] Arthur Schott a descris dansuri fertilizatoare la români, dintre care cel pentru cînepă a fost atestat mai tîrziu în Hunedoara. Cf. O. Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, Buc., 1974, p. 107.

[42] AFC-FM, ms. 316, p. 1—3; ms. 415, p. 9—10, 13. Vezi şi I. Muşlea, O. Bîrlea, *lucr. cit.*, p. 279—281.

[43] AFC-FM, ms. 362, p. 28.

[44] *Ibid.*, ms. 362, p. 15—16. Pentru focul viu vezi I. Muşlea, *Materiale pentru cunoaşterea şi răspîndirea «focului viu» la români*, „AAF" IV (1937), p. 237—242; Tiberiu Morariu, *Contribuţii la aprinderea «focului viu» în Ardeal, Maramureş şi Bucovina*, „AAF", IV (1937), p. 229—236; Acelaşi, *Obiceiuri şi supestiţii legate de «focul viu»*, „Freamătul şcoalei", 1937, nr. 1—2; D. A. Vasiliu, *Focul viu în datinile poporului român în legătură cu ale altor popoare*, „Casa şcoalelor", 1943.

fice[45]. De această sărbătoare se legau însă și alte practici: se angajau păzitorii vitelor, ai cîmpului și ai viilor; începea păşunatul vitelor, se angajau servitorii, se reînnoia contractul pentru casele închiriate, oamenii se puteau scălda pentru că apa era curată și caldă[46].

Mai numeroase decît practicile referitoare la luarea, păstrarea și aducerea manei cîmpului sînt cele referitoare la mana vitelor. Ea poate fi luată mai ales la Sf. Gheorghe de către strigoi. Un procedeu insolit în repertoriul acestor practici se leagă de o potcoavă de fier pe care strigoiul o înroșește în foc iar la miezul nopții intră cu ea în grajd, scoală vaca de la care vrea să ia laptele și o mulge asupra potcoavei. Rupe apoi cîteva fire de păr de la vacă și le arde pe potcoava fierbinte sau le duce acasă. Bate potcoava cu cuie pe ușa grajdului său, după ce mai întîi freacă ugerul vacii cu ea[47]. În acest fel face transferul manei de la o vacă la alta. Potcoava însă nu este doar un obiect cu ajutorul căruia se realizează acest transfer ci și unul care apără mana și cu această funcție se întîlnea pînă nu demult prinsă în cuie pe pragul grajdurilor. Procedeul se bazează pe principiul contagiunii magice, extrem de frecvent în practicile de acest fel. Un alt procedeu a fost păstrat doar în plasticizare mitică: se povestea că o femeie, supranumită semnificativ „Groștioroaie" pentru că știa lua laptele vacilor, și-a trimis odată sluga cu o nuia pe la porțile caselor unde erau vaci cu lapte să lovească fiecare poartă de trei ori și să zică de fiecare dată „și de aici un pic, și de aici un pic". Sluga însă a zis de fiecare dată „de aice tot, de aici tot", adunînd astfel atîta lapte încît vaca „Groștioroaiei" a crăpat[48]. Menționăm că de cîte ori vrăjitoarea cere slugii să îndeplinească vraja de luare a manei efectul este contrar celui scontat, sensul practicii deviază, ceea ce ar putea reprezenta o modificare de mentalitate. Luarea manei prin lovirea porților cu un băț a fost atestată și în alte zone[49].

Ca peste tot în practicile magice și în cele relative la mană orice acțiune are o contraacțiune, mijloace proprii de apărare și prevenire. Cunoscînd condițiile sau perioadele de timp în care vrăjitorii de mană pot acționa, imaginația oamenilor de altădată a născocit contramăsuri cu eficiență incontestabilă pentru ei. Astfel, mana vitelor poate fi apărată cu ajutorul unor obiecte care au utilitate mai largă în lupta împotriva diferitelor duhuri malefice, datorită calităților lor purificatoare sau odorante. Pentru a preveni luarea laptelui se face o pungă de pînză în care se pun șapte căței de usturoi, șapte capete de chibrituri, argint viu (sau bani de argint) și puțină făină de mălai, se descîntă și se pun cu punga într-o altă pungă de postav roșu, apoi se leagă între coarne sau

[45] AFC-FM, ms. 362, p. 4—5.
[46] *Ibid.*, p. 22.
[47] *Ibid.*, p. 18—19. Pentru transferul manei cu ajutorul părului vezi Gh. Pavelescu, *Cercetări asupra magiei...*, p. 67.
[48] AFC-FM, ms. 415, p. 26—27.
[49] Gh. Pavelescu, *Cercetări asupra magiei...*, p. 67; Același, *Mana...*, p. 64.

de coada vacii. Frecarea ugerului cu piele de viperă și afumarea grajdului cu mîțișoare au de asemenea rol de apărare a manei[50]. În același scop, cînd se mulge pentru prima dată vaca după ce fată, se pune în găleată un inel de aur de cununie[51].

Dacă mana a fost luată cu ajutorul potcoavei se poate aduce înapoi luîndu-se potcoava de pe ușă și prinzîndu-se pe ușa grajdului păgubașului după ce s-a frecat mai întîi ugerul vacii cu ea[52]. Laptele mai poate fi adus înapoi cu ajutorul unei contravrăji: păgubașul ia ficatul unei vaci tăiate și îl duce la margine de pădure unde îl aruncă pe un furnicar zicînd: „Eu nu arunc mai de vacă, ci arunc maiul aceluia care mi-a luat laptele de la vacă". Îl lasă acolo să-l mănînce furnicile. Strigoiul de mană, ca să nu moară, merge la păgubaș și se roagă să ia ficatul de pe furnicar. Alteori se bate vaca de la care s-a luat laptele și se rostește următoarea formulă: „Eu nu bat vaca mea ci pe cel care i-a luat laptele". Răufăcătorul se prezintă cu laptele căci pe el îl bate[53].

Există credința că laptele are legături strînse cu vaca, de aceea, pe baza analogiei magice, se crede că nu e permis a dumica în el pîine cu cuțitul deoarece crapă țîțele vacii[54]. Pentru norocul la vite, cînd sînt duse la tîrg, înainte de a fi scoase din grajd, se iau cîteva fire de păr din coadă și se zice: „Așa să-mi rămînă norocul vacii cum rămîne părul pe care l-am smuls"[55], iar pentru apărare contra lupilor se ține *Lupariția*, o sărbătoare ce cade în toiul iernii și în care femeile nu se piaptănă, nu țes, nu torc nici nu nevedesc[56]. S-au atestat, de asemenea, practici de medicină empirică: leacul mușcăturii de nevăstuică este frecarea locului cu piele de nevăstuiacă[57].

Rudimentele mitologice din cultura populară a zonei atestă jertfe de berbeci, atît de frecvente în antichitatea greco-latină în relație cu cultul morților, pentru ciobanii care se încumetă să sape comori[58].

Tematica păstorească a intrat în repertoriul sărbătorilor începutului de an fie în colinde, între care excelează Miorița, fie în urările de la sfîrșitul colindatului[59].

---

[50] AFC-FM, ms. 362, p. 19, 20.
[51] *Ibid.*, ms. 415, p. 27.
[52] *Ibid.*, ms. 362, p. 20.
[53] *Ibid.*, ms. 415, p. 26—27.
[54] *Ibid.*, ms. 451, p. 11.
[55] *Ibid.*, p. 7.
[56] *Ibid.*, ms. 316, p. 7.
[57] *Ibid.*, p. 13.
[58] *Ibid.*, ms. 415, p. 18.
[59] *Ibid.*, ms. 550, p. 42; urare: „Corinde, corinde, / Fă, mamă, merinde / Că mă duc la iede / Tăt pă su' părete, / Dă n-oi griji bine / Ie bota la mine / Și mă bate bine." Vezi și Petru Vacarciuc, *Considerații asupra muzicii colindului laic din Zona Codru*, comunicare la sesiunea „Contribuții la cunoașterea etnografiei și folclorului zonei Codru", 1975.

Schițînd cîteva fapte de cultură populară legate de agricultură și de păstorit, unele făcînd parte din straturile arhaice ale acesteia, am dorit să subliniem implicațiile multiple ale domeniului pentru cunoașterea istoriei și spiritualității noastre. Zona Codrilor Sătmarului merită o cercetare complexă care să-i definească toate particularitățile și să-i pună în lumină însemnătatea etnologică. Pentru că, alături de alte zone etnoculturale românești, ea păstrează o cultură populară bogată, semn deopotrivă al vechimii și statorniciei populației care o locuiește, al bogăției vieții sale interioare.

BĂIȚA DE SUB CODRU
CENTRU DE CERAMICĂ NESMĂLȚUITĂ

JANETA CIOCAN

Zona etnografică Codru considerată de unii dintre etnografi ca o zonă de sine stătătoare, iar de alții încadrată în cea a Chioarului sau cea a Cîmpiei Someșului, este situată pe dealurile din jurul munților Făget sau Codru, cum li se spune în partea locului, coborînd în nord-vest pînă la Cîmpia Someșului, în sud-vest pînă la rîul Crasna, în est pînă la valea Sălajului, iar la nord pînă la Someș. În urma ultimei împărțiri administrative, partea de pe versantul sudic al Munților Codru aparține județului Maramureș, iar cea de pe versantul nordic, județului Satu Mare. Atît zona cît și Munți Codru își datorează denumirea întinselor păduri de fag și stejar ce acopereau pînă la defrișări marea parte a acestor meleaguri și care mai acoperă și azi partea muntoasă.[1]

Satul Băița de sub Codru care are în cuprinsul toponimiei și numele zonei etnografice din care face parte, dar și existența în perimetrul său a întinselor păduri, ce a permis locuitorilor acestei așezări să practice meșteșuguri ce folosesc materialul lemnos existent. În bibliografia de specialitate au apărut în ultimul timp mai multe studii legate de această zonă, chiar de puternicul centru de lădari existent în localitate.

Această comună este amintită pentru prima oară în documente în anul 1475 sub numele de Masobanya.[2] Ca o dovadă a existentei în perimetrul satului a întinse păduri, este și faptul că la sfîrșitul secolului trecut (1895) din suprafața totală de 6 902 holde cadastrale, 3 557 erau cuprinse de păduri[3]. Ca o dovadă a practicării meșteșugurilor legate de materialul lemnos, a fost și existența pînă la începutul secolului nostru a unei biserici de lemn construită în anul 1637[4]. Alături de meșteșugul lemnului în zonă s-a dezvoltat și un alt meșteșug și anume cel al olăritului. În cadrul acestui meșteșug un rol deosebit l-a avut și centrul de ceramică nesmălțuită de la Băița de sub Codru a cărui produse prin

---

[1] I. Iurasciuc, *„Arhitectura populară din zona etnografică Codru și obiectele decorative de interior"*, în Satu Mare — Studii și Comunicări, vol. II — 1972, p. 311.

[2] Petri Mór, *„Szilágy vármegye monographiaya"*, vol. II, Dej, 1902, p. 109.

[3] Idem: Op. Cit., p. 111.

intermediul tîrgurilor şi a negoţului ambulant s-au răspîndit nu numai în satele din zona Codru, dar şi la distanţe apreciabile, în zona Chioar.

Tradiţia artei ceramice în această regiune este nu numai veche ci şi continuă aşa cum o demonstrează descoperirile arheologice de la Oarţa de Sus, Oarţa de Jos, Ariniş, pentru epocile istorice, neolitic, epoca bronzului şi ceramica de tip dacic pentru secolele I î.e.n. şi I. e.n.[5].

Vechimea olăritului la Băiţa de sub Codru reiese din menţionarea numelui de Olar în repetate rînduri în registrele parohiale din această localitate încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd se referă la naşteri, căsătorii şi înmormîntări, cu precizarea ce se face aici că cei menţionaţi sînt din Băiţa[6].

Tradiţia orală ne arată şi ea vechimea acestui meşteşug în comună. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, începutul secolului XX în sat, după cum ne informează olarul Pop Găvrilă, singurul care azi mai lucrează, existau aproximativ 30 de olari. Dintre cei mai bătrîni îşi mai aminteşte de: Pop Floare, tatăl său, Ardelean Flore, Rus Vasile, Florea Bosneoichi, Paşcu Glighi (cel mai bătrîn olar, n. 1820) Toaderu Licului, Rus Toader, Gheorghe a Uchii (originar din Băiţa dar a lucrat în Băseşti şi, îşi aminteşte Pop Găvrilă făcea oluri de 10 l) Suci Gheorghe (tot din Băiţa, dar a lucrat în Asuaju de Sus, dar „oalele lui erau mai rele") şi cel mai bun olar tata Licului Rusului, iar dintre cei mai tineri de Pop Vasile cumnat cu Pop Găvrilă (azi nu mai locuieşte în Băiţa şi nici nu mai practică acest meşteşug) şi Pop Vasile fratele lui Pop Găvrilă (nici acesta nu mai lucrează).

Starea socială a celor mai mulţi olari era precară şi aceasta ne-o sugerează plastic informatorul Olar Gheorghe prin afirmaţia: „săracă lumea pe aici numai din oale a trăit".

Din cercetările efectuate în teren, am ajuns la concluzia că în acest centru de ceramică s-au lucrat şi se lucrează numai vase de uz casnic şi aceasta credem că se datorează în primul rînd lutului care este de slabă calitate.

Tehnica de confecţionare şi ornamentare

Aceasta nu diferă în mare de cea a altor centre de ceramică. Atelierul olarului se află chiar în casa de locuit. În faţa unui geam aflat pe peretele dinspre curte, se află o poliţă dintr-o scîndură prinsă în perete, de aceasta se leagă printr-un lagăr fusul de lemn al roţii („crîngul"). Capătul de jos al fusului se fixează în pămînt într-un alt lagăr de lemn

[4] Idem: Op. Cit., p. 110.

[5] Emil Comşa, Carol Kocsó, *„Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarţa de Sus, judeţul Maramureş (1970)*, în: Materiale şi cercetări arheologice, vol. 10, Bucureşti, 1973, p. 47—51.

[6] Oficiul parohial Băiţa de sub Codru. Registrul parohial n. 621/1824. Filiala Arhivelor Statului Maramureş — Baia Mare.

denumit „boc", ce are în mijlocul lui o măsea de cal (în loc de rulment), care după explicațiile olarului este mai eficientă, pentru că „fierul roade mai tare lemnul". Roata are două talere, „roata mică" pe care se lucrează vasele și „roata mare" prin care cu piciorul se imprimă roții mișcarea de rotație. Pe polița de care este prinsă roata olarului se găsesc uneltele cu care lucrează olarul. Olarul lucrează stînd pe o mică bancă de lemn prinsă în perete la un capăt, iar la celălalt este prinsă cu un cui de lemn de un picior de lemn înfipt în pămînt. Deasupra cuptorului, de grinzi, sînt prinse niște polițe pe care se pun vasele la uscat, după ce au fost modelate.

Uneltele de care se folosește olarul sînt următoarele (Pl. LXVIII):

— roata olarului sau „crîngul", pe care am descris-o mai sus,

— mescioara de lut, masă mică cu patru picioare pe care se bate lutul (pl. LXIX/4).

— lopișca (tăietorul), unealtă cu ajutorul căreia se taie lutul pus pe mescioară,

— mai (bătător), cu ajutorul lui se bate lutul după ce a fost tăiat,

— focheiș (pieptene), unealtă din scîndură de fag în formă de limbă cu o gaură la mijloc, folosită la modelarea vaselor.

— drot (sîrmă) cu ajutorul căruia se taie vasele modelate de pe roată

— pensulă, folosită la aplicarea ornamentului

Lutul pentru oale este adus de la locul numit „Creanga Plesci" la hotarul cu Urminiș, pămîntul avînd o culoare verzuie. În trecut, pentru săparea gropii și aducerea lutului acasă lucra întreaga familie a olarului. Azi pentru această muncă olarul angajează oameni. În general toți olarii își aduceau lutul din acest loc. Există lut pentru vase și în raza comunei, la locul numit „Vîlceaua cea rea", dar acest lut este „de mal" și este mai puțin rezistent la ardere. Pentru scoaterea lutului se sapă o groapă de formă circulară pînă se ajunge la stratul de „pămînt bun de oale", după care se sapă cîteva galerii din care se extrage lutul. Este încărcat apoi în car sau căruță și transportat la locuința olarului.

Lutul odată adus acasă este pus într-o ladă special amenajată la muiat, unde stă cîteva zile, durata aceasta fiind în funcție și de umiditatea lui. Este adus apoi în casă, unde este tăiat cu lopisca, iar apoi bătut cu maiul. Pe un pămînt necesar confecționării a 40—50 de vase se lucrează aproximativ două ore. După ce se termină aceste operațiuni lutul este ales cu mîna de impurități, după care este deja bun de lucrat la roată.

Modelarea vaselor nu diferă de cele din alte centre de ceramică. La modelare, în afara lucrului cu mîna se folosește focheișul. În timpul lucrului lutul este udat mereu cu apă caldă. După ce vasul a fost modelat se aplică ornamentul de culoare roșie. Această culoare este obținută dintr-un lut de culoare roșie („lut de tărcat oale") dizolvat în apă caldă. Acest lut este adus din sat de la locul numit „Dealul Pitulăcii". După terminarea acestor operațiuni vasul este luat de pe roată și pus la uscat

pe polițele de deasupra cuptorului. Aici sînt lăsate pînă se usucă de jumătate și apoi mutate în pod pentru a face loc altor vase. Cînd vasele sînt bine uscate se aranjează în cuptor la ars.

Cuptorul se află în grădină, iar pe timpul cît nu este folosit este acoperit cu un acoperiș în două ape confecționat din lemn și hîrtie gudronată. Cuptorul aparține tipului simplu, fără vatră organizată, avînd o formă circulară cu două guri de foc. Diametrul la baza cuptorului este de 1,10 m, iar la partea superioară de 0,80 m. După cum ne informează olarul, cuptorul tatălui său era mai mare, avînd o capacitate de pînă la 200 de vase. Actualul cuptor a fost construit de unul din fii olarului, respectînd forma celui vechi și are o capacitate de 160 de vase. (Pl. LXIX/1—3).

În cuptor vasele sînt așezate direct pe vatră. Olarul intră în cuptor și începe să așeze vasele în jurul său. Pe lîngă pereții cuptorului se lasă un loc liber de aproximativ 20—30 de centimetri pentru lemne. Pe fundul cuptorului se așează vasele mici de 1 kg. (ulcelele de luat din căldare), după care urmează oalele de sarmale și apoi celelalte vase. După ce olarul a ieșit din cuptor, locul rămas liber se umple cu vase cu ajutorul unui băț mai lung în formă de cîrlig la un capăt. Deasupra se pun cioburi, care acoperă vasele bine și mențin căldura. La început focul se face la gura cuptorului pînă ce vasele se încălzesc, apoi este împins încet spre interior. La începutul arderii iese fum, apoi o flacără roșie, iar cînd flacăra devine albă înseamnă că arderea s-a terminat. (Arderea durează pe timp de vară aproximativ 9 ore, iar pe timp de iarnă 12 ore).

Producția

După cum reiese din informațiile primite, forma de producție era cea individuală, olarul lucrînd singur fiind ajutat la unele munci de cei ai casei. Producția de ceramică din acest centru este puțin variată, reducîndu-se așa cum am mai amintit la produse de uz casnic cum ar fi:

— ulcelele de luat din căldare
— ulcelele de lapte
— oală pentru apă
— oală cu două torți (pentru sarmale)
— lăscari
— ciripuri de flori (ghivece).

Înainte de pătrunderea vaselor de metal, producția era mai variată, ea necesitînd acoperirea tuturor nevoilor. Pe baza informațiilor primite am putut reconstitui ca forme de vase confecționate în trecut următoarele:

— blidele (azi confecționate doar la comandă)
— hîrburi de pîrgălit (cratițe)
— blid mare (formă de lighean) pentru frămîntat

— oale mari pentru nunți de 20 de litri
— finje de băut apă (azi confecționată doar la comandă)
— oală pentru silvaiță (magiun).

Este de reținut faptul că tatăl olarului făcea lăscarul, pe care-l denumea lăștean, ceea ce ne face să ne gîndim și la alte centre de ceramică ce mai păstrează forme tradiționale. De asemenea și profilul vaselor de Băița de sub Codru ne amintește de același lucru. Centrele la care ne referim sînt cele din Bihor și Lăpuș.[7]

Elementele ornamentale nu prezintă varietate. Găsim aici doar trei elemente și anume:

— colțișorii
— vergile
— penele.

Aceste elemente au existat și înainte olarul spunîndu-ne că „întotdeauna a fost aceeași modă". Ornamentul dispus imediat sub buza vasului, este compus din îmbinarea liniilor orizontale cu cele vălurite (vergi-colțișori). Motivul vegetal este de factură nouă. Pe vasele vechi din acest centru, găsite în teren, nu am întîlnit decît motive geometrice.

Desfacerea

În ceea ce privește desfacerea, aceasta se făcea în mai multe feluri. Foarte rar de acasă de la olar (doar cu ocazia diferitelor evenimente, cînd erau necesare mai multe vase — nunți, înmormîntări — și cînd erau comandate). În general, olarul își vindea singur marfa, mergînd prin sate. Pentru a putea transporta marfa, din cauza sărăciei erau nevoiți să angajeze un căruțaș (cei înstăriți aveau căruță proprie), căruia îi dădeau o parte din venitul realizat, iar două părți revenea olarului. Venitul consta în general din produse alimentare (grîu, mălai, fasole, cartofi). Vasul era dat în schimbul umplerii lui cu produse. Atunci cînd se vindeau vase mari, acestea erau umplute întotdeauna cu cartofi (de două ori) și se dădea cumpărătorului un vas mai mic în plus, numit „toldaș". O altă modalitate de desfacere a vaselor erau tîrgurile și în primul rînd cele apropiate; Cehu Silvaniei, Hodod, Ariniș, Ardusat. La aceste tîrguri olarii își vindeau singuri marfa. Foarte rar se întîmpla ca un olar să aibă oameni plătiți pentru aceasta și aceștia erau numai cei înstăriți. (Olarul Pop Găvrilă își amintește de un asemenea caz și anume al celui mai bun olar, Tata Licului Rusului, care avea angajat pentru ai vinde vasele pe un anume Grigoraș a lui Grăuncior, care îi ducea vasele la vînzare cu carul sau purtîndu-le în spate).

Tot din informațiile primite de la olarul Pop Găvrilă și de la Olar Gheorghe, reținem faptul că aria de desfacere a ceramicii de Băița de

[7] Florea Bobu Florescu, Tereza Mozeș, *Ceramica populară din regiunea Crișana*, în *Arta populară din regiunea Crișana*, Casa regională a creației populare din regiunea Crișana, Oradea, 1967.

sub Codru era întinsă pe zona Codru și Chioar. Olarii își duceau vasele spre vînzare în: Asuaj, Bîrsana, Homorod, Solduba, Meghișa, Tătărăști, Bicaz, Oarța, Soconzel, Ciuta, Corn, Nadiș, Odorhei, Ulmeni, Mînău, Pomi, Aciua, Mărius, Somcuta, Buciumi, Valea Chioarului, Hovrila, Buteasa, Mesteacăn, Mireșu Mare, Remeți etc.

Olarii din Băița de sub Codru nu se concurau între ei și aceasta se datora probabil și faptului că trebuia să suporte concurența destul de mare a olarilor din celelalte centre de ceramică din zonă și mai ales a celor de ceramică smălțuită.

Azi aria de desfacere s-a limitat la satul Băița de sub Codru și la încă cîteva sate învecinate, aceasta datorită faptului că produsele de metal au înlocuit aproape complet pe cele de pămînt.

Acest meșteșug tradițional este azi transmis generației tinere prin atelierul școlii, copiii satului fiind inițiați în tainele lui de către olarul Pop Găvrilă. Ei lucrează la roțile pe care familia olarului Pop Găvrilă le-a moștenit.

Zona Codru dezvăluindu-și caracterele specific etnice ce o înscriu între zonele de străvechi forme de coltură românească, prin centrul de ceramică de la Băița de sub Codru, vine să completeze lista centrelor de ceramică roșie nesmălțuită din țara noastră. Ornamentată cu aceleași linii vălurite ca și ceramica de Lăpuș și Bihor, precum și prin unele forme de vase, ea vine să confirme încă o dată unitatea stilistică a acestui gen de ceramică reprezentat pe tot teritoriul românesc.

BIBLIOGRAFIE

FLOREA BOBU FLORESCU — *Un centru necunoscut de ceramică roșie lustruită de veche tradiție din Maramureș.* În: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1959—1961.

TANCRED BANATEANU — *Ceramica populară din zona Bihor.* În: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1962—1964.

CORNEL IRIMIE — *Olărit de veche tradiție în satul Alba — raionul Tulcea.* În: Sesiunea de comunicări științifice a MUZEELOR DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ. Decembrie, 1964.

TANCRED BANATEANU — *Arta populară din nord-vestul Transilvaniei.* Casa creației populare a jud. Maramureș, 1969.

FLOREA BOBU FLORESCU, TEREZA MOZEȘ — *Ceramica populară din regiunea Crișana în arta populară din regiunea Crișana.* Casa reg. a creației populare din reg. Crișana, Oradea, 1967.

SILVIA ZDERCIUC — *Ceramica nesmălțuită din județul Maramureș.* În: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971—1973.

ARHITECTURA POPULARĂ CODRENEASCĂ ŞI DIN LUNCA SOMEŞULUI DIN A DOUA JUMĂTATE A SEC. XIX-LEA

IVAN IURAŞCIUC

Pînă în zilele noastre, în zona etnografică Codru[1] şi parţial în lunca Someşului, formată de acest rîu la ieşirea sa din defileu, se mai păstrează un număr neînsemnat de monumente de arhitectură populară — case şi construcţii gospodăreşti, în special şuri — construite în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care după cele de cult, bisericile de lemn[2], merită o atenţei deosebită.

Pe lîngă condiţiile prielnice, ca de pildă, existenţa în zonă, pînă la începutul secolului nostru a masivelor întinderi de păduri de stejar care au constituit materia primă necesară edificării monumentelor de arhitectură populară, un rol însemnat l-a avut şi evoluţia raporturilor agrare din Transilvania generate de revoluţia din 1848 şi legiuirile imperiale din 1853—1854[3]. Noile relaţii care apar în cadrul societăţii săteşti marchează începutul unei epoci noi, în sensul că modul de producţie capitalist devine dominant în agricultură[4].

Mai trebuie să amintim în această privinţă că monumentele de arhitectură populară din a doua jumătate a sec. XIX-lea, din zona etnografică Codru şi lunca superioară a Someşului aparţin ţărănimii din comitatul Satu Mare care potrivit urbariilor din timpul Mariei Tereza a fost împroprietărită cu o sesie iobăgească întreagă ce varia între 34—44 de iugăre de pămînt, suprafaţă suficientă ca întindere pentru practicarea unei agriculturi intensive de o gospodărie ţărănească[5].

Satele în care au existat sau mai există şi în prezent monumente de arhitectură populară ce constituie obiectul prezentei lucrări ca de pildă: Apa, Someşeni, Valea Vinului şi Pomi, în lunca Someşului, Chilia,

---

[1] I. Iuraşciuc, *Arhitectura populară din zona etnografică Codru şi obiectele decorative de interior*, în Satu Mare, Studii şi comunicări, 1972, pp. 311—340.

[2] I. Iuraşciuc şi S. Sainelic, *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în Satu Mare, Studii şi comunicări, 1975, pp. 165—203.

[3] Cf. *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, p. 121—122.

[4] A. Egyed, *Despre problema ţărănească în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în Satu Mare, Studii şi comunicări, 1972, p. 237.

[5] Ibidem, p. 239.

Homorodu de Sus, Solduba şi altele, în zona de deal (zona etnografică Codru), sînt de tipul celor compact-adunate, fenomen caracteristic pentru zona de deal şi cîmpie[6]. Ele se întind de-a lungul rîului Someş sau văilor din zona de deal, fiind străbătute de o uliţă principală şi de cîteva, în raport de dezvoltarea ulterioară, laterale. Vechimea acestor localităţi datează încă din sec. XII—XIV[7].

Planul unei gospodării din lunca Someşului se prezintă astfel; casa este aşezată cu o latură spre uliţă şi cu faţada spre sud avînd în continuare şura cu poartă de intrare orientată spre faţada casei, iar în partea nordică a curţii grajdul. În zona de deal, la amplasarea construcţiilor, este luată în considerare configuraţia terenului precum şi direcţia pe care o străbate uliţa. Faţada principală nu este orientată numai decît spre sud, ci ocupă poziţii diferite, în raport de uliţă. Între casă şi şură, care de asemenea, este orientată cu o latură spre uliţă, se află cocina pentru porci.

Tehnica de construcţie atît la case, cît şi la acareturi este cea care întrebuinţează lemnul. Această tehnică a fost practicată de elementele ţărăneşti mai înstărite de pe teritoriul cercetat şi ea se întîlneşte în toată fosta barieră silvană şi înspre zona de contact cu dealurile joase[8], precum şi în lunca Someşului.

Casa, la bază are o ramă de tălpi (grinzi) masive, fasonate pe cele patru laturi, groase pînă la 30 cm. Tălpile sînt încheiate între ele prin îmbinări drepte. Din lipsa carierelor de piatră nu au soclu, ci doar din loc în loc cîte un bolovan sau mai mulţi stîlpi masivi, numiţi „boci", îngropaţi în pămînt şi cu o piedică în partea de sus, înspre exterior. „Bocii" se întîlnesc cel mai des la case ridicate pe un teren în pantă. Pereţii casei sînt construite din stîlpi, cu uluc pe două laturi, în care se introduc bîrnele orizontale. Grosimea şi numărul acestor „stimţi" depinde de lungimea şi grosimea materialului lemnos precum şi de numărul ferestrelor şi uşilor. De regulă, după cum susţin informatorii, „ştimţii" se pun tot la a doua grindă[9]. Această tehnică de construcţie a pereţilor la case, se numeşte în lunca Someşului şi în zona etnografică Codru „în şeşi". În partea prispei şi în raport de lungimea acesteia, casele construite în a doua jumătate a sec. al XIX-lea pot avea între 4 şi 12 stîlpi de tîrnaţ cu contrafise, „mînuri" în partea superioară (fig. 1). În partea de sus atît „ştimţii" cu uluc — „jgiob", cît şi stîlpii de tîrnaţ sînt introduşi într-o ramă corespunzătoare ca mărime cu talpa casei, denumită „cunună". Lemnul folosit este cel de cer şi gorun, specie a stejarului. Pereţii sînt lipiţi cu lut „t'ină" cu pleavă în interior şi exterior. (fig. 2).

---

[6] T. Bănăţeanu, *Arta populară din nordul Transilvaniei*, 1969, p. 51.

[7] Maksai Ferenc, *A középkori Szatmármegye*, Budapest, 1840, pp. 149, 217—218.

[8] T. Bănăţeanu, op. cit., p. 57.

[9] Inf. Crăciun Gheorghe, 67 ani, Valea Vinului nr. 179.

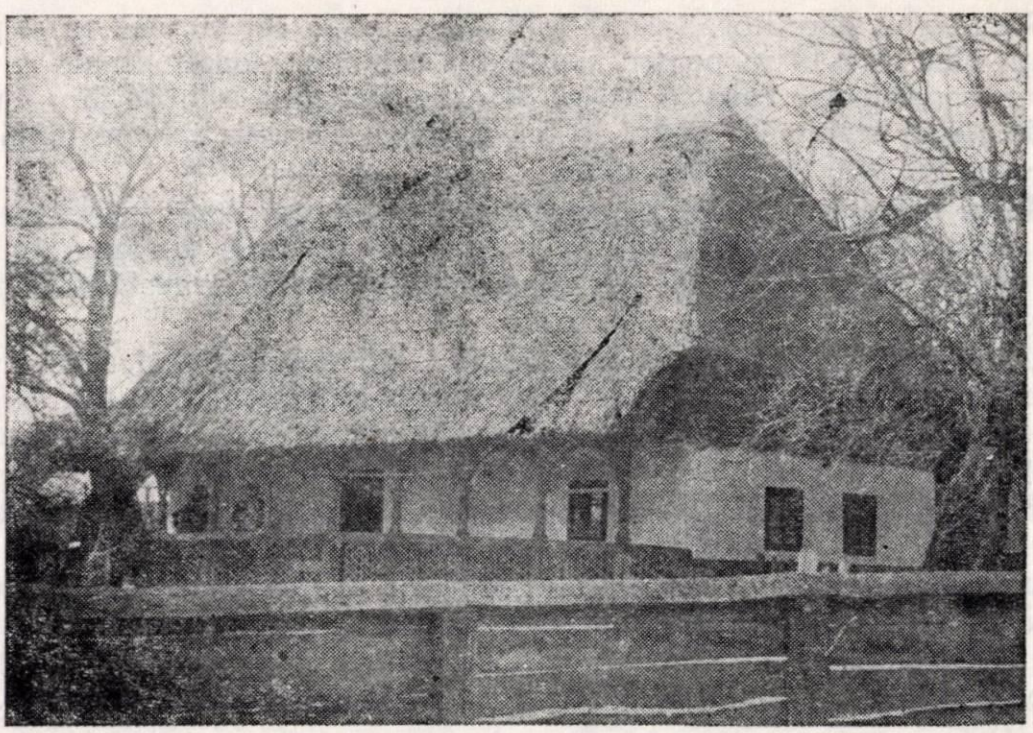

Fig. 1. Casă din a doua jumătate a sec. XIX-lea cu opt stîlpi de tîrnaţ (Valea Vinului).

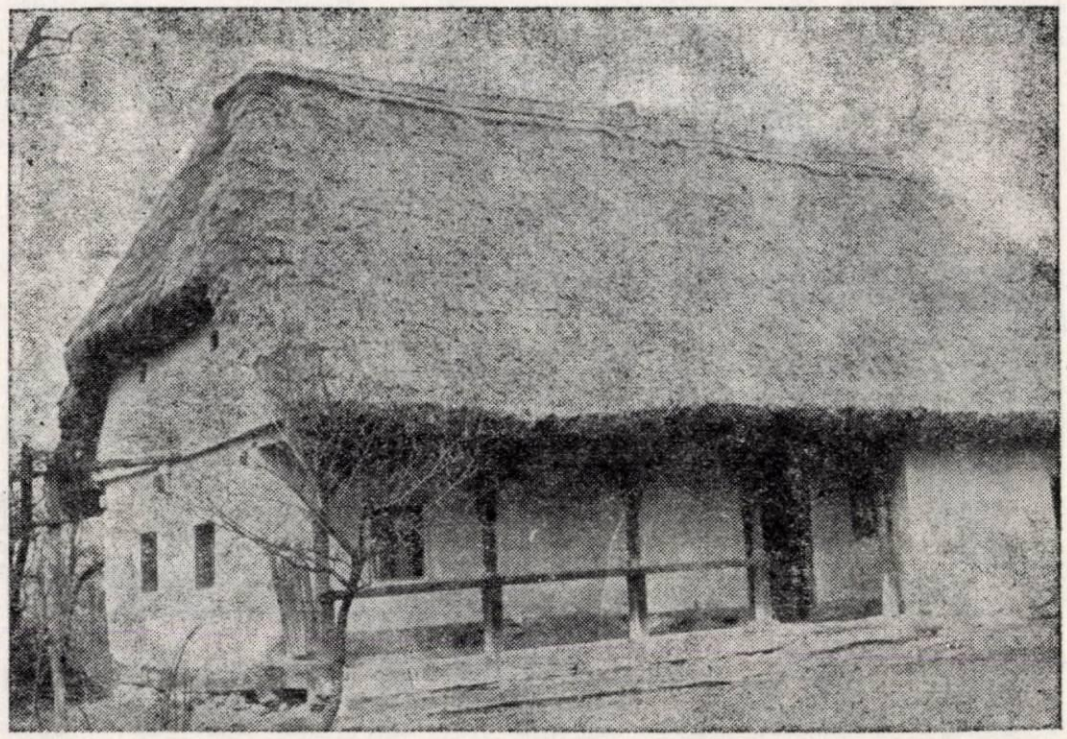

Fig. 2. Casă din 1864, tencuită în interior şi exterior (Pomi).

La nivelul pereților, a căror înălțime este de cel puțin 2 m și poate ajunge pînă la 2,40 m pentru susținerea grinzilor, longitudinal, se pune meșter-grindă peste care se așează grinzile. Podeaua este fie din scînduri de pin fie de stejar, iar podul la fel ca și pereții este lipit pe toată porțiunea cu lut amestecat cu pleavă.

În ce privește așezarea căpriorilor, la casele cercetate, s-au remarcat două modalități. Prima constă în fixarea lor cu cuie de lemn în tăietura făcută în cunună, iar cea de a doua în grinzi transversale tăiate oblic la capete.

Acoperișul cel mai frecvent este cel în două ape și pinioane „șuturi" în formă de trapez. La două case din cele 14 cercetate s-au întîlnit și acoperișuri în trei ape și un singur pinion (fig. 3). În toate cazurile pinionul este prevăzut cu unul sau două orificii de aerisire.

În privința planului casele din zona etnografică Codru și lunca Someșului din a doua jumătate a sec. al XIX-lea constau din trei și chiar patru încăperi; tinda la mijloc, casa dinainte, înspre uliță și casa dinapoi și din cămară rezultată din supradimensionarea casei dinapoi, precum și din prispă parțială la fațadă (în dreptul tinzii și a casei dinainte), din prispă parțială la fațadă și la fronton și pe toată fațada (Pl. LXXI—LXXII).

Fig. 3. Casă din 1853 în trei ape și un pinion (Apa).

Casele cu trei încăperi aparţin planurilor arhaice de case româneşti, fiind prezente în mai multe zone etnografice din întreaga ţară,[10] iar cele cu patru încăperi constituie o particularitate zonală.

Spre deosebire de zone învecinate: Oaş, Chioar, Lăpuş, la casele codrăneşti şi din lunca Someşului din această perioadă, prispa nu apare niciodată în porţiunea supradimensionată a faţadei[11]. Ea este prezentă fie pe întreaga faţadă, fie numai în dreptul tinzii şi casei dinainte precum şi la fronton. În „casa dinapoi" supradimensionată[12] de-a lungul peretelui din dos, în unele cazuri apare cămara, de lăţimea tîrnaţului sau mai îngustă, care constituie cea de-a patra încăpere.

Aceasta a patra încăpere, în unele localităţi, are o denumire improprie. În loc de cămară ea este denumită „odalház" — casă dinapoi, termen împrumutat din limba maghiară, iar în alte zone etnografice purtînd denumiri diferite ca: dolie, dosar, poiată etc.[13].

Dimensiunile caselor sînt de proporţii impresionate, ele putînd ajunge pînă la 12—14 m în lungime şi 6,50—7 m în lăţime. Tîrnaţul are de regulă în lăţime 1,25—1,70 m. Cele două încăperi, casa dinainte şi casa dinapoi, cu tindă la mijloc, sînt egale între ele ca mărime. Diferenţierea făcîndu-se remarcată doar în destinaţia fiecăreia. Prima este folosită ca şi casă de curat, destinată păstrării hainelor, textilelor de casă şi primirii oaspeţilor, iar cea de-a doua locuirii curente. Din cauza acestei destinaţii, diferă şi numărul ferestrelor. La casa dinainte, în toate cazurile s-a observat prezenţa a patru ferestre, două la fronton, una la faţadă şi una de dimensiuni mai reduse, în peretele din dos, iar la casa dinapoi numai trei, cîte una la faţadă şi peretele lateral şi la fel ca şi la casa dinainte, una mai mică în peretele din dos. În caz că în casa dinapoi, la peretele din dos apare şi cămara, fereastra poate fi înlocuită printr-un orificiu de aerisire.

Cele trei uşi, de intrare în tindă şi în cele două „case", nu comportă nici un fel de deosebiri de restul caselor avînd planul tradiţional, compus din trei încăperi, intrarea în cămară, în cazul casei cu patru încăperi, este situată la mijlocul peretelui median al casei dinapoi.

Cămara, ca o construcţie de sine stătătoare în cadrul gospodăriei codreneşti sau din lunca Someşului, nu constituie un fenomen generalizat. La casele şi gospodăriile care fac obiectul acestei lucrări, ea este în întregime absentă. Apare, în teritoriul cercetat, abia la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului nostru, dar şi atunci la modul foarte izolat.

Interiorul acestei categorii de plan de casă din zona etnografică Codru şi lunca Someşului, chiar şi în cazul construcţiilor cu patru încăperi este organizat atît în casa dinainte, cît şi în casa dinapoi, după tipicul

[10] *Arta populară românească*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1969, p. 109.
[11] T. Bănăţeanu, op. cit., p. 64.
[12] Ibidem, p. 61.
[13] Ion Vlăduţiu, *Etnografia românească*, Bucureşti, 1973, p. 166.

casei românești. În tindă se află cuptorul cu hornul deschis, iar în cele două încăperi alăturate cîte o vatră în colțurile din spate și lipit de tindă. Ieșirea fumului din cele două vetre se face prin hornul deschis, care este totodată și un horn colector.

La casa dinapoi, porțiunea de perete dintre ușă și vatră, în partea superioară are o nișă, iar în cea inferioară o gaură pentru intrarea sau ieșirea pisicilor. Această gaură apare și în partea stîngă a ușii de intrare în tindă. În continuarea vetrei, în ambele încăperi, în colțul opus, se află patul, iar colțul format de peretele lateral și cel al fațadei este consacrat laviței cu spate și al mesei. La peretele din dosul ușii se fixează podișorul sau dulăpiorul-„armărăul".

În casa dinapoi, spre deosebire de cea dinainte poate apare și cel de al doilea pat, care se pune la peretele dinspre fațadă, în continuarea laviței.

O particularitate a acestei case codrenești și din lunca Someșului o constituie prezența deasupra ușilor de intrare, din tindă, în ambele încăperi, a unei ferestre înguste de lățimea ușii. Prezența acestor ferestre se datorează întunicimii tinzii care s-a produs datorită podirii acesteia.

Pe lîngă acea impresionantă simetrie a planului care nu apare în restul zonelor etnografice din nordul Transilvaniei decît la începutul secolului XX[14], casa codrenească și din lunca Someșului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, constituie una din realizările cele mai semnificative de arhitectură populară din lemn de la noi din țară, precum și pe plan european. Același lucru se poate spune și despre marea desăvîrșire, cu care sînt realizate diferite volume ale construcțiilor: lățimea încăperilor și a tîrnațului, lungimea casei, înălțimea acoperișului și a pinionului etc.

Fiind o construcție din lemn, casa codrenească și cea din lunca Someșului se poate pune pe același plan cu cea maramureșeană, în privința însușirilor sale artistice[15], transpuse pe toată porțiunea tîrnațului și la pinioane, în primul rînd pe cel dinspre uliță (fig. 4). Nu întîmplător unii informatori, proprietari ai acestor construcții reproduc vorbe strămoșești că: „meșterii lucrînd la o astfel de casă, mîncau o pereche de boi"[16]. Deosebirea între casele din cele două zone constă doar în fundalul pe care contrastează registrul ornamental al tîrnațului, la casa codrenească pe fațadă tencuită și zugrăvită în albastru închis, iar la cea maramureșeană pe fațadă cu fibra înnegrită a stejarului sau bradului. Gama motivelor ornamentale în relief sau săpate în fibra lemnului aproape că nu cunoaște deosebiri zonale[17].

---

[14] T. Bănățeanu, op. cit., p. 64.
[15] Ibidem, p. 64.
[16] I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, Ed. Meridiane, 1968, p. 31.
[17] Inf. Barbul Gheorghe, 72 ani, Pomi, nr. 329.

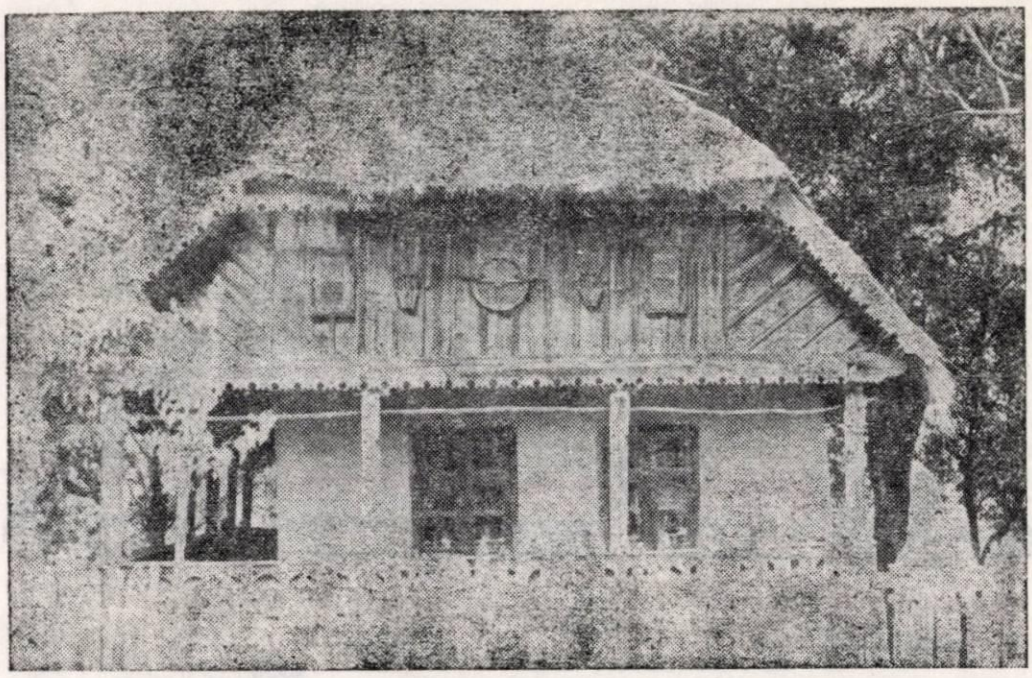

Fig. 4. Pinion de casă cu ornamente aplicate şi traforate (Homorodu de Sus).

Tîrnaţul casei codreneşti şi din lunca Someşului este alcătuit din mai mulţi stîlpi. Numărul acestor stîlpi depinde direct de lungimea tîrnaţului. În cazul tîrnaţului pe toată faţada casei numărul acestora poate ajunge pînă la nouă. Stîlpii se pot împărţi în trei porţiuni: cea inferioară, ocupată de la caz la caz de balustradă, de fapt şi cea mai mare, cea de la mijloc cioplită sau strunjită în volume geometrice şi porţiunea superioară, în care se introduc contrafisele „chituşii". Această ultimă porţiune poate fi mai mică decît celelalte două sau egală cu cea inferioară. „Chituşii" făcînd corp comun cu cununa formează între ele o arcuire mai puţin sau mai mult pronunţată. Cea pronunţată neîntîlnindu-se decît în Maramureş[18] şi în regiunea Zakarpatia — U.R.S.S.[19].

Contrafişele sînt fixate în stîlpi şi cunună, în două feluri: cu ajutorul scobiturii ce se face în ambele elemente sau prin tăieturi şi prinse cu cuie de lemn. Partea superioară a stîlpilor, împreună cu „chituşii", la fel ca şi cununa este ornamentată cu elemente decorative în relief sau săpate: torsadă, cercuri şi semicercuri, unghiuri, romburi, motivul dintelui, linii întretăiate, linii şerpuite etc. S-a remarcat că ornamentele săpate în fibra lemnului, la casa codrenească şi cea din lunca superioară a Someşului, se transpun pe cunună, pe două registre, iar cele în relief pe unul singur (Pl. LXXIII—LXXVI). În locul unde se îmbină „chituşii" cu stîlpii de tîrnaţ, pe toată porţiunea tîrnaţului se pune o prăjină lungă

[18] I. D. Ştefănescu, op. cit., p. 37.
[19] P. I. Makusenko, *Narodnaia dereviannaia arhitektura Zakarpatia*, Stroyizdat, Moscova, 1976, p. 32 şi fig. 21.

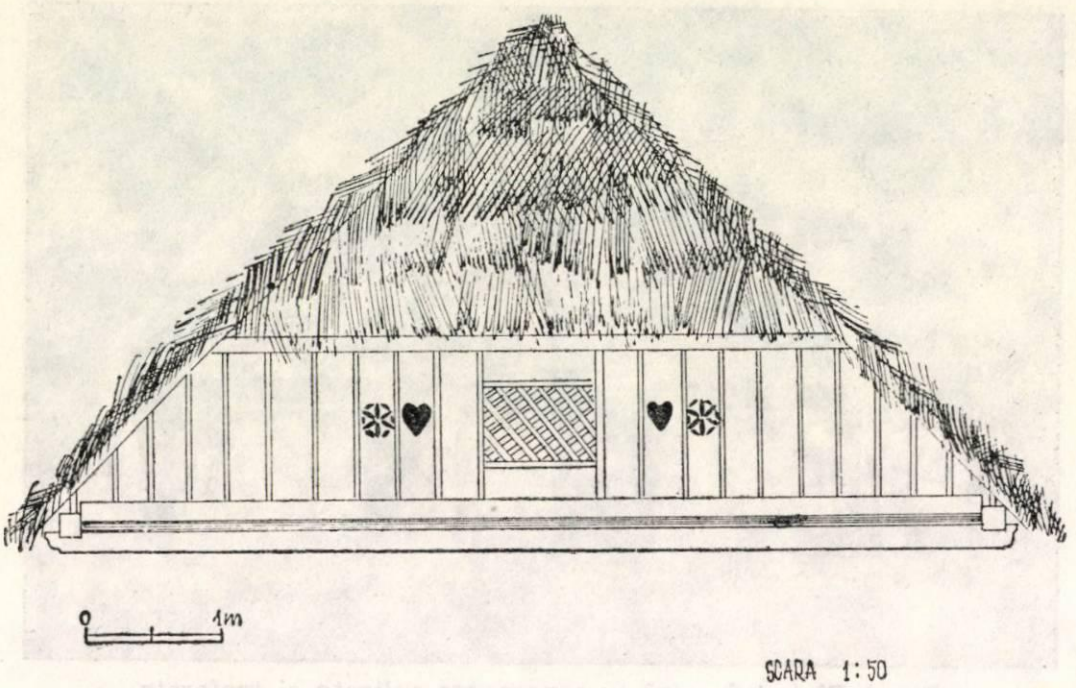

Fig. 5. Pinion din scîndură de brad cu motive traforate (Apa).

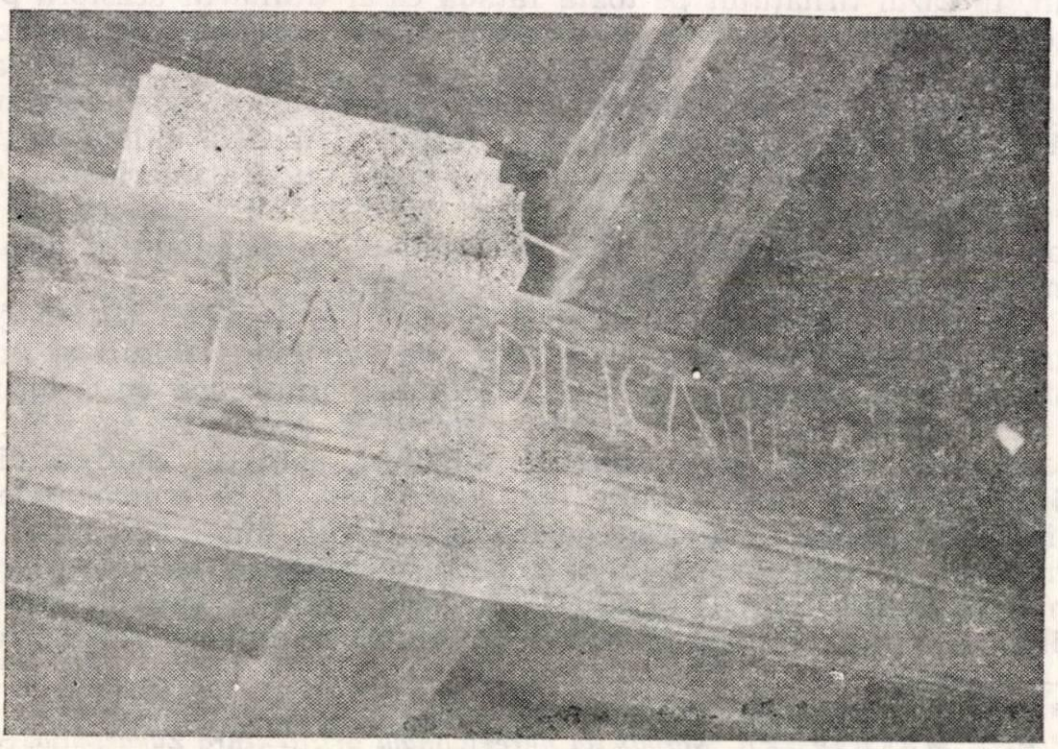

Fig. 6. Fragment cu incripţie de pe meşter-grindă (Apa).

de brad sau în lipsa bradului din alte esențe lemnoase. Pe această prăjină se pun la uscat diferite obiecte textile.

Un alt element din cadrul fațadei casei codrenești și a celei din lunca Someșului cu valori artistice deosebite, care însă se întîlnește mai rar este cadrul de la ușa principală de intrare. Interesant de remarcat că gama de ornamente cu care s-a întîlnit ochiul privitorului pe cunună și stîlpii de tîrnaț spre a se evita orice monotonie, aici este completată cu noi elemente ornamentale și cu o nouă organizare a lor.

Ultimul aspect exterior cu valori decorative la această categorie de case, care se cere a fi amintit este frontonul. Acest element constructiv, dacă este realizat din scîndură cel mai des din brad, are în partea inferioară, deasupra cununii, elemente decorative obținute prin traforare care se armonizează la modul cele mai reușit cu restul decorului de pe tîrnaț (fig. 5).

În interior, casa codrenească și casa din lunca superioară a Someșului, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe meșter grindă au un decor alcătuit din cruci și rozete care simbolizează străvechi credințe populare sau texte ca de pildă, la casa nr. 357 a lui Petric Vasile din Pomi: „Acestu edificiu sau edificatu în anul 1864 (fig. 6). A lui Faje Ioanu Maestrului au fostu Giorgiu Miklosiu". La o altă casă, cea cu nr. 346 a lui Barbul Gheorghe tot din aceeași localitate alături de inițialele fostului proprietar, Barbul Teodor, ni se fac cunoscute și numele a încă trei meșteri populari. Acest text se prezintă în felul următor: „B.T. Maister Ștefan și Rusu Nicoara și Simon Ioan 1870". Fără a mai continua șirul acestor exemple deducem că pe teritoriul cercetat în a doua jumătate a sec. XIX-lea și-au desfășurat activitatea mai mulți iscusiți meșteri populari. Unii dintre ei fie din modestie, fie din alte motive nu și-au încrustat numele pe meșter-grindă. Textele de pe meșter-grindă afară de semnificația amintită constituie și o adevărată valoare lingvistică. Ornamentația de pe meșter-grindă, în aparență foarte modestă, la casele unde apare, vine să completeze alături de mobilier, textile, ceramică și icoane, atît de valoros decor arhitectonic al locuinței populare românești din nord-vestul României.

*

Structura ocupațiilor care s-a conturat în zona etnografică Codru și lunca Someșului în anii care au urmat după revoluția din 1848, și din care remarcăm cea legată de cultivarea intensivă a pămîntului, creșterea vitelor mari și oilor, a dat naștere nu numai locuințelor de proporții și de valoare arhitecturală impunătoare, ci și construcțiilor anexe corespunzătoare.

În ordinea importanței gospodărești și a valorii arhitecturale, șura se situează pe primul loc, fiind urmată de grajdul și cotețul pentru porci.

Șura are forma dreptunghiulară și este de proporții impresionante. După înfățișare se poate lega de construcțiile similare central-europene

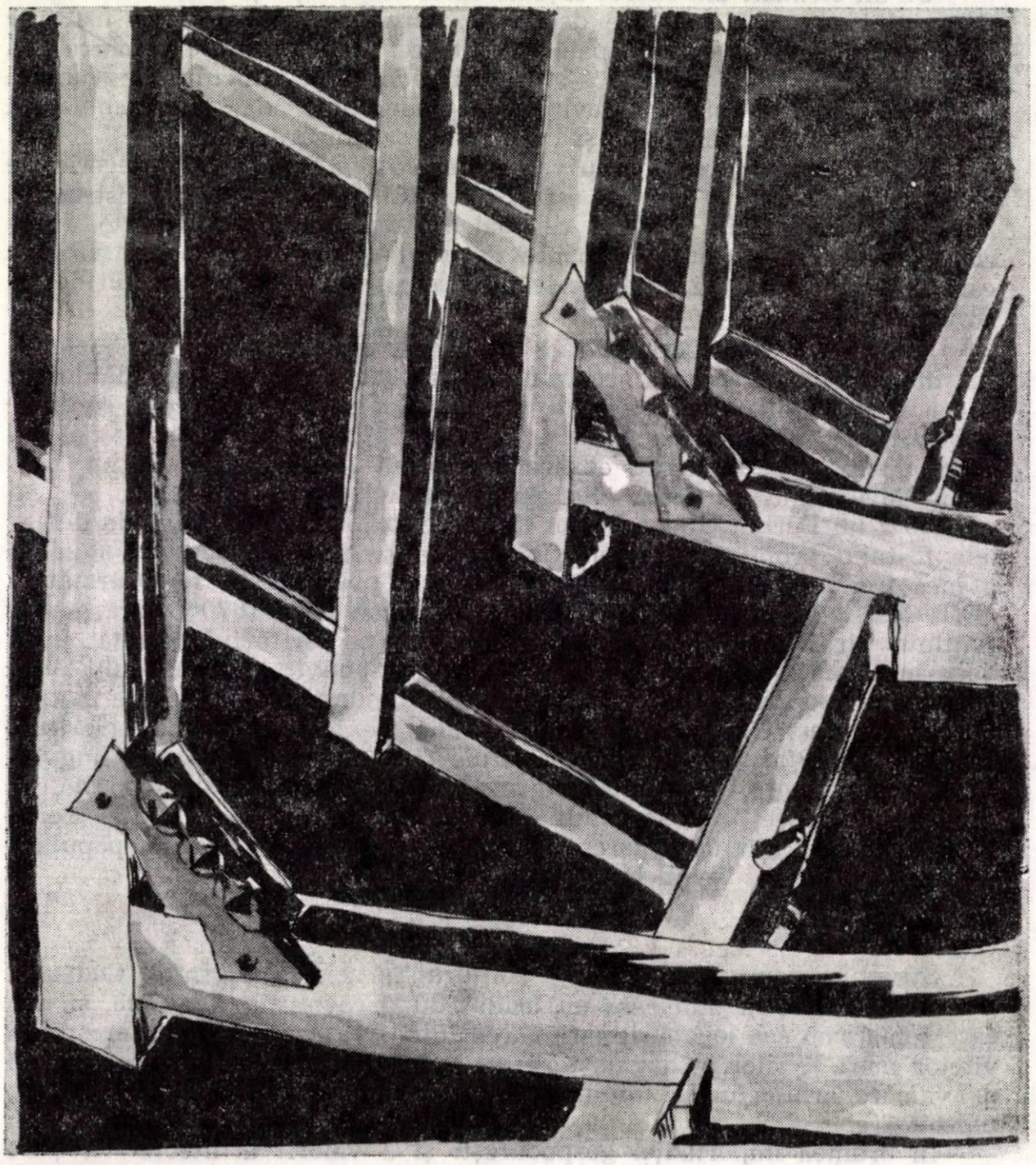

Fig. 7. Furcile de sură (Pomi)

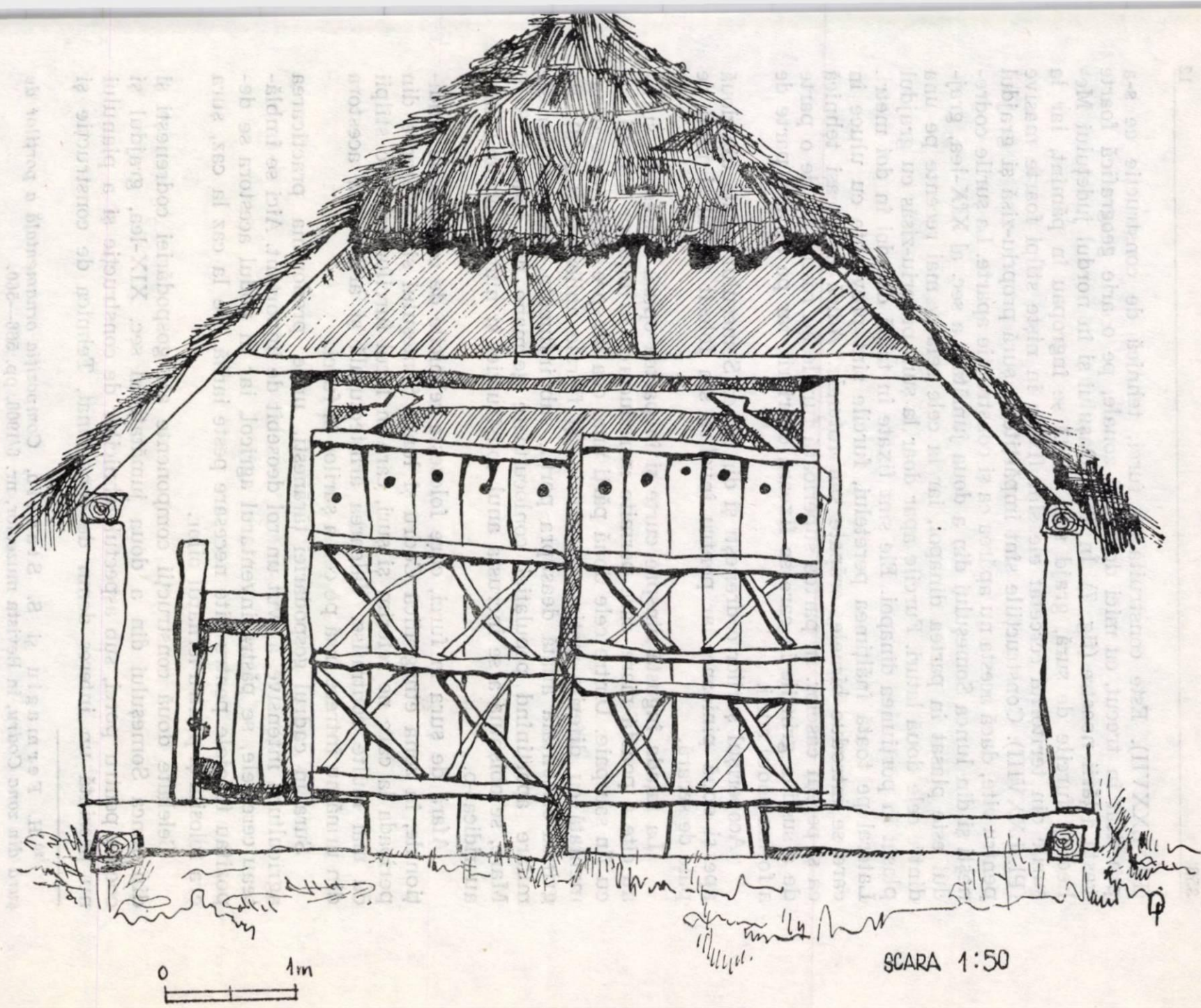

Fig. 8. Poartă de șură (Pomi).

(Pl. LXXVII). Este construită în furci, tehnică de construcție ce s-a practicat în trecut, cu mici deosebiri zonale, pe o arie geografică foarte vastă a țării noastre (fig. 7). În Țara Oașului și în nordul județului Mehedinți furcile de șură, grajd sau poiată se îngropau în pămînt, iar la șurile din teritoriul cercetat ele sînt fixate în niște stîlpi foarte masive (Pl. LXXVIII). Construcțiile sînt împărțite în șură propriu-zisă și grajdul pentru vite, dacă acesta nu apărea ca și construcție aparte. La șurile codrenești și din lunca Someșului din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, grajdul este plasat în partea dinapoi, iar la cele relativ mai recente pe una dintre cele două laturi. Furcile apar doar la șura propriu-zisăs cu grajdul plasat în porțiunea dinapoi. Ele sînt fixate în talpă din doi în doi metri. Lateral pe toată înălțimea peretelui, furcile sînt prevăzute cu uluce în care se introduc bîrnele, crăpate sau rotunde. Adică în aceași tehnică ca și pereții caselor. În partea superioară furcile au rostul, pe de o parte de a susține grinzile în care se fixează căpriorii, iar pe de altă parte de a forma podul șurii.

Acoperișul șurilor codrenești și din lunca Someșului consta din două ape și două pinioane, iar pentru învelire s-a folosit stuful și jupii de paie de secară.

La fațada îngustă dinspre curte și în partea opusă a acesteia, șurile au cîte o poartă mare, care permite introducerea în interior a unui car cu fîn sau paie. Dintre cele două părți una, cea dinspre curte, este ornamentată cu diferite motive geometrice și florale aplicate[20] (fig. 8). Pe grinda orizontală aflată deasupra porții, sub influența construcțiilor similare aparținînd populației conlocuitoare germane din județul Satu Mare, se obișnuia a se încrusta anul construcției și numele acelora care au ridicat-o.

Afară de șura în furci, care folosește tehnicile de construcție tradiționale, în zona etnografică Codru și lunca Someșului sînt prezente din perioada la care ne referim și șuri, care în locul furcilor folosesc stîlpii cu mai multe contrafise. Valoarea arhitecturală și artistică a acestora din urmă nu întrece însă pe cea a șurilor în furci.

Șura în cadrul gospodăriei țărănești, unde predomina practicarea agriculturii intensive, a avut un rol deosebit de important. Aici se îmblăteau cerealele, se păstra inventarul agricol, iar în podul acestora se depozitau furajele pentru vite necesare peste iarnă. De la caz la caz, șura era folosită și pentru iernatul oilor.

Celelalte două construcții componente ale gospodăriei codrenești și din lunca Someșului din a doua jumătate al sec. XIX-lea, grajdul și cocina pentru porci, sub aspectul tehnicilor de construcție și a planului nu prezintă un interes demn de consemnat. Tehnica de construcție și

[20] H. Fermagiu și S. Stanciu, *Compoziția ornamentală a porților de șură din zona Codru*, în Revista muzeelor, nr. 6/1968, pp. 566—560.

materialul de construcție sînt asemănătoare cu cele ale caselor și șurilor. Singura mențiune ce se poate face este legată de faptul că prezența grajdului sub forma unei construcții de sine stătătoare, în cadrul gospodăriei, făcea posibilă absența acestuia din interiorul șurii. În această situație, șura a fost folosită și pentru iernatul oilor.

Cocina pentru porci, apărea întotdeauna ca și o construcție separată, iar dimensiunile ei fiind foarte variate. La familiile țărănești înstărite această construcție a constat din două spații cu două intrări separate. Era tencuită în interior și exterior. Aceasta atît datorită tehnicii de construcție, în special a pereților, cît și pentru protejarea animalelor de intemperii de peste iarnă.

Prezentarea detailată a celor mai importante construcții: casa, șura și grajdul din zona etnografică Codru și lunca Someșului din a doua jumătate a sec. al XIX-lea ne oferă, pe de o parte, o imagine asupra structurii ocupațiilor, iar pe de altă parte gradul la care a ajuns meșteșugul și arta meșterilor codreni în construirea caselor și acareturilor. Același lucru se poate spune și despre lăcașurile de cult, bisericile de lemn, care însă au format obiectul unui studiu.

Decorul acestor construcții de lemn, a caselor și acareturilor de lemn, tratarea sa robustă în volume și reliefuri puternice le situează nu numai alături de cele mai reprezentative creații de acest gen din nord și nord-vestul României sau din țară, ci și pe plan european.

L'ARCHIECTURE POPULAIRE DE CODRU ET DU SOMEŞ PENDANT LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

(Résumé)

Ce travail présente l'architecture populaire du téritoire examiné: des maisons et des dépendances d'une grande valeur architecturale. L'apparition de ces constructions est étroitement lié aux nouvelles relations qui apparaissent dans la société du village transylvain aprés la révolution de 1848. On mentionne, en rapport avec les zones voisines les techniques de construction et les materiel de construction, les types de plans de maisons, (le nombre des pièces), la position de la véranda, et on met en évidence les motifs ornamentaux, présents tout d'abord aux maisons.

Des dépendances la plus importante est le hangar. On décrit la technique de construction du hangar en fourche, en montrant en même temps le téritoire répandu.

L'apparition et le developpement des dependances dans les ménages est aussi lié aux occupations dans la pré supérieure du Someş et dans la zone ethnografique de Codru, pendant la deuxieme moitié du XIXe siècle.

CASTELUL DE LA MEDIEȘUL AURIT — MONUMENT AL RENAȘTERII TRANSILVĂNENE

ERDÖS IUDITA

Renașterea în Transilvania constituie un fenomen artistic aparte cu o deosebită personalitate și originalitate, cu forme specifice de o rară frumusețe — produs al unei îmbinări armonioase a elementelor renașterii italiene și al tradițiilor locale.

În veacurile al XVI-lea și al XVII-lea s-au ridicat numeroase cetăți și castele de o mare diversitate arhitectonică și decorativă, construcții din care astăzi se mai păstrează doar cîteva.

Cercetările sistematice din domeniul artei renașterii transilvănene datează de cîteva decenii, perioadă în care s-a reușit să se reconstituie numeroase elemente esențiale ale stilului, în condițiile specifice de dezvoltare din Transilvania. Cu toate acestea și astăzi cercetătorul este pus în fața multor probleme, în special în cazul monumentelor din secolul al XVII-lea, probleme ce derivă din diversitatea arhitecturii și a metodelor de construcție din această perioadă.

Monumentul pe care ni-l propunem să-l prezentăm în mod succint — castelul de la Medieșul Aurit — constituie și astăzi, deși în stare avansată de ruină, una dintre cele mai remarcabile construcții nobiliare în stilul renașterii din Transilvania secolului al XVII-lea. Valoarea deosebită a castelului constă și în faptul că în ciuda vicisitudinilor timpului și a reconstrucțiilor ulterioare, acestea nu au modificat elementele arhitectonice esențiale ale monumentului, păstrîndu-și astfel neschimbat aspectul inițial din secolul al XVII-lea.

Formele caracteristice stilului, „simetria planimetrică și distribuția logică a accentelor îi conferea construcției tocmai acel echilibru și acea închegare monumentală, datorită cărora clădirea fusese considerată, pe drept cuvînt, ca un exemplu reprezentativ al renașterii transilvănene“[1].

Castelul a fost ridicat pe locul unei cetăți pomenite în secolul al XIII-lea, în împrejurări în care s-a putut formula ipoteza legată de exis-

[1] Vătășianu Virgil, *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București, 1971, p. 164.

tența pe acest loc a unei cetăți de pămînt încă din a doua jumătate a secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea[2].

Cetatea de la Medieș — cunoscută în documente sub denumirea de castrum Megyes sau castrum Megessala, făcea parte din voievodatul bihorean condus de Menumorut[3]. De altfel în secolele X—XIII în întregul voievodat al Transilvaniei erau răspîndite astfel de cetăți de pămînt — așezări întărite. În ținuturile nord-vestice ale Transilvaniei se cunoaște existența cetății Sătmarului (castrum Zothmar), la începutul secolului al X-lea și a cetății Medieș (castrum Megyes), întemeiată probabil la sfîrșitul secolului al X-lea[4].

Săpăturile arheologice efectuate de Muzeul județean Satu Mare în cursul anilor 1970 și 1971, la castelul de la Medieșul Aurit, au adus o importantă contribuție la demonstrarea existenței acestei cetăți de pămînt. Pînă în prezent au fost scoase la lumină un val de pămînt ars la roșu, la o adîncime de 3 m, ce înconjoară de jur împrejur castelul, precum și bulgări de pămînt ars, cu urme de nuiele — elemente caracteristice cetăților de pămînt construite în jurul secolului al X-lea și al XI-lea. Tot cu această ocazie s-a dezvelit și un fragment de zid ce a aparținut cetății medievale din secolul al XIII-lea, pe urmele căreia a fost construit castelul.

În cele ce urmează nu dorim să facem o prezentare detaliată a istoricului cetății, însă este necesară menționarea faptului că istoricul Szirmay Antal[5] ne oferă date legate de proprietarii cetății și ai domeniului Medieșul Aurit în decursul evului mediu, precum și informații prețioase legate de aspectul cetății feudale din secolul al XIII-lea.

Această cetate feudală, în secolul al XV-lea ajunge în cele din urmă în proprietatea familiei voievodale a Bathoreștilor, familie de care se leagă propriu-zis premisele viitorului castel. Cetatea sub forma în care se prezenta, precum și dimensiunile relativ modeste, nu corespundeau pretențiilor unei familii voievodale, drept pentru care pînă în secolul al XVII-lea ea a fost neglijată, începînd chiar să se ruineze.

La sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea și în Transilvania se făcea tot mai simțită necesitatea construirii unor reședințe nobiliare, care să facă față atît progresului tehnicii militare cît și pretențiilor de lux ale nobilimii. Folosirea armelor de foc, în special utilizarea tot mai frecventă a tunurilor cu ocazia asediilor cetăților, au demonstrat că vechile fortificații nu mai corespundeau noilor condiții. Toți acești factori au fost determinanți în dezvoltarea arhitecturii nobi-

---

[2] Pall Francisc, *Românii din părțile sătmărene (ținutul Medieș) în lumina unor documente din 1377*, în *Anuarul Institutului de istorie* din Cluj, XII, 1969, p. 20; Sever Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice din anul 1970 la Medieșul Aurit — Castel*, în *Crisia*, 1974, 4, p 101—106.

[3] Pascu Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, București, 1971, p. 43.

[4] Pall Francisc, op. cit., p.

[5] Szirmay Antal, *Szatmár vármegye fekvése és polgári esmerete*, vol. II, Buda, 1810, p. 315.

liare, influențînd în mod direct construcția cetăților și castelelor într-o manieră nouă, modernă, vechile cetăți suferind astfel transformări radicale. La sfîrșitul secolului al XVI-lea începe perioada de înflorire a arhitecturii nobiliare, ridicîndu-se în această perioadă marile castele de la Aghireș, Criș, Iernut, Racoș, Șimleul Silvaniei, Oradea, Dumbrăveni, etc.

În astfel de împrejurări ia naștere și castelul de la Mediețul Aurit între anii 1620—1657, întrunind în mod fericit toate elementele caracteristice ale stilului renașterii ce cucerise Transilvania: aspectul monumental, simetria planimetrică, interioare luxoase, cu tavane în casete pictate, fresce, tapeturi scumpe și covoare.

Noul proprietar al Mediețului, comitele Sigismund Lónyay, diplomat a lui Gheorghe Rákóczi I, reconstruiește vechea cetate după exemplul construcțiilor voievodale ale timpului, primind aspectul caracteristic de cetate--castel. Haina războinică a castelului, prevăzut cu bastioane este însă adaptată vieții civile.

În arhitectura renașterii, Transilvania a utilizat întotdeauna formele italiene, însă atît elementele structive cît și cele decorative cîștigă o notă aparte prin îmbinarea acestora cu tradiția locală. Castelele cu planuri regulate, patrulatere, prevăzute cu bastioane amplasate la colțuri, se bucurau de o mare popularitate, ele fiind construite în diferite variante și într-un număr mult mai mare față de cîte se mai păstrează astăzi. Aceste construcții vor influența gustul constructorilor chiar și în cursul secolului al XVIII-lea.

Sigismund Lónyay moare în 1648, înaintea terminării castelului, care astfel ajunge în stăpînirea principelui Transilvaniei Ioan Kemény, iar după moartea acestuia în proprietatea soției sale Anna Lónyay (fiica lui Sigismund Lónyay), în timpul căreia este terminată construcția.

Castelul are un plan patrulater (latura de sud avînd 53,60 m, iar cea de vest 45,70 m), ce închide o curte interioară, este prevăzut cu patru bastioane amplasate la colțuri, în formă de pană. Monumentul prezintă mai multe nivele: primul, un subsol jos, numai sub trei din cele patru aripi și anume sub cel de est, vest și sud. Deasupra subsolului se ridică un parter și două etaje. Aripa de nord și est a clădirii deasemenea, la fel și primul etaj, deasupra cărora se afla amenajat un sistem de apărare format dintr-un registru de guri de tragere. Astăzi acestea nu mai există, iar cele două aripi, atît cea de nord, cît și cea de est se află într-o stare avansată de ruină.

Pe latura de sud, care de altfel constituie fațada principală a castelului, deasupra porții se ridică un turn octogonal, care depășește ultimul etaj cu un cat.

Planul parterului și etajelor sînt identice. Cele trei caturi prezintă un pătrat, format din aripi cu un singur tract. Doar aripa de sud, la parter este întreruptă de pasajul carosabil al porții. În plan, prezența turnului octogonal se remarcă prin zidurile îngroșate în partea centrală a laturii de sud.

La încăperile de la parter accesul se face prin uși, care se deschid direct în curte. Încăperile din aripa de sud comunică în serie și răspund în pasajul porții. Accesul încăperilor de la etaj se făcea cu ajutorul unei scări de lemn, situată lîngă perete, pe partea dreaptă a intrării în curte și ajungea la foișoarele de lemn, care înconjurau de jur împrejur curtea interioară. Aceste foișoare la parter aveau stîlpi pătrați, zvelți și arhitrave, iar deasupra lor erau foișoarele de lemn. Deși astăzi aceste elemente nu se mai păstrează, presupunem că existența lor este demonstrabilă, cu atît mai mult cu cît planul parterului executat în 1941 de Lux Géza și publicat de Balogh Jolán[6], cuprinde numeroase dovezi în acest sens. În zidul clădirii dinspre curte se mai pot remarca urmele bîrnelor ce susțineau foișoarele de la cele două etaje. Deasemenea existența unor ancadramente de uși la etaj, pe fațadele dinspre curte, întăresc cele arătate.

Pe baza datelor adunate și publicate de istoricul Szirmay[7] se poate presupune existența în centrul curții a unei fîntîni, ceea ce ar putea fi posibilă, cu toate că nu deținem alte date certe în această privință.

O altă legătură dintre parter și etaj se realizează cu ajutorul unei scări în spirală, aflată în turnul de sud-vest, care probabil, n-a fost utilizată decît în anumite ocazii, fiind o scară secretă.

Încăperile parterului și etajului întîi sînt acoperite cu bolți cilindrice cu penetrațiuni, sistem utilizat cel mai frecvent la acest castel. Alteori, mai ales în încăperile mai mici (ca de exemplu la o mică încăpere din aripa de vest, la parter), se utilizează bolțile cilindrice sau în cruce (ca în cazul pasajului porții). La ultimul etaj erau utilizate sistemul de tavane din lemn.

Szirmay publică unele date cu privire la aspectul cetății înainte de incendiul suferit în 1707 (în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea), arătînd că în aripa de nord, la primul etaj se aflau o serie de încăperi destinate administratorului cetății, pîrcălabului și dorobanților care staționau în cetate. Tot aici sub o boltă puternică se afla o poartă mobilă deasupra căreia se ridica un turn de observație. Aceste date însă nu mai pot fi confirmate la fața locului, deoarece urme ale acestor elemente la aspectul actual al castelului nu se mai păstrează, el fiind reconstruit după 1740 de noul său proprietar, baronul Wesselényi Ferenc. Szirmay vorbește despre existența în aripa de nord și vest a unor încăperi destinate slujitorilor, bucătării și chiar încăperi și intrări secrete, ceea ce ar părea verosimil.

După incendiul din 1707, au fost date jos crenelurile[8], castelul fiind acoperit cu șindrilă[9]. Deasupra celor patru aripi acoperișul era în două

[6] Balogh Jolán, *A magyarországi négysarokbástyás várkastélyok*, în *Művészettörténeti Értesítő*, Budapest, 1954, nr. 2, p. 250.
[7] Szirmay Antal, op. cit., p. 317.
[8] Varju Elemér, *Magyar várak*, Budapest, f.a. p. 10.
[9] Bíró József, *Erdélyi kastélyok*, Budapest, 1940, p. 46.

Fig. 1. Portalul cu inscripție.

ape, iar turnurile de colţ şi turnul octogonal primea aspectul de piramidă cu patru şi respectiv opt laturi.

Faţadele castelului sînt tencuite. Un brîu ca element de articulare desparte etajul întîi de cel de-al doilea, înconjurînd clădirea.

Alte elemente decorative ale faţadei sînt ancadramentele ferestrelor, aşezate în registre la fiecare etaj. Pe faţada de sud, faţadă principală, se acordă o atenţie deosebită decorării ancadramentelor. La parter ferestrele sînt prevăzute cu ancadramente reduse ca deschidere. Tot aici este aşezată poarta principală, formată dintr-un arc semicircular, înscris în ancadramentul propriu-zis. Pornind dintr-un soclu puternic, decorat cu rozete de dimensiuni mari, două coloane angajate articulează portalul. Rozetele simple dar expresive se armonizează perfect la atmosfera de ansamblu a portalului, prezentînd analogie cu decorul fîntînii din cetatea de la Şimleul Silvaniei. Coloanele de formă tronconică sînt prinse din loc în loc de inele. De la al doilea inel coloanele sînt canelate, iar în partea inferioară canelurile conţin toruri. După un alt inel şi o mică porţiune canelată urmează capitelurile care se încheie cu cîte un abac. Deasupra lor se află o arhitravă cu inscripţie şi cornişe ce încheie ancadramentul şi care constituie de altfel şi baza frontonului triunghiular.

Cîmpul frontonului conţine un blazon familial[10] şi o inscripţie în dreapta şi în stînga lui[11]. Blazonul este încadrat într-o cunună de lauri de formă ovală, legată lateral cu cîte o panglică. La colţurile superioare se află două capete de îngeri cu aripioare, iar în itneriorul coroanei blazonului, un coif de cavaler medieval. Pe acesta se afla probabil armoariile familiei Lónyay, care nu se mai pot distinge clar. Frontonul la colţurile inferioare prezintă cîte un mic postament cu cîte un fruct de pin.

Deasupra axului porţii, dispuse pe înălţime, cele trei ferestre prezintă deasemenea frontoane triunghiulare, care se deosebesc între ele prin formele de detaliu. Ancadramentul ferestrei de la primul etaj, cu un pervaz profilat cu un tor şi talon, intercalate de cîte un listel, sprijină un chenar întors. În partea superioară a chenarului urmează antablamentul de triglife şi metope decorate cu cîte o rozetă. Cîmpul frontonului triunghiular conţine deasemenea ca motiv central, o rozetă prinsă într-o cunună de frunze. În cîmpul rămas liber spaţiul este decorat cu frunze şi flori stilizate.

Urmează brîul, ce desparte cele două etaje, după care un alt ancadrament cu un profil întors este prevăzut cu un antablament a cărui friză este decorată cu un meandru de lalele stilizate. Frontonul triunghiular ce îl găsim şi aici nu are cîmpul ornamentat.

---

[10] Un fragment de blazon din piatră de calcar a cărui amplasament nu se cunoaşte, a fost adus la Muzeul judeţean Satu Mare prin grija arheologului dr. Bader Tiberiu. Pe această cale îi aducem mulţumiri pentru informaţiile preţioase oferite.

[11] Cîmpul frontonului este prevăzut cu text în limba latină: ANNO D[OMI]NI MDCXXX MAG[NIFI]C[US] SIGIS[MUNDUS] DE LONIA COMES CO[MI]T[A]T[US] CRASNEN[SIS] A FUNDAMENTIS EXTRUXIT.

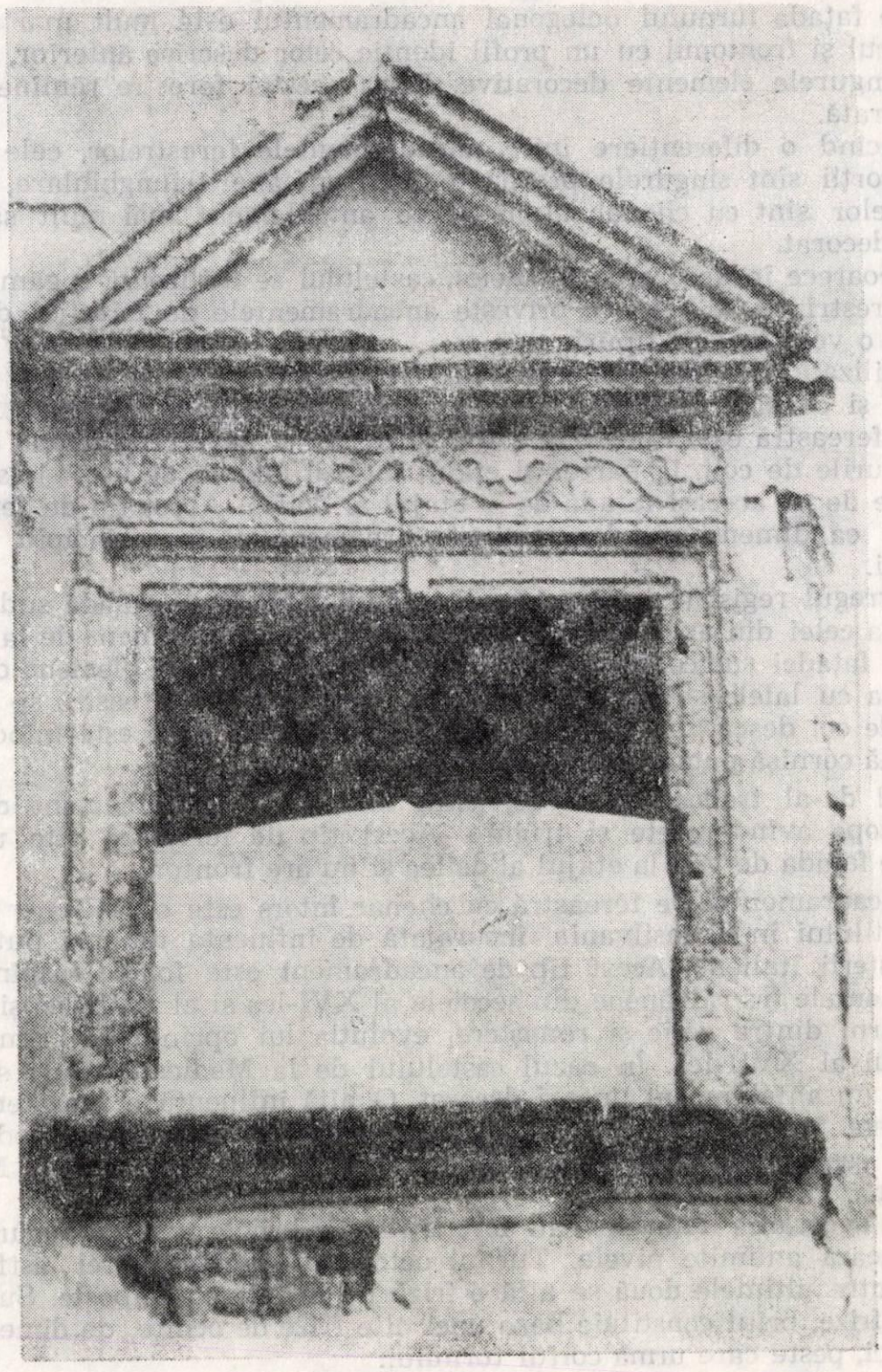

Fig. 2. Ancadrament de fereastră.

Pe fațada turnului octogonal ancadramentul este mult mai simplu. Chenarul și frontonul cu un profil identic celor descrise anterior, constituie singurele elemente decorative. Friza acestei ferestre rămîne plată, nedecorată.

Făcînd o diferențiere între ancadramentele ferestrelor, cele de pe axul porții sînt singurele prevăzute cu frontoane triunghiulare, restul ferestrelor sînt cu chenar întors și cu antablament mai mult sau mai puțin decorat.

Deoarece în decorarea fațadelor castelului se utilizează o gamă tipologică restrînsă, în ceea ce privește ancadramentele de ferestre, descrierea lor o vom face pe tipuri.

Utilizată cel mai frecvent este fereastra cu chenar întors, cu un pervaz și cornișă profilată, avînd antablamentul înalt, nedecorat. Acest tip de fereastră este folosit la etajul al doilea și parter pe fațada sudică, la turnurile de colț, la parter și etajul întîi al fațadei de vest și la unele ferestre de pe aceeași fațadă de la etajul al doilea. Acest tip de fereastră variază ca dimensiuni, dar motivele ornamentale în principiu rămîn aceleași.

Întregul registru de ferestre al etajului întîi de pe fațada sudică, cu excepția celei din axul porții și deasemenea un ancadrament de la etajul întîi al fațadei sudice, au deasupra chenarului întors ca element decorativ friza cu lalele stilizate în meandru. Acest tip de fereastră se deosebește de cel descris anterior prin lipsa frontonului, care este înlocuit cu o simplă cornișă puternic profilată.

Cel de-al treilea tip de fereastră este cel cu antablament decorat cu metope avînd rozete și triglife. Acest tip de fereastră este utilizat doar pe fațada de vest la etajul al doilea și nu are fronton.

Ancadramentul de fereastră cu chenar întors este o realizare a evoluției stilului în Transilvania, încurajată de influența tot mai puternică a renașterii italiene. Acest tip de ancadrament este foarte răspîndit la monumentele transilvănene din secolele al XVI-lea și al XVII-lea și apare la hotarul dintre gotic și renaștere, evoluția lui oprindu-se la mijlocul secolului al XVII-lea. În cazul castelului de la Mediașul Aurit se mai adaugă un antablament uneori decorat. O altă influență a renașterii italiene este fereastra cu fronton[12], soluție utilizată ulterior în mod frecvent la castele din Criș, Iernut, Sînmiclăuș, și cum am văzut la Mediașul Aurit.

La decorarea fațadelor au fost utilizate brîiele sau ciubucurile ce accentuează anumite nivele. Turnul octogonal prezintă trei astfel de brîie. Între ultimele două se află o friză de arcade cu imposte. Superior acestei frize, brîul constituie baza unei alte frize de ocnițe, de dimensiuni mai mici, peste care urma coiful turnului.

---

[12] Sebestyén Gheorghe, Sebestyén, V., *Arhitectura renașterii în Transilvania*, București, 1963, p. 60; presupune că această inițiativă a pornit de la un meșter toscan, ce activa în Transilvania, Domenico da Bologna.

În afara acestor elemente decorative pe fațade se utilizează și imitația în tencuială a pietrei de talie pentru muchiile corpurilor de clădiri. În ornamentarea interioarelor un rol important l-au avut ancadramentele de uși. Astfel în sala de la etajul întîi, deasupra porții, se află unul din aceste ancadramente, care lateral prezintă doi pilaștri canelați, cu un capitel de forma unei corole stilizate cu trei petale, asemănătoare frunzelor de stejar. Un antablament mult dezvoltat, realizat prin suprainălțarea a două frize, intercalate de un ciubuc, conține în primul registru două rozete ce flanchează un blazon. În dreptul pilaștrilor antablamentul este în rezalit avînd în partea inferioară patru picături.

Alte două ancadramente dispărute au fost publicate de Balogh Jolán[13]. Unul dintre aceste portaluri are pilaștri formați prin intermedierea unor cuburi de piatră rusticată, sprijinind antablamentul cu metope și triglife. La bază, triglifele au picături iar pe triglifele din mijloc se află un blazon. Frontonul triunghiular puternic profilat este așezat pe un registru de mici console, asemănătoare denticulelor. În cîmpul frontonului se află un element decorativ avînd forma unei scoici.

Celălalt ancadrament, dispărut, a fost ornamentat cu elemente vegetale stilizate. Pilaștrii laterali erau decorați cu cîte o frunză și o dublă corolă, așezată superior. Antablamentul era decorat cu un evantai din frunze de forme ovoidale, încadrate într-un dreptunghi. În partea superioară frunzele se adună într-un mănunchi și se termină în două volute. Acest ancadrament se încheie cu o cornișă profilată.

Pe fațada de vest se află arhitrava, presupunem a unui portal (după vechile descrieri se afla pe fațada de nord), care păstrează alături de inscripție o friză în centrul căreia se observă un blazon flancat de două motive decorative „vîrfuri de diamant", quadrifațetate și două rozete.

În ceea ce privește sistemul de fortificații, clădirea propriu-zisă a castelului a fost înconjurată de o incintă cu un șanț cu apă și poduri mobile. Dintre acestea astăzi se mai poate observa șanțul, care fusese căptușit cu piatră, consolidînd valul de pămînt dinspre castel. Urmele acestui zid de consolidare se pot observa și azi în trei puncte de jur împrejurul castelului, pe latura de sud, est și nord. Peste acest șanț există un pod mobil despre care ne vorbește și istoricul Szirmay[14]. Acest sistem de fortificații a fost distrus în timpul răscoalei lui Francisc Rákoczi al II-lea, în 1707, o dată cu incendierea castelului.

Astăzi monumentul nu mai păstrează decît două inscripții, dar presupunem că ele au fost mai multe. Una dintre ele se află pe fațada principală, iar alta pe latura de vest.

Prima inscripție, înserată în frontul și pe arhitrava porții principale, comunică numele fundatorului Szigismund Lónyay și anul 1630; cea de-a doua inscripție se păstrează fragmentar pe arhitrava de pe latura de vest.

---

[13] Balogh Jolán, *A renaissance épitészet és szobrászat Erdélyben*, în *Magyar Művészet*, Budapest, 1934, nr. 5, p. 141.

[14] Szirmay Antal, op. cit., p. 314.

Atît materialele de construcție utilizate, cît și tehnicile din această epocă impresionează prin varietatea lor.

În cazul nostru, materialul folosit pentru fundații este în primul rînd piatra. Se poate presupune că piatra brută necesară fundației a fost scoasă din Someș și din carierele învecinate. Pe lîngă aceasta o altă sursă de procurare a materialului de construcție, în special a pietrei, o constituiau în general ruinele vechilor clădiri. La construcția castelului de la Mediesul Aurit cu siguranță s-a reutilizat materialul provenit din vechea cetate medievală. Mai tîrziu, după 1740, cînd castelul a fost reconstruit, (suferind între timp două incendii, unul în 1668 și altul în 1707) materialul utilizat a fost cel provenit din construcția anterioară. Această ipoteză este verificabilă cu ajutorul ancadramentelor de uși și ferestre care au fost refolosite, precum și două ancadramente simple, cu muchii teșite de factură gotică ce provin probabil din clădirea anterioară.

Boltirea se făcea cu ajutorul cofrajelor. Zidurile după cum se observă și astăzi, sînt executate din piatră în asociație cu cărămidă, aceasta din urmă prevalînd. În ceea ce privește tehnica utilizată, era zidul cu piatra înecată în mortar în cazul zidurilor groase, iar la cele mai subțiri, piatra îmbinată cu mortar. Această tehnică de altfel este caracteristică arhitecturii secolului al XVI-lea și al XVII-lea. În această perioadă piatra mai era utilizată și în boltire, la ogive. De la acest sistem se trece la sistemul de bolți din cărămidă, mult mai ieftin și mai ușor realizabil, cum este și în cazul castelului de la Mediesul Aurit. La acest castel cărămida mai era utilizată și în realizarea arcurilor de descărcare de deasupra deschiderilor interioare sau de pe fațade.

Un alt material utilizat foarte frecvent pentru ancadramente, este calcarul dur. Piatra tăiată în blocuri mari era transportată la fața locului, unde urma să fie prelucrată de meșterii cioplitori[15].

În acoperirea spațiilor interioare se utilizează și tavanele de grinzi, uneori căptușite cu scînduri în special la etajele superioare. La castelul de la Mediesul Aurit, orientîndu-ne după resturile de grinzi păstrate, ne putem convinge că și acest castel a avut asemenea tavane de lemn.

Lemnul ca atare a fost utilizat în mod frecvent în construcțiile din această epocă, fiind un material ieftin, aflîndu-se în general pe toate domeniile feudale. La Mediesul Aurit, lemnul îl întîlnim la construcția foișoarelor ce înconjurau curtea interioară, la scări și la canaturile de uși și ferestre. Sarpanta acoperișului castelului era tot din lemn, iar pentru acoperire s-a utilizat șindrila.

În exterior castelul fusese tencuit (mortarul fiind preparat din var stins, nisip și piatră pisată), iar ca elemente de decor apăreau la colțuri unele detalii care imitau piatra de talie cu ajutorul tencuielii.

Pe lîngă aceste materiale nu trebuie omisă prezența fierului utilizat la confecționarea cuielor, zăvoarelor, balamalelor, fie ca material deco-

[15] Goldenberg Samuil, *Clujul în sec. al XVI-lea*, București, p. 104.

rativ la canaturile uşilor, executarea candelabrelor, sfeşnicelor sau a obiectelor cu caracter decorativ; de asemenea sticla sau coloranţii folosiţi la pictarea tavanelor şi a frescelor.

Putem deci remarca la acest castel utilizarea tuturor materialelor de construcţie specifice epocii, vizînd mai cu seamă edificiile nobiliare.

Se cunoaşte faptul că încă din secolul al XVI-lea construcţia cetăţilor şi castelelor sub îndrumarea unor meşteri, arhitecţi şi strategi italieni iau o mare amploare. Astfel ia naştere un nou sistem de fortificaţii a cetăţilor, după exemplul celor italiene, care aduc, după cum am văzut numeroase schimbări atît în ceea ce priveşte planimetria lor cît şi însăşi în întreaga construcţie a cetăţilor şi castelelor, schimbări ce sînt mai evidente la construcţiile din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Schimbarea esenţială intervine în primul rînd în planimetria cetăţilor. În decursul evoluţiei şi cristalizării planului se poate observa dispariţia împărţirilor asimetrice, determinate de necesitatea unor rezolvări practice, modelate în acelaşi timp după gustul şi fantezia constructorului. Planurile asimetrice sînt schimbate cu cele simetrice, cu o amplasare mai egală a corpurilor de clădiri, realizîndu-se în felul acesta o echilibrare mai armonioasă a suprafeţelor zidurilor. Astfel se împămînteneşte noul tip de castel de formă pătrată, simetrică, cu cîte un bastion la cele patru colţuri. Forma acestor bastioane variază de la o regiune la alta avînd forme pătrate, poligonale sau rotunde. Pe lîngă acestea la numeroase castele din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea întîlnim bastioane de colţ, care au planurile pătrate, dar neregulate, cu laturile neparalele şi neperpendiculare, alungindu-se sub formă de pană. Cu astfel de bastioane a fost prevăzut şi castelul de la Mediesul Aurit.

În cursul secolului al XVII-lea apare o nouă soluţie arhitectonică de proveniență italiană, condiţionată de schimbarea destinaţiei pur strategice a cetăţilor şi în scopuri civile, luînd naştere castelele-cetăţi, prin alipirea elementului caracteristic fortificaţiei — bastionul — de corpurile de clădire destinate locuinţelor. În felul acesta noul tip de castel devine reprezentativ pentru arhitectura renaşterii transilvănene din veacul al XVII-lea. Dintre castelele de acest tip care se mai păstrează amintim pe cel de la Aghireş, Iernut, Mediesul Aurit, Criş, Deva (Magna Curia), Dumbrăveni, Mănăstirea, Racoşul de Jos, Sînmiclăuş, Bonţida. În cazul acestor castele bastioanele mai păstrează în exterior aspectul unor clădiri fortificate, dar adăpostesc încăperi spaţioase cu ferestre largi. În acest sens o deosebită însemnătate o au bastioanele rotunde şi octogonale, unde formarea unui spaţiu central încăpător permite adaptarea interioarelor la principiile caracteristice renaşterii. La castelul de la Mediesul Aurit, cele patru bastioane de colţ în formă de pană formează rezalituri puternice, ele fiind subordonate turnului octogonal din faţada principală. Atît bastioanele cît şi turnul adăpostesc încăperi spaţioase, amplu luminate.

Tot un element al sistemelor de fortificaţii utilizate la Medieşul Aurit, dar de această dată cu rol decorativ, este cornişa crenelată[16]. Astăzi la acest castel se pot observa doar urmele crenelurilor la turnul octogonal, acestea fiind distruse cu ocazia refacerilor de după incendiul din 1707. După Gerevich Tibor cornişa crenelată de la Medieşul Aurit se aseamănă cu cea de la cetatea Bran [17], cu toate că arcatura scundă, îndesată, care se întinde deasupra ferestrei turnului porţii aminteşte mai curînd de cele ale castelelor din Slovacia[18].

După cum am văzut perioada de construcţie a castelului de la Medieşul Aurit, coincide cu primele decenii ale secolului al XVII-lea, adică perioada marilor construcţii din timpul lui Gabriel Bethlen, cînd majoritatea arhitecţilor erau italieni. În general proveniența meşterilor care au lucrat la construcţiile din această periodă intereseză în primul rînd pentru stabilirea originii stilului ornamentaţiei cu cornişă crenelată. În Transilvania începuturile ei trebuie căutate chiar la construcţiile principelui amintit, construcţii care erau legate de activitatea unui numit grup de meşteri. Deorece dintre aceste construcţii azi nu se mai păstrează nici una, nu se poate stabili în mod concret caracterul ornamentaţiei cu cornişă crenelată. Din documente se cunoaşte însă că principalii arhitecţi ai curţii princiare erau italieni, deci se poate deduce că împămîntenirea stilului provine chiar de la aceşti arhitecţi. Nu se cunoaşte însă în ce măsură alţi arhitecţi fie slovaci, polonezi etc., care lucrau în Transilvania au exercitat vreo influenţă în acest sens. Cert este că stilul cu cornişă crenelată şi-a croit drum prin însăşi construcţiile princiare, care au servit drept model pentru construcţiile nobiliare transilvănene. Acest stil apare şi dispare odată cu veacul al XVII-lea.

La castelul de la Medieşul Aurit pe lîngă creneluri, sistemului defensiv de fortificaţii îi aparţinea şi incinta cu şanţuri de apărare prevăzute cu poduri mobile, asemenea castelului de la Făgăraş.

Acoperişul de şindrilă a castelului păstrat pînă în anul 1945, dovedea încă odată rolul redus al sistemului de fortificaţii la acest castel.

Deşi aşezat destul de izolat în colţul nord-vestic al Transilvaniei, castelului de la Medieşul Aurit i se pot găsi numeroase analogii, în special în ceea ce priveşte planimetria, atît spre interiorul Transilvaniei cît şi spre Ungaria şi Slovacia.

Putem deci afirma, că din punct de vedere al planimetriei castelul de la Medieşul Aurit face parte dintr-o serie tipologică de castele de pe valea Someşului, avînd strînse legături prin numeroase elemente cu acestea, fiind construit prin utilizarea principiilor renaşterii veacului al XVII-lea, pe baza unui plan de formă regulată, simetrică, adus de meşteri

[16] Benkő Margareta, *Despre castelele transilvănene cu cornişă crenelată*, în *Buletinul monumentelor istorice*, 1970, nr. 1, p. 16.
[17] Gerevich Tibor, *Erdélyi magyar művészet*, Kolozsvár, 1940, p. 31.
[18] B. Nagy Margit, *Reneszánsz és barokk Erdélyben*, Bucureşti, 1971, p. 70.

italieni, care în decursul acestui veac activau în număr tot mai mare în Transilvania.

În ceea ce priveşte decoraţia exterioară a monumentului se poate constata că fără o abundenţă de elemente decorative, castelul de la Medieşul Aurit se caracterizează printr-o linie simplă, dar specifică. Silueta impunătoare a castelului cu un aspect chiar sever la prima vedere, aminteşte de tradiţia veacului precedent. Totuşi motivele decorative pe care le întîlnim farmecă prin graţia formelor de detaliu, prin prezentarea uneori chiar naivă a unor motive ornamentale.

Deşi în decursul veacurilor castelul a fost reconstruit de mai multe ori elementele ornamentale s-au păstrat, întrecînd în frumuseţe celelalte castele din aceeaşi epocă. Atît ornamentica deosebit de interesantă, precum şi ancadramentele de uşi şi ferestre executate din calcar, îşi păstrează şi astăzi, cu mici excepţii, locul şi forma iniţială.

Articularea pe orizontală printr-un ciubuc ce desparte în două registre primul şi al doilea etaj, formă de articulare ce se repetă şi la turnul octogonal de deasupra porţii, dubla friză de arcade oarbe din partea superioară a acestui turn[19], elementele de tencuială ce imită piatra de talie la colţurile clădirii[20], sînt cîteva elemente de ornamentică exterioară a castelului, care deşi extrem de simple, sporesc monumentalitatea construcţiei.

O atenţie deosebită merită acordată ornamenticii ancadramentelor de uşi şi ferestre, care aparţin ca morfologie tradiţiei veacului precedent. Motivul frunzei şi al meandrului, ca şi cel cu lalele, de la unele ancadramente de ferestre, precum şi portalul faţadei principale bogat ornamentat, dau din plin viaţă faţadelor. La această ornamentică însă trebuie remarcată influenţa elementelor decorative populare.

În cazul castelului de la Medieşul Aurit evoluţia elementelor decorative culminează cu ancadramentele de uşi din care azi se mai păstrează unul la etajul întîi şi portalul faţadei principale. La aceste ancadramente precum şi la alte două, azi dispărute, publicate de Balogh Jolán[21], se poate observa modul de utilizare a ordinelor arhitectonice ce au avut un rol important în renaşterea italiană.

Renaşterea transilvăneană utilizează ordinele arhitectonice numai ca decor al elementelor funcţionale, preferînd ordinul doric, rareori corintic (la ancadramente şi şemineuri), înlocuind deseori coloana cu pilastrul.

Pe baza analogiilor dintre ancadramentele de uşi ale castelului de la Medieş şi cele din casa Hecht din Sibiu (datat de Sebestyén în 1572), casa Wolphard-Kakas din Cluj, sau detaliile mormîntului lui Sükösd G. (datat în 1632, Muzeul de istorie din Cluj), se poate constata că provin din acelaşi mediu artistic, presupunem cel al şcolii de meşteri cioplitori clujeni

[19] Dubla friză de arcade oarbe este comparată de Gr. Ionescu cu ocniţele de genul celor folosite curent în arhitectura moldovenească.

[20] Acest element îl întîlnim şi la castelul din Gherla, la palatul Martinuzzi din Vinţul de jos, precum şi la castelul din Aghireş.

[21] Balogh Jolán, op. cit., p. 141.

și pot fi datate în deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea. Astfel pe semnele heraldice de pe portalul fațadei principale al castelului de la Mediesul Aurit este înserat anul 1630.

Putem constata deci că influența renașterii italiene, în special cea toscană și lombardă, ce apare la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, se remarcă în primul rînd în ciopliturile în piatră. Procesul ei evolutiv în Transilvania poate fi urmărit începînd de la formele cu caracteristici dorice, pînă la stilul floral de la sfîrșitul secolului al XVII-lea ale construcțiilor civile din Cluj și a castelelor din provincie (Mediesul Aurit, Șimleu, Sînmiclăuș, Vîrghiș, Borosneul Mic, etc.), la ciopliturile ancadramentelor de uși și ferestre.

Castelul de la Mediesul Aurit este un exemplu concludent pentru stilul renașterii, nu numai în decorația exterioară dar și în cea interioară.

În cursul veacului al XVII-lea, după cum am văzut, scopul strategic al castelelor cu tot aspectul lor de fortăreață se golește de conținut, transformîndu-se în reședințe nobiliare luxoase, palate confortabile. Aceasta a determinat în același timp și transformarea interioarelor corespunzător stilului renașterii, pentru a satisface pretențiile de lux ale nobilimii, aceste reședințe nobiliare devenind și lăcașuri ale culturii umaniste a epocii. Renașterea în general și cea italiană în special a avut o puternică înrîurire asupra nobilimii transilvănene, asupra formării gustului acestuia.

Modul de ornamentare a interioarelor, prin apariția tavanelor pictate, împărțite în casete, a frescelor, picturilor, a tapeturilor, covoarelor, a sobelor și șemineelor constituie o dovadă grăitoare în acest sens.

Tavanele pictate și aurite de la Mediesul Aurit[22] erau de o mare eleganță, dînd chiar numele castelului și a satului de „aurit". De asemenea se cunoaște și existența în două din încăperile acestui castel a două fresce: una reprezentînd figuri de animale, în așa numita „camera paradisului", (fiind încăperea preferată a castelanei Anna Lónyay) și cealaltă reprezentînd scene cu nimfe în încăperea denumită „Parnasus"[23].

Un alt element de decorație interioară era tapetul, utilizarea căruia era destul de rară în Transilvania în perioada de început a renașterii, răspîndirea lui remarcîndu-se de la începutul secolului al XVI-lea. Tapetul era importat din Italia, Franța, în primul rînd de curtea voievodală, tapete scumpe italiene găsindu-se doar pe alocuri în Transilvania, provenind în cea mai mare parte de la curtea regelui Ungariei, Matei Corvin[24]. Înalta prețuire a tapetului, precum și scumpetea și raritatea lui reiese chiar din testamentul stăpînului castelului de la Mediesul Aurit, Sigismund Lónyay din 1648, în care acesta cere moștenitorilor

[22] Szirmay Antal în lucrarea amintită face o descriere a ornamentației interioare a castelului, subliniind frumusețea tavanelor pictate și a frescelor.

[23] Nagy Margit, B., apreciază rolul, acestor fresce în contextul ornamenticii interioare a castelelor din sec. al XVII-lea.

[24] Nagy Margit, B., op. cit., p. 103.

săi să nu desfacă tapetul de pe pereții încăperilor. Se presupune de asemenea că la sfîrșitul secolului al XVII-lea tapetul existent în castelul de la Mediești Aurit era din mătase italiană[25].

Covorul era un alt element important în decorarea interioarelor pe care-l găsim și în castelul de la Mediș. Diferite inventare din Transilvania întocmite în cursul secolului al XVIII-lea și al XIX-lea relatează și despre inventarele din castelul de la Mediești Aurit, unde în timpul lui Kemény Simon se aflau depozitate un număr de 63 de diferite covoare[26]. De asemenea din cele relatate se poate observa o anumită predilecție pentru covoarele albe alături de cele orientale. Astfel în timpul aceluiași Kemény la castelul de la Mediești Aurit au existat 14 covoare albe.[27]

Aceste elemente de decorație interioară sînt doar cîteva la care există referiri documentare, dar sîntem convinși că în castelul de la Mediești Aurit interioarele erau bogat ornamentate nelipsind desigur mobilierul în stilul renașterii, picturile sau numeroase piese de artă decorativă.

Aceste elemente de decorație interioară sînt doar cîteva la care există referiri documentare, dar sîntem convinși că în castelul de la Mediești Aurit interioarele erau bogat ornamentate nelipsind desigur mobilierul în stilul renașterii, picturile sau numeroase piese de artă decorativă.

Din cele arătate pînă în prezent se poate remarca că monumentul prezentat atît ca decorație exterioară cît și cea interioară a constituit unul dintre castelele măreție și luxoase ale vremii.

Astăzi castelul ni se prezintă într-o stare avansată ruină, care împiedică o cercetare mai amănunțită. Cauza principală a degradării o constituie lipsa acoperișului. Bolțile de la etajele superioare în cea mai mare parte sînt prăbușite. Dintre cele trei nivele, parterul și etajul întîi se mai păstrează în mod parțial, ele existînd doar la aripa de sud și vest, iar etajul doi menținîndu-se doar pe aripa de sud. Restul corpurilor de clădire, respectiv aripa de nord și est se află într-o stare avansată de deteriorare, păstrîndu-se doar parțial zidurile exterioare.

Castelul a fost restaurat de mai multe ori; în 1740 s-au dat jos crenelurile și s-a pus un acoperiș simplu. După aceasta castelul a fost din nou părăsit, degradîndu-se mult. În 1940 este restaurat integral redîndu-se construcției strălucirea de odinioară. Astfel s-a menținut pînă în 1945 cînd a fost părăsit, fiind utilizat de trupele fasciste ca depozit de muniții. În timpul retragerii trupelor germane castelul a fost incendiat, distrugîndu-se în special aripile de nord și est.

---

[25] Idem, p. 104.

[26] Kemény Simon, *Aranyosmegyesi javaink inventáriuma, 1662,* în *Történelmi Tár,* Budapest, 1881, p. 780.

[27] *Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeirása, 1761,* în *Történelmi Tár,* Budapest, 1887, p. 381; 389; 390.

LE CHÂTEAU DE MEDIEŞUL AURIT MONUMENT DE LA RENAISSANCE TRANSILVAINE

(Résumé)

Construit pendant le XVII-e siècle, le château de M.A. est une plus remarquables constructions nobiliaires dans le style de la Renaissance de Transylvanie.

Le château est située sur le castrum Megessla du X-e siècle qui faisait partie du voïvodat de Menumorut. Il se caractérise par l'aspect monumental, le symétrie planimétrique, des intérieurs luxueus, avec des plafonds qui présentent des cassettes peintes, des fresques, des tapisseries de prix, des tapis des decorations de l'intérieur ont disparu au cours du temps, aujourd'hui ne restant que les murs, les piéces de même que les élements de décorations arhitecturelle de l'enterieur, desportails, des encadrements.

Le château appartient à la série des châteaux de Ghireş, Iernut, Criş, Bonţida, etc.

SEMNIFICAȚIA PERIOADEI SĂTMĂRENE (1908—1937) ÎN CREAȚIA LUI ALEXANDRU MOHI

NEGOIȚĂ LĂPTOIU

Deși au apărut în ultimul timp cîteva sinteze asupra fenomenului plastic atît de amplu și complex desfășurat la nivelul întregii țări, mai sînt încă multiple aspecte încă nesesizate sau abia amintite, ale căror semnificații depășesc sfera interesului local. Ne gîndim în primul rînd la cercetarea și valorificarea contribuției aduse de artiști pe care vitregia timpului i-a răspîndit prin localități unde posibilitatea de cunoaștere și afirmare era destul de limitată. Este cazul — între altele — a plasticienilor sătmăreni din primele decenii ale secolului al XX-lea care, cu excepția lui Aurel Popp[1], n-au ajuns încă în faza precizării aportului lor real la diversificarea mișcării noastre plastice.

În studiul de față ne vom ocupa de clarificarea semnificației perioadei sătmărene în creația lui Alexandru Mohi, perioadă împletită cu popasuri la Baia Mare (în vara anilor 1924—1927) și studii academice în cadrul Școlii de arte frumoase din Cluj (1926—1930). Născut în satul Derczin, din zona subcarpatică a Cehoslovaciei, în 23 martie 1902, Alexa-Alexandru se stabilește cu familia la Satu Mare, în 1908. Aici urmează cursurile școlare, încheiate prin absolvirea în 1920 a Colegiului reformat. Manifestînd încă din perioada cursului secundar reale calități și o constantă pasiune pentru culoare, desen sau modelaj, dînd întruchipare celor mai libere porniri ale firii, părinții acceptă, fără nici o undă de împotrivire, ca Alexa-Alexandru să dea curs unui destin artistic. Cum resursele familiare erau limitate, nu-și poate permite să urmeze imediat după bacalaureat cursul vreunei academii din străinătate, așteptînd ivirea prilejului favorabil în Transilvania. Pînă-n 1926 cînd apare acest prilej (o dată cu deschiderea cursurilor Școlii de arte frumoase din Cluj), desfășoară cu febrilitate o activitate pe diverse planuri: grafică, pictură, sculptură, artă publicitară, impunîndu-se astfel ca artist cu mult înaintea încununării gestului printr-un act oficializat. Nu-și fixează dintr-un început domeniul, lăsînd ca virtuțile cele mai autentice să se precizeze prin focul creației.

---

[1] Raoul Șorban-Banner Zoltán, *Aurel Popp* (monografie), București, 1968; E. Szabó Ileana-Negoiță Lăptoiu, *Expoziția retrospectivă Aurel Popp* (catalog), Muzeul de artă Cluj, 1968.

Din cele cîteva caiete de schiţe păstrate, presărate cu sute de desene în creion sau peniţă, surprinde multitudinea portretelor, prefigurînd parcă dominanta umană în ansamblul transfigurărilor sale. Cu o pronunţată siguranţă a liniei definea prompt şi simplu structura fizionomică. Rîvna exerciţiilor de-acum (efectuate după model, iar cînd prindea un album nu ezita să execute copii după maeştrii) s-a repercutat pozitiv asupra întregii sale activităţi, stăpînirea desenului fiind încă din tinereţe un bun cîştigat. Cu sinuozităţi baroce sau cu unduiri secesioniste erau transpuse pasiuni ale tinereţii, nelipsind nici ipostaze ale rigorii clasice în subiectele inspirate din mitologie (spre exemplu *Niobe*). Apare de asemenea curioasă la un începător concizia liniei şi implicit a expresiei din tuşurile în peniţă reprezentînd scene cu deţinuţi, executate prin anii 1922—23. Se poate sesiza aici un întreg registru afectiv, mergînd de la perfidie şi insolenţă pînă la resemnare.

Extrem de interesante sînt şi preocupările din domeniul artei statuare, pe care le abandonează însă după 3—4 ani din cauza dificultăţii transpunerii în material finit, la Satu Mare fiind greu de procurat piatră sau marmură, iar bronzul era un lux. Mai întîi au existat acele explozii ale fanteziei materializate prin incizarea cu băţul a lutului umed din albia Someşului. A urmat apoi plăcerea tactilă a modelării, într-una din zile fiind plăsmuit *Omul preistoric*, de dimensiuni reduse, 30×40 cm. Plimbat cu alai pe stradă, „minunea" trezeşte curiozitatea unui trecător, care nu era altul decît pictorul Andrei Littecki. O întîmplare care i-a sporit încrederea în posibilitatea afirmării, grăbindu-i cunoaşterea şi aprecierea publică. Experimentatul profesor, remarcînd nervul, forţa primară a expresiei, i-a sugerat să transpună mai multe exemplare în gips. A executat şase, care expuse în vitrina unei librării din centrul oraşului, au fost toate achiziţionate. Începutul era de bun augur! Încurajat de prima reacţie a publicului, dă curînd întruchipare unui subiect inspirat de mitologie: *Faun şi nimfă*, transpunînd prin diferenţieri de modelaj, stări antitetice: de sarcasm (faunul) şi reverie (nimfa). Din nou întîmpinat cu entuziasm!

Se preocupă apoi de portretistică. Aici însă, libertatea exprimării este prea des zăgăzuită de convenţiile genului. Cu toată reuşita unor rezolvări care oscilau între sobrietatea neoclasică (*Portretul tatălui, Cap de copil* sau *Bust de copil)* şi elanul romantic (*Cap de fată* — de un lirism suav, diafan şi *Nud feminin* — armonios, cu forme robuste, voluptuoase) entuziasmul n-a antrenat după el şi comenzile fireşti. În faţa tot mai evidentei zădărnicii a experimentului sculptural — în absenţa solicitărilor din afară — se dedică tot mai mult picturii, care rămîne în cele din urmă domeniul în care s-a consacrat. Nu trebuie să neglijăm, însă, faptul că familiarizarea cu jocul volumelor în spaţiu a adăugat un plus de vigoare, un simţ al construcţiei şi riguroasei arhitecturări a maselor în economia imaginii, amănunte valorificate mai tîrziu în funcţie de specificul limbajului pictural.

În lipsa unei îndrumări și program ferm, nici preocupările din domeniul picturii nu stau sub semnul unității de expresie. Dacă tușele tumultuoase din prima sa pictură trădau fervoarea sentimentului de care era cuprins *(Fată în peisaj),* cele mai multe din uleiuri păstrau respect formulei academice, prin monotonia clarobscurului și severitatea armoniilor stinse, de griuri, ocruri și brunuri terne (vezi *Portretul tatălui, Ziarist*). Alte lucrări de prin anii 1922—23 manifestă unele preferințe pentru ritmica decorativă secesionistă *(Pictor și model, Natură statică cu statuetă),* rezolvate cu un acuzat simț al concretului, prea sever în corectitudinea sa. În schimb, coerența dispunerii tonalităților în armonii mai vibrante, cu umbre transparente și lumini fremătătoare din compoziția *Fetiță în interior* (1922), amintește de libertatea facturii pe care o afirma tot mai mult pictura răzvrătitului Aurel Popp. Maestrul sătmărean s-a dovedit, asemenea lui Andrei Littecki, sensibil la frămîntările tînărului Mohi, invitîndu-l adesea în atelier sau luîndu-l în repetatele sale peregrinări prin Țara Oașului. Chiar dacă sub raport strict formal — aceste contacte — nu au avut consecințe decisive asupra modalității stilistice — îmbrățișate de Mohi, cele văzute și aflate în prezența acestui viguros spirit revendicativ i s-au imprimat adînc în memorie și pe retină, evocîndu-le mai tîrziu cu căldură și respect pentru adevăr: „... Nu era un om obișnuit... Era generos, un interlocutor excelent, dar oriunde îi plăcea să fie prima persoană (...). M-a primit deseori în atelierul său, chiar și-n locuința sa. L-am urmărit ca unul dintre elevi în excursiile sale mai lungi prin lumea Oașului. Desena oameni sau peisaje cu cretă colorată. Muncea mult, eu numai priveam cum apar de sub cretă peisajele de format mic și luminoase. Altădată, cînd m-a vizitat, mi-a spus: „nu linge suprafața; cu cît este mai frămîntată, cu atît este mai excitantă (...). Conturele pot fi de un deget (...). Prima dată este viața, apoi arta! Fără trăire nu se poate face pictură bună; cînd faci tablou de bătălie trebuie să te îmbraci soldat“[2]. De la Andrei Littecki — celălalt pictor sătmărean cu personalitate deja conturată, a aflat explicația luminozității din tablourile sale cu oșeni, deoarece „nu picta decît atunci cînd strălucea soarele“.

Voind să schimbe puțin climatul, atras și de mirajul băimărean, încă în vogă la vremea aceea, Mohi poposește în vara anilor 1924—1925 în orașul de la malurile Săsarului. Aici întîlnește o atmosferă plină de pitoresc, cu șevalete așternute la tot pasul, cu vitrine împodobite cu lucrări, divers concepute și rezolvate, care elogiau natura, subiect și profesor suveran. În lipsa unui program riguros și unitar, climatul artistic era departe de principiile social-progresiste ale întemeietorului Simion Hollossy — Corbul (1857—1918). Predomina viziunea naturalist-impresionistă, depășindu-se însă adesea maniera cîndva sacră a lui Bastien Lepage, prea incorsetată și legată de concretul și convențiile naturii. Ani-

[2] Alexandru Mohi, *Műhelynapló. Popp Aurel,* în „Utunk“, Cluj, septembrie 1975.

matorii acestei viziuni întemeiată pe sugestiile naturii (transpunînd respirația, cu rezonanță lirică, a mutațiilor atmosferice) erau Thorma János (1870—1937), Mikola András (1884—1970), Krizsán János (1886—1948). În schimb, ochiul putea să contemple în voie și o serie de pînze de o factură mai evoluată, modernă, cu accente și tensiuni expresioniste, oferite de pictura lui Alexandru Ziffer (1880—1962), Eugen Pascu (1895—1948), David Jandi (1893—1944) sau Nagy Oskar.

Fiecare lucrare în parte provoca o incitare a retinei, sugerînd noi relații și soluții pe linia formării unei culturi vizuale, indispensabile în procesul cristalizării propriei personalități. O asemenea cultură provoca un discernămînt al valorilor și-o apropiere de tendințele conforme cu structura intimă a sensibilității fiecăruia. Aici i s-a oferit pentru prima dată posibilitatea de a lua contact — prin intermediul reproducerilor, unele color — cu arta marilor maeștrii ai artei universale. A fost puternic impresionat de clarobscurul rembrandtian (o dovadă este *autoportretul* din 1927, expus și la retrospectiva din 1975), de limpezimea și prețiozitatea materiei picturale întîlnită la Velasquez și Vermeer. Îndeosebi, armoniile de o fascinantă strălucire din pictura maestrului olandez l-au obsedat îndelung, lăsîndu-și amprenta asupra naturilor sale statice, prin acea diafană vibrație a transparențelor.

Dar această admirație pentru maeștrii nu s-a constituit într-un sistem rigid și ermetic. Fixîndu-și șevaletul în mijlocul naturii sau în fața unor modele asigurate de Școala băimăreană, asculta atent îndrumările lui Thorma și Ziffer, întemeiate pe o bogată experiență. Pe primul l-a îndrăgit pentru tactul și calitatea sa didactică, iar pe cel de al doilea ca pictor. Răsfoind admirabilele însemnări autobiografice — efectuate de Mohi cu o pasiune constantă în timp, însemnări ce recomandă un spirit fin și cultivat — aflăm date extrem de importante asupra principiilor ce călăuzeau efortul de inițiere artistică desfășurat de acești reali protagoniști ai vieții plastice specifice mediului băimărean în perioada interbelică.

Așa cum se întîmplă adesea la cei care îndrumă pe alții, convingerile lui Thorma János erau mult mai evoluate decît soluțiile materializate în propria creație. Iată cîteva dintre ele, reținute și consemnate de către Mohi: „Nu e nimic mai trist decît o pictură care nu spune nimic. Pictorul nu este un zugrav, trebuie să comunice, să dea ceva: iubire, bucurie, măreție sufletească; dacă aceasta îi reușește pictura e bună. Dar nu se poate creea trîmbițînd, cu trufie, ci numai cu umilință și dăruire. Pictura nu este un lucru de mînă, ci de inimă". Așadar, desprindem deaici o caldă pledoarie pentru o artă a semnificației, în cadrul căreia afectivitatea să ocupe un loc central. Extrem de utile erau și recomandările ce vizau aspectul stilistic: „Fii scurt! Strălucirea vorbelor mari degenerează!" Evocînd o vizită efectuată în atelierul său împreună cu alți studenți aflați în practică, își amintește că în fața unui *Portret de femeie* „executat numai în pete de culoare, aparent neterminat", profesorul exclamase: „De ce să-l duc mai departe dacă am exprimat totul

în el. Trebuie avut mare grijă, deoarece *cum* este numai o problemă de exterior, este veşmîntul. Important este ca în acest veşmînt să fie şi om, prezenţa vieţii să se simtă aici". Ce mare adevăr pe care astăzi mulţi l-au uitat, fixînd pe prim plan problemele de limbaj şi exersînd astfel într-o direcţie speculativă, a formei fără sens! Altădată recomanda ca „desenul în cărbune să fie aerisit", negrul să dispară de pe paletă „neexistînd nici în natură", iar „albul să nu fie niciodată redat crud, ci în amestec, nuanţat". În ultima analiză toate aceste recomandări vizau intronarea în preocupările celor care se iniţiau a „cultului pentru muncă, temelia operei adevărate". Spirit receptiv, înclinat spre gestul adînc meditat, Alexandru Mohi s-a convins încă din vremea aceea de necesitatea perfectării şi stabilirii unui drum „pentru că numai aşa poţi evolua. Altfel rătăceşti, cu experienţe dureroase, fără folos. Iar aceasta nu numai că împiedică munca, dar poate şi distruge talentul".

La Alexandru Ziffer, pe care-l putea urmări pictînd în cele mai diverse ipostaze, l-a frapat libertatea facturii, dezinvoltura execuţiei. Iată cum şi-l imaginează în însemnările de care am amintit, cele referitoare la popasul băimărean fiind datate în 1937 şi publicate abia în 1972[3]: „Nu avea un subiect preferat, pentru el orice lucru putea deveni o temă, fiind că iubea cu pasiune culorile. La el modelul era doar o chestiune de culoare" care apărea „într-o înfăţişare individuală intensivă", proaspătă şi vie, încît lăsa impresia că este aşternută direct din tub. Şi evocarea se încheie cu o înflăcărată certitudine: „Pictura lui Ziffer reprezintă adevărata pictură". În această reacţie găsim motivaţia direcţiei moderne pe care a evoluat creaţia lui Mohi, maestrul său preferat încurajîndu-l spre o manifestare liberă a fanteziei, neincorsetată de canoane. Faţă de acestea el însuşi avea o mare aversiune, auzindu-l adesea exclamînd: „Opera bună nu se face după reţete. Lucrează cum îţi dictează inima".

Contactul cu ambianţa băimăreană rămîne semnificativ în biografia lui Alexandru Mohi şi datorită schimbului fertil de păreri şi prieteniilor durabile efectuate cu studenţii de la Academiile de artă din Bucureşti, Iaşi şi Chişinău, pe lîngă colegii săi clujeni. Picta de preferinţă alături de Petre Abrudan, Octav Angheluţă, Alexandru Ciucurencu, Zoltán Palffi şi Tasso Marchini, ale căror lucrări recomandau puternice individualităţi. În compania lor s-a simţit excelent, a lucrat mult, motiv pentru care pictura sa a primit, după propriea-i expresie „mai multă forţă".

Deşi de scurtă durată (efectuate după cum aminteam în vara anilor 1924—1927), popasurile de la Baia Mare au ajutat neîndoielnic la clarificarea multor dificultăţi, care apar inevitabil la începutul oricărei biografii de artist. Dar respectul pentru adevăr ne îndeamnă să amintim că acest proces de clarificare a opţiunilor şi plămădire a unei viziuni

[3] Alexandru Mohi, *Műhelynapló. Emlékezés Nagybányára*, în „Utunk", Cluj, 12 noiembrie 1972.

cu accente personale s-a efectuat în condițiile în care Alexandru Mohi urma cursurile Școlii de arte frumoase din Cluj (1926—1929, cu depunerea examenului de diplomă în 1930). Aici profesau artiști de prestigiul unui Catul Bogdan, Aurel Ciupe, Anastase Demian și Romul Ladea, familiarizați cu cuceririle artei moderne, pe care le-au introdus în ambianța artistică transilvană prin activitatea lor didactică și creatoare. Tactul, pasiunea și competența tinerilor profesori ai Școlii de arte frumoase din Cluj aveau să se reflecte curînd prin nivelul artistic al lucrărilor prezentate de elevi în expozițiile ce încheiau anul școlar. În cuprinsul unei cronici din 1929, Mohi era considerat „cel mai reprezentativ dintre absolvenți", cele trei lucrări expuse *(Studiu de nuduri, Nud de bărbat* și *Schiță de compoziție),* recomandînd un talent care „va fi un foarte bun pictor, dacă se va elibera de contactul prea puternic cu natura"[4].

După absolvirea Școlii de arte frumoase din Cluj, în urma unui concurs primește catedra de desen din cadrul liceului reformat din Satu Mare. Este momentul din care începe afirmarea constantă a propriei personalități. Acumulările anterioare, efectuate prin studiu temeinic, au fost asimilate și orientate pe făgașul unei formulări cu un tot mai accentuat și particular timbru al expresiei. Amintirea clarobscurului rembranthian rămîne undeva departe (vezi *Autoportretul* din 1927), asemenea tehnicii granulare, de o rafinată imobilitate din pînzele lui Vermeer van Delft sau Jean Batiste Chardin, pe care o încearcă în cîteva naturi statice (vezi, îndeosebi *Natură statică cu borcane,* 1929). Mai proaspete îi erau în memorie spiritul constructiv, dirijat de Catul Bogdan spre o statică monumentală, compoziția decorativă și ritmul linear specific stilisticii lui Anastase Demian sau reordonarea spectacolului naturii corespunzător logicii lăuntrice, întîlnită în pictura lui Aurel Ciupe. Nu este uitat nici Bastien Lépage, cu setea lui de concret (vezi *Băiat pe fond verde,* 1931).

Natură echilibrată, meditativă, adept al moștenirilor viabile, Alexandru Mohi își refuză excesele. Cu migală de artizan cizelează expresia pînă către limitele măiestriei. Pornind de la sugestiile naturii, ascultă glasul unui spirit ordonator care contrazice rutina și abilitatea conformistă. Motivului reprezentat după legile specifice ale artei figurative i se conferă acea respirație conformă cu logica lui afectivă. Din pretext devine semnificație. Întreaga perioadă a anilor '30 se consumă printr-un efort sistematic de conciliere a tradiției cu o nouă sensibilitate, cenzurată de intelect. Veridicul și culoarea locală suferă o metamorfoză în direcția reorganizării arhitecturale a spațiului. Are loc o simplificare a limbajului, eliberat de implicațiile narative în favoarea sintezei.

Ambiția finalizării unei asemenea modalități stilistice în atmosfera monotonă a unui oraș de provincie, trebuie considerat un gest de o primordială importanță în procesul de constituire a unui climat spiritual.

---

[4] R(ozalia) N(agy), *A Kolozsvári képzőművészti Főiskola növendékeinek kiállitása,* în „Ellenzék", Cluj, 11 iunie 1929.

Asemenea lui Aurel Popp, Alexandru Mohi a fost departe de gîndul mercantil de a transforma arta într-o sursă de venit, urmîndu-şi cu fidelitate, dar nu fără riscuri şi privaţiuni, propriul ideal, sfidînd orice concesii. Provocînd prin creaţia sa o extindere a culturii vizuale tradiţionale (amănunt de care a luat act publicul larg cu ocazia diverselor manifestări plastice sau în cadrul cursului de pictură ţinut în cadrul liceului, în timpul vacanţelor de vară), a efectuat operă de pionierat şi de aceea orice încercare de cuprindere într-o sinteză critică a procesului complex de modernizare a vieţii artistice pe întreg cuprinsul ţării, trebuie să releve — cu obiectivitate şi discernămînt — contribuţia unor asemenea energii, încă insuficient cunoscute şi apreciate. Lipsa cunoaşterii a fost determinată în bună măsură şi de izolarea voită sau fortuită în care şi-au desfăşurat activitatea în perioada interbelică. Integrarea lor cît mai activă într-un circuit valoric rămîne o problemă de stringentă actualitate. Limitîndu-ne la sfera transilvană, pentru perioada amintită, un asemenea act de valorificare critică revendică opera unui Flaviu Domşa, Alexandru Popp, Pericle Capidan, Eugen Gâscă, Constantin Dinu Ilea, Tasso Marchini, Coriolan Munteanu, Cornel Cenan, Alfred Macalik, Ács Ferenc, Walter Wiedmann, fraţii Profeta, ş.a.

Să urmărim acum — prin analiza cîtorva lucrări — mijloacele de exprimare. Nu are un motiv preferat. Sfera de inspiraţie se extinde asupra tuturor genurilor specifice picturii: compoziţia, portretul, peisajul sau natura statică. Exersînd pe aşa de diverse planuri ajunge ca rigoarea liniei din compoziţii şi portrete s-o întîlnim adesea şi-n delimitarea motivelor din naturile statice şi peisaje, care rămîn astfel departe de tentaţia unei manifestări lirice spontane. Pe structura unui desen ferm se aştern împăstări de culoare care se menţin în această primă fază a creaţiei (extinsă pînă către anii 1947—48) în armonii sobre, printr-o tot mai largă tratare a facturii. Dar desprinderea de obişnuinţele cîştigate, s-a efectuat lent, fără salturi spectaculoase şi factice. În compoziţiile cu *Suzana şi cei doi bătrîni* (1931) sau *Pictor şi model* (1933) remarcăm încă severitatea conturelor, care impun în spaţiu forme robuste, voluptuoase. Gama cromatică restrînsă, cu treceri subtile între umbre şi lumini, degajă o notă de senzualism filtrat, reţinut. Riguroasă şi incisivă se păstrează linia şi-n *Portretul unei scriitoare* (1931) sau *Portretul sorei* (1932), dispuse cu o netăgăduită siguranţă şi naturaleţe în pagină, printr-o fină interiorizare evocînd date ale caracterului. Aceeaşi tendinţă de conceptualizare întîlnim şi-n peisaje (*Livadă* — 1931, Peisaj la Baia Sprie — 1932, Cu săniuţa — 1933) sau în naturi statice (*Natură statică cu pensule* — 1932, *Natură statică cu albume* — 1933), stilizînd, ritmînd decorativ succesiunea în spaţiu a motivelor. Dar stăpînirea emoţiei de a nu cădea în ipostaza facilă a efemerului nu înseamnă la Mohi rigiditate conceptuală şi secătuire a expresiei. În pînzele sale viaţa pulsează dincolo de epidermă, peisajele nu sînt lipsite de o anume vibraţie poetică, iar naturile statice trădează simţul materiei şi-al armonizărilor subtile.

Se impune curînd atenției ca reprezentant al „noii generații". În cele 15 lucrări prezentate la expoziția sătmărenilor din 1933, organizată la clubul „CECIL" (în absența lui Aurel Popp și Andrei Littecki, expuneau alături de Mohi, Tóth Gyula, Szárkády S. și Zolnay Géza), presa vremii constata „plăcut surprinsă" că „modernitatea nu era o programă la Mohi, ci ceva care vine din sînge, din viața lui, cu multă tărie". Arta sa era considerată „coaptă, plină de invenție, cu simț de formă și știință care surprind. Naturile statice, tablourile cu nud și compozițiile ne reține atenția prin plasticitatea transpunerii. Se observă că el luptă cu culoarea și încearcă în multe direcții să-și găsească drumul. Dar totodată sesizăm că structura este compusă cu aspră logică. El nu preia nimic direct din realitate, ci totul este recompus, urmărind să creeze altă lume (...). În el Satu Mare a cîștigat un artist tînăr, multilateral, plin de idei și în sensul cel mai bun al cuvîntului modern"[5].

Fin, subtil, acest comentariu preciza deja conturarea unei individualități creatoare, cu o atît de particulară geneză: o modernitate neprogramată, „ceva care vine din sînge, din viața lui, cu toată tăria". Am insistat asupra acestui amănunt esențial pentru că el explică originalitatea demersului său creator. Plămădită în izolare și tăcere, într-un mediu dominat de convențiile naturalist-impresioniste (iradiate de atmosfera băimăreană interbelică), în lipsa unei confruntări de idei și stiluri care să antreneze descinderi spre noi orizonturi spirituale, viziunea sa operează intuitiv o modificare a sensibilității în acord cu cerințele pulsului dinamizator și evolutiv al vieții, în acord cu ceea ce Juan Eduardo Cirlot numea „modificarea sentimentului lumii", determinat de revoluția scientistă. Gest temerar care a conferit operei substanță și durată, asemenea fructului dezvoltat prin creștere naturală. Iată cum definea ei însuși acest proces: „N-am ajuns la stil cu premeditare; m-am trezit la el prin descoperirea caracterului formelor larg colorate și mai ales prin constatarea faptului că ele corespund cel mai mult simțirii mele. Și astăzi stau sub influența lor și nu pot să-mi exprim plăcerea observînd efectul nemărginit al frumuseții lor".

Ce înseamnă aceste „forme larg colorate" într-o competiție a stilurilor? Afinitatea lor cea mai evidentă o găsim în sfera tendințelor constructiviste. Mohi realiza la Satu Mare într-o formulă personală, lipsită de mimetism și orice intenție sincretică, principiile ce călăuzeau artiștii grupați la București în jurul revistelor „Contimporanul" (1922—1932), „Integral" (1925—1928) și „Unu" (1928): Hermann Max Maxy, Marcel Iancu, Ioan Mattis Teutsch, Milița Petrașcu, Irina Codreanu, Corneliu Mihăilescu, A. Brătășanu. Aceste principii propovăduiau — după formularea lui Marcel Iancu — o artă „crescută dintr-un simț optimist al vieții, care purifică orice urmă de romantism, fiind expresia cea mai violentă a dorului de construcție al vremii noastre (...). Arta a sfîrșit a

[5] T(erek) G(éza), *Az elsõ szatmári téli tárlat,* în „Szamos", Satu Mare, 13 decembrie 1933.

fi un vis, ce se opune de-a curmezișul realității, un mijloc de a descoperi misterele cosmice; arta este o expresie reală și generală a energiei creatoare ce organizează progresul omenirii"[6]. Chiar dacă pictorul sătmărean nu cunoștea textual aceste principii, în sinea sa era animat de aceleași idealuri. O demonstrează convingător lucrările scăpate de furia oarbă a bombardierelor care i-au sacrificat în timpul războiului o parte a creației acelor ani. Amintim aici o *Natură statică cu mere* (1934), limpede, aerată, un *Autoportret cu fes roșu* (1936), spiritualizat, cu un surîs ușor ironic, dar mai ales *Portretul compozițional* (1936), catalogat cîndva cam prozaic *Desculța,* remarcabil prin dispunerea spațială a planurilor, prin inspirata împletire a zonelor ample de culoare unitară. Detaliul s-a integrat în unitatea armonică a ansamblului. Tot mai frecventa și subtila organizare a suprafețelor în funcție de respirația clară a dominantelor cromtice ducea inevitabil la limpezimea suprafețelor, la afirmarea spiritului constructiv. Observînd ultimul tablou, într-o expoziție la Satu Mare, Ziffer, maestrul de odinioară, exclamase: „E bine tinere! Îmi place această pictură, este modernă, expresivă . . .".

Cînd în 1937 se mută la Dej era deja un artist format, cultivînd o artă cu rezonanță particulară în ambianța plasticii transilvănene interbelice.

[6] Petre Comarnescu, *Curente în arta românească modernă (V),* în „Arta plastică", București, nr. 8, 1967, p. 13—14.

LA SIGNIFICATION DE LA PÉRIODE À SATU MARE (1908—1937) DANS LA CRÉATION DE L'ARTISTE ALEXANDRU MOHI

(Résumé)

L'étude éprouve un effort pour clarifier la signification de la période à Satu Mare dans la création de l'artiste Alexandru Mohi, né le 23 Mars 1902 à Derczin, zone subcarpathique de Tcécoslovaquie, il s'établit à Satu Mare en 1908. Aprés avoir terminé ses études au lycée reformé, en 1920, n'ayant pas des possibilités materielles pour continuer immédiatement ses études à une Académie à l'étranger, il doit attendre cette ocasion, jusqu'en 1926, quand s'ouvre l'École de Beaux-Arts à Cluj. Jusqu'à cette date il déploie une activité fébrile sur des plans différents: peinture, sculpture, art graphique et art publicitaire. Enfin, il opte pour la peinture. Dans cette décision eût un rôle important son contact avec le climat artistique de Baia Mare, où il sépurnait et travaillait dans les étés des années 1924—1927. Sa perfection artistique est effectuée à l'École de Beaux Arts à Cluj, entre 1926—1930. Aprés ses études à Cluj, il devient professeur de dessin au lycée reformé de Satu Mare, où il professait jusqu'en 1937, quand il s'établit à Dej.

Parallelment avec son activité didactique, il se préoccupe intensivement de la création „s'imposant", comme un représentant de la nouvelle génération. Le peintre fait un efort systématique de concilier la tradition avec une nouvelle sensibilité, censuré par l'intellect. L'organisation subtile et fréquente des surfaces en fonction de la respiration claire de dominants cromatiques, conduit inevitablement à la clarification des surfaces, à la découverte des formes largement colorées devenues une constance de son style, moderne et original.

En 1937, quand il est venu à Dej, il était dejá un artist formé, cultivant une art d'une resonance particulière dans l'ambiance des arts plastiques transylvanièn ne.

ȘTIINȚELE NATURII

CLIMA ORAȘULUI CAREI

ZOLTÁN BENEDEK

Orașul Carei este așezat la latitudinea nordică de 47°39′48″ și de 22°28′ longitudine estică. Înălțimea medie a așezării orașului este de 130 metri. Din punct de vedere geomorfologic, teritoriul orașului aparține Cîmpiei înalte a Careiului, parte integrantă a Cîmpiei Tisei. Orașul se află așezat într-o zonă de contact a trei unități de microrelief; Cîmpia nisipoasă a Nirului, Cîmpia joasă a Ierului — Crasnei, și a Cîmpiei Someșului. Datorită poziției geografice clima orașului Carei se încadrează organic în sectorul de climă continentală moderată caracteristic regiunilor nord-vestice ale țării noastre și este supus unei circulații vestice predominante. În zona orașului Carei, deplasarea advectivă a maselor de aer și a fronturilor se dezvoltă fără mari perturbații și abateri de la regimul circulației generale din zona estică a cîmpiei Panonice și din partea de nord a cîmpiei Tisei.

Clima cîmpiei Tisei și în cadrul acesteia, a orașului Carei, se caracterizează prin oscilația mare, anotimpuală și anuală a elementelor climatice. Prin poziția pe care o ocupa regiunea noastră în centrul Europei, se află sub influența cîtorva centri barici importanți care provoacă deplasarea unor mase de aer puternic diferențiate, astfel vara dorsalele anticiclonilor din Azore, asigură în tot timpul anului invazia maselor maritime de aer umed dinspre nord-vest și vest, iar anticiclonul eurasiatic determină deplasarea maselor de aer continental uscat și cald de la est spre vest. În schimb, în această perioadă, ciclonii din Atlantic și din zona scandinavică asigură invazia maselor maritime de aer umed.

Cînd regimul anticiclonic se extinde asupra părții estice a Mării Mediterane, iar deasupra Oceanului Atlantic se dezvoltă activitatea ciclonică, meleagurile noastre sînt invadate de aerul tropical din Africa de nord.

Iarna circulația generală a atmosferei este și mai intensă. Ciclonii Atlanticului de nord sînt foarte activi cu ploi și ninsori abundente. În schimb anticiclonul siberian provoacă inundații de aer rece, continental.

Cînd ariile celor doi anticicloni: Azore și Siberian se extind mult, aceștia se pot uni formînd o dorsală. Dacă această dorsală este situată la nord de teritoriul nostru, provoacă advecții de aer rece din nord și nord-est. Dacă ea este situată la sud de patria noastră, pe teritoriul

cîmpiei someşene au loc invazii de aer cald şi umed dinspre sud şi sud-vest.

În perioadele de tranziţie, primăvara şi toamna se simte o activitate intensă a ciclonilor mediteraneeni cu zile ploioase şi cerul închis. În timpul toamnei au mare frecvenţă în centrul Europei invaziile de aer maritim arctic din zona Atlanticului de nord. Aceste mase de aer sînt transportate de ciclonii scandinavici, care traversează Europa spre est. Datorită amestecului aerului cald şi umed cu cel rece timpul devine instabil.

Din cele de mai sus reiese că datorită poziţiei regiunii, mersul vremii este influenţat, pe de o parte, de dezvoltarea anticiclonului Azorelor şi de anticiclonul continental eurasiatic, iar pe de altă parte, de activitatea ciclonică din nordul Oceanului Atlantic şi din vestul Mării Mediterane.

Regiunea noastră de cîmpie, datorită structurii geologice relativ omogene nu are caracter microclimatic. Totuşi, nu se poate neglija efectul regional al lanţului carpatic din partea de nord şi est. În timpul verii se constată un fenomen specific în zona regiunilor din cîmpia someşană. Masele de aer umed transportate de vînturile vestice de multe ori se opresc în înălţimea liniei Tisei. Pe cînd dincolo de Dunăre sînt ploi abundente, cauzînd o scădere de temperatură de 5—6°, la noi se formează abia cîţiva milimetri şi temperatura oscilează numai cu 1—2 grade faţă de zilele anterioare. Explicarea acestui fenomen este că masele atmosferice inundate dinspre vest se ciocnesc cu masele stagnante de origină continentală pe care vor să le împingă din zona bazinului carpatic. Munţii în schimb frînează mişcarea maselor de aer, astfel, valul pătruns dinspre vest de-a dreptul presează în zona muntoasă aerul uscat. Dacă vînturile vestice nu au rezerve suficiente, mişcarea lor încetineşte şi de-alungul Tisei poate chiar să se oprească.

În cele ce urmează redăm factorii atmosferici ce caracterizează clima oraşului Carei. Între factorii climatici şi meteorologici în viaţa de toate zilele, temperatura, precipitaţiile şi vînturile au rolul cel mai important. Mai puţină atenţie acordăm presiunii atmosferice, umezelii aerului şi formării norilor. Presiunea aerului şi regimul vîntului este determinat de caracterul sistemelor barice şi de succesiunea lor. Derivaţia presiunii atmosferice anuale oscilează între 746 şi 785 mm calculat la nivelul mării. Presiunile maxime se înregistrează în timpul iernii, iar cele minime în lunile de primăvară. Apogeul presiunii atmosferice în ultimii 20 de ani a fost constatat în iarna anului 1972—73. Datorită anticiclonului siberian timp de 30 de zile barometrul a înregistrat valori de 770 mm la nivelul mării. Primăvara se constată o scădere, cu valori minime de 750 mm în aprilie. În cursul verii se poate constata o ridicare lentă, ceea ce se menţine şi toamna, pe cînd în decembrie presiunea se apropie din nou de valorile maxime. Dar poate să fie şi excepţie, valoarea cea mai scăzută a fost înregistrată la 2—3 decembrie 1976, de 725 mm.

Vînturile dominante în zona orașului Carei sînt cele vestice. În timpul anului cele mai frecvente sînt vînturile nordice, nord-vestice și sud-vestice. Iarna predomină vîntul de nord-est, primăvara cel de sud. Furtuni și viscole apar în general în februarie și martie. În cazul viscolelor viteza vîntului atinge 70—80 km/oră. Marea majoritate a vînturilor puternice este a celor nordice.

În general, valoarea medie anuală a nebulozității este cuprinsă între 5 și 6. Din repartiția nebulozității pe anotimpuri se poate aprecia că cel mai mare grad de acoperire cu nori se înregistrează în sezonul rece. Corelată cu nebulozitatea, durata medie anuală de strălucire a soarelui prezintă o valoare de 2 000 ore. În cadrul unor perioade pot fi mari extremități. Așa de exemplu în toamna anului 1969, în timp de 10 săptămîni au fost 720 ore de strălucire. Pe cînd în iarna anului 1970 în curs de 12 săptămîni soarele a strălucit doar 75 de ore.

Temperatura aerului în zona orașului Carei se caracterizează printr-o mare variație a valorilor medii și extreme ca urmare a inegalei repartiții a cantităților de energie solară și a influențelor provenite din împletirea traiectoriilor maselor de aer de caractere diferite. Astfel, din datele înregistrate între 1901—1972, reiese că temperatura medie anuală este de 9,8°C, cu o amplitudine anuală de 22,9°C.

Tabelul 1

Temperatura aerului, media lunară și anuală. Carei 1901—1972.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual	Iarna	Primăvara	Vara	Toamna
—2,3	—0,6	5,2	10,5	16,1	18,9	20,6	19,8	15,7	10,1	4,0	—0,3	9,8	—1,06	10,60	19,77	9,93

Oscilația temperaturilor anuale în perioada de 70 ani a fost între 11,3°C din 1966 și 7,7°C din 1933 (fig. 1).

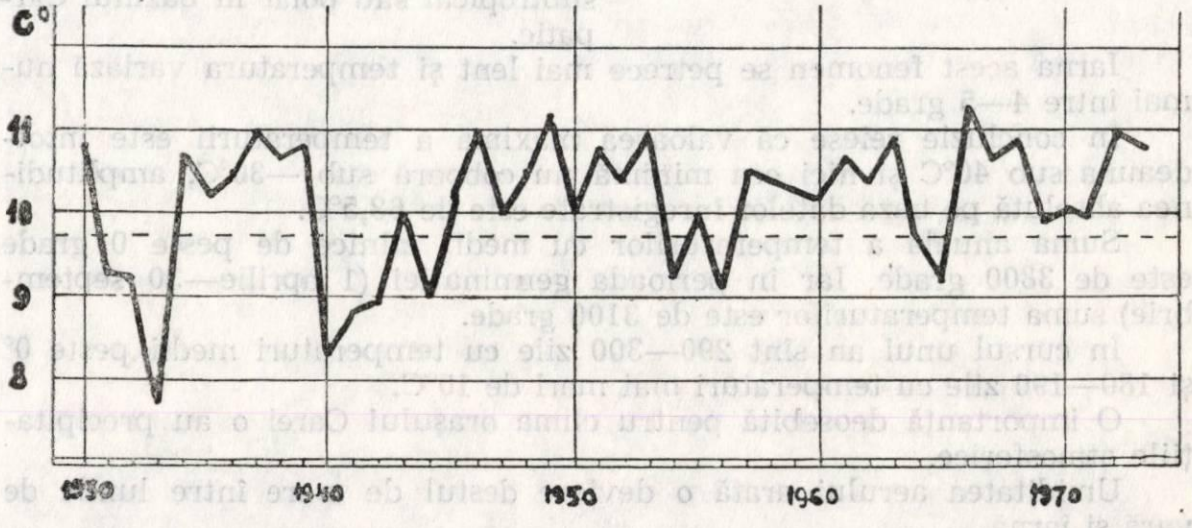

Fig. 1. Variațiile temperaturii mediei anuale în Carei între anii 1930—1973.

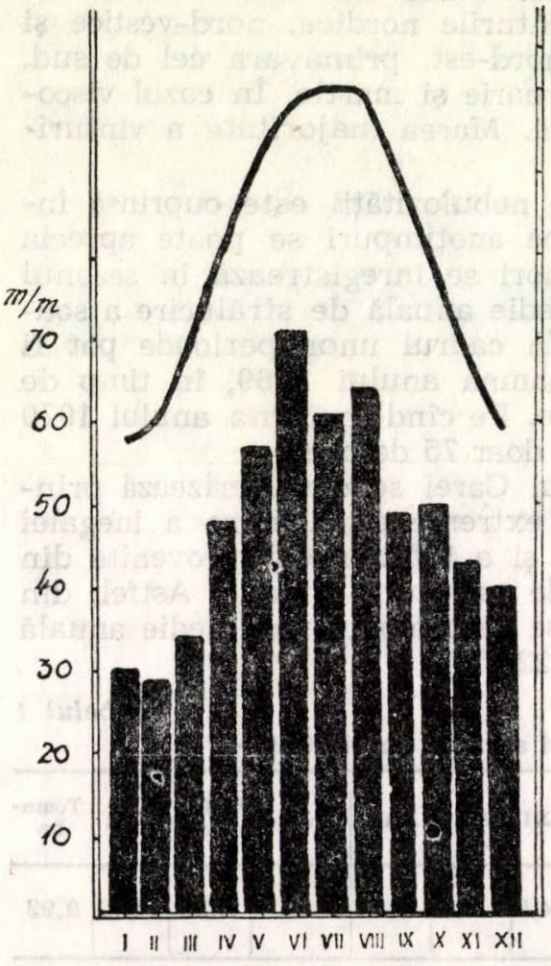

Fig. 2. Suma valorilor generale a temperaturii și a precipitațiilor între 1900—1970.

Dacă comparăm temperatura înregistrată în cursul unor luni se poate constata că în lunile de iarnă devierea temperaturii nu atinge nici chiar 1—2 grade. Primăvara și toamna însă, se pot ivi de la o lună la alta diferențe de 5—6 grade. Curba grafică (fig. 2), care reprezintă valorile lunare multianuale, arată o valoare echilibrată din ianuarie pînă în decembrie. Natural însă, se pot ivi și excepții deosebite. Așa de exemplu în 1966 temperatura medie din februarie a fost mai ridicată (5,1°C) decît cea din martie (4,9°C).

Temperatura cea mai ridicată a fost înregistrată la 7 august 1952 cu valoarea de 39,5°C. Iar valori de 38,6°C și 38,5°C au fost înregistrate în luna august 1958 și în iulie 1964. La Carei temperatura cea mai scăzută a fost înregistrată la 11 februarie 1929, de —29°C. Valoarea de —28°C a mai fost înregistrată la 17 ianuarie 1963. Aceasta reiese și din tabelul anexat.

Vara, deseori, se întîmplă ca de la o zi la alta temperatura să oscileze cu 10—12 grade. Aceasta datorită invaziilor fronturilor de aer subtropical sau polar în bazinul Carpatic.

Iarna acest fenomen se petrece mai lent și temperatura variază numai între 4—5 grade.

În concluzie reiese că valoarea maximă a temperaturii este întotdeauna sub 40°C și nici cea minimă nu coboară sub —30°C, amplitudinea absolută pe baza datelor înregistrate este de 68,5°C.

Suma anuală a temperaturilor cu medii zilnice de peste 0 grade este de 3800 grade. Iar în perioada germinației (1 aprilie—30 septembrie) suma temperaturilor este de 3100 grade.

În cursul unui an sînt 290—300 zile cu temperaturi medii peste 0° și 180—190 zile cu temperaturi mai mari de 10°C.

O importanță deosebită pentru clima orașului Carei o au precipitațiile atmosferice.

Umiditatea aerului arată o deviere destul de mare între lunile de vară și iarnă.

Tabelul 2

Minima și maxima absolută a temperaturii aerului în 1901—1975.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual
Maxima	14,0 1939	17,3 1974	25,0 1975	31,0 1949	34,0 1968	36,5 1935	38,6 1958	39,5 1952	33,0 1934	32,5 1932	29,0 1963	16,5 1957	11,3 1966
Minima	−28,0 1963	−29,0 1940	−18,0 1932	−6,5 1931	−3,0 1958	2,0 1928	7,1 1962	6,0 1968	−2,0 1939	−4,6 1959	−12,1 1948	−27,0 1927	7,7 1933

Umiditatea medie relativă prezintă valori mai ridicate în perioada mai rece a anului, cînd trece peste 85%. Aerul este deosebit de umed în zilele înnourate și cetoase de iarnă, cînd de multe ori se înregistrează valori de 90—100%. Vara însă, datorită anticiclonilor continentali, la temperatura de 30 grade, scade umiditatea aerului la 25—30%. Dar dimineața, chiar și în zilele călduroase nu scade sub 40%.

Tabelul 3

Umiditatea relativă medie în % în anii 1901—1970.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual
87	82	75	67	64	65	64	67	70	80	85	88	74

Regimul precipitațiilor atmosferice este strîns legat de valorile umezelii aerului, de gradul de înnourare, ca și de durata de strălucire a soarelui. Privind valorile și repartiția precipitațiilor atmosferice în cursul anului luate pe o perioadă de 70 ani se constată că lunile cele mai umede sînt lunile de vară, iar cele mai secetoase cele de iarnă, ianuarie și februarie, cu o cantitate anuală medie de 580,9 mm.

Cantitatea de precipitație anuală nu este uniformă, nici de-a-lungul unui an, nici de-a lungul mai multor ani în general. De multe ori se ivesc ani cu o deosebit de mare precipitație, apoi perioade uscate (fig. 3). În figură se pot constata mai multe cicluri de valori maxime și minime

Tabelul 4

Precipitații atmosferice. Cantitatea medie lunară și anuală în mm — 1901—1970.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual	Iarna	Primă-vara	Vara	Toamna
35,5	29,0	34,1	48,2	58	71,1	66	62	49	50	43	40	580,9	99,5	140,3	144,1	142

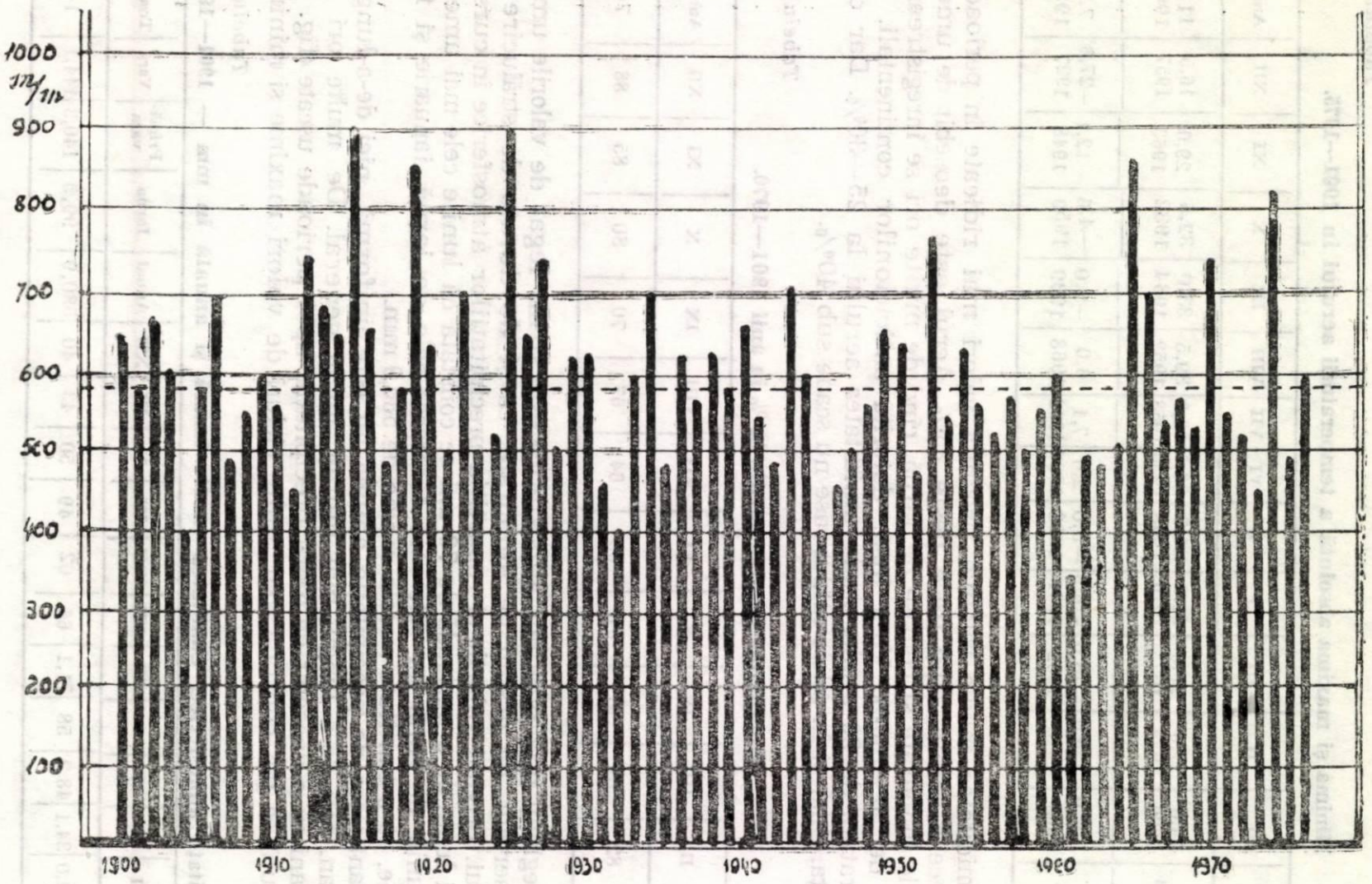

Fig. 3. Cantitatea anuală a precipitaţiilor în oraşul Carei între 1900—1976.

compuse din 14 ani. Secolul precedent s-a sfîrșit cu o perioadă de maximă precipitație. De aici apoi curba sinuoasă a perioadelor uscate și umede se conturează frumos pînă în 1970. Din figura 3 se poate observa că cele mai multe precipitații au căzut în anii: 1915, 1919, 1925 (954 mm) și 1945. Mult sub nivelul mediilor generale au rămas anii: 1904, 1932, 1945. Anul cel mai uscat al deceniului a fost 1961 cu o cantitate de 342 mm. Oscilația pluvială lunară defalcată pe anotimpuri se prezintă în felul următor: cantitatea cea mai mică, 100—110 mm, este măsurată în perioada de iarnă. Primăvara se prezintă cu mai multe precipitații decît iarna, 130—150 mm. Cele mai mari valori a precipitațiilor aproximativ 25% sînt reprezentate în timpul verii. Luna cu cea mai multă precipitație este iunie. Atunci majoritatea ploilor sînt repezi, cu caracter torențial. Toamna cantitatea de precipitații variază între 130—150 mm. În majoritatea cazurilor cad ploi mărunte.

Se întîmplă des ca în unele din luni să cadă precipitații de numai cîțiva mm. Alteori însă, sînt luni, cînd cad de 2—3 ori mai mult ca valoarea generală. Tabelul anexat ilustrează aceasta pentru o perioadă de 20 de ani.

Tabelul 5

Precipitații atmosferice maxime și minime în mm 1951—1975.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Maxima	66,4	75,0	69,0	87,0	126,0	170,8	230,0	133,0	132,8	90,8	110,2	114,0
	1955	1962	1970	1965	1970	1954	1974	1672	1952	1952	1952	1959
Minima	5,0	5,2	0,4	19,0	18,0	12,0	13,9	15,0	0	2,0	3,0	0
	1964	1959	1953	1968	1963	1962	1951	1962	1961	1965	1975	1972

Ploi repezi de forma torențială sînt dese în lunile de vară. Redăm aspectul anual al acestui fenomen.

Tabelul 6

Precipitațiile atmosferice (mm) cantitatea maximă din 24 h. 1901—1972.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual
38,6	39,0	26,1	28,9	61,5	87,8	62,8	74,5	69,4	44,8	33,0	31,2	87,9
1940	1925	1939	1924	1925	1934	1938	1936	1952	1967	1971	1935	1934

Pe baza observaţiilor făcute în ultimii 70 de ani, la 15 iunie 1934 au căzut 87,8 mm de ploaie. Deseori se întîmplă să cadă ploi torenţiale într-un interval de timp scurt. La 12 iunie 1963 în timp de 50 de minute au căzut 75 mm ploaie. Ploi repezi de 20—25 mm se ivesc în fiecare vară. Numărul zilelor cu ploi torenţiale şi cu descărcări electrice în perioada de vară variază între 15—25.

Pentru valorificarea oscilaţiilor pluviale e necesar să cunoaştem numărul zilelor cu precipitaţii.

Tabelul 7

Numărul lunar de zile cu precipitaţii peste 0,1 mm. 1951—1972.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Anual
10,7	9,8	10,2	10,1	10,8	11,9	9,5	9,3	9,2	9,0	10,2	11,3	122

Pe baza tabelului de mai sus constatăm că în 122 de zile dintr-un an cad precipitaţii de peste 0,1 mm. Cele mai multe zile cu precipitaţii sînt în iunie şi decembrie, cele mai puţine zile sînt în octombrie şi septembrie. În contrast cu răcirile de primăvară şi condiţionate de ariile de maximă presiune eurasiatice, la finele lunii septembrie şi începutul lunii octombrie de multe ori au loc încălziri periodice („vara babelor") ce favorizează recoltarea produselor agrare.

Primele ninsori apar la mijlocul lui noiembrie, iar primul strat de zăpadă permanentă se depune între 1—10 decembrie. Acesta apoi persistă în strat continuu pînă la sfîrşitul lui februarie. În ianuarie ninge mai mult ca în decembrie. În decemebrie ciclonii oceanici transportă valuri moderate şi de aceea ploile sînt mai frecvente decît ninsorile. De-alungul iernii, straturile de zăpadă se topesc de mai multe ori, dar e destulă o ninsoare abundentă ca să se formeze iar un strat compact. Stratul de zăpadă este distribuit foarte neuniform de la un an la celălalt.

BIBLIOGRAFIE

1. Atlasul climatologic al Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1966.
2. Monografia geografică al Republicii Populare Română. Capitolul clima. Edit. Academiei, 1960.
3. GH. BÎZÎC, N. CIOVICĂ: Consideraţiuni cu privire la clima R.S.R. Terra, nr. 3, 1972.

DAS KLIMA DER STADT CAREI

(Zusammenfassung)

Anland der Angaben einer Beobachtung vonsiebzig Jahren ist die järliche Mitteltemperatur in Carei 9,8°C. Die höchste jährliche Mittel temperatur 11,3°C wurde im Jahre 1966, die tiefste 7,7°C im Jahre 1933 gemessen. Die maximelen und minimelen Absoluttemperaturen sind 39,5°C und —29°C gewesen. Die Nummer der sonnigen Stunden ist 2000. Die Wärmemenge der während eines Jahres über 0°C gemessen Temperaturen beträgt 3800 Grad. Der Mittelwert der jährlichen Niederschlagsquantität ist 580,9 mm. Das am Niederschlag reichste Jahr mit 954 mm ist 1925 gewesen, hingegen 1961 war mit 342 mm am trockensten. Die dominierenden Windrichtungen sind Norden, Nordwesten und Südwesten. Das Klima in Carei ist mäßig kontinental.

DATE PRIVIND AVIFAUNA DIN ZONA ORAŞULUI CAREI

FRANCISC HAMVAS — CAROL KARÁCSONYI

Teritoriul în care se găseşte oraşul Carei se întinde în nord-vestul României, pe Cîmpia Tisei, în cadrul unităţii geomorfologice numită Cîmpia Careiului. Această unitate se caracterizează printr-un relief slab ondulat, presărat cu forme de microrelief pozitive-mameloane şi grinduri-precum şi cele negative-microdepresiuni şi văi-care pe alocuri adăpostesc bălţi şi mlaştini, precum şi cursuri de ape temporare. Altitudinile din Cîmpia Careiului variază între 120—163 m.

Zona cercetată se limitează la teritoriul oraşului Carei şi hotarul administrativ al acestei localităţi, în unele cazuri făcînd referiri şi la satele limitrofe situate de asemenea pe Cîmpia Careiului. Acest teritoriu, care se întinde pe 94 km² (19), este folosit în mare parte pentru culturi agricole.

Vegetaţia naturală a teritoriului este reprezentată prin: vegetaţia plutitoare a bălţilor (în special as. *Lemnetum minoris),* pîlcuri de trestii şi de rogozuri înalte (cu precădere as. *Caricetum acutiformis-ripariae),* fragmente de pajişti mezohigrofile (as. *Alopecuretum pratensis),* păşuni slab sărăturoase (as. *Achilleo-Festucetum pseudovinae),* la care se adaugă o serie de asociaţii vegetale ruderale. Pădurile dominate de *Quercus robur,* în amestec cu alte foioase, care în trecut acopereau o parte însemnată a teritoriului, au fost aproape în întregime defrişate şi transformate în terenuri agricole; ele apar sub forma de pîlcuri mici la nord de oraş.

Biotopurile naturale întinse lipsesc şi se păstrează doar cîteva locuri cu suprafeţe mai restrînse favorabile cuibăritului sau ca loc de popas pentru unele specii de păsări mai puţin comune. Dintre aceste locuri amintim: mlaştinile şi sărăturile de la locul numit „Bobald“ la est de oraş, valea pîrîului Barnod la sud, fineţele mezohigrofile şi mezofile la nord de oraş la locul numit „Vadalom“ şi parcul dendrologic din centrul oraşului, întins pe 10,3 ha.

Dintre lucrări de specialitate, care se referă la fauna de păsări a unei zone învecinate amintim acelea, care însumează observaţii asupra avifaunei Mlaştinii Ecedea, încă neasanată (9,20). În anul 1911 este semnalată o invazie a alunarului răsăritean, care a atins şi Careiul (27). Tot în acest an apare la Carei un statut (reluat şi în anul 1937) al Grădinii

Viilor din localitate, în care sînt referiri şi asupra ocrotirii păsărilor din acest spaţiu verde (28). Observaţiile avifaunistice publicate pe parcurs se ocupă în special cu teritorii limitrofe zonei Careiului, dintre care amintim prezentarea avifaunei Văii Eriului (parţial în jud. Satu Mare), înainte de asanare (1.). În această zonă a fost găsit cuibul speciei *Limosa limosa* (11). De pe Cîmpia Nirului a fost semnalat cuibăritul becaţinei comune (23), iar în anul 1972 apare o prezentare a avifaunei din Sanislău (24). Despre avifauna zonei Careiului apar cîteva date care se referă la: pasajul cocorilor din această zonă (5), prezenţa speciei *Streptopelia decaocto* la Carei (7), apariţia cufundarului guşă-roşie la Foieni (15), prezenţa unui exemplar inelat de *Tringa totanus* tot la Foieni (10). Despre oaspeţii de iarnă şi unele specii de pasaj din zona Careiului, noi am publicat date în anul 1975 (13). Menţionăm şi lucrarea cu caracter etnozoologic a lui M. Băcescu, în care sînt redate numiri populare româneşti ale unor specii de păsări din această zonă.

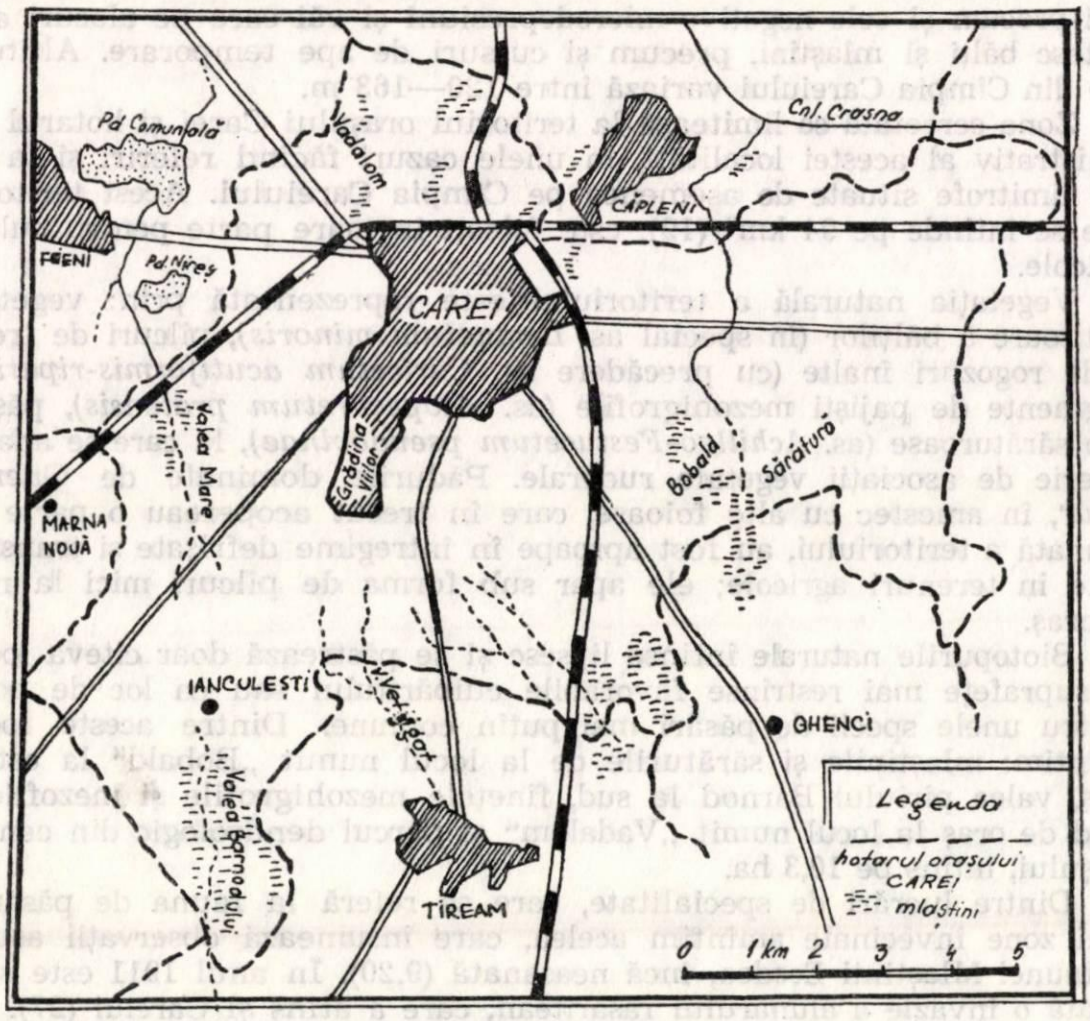

Fig. 1. Harta teritoriului cercetat — hotarul oraşului Carei.

Pe baza cercetărilor noastre asupra păsărilor, efectuate în special în ultimii ani în zona de șes al județului Satu Mare, am cuprins observațiile care se referă la zona orașului Carei, făcînd posibilă întocmirea unei liste avifaunistice, care poate fi întregită în urma observațiilor ulterioare. Ținînd seama de criteriu de bază, nidificarea, redăm lista speciilor împărțită în cinci categorii, precizînd ca incadrarea s-a făcut pe baza observațiilor efectuate în zona cercetată.

Prescurtări folosite: ex.=exemplar, Col. M.O.C.=Colecția Muzeului Orășenesc Carei.

I. Specii care cuibăresc.

1. *Ixobrychus minutus* (L.) — stîrc pitic. Cuiburile acestei specii au fost găsite pe tufe de *Salix cinerea* din valea Barnodului la 7. VI. 1976 și la Bobald, la 13. VI. 1976.

2. *Ciconia ciconia* (L.) — barza albă. Acum de 20 de ani s-au cuibărit mai multe ex. în special pe șurile din periferia orașului. Un cuib părăsit există la Bobald, unde de altfel poate fi văzut deseori căutînd hrana.

3. *Anas platyrhychos* L. — rață mare. Locurile preferate ale acestei specii pentru cuibărit se găsesc în această zonă la Bobald, valea Barnodului și pe unele terenuri joase, mlăștinoase la nord de oraș.

4. *Anas querquedula* L. — rață cîrîitoare. S-a identificat de mai multe ori în lunile III și IV la Bobald. Cuibul ei a fost găsit tot la Bobald, la 22. IV. 1967.

5. *Circus aeruginosus* (L.) — herete-de-stuf. Observat la Vadalom, la 21. III. 1966, iar în aprilie 1975 a fost descoperit cuibul ei la Bobald.

6. *Falco tinunculus* L. — vînturel roșu. Cel mai frecvent dintre Falconiformele din această zonă. O colonie mai numeroasă cuibărește la sud de oraș, în pădurea din Pișcolt, dar au fost găsite cuiburi în anul 1975 atît la Bobald cît și în valea Barnodului.

7. *Perdix perdix* (L.) — potîrniche. În ultimii ani s-a înmulțit considerabil, existînd în toată zona cercetată, chiar și pe terenuri agricole.

8. *Porzana porzana* (L.) — cresteț pestriț. La 2 mai 1975 pasărea a fost fotografiată pe cuib în timpul clocitului, în mlaștinile de la Bobald.

9. *Crex crex* (L.) — cîrstel-de-cîmp. Cuibul acestei specii a fost găsit în mlaștinile Bobaldului, la 16. V. 1976.

10. *Gallinula chloropus* (L.) — găinușă de baltă. La 13. VI. 1976, a fost găsit la Bobald un cuib cu ouă chiar în timpul ecloziunii.

11. *Fulica atra* L. — lișiță. A fost observată la Bobald, la 9. IV. 1975, iar la 16. V. 1976 au fost găsite aici cîteva cuiburi.

12. *Vanellus vanellus* (L.) — nagîț. Frecvent în toate biotopuri umede. La Bobald au fost găsite în fiecare primăvară numeroase cuiburi.

13. *Tringa totonus* (L.) — fluierar picior-roșu. Identificat la Vadalom, la 2. IV. 1967, la Bobald în luna IV din anii 1973 (13) și 1974, iar prima jumătate a lunii V din anul 1976 a fost găsit aici și cuibul ei.

Fig. 2. *Porzana porzana* (L.) la cuib la Bobald.

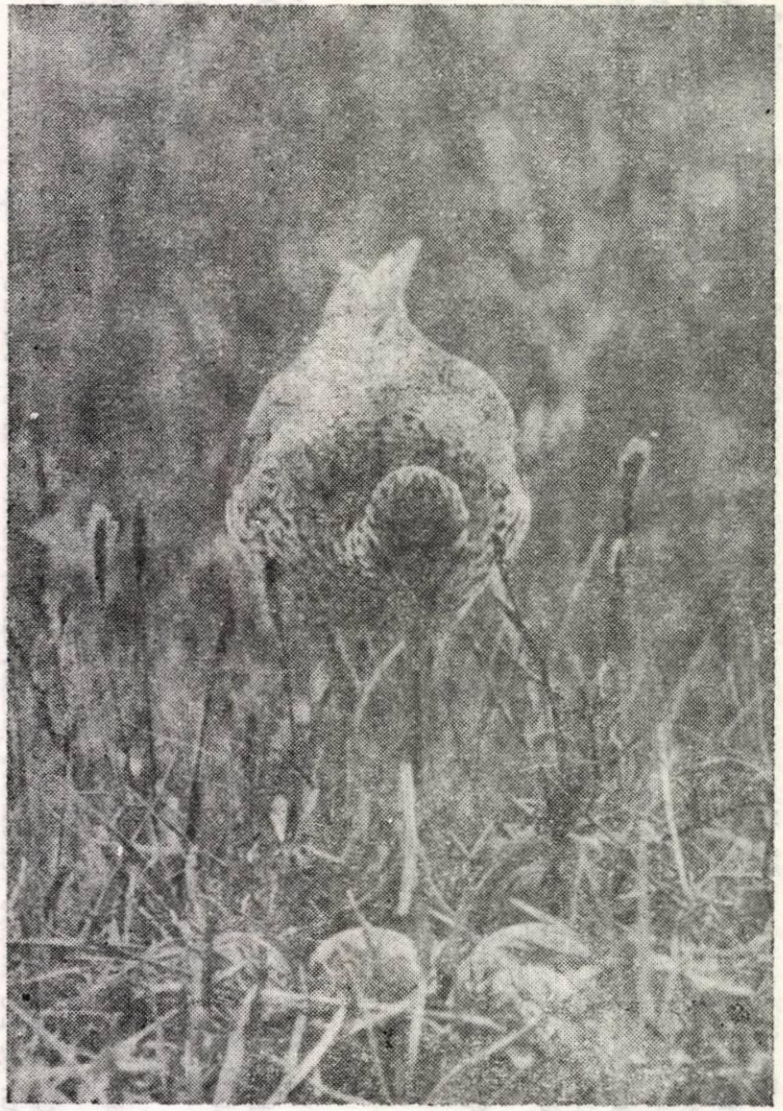

Fig. 3. *Tringa totanus* (L.) la cuib la Carei — Bobald.

14. *Gallinago gallinago* (L.) — becațină comună. Semnalată în Carei (13, 24) și împrejurimile lui (23), această pasăre a fost observată frecvent la Bobald, Vadalom și valea Barnodului, de obicei în lunile III—IV și VIII—XI, iar o dată la 20. XII. 1968. La 2 mai 1975 au fost găsite la Bobald trei cuiburi, pe terenuri relativ uscate și sărături oase dominate de as. *Agrosti-Caricetum distantis.*

15. *Streptopelia decaocto* (Friv.) — guguștiuc. A fost semnalat prima dată în Carei în anul, 1961 (7). Azi este una din cele mai frecvente specii din oraș.

16. *Asio otus* (L.) — ciuf-de-pădure. Cuibul ei a fost găsit în parcul dendrologic în scorbura unui ulm. Efectivele cele mai mari se găsesc în Grădina Viilor (la marginea sudică a orașului) și în pădurile din Foinei.

17. *Picus viridis L.* — ghionoaie verde. Observată în repetate rînduri în hotarul Careiului și în incinta orașului, în parcuri, la stadion și lîngă alei. Cel mai des s-a identificat în parcul dendrologic, unde și cuibărește.

18. *Dendrocopos major* (L.) — ciocănitoare mare. Frecvent în parcul dendrologic. Cuibul ei a fost găsit în scorbura arborelui *Ailanthus altissima,* pe o alee din centrul orașului.

19. *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb.) — ciocănitoare-de-grădini. Specie în expansiune; a fost observată în parcul dendrologic la 11 II 1972, iar în primăvara anului 1974 a fost fotografiată în cuib la Grădina Viilor.

20. *Alauda arvensis* L. — ciocîrlie-de-cîmp. Frecventă, mai ales pe pășunile sărături oase de la Bobald și la Vadalom, locuri unde și cuibărește.

21. *Hirundo rustica L.* — rîndunica. Cuibărește în clădirile anexe-gospodărești din marginea orașului.

22. *Delichon urbica* (L.) — lăstun de casă. Cuibărește în colonii mici în locuri asemănătoare cu rîndunica.

23. *Oriolus oriolus* (L.) — grangur. Observat de mai multe ori în primăvara anului 1972 în locurile ei de cuibărit, în parcul dendrologic și în Grădina Viilor, precum și la Bobald, la 18 VI 1968 și la stadion, la 21 VI 1976.

24. *Pica pica* (L.) — coțofană. Foarte comună în toată zona.

25. *Corvus monedula* (L.) — stăncuță. Comună în toată zona; colonii mai remarcabile se găsesc în pădurea din Cămin, dar există cuiburi și parcurile orașului.

26. *Corvus frugilegus* L. — cioară-de-semănătură. Comună în toată zona; se găsește în colonii mixte cu stăncuța. Iarna efective mari se adăpostesc în parcul dendrologic.

27. *Parus major* L. — pițigoi mare. Comun, în special în parcurile orașului.

28. *Troglodytes troglodytes* (L.) — ochiuboului. Des întîlnit în parcurile orașului și pe valea Barnodului.

Fig. 4. Cuib de *Acrocephalus arundinaceus* (L.) la Bobald.

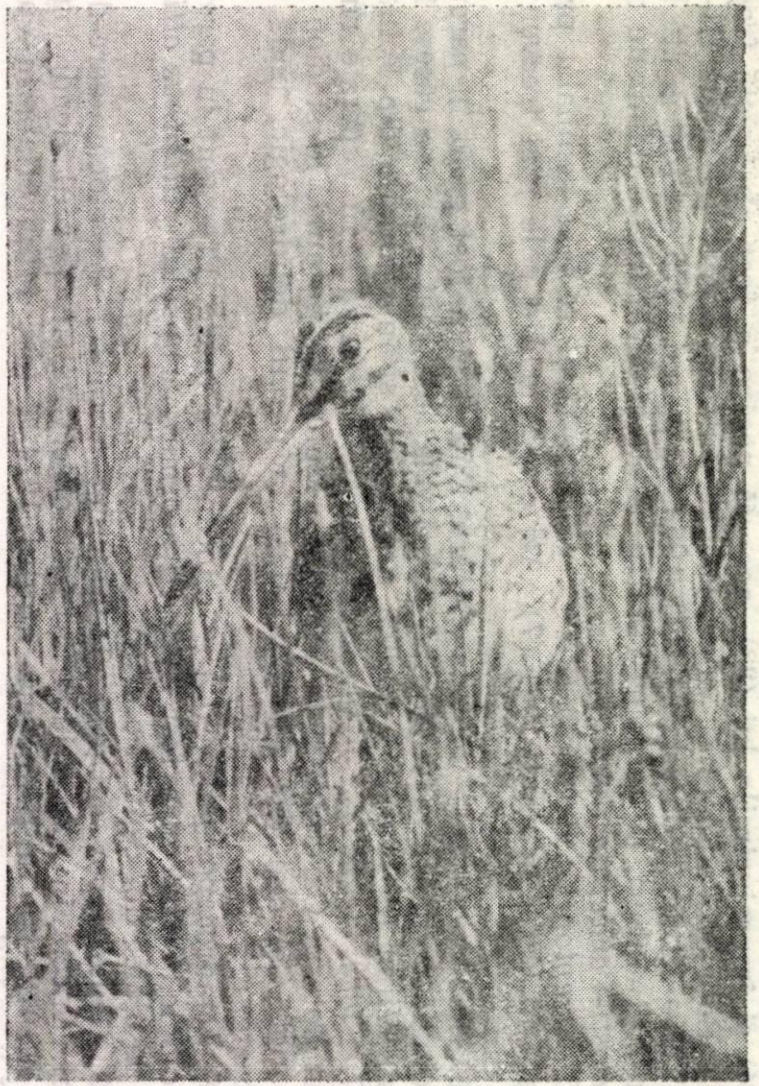

Fig. 5. *Gallinago gallinago* (L.) lîngă cuib la Carei — Bobald.

29. *Phoenicurus phoenicurus* (L.) — codroș de pădure. În luna iunie 1975, au fost găsite cuiburi în două grădini din oraș.

30. *Turdus merula* L. — mierlă neagră. Prezentă în Grădina Viilor și în parcul dendrologic. Efectivele cele mai mari se găsesc în zona satului Ianculești și pe malul Crasnei la Căpeni, unde domină as. *Salicetum triandrae*.

31. *Turdus philomelos* C. L. Brehm — sturz cîntător. La 6 IV 1966 a fost observat la Bobald, iar în luna mai 1973 a fost găsit cuibul lui în Grădina Viilor.

32. *Acrocephalus scirpaceus* (Herm.) — lăcar tîrîiac. Cuibul speciei a fost descoperit pe terenurile mlăștinoase de la Bobald, la 13 VI 1976.

3. *Acrocephalus arundinaceus* (L.) — lăcar mare. Cuiburile au fost găsite pe terenurile mlăștinoase de la Bobald, la 13 VI 1976 și pe malul Crasnei la Căpleni, la 26 VI 1973.

34. *Hippolais pallida* (Linderm.) — frunzăriță cenușie. Primul cuib al acestei specii, care este în expansiune spre nord, a fost găsit în zona Careiului, la 16 VI 1970 (12).

35. *Motacilla flava* L. — codobatură galbenă. S-a identificat pe valea Barnodului la 20 IV 1968 și în repetate rînduri la Bobald. Aici a fost găsit un cuib la 2 VI 1976.

36. *Lanius collurio* Gmel. — sfrîncioc roșietic. Cuibul acestei speecii a fost identificat la Bobald la 18 VI 1967. Pasărea a fost văzută și în tufărișuri spre Petrești, la 22 V 1973 și pe valea Barnodului, la 7 VI 1976.

37. *Sturnus vulgaris* L. — grangur. Specie comună, apare în număr mare.

38. *Passer domesticus* (L.) — vrabie-de-casă. Foarte comună în toată zona.

39. *Passer montanus* (L.) — vrabie-de-cîmp. De-asemenea este foarte comună.

40. *Carduelis chloris* (L.) — florinte. Colectat la Bobald, la 20 III 1974 și observat în repetate rînduri în parcul dendrologic, unde cuibărește. Un cuib a fost găsit și în Grădina Viilor la 2 V 1977.

II. Specii prezente în perioada cuibăritului. Cuibărit nedovedit.

41. *Carduelis carduelis* (L.) — sticlete-de-iarnă. Comun în tot timpul anului. În luna IX din anul 1973 pe valea Mare spre Petrești și la 23 III 1974 pe valea Barnodului s-au concentrat cîteva sute de exemplare.

42. *Podiceps griseigena* Bodd. — corcodel-gît roșu. Un ex. a fost colectat la nord de Carei, lîngă satul Cămin, în prima jumătate a lunii V din anul 1973.

43. *Podiceps cristatus* (L.) — corcodel mare. În primăvara anului 1974 au fost observate mai multe ex. pe lacul din valea Barnodului la Ianculești.

44. *Nycticorax nycticorax* (L.) — stîrc-de-noapte. Apariţia ocazională a acestei specii — la 25 VIII 1975 la Bobald şi de cîteva ori în valea Barnodului, considerăm că, poate fi pusă în legătură cu existenţa unei colonii în sălcinişul de la Piru Nou, la sud de Carei.

45. *Ardea cinerea L.* — stîrc cenuşiu. Apare în grupuri mici sau izolat, căutînd hrana în această zonă, venind probabil de la Urziceni, unde cuibăreşte o colonie (12, 26). Au fost observate între lunile III—IX la Bobald, valea Barnodului, la Vadalom şi în alte zone ale hotarului Careiului.

46. *Ardea purpurea* L. — stîrc roşu. În zona studiată este mult mai rar ca specia precedentă. Este observat cel mai des primăvara la Bobald.

47. *Aytia nyroca* (Güldenst.) — raţă roşie. La 30 X 1976 au fost identificate numeroase ex. pe valea Barnodului. La Bobald apare deseori în luna III; aici a fost observată o pereche şi la 20 IV 1977.

48. *Milvus migrans* (Bodd.) — gaie neagră. Apare mai frecvent în hotarul nordic al oraşului, zona mai apropiată de pădurea din Urziceni, unde cuibăreşte (12).

49. *Accipiter gentilis* (L.) — uliu porumbar. Cuibăreşte în număr mic în pădurea Comunală din Foieni, dar o pereche a fost observată — la 24 X 1974 — şi în pădurea Nireş (azi aproape complet tăiată), la nord de oraş.

50. *Buteo buteo* (L.) — şorecar comun. Observat destul de frecvent în hotarul oraşului, mai rar la marginea localităţii, la 8 X 1971 la abator, iar în III 1974 a fost identificat chiar în incinta localităţii.

51. *Circaëtus gallicus* (Gm.) — şerpar. În lista de avifaună publicată de A. Papadopol pentru vestul ţării (24), această specie este notată din Sanislău-Carei. Noi nu am reuşit să o identificăm în zona cercetată.

52. *Falco vespertinus (L.)* — vînturel-de-seară. A fost observat destul de frecvent, solitar sau în grupuri. La 12 IX 1974 la Bobald au fost văzute 15 ex.

53. *Coturnix coturnix* (L.) — prepeliţă. Efectivele acestei specii sînt destul de mici, fiind observate doar pe păşunile sărăturoase la est de oraş.

54. *Phasianus colchicus* L. — fazan. Comun. Efectivele cele mai mari se găsesc în apropierea oraşului spre Urziceni, în tufărişuri dominate de *Prunus spinosa.*

55. *Rallus aquaticus* L. — cîrstel-de-baltă. Observat la lacul din valea Barnodului. În primăvara anului 1975 un ex. a fost capturat într-o grădină din incinta oraşului.

56. *Chlidonias niger* (L.) — chirighiţă neagră. Apare în număr destul de mare primăvara — de obicei în luna IV — la Bobald, dar cuibăreşte în apropiere numai la Piscolt, la sud de teritoriul studiat, într-o baltă populată de as. *Hydrochari-Stratiotetum.*

57. *Streptopelia turtur* (L.) — turturică. Apare sporadic în hotarul nordic al oraşului, în direcţia pădurilor din Foieni.

58. *Cuculus canorus* L. — cuc. În timpul verii a fost văzut de mai multe ori chiar și în grădinile din incinta orașului.

59. *Tyto alba guttata* (C. L. Brehm) — strigă. S-a identificat atît în incinta orașului, cît și în Grădina Viilor, unde se găsește în număr destul de mare.

60. *Athene noctua* (Scop.) — cucuveaua. Observată la Bobald în lunile de vară. Aici a fost colectat un ex. la 2 XI 1973.

61. *Caprimulgus europaeus* L. — caprimulg. A fost observat doar în pădurea Nireș, la N-V de oraș, înainte de defrișare, în vara anului 1967.

62. *Merops apiaster* L. — prigorie. A fost observată la nord de oraș, spre Foieni, în luna VI a anilor 1973 și 1976. O colonie mai mică cuibărea într-o carieră de nisip la nord de satul Foieni.

63. *Coracias garrulus* L. — dumbrăveanca. Această pasăre cuibărește în pădurile din Cîmpia Nirului, de unde se deplasează și în zona cercetată. De obicei apare în hotarul nordic al orașului. La 23 VIII 1976 a fost văzut spre Tiream.

64. *Upupa epops* L. — pupăză. Observată destul de frecvent. Ca exemplu la 12 IX 1974 și, la 16 IV 1974 a fost văzută în hotarul din sudul orașului, spre satul Ghenci.

65. *Picus canus* Gmel. — ghionoaie sură. Mai rară ca ghionoaie verde. În Col. M.O.C. există un ex. colectat din incinta orașului, la 7 I 1973.

66. *Galerida cristata* L. — ciocîrlan. Este prezent atît pe terenuri agricole cît și pe pășuni. În timpul iernii efective mari se adăpostesc în oraș.

67. *Garrulus glandarius* (L.) — gaiță. S-a identificat frecvent la nord de oraș, chiar și în pădurea Nireș, la 10 I 1966, iar la 11 XII 1974 un ex. în parcul dendrologic.

68. *Corvus corone cornix* L. — cioară grivă. Mai rară ca cioară-de-semănătură. A fost observată cel mai des la: Bobald, valea Barnodului și spre Cămin.

69. *Parus caeruleus* L. — pițigoi albastru. Observat în repetate rînduri în parcul dendrologic și la valea Barnodului. Apare mai frecvent în lunile de iarnă.

70. *Aegithalos caudatus* (L.) — pițiguș codat. S-a identificat primăvara și la 4 XI 1967 și iarna, la 17 II 1973, în direcția pădurii Liget din Foieni.

71. *Sitta europea* Wolf — țiclean. Cuibărește în pădurea din Foieni, dar a fost identificat de mai multe ori și în zona Careiului. În parcul dendrologic a fost observat în toamna anului 1966, la 7 III 1976 și la 8 XII 1976.

72. *Luscinia megarhynchos* C. L. Brehm — privighetoare roșcată. Observată de mai multe ori în Grădina Viilor, de exemplu la 2 V 1977.

73. *Acrocephalus schoenobaenus* (L.) — lăcar mic. Identificat la 14 VI 1976 în zonele mlăștinoase de la Bobald, unde vegetația era formată din as. *Caricetum acutiformis-ripariae*.

74. *Acrocephalus palustris* (Bechst.) — lăcar de stuf. S-a observat tot la 14 VI 1976 în mlaștinile de la Bobald, într-o zonă acoperită cu *Glyceria aquatica*.

75. *Sylvia borin* (Bodd.) — silvie-de-zăvoi. Trei ex. au fost identificate în parcul dendrologic la 21 V 1976 și un ex. într-o grădină din oraș (Str. Sătmarului), la 23 V 1976.

76. *Sylvia communis* Lath. — silvie cap-sur. Observată deseori la Bobald și în Grădina Viilor.

77. *Sylvia curucca* (L.) — silvie mică. Identificată în mai 1976 în parcul dendrologic, precum și în Grădina Viilor, la 13 X 1976.

78. *Motacilla alba* L. — codobatură albă. Observată de mai multe ori în hotarul orașului, iar la 19 VII 1973 chiar și în parcul dendrologic.

79. *Lanius minor* Gmel. — sfrîncioc-de-vară. S-a identificat la Bobald, la 18 VI 1967 și în tufărișurile de la valea Mare spre Petrești, la 9 VIII 1976 — 10 exemplare.

80. *Fringila coelebs* L. — cinteză. Apare destul de rar în hotarul nordic al orașului. La 27 III 1974 a fost observată în valea Barnodului.

81. *Serinus serinus L.* — cănăraș. Observat în parcul dendrologic la: 17 V 1976, 31 III 1977, 15 IV 1977.

82. *Emberiza calandra* L. — presură sură. Observată de mai multe ori la Bobald în lunile V—VI, precum și la 22 IV 1967.

83. *Emberiza citrinella* L. — presură galbenă. Identificată în valea Barnodului, la 17 III 1968, la Bobald la 20 IV 1977 și la Vadalom de trei ori, la 8 XII 1973 (cînd a fost colectat aici un ex.), la 26 V 1976, la 31 XII 1976.

84. *Emberiza schoeniclus* (L.) — presură de stuf. Observată de mai multe ori în valea Barnodului, la 17 III 1968, la 23 III 1975 — circa 40 de ex. la 20 IV 1968.

III. Specii de pasaj.

85. *Gavia stellata* (Pont.) — cufundar-gușă-roșie. În Col. M.O.C. se află un ex. colectat la 1 XI 1966 lîngă Carei, la Foieni (13, 15).

86. *Gavia arctica* (L.) — cufundar. Ex. din Col. M.O.C. a fost colectat în toamna anului 1966. Un ex. vechi posedă filiala de vînătoare din Carei; un alt ex. a fost colectat la Ianculești în iarna anului 1970.

87. *Egretta garzetta* (L.) — egretă-mică. A fost observat de mai multe ori în luna august 1977 în zona lacului din valea Barnodului; la 15 VIII 1977 au fost văzute aici cinci ex.

88. *Ciconia nigra* (L.) — barză neagră. La Bobald au fost identificate șapte ex., la 6 IX 1975.

89. *Anser anser* (L.) — gîscă-de-vară. A fost observat un stol compus din opt ex., în zbor la 8 III 1969 deasupra sărăturilor de la Bobald și un alt stol compus din 10 ex., la 9 III 1969, deasupra Vadalomului.

90. *Anser albifrons* (Scop.) — gîrliță mare. Apare frecvent la Bobald în special în luna III. Ex. din Col. M.O.C. a fost vînat tot aici, la 15 III 1977.

91. *Anas crecca* L. — rață mică. Un grup a fost identificat în timpul pasajului de primăvară, făcînd popas la Bobald, la 2 III 1974.

92. *Anas penelope* L. — rață fluierătoare. Identificată la Bobald în special în luna III; la 15 III 1977 au fost observate aici numeroase ex. În Col. M.O.C. se află un ex. colectat în zona Careiului în toamna anului 1966 (13).

93. *Anas acuta* L. — rață sulițar. Observată la Vadalom la 22 IV 1963, un ex.; la Bobald la 22 III 1974 (13), un ex.; pe valea Barnodului la 23 IV 1974, două ex. La 15 III 1978, la Bobald, a fost vînat un ex.

94. *Anas clypeata* L. — rață lingurar. Observată de cîteva ori în luna III în timpul pasajului de primăvară, la Bobald.

95. *Aythia ferina* (L.) — rață cap-castaniu. Observată la 17 II 1973, la nord de oraș, spre Foieni. Pe terenurile mlăștinoase de la vest de Carei a fost identificată de mai multe ori, în lunile de primăvară.

96. *Grus grus* (L.) — cocor mare. Au fost observate stoluri în zbor, la: Carei în anii 1966—67, 22 de ex. (5); deasupra lacului din valea Barnodului, la 17 III 1968, 20 de ex.; la 21 III 1976 circa 40—45 ex. deasupra orașului.

97. *Porzana parva* (L.) — crestet cenușiu. Ex. din Col. M.O.C. a fost colectat pe terenuri mlăștinoase de la Bobald, la 20 III 1974.

98. *Charadrius dubius* Gmel. — prundăraș gulerat mic. La 16 V 1976 a fost văzut un grup pe sărături la est de oraș, în direcția satului Ghenci.

99. *Calidris alpina* (L.) — fugaci-de-țărm. Observat în număr destul de mare în timpul pasajelor de toamnă și de primăvară, pe terenuri mlăștinoase (13). Efective mai mari au fost văzute în primăvara anului 1973.

100. *Philomachus pugnax* (L.) — bătăuș. A fost observat de mai multe ori și fotografiat în timpul pasajului la hotarul de nord al orașului (13). Un ex. inelat în Suedia, a fost vînat la Foieni, la 11 IV 1972 (10).

101. *Tringa erythropus* (Pall.) — fluierar negru. În primăvara anului 1973 un stol a staționat la Bobald cîteva zile, în a doua jumătate a lunii IV.

102. *Tringa nebularia* (Gunn.) — fluierar-picior-verde. Dintr-un grup de patru indivizi a fost colectat un ex. la Bobald, la 27 VIII 1972 (13).

103. *Limosa limosa* (L.) — sitar-de-mal. La 22 IV 1973 s-au identificat mai multe ex. la Bobald, dar la 8 V 1973 au dispărut deja din această zonă (13). Aici au fost observate și în alte primăveri, de obicei în luna IV.

104. *Numenius arquata* (L.) — culic mare. S-a identificat un ex. la 21 III 1967 la Vadalom și 12 ex. la Bobald, la 12 IX 1974. În Col. M.O.C. există un ex. colectat la Foieni, la 12 X 1974.

105. *Scolopax rusticola* L. — sitar-de-pădure. Exemplarul din Col. M.O.C. a fost colectat la nord de oraș, la 27 III 1977. Specia a fost observată și în zonele limitrofe ale teritoriului cercetat.

106. *Larus ridibundus* L. — pescăruș. S-a identificat în timpul pasajului de primăvară la: Vadalom, la 24 III 1967 — mai multe ex.; la lacul din valea Barnodului, la 17 III 1968; la Bobald între 20—22 III 1974 și 10—15 III 1978.

107. *Larus minutus* (Pall.) — pescăruș-mic. În stoluri de pescărușI care staționau la Bobald între 10—15 III 1978, au fost identificate cîteva exemplare.

108. *Chlidonias leucopterus* (Temm.) — chirighiță aripi-albe. În prima jumătate a lunii V din anul 1973, a fost observată de mai multe ori la Bobald.

109. *Columba oenas* L. — porumbel-de-scorbură. S-a identificat un stol la 13 XI 1973 la Bobald. În iarna mai blîndă a acestui an au mai fost văzuți aici încă de două ori, în luna XII.

110. *Apus apus* (L.) — drepnea neagră. La 28 VIII 1972, un stol format din circa 10 ex., se afla în zona lacului din valea Barnodului.

111. *Jynx torquilla* L. — capîntortură. Observat la nord de oraș, în direcția pădurii din Foieni, la 13 IV 1969.

112. *Saxicola rubetra* (L.) — mărăcinar. Au fost observate cîteva ex. în parcul dendrologic, la 5 IV 1975.

113. *Erithacus rubecula* (L.) — măcăleandru. În zona Careiului a fost observat din toamna (30 IX 1976) pînă-n primăvara (23 III 1974), în parcul dendrologic, la Bobald, la valea Barnodului și în Grădina Viilor. Unele ex. iernează în această zonă.

114. *Locustella luscinioides* (Savi) — greușel-de-stuf. La 6 IV 1968 a fost observat lîngă lacul din valea Barnodului.

115. *Sylvia atricapilla* (L.) — silvie-cap-negru. În zona Careiului apare toamna, în special în parcul dendrologic, unde în unele cazuri rămîne și peste iarna, așa cum s-a observat în ianuarie 1973 și la 22 I 1976.

116. *Phylloscopos collybita* (Vieill.) — pitulice mică. Colectată la Bobald, la 12 X 1974. Între 15—25 X 1976 în parcul dendrologic se aflau mai multe ex.

117. *Phylloscopos trochilus* (L.) — pitulice fluierătoare. În prima jumătate a lunii aprilie 1978, un stol a staționat în parcul dendrologic din Carei.

118. *Phylloscopos sibilatrix* (Bechst.) — pitulice sfîrîitoare. S-au identificat numeroase ex. în parcul dendrologic, la 27 III 1976.

119. *Ficedula hypoleuca* (Pall.) — muscar negru. Observat în timpul primăverii la Bobald, la 29 IV 1967 și în parcul dendrologic, la 27 III 1976.

120. *Anthus campestris* (L.) — fișă-de-cîmp. În timpul pasajului de primăvară din anul 1968, cîteva ex. au fost identificate și fotografiate la nord de oraș.

121. *Carduelis spinus* (L.) — scatiu. Apare frecvent în lunile de primăvară și de toamnă, în special în luna X și XI. Unele ex. iernează în această zonă.

IV. Oaspeții de iarnă.

122. *Buteo lagopus* (Pont.) — șorecar încălțat. Este observat destul de frecvent în timpul iernii, dar s-a identificat și la 30 III 1973 (13).

123. *Circus cyaneus* (L.) — herete vînăt. A fost identificat lîngă lacul din valea Barnodului, la 17 III 1968, alte două ex. la Bobald, la 13 XI 1973 și tot în zona Careiului, la 4 I 1975.

124. *Asio flammeus* (Pontopp.) — ciuf-de-cîmp. În iarna anilor 1970—1973, în lunile I—II, au fost observate de mai multe ori pe arăturile din această zonă grupuri compuse din 15—20 de ex. (12, 13), iar în luna III a anului 1973 au fost văzute exemplare solitare în locuri mlăștinoase.

125. *Parus ater* L. — pițigoi-de-brădet. În zona Careiului este oaspete de iarnă, identificat în parcul dendrologic, la 11 II 1975 și în X—XI—XII 1976.

126. *Turdus pilaris* L. — sturz-de-iarnă. Apare sistematic în fiecare iarnă (13). Se pare, că toamna, la venirea lui inițial staționează în hotarul orașului; la 13 XI 1975 a fost colectat un ex. la Bobald. Odată cu instalarea timpului mai friguros și a zăpezii invadează parcul dendrologic, unde în iarna geroasă din I—II 1971 s-au concentrat cîteva mii de ex. Ultima observație din primăvara a fost efectuată la 23 III 1974, pe valea Barnodului.

127. *Turdus viscivorus* L. — sturz-de-vîsc. În iarna anului 1966—67 au fost identificate mai multe ex. în parcul dendrologic, unde a mai fost observat și la 12 XI 1974.

128. *Regulus regulus* (L.) — aușel nordic. Ex. din Col. M.O.C. a fost colectat în parcul dendrologic la 3 IV 1973 (13). Specia a mai fost observată aici la 5 III 1973 și la 12 XII 1974.

129. *Bombycilla garrulus* (L.) — mătăsar. Identificat din anul 1966 aproape în fiecare iarnă, în special în luna I (13). La 19 XI 1975, deja au fost observate aici stoluri de 70—80 de indivizi, căutînd hrana în parcurile orașului, preferînd fructele arborilor *Celtis occidentalis* și *Sophora japonica.*

130. *Lanius excubitor* L. — sfrîncioc mare. Au fost identificate două ex. aproape de tufărișurile de la Vadalom, iarna, la 2 II 1967 (13).

131. *Fringilla montifringilla* L. — cinteză-de-iarnă. A fost identificat un stol lîngă Bobald, la marginea unui teren agricol, la 9 I 1978.

132. *Acanthis cannabina* (L.) — cînepar. În zona Careiului a fost observat numai iarna; în Grădina Viilor, la 20 XII 1972, în parcul dendrologic la 22 I 1966 și la marginea vestică a orașului, la 22 I 1976 numeroase ex.

133. *Acanthis flammea* (L.) — inariță. În iarna anilor 1972—73 au apărut sub formă de invazie. A fost capturată în parcul dendrologic, la 9 XII 1972. Aici specia a fost văzută pînă la mijlocul lunii ianuarie 1973. Mai tîrziu a fost identificată la marginea orașului, într-o zonă cu mult *Carduus* uscat. Ultima dată a fost observată tot în parcul dendrologic, la 7 III 1973 (13).

134. *Pyrrhula pyrrhula* (L.) — mugurar. Apare de-obicei în timpul iernii în special în parcul dendrologic, unde a fost observat frecvent, între luniile XI—II.

135. *Coccothraustes coccothraustes* (L.) — botgros. Iernează în zona studiată, fiind observată frecvent între lunile XI—III, în parcul dendrologic și în alte spații verzi ale orașului. În hotarul Careiului a fost identificat în pădurea Nireș și în zona tufărișurilor spre Urziceni.

V. Specii accidentale, eratice.

136. *Egretta alba* (L.) — egretă mare. Un ex. a fost identificat primăvara la Bobald, la 6 IV 1975.

137. *Plegadis falcinellus* (L.) — țigănuș. Un ex. a fost observat la Vadalom la 7 IV 1966, iar un alt ex., care a rămas și în timpul iernii în această zonă, a fost colectat la Urziceni, la 4 I 1971.

138. *Cygnus olor* (Gm.) — lebădă cucuiată. În iarna anului 1968 a fost colectat un ex. lîngă Carei, la Foieni (13).

139. *Somateria mollissima* (L.) — eider. În Col. M.O.C. se găsesc două exemplare femele, care au fost vînate la sud de Carei, în zona lacului de la Tiream, la 25 IX 1977.

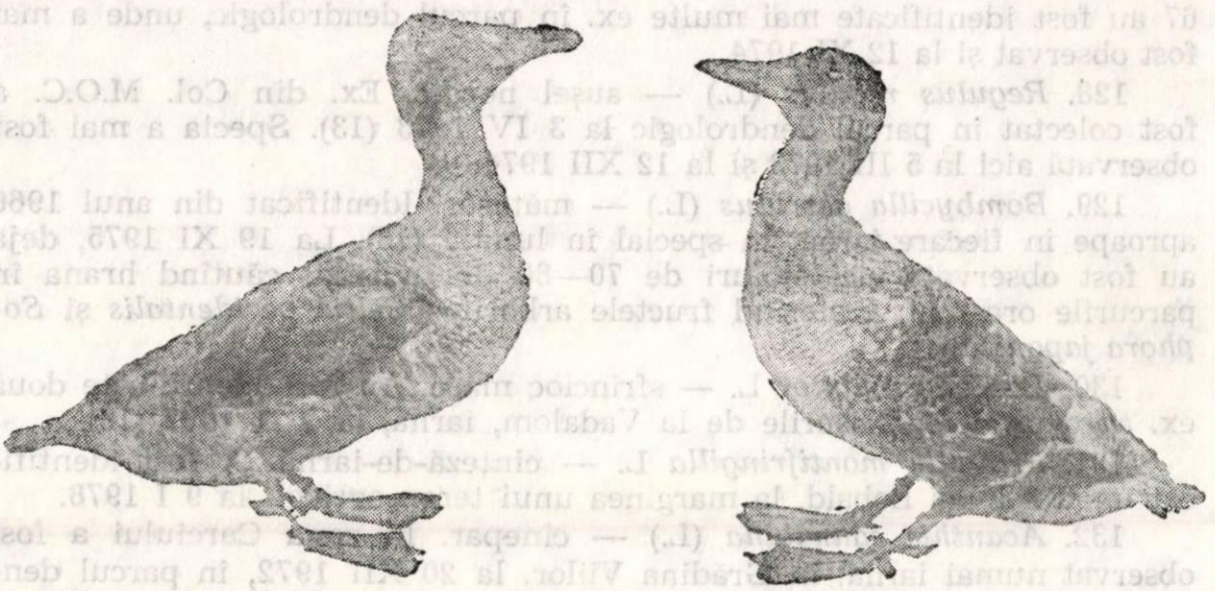

Fig. 6. Două exemplare ♀ de *Somateria mollissima* (L.) din colecția Muzeului Orășenesc Carei.

140. *Accipiter nisus* (L.) — uliu păsărar. Observat la nord de oraș, la 20 XII 1968, iar mai recent a fost văzut în această zonă, la 19 XI 1975.

141. *Aquila pomarina* C. L. Brehm — acvilă țipătoare mică. A fost identificat la nord de oraș, în direcția pădurii Foieni, la 13 IV 1964.

142. *Circus pygargus* (L.) — herete sur. Un ex. colectat în zona Careiului — fără datele exacte privind proveniența lui — se găsește în laboratorul de biologie a Liceului industrial din Carei.

143. *Pandion haliaëtus* (L.) — uligan pescar. Exemplarul din Col. M.O.C. inelat în Suedia, a fost colectat la S-V de oraș, în hotarul comunei Petrești, la 8 VIII 1973 (13).

144. *Falco subbuteo* L. — șoimul rîndunelelor. A fost văzut în zbor, la 5 X 1966, deasupra Vadalom-ului.

145. *Tringa hypoleucos* L. — fluierar-de-munte. Ex. din Col. M.O.C. a fost colectat la Bobald, la 2 VIII 1973.

146. *Larus argentatus* Pall. — pescăruș argintiu. Un ex. colectat în zona Careiului — fără datele exacte privind proveniența lui — se află în colecția Școlii gen. nr. 1 din Carei.

147. *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* C. L. Brehm — alunar răsăritean. În anul 1911 s-a semnalat o invazie, cînd în Carei — la 31 X — a fost vînat un ex. (27).

148. *Corvus corax* L. — corb. Un ex. rănit a fost găsit în Bobald, la 3 VIII 1976. În anii 1927—28, corbul era încă destul de frecvent în zona Careiului (29).

149. *Certhia familiaris* L. — cojoaică-de-pădure. Apare ocazional, după venirea frigului, fiind observată la 10 I 1966 în pădurea Nireș, la 14 XI 1975 și la 20 XII 1976 în parcul dendrologic.

150. *Phoenicurus ochruros* (Gmel.) — codroș-de-munte. Identificat la Bobald o singură dată, la 6 IV 1967.

151. *Turdus torquatus* C. L. Brehm — mierlă gulerată. Un ex. a fost observat la 22 III 1976 în parcul dendrologic, pe *Parthenocissus quinquefolia*.

152. *Ficedula hypoleuca* (Bechst.) — muscar negru. Identificat la Vadalom, la 2 IV 1967 și în parcul dendrologic, la 16 IV 1978.

Concluzii

În urma cercetării avifaunei din zona orașului Carei, s-a identificat 152 de specii, care au fost încadrate în cele cinci grupe menționate și anume:

— specii ale căror cuiburi au fost găsite . . . 41 (26,97%)
— specii identificate în perioada cuibăritului . 43 (28,29%)
— specii de pasaj 37 (24,34%)
— oaspeții de iarnă 14 (9,21%)
— specii accidentale , eratice . . . . . 17 (11,29%).

Pe lîngă specii ale căror cuiburi au fost găsite în această zonă, probabil mai cuibăresc aici unele dintre cele identificate în perioada de nidificaţie. Totuşi, credem că, majoritatea speciilor încadrate în această grupă din urmă sînt acelea, care cuibăresc în zonele limitrofe ale teritoriului cercetat şi ele se deplasează în zona studiată pentru a căuta aici hrana. Procentul relativ ridicat al speciilor de pasaj ne indică posibilitatea existenţei unor drumuri de migraţie în această zonă. Oaspeţii de iarnă, care în unele cazuri pot fi greu separate de specii de pasaj, îşi găsesc hrana în primul rînd în parcul dendrologic, consumînd fructele unor specii de arbori şi arbuşti, ca: *Celtis occidentalis, Sophora japonica, Rhamnus catharctica* şi a speciei cu port de liană *Parthenocissus quinquefolia.*

Din punct de vedere zoogeografic, pe baza repartiţiei făcute de D. Munteanu (21) pentru avifauna României — pe baza concepţiilor lui K. H. Voous — cele 152 de specii observate pe teritoriul studiat, se încadrează în 14 grupe. Speciile enumerate îşi găsesc reprezentanţii între avifauna de tip:

— cosmopolit	5	specii	(3,29 %)
— holoarctic	19	„	(12,50 %)
— palearctic	60	„	(39,48 %)
— tipică a lumii vechi	8	„	(5,26 %)
— arctic	5	„	(3,29 %)
— siberian	4	„	(2,63 %)
— sibiro-canadian	1	specie	(0,66 %)
— european	19	specii	(12,50 %)
— europeo-turkestanic	19	„	(12,50 %)
— turkestano-mediteranean	5	„	(3,29 %)
— mediteranean	2	„	(1,31 %)
— paleomontan	1	specie	(0,66 %)
— paleoxeromontan	1	„	(0,66 %)
— indo-african	2	specii	(1,31 %)
şi o specie neîncadrată — fazanul — fiind colonizat	1	„	(0,66 %)

Din analiza acestei repartiţii reiese, că cel mai bine reprezentat este avifauna de tip palearctic, în care se încadrează mai multe specii care cuibăresc în zona cercetată, în schimb reprezentanţii avifaunei de tip holoarctic în majoritatea cazurilor se încadrează în grupa speciilor de pasaj. O situaţie similară se observă şi în cazul speciilor de tip arctic. Este de remarcat, că numărul speciilor din grupa europeo-turkestanică este identică cu cele din grupa de tip european. Oaspeţii de iarnă aparţin la avifauna de tip sibiro-canadian, arctic, palearctic, etc.

Comparînd lista de avifaună prezentată cu cele cunoscute din literatura de specialitate, care se referă la fauna ornitologică a ţinuturilor

limitrofe (Valea Eriului, Cîmpia Nirului, Mlaștina Ecedea — înainte de asanare), s-a constatat, că în zona Careiului au fost observate 11 specii care lipsesc din celelalte enumerări. Cu toate acestea nu putem considera, că aceste specii dau o notă caracteristică avifaunei teritoriului cercetat, întrucît din acestea: patru specii *(Calidris alpina, Gavia stellata, Ficedula hypoleuca, Tringa nebularia)* sînt de pasaj, două *(Carduelis spinus, Parus ater)* sînt oaspeți de iarnă, alte trei *(Somateria mollissima, Pandion haliaëtus, Turdus torquatus)* sînt accidentale, una *(Serinus serinus)* identificat în perioada cuibăritului și numai una *(Hippolais pallida)* este clocitoare. Credem că, lipsa acestor specii din celelalte enumerări se datorește în primul rînd faptului, că cercetările au fost făcute în diferiți ani și în diferite perioade.

Întrucît, pînă-n prezent în zona Careiului s-au făcut puține cercetări asupra avifaunei, o comparație asupra modificărilor structurale și numerice ale speciilor, în funcție de schimbarea biotopurilor, nu este posibilă. În schimb, unii indici ne pot furniza comparația avifaunei zonei Careiului cu datele cunoscute din literatura de specialitate, care se referă la regiuni limitrofe (11, 12, 24), în care luăm în considerare întreaga avifaună a Văii Eriului (1), precum și cele semnalate de pe teritoriul fostei Mlaștini Ecedea, referitoare la jud. Satu Mare (20). Dintre speciile descrise din aceste zone, circa 60 lipsesc din enumerarea referitoare la zona Careiului, dintre care unele pot fi identificate în viitor în urma cercetărilor, iar altele probabil nici mai de mult nu găseau condiții favorabile în această zonă. Dar, fără îndoială, multe specii au dispărut din această zonă datorită transformării biotopurilor naturale, în special în urma desecării mlaștinilor și defrișării pădurilor. Aceste modificări au cauzat o serie de schimbări calitative și cantitative în avifauna zonei Careiului.

Din analiza în ansamblu a locurilor din această zonă, unde au fost observate un număr de 152 de specii de păsări reiese, că în cadrul teritoriului studiat există unele „microzone", în care apar relativ mai multe specii. Acestea, în majoritatea cazurilor sînt biotopuri naturale relativ mai întinse, întrucît în general biotopurile restrînse nu sînt preferate de păsări. Dintre aceste „microzone" amintim: Bobald-ul și valea Barnodului unde se concentrează cele mai multe specii de baltă și de mlaștină, Vadalomul locul de apariție al speciilor care vin din zonele păduroase aflate la nord de Carei, precum și parcul dendrologic, loc de întîlnire ale Passeriformelor și oaspeților de iarnă.

Importanța ocrotirii păsărilor din această zonă este subliniată și prin faptul că, Careiul se află într-o regiune de cîmpie cu o agricultură intensivă, unde fauna de păsări constituie factorul cel mai eficace în combaterea biologică a insectelor dăunătoare. Ocrotirea avifaunei din zona Careiului este posibilă în primul rînd, prin păstrarea unor „micro-

zone" preferate de acestea, ca: pîlcurile de păduri din apropiere precum și zonele ierboase-mlăștinoase de la Bobald, care sînt cele mai importante locuri de staționare și de cuibărit ale diferitelor specii.

BIBLIOGRAFIE

1. ANDRÁSSY E., *Az Érmellék madárvilága,* Aquila, 1956—57, LXIII—LXIV, 173—175.
2. BABUȚIA T., *Dropia în vestul R.P.R.,* Vîn. Pesc. Sp., An X, 8, 1958, p. 3.
3. BĂCESCU M., *Păsările în nomenclatura și viața poporului român,* București, Ed. Acad., 1961.
4. BÉCZY T., *Catalogue of the oological collection of the Museum in Oradea,* Oradea, 1971.
5. BÉCZY T., POLIȘ R., *Observații asupra pasajului cocorilor (Grus grus (L.)) din nord-vestul României,* Caiet de Comunicări, Oradea, 8, 1970, 89—99.
6. BODNÁR B., *A füsti fecske útja az Alföldön,* Aquila, XXVIII, 1921, p. 121.
7. BUNESCU A., *Contribuții la studiul răspîndirii geografice al unor animale mediteraneene din R. P. România,* Probleme de Geografie, București, vol. III, 1961, 123—144.
8. CĂTUNEANU I., ȘI COLAB., *Nomenclatorul păsărilor din România,* Ocrotirea Naturii, 16, 1, 1972, 127—145.
9. CZIRBUSZ G., *Madárvilág az Ecsedi lápon,* Természettud. Füzetek, XVIII, 1894, 21—23.
10. DRAGOȘ M., *Un fluier inelat la Stockholm,* Vîn. și Pesc. Sp., XXIV, 1972, 12
11. HAMVAS F., *Sitarul-de-mal (Limosa limosa L.) clocește pe Valea Eriului,* Vîn. și Pesc. Sp., XXI, 8, 1969, p. 26.
12. HAMVAS F., *Szatmár megye madárritkaságai,* Cikkek és Tanulmányok, Satu Mare, 1972, 34—40.
13. HAMVAS F., KARÁCSONYI C., *Păsări oaspeți de iarnă și de pasaj cu areal nordic și carpatin observate în zona Careiului,* Nymphaea, Oradea, III, 1975, 259—266.
14. IONESCU V., *Vertebratele din România,* București, Ed. Acad., 1968.
15. KOVÁTS L., *Date privitoare la frecvența speciei Gavia stellata (Pont.) în România,* Rev. Muz., V, 1, 1968, 55—56.
16. KOVÁTS L., POLIȘ R., BÉCZY T., *Catalogul sistematic al colecției de păsări al muzeului din Oradea (1951—1969),* Oradea, 1971.
17. LINȚIA D., *Catalogul sistematic al faunei ornitologice din România,* Muzeul Ornitologic, Timișoara, 1944.
18. LINȚIA D., *Păsările din R.P.R.,* vol. II—III, București, Ed. Acad., 1954—55.
19. *Localitățile județului Satu Mare,* Satu Mare, 1971.
20. LOVASSY S., *Az Ecsedi láp és madárvilága fennállásának utolsó évtizedeiben,* Budapest, 1931.
21. MUNTEANU D., *Analiza zoogeografică al avifaunei României,* Nymphaea, Oradea, II, 1974, 27—69.
22. NADRA E., *Catalogul sistematic al colecției ornitologice a Muzeului Banatului Timișoara 1878—1970,* Timișoara, 1972.
23. PAPADOPOL A., *Becațină-Gallinago gallinago gallinago L. 1758 (Aves) — clocește în Republica Socialistă România,* Natura, s. Biologie, 1967, 4, 70—71.

24. PAPADOPOL A., *Contribuţii la cunoaşterea unor aspecte ale fenologiei şi dinamicii păsărilor din judeţele Bihor şi Satu Mare,* Centenar Muzeal Orădean, Oradea, 1972, 771—781.
25. POLIŞ R., *Colonii de Ardeidae din nord-vestul României,* Nymphaea, Oradea, I, 1973, 41—69.
26. POLIŞ R., *Schiţa la un istoric al cercetărilor vertebratelor din Bihor şi regiunile* înconjurătoare, *Centenar Muzeal Orădean,* Oradea, 1972, p. 673—694.
27. *Pótló adatok a Nucifraga caryocatactes macrorhynchos 1911 évi inváziójához,* Aquila, XIX, 1912, 462—463.
28. *Statutele Asociaţiiunii Podgorenilor din Carei,* Carei, Tip. Cultura, f.a.
29. VASVÁRI M., *A holló települési viszonyai,* Term. Tud. Közl., vol. 63, 9, 1931, 523—524

BEITRÄGE ZUR VOGELFAUNA AUS DER UMGEBUNG VON CAREI

(Zusammenfassung)

Das verwaltunggebiet der Stadt Carei (kreis Satu Mare) erstreckt sich auf einer Fläche von 94 km² und liegt im NW Rumäniens in der „Cîmpia Careiului", die einen Teil der „Cîmpia Tisei" bildet. Es is ein überwiegend landwirtschafliches Gebiet. Das Studium der Vogelfauna dieser Gegend ermöglicht die Feststellung, dass die meisten Vogelarten derjenigen Zonen besiedeln, wo eine natürliche Pflanzenwelt vorhanden ist: Teiche, Waldflecken, Gesträuche und die Stadtparks.

Von der 152 identifizierten Arten wurden bei 41 Arten such die Nester ausfinding gemacht. Viele Arten haben ihr Brutgebiet in der Umgebung, aber sie besorgen ihre Nahrung in der studierten Landschaft. Der Relativ hohe Prozentsatz der Zugvögel (24,34%) vermutet hier die Existenz einiger Zugwage. Aus zoogeografischer Hinsicht sind die Palearctischen Vogelarten am meist en vertreten (39,48%).

Da sich diese Geibiet in einer Landschaft mit intensiver Landwirtschaft erstreckt, spielen die „Mikrozonen" mit reicher Vogelfauna natürlicher Pflanzenwelt, besonders Waldfläcken mit einer reichen Vogelfauna, in der Bekämpfung der landwirtschaftlichen Schädlinge, eine grosse Rolle.

CERCETĂRI ASUPRA FLOREI ȘI VEGETAȚIEI TERENURILOR MLĂȘTINOASE DIN CÎMPIA NIRULUI ȘI CÎMPIA CAREIULUI

CAROL KARÁCSONYI

În ținutul nordic al Cîmpiei Tisei din vestul R. S. România se individualizează mai multe unități geomorfologice, dintre care se numără și Cîmpia Nirului precum și Cîmpia Careiului. Cîmpia nisipoasă a Nirului care ocupă teritoriul cel mai vestic al acestui ținut, se individualizează clar atît prin caracteristicile lui pedologice (soluri nisipoase), forme de microrelief (șiruri de dune paralele alternînd cu terenuri de interdune), precum și prin cele hidrografice (caracter insecvent, cu scurgeri în direcția centrifugă). La est de această unitate geomorfologică se întinde Cîmpia Careiului, acoperită cu soluri cernoziomice, cu un microrelief slab ondulat, avînd altitudini cuprinse între 120—163 de metri.

Rețeaua hidrografică a teritoriului cercetat se compune din pîrîuri, cursuri de ape temporare, dintre care multe ocupă vechi albii părăsite, la care se mai adaugă bălțile și o serie de mlaștini. Cu toate că, în urma lucrărilor de hidroameliorații configurația biogeografică a teritoriu-

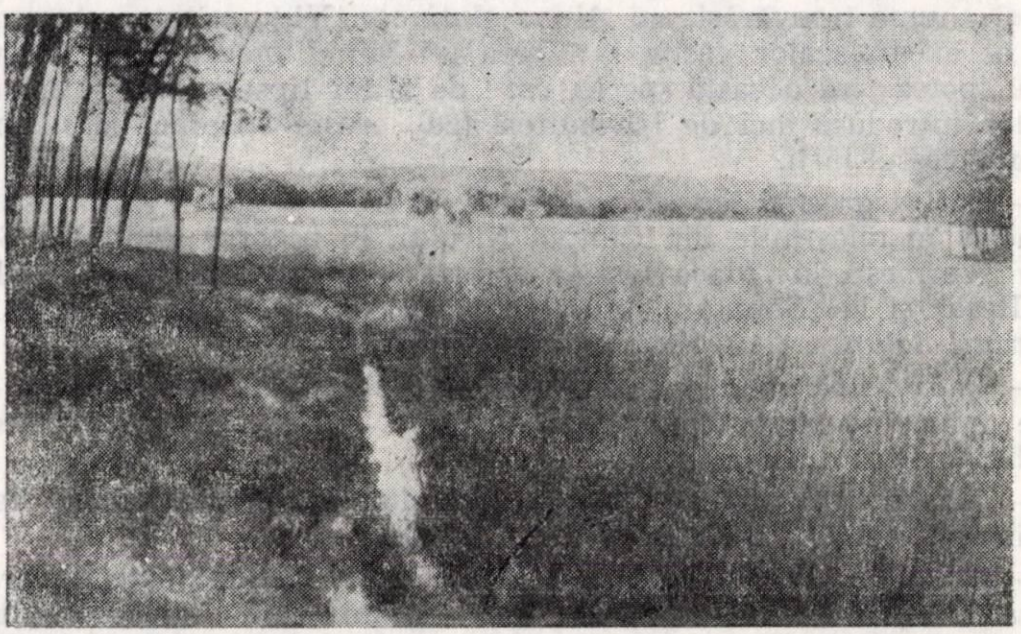

Fig. 1. Vedere generală a unui teren de interdună înmlăștinit de la Curtuișeni.

lui a suferit o serie de modificări, flora şi vegetaţia terenurilor mlăştinoase — pe alocuri — păstrează şi azi caracterul său arhaic.

Flora şi vegetaţia teritoriului a fost studiată în repetate rînduri de mai mulţi botanişti, care publicau o serie de date atît despre flora în ansamblu a teritoriului (20), cît şi cu speciala privire la flora păşunilor şi fîneţelor (7), a pădurilor (3), a terenurilor nisipoase (22, 23, 24), precum şi despre împăduriri (29). În aceste lucrări sînt cuprinse şi o serie de aspecte legate de flora acvatică şi palustră a teritoriului. În acest sens mai amintim studiul asupra sărăturilor şi mlaştinilor existente la est de Carei (4), flora Văii Eriului (13) o unitate geomorfologică învecinată, precum şi o lucrare despre flora şi vegetaţia terenurilor de interdune din Cîmpia Nirului (11).

În urma cercetării terenurilor mlăştinoase din zona susmenţionată, au fost găsite specii de plante, precum şi asociaţii vegetale nesemnalate în această zonă.

Observaţii floristice.

— *Allium angulosum* L. — Carei, la marginea şanţului lîngă şoseaua spre Satu Mare şi la locul numit „Bobald".

— *Alnus incana* (L.) Mnch. — este cantonată într-un teren de interdună umedă din Cîmpia Nirului, la Valea lui Mihai. Această esenţă lemnoasă cu răspîndire montană, aici la Valea lui Mihai are o proveniență incertă. Se pare, totuşi, că apare aici în mod spontan, întrucît se găseşte într-un context asemănător ca şi în cadrul arealului său natural şi anume întovărăşit cu *Alnus glutinosa*. Vigurozitatea şi numărul mare al exemplarelor găsite la Valea lui Mihai pledează de asemenea pentru ipoteza, că această specie, care de altfel lipseşte din enumerarea speciilor introduse aici de silvicultori (29), creşte spontan pe nisipurile din nord-vestul ţării.

— *Calamagrostis canescens* (Webb. et Wigg) Roth- este destul de răspîndită în mlaştinile din Cîmpia Nirului, în hotarul localităţii Sanislău la „Vermeş", la „Macea" şi la hotarul satului Ciumeşti la locul numit „Resa" şi la „Săpătura dracului" (Ördögásás), în special în as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi.

— *Chlorocyperus glomeratus* (Torn.) Palla — în apele unui pîrîu dintre dunele de nisip de la Valea lui Mihai şi în unele gropi umede la „Grădina cailor" din Foieni.

— *Cicuta virosa* L. — Cîmpia Careiului, în hotarul satului Ianculeşti, în trestişurile din Valea pîrîului Barnod.

— *Eriophorium angustifolium* Honckeny-. Această specie rară pe Cîmpia Tisei, a fost colectată la: Carei în mlaştinile „Bobald"-ului, la Ciumeşti în mlaştinile de la „Resa" şi la Sanislău în mlaştinile de la „Vermeş".

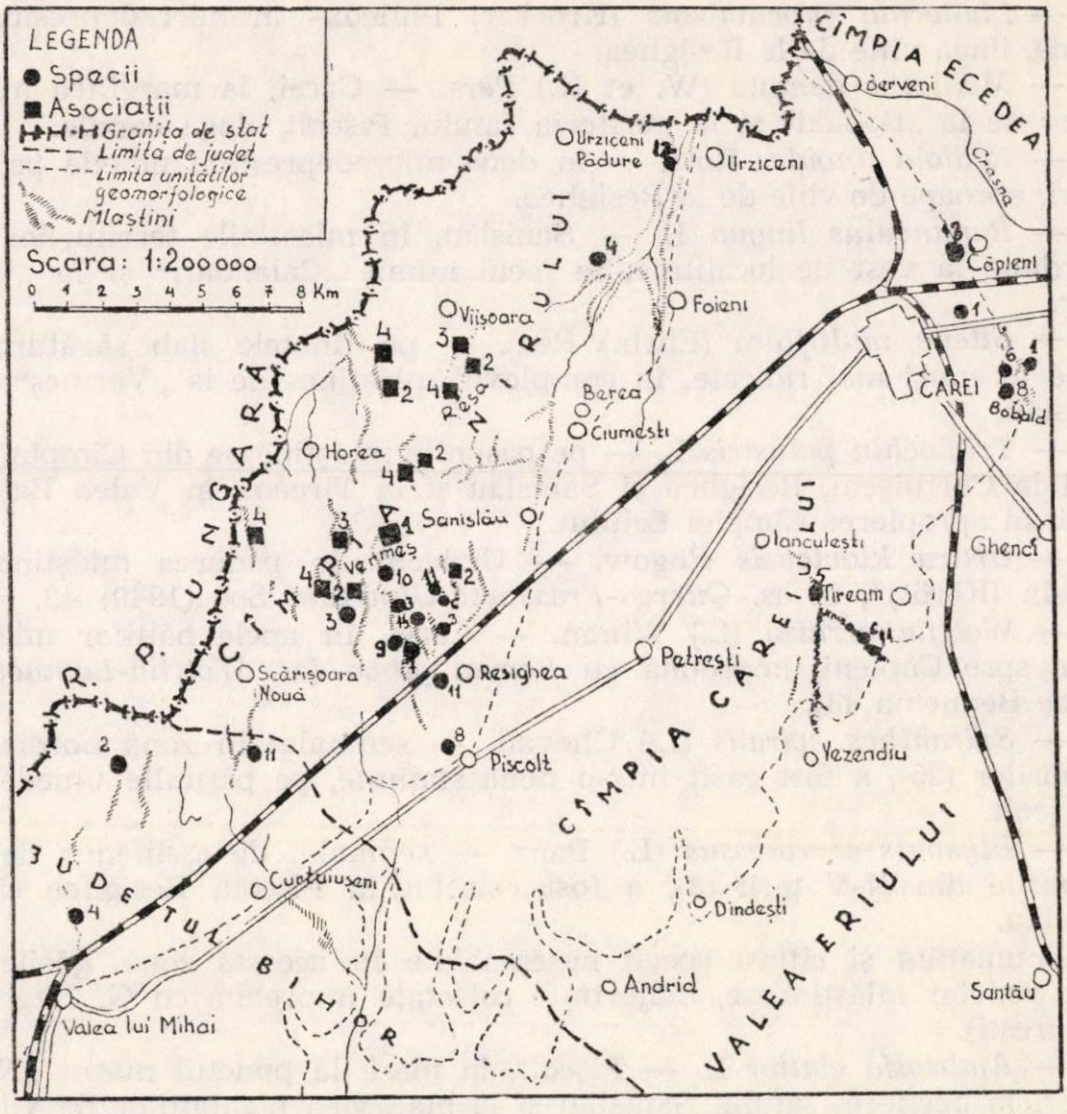

Fig. 2. Răspîndirea speciilor și asociațiilor semnalate. Specii: 1 — *Allium angulosum*, 2 — *Alnus incana*, 3 — *Blysmus compressus*, 4 — *Chlorocyperus glomeratus*, 5 — *Cicuta virosa*, 6 — *Galium uliginosum*, 7 — *Lindernia procumbens*, 8 — *Melilotus dentata*, 9 — *Radiola linoides*, 10 — *Silene multiflora*, 11 — *Triglochin palustre*, 12 — *Urtica kioviensis*, 13 — *Wolffia arrhiza* și *Lemna gibba*, 14 — *Spiranthes spiralis* (specii neîncluse în ridicările fitocenologice). Asociații: 1 — *Carici-Calmagrostetum neglectae*, 2 — *Caricetum elatae*, 3 — *Caricetum appropinquatae*, 4 — *Calamagrosti-Salicetum cineraea*.

— *Galium uliginosum* L. — pe Cîmpia Nirului, în mlaștinile la nord de satul Resighea și pe Cîmpia Careiului, în Valea pîrîului Barnod lîngă Ianculești.

— *Lemna gibba* L. — domină în apele unor bălți mlăștinoase, între Carei și satul Căpleni.

— *Lindernia procumbens* (Krocker) Philcox- în microdepresiunile umede, lîngă viile de la Resighea.

— *Melilotus dentata* (W. et K.) Pers. — Carei, la marginea mlaștinilor de la „Bobald" și la periferia satului Pișcolt, lîngă canale.

— *Radiola linoides* Roth — în două microdepresiuni umede pe nisipuri, aproape de viile de la Resighea.

— *Ranunculus lingua* L. — Sanislău, în mlaștinile terenurilor de interdune la vest de localitate, la locul numit „Calandari" și la „Vermeș".

— *Silene multiflora* (Ehrh.) Pers. — pe fînețele slab sărături de pe terenuri mai ridicate, în complexul mlăștinos de la „Vermeș" din Sanislău.

— *Triglochin palustris* L. — pe pășunile mlăștinoase din Cîmpia Nirului la Curtuișeni, Resighea și Sanislău și la Tiream, în Valea Barnodului, în apropierea Cîmpiei Eriului.

— *Urtica kioviensis* Rogow. — Urziceni, în pădurea mlăștinoasă „Frasin (Körös)", în as. *Querco-Fraxineto-Ulmetum* Soó (1940) 42.

— *Wolffia arrhiza* (L.) Wimm. — Carei, în apele bălților mlăștinoase spre Căpleni, împreună cu *Lemna gibba* (as. *Wolffio-Lemnetum gibbae* Bennema 43).

— *Spiranthes spiralis* (L.) Chevall. — semnalat în zona nordică a nisipurilor (25), a fost găsit într-o nouă stațiune, pe pășunile umede de la Pișcolt.

— *Blysmus compressus* (L.) Panz. — semnalat de asemenea de pe nisipurile din N-V țării (8), a fost colectat la Pișcolt, Resighea și la Sanislău.

Enumerăm și cîteva specii nesemnalate în această zonă, găsite în afara zonelor mlăștinoase, majoritate colectate împreună cu G. Negrean (București).

— *Ambrosia elatior* L. — Pișcolt, în masă la punctul numit „Nisipărie", la periferia satului Sanislău și la marginea plantațiilor de vii de la Horea.

— *Asplenium ruta-muraria* L. — Carei, pe gardurile de cărămidă din oraș (adv.).

— *Bunias orientalis* L. — Valea lui Mihai, lîngă calea ferată, pe nisipuri.

— *Cephalaria pilosa* (L.) Gren. et Godr. — la est de satul Foieni, la marginea pădurii, pe Cîmpia Careiului.

— *Digitaria ischaemum* (Schreb.) Mühlbg. — pe nisipuri semifixate și ruderalizate, la: Foieni, Urziceni-Pădure, Pișcolt, Resighea și Curtuișeni.

— *Filago germanica* L. — Pișcolt, lîngă „Via veche", pe nisipuri semifixate.

— *Hieracium hoppeanum* Schult. — Pișcolt, la marginea plantațiilor de salcîmi.

— *Lathyrus aphaca* L. — Curtuișeni, la marginea culturilor, pe nisipuri.

— *Leontodon saxatilis* Lam. — Pișcolt, pe pășunile de pe nisipuri.

— *Phleum phleoides* (L.) Karst. — Foieni, pe nisipuri, la marginea pădurii.

— *Pyrola rotundifolia* L. — Valea lui Mihai, în plantații de pin (probabil adventivă).

— *Saxifraga tridactylites* L. — Sanislău spre Scărișoara Nouă, pe terenuri arate, lîngă mlaștinile de la „Vermeș".

— *Senecio viscosus* L. — în plantațiile de *Pinus sylvestris* de la Curtuișeni și Sanislău (adv.).

Studii de vegetație.

Încadrarea cenosistematică a asociațiilor vegetale studiate.

Cl. PHRAGMITETEA Tx. et Prsg. 42

Ord. **Phragmitetalia** W. Koch 26

Al. Magnocaricion elatae (Br. — Bl. 25) W. Koch 26

1. As. *Carici-Calamagrostetum neglectae* Soó 71

2. As. *Caricetum elatae* (Kerner 1858) W. Koch 26

3. As. *Caricetum appropinquatae* (W. Koch 26) Tx. 47

Cl. ALNETEA GLUTINOSAE Br.-Bl. et. Tx. 47

Ord. **Alnetalia glutinosae** Tx. 37

Al. Alnion glutinosae (Malcuit 29) Meier-Drees 36

4. As. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi 55

1. As. *Carici-Calamagrostetum neglectae* Soó 71. Ocupă terenuri restrînse în mlaștinile de interdune de la Sanislău-„Vermeș" (rel. 1—5). Se instalează în acele zone ale mlaștinilor unde apa persistă în tot timpul verii. Asociației îi este caracteristic prezența unor „mușuroaie" înalte, care sînt înconjurate de apă stagnantă, ce adăpostește de obicei vegetație plutitoare.

Dacă comparăm această asociație cu as. *Calamagrostetum neglectae* Tengwal 20, descrisă din Bazinul Giurgeului (21), se pot constata o serie de diferențe. Asociația din Bazinul Giurgeului, în care domină specia *Calamagrostis neglecta* întovărășită cu *Carex fusca*, pe baza constanței speciilor caracteristice și a compoziției floristice a fost încadrată cenotaxonomic în Cl. *Scheuchzerio-Caricetea fuscae* Nordh. 36. În aacestă asociație procentul elementelor circumpolare este foarte ridicat (83,5%).

În schimb fitocenozele de la Sanislău sînt dominate de elemente caracteristice din Al. *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl. 25) W. Koch 26, care

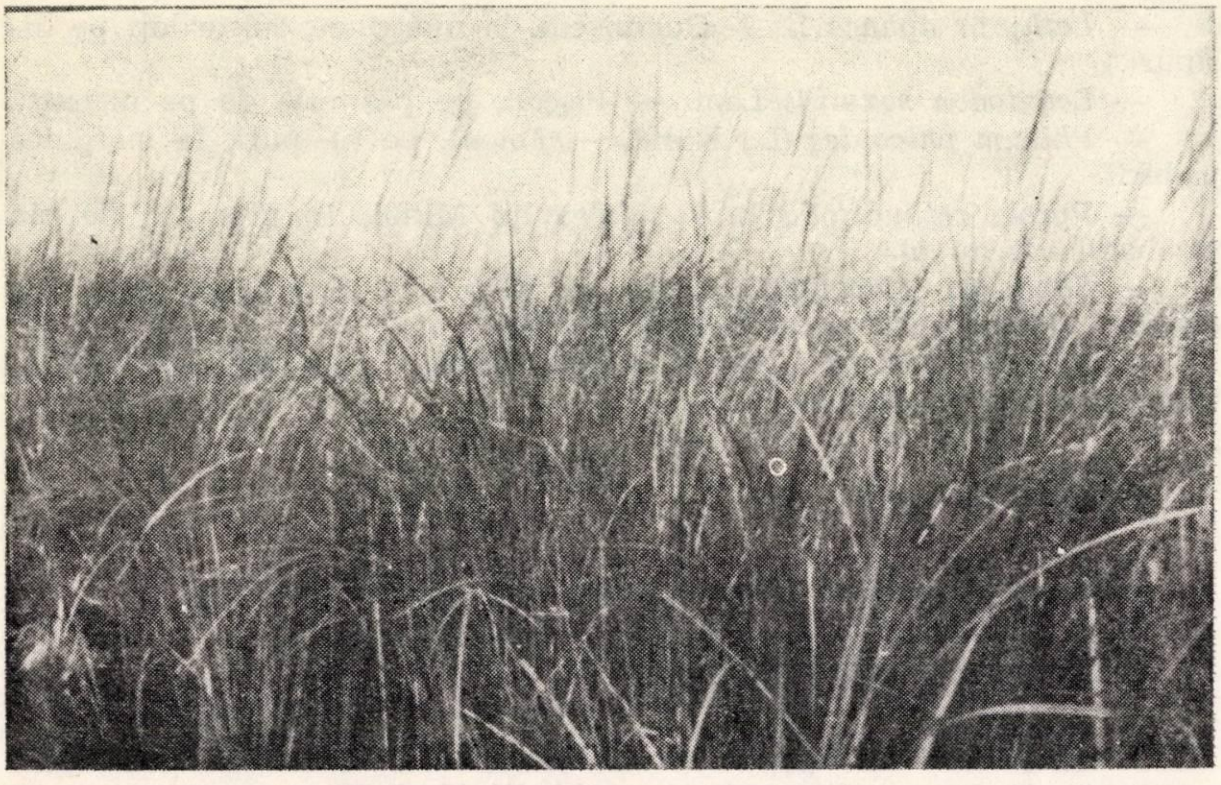

Fig. 4. As. *Carici-Calamagrostetum neglectae* în mlaștinile de la Sanislău „Vermeș".

au K V-III; pe lîngă specia *Calamagrostis neglecta* remarcîndu-se *Carex elata*. În aceste fitocenoze apar și mai multe specii caracteristice vegetației plutitoare, fapt care se reflectă și în spectrul bioformelor, în care hidroheliofitele înregistrează procentul 36,67%. În spectrul elementelor floristice se observă deasemeni diferențe remarcabile față de fitocenozele semnalate din Bazinul Giurgeului, întrucît în asociația din Cîmpia Nirului, elementele circumpolare sînt reprezentate într-un procent de 30,0%, fiind depășite de elementele eurasiatice (33,33%).

Toate aceste considerente subliniază faptul că, asociația din Cîmpia Nirului se încadrează în Cl. *Phragmitetea* Tx. et Prsg. 42, Al. *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl. 25) W. Koch 26 și este as. *Carici-Calamagrostetum neglectae* Soó 71, o asociație nesemnalată pînă în prezent în România.

Este de remarcat faptul că, deși apa stagnantă în unele locuri nu este prea adîncă, în componența asociației apar o serie de elemente hidroheliofite. Acest fapt poate fi pusă în legătură cu canalizările efectuate în ultimii ani, în urma căruia nivelul apei stagnante a scăzut foarte repede. Lipsa volumului de apă permanentă necesară dezvoltării optime ale acestor fitocenoze, accelerează înlocuirea rapidă a acestora, în special prin as. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26. Menționăm faptul că, specia *Calamagrostis neglecta,* ca și celelalte elemente montane

As. *Carici-Calamagrostetum neglectae* Soó 71

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. relev. Supraf. Acoper.	1 12m² 95%	2 12m² 95%	3 10m² 90%	4 12m² 90%	5 10m² 90%	K
		MAGNOCARICION							
Hh	Eua	Carex elata		2	3	3	3	5	V
H	Cp	Calamagrostis neglecta		4	3	3	2	2	V
H	Eua	Galium palustre		+	+	+	+	+	V
Hh	Cp	Veronica scutellata		—	+	+	+	+	IV
Hh	Eua	Carex acutiformis		+	+	—	—	+	III
Hh	Cp	Carex riparia		+	2	+	+	—	IV
		CALTHION							
H	Ec	Caltha palustris ssp. laeta		+	+	—	+	+	IV
		PHRAGMITION							
Hh	Cosm	Phragmitis australis		+	—	2	+	+	IV
Hh	Cosm	Schoenoplectus lacustris		+	—	+	1—2	+	IV
H	Cp	Phalaris arundinacea		+	—	—	—	—	I
H	Cp	Stachys palustris		+	—	+	+	+	IV
H-Hh	Cp	Mentha aquatica		+	+	+	+	+	V
H	Cosm	Calystegia sepium		+	+	+	—	+	IV
		PHRAGMITETEA şi PHRAGMITETALIA							
H	Cosm	Lythrum salicaria		+	+	+	1	+	V
H	Eua	Lysimachia vulgaris		+	—	—	+	+	III
H-Hh	Eua	Lycopus europaeus		+	+	—	+	+	IV
H	E	Iris pseudacorus		+	+	—	—	—	II
Hh	Cosm	Alisma plantago-aquatica		—	+	—	+	+	III
		LEMNO-POTAMETA							
Hh	E	Polygonum amphibium f. aquat.		2	1	+	+	+	V
Hh	E	Ranunculus trichophyllus		+	+	—	+	—	III
Hh	Cosm	Potamogeton natans		1	—	+	—	+	III
Hh	Cp	Utricularia vulgaris		+	+	+	—	—	III
		MOLINIO-JUNCETEA							
H	Cp	Juncus articulatus		—	—	—	1	+	II
G	Cp	Heleocharis palustris		—	—	—	+	1	II
H	Cosm	Carex serotina		+	+	—	—	—	II
		MOLINIO-ARRHENATHEREA							
H	Eua	Agrostis stolonifera		—	+	+	+	1	IV
H	Eua	Vicia cracca		+	—	+	—	—	II
H	Eua	Leontodon hispidus		+	+	—	—	—	II
H	Eua	Festuca arundinacea		—	—	—	+	—	I
H	Eua	Ranunculus repens		—	—	—	—	+	I

Spectrul bioformelor: Hh — 36,67%, H-Hh — 6,66%, H — 53,34%, G — 3,33%.
Spectrul el. floristice: Eua — 33,33%, E — 10,0%, Fc — 3,33%, Cp — 30,0%, Cosm — 23,34%.

prezente în Cîmpia Nirului, apar aici cu regularitate în biotopuri mai umede ca și în zonele montane.

Fitocenozele dominate de elementul relictar *Calamagrostis neglecta* au o importanță majoră în reconstituirea evoluției vegetației postglaciare din Cîmpia Nirului.

2. — As. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26. Această asociație este destul de frecventă pe terenurile de interdune din Cîmpia Nirului, dar se pare că, în prezent deja lipsește din celelalte zone de cîmpie limitrofe, care aparțin altor unități geomorfologice. A fost identificată și studiată la: Sanislău la locul numit „Calandari" (rel. 1, 2), în mlaștinile „Vermeș"-ului (rel. 3, 6, 7), la vest de sat sub vii (rel. 4, 5), precum și în hotarul satului Ciumești în mlaștinile de la „Resa" (rel. 8, 9) și în mlaștinile de la locul numit „Săpătura dracului" (rel. 10).

Este o asociație care marchează o fază importantă a colmatării mlaștinilor de interdune. *Carex elata* formează vegetație de popîndaci, mușuroaiele ridicîndu-se deasupra apei, iar în apa înconjurătoare, în special la fitocenozele care sînt încă în stadiul inițial de formare (rel. 1, 2), poate fi găsită și vegetația plutitoare. La începutul formării a acestor mușuroaie, acestea încă nu sînt bine fixate, ele se mișcă la călcare, așa cum s-a constatat la locul numit „Calandari", unde apa înconjurătoare pe alocuri ajungea pînă la genunchi. Odată cu scăderea nivelului apei

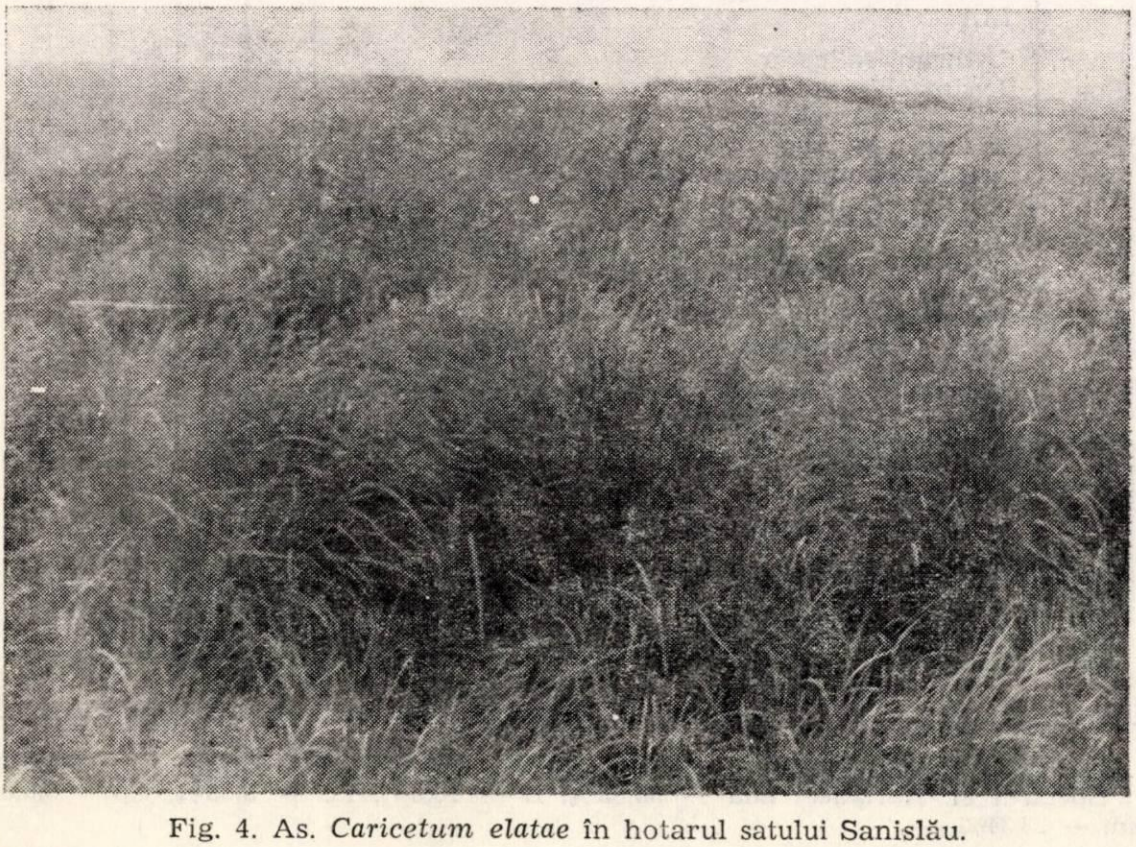

Fig. 4. As. *Caricetum elatae* în hotarul satului Sanislău.

aceste ridicături se fixează mai bine, iar reprezentanții vegetației acvatice dispar treptat, cedînd locul celor palustre, iar mai tîrziu în urma colmatării mai pronunțate, vegetației mezohigrofile.

Fitocenozele de *Caricetum elatae* joacă un rol important în succesiunea vegetației din Cîmpia Nirului, datorită faptului că, ele pot evolua în diferite direcții în funcție de condițiile hidrografice, pedologice și de microclimă locală. Aceste fitocenoze pot fi înlocuite pe scara succesiunii fie prin alte asociații aparținînd Al. *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl. 25) W. Koch 26, fie direct prin pășuni mezohigrofile, iar pe alocuri prin as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi.

3. As. *Caricetum appropinquatae* (W. Koch. 26) Tx. 47. Fitocenozele dominate de *Carex appropinquata* apar pe Cîmpia Nirului la Sanislău „Vermeș" (rel. 1) și la Ciumești în mlaștinile de la „Resa" (rel. 2, 3, 4, 5, 6). *Carex appropinquata* formează deasemenea vegetația de „popîndaci", dar aceste ridicături sînt mult mai puțin proeminente ca și în cazul asociațiilor prezentate anterior. În unele locuri, de ex. la Ciumești, aceste ridicături sînt abia vizibile, ba mai mult, în urma colmatării totale a locurilor dintre ridicături acestea se contopesc, formînd astfel pajiști.

Compoziția floristică a asociației este destul de eterogenă; aici apar un număr însemnat de specii caracteristice fînețelor mezohigrofile, indicînd și direcția succesiunii unor fitocenoze. În alte cazuri prezența

Fig. 5. As. *Caricetum appropinquatae* în mlaștinile de la Ciumești. „Resa".

As. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26

Biof.	El. flor.	Specii / Nr. relev. / Suprafaţa / Acoperire	1 12m² 85%	2 16m² 90%	3 25m² 85%	4 16m² 90%	5 16m² 95%	6 25m² 100%	7 25m² 100%	8 12m² 90%	9 12m² 95%	10 12m² 90%	K
		MAGNOCARICION											
Hh	Eua	Carex elata	4	4	4	4	4–5	5	5	4	4	4	V
Hh	Eua	Carex appropinquata	–	–	–	–	–	–	–	2	+	–	I
H	Cp	Calamagrostis neglecta	–	–	+	–	–	+	–	–	–	–	I
Hh	Eua	Carex acutiformis	–	–	+	–	+	+	+	+	+	–	III
Hh	Eua	Carex riparia	+	+	+	1	2	–	–	+	2	1	IV
Hh	Eua	Carex gracilis	–	–	+	–	–	+	+	–	–	–	II
Hh	Cp	Carex vesicaria	–	–	+	+	–	–	+	+	+	+	III
H	Eua	Galium palustre	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	V
H	Eua	Peucedanum palustre	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
		SCHEUCHZERIO-CARICETEA FUSCAE											
G	Eua	Eriophorium angustifolium	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	I
G	Cp	Carex leporina	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	I
		GLYCERIO-SPARGANION											
Hh	Eua	Sparganium erectum ssp. neglectum	+	1	–	–	–	–	–	–	–	–	I
H	Eua	Epilobium parviflorum	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
H	Ec	Caltha palustris ssp. laeta	–	–	–	+	–	+	+	+	1	–	III
		PHRAGMITION											
Hh	Cosm	Phragmites australis	–	–	2	–	–	+	+	–	–	–	II
Hh	Cp	Typha angustifolia	–	+	–	2	–	–	–	–	–	–	I
Hh	Cosm	Typha latifolia	+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	I
Hh	Cosm	Schoenoplectus lacustris	–	+	1	1–2	1	+	–	–	–	–	III
H	Cp	Stachys palustris	+	+	–	–	–	–	–	–	–	+	II
Hh	Eua	Oenanthe aquatica	+	–	+	+	–	–	–	–	–	–	II
H-Hh	Eua	Mentha aquatica	+	+	–	–	+	–	–	–	+	+	III
H	Cosm	Calystegia sepium	+	–	+	–	+	–	–	–	–	–	II
		PHRAGMITETEA şi PHRAGMITETALIA											
H-Hh	Eua	Lycopus europaeus	+	+	–	+	+	+	+	–	–	–	III
H	Cosm	Lythrum salicaria	+	+	+	+	+	+	+	+	+	–	V
H-Hh	Eua	Myosotis scorpioides	–	+	+	–	–	–	+	+	+	–	III
H	Cp	Scutellaria galericulata	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	I
H	Eua	Lysimachia vulgaris	–	–	–	–	+	+	+	–	–	+	II

As. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26 (continuare)

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. relev. Suprafaţa Acoperire	1 12m² 85%	2 16m² 90%	3 85m² 25%	4 16m² 90%	5 16m² 95%	6 25m² 100%	7 95m² 100%	8 12m² 90%	9 12m² 95%	10 12m² 90%	K
Hh	Cosm	Alisma plantago--aquatica		—	—	+	—	—	--	+	—	—	—	I
Hh	Eua	Alisma lanceolatum		+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	II
Hh	Eua	Iris pseudacorus		+	—	—	+	+	—	+	—	—	—	II
Hh	E	Polygonum amphibium		+	+	—	+	+	—	—	—	—	—	II
		LEMNO-POTAMETEA												
Hh	Cosm	Ceratophyllum demersum		2	2	+	—	—	—	—	—	—	—	II
Hh	Cosm	Potamogeton natans		1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	I
Hh	Cosm	Lemna minor		1	+	+	—	—	—	—	—	—	—	II
Hh	Cosm	Lemna trisulca		+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	II
		MOLINIO-JUNCETEA												
H	Cp	Juncus effusus		—	—	—	—	—	—	—	2	+	—	I
G	Cp	Equisetum palustre		—	—	—	—	—	—	+	+	+	—	II
H	Ec	Cirsium rivulare		—	+	—	—	+	—	—	—	—	—	I
H	Pan	Cirsium brachycephalum		—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	I
Ch	Eua	Lysimachia nummullaria		—	—	—	—	—	—	—	+	+	—	I
		MOLINIO-ARRHENATHEREA												
H	Eua	Poa trivialis		—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	I
H	Cp	Agrostis stolonifera		—	—	—	—	+	+	—	+	+	+	III
H	Eua	Festuca arundinacea		—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	I
H	Cp	Carex panicea		—	—	—	—	—	—	—	+	+	—	I
H	Cont	Lythrum virgatum		—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	I
H	Cosm	Potentilla anserina		—	—	—	+	+	+	—	+	—	+	III
H	Eua	Ranunculus repens		—	—	+	—	—	--	+	—	+	+	II
		ALNION												
Phm	Eua	Calamagrostis canescens		—	+	—	—	—	—	+	—	+	2	II
H	Eua	Salix cinerea		—	—	—	—	—	+	+	—	1—2	1	II

Specii într-un singur releveu: Hh Cp Veronica scutellata (6), G Eua Carex disticha (7), H Eua Teucrium scordium (10), H Cp Juncus inflexus (6), Hh E Nymphaea alba (3), Hh Cp Utricularia vulgaris (3), H Cp Orchis laxiflora (10), G Ec Juncus articulatus (10), H Eua Vicia cracca (7), H Eua Lychnis flos-cuculi (10), Phm E Frangula alnus (9), H Eua Valeriana officinalis (9), Th E Chenopodium polyspermum (1).

Spectrul bioformelor: Hh-37,10%; H-Hh-4,84%; H-43,55%; G-8,06‰; Ch-1,61%, Th-1,61%; Phm-3,23%.

Spectrul elementelor floristice: Eua-46,78%; E-4,84%; Cp-22,58%; Cont-1,61%; Pan-1,61%; Cosm-17,74%.

mai multor elemente caracteristice Cls.-ei *Alnetea glutinosae* Br.-Bl. et Tx. 43 (rel. 1) și în special instalarea mai pronunțată a plantei *Salix cinerea,* marchează o altă direcție a succesiunii, spre as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae.*

În fitocenozele analizate apar și trei elemente caracteristice Cls.-ei *Scheuchzerio-Caricetea fuscae* Nordh. 36, dintre care cel mai remarcabil este prezența speciei *Carex stellulata.* Această specie apare destul de rar în regiune de cîmpie, fiind cunoscută și din zona cercetată numai de la Ciumești. Unele fitocenoze de la Ciumești „Resa" (rel. 5, 6), în care apare această specie, prezintă asemănări cu as. *Caricetum appropinquatae-echinatae* Soó 54, descrisă de pe acest nisip continental (27). În această asociație din urmă speciile *Carex appropinquata* și *Carex stellulata* sînt codominante, ceea ce în fitocenozele de la Ciumești nu apare astfel, ci *Carex stellulata* are un rol subordonat, iar în unele cazuri lipsește complet.

Faptul, că toate fitocenozele analizate au fost incluse în as. *Caricetum appropinquatae* (W. Koch 26) Tx. 27, se argumentează în primul rînd prin dominanța speciei *Carex appropinquata,* precum și prin faptul, că din numărul total de zece elemente încadrate în Al. *Magnocaricion elatae,* cinci au o constanță ridicată (K V-III). Deasemenea, procentul elementelor hidroheliofite este destul de ridicat (14,89%), ceea ce caracterizează mai degrabă asociațiile aparținătoare la al. *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl. 25) W. Koch 26, iar în spectrul elementelor floristice se remarcă dominanța celor eurasiatice (57, 45%).

4. As. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi. Este o formațiune vegetală care apare pe terenuri de interdune din Cîmpia Nirului. Se dezvoltă cel mai bine la poalele dunelor de nisip, unde for-

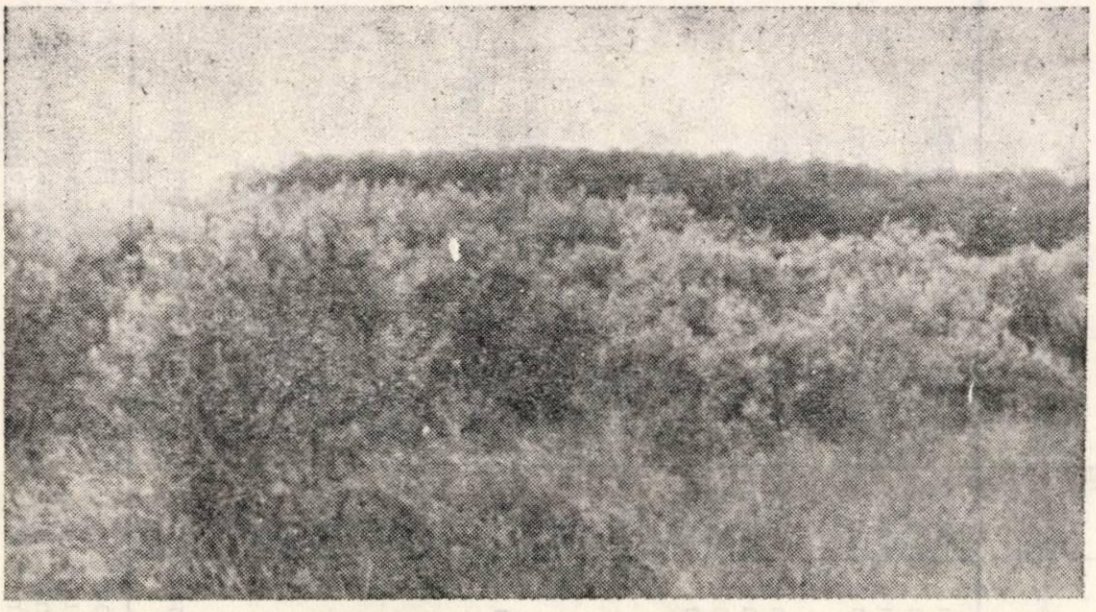

Fig. 6. As. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* de la Sanislău „Vermeș".

Caricetum appropinquatae (W. Koch 26) Tx. 47

Biof.	El. flor.	Specii / Nr. relev. / Suprafața / Acoperire	1 10m² 95%	2 12m² 95%	3 16m² 100%	4 16m² 100%	5 9m² 95%	6 16m² 95%	K
		MAGNOCARICION							
Hh	Eua	Canex appropinquata	4	4	5	5	4–5	4	V
Hh	Eua	Carex elata	1–2	1	+	+	+	1	V
H	Cp	Scutellaria galericulata	–	–	–	+	–	–	I
Hh	Eua	Carex riparia	+	+	+	–	–	–	III
Hh	Cp	Carex vesicaria	–	+	–	+	–	+	III
Hh	Cp	Carex rostrata	–	+	–	–	–	–	I
H	Eua	Galium palustre	–	+	+	+	+	+	IV
H	Cp	Poa palustris	–	+	–	–	+	–	II
H	Eua	Peucedanum palustre	+	–	–	–	|	–	I
H	Eua	Teucrium scordium	–	–	–	–	–	+	I
		SCHEUCHZERIO-CARICETEA FUSCAE							
G	Eua	Eriophorium angustifolium	–	+	+	+	–		III
H	Eua	Carex stellulata	–	–	–	–	+		II
G	Cp	Carex leporina	+	+	+	–	1		IV
								–	
		CALTHION						+	
								+	
H	Ec	Caltha palustris ssp. laeta	+	2	+	+	+	+	V
		PHRAGMITION							
Hh	Cosm	Phragmites australis	+	+	+	–	+	–	IV
H-Hh	Eua	Mentha aquatica	+	–	+	+	–	+	III
		PHRAGMITETEA și PHRAGMITETALIA							
H-Hh	Eua	Lycopus europaeus	+	–	–	–	–	–	I
H-Hh	Eua	Myosotis scorpioides	–	–	–	+	–	+	III
H	Cosm	Lythrum salicaria	–	+	–	–	+	+	III
H	Eua	Lysimachia vulgaris	+	–	+	–	–	–	I
Hh	E	Polygonum amphibium	+	–	–	–	–	–	I
		MOLINIO-JUNCETEA							
H	Cp	Juncus effusus	–	+	+	+	1–2	2	IV
		MOLINIO-JUNCETEA							
G	Ec	Orchis laxiflora	–	–	+	+	+	+	IV
Ch	Eua	Lysimachia nummullaria	–	–	–	+	–	+	II
H	Eua	Angelica silvestris	–	+	+	–	–	–	II
H	Cp	Juncus articulatus	–	–	–	+	–	1	II
G	Cp	Equisetum palustre	+	–	+	+	–	+	IV
G	Cosm	Heleocharis palustris	+	–	–	–	–	–	I

Caricetum appropinquatae (W. Koch 26) Tx. 47 (continuare)

Biof.	El. flor.	Specii / Nr. relev. / Suprafața / Acoperire	1 10m² 95%	2 12m² 95%	3 16m² 100%	4 16m² 100%	5 9m² 95%	6 16m² 95%	K
		MOLINIO-ARHENATHEREA							
H	Cp	Agrostis stolonifera	+	1	—	—	1	+	IV
H	Eua	Festuca arundinacea	—	—	+	+	—	+	II
H	Eua	Lychnis flos-cuculi	+	+	+	—	+	+	IV
H	Ec	Cynosurus cristatus	—	—	+	—	—	—	I
H	Eua	Holchus lanatus	—	+	+	+	+	—	IV
Th	Eua	Antoxanthum odoratum	—	—	—	—	—	+	I
H	Eua	Vicia cracca	—	—	—	—	+	+	II
Th	E	Rhinanthus major	—	—	+	+	—	—	II
H	E	Carex hirta	—	—	—	+	—	—	I
H	Eua	Plantago lanceolata	—	+	—	+	—	—	II
H	Eua	Rorippa barbareoides	—	—	+	—	—	—	I
H	Eua	Ranunculus acris	+	+	—	+	+	—	III
H	Eua	Ranunculus repens	+	+	+	+	+	+	V
H	Cosm	Potentilla anserina	—	+	+	+	1	1	IV
		ALNETEA							
Phm	Eua	Salix cinerea	2	+	+	+	+	—	IV
H	Eua	Calamagrostis canescens	1	+	—	—	—	—	II
G-Hh	Cp	Thelypteris palustris	—	—	—	—	+	+	I
H	Eua	Eupatorium cannabinum	—	—	—	—	—	+	II

Spectrul bioformelor: Hh — 14,89%, H-Hh — 6,38%, H — 57,45%, G — 10,64%, G-Hh — 2,13%, Ch — 2,13%, Th — 4,25%, Phm — 2,13%.
Spectrul el. floristice: Eua — 57,45%, E — 6,38%, Ec — 6,38%, Cp — 21,28%, Cosm — 8,51%.

mează tufărișuri dese și compacte, iar în centrul terenurilor de interdune apare deobicei sub formă de pîlcuri mai mici. Ridicările au fost efectuate la: Sanislău „Vermeș" (rel. 1, 2, 5, 7, 8, 12, 14), la locul numit „Calandari" (rel. 4), la „Macea" (rel. 11) și în hotarul satului Ciumești la mlaștinile de la „Resa" (rel. 3, 6, 9, 10, 13) și la locul numit „Săpătura dracului" (rel. 15).

Fitocenozele acestei asociații apar atît pe terenuri cu apă stagnantă în tot timpul anului (rel. 1—6), cît și în zone în care solul mustește de apă (rel. 7—12), precum și pe acele terenuri, unde în timpul verii apa lipsește (rel. 13—15). Fitocenozele cele mai umede se găsesc la Sanislău „Vermeș" (rel. 1, 2), unde trestia este destul de bine reprezentată, precum și la Ciumești „Resa" (rel. 3), unde adîncimea apei atinge chiar 40—50 de cm. Se poate constata, că în general, în fitocenozele mai umede acoperirea atinge procente mai mari și că aici *Salix cinerea* se dezvoltă

mai bine ca în fitocenozele mai uscate. Speciile *Phragmites australis*, *Thelypteris palustris* și *Calamagrostis canescens* indică diferite faciesuri.

În zonă de contact al fitocenozelor studiate se găsesc în general asociații de tip *Magnocaricion elatae* (Br.-Bl. 25) W. Koch 26, iar pe alocuri trestișurile, fapt care indică, că as. *Calmagrosti-Salicetum cinereae* poate lua naștere prin două căi: a) direct din trestișuri apar tipuri mai umede, b) prin înlocuirea asociațiilor formate de rogozuri și în special de *Carex elata*. În unele locuri, pe terenuri deja dominate de *Salix cinerea* încă se văd ridicăturile caracteristice ale as. *Caricetum elatae*.

Spectrul bioformelor evidențiază hemicriptofitele (47,62%), dar și hidroheliofitele ating un procent destul de ridicat (26,99%). În spectrul elementelor floristice eurasiaticele ating procentajul cel mai mare (49,21%), pe lîngă care elementele circumpolare (19,05%) și cele cosmopolite (17,45%) înregistrează procente mai însemnate.

Se pare că, as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* este destul de durabilă și persistentă. În orice caz treapta următoare a succesiunii o constituie pădurile și în special stejărișo-ulmetele de luncă (arinișele ocupă aici terenuri restrînse). Dintre fitocenozele studiate pe Cîmpia Nirului în rel. 15 se reliefează un component al pădurilor de luncă și anume *Populus tremula*, dar stratul ierbaceu păstrează o compoziție asemănătoare cu celelalte fitocenoze dominate de *Salix cinerea*, fapt pentru care a fost inclusă în asociație prezentată. Acest lucru ne indică faptul, că în ciuda scăderii nivelului apei, transformarea as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* în stejărișo-ulmete este un proces de lungă durată, iar pe de altă parte, credem că, odată cu creșterea nivelului apei este posibilă și refacerea fitocenozelor dominate de *Salix cinerea*.

Analizînd în ansamblu asociațiile studiate din Cîmpia Nirului se poate constata, că acestea marchează fazele principale ale unui proces de colmatare ale terenurilor mlăștinoase de interdune, la sfîrșitul căreia iau naștere în primul rînd pășuni mezohigrofile și mezofile. O notă aparte a acestui proces o constituie prezența vegetației de „popîndaci". În urma scăderii nivelului apei rețeaua dintre ridicături colmatîndu-se treptat, mușuroaiele se contopesc, formîndu-se pajiști fără denivelări. Verigile cele mai importante ale acestui proces de colmatare sînt marcate prin asociațiile: *Carici-Calmagrostetum neglectae* Soó 71, *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26, *Carici-Menyathetum* Soó (38) 50 semnalată tot din Cîmpia Nirului (11), *Caricetum appropinquatae* (W. Koch 26) Tx. 47 și as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi 55. Acest tip de colmatare treptată și lentă, caracterizată prin prezența vegetației de „popîndaci", se pare că, era procesul natural prin care s-au colmatat multe mlaștini de odinioară ale Cîmpiei Nirului. Dar efectuarea unor lucrări de asanare, au modificat profund atît ritmul, cît și direcția succesiunilor, generînd alte căi mult mai rapide.

Studiul florei terenurilor mlăștinoase din Cîmpia Nirului subliniază din nou potențialul acestui teritoriu în privința conservării unor elemente relictare într-o zonă de cîmpie. Astfel lista acestor specii cunos-

As. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi 55

Biof.	El. flor.	Specii	Nr. rel. Supraf. Acoper.	1 24m² 95%	2 25m² 95%	3 20m² 100%	4 20m² 100%	5 20m² 100%	6 20m² 100%	7 30m² 95%	8 20m² 95%	9 16m² 90%	10 16m² 95%	11 15m² 95%	12 25m² 95%	13 16m² 95%	14 25m² 90%	15 12m² 90%	K
		ALNETEA şi ALNO-PADION																	
Phm	Eua	Salix cinerea		4	4	5	5	4	5	4–5	4	4	4	5	4	4	3	2–3	V
H	Eua	Calamagrostis canescens		+	+	+	1	3	+	2	2	1	2	+	1	1	+	–	V
Phn		Frangula alnus		–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	1	2	3–4	2–3	III
G-Hh	Cp	Thelypteris palustris		–	2	–	–	–	+	–	–	2	–	+	–	–	+	–	II
Phm	Eua	Solanum dulcamara		+	1	–	–	+	+	–	–	–	–	–	+	–	–	–	II
H	Eua	Valeriana officinalis		–	–	–	–	+	–	+	–	+	+	–	–	–	–	–	II
H	Eua	Eupatorium cannabinum		+	+	–	–	+	–	1	1	+	+	–	+	+	+	+	IV
Phm	Eua	Salix rosmarinifolia		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+	I
		MOLINIO-ARRHENATHEREA																	
H	Cp	Agrostis stolonifera		–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–	+	+	II
H	Eua	Poa trivialis		–	–	–	–	+	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	I
H	Cosm	Rumex acetosa		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	–	I
H	Eua	Lychnis flos-cuculi		–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	–	–	+	I
H	Eua	Lathyrus pratensis		–	–	–	–	–	–	–	–	+	1	–	–	–	–	–	I
H	Eua	Ranunculus repens		–	=	–	+	–	–	–	–	1	–	–	–	+	–	–	I
		MOLINIO-JUNCETEA																	
H	Cp	Sanguisorba officinalis		–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	I
H	EE	Symphytum officinale		+	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	I
G	Cp	Equisetum palustre		–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+	–	–	+	–	II
H	Ec	Cirsium rivulare		–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	+	+	–	II
H	Cp	Juncus effusus		–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	1	+	1	II
		MAGNOCARICION																	
Hh	Cp	Carex pseudocyperus		+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Hh	Eua	Carex elata		2	+	+	+	1	+	+	+	–	+	+	+	–	–	–	IV
H	Cp	Calamagrostis neglecta		–	–	–	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Hh	Eua	Carex riparia		–	–	–	1	+	–	–	–	–	+	–	+	–	–	–	II
H	Eua	Galium palustre		+	+	+	+	+	+	+	+	–	+	+	+	+	+	+	V
H	Eua	Peucedanum palustre		–	–	+	–	+	–	+	1	–	–	+	–	+	–	–	II
H	Cp	Scutellaria galericulata		+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I

		CALTHION																
H	Ec	Caltha palustris ssp. laeta	+	+	–	–	+	–	+	+	–	–	–	–	1	+	+	III
		PHRAGMITETEA şi PHRAGMITETALIA																
H-Hh	Eua	Lycopus europaeus	–	–	–	+	–	+	+	+	–	+	–	–	–	–	+	II
H	Eua	Lysimachia vulgaris	+	+	–	+	–	–	–	+	+	+	+	+	+	–	–	III
H	Cosm	Lythrum salicaria	+	–	+	+	–	–	+	1	–	–	+	+	–	–	–	II
H-Hh	Eua	Myosotis scorpiodes	–	–	–	+	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	I
Hh	E	Iris pseudacorus	–	–	–	–	–	–	+	–	–	+	–	–	+	–	+	II
Hh	E	Polygonum amphibium	–	–	–	+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
		PHRAGMITION																
Hh	Cosm	Phragmites australis	2	2	+	+	+	+	+	+	–	+	+	+	+	+	–	IV
Hh	Cp	Typha angustifolia	–	–	1	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	+	II
Hh	Cosm	Schoenoplectus lacustris	–	–	+	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Hh	Eua	Oenanthe aquatica	–	–	+	+	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	II
H	Cp	Stachys palustris	–	–	–	+	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	I
		LEMNO-POTAMETEA																
Hh	E	Hottonia palustris	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I
Hh	Cosm	Lemna minor	+	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	I
		SPECII ÎNSOȚITOARE																
Phn	Eua	Rubus caesius	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	I
PhM	Eua	Populus tremula	–	+	–	–	–	–	–	+	–	–	1	1	+	–	3	II
H	Cosm	Urtica dioica	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	I
H	Eua	Potentilla erecta	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	I
Th	Eua	Polygonum persicaria	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	I
H	Eua	Angelica silvestris	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	+	–	I
Ch	Eua	Lysimachia nummularia	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+	+	+	+	–	II
H	Cosm	Calystegia sepium	+	+	–	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	II

Specii într-un singur releveu: Th Ec Galeopsis pubescens (13), H Eua Cynanchum vincetoxicum (7), Th Cosm Polygonum lapathifolium (3), H Eua Holchus lanatus (13), H Cosm Prunella vulgaris (13), H Eua Ranunculus acris (5), G Cp Carex leporina (13), Hh Cp Carex vesicaria (3), H E Hypericum tetrapterum (14), H Eua Sparganium erectum ssp. neglectum (1), Hh Eua Ranunculus lingua (4), Hh Cosm. Typha latifolia (3), H-Hh Mentha aquatica (11), Hh Cosm Potamogeton natans (4), Hh Eua Hydrocharis morsus-ranae (6).

Spectrul bioformelor: Hh — 26,99%; H-Hh — 4,76%; H — 47,62%; G-Hh — 1,59%; Ch — 1,59%; Th — 4,76%; PhM — 1,59%; Phm — 4,76%; Phn — 3,17%.

Spectrul el. floristice: Eua — 49,21%; E — 9,53%; Ec — 4,76%; Cp — 19,05%; Cosm — 17,45%.

cute din literatura de specialitate, ca: *Betula pubescens* (24), *Carex appropinquata* (24), *Trollius europaeus* (11), *Calamagrostis neglecta* (11), *Carex stellutata* (8), se completează şi cu *Calamagrostis canescens*. Este de remarcat că, toate aceste specii la un loc se întîlnesc numai aici dintre zonele de cîmpii ale ţării. Acest fapt subliniază şi mai mult importanţa ocrotirii a acestor biocenoze complexe, precum şi reluarea propunerii făcute la cea de a VII-a Consfătuire Naţională de Geobotanică (12), cu privire la înfiinţarea unei rezervaţii naturale pe nisipurile din nord-vestul ţării.

BIBLIOGRAFIE

1. ASVADUROV H., DRAGU I., *Cercetări geobotanice în Cîmpia Someşului*, Dări de Seamă Com. Geol., 1967, 53 (1965—66), Fasc. 2, 331—356.
2. ASZOD L., *Adatok a nyirségi homoki vegetáció ökológiájához és szociológiájához*, Különlenyomat a „Tisia" I évf.-ból, 1, 1935, 1—33.
3. BALÁZS F., *Adatok Nagykároly és környéke flórájának ismeretéhez*, Scripta Bot. Mus. Transs., II, 1—3, 1943, 3—30.
4. BALÁZS F., *Nagymajtényi sík*, Debreceni Szemle, 1943, 1, 16—20.
5. BOGDAN A., RESMERIŢĂ I., SPÎRCHEZ Z., *Studii şi cercetări pentru valorificarea terenurilor nisipoase din nord-vestul ţării*, Stud. Univ. „Babeş-Bolyai", Ser. Geol. Geogr., 2, 1967, 145—153.
6. BOROS Á., *A Nyirség flórája és növényföldrajza*, Debrecen, 1931.
7. BUIA AL., *Materiale pentru studiul păşunilor şi fineţelor din regiunea Satu Mare—Sălaj*, Bul. Acad. de Înalte Studii Agronom., Cluj, VIII, 1939. 347—361.
8. DRAGU I., BABACA GH., GHERASIM V., ARONESCU M., în *Delectus seminum*, Bucureşti, 1966, 53—54.
9. *Flora Republicii Socialiste România*, vol. I—XIII, Bucureşti, 1952—1976.
10. GRIGORE S., *Vegetaţia acvatică şi palustră în zona de interfluviu Timiş—Bega*, St. şi Cerc. de Biol. Veget., 23, 1, 1971, 13—46.
11. KARÁCSONYI C., *Contribuţii la studiul florei şi vegetaţiei terenurilor de interdune din Cîmpia Nirului*, Studii şi Comunic., Satu Mare, 1975, III, 231—246.
12. MAREŞ V., BELDIE AL., ŞTEFUREAC I. TR., RÁCZ G., MOLDOVAN I., *Constatările şi concluziile colectivului de ocrotirea naturii la cea de a VII-a Consfătuire de Geobotanică*, Comunic. de Bot., A VII-a Conf. Naţ. de Geobot., XII, 1971, 301—303.
13. MÁTHÉ I., *Érmelléki florisztikai adatok*, Bot. Közl., XLIV, 1947, 59—71.
14. MIHNEA I., *Raionarea excesului de umiditate din Cîmpia joasă a Someşului inferior*, Ştiinţa Solului, 1964, 414—426.
15. MOLDOVAN I., SANDA V., ŞERBĂNESCU GH., *Entwurf einer Überschicht über die hydrophilen, hygrophilen und teilweise mesophilen Pflanzengesselschaften Rumäniens*, Buletin Ştiinţific, Baia Mare, I, 1, 1969, 53—67.
16. OPREA C. V., CRIŞAN I., DRĂGAN I., OPRIŞ L., POPESCU P., *Contribuţii la cunoaşterea şi punerea în valoare a nisipurilor din partea de nord-vest al R.P.R.*, Studii şi Cerc. Ser. Biol. şi Agric. Timişoara, IV, 1—2, 1957, 35—65.
17. POP E., *Analize de polen în regiuni de cîmpie*, Bul. Ştiinţ. Secţ. Biol. şi Şt. Agric. Ser. de Bot., IX, 1, 1957, 5—32.
18. POP E., *Specii relictare în flora României*, în Flora R.S.R., vol. XIII, Bucureşti, Ed. Acad., 1976, 106—111.
19. POP I., *Flora şi vegetaţia Cîmpiei Crişurilor*, Bucureşti, Ed. Acad., 1968.

20. PRODAN I., *Aspecte din vegetația zonei de vest a R.P.R.*, Bul. Științ. Secț. Biol și Șt. Agric. Ser. de Bot., VIII, 1, 1955, 5—45.
21. RAȚIU FL., GERGELY I., *O nouă asociație vegetală pentru țara noastră: Calamagrostetum neglectae Tengwal* 20, Studia Univ. „Babeș-Bolyai", Ser. Biol. 2, 1971, 5—10.
22. RESMERIȚĂ I., SPÎRCHEZ Z., *Contribuții la cunoașterea florei din regiunea Baia Mare*, Comunic. Acad. R.P.R., X, 4, 1960, 309—313.
23 RESMERIȚĂ I., SPÎRCHEZ Z., CSŰRÖS ȘT., *Vegetația nisipurilor din nord-vestul României*, Contrib. Bot. Cluj, 1967, 349—371.
24. RESMERIȚĂ I., SPÎRCHEZ Z., CSŰRÖS ȘT., MOLDOVAN I., *Flora și vegetația nisipurilor din nord-vestul României*, Comunic. de Bot., A VII-a Consf. Nat. de Geobot., XII, 1971, 39—71.
26. ȘERBĂNESCU I., DRAGU I., BABACA GH., *Date geobotanice*, în Harta solurilor 2 Satu Mare, București, 1970.
26. SIRÓKI Z., *A lápi nádtippan Calamagrostis neglecta (Ehrh.) G. M. Sch. új lelőhelye és elterjedése a Nyirségen.* Debr. Déry Múz. Évk., 1970, 15—20.
27. SOÓ R., *A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve*, vol. I—V, Budapest, 1964—1972.
28. SOÓ R., *Vizi, mocsári és réti növényszövetkezetek a Nyírségen*, Bot. Közl., 1938, 249—273.
29. SPÎRCHEZ Z., RESMERIȚĂ I., RIȚIU I., *Împădurirea terenurilor nisipoase din nord-vestul României*, București, Ed. Agro-Silvică, 1962.

UNTERSUCHUNGEN ÜBER FLORA UND VEGETATION IN DEN SUMPFGEBIETEN VON CÎMPIA NIRULUI UND CÎMPIA CAREIULUI

Zusammenfassung)

Das studierte Gebiet liegt im NW Rumäniens. Von den Pflanzenarten ist bemerkenswert das Vorhandensein auf den Sumpfgebieten dieses Gegends der *Calamagrostis canescens* und *Alnus incana* (spontan ?).

Die Vertreter der Bültevegetation beweisen die almäliche Kolmatation des Sumpfgebietes in Cîmpia Nirului: as. *Carici-Calamagrostetum neglectae* Soó 71, as. *Caricetum elatae* (Kerner 58) W. Koch 26 und as. *Caricetum appropinquatae* (W. Koch 26) Tx. 47 die einigerorts von as. *Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi 55 abgewechselt sind.

Die Folgen der Abtrocknung können durch die Beschleunigung sowie den Richtungswechsel der sukzessiver Prozesse der Vegetation beobachtet werden.

LEPIDIUM DENSIFLORUM ŞI L. NEGLECTUM ÎN ROMÂNIA

GAVRIL NEGREAN

Lepidium densiflorum Schrader

Ind. Sem. Horti Gotting. 4 (1832)

Prezenţa acestei specii în ţară a fost bănuită încă din 1958 de către Soó (10, 11) după desenul din Flora R.P.R. vol. 3 planşa 34 fig. 1, atribuit lui *L. virginicum* L. Într-un articol publicat ca răspuns, Nyárády (7, 8), monograful genului la noi (6), infirmă prezenţa ei în România, pe baza materialului colectat în gara Lotru. Răspunsul este indirect, deoarece planta găsită în gara Lotru este într-adevăr *L. virginicum*, pe cînd desenul menţionat este *L. densiflorum*.

Planta a fost confundată şi de alţi botanişti şi chiar distribuită în FRE şi Flora Mold. & Dobr. exs. sub *L. virginicum*.

Răspîndirea în ţară:

Jud. *Satu Mare:* Pişcolt, 27 VIII 1976, leg. G. Negrean (Herb. BUCA 113237). Resighea, 27 VIII 1976, leg. G. Negrean (Herb. BUCA 116616).

Jud. *Bihor:* Curtuiuşeni, 27 VIII 1976, leg. G. Negrean (BUCA 29063). Valea lui Mihai, 8 IX 1976, leg. G. Negrean (BUCA 29052). Între Valea lui Mihai şi Curtuiuşeni, 19 VII 1954, leg. I. Prodan (sub *L. virginicum* L.) (CL 589120).

Jud. *Harghita:* gara Gheorgheni, 25 VII 1977, leg. G. Negrean (BUCM 49273) (nu *L. virginicum* aşa cum afirmă I. Tarnavschi, în Comunic. de Bot. 1957—59 (1960) la p. 338, notă subsol).

Jud. *Ilfov:* Dridu în lunca Ialomiţei, 12 & 26 V 1968, leg. G. Negrean (BUCA 127451 & 127452). Patru-Fraţi, lunca Prahovei, 26 V 1968, leg. G. Negrean (BUCA 127 453).

Jud. *Brăila:* Brăila în port, 28 VI 1973, leg. G. Negrean (BUCA 127 454).

Jud. *Teleorman:* Turnu-Măgurele, 12 VI 1974, leg. G. Negrean (BUCA 127 455).

Iaşi: 13 VI 1967, leg. D. Mititelu & G. Viţalariu — FRE 3060 (CL 580 364 & 580 363, BP 335 590, BUCA 122 236); — Flora Mold. & Dobr. exs. 40 (CL 589 966) (toate sub *L. virginicum* L.)*.

* În 1978 am găsit Lepidium densiflorum şi în alte zone nisipoase din ţară ca: Jud. Covasna, Reci, Jud. Dolj, Malu Mare la S de Craiova, Jud. Galaţi; toate nisipurile dintre Iveşti şi Hanu Conaki, invadînd uneori şi viile.

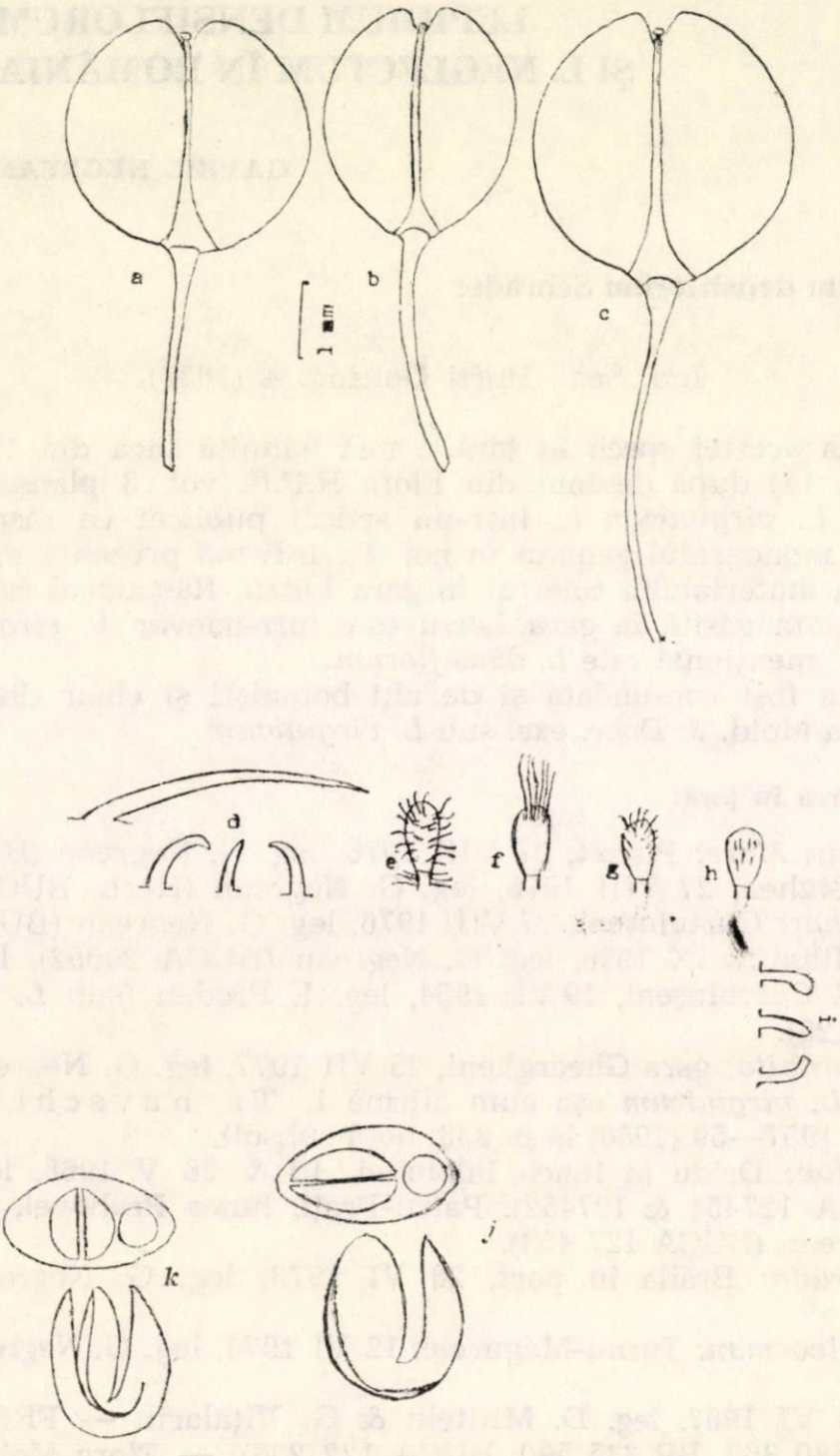

Fig. 1. a — *Lepidium neglectum;* b — *L. densiflorum;* c — *L. virginicum* (silicule); d — peri de *L. virginicum;* e — sepală de *L. campestre;* f — sepală de *L. perfoliatum;* g — sepală de *L. densiflorum;* h — sepală de *L. virginicum;* i — peri de *L. densiflorum;* j — embrion pleuroriz; k — embrion notoriz.

Lepidium neglectum Thell.

Bull. Herb. Boiss. ser. 2, *4*: 708 (1904)

Am găsit această specie în apropiere de București, printre liniile ferate spre Chiajna, pe lîngă ruinile mînăstirii Chiajna la 22 VII 1973. În Herbarul Muzeului de Istorie naturală din Budapesta figurează un exemplar recoltat la Ciucea (jud. Cluj) la 13 VII 1893, leg. A. Richter, det. V. Borbás (ca *L. virginicum*), revăzut de A. Thellung, monograful genului, care îl determină corect (BP 221 861).

Lepidium virginicum L.

În afară de localitățile indicate în literatură (4, 6) mai semnalăm:
Jud. *Satu-Mare*: gara Carei, 24 VI 1969 & 27 VIII 1974, leg. G. Negrean. Gara Resighea, 8 IX 1976, leg. G. Negrean (BUCA 41 641).
Jud. *Maramureș:* gara Ilba, 27 VIII 1974, leg. G. Negrean.
Jud: *Bihor*: Curtuiușeni, 27 VIII 1976, leg. G. Negrean (BUCA 41 650).
Jud. *Vîlcea*: gara Mrea Turnu, 8 VIII 1965, leg. G. Negrean. Gara Călimănești, 10 VI 1971, leg. G. Negrean (BUCA 42 933).
Jud. *Prahova*: gara Prahova, 22 IX 1973, leg. G. Negrean.
Din literatura consultată (1, 2, 3, 5), unde plantele sînt descrise și ilustrate amănunțit, ca și din observații proprii, am întocmit o cheie de determinare pentru cei trei taxoni:

1. Frunze inferioare *penat-sectate* sau *bipenat-sectate*. Silicula rotund-ovată, pînă la 2,5×2 mm. Corola absentă. Embrion notoriz. Semințe nearipate. Plantă cu miros fetid . . . . . *L. ruderale.*

1. Frunze inferioare *lirat-penat-sectate*. Silicula orbiculară sau lat-invers-ovată, peste 3×2,5 mm. Corola prezentă, rudimentară sau absentă. Semințe aripate. Embrion notoriz sau pleuroriz. Plante cu miros plăcut sau inodore . . . . . 2.

2. *Corola mai lungă decît caliciul. Frunze inferioare pe ambele fețe cu peri rari, alipiți, lungi de cel puțin 0,5 mm* (fig. 1d). cele mijlocii și superioare pe față glabre, pe dos numai pe nervură și pe margine scabre. Tulpina de obicei cu peri scurți, de 0,2 mm, deși, *ascuțiți* (fig. 1d). Silicula orbiculară, stigmatul scurt pedicelat (fig. 1c). *Embrion pleuroriz* (cotiledoane accumbente) (fig. 1j). Perii nu depășesc sepala (fig. 1 h) . . . . . *L. virginicum.*

2. *Corola mai scurtă decît caliciul sau absentă. Frunze pe față glabre, pe dos peste tot cu peri deși, lungi de cel mult 0,2 mm* (fig. 1 i). Tulpina, mai ales în inflorescență, cu peri deși, *obtuzi. Embrion notoriz* (cotiledoane incumbente) (fig. 1 k). Perii depășesc sepala (fig. 1 g) . . . . . 3.

3. *Frunzele superioare liniare, întregi, cu o nervură. Silicula orbiculară,* cu diametrul maxim la mijloc, lată de circa 3 mm, cu stigmat pedicelat și sinusul larg deschis (fig. 1 a). Fructescență alungită . . . . . : : *L: neglectum*

3. *Frunzele superioare liniar-lanceolate, de obicei rărit dințate, cu nervuri laterale. Silicula lat-invers-ovată,* cu diametrul maxim dincolo de mijloc, lată de circa 2,5 mm, cu stigmat sesil și sinusul cu margini ± paralele (fig. 1 b). Fructescența densă. . . . . *L. densiflorum.*

În literatura consultată nu este specificată importanța trichomului la sepale. La plantele din România am constatat următoarele:

— specii cu peri de obicei numai pe o singură sepală (externă), este cazul celor trei specii adventive ca și a speciilor *L. ruderale, L. cartilagineum, L. graminifolium.*

— specii cu peri pe toate sepalele: *L. campestre* (fig. 1 e), *L. perfoliatum* (fig. 1 f), *L. latifolium.*

— la *Cardaria draba,* încadrată uneori la genul *Lepidium,* nu sînt peri pe sepale.

Nu pare să existe o relație între prezența perilor pe una sau pe toate sepalele și încadrarea în secții a speciilor de *Lepidium,* cel puțin din unele sisteme (1).

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

1. CARVALO E VASCONCELLOS J. de, 1964, *Lepidium,* în: Tutin T. G. & al. (red)., *Flora Europaea* 1 : 330—333, Cambridge.
2. DOSTAL J., 1948—1950, *Květena ČSSR,* 247—253, Praga.
3. FOURNIER P., 1961, *Les quatre Flores de la France, Corse comprise,* 386, Paris.
4. GOGA I. D., 1960, Comunic. de bot., 1957—1959, 337—339.
5. HEGI G., 1963, *Illustrierte Flora von Mittel-Europa,* ed. 2, **4,** 1, 401—417, München.
6. NYÁRÁDY E. I., 1955, *Lepidium,* in Săvulescu T. (red.), Flora R.P.R. 3, 418—431, București, Edit. Academiei R.P.R.
7. NYÁRÁDY E. I., 1959, Rev. de biol., **4,** *2,* 183—192.
8. NYÁRÁDY E. I., 1960, St. cerc. biol., Seria biol. veg., **12,** *1,* 135—143.
9. PRODAN I., 1956, Bul. ști., Secția biol. ști. agric., **8,** *1,* 6.
10. SOÓ R., 1958, Acta bot. Acad. Sci. Hung., **4,** *1—2,* 203.
11. SOÓ R., 1962, Annls Univ. Sci. Budap., Sect. biol., **5,** 245.

LEPIDIUM DENSIFLORUM AND L. NEGLECTUM IN RUMANIEN

Summary

The presence of adventive species *Lepidium densiflorum* Schrader & *L. neglectum* Thell. is noticed in Romania; also their spreading trough the country and a key of determination is given for *Lepidium densiflorum, L. reglectum* & *L. virginicum* often mistaken. Some observations in connection with the trichom of the sepals in the genus *Lepidium* are made.

OBSERVAȚII GEOBOTANICE ASUPRA FÎNAȚEI BLAJA—TĂȘNAD ÎN VEDEREA STABILIRII UNOR MĂSURI AMELIORATIVE

GAVRIL ARDELEAN

Creșterea intensivă a animalelor în zona Carei-Tășnad, în special a oilor de rasă Merinos (de exemplu la fermele Chereușa, Carei și Tășnad) în contrast cu suprafețele reduse destinate pășunilor și fînațelor (14,1% din terenul arabil) și producțiile scăzute și de slabă calitate ale acestora generează probleme serioase în asigurarea bazei furajere.

În acest sens, lucrarea de față își propune studierea covorului vegetal al fînației Blaja — Tășnad pentru stabilirea anumitor modificări în structura floristică a pajiștei care să completeze în mod favorabil complexul de măsuri agrotehnice necesar ameliorării biomasei.

Situat pe ambele maluri ale Văii Cehăluțului între localitățile Blaja și Tășnad, teritoriul cercetat este cantonat pe linia de angrenare a Cîmpiei Erului cu colinele Sălajului, în patrimoniul C.A.P. Tășnad.

Geomorfologic, teritoriul cercetat, este considerat plan, cu o ușoară înclinare spre N-E, deranjată de unele denivelări (microreliefuri) create de albia rîului. În S-E, zona se sudează cu colinele piemontane depășind cu 70—100 m cîmpia, prin terasele aproape plane ale Cehăluțului.

Raritatea izvoarelor, apa freatică de mică adîncime, deobicei sub 2 m, putîndu-se intersecta cu suprafața solului în zona de înmlăștinare de sub cornul de dejecție Jolța reprezintă coordonatele esențiale ale regimului apei de adîncime. Ascensiunea apei freatice în anotimpul ploios, prezența stratului impermeabil argilos la mică adîncime și amploarea apelor deluviale sînt cauzele principale ale înmlăștinării, fenomen, de altfel, frecvent în toată cîmpia joasă a Crasnei. Se pare că însăși numele orașului se trage de la această zonă mlăștinoasă, astăzi aproape în întregime dispărută.

Apele de suprafață aparțin bazinului de recepție al Erului, artera principală fiind Valea Cehăluțului cu un curs leneș semitemporal, cu albia abia schițată în direcția S.V.-N.E. datorită înclinării pantei. Revărsarea, fenomenele de meandrare și despletire precum și cursurile părăsite reclamă de urgență regularizarea cursului prin recondiționarea sistemelor de canale de scurgere deocamdată calmatate.

Drenajul intern și extern defectuos influențează negativ acumularea rezervelor de apă necesare solului în perioada de vară.

În aceeași direcție acționează și structura geologică de suprafață reprezentată prin formațiuni cuaternare de vîrstă pleistocenă și holocenă concretizată printr-un complex argilos rezultat prin depuneri de prafuri eoliene. Peste acestea s-a depus o covertură de formațiuni aluviale caracteristice luncii. Factorii locali acționînd asupra rocii mame au determinat apariția unui sol cu textură grea de tipul lăcoviștilor (lăcoviște brună-negricioasă cu gradul 4 de fertilitate locală destinată pășunii și fînației).

Datorită deficitului de apă din cursul verii solul are crăpături adînci. Ariditatea solului este condiționată și de regimul precipitațiilor care se caracterizează printr-un deficit în lunile iulie și septembrie, dăunător plantelor pajiștei, amenințate de ofilire și uscare.

Prin vegetația lemnoasă pipernicită de quercinee (gorun și stejar) regiunea cercetată aparține, sub aspect floristic, zonei pădurilor de foioase, subzonei stejarului. Factorul atropogenetic a curmat evoluția naturală a vegetației înlocuind pădurea cu pajiștea și cultura agricolă.

Pajiștea este compusă din numeroase specii asociate deocamdată necartate din punct de vedere floristic.

Caracteristica principală a vegetației este marea variabilitate a speciilor pe orizontala în concordanță cu elementele microreliefului local. După profesorul Alexandru Borza, sub aspectul raionării geobotanice, vegetația face parte din regiunea euro-siberiană, provincia daco-ilirică, circumscripția Satu-Mare-Silvania.

Cercetarea a urmărit în primul rînd inventarierea unităților sistematice de plante superioare. Pajiștea cuprinde 198 specii aparținînd la 46 familii dintre care domină gramineele mezofite înalte și leguminoasele.

Analizele, dintre care unele chiar statistice, limpezesc o serie de particularități geobotanice ale pajiștei. Acestea sînt în concordanță cu analizele fizice și chimice ale solului dovedind elocvent relația de adaptare a plantelor la mediu.

1. Analiza fitogeografică a florei pajiștei evidențiază dominanța netă a elementelor eurasiatice. Foarte abundente sînt și speciile cosmopolite, legate de mediul acvatic sau umed din perioadele ploioase de primăvară și început de vară, iar pe de altă parte de plantele ruderale pătrunse, în special, în partea NE a fînației. Cosmopolitele sau buruienile ridică una din problemele principale ce trebuiesc rezolvate prin ameliorarea pășunii întrucît au o producție și valoare nutritivă scăzută.

2. Majoritatea speciilor sînt ierboase, doar 15 specii sînt lemnoase. Dintre cele 183 specii ierboase, 131 specii sînt perene vivace, majoritatea cu valoare furajeră ridicată, 46 specii sînt anuale și 5 bianuale. Și această analiză indică necesitatea limitării speciilor lemnoase numai la malul văii și extinderea plantelor ierboase, în special a celor perene care din cauza rizomilor, bulbilor sau a altor adaptări radicelare vor rezista la secetă, asigurînd o biomasă bogată.

3. Înafara celor 24 de specii întîlnite frecvent doar în păduri se mai găsesc 13 specii acvatice, 35 caracteristice terenurilor umede (cu ape stagnante sau temporal inundabile), 46 mezofile, 9 xerofile și 70 de specii cosmopolite (ruderale).

Datele statistice prezentate aici ne arată gama largă de adaptare a plantelor din fînață față de umiditate începînd cu plantele din medii excesiv umede și sfîrșind cu cele din mediile aride.

Frecvența mare a speciei Lysimachia nummularia pe toată zona cercetată ne indică un sol pe care alternează succesiv perioade de stagnare a apei la suprafață cu perioade aride. Succesiunea mediilor în timp (de la revărsările de primăvară pînă la seceta de vară) condiționează o succesiune fidelă a speciilor. Iată situația întîlnită pe teren.

Vegetația de-a lungul văii este variată, mai variată ca pe pășune, constituind un caz tipic de vegetație azonală formată dintr-un agregat de plante acvatice, de plante care provin din pășune, plante ruderale, alături de esențe lemnoase inchircite.

Pe firul apei datorită scurgerii lente, înspre maluri, pîsle din fire lungi și verzi-gălbui de mătasea broaștei (Spirogyra) flutură în bătaia torentului de apă.

Malurile văii și sistemul de canale aluvionate aparținătoare sînt invadate de papură, rogoz, irișI și trestie care formează o fîșie longitudinală de 2—4 m pe fiecare mal, invadînd uneori chiar cursul apei. Scaieții, înaltele umbelifere, viciile strident colorate, inspicatele graminee, tufișurile și spinii completează tabloul floristic al văii.

Dar iată formele botanizate: Equisetum arvense, (Equisetaceae); Salix alba, S. caprea, S. fragilis (Salicaceae); Humulus lupulus (Cannabinaceae); Ulmus foliacea (Ulmaceae); Urtica urens (Urticaceae); Rumex acetosella, Polygomina hydropiper (Polygonaceae); Stellaria granimea (Caryophyllaceae); Euphorbia cyparissias, E. esula (Euphodiaceae); Caltha lacta, Clematis integrifolia, Ranunculus repens (Ranunculaceae); Aristolochia clematitis (Aristolochiaceae); Rorippa Kerneri (Crucifere); Pirus piraster, Crategus monogyna, Rubus caesius, Fragaria vesca, Potentilla reptans, P. argentea, Sanguisorba, officinalis (Rozaceae); Ononis hircina, Coronilla varia, Vicia sordida, V. sepium, Lathyrus tuberosus, L. artensis (Leguminosale); lytrhum salicornia (Lytrhaceae); Evonymus europaea (Celastraceae); Rhamnus cathartica (Rhamnaceae), Peucedanum officinale (Umbelliferae); Ajuga chamaepthys Scutellaria hastifolia, Salvia pratensis, Lycopus europaeus (Labiatae); Gratiola officiralis (Scrophulariaceae); Lygustrum vulgare (Oleaceae); Asperula glauca, Galium schultessii (Rubiaceae); Viburnum lantana (Caprifoliaceae); Dipsacus silvester, Knanția arvensis (Dipsacaceae); Erygeronannuus) (Compozitae); Alisma plantago-acvatica (Alismataceae); Butamus umbellatus (Butomaceae); Typha latifolia (Typhceae); Colchichum autumuale (Liliaceae); Iris pseudocarus (Iridaceae); Juncus glaucus (Juncaceae); Scyrpus silvaticus, Heleacaris palustris, Carex vulpina, C. riparia, C. vesicaria, C. distans, C. nigra (Cyperaceae); Phleum pratense, Alopecurus geniculatis, Agrostis

alba, Calamagrostis arundinacea, Holcus lanatus, Arrhenatherum elaţius, Briza media, Glyceria acvatica, Bromus hordeaceus (Gramineae).

Covorul vegetal a mai fost studiat în trei puncte: în partea dinspre satul Blaja unde este destinat cositului (fîneaţă), într-un punct sub livada Jolţa (zona mlăştinoasă), în două puncte spre grajdul C.A.P. cu teren desţelenit şi altul afectat de păstorit şi acţiunea omului.

Punctul Nr. 1 ocupă o poziţie centrală în fînaţa, pe partea dreaptă a văii Cehăluţului, cu 200 m înainte de confluienţa acesteia cu V. Blajei. Se întîlneşte o vegetaţie naturală puţin afectată de factorul antopogenetic (există doar un canal de scurgere) cu o acoperire generală de 100%. Domină specia de graminee: Agrostis alba. Raportul dintre specii este în favoarea gramineelor şi leguminoaselor (12% graminee, 3% cipercee, 12% leguminoase şi 73% diverse specii, din care multe cu valoarea furajeră scăzută). Analizînd densitatea indivizilor pe suprafaţa de probă, raportul este şi mai favorabil pentru graminee şi leguminoase pentru motivul că speciile acestor familii realizează o densitate mare.

Pe verticală vegetaţia este reprezentată prin stratul ierburilor (C.) cu înălţimea pînă la 125 m şi al muşchilor (D.). Stratul C. cuprinde două substrate: a ierburilor înalte (între 25 şi 125 cm denumit C_1) şi al ierburilor mijlocii (între 5—15 cm denumit C_2). Substratul C_3 lipseşte din cauza apei care a mustit pe suprafaţa solului.

Stratul D. asigură o acoperire discontinuă, de cel mult 10% şi este reprezentat prin Politrichum comune.

Speciile prezente în substratul C_1 sînt graminee (Agrostis alba, Poa pratensis, Bromus hordaceus, Phleum pratense), ciperacee (Carox vulpina), leguminoase (Trifolium strepens, T. campestre, T. repens, Melilotus officinalis) şi diverse specii cu valoare nutritivă scăzută (Lychnis flos-cuculi; Ranunculus repens, Equisetum arvense, Tragopogon orientalis, Chrysanthemum leuchanteum, stellaria gramineea, Cirsium arvense, Rhinanthus glaber, Asperula glauca, Galium palustre, Gratiola officialis, Rumex acetosa, Cerastium glomeratum, Rumex obtusifolius, Symphytum officinale, Coechicum autumnale şi Mentha arvensis).

În substratul C_2 speciile, deasemenea trecute în ordinea densităţii lor, sînt: Achilles millefolium, Lysimachia nummularis, Veronica serpyllifolia, Glechoma hederacea, Teraxacum officinale, Plantago lanceolata, Potentilla argentea, Plantago major. Şi acestea au o valoare nutritivă scăzută.

Pe sol se află apoi seminţe încolţite care realizează o acoperire de 5%.

Punctul nr. 2 situat lîngă confluenţa Cehăluţului cu valea Blajei reprezintă o parte deasemenea afectată de apă dar care în luna iulie avea solul uscat şi cu crăpături iar gradul de acoperire cu vegetaţie de 95%. Structura verticală este asemănătoare cu cea de la punctul 1. Calitatea fîneţei este mai ridicată datorită densităţii foarte mari a gramineelor, şi în special a speciei Bromus hordeaceus în substratul C_1 şi a speciilor

de trifolium (T. repens) în substratul C_2. Speciile cu valoare productivă scăzută sînt mai puține iar numărul indivizilor de Juncacea și cipracee a crescut.

Situația concretă a speciilor în ordinea densității este: în C_1: graminee (Bromus hordeaceus, Agrostis alba, Poa pratensis, Bromus inermis); ciperacee (Carex vesicaria); juncacee (Juncus articulatus); leguminoase, (Trifolium strepens) și alte specii (Chrisanthemun leucanthemum. Rorripa guernerii, Stellaria graminea, Ranunculus repens, Plantago major, Erysimum repandum, Veronica scutellata, Potentilla reptans. Trogopogon orientalis, Colchicum autumnale, Rumex obtusifolius, Lychnis flos-cuculi) iar în C_2: Trifolim repens urmat de Achillea millefolium, Lysimachia numularia, Taraxacum officiale, Voronica serpilifolia, Hieracium compestre și Cirsium arvense.

Punctul 3 este așezat pe partea dreaptă a văii Cehăluțului la 200 m. SV de fîntîna de pe pășune. Vegetația are un grad de acoperire egal cu 95%. Biomasa cu un aspect tricolor (alb din cauza margaretelor, galben datorită ramunculaceelor și roșii din cauza trifoiului) este relativ scăzută dar cu valoare nutritivă ridicată mai ales datorită dominației trifoiului din C_2.

În stratul ierburilor (C) se disting substratele C_1, C_2, C_3. Substratul C_1 este slab reprezentat realizînd o acoperire de 18—20% dar este dominat net de graminee (Agrostis alba, Bromus hordeaceus; Phleum pratense, Arenaterum elatius, Clyceria aqvatica). Ciperaceele sînt reprezentate prin Carex nigra și C. distans care realizează o densitate mare. Celelalte specii sînt reprezentate prin: Taraxacum officiale, Ramunculus repens, Ononis hircina, Filipendula hexapetala, Chrysamthemum leucanthemum, Tragopogon orientalis; Clematis integrifolia, Peucedanum officinale Rhinanthus glaber, Colchiccum autumnale.

Substratul C_2 are o înălțime între 10—18 cm. El este foarte dezvoltat, asigurînd o acoperire de 75% în timp ce gramineele în acest substrat sînt slab reprezentate (Alopecurus geniculatus și Deschampsia flexuosa) leguminoasele domină (Trifolium pratense, T. repens, T. strepens și Vicia sepium). Symphytum officinale, Grațiola officinalis, Stelarium graminea, Sanguisorba officinalis, Potentila reptans, Plantago media, Lysimachia nummularia, Veronica serpilifolia și Cirsium arvense aparțin tot substratului C_2 dar fac parte din alte familii.

Substratul C_3 este dominat de semințe recent încolțite.

Studierea punctului nr. 4 a fost impusă de prezența sub Livada Jolța a unei zone mlăștinoase cu suprafață restrînsă în care vegetația înaltă pînă la 125—145 cm, are două straturi C și D. Bogăția de apă dă specificul covorului de ierburi din care lipsește substratul C_3 iar C_3 este puțin extins, reprezentat doar printr-o specie Lysimachia nummunlaria).

C_1 este dominat de plante acvatice, pe primul plan aflîndu-se ciperaccele (Carex vulpina, C. migra, C. distans urmate de graminee iubitoare de apă ca: Holcus lanatus, Alopecurus geniculatus, Poa nemoratis,

Glycerium acvatica. Alte plante care pot fi întîlnite aici sînt Heleocorus palustris, Ranunculus repens, Iris pseudocharus Trifolium, strepens, Alisma plantago-aquatica, Galium palustre, Graţiolla officialis, Mentha arvensis, Butomus Umbellatus, Caltha lacta, Rorippa guerneri, Plantage major.

Punctul nr. 5 a fost fixat pentru a studia speciile instalate pe partea fînaţei valorificate ca şi păşuni în locul numit „la poligon". Vegetaţia este dominată de buruieni care reprezintă 75% din speciile recoltate. Mai frecvente sînt speciile: Capsulla bursa-partoris, Rumex abtusifolius, R. accetesella, Plantago lanceolata, Datura stramonium, Cerastium glomeratum, Poligonum aviculare, Achillea millefolium, Xanthium spinosum, Cirsium arvense.

Pentru a stabili buruienile care se instalează pe păşune în cazul desţelenirii am cercetat punctul nr. 6 aflat pe partea stîngă a văii Cehăluţului, în apropiere de grajdul C.A.P., unde o parcelă a fost ocupată cu un an înainte de porumb care n-a ajuns la maturitate din cauza semănatului tîrziu, după perioada de retragere a apei stagnate. Acest fapt ne dovedeşte că desţelenirea lăcoviştei nu este indicată. În acest loc îşi dau întîlnire buruienile care au migrat de pe terenurile luate în cultură cu plantele acvatice: Plantoge major, P. lanceolata, Ranunculus repens, Scrophularia scopolii, Lythrum salicaria, Capsella bursa-pastoris, Viola tricolor, Polygonum aviculare, P. hidropiper, Taraxacum officiale, Euphorbia esula, Cerstium glomeratum, Trifolium repens, T. strepens, Convolvulus arvensis, Cordamine pratensis, Rumex obtuasifolius, Rhamnus raphanistrum, Dypsacus silvester, Rorippa querneri, Achillea millefolium.

O astfel de vegetaţie atît de variată, comună zonelor colinare presupune acţiuni ameliorative diferenţiate pentru fînaţă, păşune şi zona mlăştinoasă.

4. Biocenoza fitocenozei se modifică profund spre mijlocul verii cînd pare pur şi simplu pîrjolită. Stratul ierbaceu este aproape uscat rămînînd verzi doar plantele care au rădăcini adînci înfipte în sol şi frunzele dispuse în rozetă pe suprafaţa solului cum este cazul rumexilor sau a scaieţilor. Canalele, braţele părăsite sînt lipsite de vegetaţie acvatică, excepţie face doar mlaştina de sub Jolţa. În această situaţie fînaţa are următoarea destinaţie: jumătatea estică este neutilizabilă fiind uscată iar jumătatea vestică (dinspre Blaja este păşunată după ce s-a executat în prealabil prima coasă. Doar în zona mlăştinoasă rogozul este cosit de mai multe ori.

Prin urmare o astfel de folosinţă este cu totul neeconomicoasă.

Producţia fîneţei a fost stabilită prin analize cantitative după metoda cîntăririlor de probă a materialului vegetal recoltat. Am analizat două probe din fînaţa propriu zisă şi una din zona mlăştinoasă.

La proba luată din punctul nr. 3, în care domină trifoiul s-a făcut următoarea evaluare a biomasei la hectar 1020 kg leguminoase 1411 kg graminee şi 1205 kg alte plante în total 3636 kg fîn. O astfel de produc-

ție este foarte scăzută. Facem precizarea că prin uscare la leguminoase pierderile au fost mai mari decît la graminee.

La proba luată din punctul nr. 2, unde pe lîngă trifoiul care domină în C_2 se adaugă graminee mai numeroase ca în punctul nr. 3 în C_1 evident producția a fost mai mare: 5565 kg fîn (25 620 kg graminee, 1520 kg leguminoase, 760 kg ciperacee și 725 kg alte plante, putînd fi apreciată ca o recoltă cu valoare mijlocie.

Proba din faza mlăștinoasă, e firesc să aibă cea mai mare producție de biomasă, 6.885 kg. fîn (din care 4.730 kg. ciperacee, 1.140 kg. graminee, 5 kg. leguminoase și 1.010 kg. alte plante) dar de calitate foarte slabă.

Semnul că productivitatea fîneței este în general slabă este dat și de prezența unor plante în stratul vegetal ca și, Carex sp. Cirisium sp. Equisetum arvense, Symphytum officinale și alte buruieni care se găsesc în progres numeric, cu intenție de invadare.

Totuși fînața dispune de specii valoroase ca: Bromus inermis, Phleum pratense, Trifolium pratense (cu producție foarte mare și valoarea foarte bună); Dactylis glomerata, Festuca pratensis, T. rubra Poa pratensis, Trifolium repens, Lotus corniculatus (cu producție mare și valoare foarte bună); Arenatherium elatius, Allopercurus pratensis, Koeleria gracilis (cu producție mare și valoare bună).

Calitatea fînului este mult depreciată în primul rînd de buruienile neconsumate de animale. La acestea se adaugă o serie de plante toxice ca: Ramunculus acer (toxică în stare verde pe pășune atacînd sistemul nervos și aparatul digestiv. Conium maculatum (cu același efect), Veratrum album (rizomul afectează sistemul nervos și cardiovascular) Colchicum autumnale (bulbii în special acționează asupra aparatului digestiv și respirator), Papaver, Stadys, Aristolochia, Veratrum, Datura, Equisetum (intoxică prin alcalozi); Grațiola officinalis (intoxică prin glucosis); Xantium (intoxică prin alcoloizi și glicozizi); Ranunculus, Caltha, Clematis (prin protoanemonină); Crysantemum, Lepidium (datorită uleiurilor eterice); Glechonia Synphytum (conțin tanin).

Capacitatea lor de intoxicare depinde de procentul întîlnit în fîn sau pe pășune. Sînt frecvente intoxicațiile cu Conium maculatum sau Calchicum autumnale care au depășit cantitatea suportabilă pentru animale.

Desigur, la ameliorare trebuie să se țină seama și de plantele toxice existente.

Calitatea fînului este, deasemenea depreciată și de prezența unor plante care deși nu au acțiune toxică deteriorează produsele animaliere: laptele capătă un gust neplăcut (Thlapsi arvense, Matricaria chamonilla) iar lîna se impurifică (Arctium lappa, Torillis arvense și Xanthium spinosum). Aceste plante trebuiesc înlăturate.

Faptul că anumite buruieni (albăstreala, brusturul, cimbrișorul de cîmp, coada calului, coada șoricelului, mușețelul, păpădia, podbalul, urprezența unor plante în stratul vegetal ca și, Carex sp. Cirsium sp. Equizica, etc.) pot fi valorificate ca plante de leac nu acoperă nici pe departe

pagubele produse prin ocuparea de către acestea a locului unor plante valoroase.

O astfel de compoziție floristică deosebit de obișnuită pajiștilor degradate, care asigură o biomasă insuficientă păşunatului continuu în perioada de vegetație (180 zile) și dă o producție scăzută de fîn de slabă calitate reclamă imperios măsuri urgente de ameliorare.

Pajiștea intră deci în categoria terenurilor temporal slab productive, care pot fi recuperate prin ameliorări și transformată într-o fînață productivă. Ameliorarea va putea fi realizată pe mai multe planuri: prin lucrări de hidroameliorație, lucrări agrotehnice și prin schimbare raportului speciilor în favoarea celor cu valoare și producție ridicată.

În aplicarea acestui complex de măsuri se va ține seama de faptul că regimul hidric este bogat și nu permite desțelenirea pajiștei, iar vara umiditatea este insuficientă. Încercarea de desțelenire și de cultivare a porumbului care a fost compromis este elocventă din acest sens.

Lucrările de hidroameliorații au la bază coborîrea pînzei de apă freatică. Această acțiune va fi concretizată prin retaluzarea malurilor Cehăluțului, recondiționarea sistemelor de canale, efectuarea unor canale deschise și a bazinului de acumulare a apei Cehăluțului în unele microdepresiuni neglijate. Toate aceste lucrări pot fi executate în cursul anilor 1978-1980. Ele atrag după sine o seamă de schimbări în viața plantelor și în structura vegetației pajiștei, instalîndu-se plante furajere valoroase. Fînața reclamă și un complex de lucrări agrotehnice cu repercursiuni asupra stării fitocenozei.

a) Prezența unor cioate, mărăcini, resturi vegetale, și buruieni necesită grabnic curățirea generală a pajiștei, de mărăcini, și resturi vegetale care se va realiza pe cale mecanică. Mărăcinile și tufișurile vor fi limitate la malurile văilor unde joacă rol de protecție a malurilor amenințate de eroziune.

Manual sau chimic (cu ierbicide) vor trebui combătute buruienile adică toate speciile necomestibile, dăunătoare sau toxice, amintite pe parcursul lucrării, apărute ca rezultat al asocierii acțiunii omului factorilor distructivi care au dechis drumul unor specii nevaloroase. Acestea au dus la stepizarea și rudelarizarea păşunii.

b) Prezența unui număr de denivelări sau mușuroaie presupune tăierea și împrăștierea lor urmată de supraînsemînțare.

c) Solul cu textură grea (bătătorit), păşunatul nesistematic au favorizat rudelarizarea în special a părții estice a păşunii. Printre măsurile eficiente se impun aici: combaterea directă a buruienilor pe cale mecanică; păşunatul sistematic, grăparea energică a covorului vegetal și supraînsămînțarea.

Păşunatul, una din cauzele antropozoogene a productivității scăzute a pajiștei, a avut o acțiune fizică în partea răsăriteană a păşunii. Astfel plantele de talie mare și valoroase au fost înlăturate instalîndu-se speciile din substratul C_2 (Agrostis alba, Festuca rubra, Poa pratensis, Trifolium

repens etc.) care vor dipare și ele fiind înlocuite prin buruieni. La acestea, se adaugă distrugerea stratului de țelină datorită călcatului animalelor.

Aspectele negative amintite indică următoarele restricții la pășunat: începerea pășunatului de primăvară numai după ce covorul vegetal va atinge înălțimea de 10—15 cm, cînd deobicei solul s-a zvîntat, interzicerea pășunatului în perioadele ploioase și pășunatul rațional pe parcele. Pentru o valorificare rațională a pajiștei, jumătatea sud-vestică va fi folosită numai ca fînață iar partea nordică va fi folosită la început pentru cosit iar spre toamnă pentru pășunat.

Grăparea energică a covorului vegetal cu ajutorul unor grape pe grele urmate de supraînsemînțare se recomandă pentru a se asigura o mai bună aerație și afînare a solului cît și pentru stimularea înfrățirii gramineelor.

Pajiștea care va rămîne rară în urma înlăturării buruienilor va fi supraînsămînțată pentru a realiza o vegetație încheiată și a obține o biomasă valoroasă sub aspect cantitativ și calitativ. Supraînsămînțarea se va face potrivit zonei floristice și condițiilor micropedologice locale, concomitent cu aplicarea îngrășămintelor. Cea mai potrivită sămînță utilizată la supraîsămînțare care va realiza o pajiște cu vegetație încheiată, continuă si constantă, toată perioada de vegetație, inclusiv lunile secetoase, este amestecul de 60% graminee și 40% leguminoase, ambele perene. La hectar se va aplica 40 kg. semință (Poa protensis 6 kg., Festuca rubra 12 kg, Phleum pratensis 6 kg. ca și graminee, Lotus corniculatus 12 kg. Trifolium repens 4 kg.) Sînt de fapt, speciile valoroase întîlnite pe pășune cu o înrădăcinare puternică, asigurînd o țelină groasă rezistînd la alternanța de perioade excesiv umede cu perioade aride.

Precizăm că pentru a obține un fîn de calitate procentul de leguminoase trebuie crescut în special pe fînață în care rezistă bine față de pășune unde sînt distruse datorită bătătoririi de către animale.

Schimbarea condițiilor din ecosistemîn favoarea acestor specii valoroase necesită efectuarea unor modificări a reacției solului încît aceasta să reprezintă optimul speciilor amintite.

Realizarea acestei măsuri este posibilă prin administrarea de îngrășăminte minerale sau organice care modifică favorabil pH-ul pentru amestecul de plante utilizat la supraînsămînțare și sporește producția. Ca îngrășăminte se pot aplica îngrășăminte organice, gunoiul de grajd în stare păioasă 15—20 tone la 3 ani, care stimulează creșterea leguminoaselor și îngrășăminte minerale fosforice (superfosfatul și zgura lui Thomas) azotoase (azotatul de amoniu, de sodiu, calcarul și potasice (sarea potasică și cenușa) care îmbunătățesc simțitor producția de masă verde la hectar prin modificarea reacției solului și a calității nutrețului.

În urma aplicării acestui sistem de măsuri se poate ușor obține producții duble și triple de masă verde la hectar față de cele realizate pînă în prezent.

BIBLIOGRAFIE

ANGHEL GH. şi colab. — *Cultura pajiştilor*, Ed. agro-silvică, Bucureşti.
BELDIE AL. — *Flora indicatoare din pădurile noastre*, Ed. agro-silvică, Bucureşti, 1960.
BORZA AL. — *Introducerea în studiul covorului vegetal*, Ed. Academiei R.P.R., 1965.
BUIA AL. — *Material pentru studiul fînaţelor şi păşunilor din reg. Satu-Mare — Sălaj*. Bul. fac. de agr. Cluj, vol. VIII, 1939—40, Cluj.
CHIOREANU I. ing. şi alţii — *Solurile regiunii Maramureş*, 1967.
PUŞCARU-SOROCEANU şi POPOVA-CUCU — *Geobotanica*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1966.
RESMERIŢĂ I. — *Valorificarea păşunilor şi fînaţelor slab productive*, Ed. Agro-silvică, Bucureşti.
RÎPEANU D. M. şi GAVRILA M. I. — *Toxicologie veterinară*, Ed. agro-silvică, Bucureşti.
* * * — Memoriul agropedologic al comunei Tăşnad.
* * * — Agenda agricolă, Redacţia revistelor agricole, Bucureşti, 1968.

RECENZII

TIBERIU BADER,

Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei (Cultura pretracică și tracică), București, 1978, 246 p.

GH. LAZIN

În prefața lucrării, autorul precizează conținutul noțiunii de „Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei", subliniind faptul că în timp, aceasta începe cu monumentele care se încadrează în cultura Nir, și că se încheie cu orizontul cronologic reprezentat de importantul depozit de la Vetiș, încadrat în Hallstatt B_3. Așadar, volumul în discuție nu se referă doar la bronzul clasic, începutul fiind legat de cultura Nir, primul complex cultural din zona nord-vestică a României, care se încadrează cronologic în epoca bronzului, iar sfîrșitul epocii este legat de Hallstattul timpuriu — cultura Gava.

Prefața jalonează succint conținutul principalelor probleme luate în discuție, și anume: poziția geografică și condițiile naturale, istoricul și stadiul actual al cercetărilor, care sînt încadrate în capitolul I, intitulat Introducere. Cel de-al II-lea capitol, cel mai vast de fapt, cu titlul Culturile epocii bronzului, este dedicat amănunțitei analize a culturilor Nir, Otomani, Suciu de Sus și Gava. Metalurgia bronzului (capitolul III), oferă pe baza discutării obiectelor făurite din acest aliaj (unelte, arme, podoabe), descoperite în spațiul geografic bine delimitat (1 320 obiecte de bronz, dintre care 1 018 în depozite, 104 descoperiri izolate, 57 în cadrul așezărilor, 8 în morminte și 70 de proveniență necunoscută), o imagine clară și de ansamblu asupra rolului hotărîtor pe care l-au avut acestea în dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție, în viața societății, a triburilor Otomani, Suciu de Sus și Gava.

În cel de-al IV-lea capitol, cu titlul Concluzii și subcapitolele, Viața în epoca bronzului și Dezvoltarea istorică, Tiberiu Bader, reconstituie pe baza documentării arheologice existente, principalele aspecte ale vieții societății omenești din epoca bronzului, în această parte a țării. De un real folos este catalogul descoperirilor din epoca bronzului (103 localități din spațiul în discuție), însoțit de o amplă bibliografie. Catalogul este urmat de anexe, trei la număr, unde autorul se oprește asupra rezultatelor unor analize spectrale, metalografice și faunistice, obținute pe diferite piese; anexa nr. 3 (p. 132), are o deosebită valoare științifică pentru cronologia epocii bronzului, cu specială privire a zonei nord-vest transilvănene.

Rezumatul într-o limbă de circulație, germană, lista prescurtărilor, cea a planșelor, dar mai ales excelenta ilustrație a volumului care se întinde

pe 95 planșe — realizate aproape în totalitate de autor — conferă cărții un plus de ținută.

Fără a ne opri amănunțit asupra conținutului fiecărui capitol în parte, credem că este necesară însă o expresă subliniere a unor părți din lucrare, părți care scot în relief valoarea ei științifică.

Caracterizarea, foarte amănunțită a situației geomorfologice și a condițiilor naturale a zonei cercetate (Cîmpia Someșului, Cîmpia sătmăreană, Cîmpia Ecedului, Cîmpia Crasnei, Cîmpia Nirului,Cîmpia Careiului, Cîmpia Eriului, Depresiunea Oașului, Dealurile și Culmea Codrului — Munții Făgetului —), are o importanță deosebită pentru cît mai buna înțelegere a fenomenelor și proceselor istorice desfășurate aici timp îndelungat, peste un mileniu; tocmai această amănunțită analiză a condițiilor mediului, permite înțelegerea științifică a habitatului omenesc, a particularităților sale.

Acribia științifică a autorului se remarcă din nou în excursul la Istoricul și stadiul actual al cercetărilor, evidențiindu-se amploarea nemaiîntîlnită a cercetărilor arheologice din anii care au urmat după 23 August 1944. Tratarea culturilor epocii bronzului, este precedată de prezentarea acelora care aparțin perioadei de tranziție de la eneolitic la bronz. Referindu-se la cultura Nir, Tiberiu Bader (p. 20—30), apreciază pe baza documentației existente că: „folosirea termenului „cultură", este justificat, desemnînd o realitate existentă (p. 20)".

Spledida cultură Otomani, dezvoltată de triburile care au sălășuit zona de nord -vest a României, este amplu analizată, reprezentînd în fapt, cel puțin pînă în momentul de față, cea mai completă prezentare monografică a culturii stabilindu-se deopotrivă clasificarea timpurilor de așezări, cît și fazele evolutive ale acesteia.

În evoluția acestei culturi, cercetările intreprinse i-au permis autorului stabilirea celei de-a IV-a fază de dezvoltare, Otomani IV, care încheie de fapt evoluția acesteia, și este datată în prima perioadă a bronzului tîrziu, Reineke-Bronz D.

Problema culturii Suciu de Sus a stat mai mult timp în atenția lui Tiberiu Bader, astfel încă în 1972 (*SCIV*, 23, 4, 1972, p. 509—535), va sintetiza monumentele acestei culturi pe teritoriul României. Prezentarea acesteia în cadrul lucrării este mult mai vastă, analizarea vestigiilor acestei culturi, prin compararea inventarului așezărilor și mormintelor între ele, cu ajutorul metodei stratigrafiei orizontale, se pot distinge trei faze (I — faza Medieșul Aurit; II — faza Culciu Mic și III — faza Culciu Mare). Ultima fază, este contemporană cu Otomani IV, încadrată cronologic în aceeași perioadă: Reineke-Bronz D.

Prezentarea culturilor epocii bronzului, se încheie cu discutarea culturii Gava, care corespunde cronologic Hallstattului timpuriu A—B, cu sublinierea că această cultură deosebit de importantă în înțelegerea amplului proces de hallstattizare, este prea puțin cercetată încă, pentru zona în discuție.

În partea finală a celui de-al III-lea capitol, Metalurgia bronzului, autorul se ocupă cu cronologia relativă și absolută a depozitelor descope-

rite, concluzionînd că acestea se pot împărți în cinci grupe și anume: grupa I, trei depozite datate în perioada mijlocie a bronzului (1600—1300 î. e. n.); grupa II—III, 35 de depozite, încadrate în Bronz D-Hallstatt A (sec. XIII—XI î. e. n.); grupa IV, trei depozite, datate în Hallstatt B_{1-2} (sec. X—IX î. e. n.); grupa V, o grupă aparte căreia îi aparține depozitul de la Vetiș, cu piese caracteristice Hallstattului timpuriu (HB_3—sec. VIII î. e. n.).

Din cel de-al IV-lea capitol, Concluzii, în care se reconstituie viața cotidiană a societății omenești din zona discutată, evenimentele care au avut loc, toate avînd în mod firesc la bază bogatul material analizat în capitolele anterioare, reținem în mod expres formularea: „Epoca bronzului — așa cum este cunoscută — este o perioadă importantă în etnogeneza populației tracice. Ea începe odată cu mișcarea indo-europenilor, distrugerea culturilor Helladicului timpuriu, apariția și dezvoltarea cercului micenian. Deși nu avem documente directe, trebuie să presupunem că triburile din zona în discuție — Cîmpia Someșului și Țara Oașului — în epoca bronzului împreună cu populația de pe întreg teritoriul țării, vorbeau deja în mare parte o limbă indo-europeană, avînd o cultură materială și spirituală dezvoltată. Printr-o diferențiere care a avut loc într-un spațiu geografic mai mare — dar în care intră și zona noastră — din punct de vedere etnic se petrece un proces lung de dezvoltare, de la pre-traci la proto-traci și apoi la nașterea propriu zisă a culturii materiale a tracilor, a ramurii lor nordice, din care se va dezvolta mai tîrziu populația geto-dacică (p. 116—117)".

La cele de mai sus, adăugăm observația că o traducere în limba germană a Listei planșelor (aceeași limbă ca și a rezumatului), ar fi fost deosebit de utilă, ținînd cont de interesul unui larg cerc de cercetători din afara hotarelor țării pentru vestigiile bronzului descoperite pe teritoriul României.

Lucrarea „Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei", autor Tiberiu Bader, reprezintă o contribuție științifică de prestigiu privind istoria străveche a României, a zonei de nord-vest în special, fiind totodată și prima lucrare de acest fel în istoriografia românească, pentru spațiul geografic menționat.

VALER BUTURĂ,

Etnografia poporului român, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978

LUCIAN CUCUIET

Pe temelia unei întinse documentații, cultura materială — ca o totalitate a surselor prin care oamenii își realizează tot ce este necesar pentru satisfacerea vieții materiale — ne apare în toate manifestările ei, așezată și afirmată în cadrul geografic și istoric de formare și dezvoltare a culturii populare românești. Această cultură poate fi definită — menționează autorul — „ca o cultură carpato-danubiană, care a preluat și îmbogățit fondul originar, rezultat din sinteza tradițiilor dacice, autohtone, cu tradiții culturale mediteraneene, pătrunse aici pe diferite căi, dar mai ales prin coloniști aduși în Dacia după cucerirea acesteia de către romani".

În ansamblul ei, cultura populară românească, scrie profesorul Valer Butură, prezintă două caracteristici fundamentale: continuitatea și unitatea ei în timp și în spațiu, care pot fi descifrate în toate sectoarele culturii materiale tradiționale, în arhitectura țărănească, în ocupații, în port, etc., prin legăturile permanente dintre zonele înalte și cele joase, dintre cele intracarpatice și cele extracarpatice, locuite de poporul român, a cărui cultură prin care se definește, este în raport cu societatea, modul de viață a unei comunități pe coordonatele unei existențe istorice, avînd aceleași caracteristici fundamentale — continuitatea și unitatea în timp și spațiu.

Întemeiată pe studii proprii și pe cele ale cercetării etnografice românești făcute pe parcursul dezvoltării acestei discipline (avînd între reprezentanții de frunte, în acest veac, pe V. Mihăilescu, T. Pamfilie, B. Slătineanu, Romulus Vuia, H. H. Stahl, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu, V. Butură), cartea urmărește cu semnificative comentarii cadrul geografic și istoric de formare și dezvoltare a culturii populare, așezările și evoluția lor, ocupațiile poporului român, instalațiile tehnice și meșteșugurile românești, comunicațiile, transporturile, schimbul și comerțul.

Ca lucrare de sinteză, Etnografia poporului român reprezintă rezultatul unei laborioase activități de informare și de meditație etnografică și istorică asupra culturii materiale, urmînd, la scurt timp, după prima carte de sinteză etnografică, Etnografia românească a cercetătorului dr. Ion Vlăduțiu. Pentru întreaga arhitectură a cărții, desenele și fotografiile oferă o imagine asupra tipologiei satelor românești, tipurilor de gos-

podărie, tipurilor de casă, interioarelor caselor țărănești, construcțiilor economice și obștești.

Ocupațiile, ca generatoare a formei de cultură materială, sînt prezentate în toată diversitatea lor: agricultura, pomicultura, viticultura, creșterea animalelor, albinăritul, pescuitul, vînătoarea, culesul din natură și ocupațiile casnice: alimentația, prelucrarea fibrelor textile, portul popular, toate născute pentru ca omul să-și satisfacă, în mod superior, niște necesități ale vieții materiale. Ocupațiile poporului român — arată profesorul V. Butură — „au avut un profil mixt atît în zonele înalte cît și în cele joase, impus de cerințele complexe ale traiului, de caracterul autarhic al economiei rurale timp de mai multe secole, de înceata și tîrzia dezvoltare a economiei de schimb".

Meșteșugurile specializate (prelucrarea lemnului, olăritul, aurăritul, fierăritul, etc.), concepute ca activități manuale de prelucrare a materiilor prime în scopul obținerii unor bunuri de consum reflectînd un anumit grad de tehnicitate și de cunoștințe specializate, prin tratarea lor sînt o contribuție importantă a cărții.

Prin manifestările și împlinirile sale creatoare, cultura populară materială este văzută și ca un sistem de valori create prin gîndirea și activitatea membrilor colectivității tradiționale românești. Caracterul unitar al bogatei culturi materiale, se oglindește în cartea profesorului V. Butură, una din contribuțiile fundamentale la dezvoltarea cercetării substanțiale în etnografia românească. Menționarea zonelor etnografice „ca forme locale în patrimoniul etniilor" este de natură să diferențieze peisajul etnografic ca unul cultural, umanizat și să ateste totodată prezența unor trăsături comune în tipologia așezărilor, în planul gospodăriilor și caselor, al construcțiilor obștești, în profilul ocupațiilor, în portul popular, etc.

În etapa actuală a cercetărilor, cartea „Etnografia poporului român" pentru știința etnografică pe care profesorul V. Butură a servit-o cu multă pasiune muzeografică și continuă să o slujească cu rîvnă științifică, constituie o îndrumare și o călăuză în orientarea metodică și unitară a investigațiilor teoretice și de teren.

Apariția unei sinteze noi, cu un conținut de idei, argumente și descrieri (a unor tipologii funcționale și cronologice) reprezenta o necesitate în raport cu dezvoltarea, continuarea și îmbogățirea cunoașterii sub aspect etnografic a culturii materiale. Cu încrederea că a reușit „să întregească tematica, să aprofundeze fenomene, să aducă unele precizări referitoare la tipologia așezărilor și profilul ocupațiilor tradiționale, așa cum reiese nu numai din documentele istorice ci și din realitatea etnografică", cartea exprimă atitudinea autorului față de unele păreri și convingeri metodice. În mod special, față de unele opinii ancorate într-un determinism geografic sau etnograficism îngust care s-au format, mai ales în trecut, în legătură cu tipologia așezărilor, profilul ocupațiilor, continuitatea lor, etc. Prezintă un real folos, spre exemplu, introducerea părerilor exprimate și de diferiți autori în legătură cu tipologia așezărilor rurale contemporane, tipurile și variantele lor sînt stabilite pe baza unor criterii

noi: structura socio-profesională a populației, modul de folosință a terenului agricol, caracterul producției și a funcțiilor economice, importanța acestor funcții. Sînt amintite trei tipuri de așezări rurale contemporane: cu funcții predominant agricole, cu activități industriale și cu funcții mixte, completînd astfel imaginea despre împărțirea cunoscută a tipurilor tradiționale de așezări.

Pentru începutul lucrărilor de sinteză în etnografia românească, cartea afirmă necesitatea remedierii unor lipsuri documentare, militînd pentru cunoașterea unor zone mai puțin cercetate, avînd drept argument faptul că în stadiul actual al cercetărilor și cunoașterii, „nu se poate încă urmări răspîndirea în spațiu a multor tipuri tradiționale de construcții, unelte, instalații, etc., deoarece există încă pete albe pe harta cercetărilor etnografice".

Ca modalități de a îndrepta și înfăptui în viitor, cercetarea etnografică într-o viziune globală sintetică, se desprind rigoarea studiului morfologic, al elementelor și formelor de structură și cel al răspîndirii și frecvenței în spațiu a obiectelor cercetate.

Valoarea documentară a acestei sinteze asupra culturii populare materiale stă în tratarea amănunțită, ordonată pe informații istorice sau de teren, pe date bibliografice reprezentative pentru acest domeniu al cercetării. Dincolo de o elaborată descriere a poporului român prin cultura sa materială tradițională se configurează și se stabilesc liniile de forță — unitatea și continuitatea acesteia — coordonate ale unei culturi milenare și vaste în spațiu.

Aparatul științific al cărții, indicele principalilor termeni etnografici precum și rezumatul în limba engleză, toate sînt mijloace de informare și înțelegere în circuitul științific și public, intern și al străinătății.

O carte pentru care în timp au fost necesare numeroase cercetări, studii și o practică muzeografică bogată, căutări, elucidări și travaliu științific, îmbogățește știința etnografică cu un dar al devotamentului și pasiunii răsplătite prin această apariție editorială importantă.

ANGELA PAVELIUC,

Arta populară din zona Botoşanilor. Scoarţe şi lăicere. Comitetul pentru cultură şi educaţie socialistă al judeţului Botoşani, Muzeul judeţean, 1976

R. VÎRNAV

Intenţia mărturisită a autoarei a fost aceea de a face cunoscut atît cercetătorilor, cît şi publicului larg un aspect al culturii ţărăneşti din zona Botoşanilor, prezentînd şi valorificînd colecţia de scoarţe şi lăicere a Muzeului judeţean şi rezultatele unor cercetări întreprinse pe teren. A fost însoţită această intenţie şi de dorinţa lăudabilă de a atrage atenţia asupra unor veritabile valori artistice descoperite într-un teritoriu considerat multă vreme o pată albă pe harta etnografică a ţării.

Apelînd la mărturii arheologice, istorice şi geografice sînt înfăţişate în primele pagini cadrul în care a existat şi s-a dezvoltat încă din paleolitic o neîntreruptă activitate umană, precum şi condiţiile care au favorizat, începînd din feudalism, îndesirea şi dezvoltarea aşezărilor omeneşti. Datorită acestor condiţii, o ocupaţie străveche, ţesutul devine mai ales în sec. al XIX-lea meşteşugul casnic de bază al ţărăncilor din Moldova.

După ce face o descriere succintă a casei tradiţionale din zona cercetată, Angela Paveliuc constată rolul important avut de scoarţe şi lăicere în organizarea interiorului. A existat o evoluţie de la peretarul simplu la lăicer şi scoarţă, adică de la ţesăturile de strictă utilitate pînă la cele făcute să înfrumuseţeze locuinţa şi avînd astfel valoare artistică. Există şi azi posibilitatea de a surprinde pe mai multe exemplare de scoarţe etapa de trecere de la lăicer, această posibilitate fiind şi una din notele particulare ale scoarţelor de Botoşani. Particulare sînt şi dimensiunile lor mari, modul caracteristic de stilizare a unor motive (arborele vieţii şi motivul soarelui) ca şi anumite nuanţe cromatice (brun, verde, galben) obţinute prin coloranţii vegetali.

În capitolul care prezintă în detalii operaţiile de prelucrare a lînii, vopsitul, pregătirea firelor şi tehnica ţesutului lăicerelor şi scoarţelor, au fost folosite în special rezultatele cercetărilor în teren. Trebuie să spunem că harta localităţilor de unde provin piesele care formează colecţia şi lista informatorilor chestionaţi ne-au convins că s-a realizat o documentare serioasă, care a acoperit întreaga zonă. Aşa au fost posibile unele realizări demne de tot interesul ca reconstituirea procedeelor, azi aproape dispărute în zonă, de obţinere a coloranţilor vegetali şi consemnarea, putem zice completă, a terminologiei meşteşugului.

În ultimul capitol autoarea reia și dezvoltă în mod convingător o idee enunțată anterior — aceea a posibilității existente de a observa evoluția de la lăicer la scoarță. Stabilește etapele acestei evoluții și, în paralel, constată progresele înregistrate în tehnica țesutului și în compoziția și concepția ornamentală. Pe această bază sînt prezentate principalele tipuri ale scoarțelor de Botoșani și sînt evidențiate frecvența motivelor vegetale, desfășurarea lor pe spații mari și stilizarea severă în unghiuri drepte. Analiza se încheie cu cîteva considerații privitoare la rolul actual al scoarțelor la împodobirea interiorului în condițiile pătrunderii masive și la sate a mobilierului modern.

Versiunile franceză și engleză ale textului fac accesibilă lucrarea și publicului de peste hotare.

În sfîrșit, albumul, cu imagini în majoritate color, servește și demonstrației autoarei, dar ne și convinge de valoarea artistică deosebită a colecției de scoarțe a Muzeului din Botoșani.

Angela Paveliuc și-a realizat admirabil intențiile și orice viitoare lucrare de sinteză asupra scoarței românești va trebui să ia în considerare cartea aceasta.

ZAMFIRA MIHAIL,

Terminologia portului popular românesc
Editura Academiei R.S.R., 1978

LUCIAN CUCUIET

Zamfira Mihail, cercetătoare la Institutul de studii sud-est europene, prin cartea „Terminologia portului popular românesc în perspectiva etnolingvistică comparată sud-est europeană", aduce o contribuție importantă la cercetarea onomasiologică (ramură a lingvisticii care studiază numele din punct de vedere al formei și conținutului lor) a circa 350 de termeni care compun vocabularul privitor la portul popular românesc.

Primul capitol „Premise și izvoare" cuprinde explicații folositoare în legătură cu noțiunea de port popular, criteriile de categorisire a costumului popular (costumul tradițional și cel uzual), corelația obiect-termen, care pune în discuție aspecte ale evoluției în ce privește unele însușiri (formă, dimensiune, funcție) la obiectele (realii) alcătuind portul popular și influențele unor schimbări la nivelul realiilor asupra terminologiei (păstrarea sau schimbarea ei). Se fac referiri însemnate atît la factorii (social-economici, tradiția, norma socială, legea) care au asigurat stabilitatea portului ca element al continuității lui, cît și la fenomenul de aculturație, de transformări în ce privește funcțiile, tehnica de realizare, decorul unor elemente de cultură materială tradițională.

Tot în acest capitol sînt descrise izvoarele etnografice — iconografice, atestări scrise, despre portul popular din sud-estul Europei — și cele lingvistice — atlasele lingvistice și marile anchete indirecte (răspunsurile la ancheta indirectă inițiată în 1969 de un colectiv de la Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași și răspunsurile la ancheta indirectă de B. P. Hașdeu (1884—1885) din chestionarul: Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română) folosite cu deosebită inteligență și rigoare științifică, într-o cercetare interdisciplinară a culturii materiale și a terminologiei. Prin acest fapt, cartea Zamfirei Mihail este un studiu științific valoros din domeniul etnografiei lingvistice — un domeniu de frontieră, interdisciplinar.

Totodată, prin rezultatele sale, faptul că oferă date prețioase despre cele mai vechi atestări ale termenilor de port popular în limba română, etimologia termenilor, stratificarea terminologică, răspîndirea pe teren a termenilor și întocmirea a 38 hărți lingvistice cuprinzînd aria de răspîn-

dire a unor termeni (de exemplu: veşminte, ie, iţari, cioareci, brîu, sarică, suman etc.) în spaţiul carpato-dunăreano-pontic, cartea ocupă un loc de seamă în literatura de specialitate. Înfăţişînd o stratificare etnografică şi una lingvistică pe parcursul a 118 pagini dense şi analizînd o mulţime de termeni pentru diverse piese ale costumului popular românesc într-o perspectivă comparată sud-est europeană, în cadrul unei arii de convergenţă balcanică (convergence area) şi avînd o bogată bibliografie, cartea Zamfirei Mihail este o contribuţie ştiinţifică lăudabilă.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE
ABRÉVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUE

ACMIT	— Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, Cluj, I (1926—28), II (1929), III (1930—31), IV (1932—38).
ActaArchBp	— Acta Archaeologica. Budapest, I (1951) și urm.
ActaMN	— Acta Musei Napocensis. Cluj, I (1964) și urm.
AIIC	— Anuarul Institutului de Istorie Cluj, Cluj, I (1958) și urm.
AISC	— Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj, I (1928) — V (1949).
Apulum	— Apulum. Buletin Regional Alba Iulia. Alba Iulia I (1939—43), II (1943—45), III (1947—49), IV (=Studii și comunicări, Acta Musei Regionalis Apulensis, 1961,) V (=Acta Musei Apulensis, 1965), și urm.
ArchÉrt	— Archaeológiai Értesítő, Budapest, 1869 și urm.
ArchHung	— Archaeologia Hungarica, Budapest, I (1926) și urm.
ArhMold	— Arheologia Moldovei. București, I (1961) și urm.
BCMI	— Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. București, I (1908) — XXXVIII (1945).
Crisia	— Crisia. Anuarul Muzeului Țării Crișurilor. Oradea, I (1970) și urm.
Dacia	— Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I (1924) — XII (1948), N.S., Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București, I (1957) și urm.
DissPann	— Dissertationes Pannonicae. Budapest.
Germania	— Germania, Anzeiger der römische — germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Institut. Frankfurt a/M., I (1917) și urm.
IstRom	— Istoria României. București, I (1960), II (1962), III (1964), IV (1964).
Materiale	— Materiale și Cercetări Arheologice. București, I (1953) — X (1973).
Numk	— Numizmatikai Közlöny. Budapest, I (1902) și urm.

Roska-Repertorium	—	Roska Márton, Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor (Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum. Tom. I, Praehistorica). Cluj, 1942.
Sargetia	—	Acta Musei Devensis, Deva, I (1937), II (1941), III (=Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara, 1956), IV (1966) şi urm.
Satu Mare-StCom	—	Satu Mare — Studii şi Comunicări. Publicaţia Muzeului judeţean Satu Mare, I (1969) şi urm.
SlovArch	—	Slovenská Archeologia. Bratislava, I (1953) şi urm.
SCIV	—	Studii şi cercetări de istorie veche. Bucureşti, I (1950) — XXIV (1973).
SCIVA	—	Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie. Continuă publicaţia SCIV, Bucureşti, I—XXV (1974), şi urm.
SCN	—	Studii şi cercetări de numismatică. Bucureşti, I (1957, II (1958), III (1960), V (1968), V (1971), VI (1975).

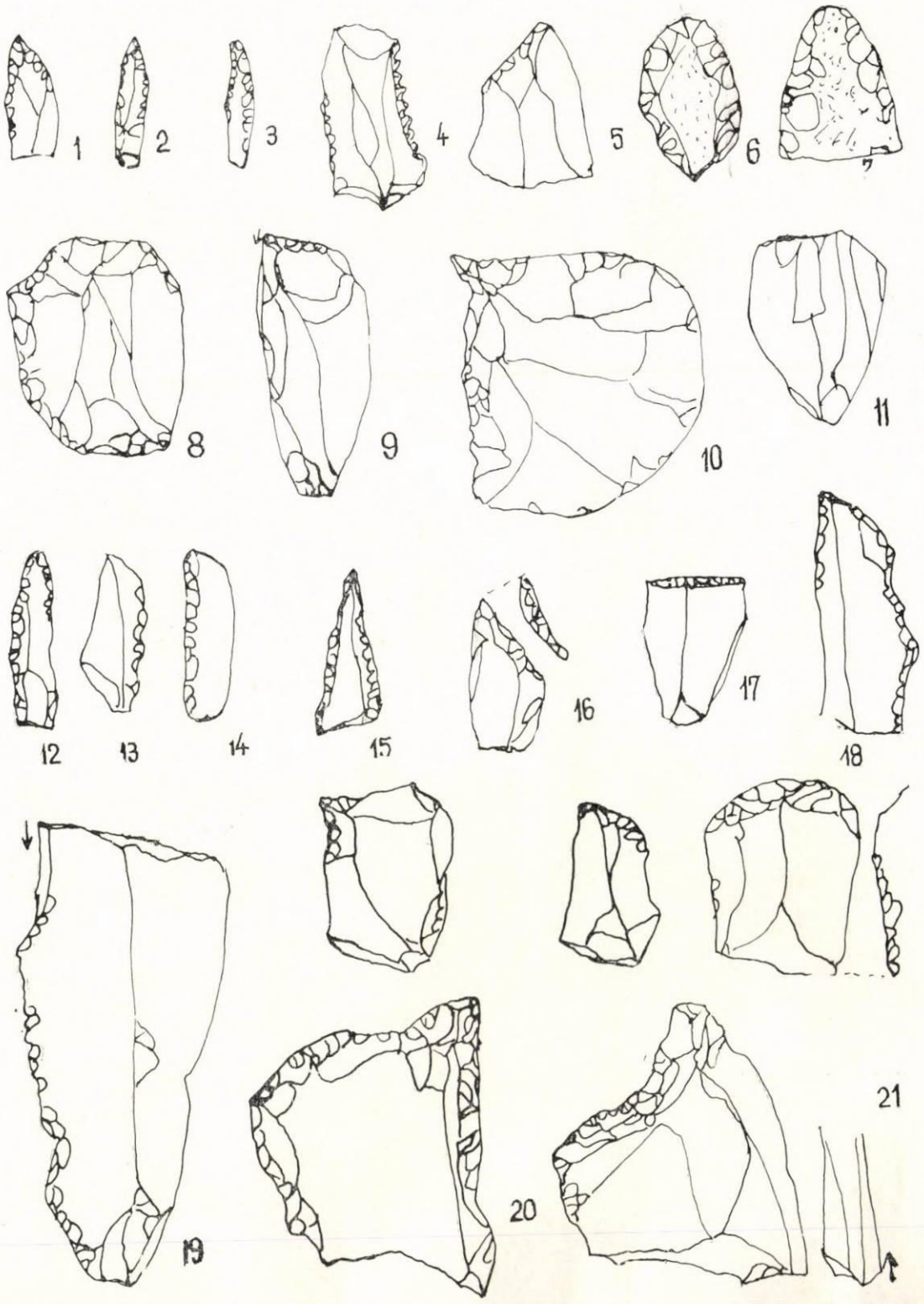

Pl. I. Unelte de silex: 1—11 — Boinești; 12—21 — Remetea—Șomoș I și II.

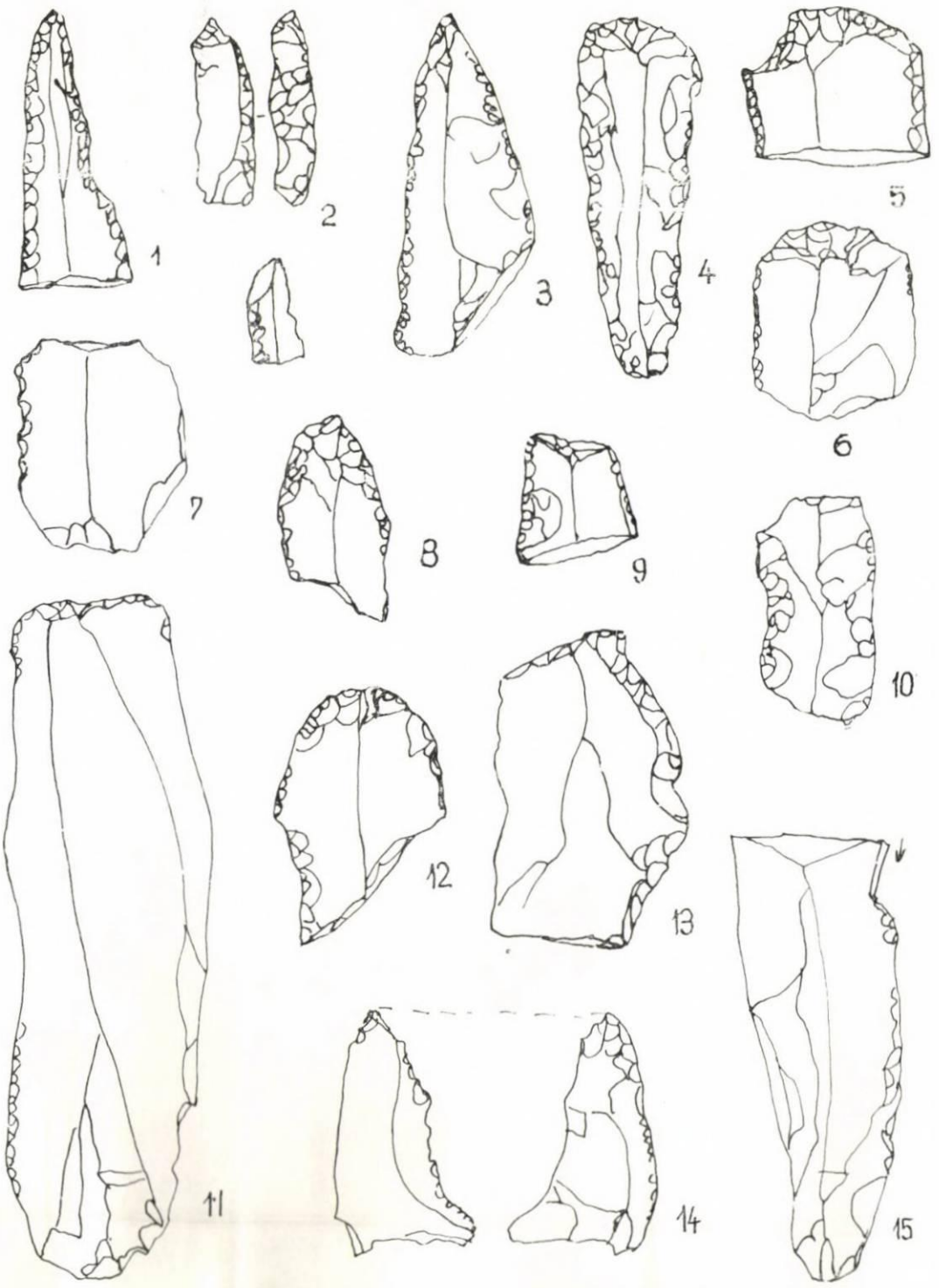

Pl. II. Unelte de silex: 1—7 — Călinești I; 8—15 — Turulung—Dealul Pustiu.

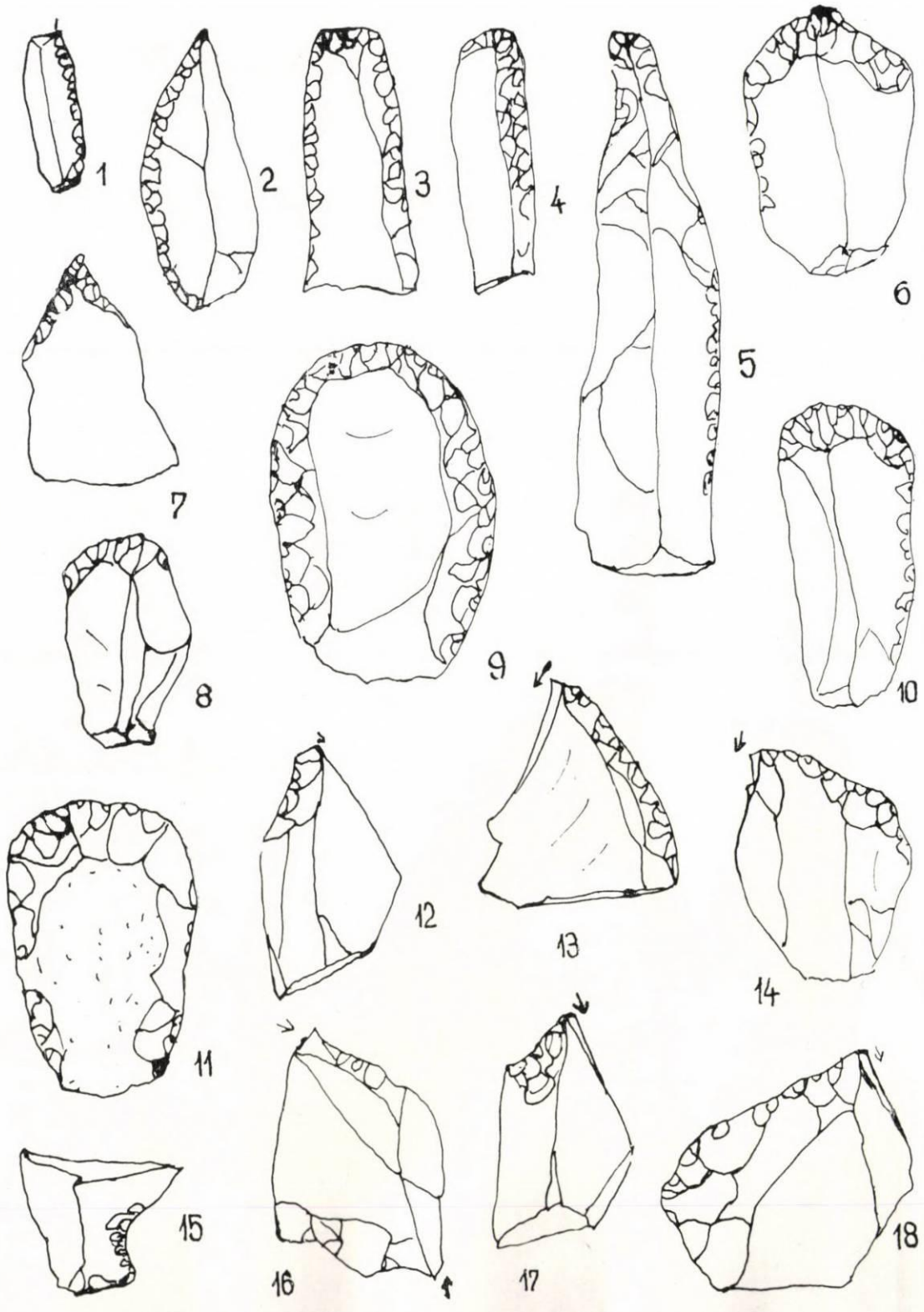

Pl. III. Unelte de silex: 1—18 — Buşag—Baia Mare.

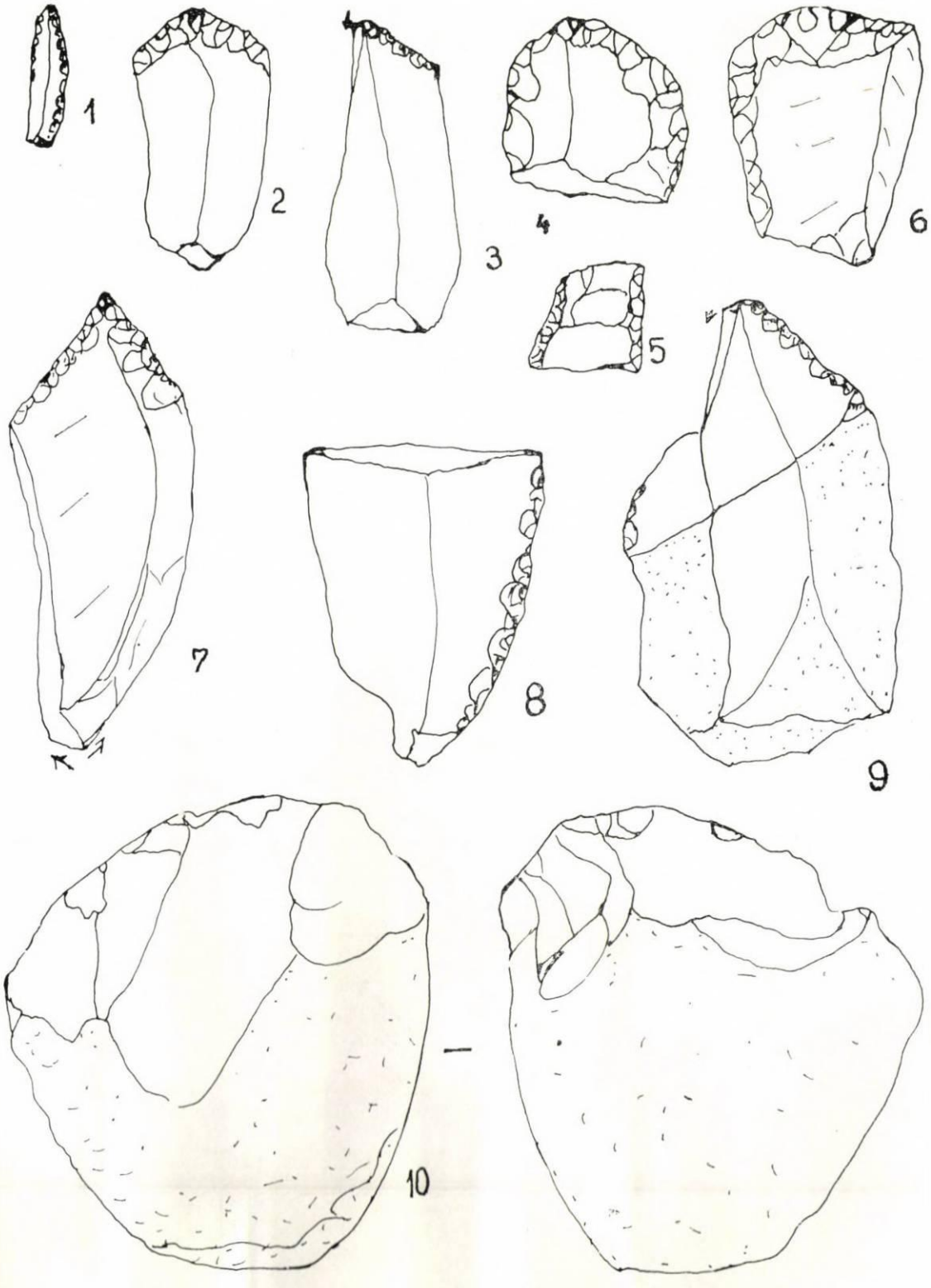

Pl. IV. Unelte de silex: 1—10 — Ileanda — Perii Vadului.

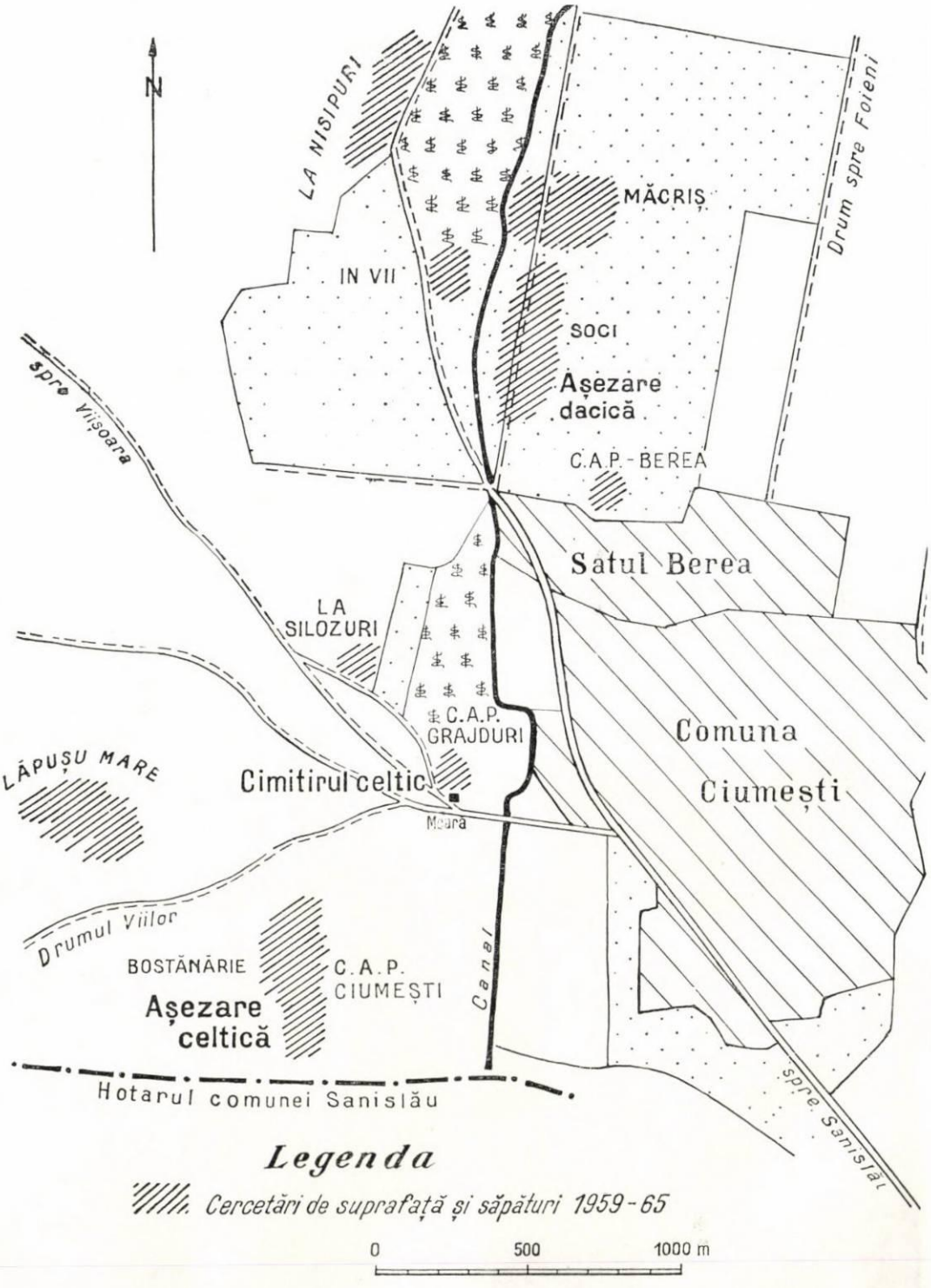

Pl. V. Punctele cercetate de epoca Latène le Ciumești și Berea.

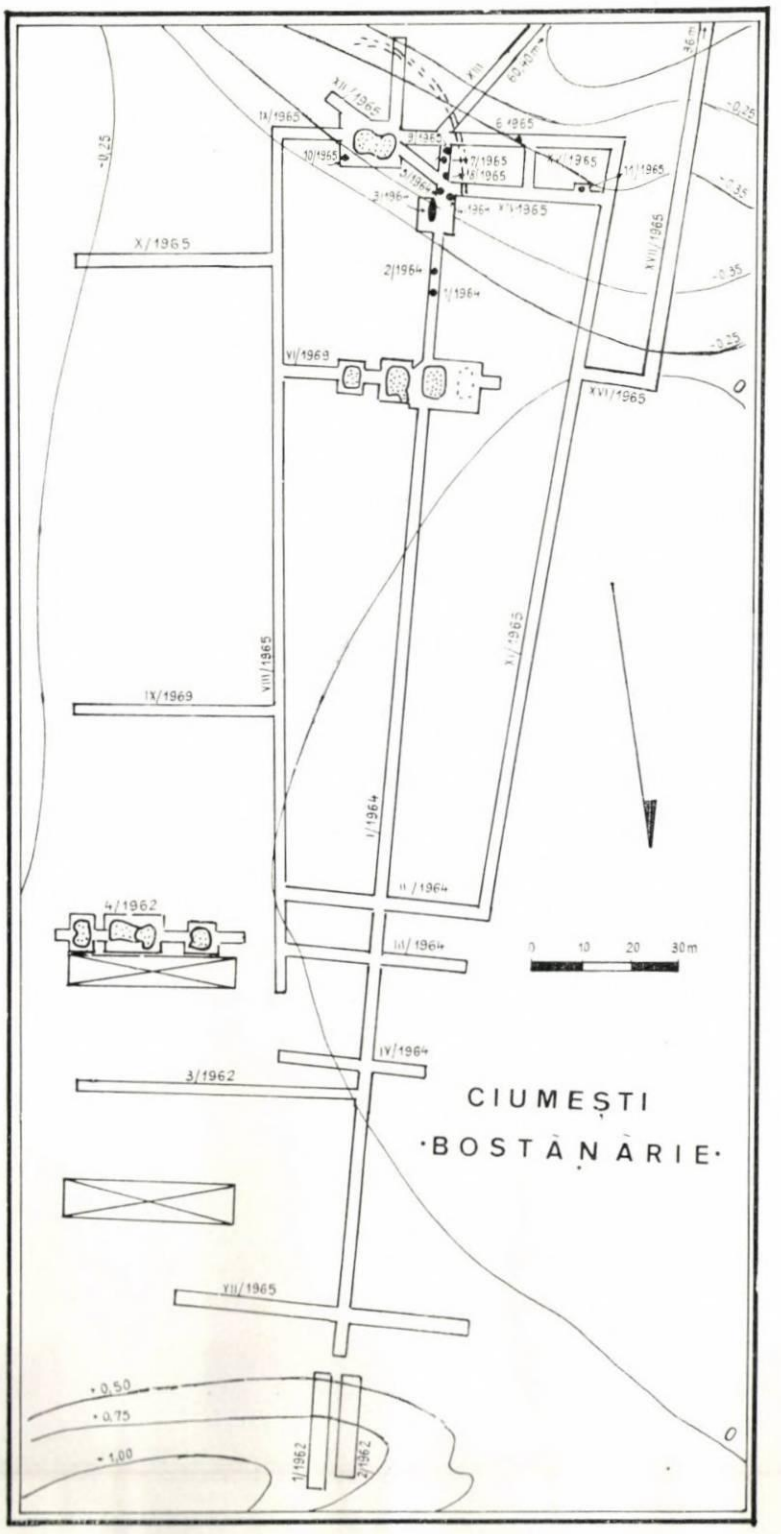

Pl. VI. Planul lucrărilor din 1962—65 pe „duna bostanăriei" de la Ciumești.

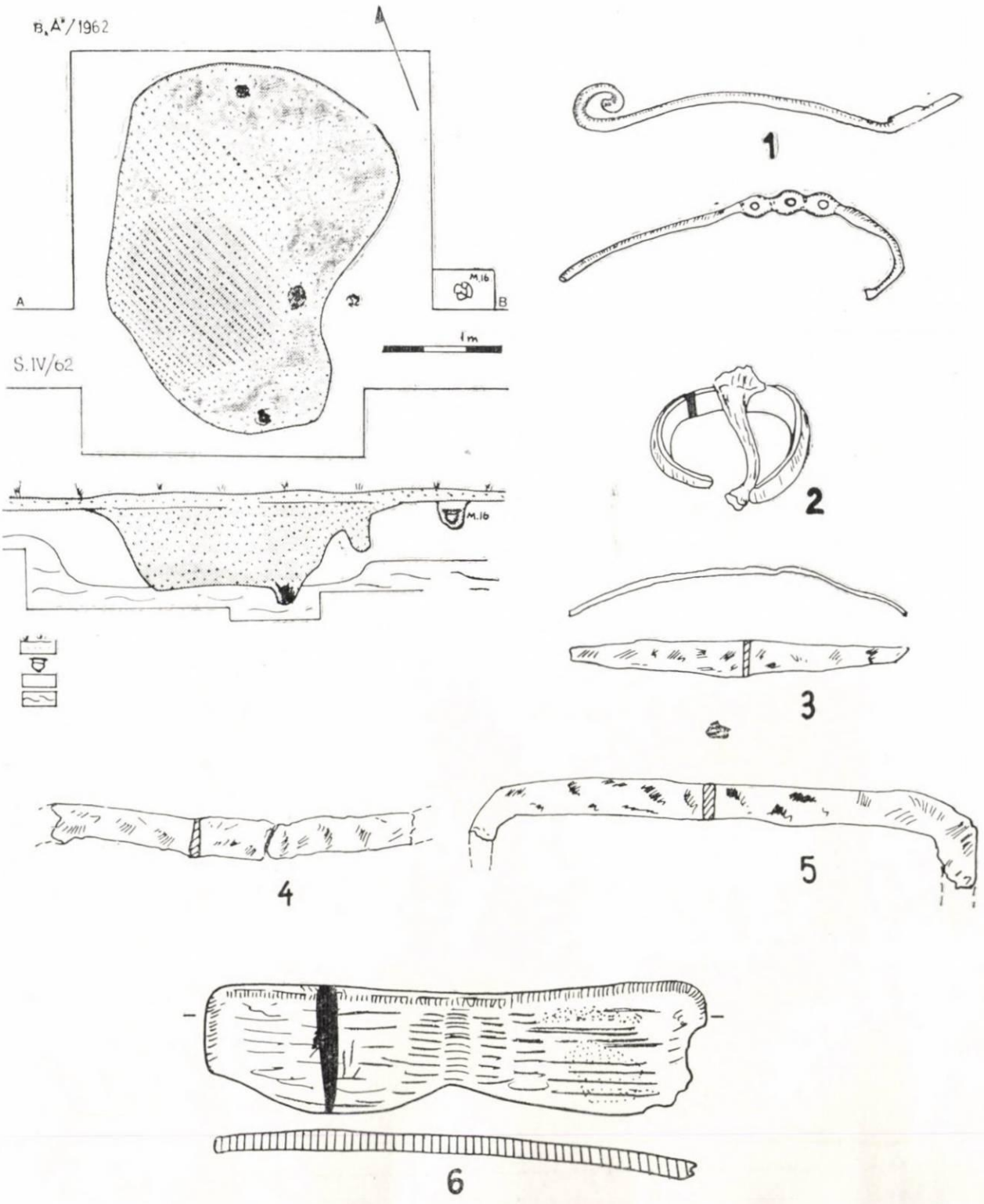

Pl. VII. Planul bordeiului A/1962 și obiectele aflate.

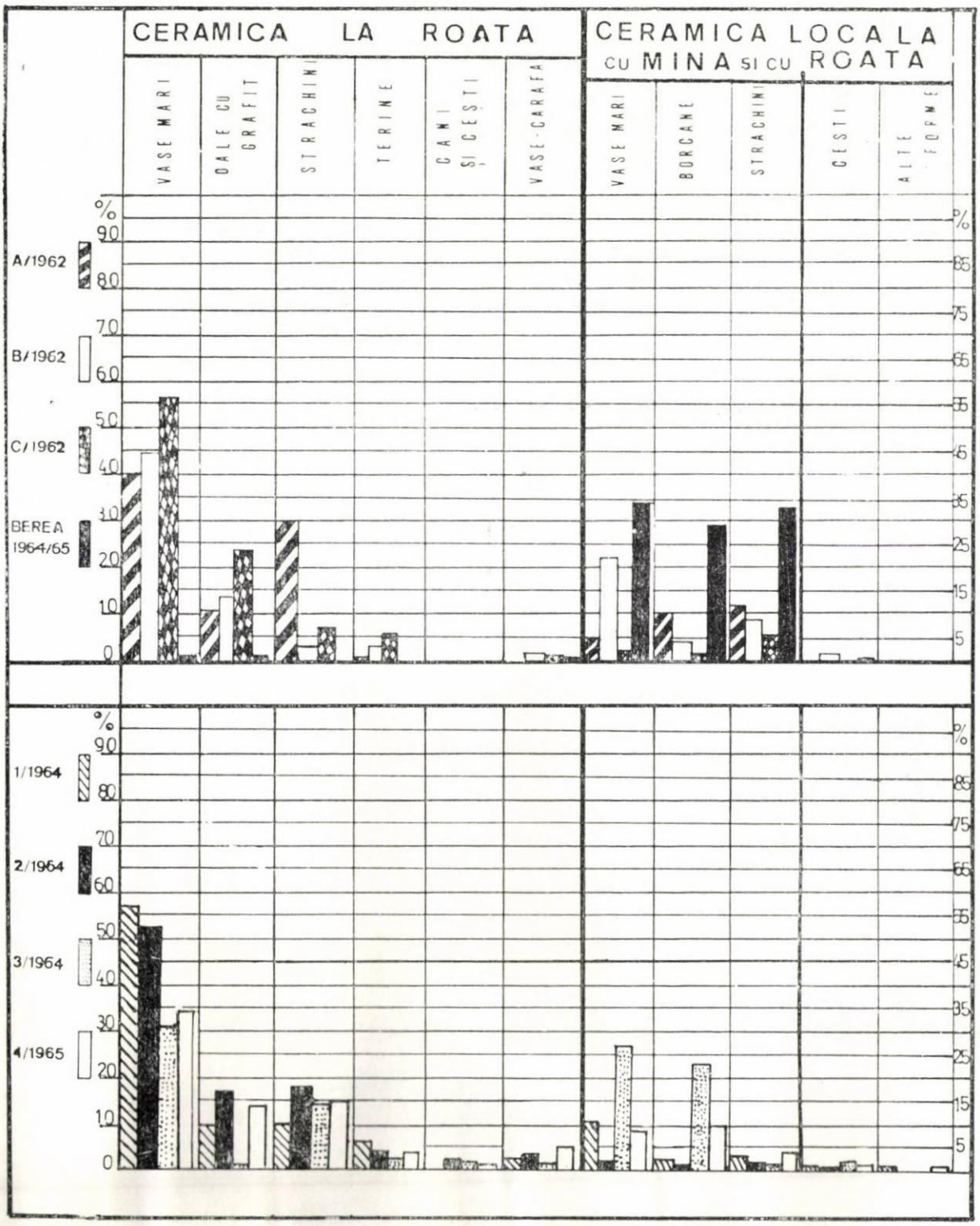

Pl. VIII. Tablou statistic al ceramicii la roată și cu mîna, din locuințele A—C/1962, 1—3/1964 și 4—5/1965.

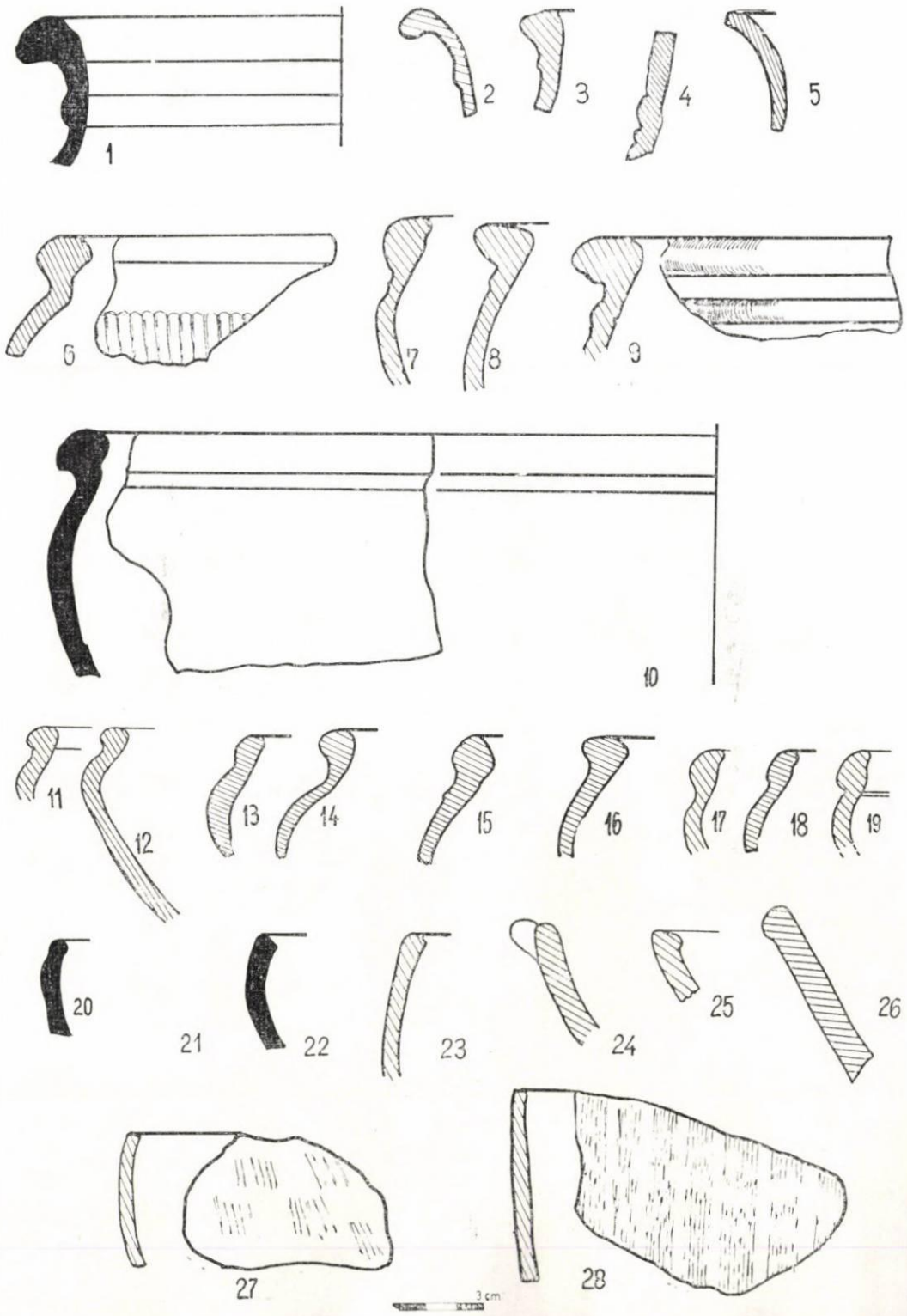

Pl. IX. Fragmente de vase la roată şi cu mîna aflate în loc. A/1962.

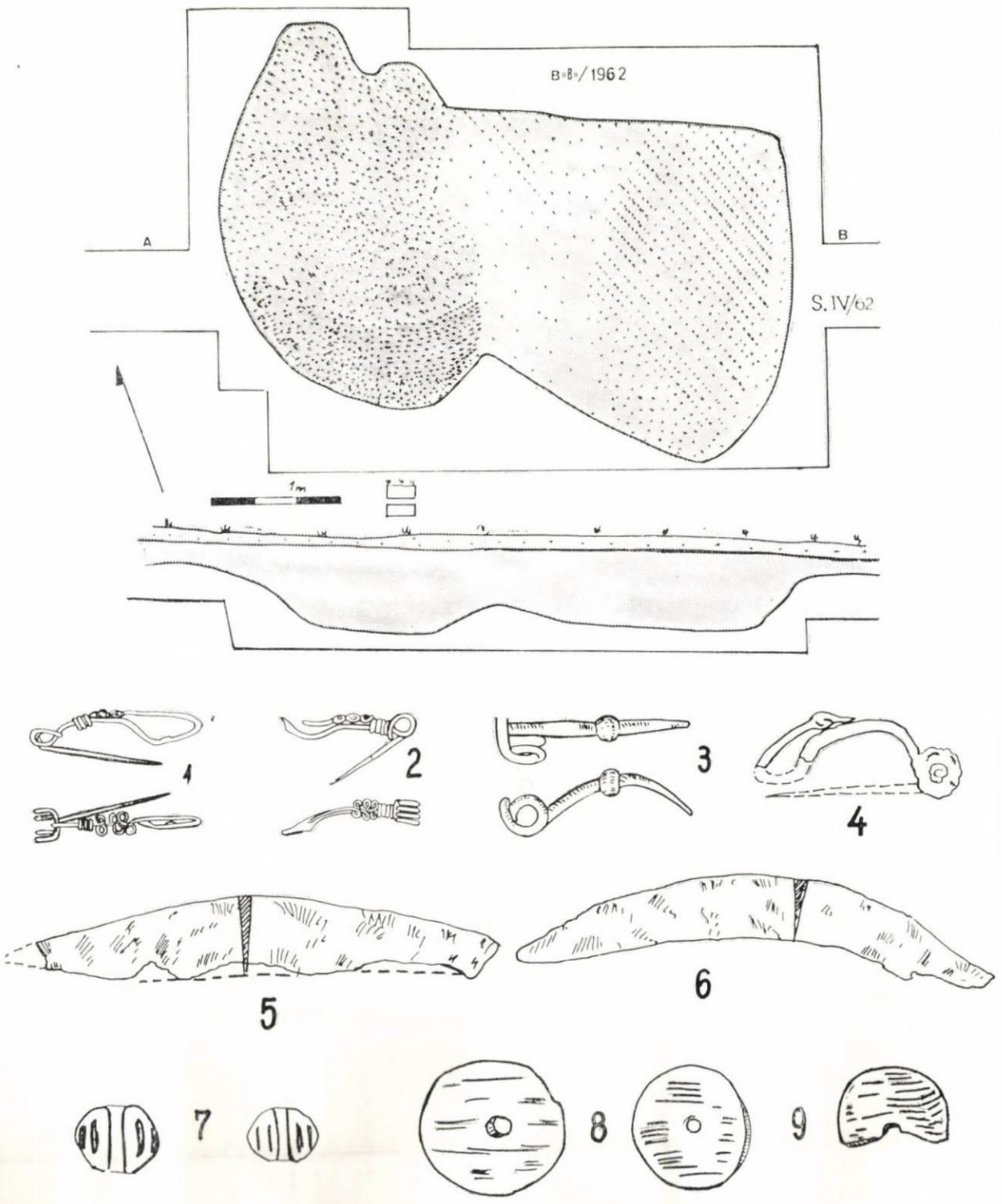

Pl. X. Planul bordeiului B și obiectele aflate.

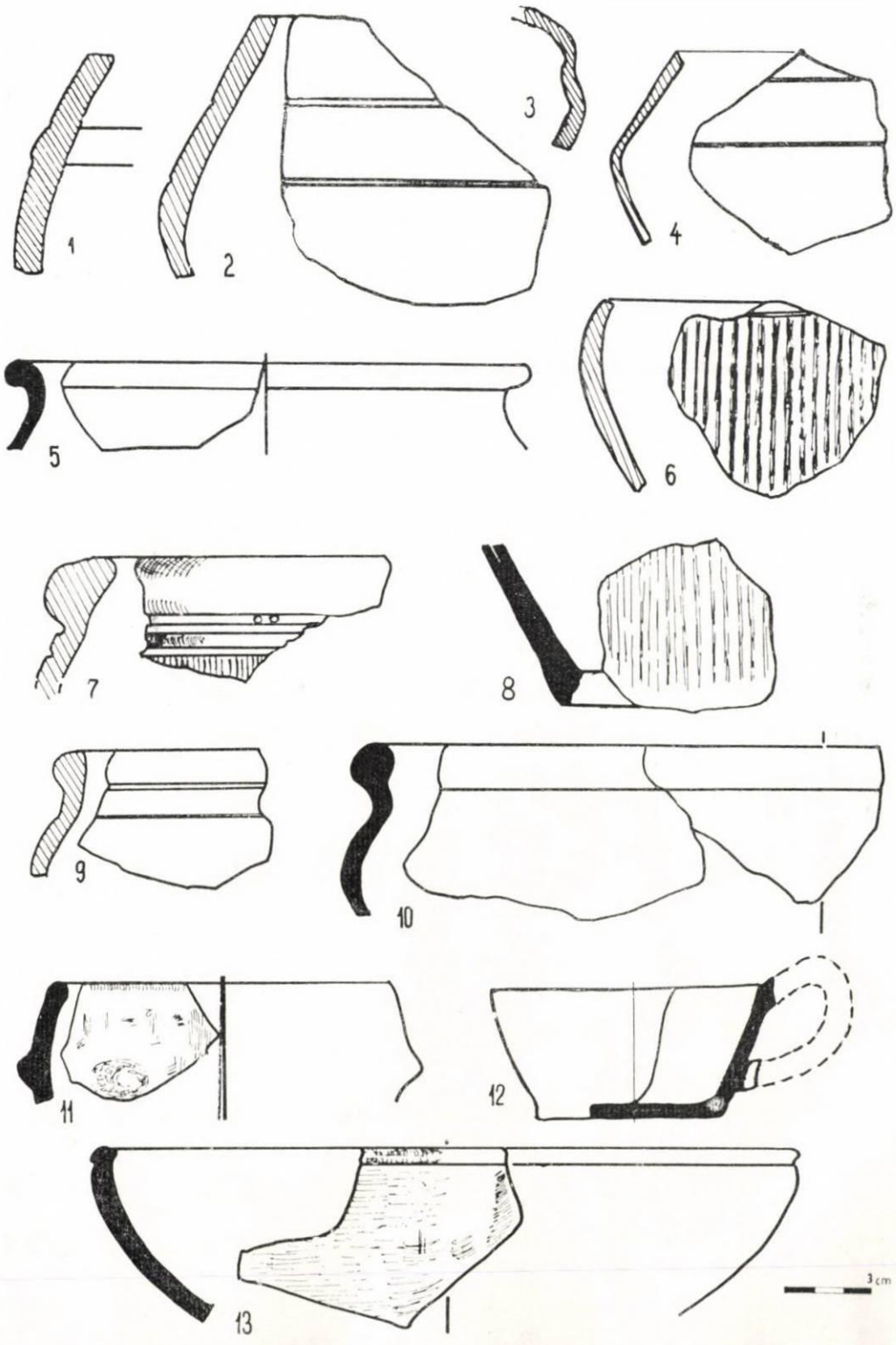

Pl. XI. Fragmente ceramice mai caracteristice aflate în locuința B/1962.

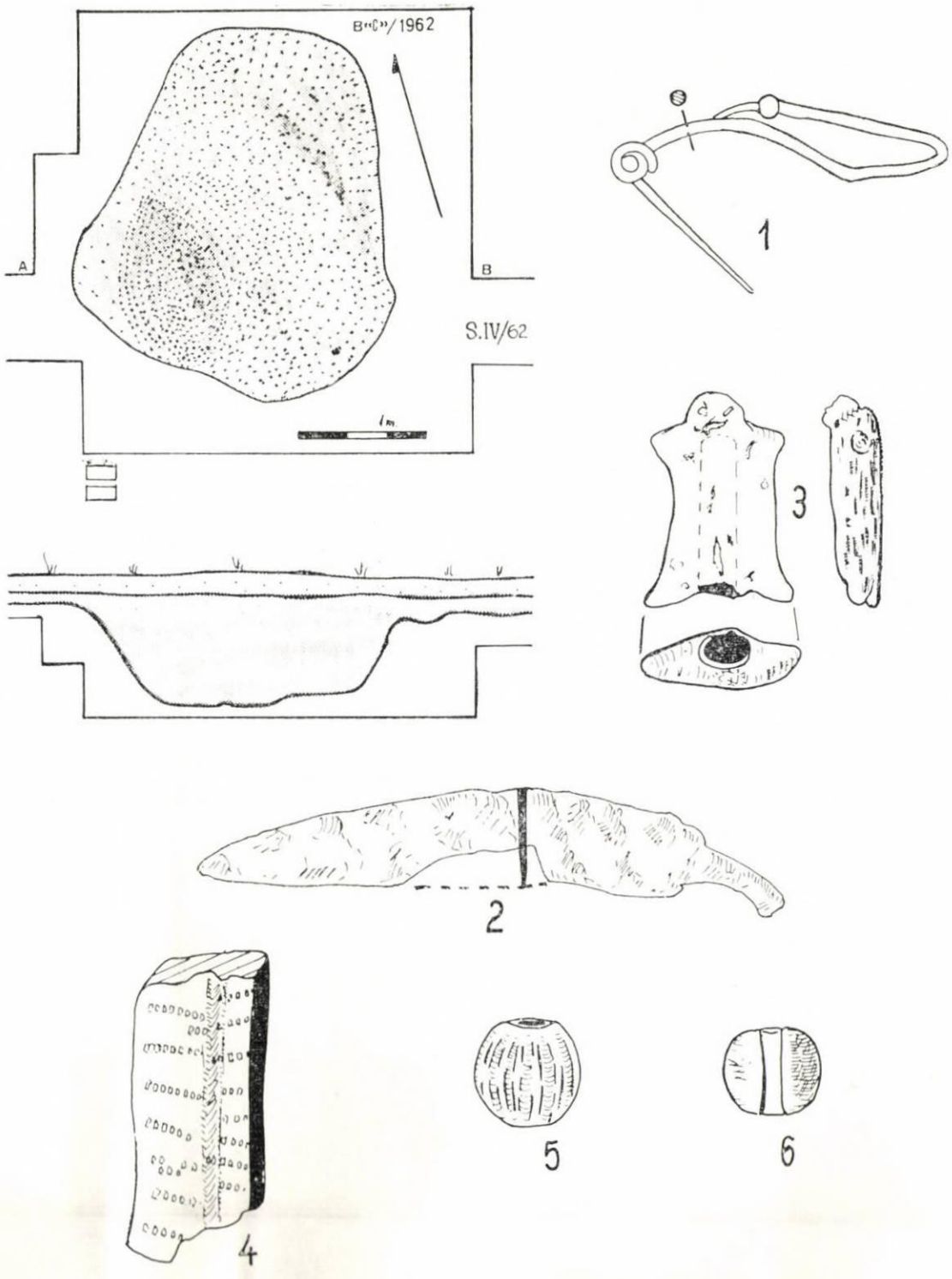

Pl. XII. Locuința C/1962 și piesele aflate în aceasta.

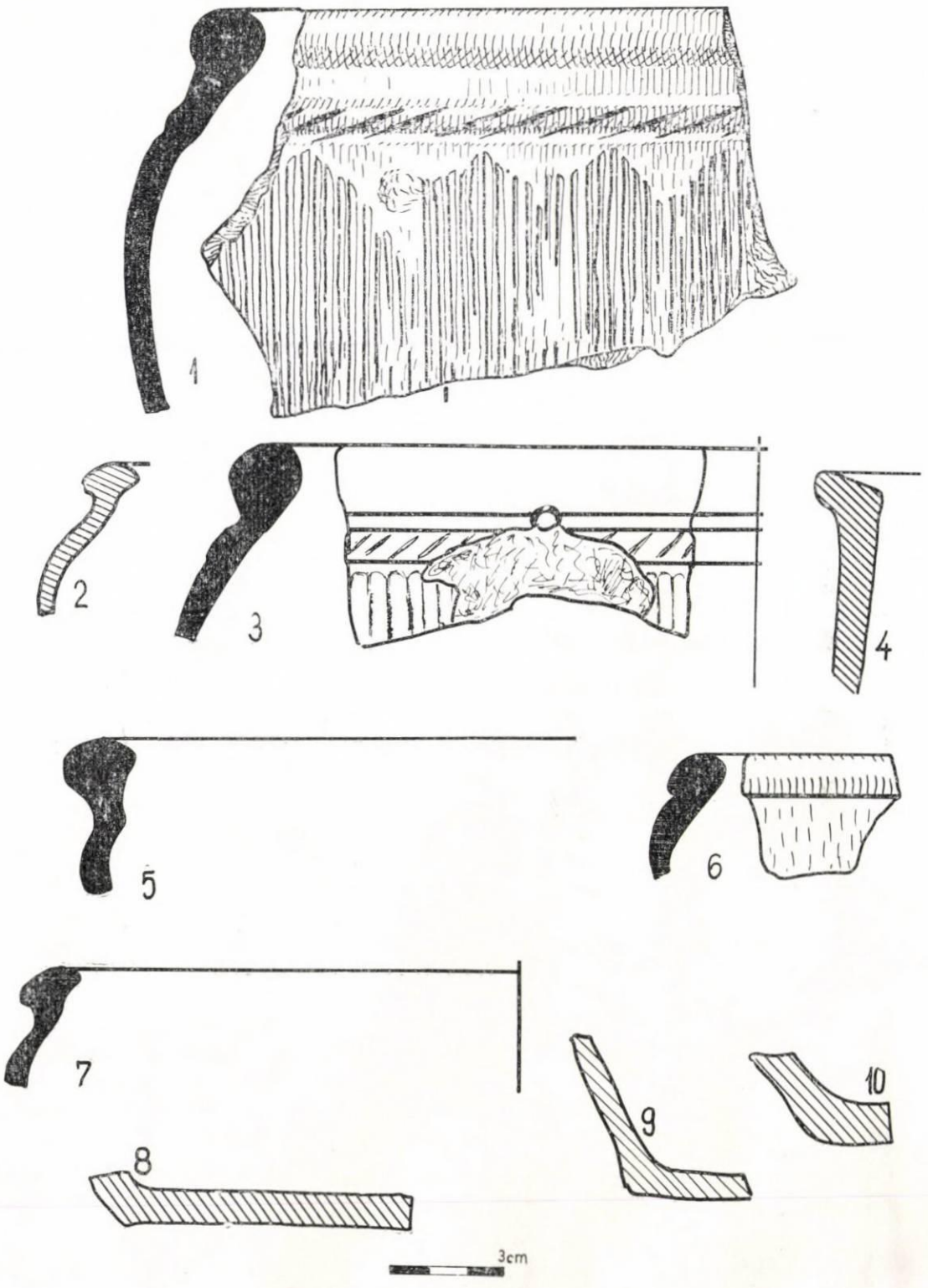

Pl. XIII. Fragmente ceramice, descoperite în bordeiul C/1962.

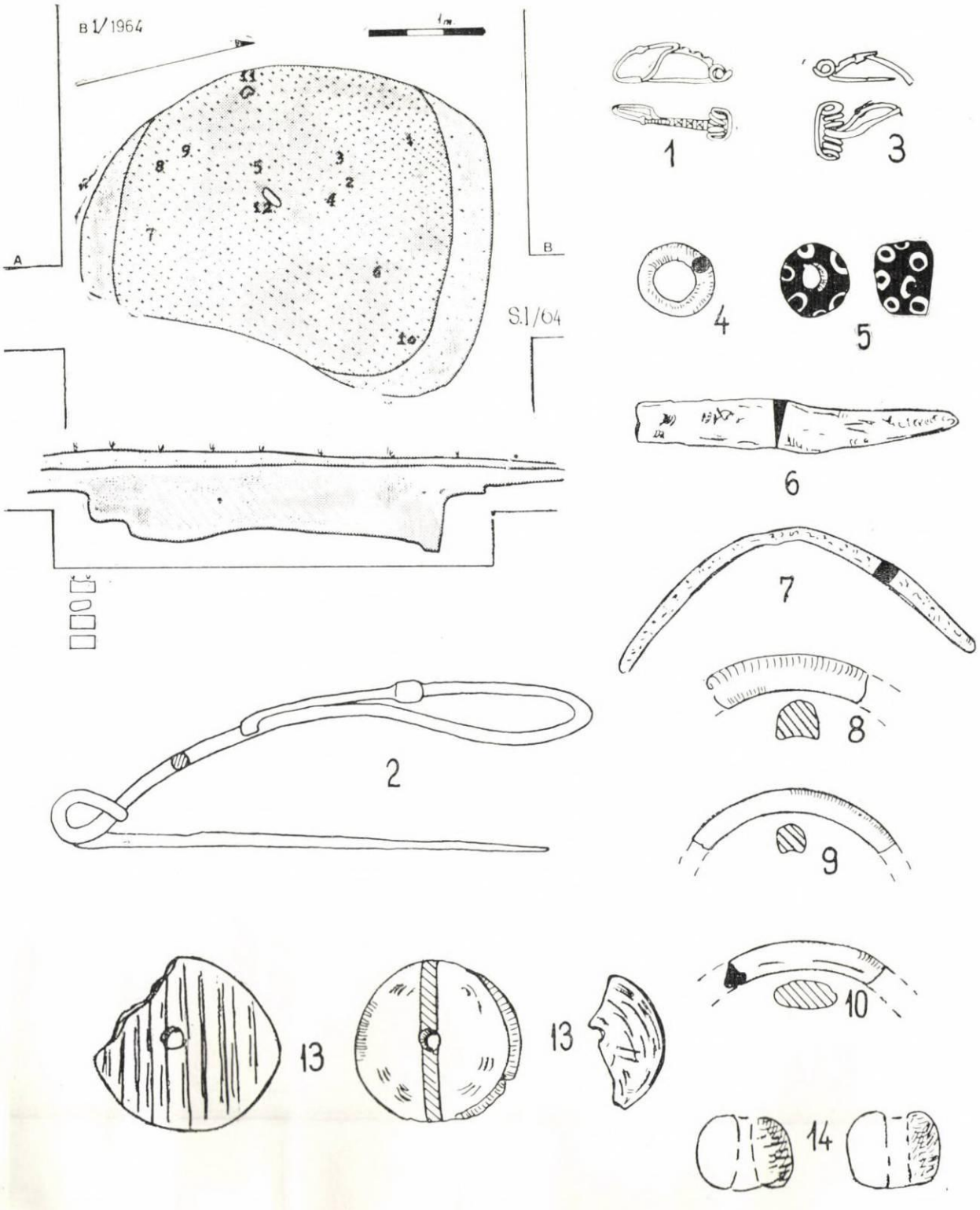

Pl. XIV. Locuința 1/1964 cu obiectele descoperite.

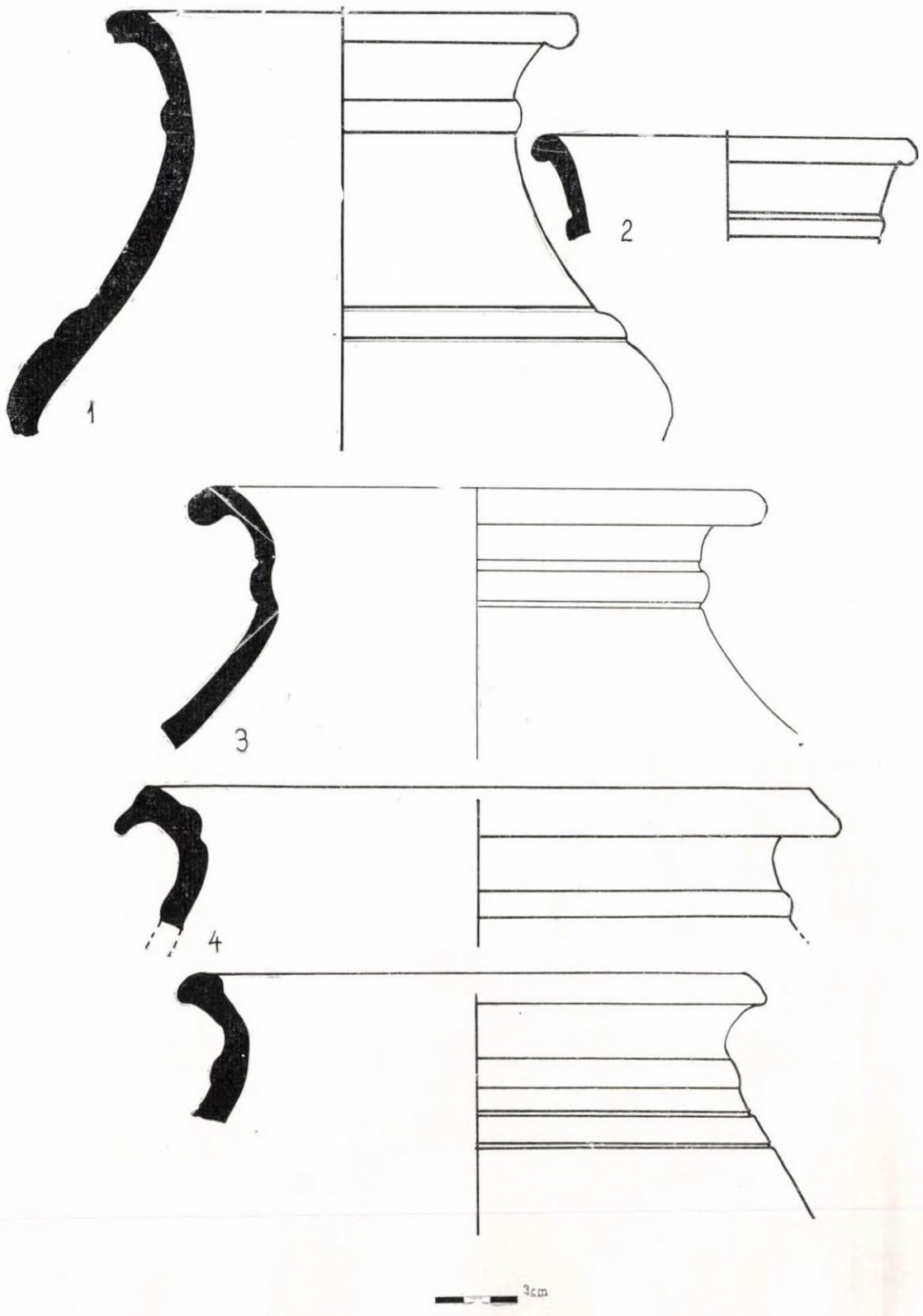

Pl. XV. Olăria lucrată la roată de caracter Latène.

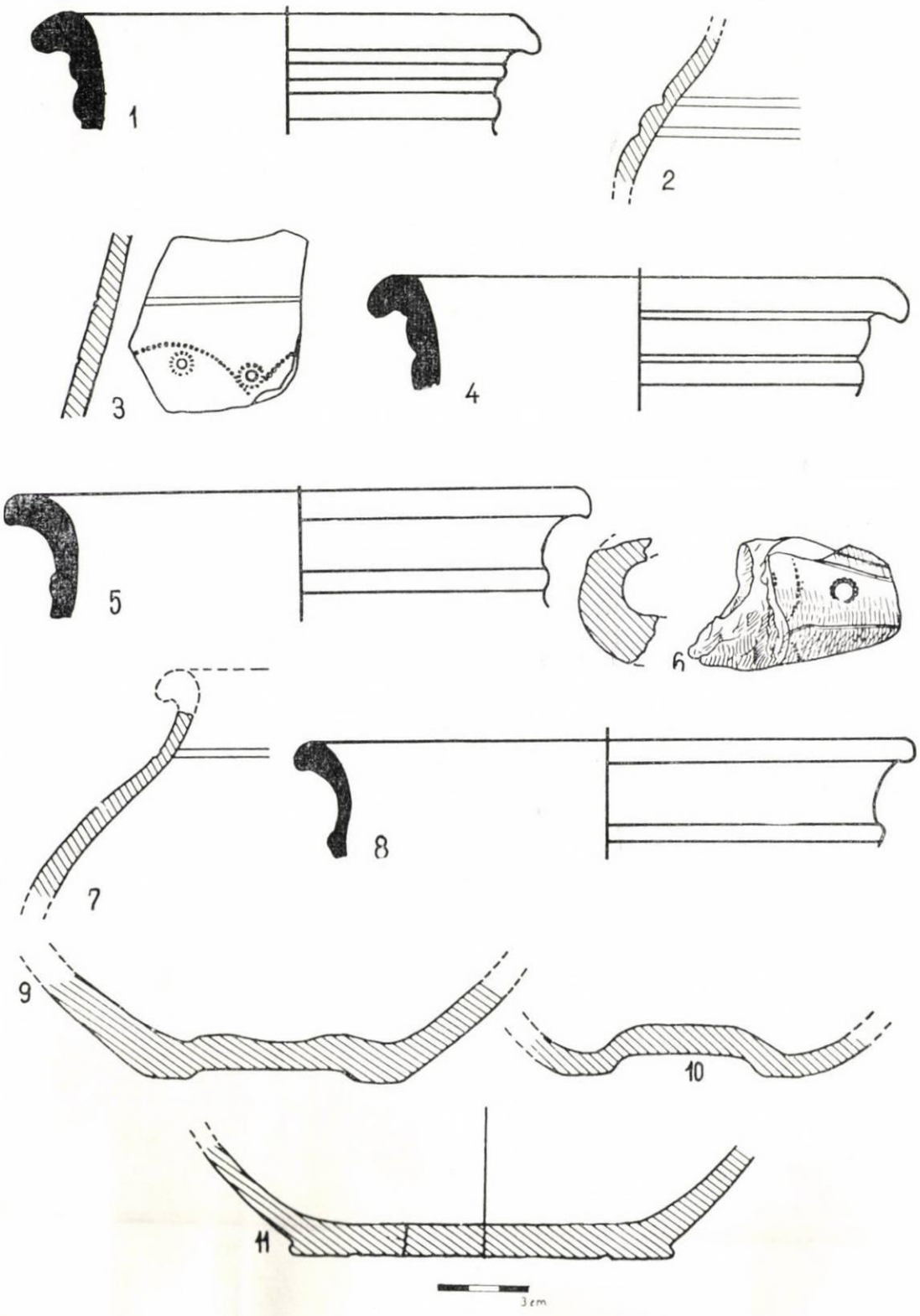

Pl. XVI. Olărie lucrată la roată de caracter Latène.

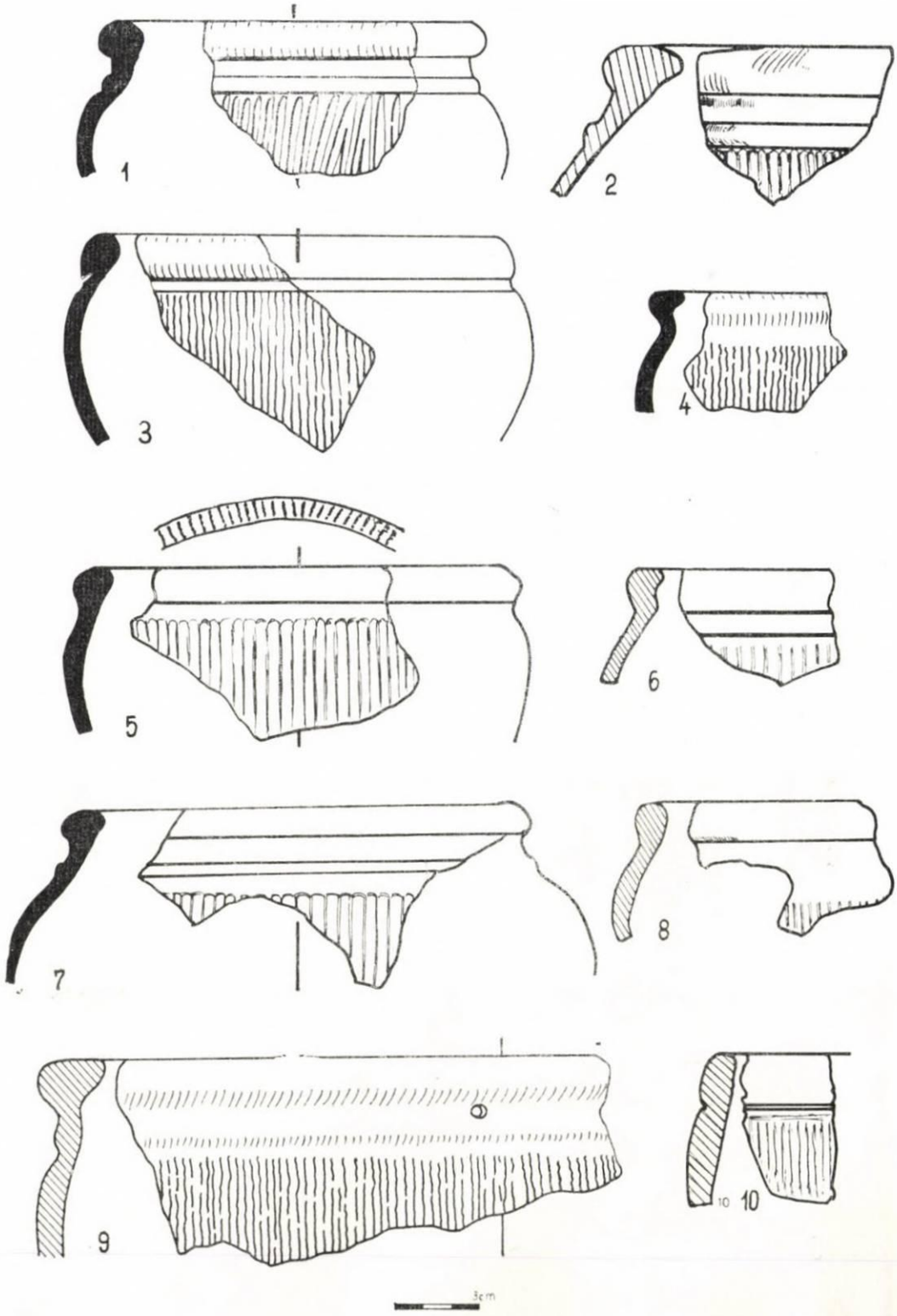

Pl. XVII. Olărie lucrată la roată de caracter Latène.

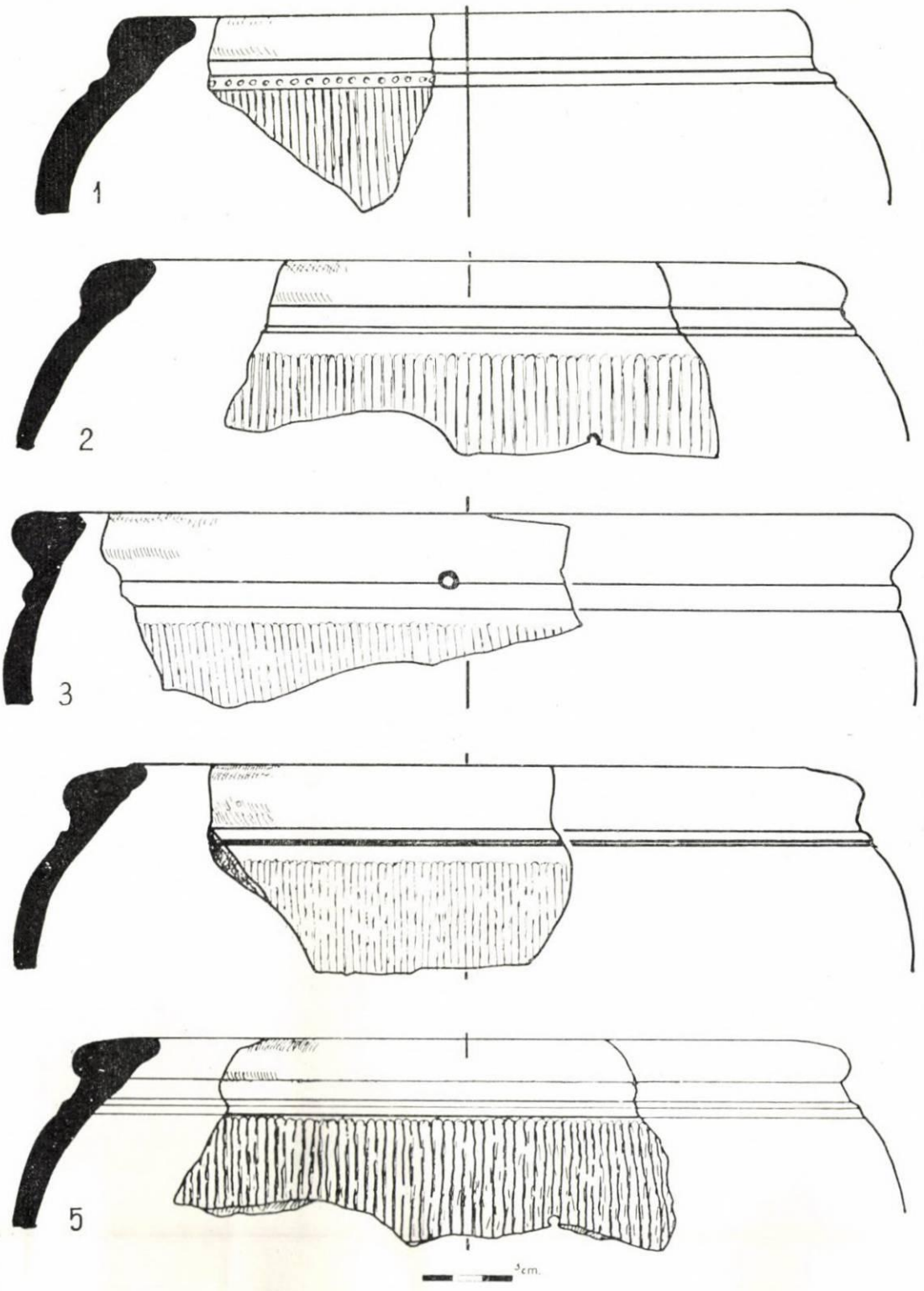

Pl. XVIII. Olărie lucrată la roată de caracter Latène.

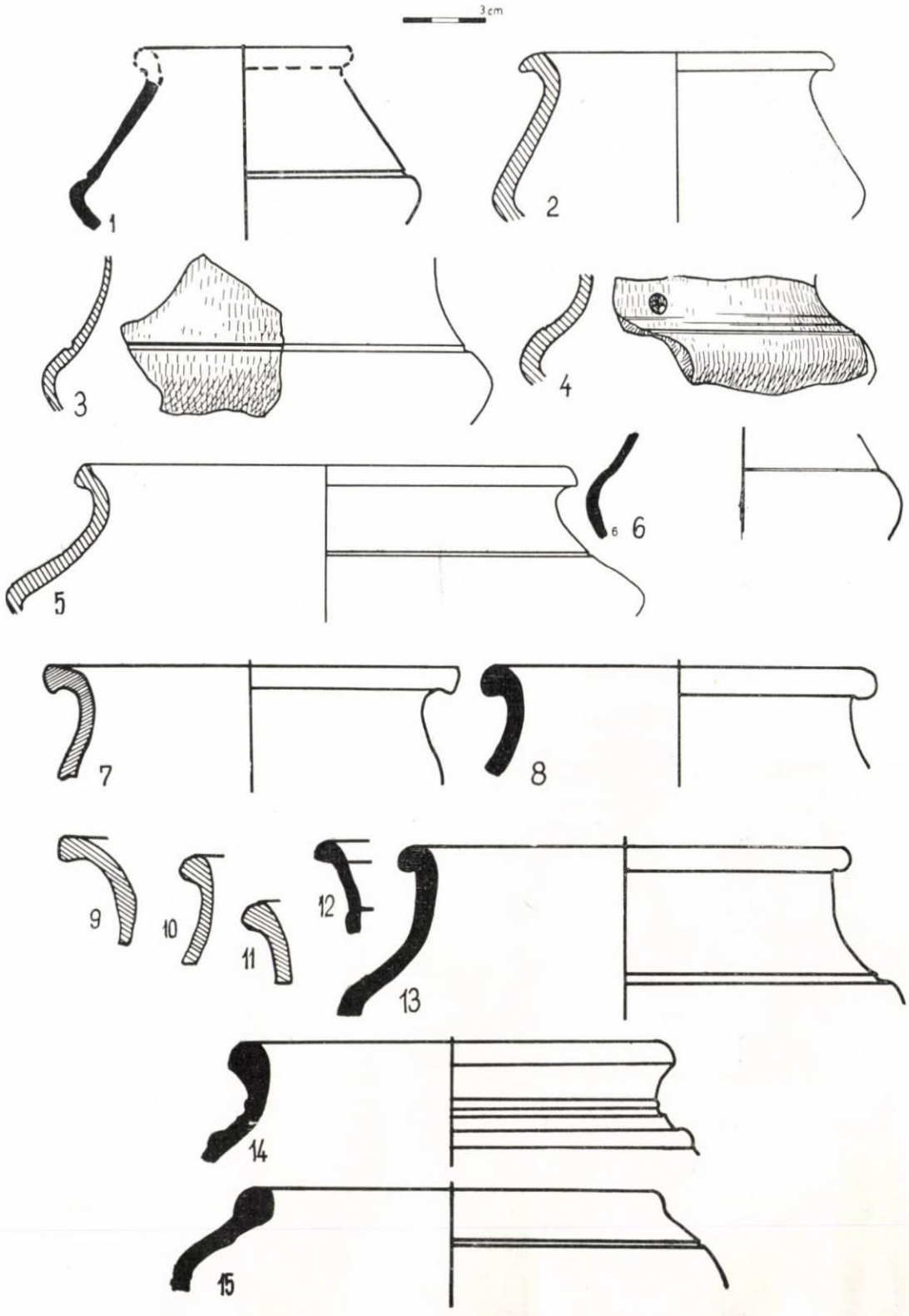

Pl. XIX. Olărie lucrată la roată de caracter Latène.

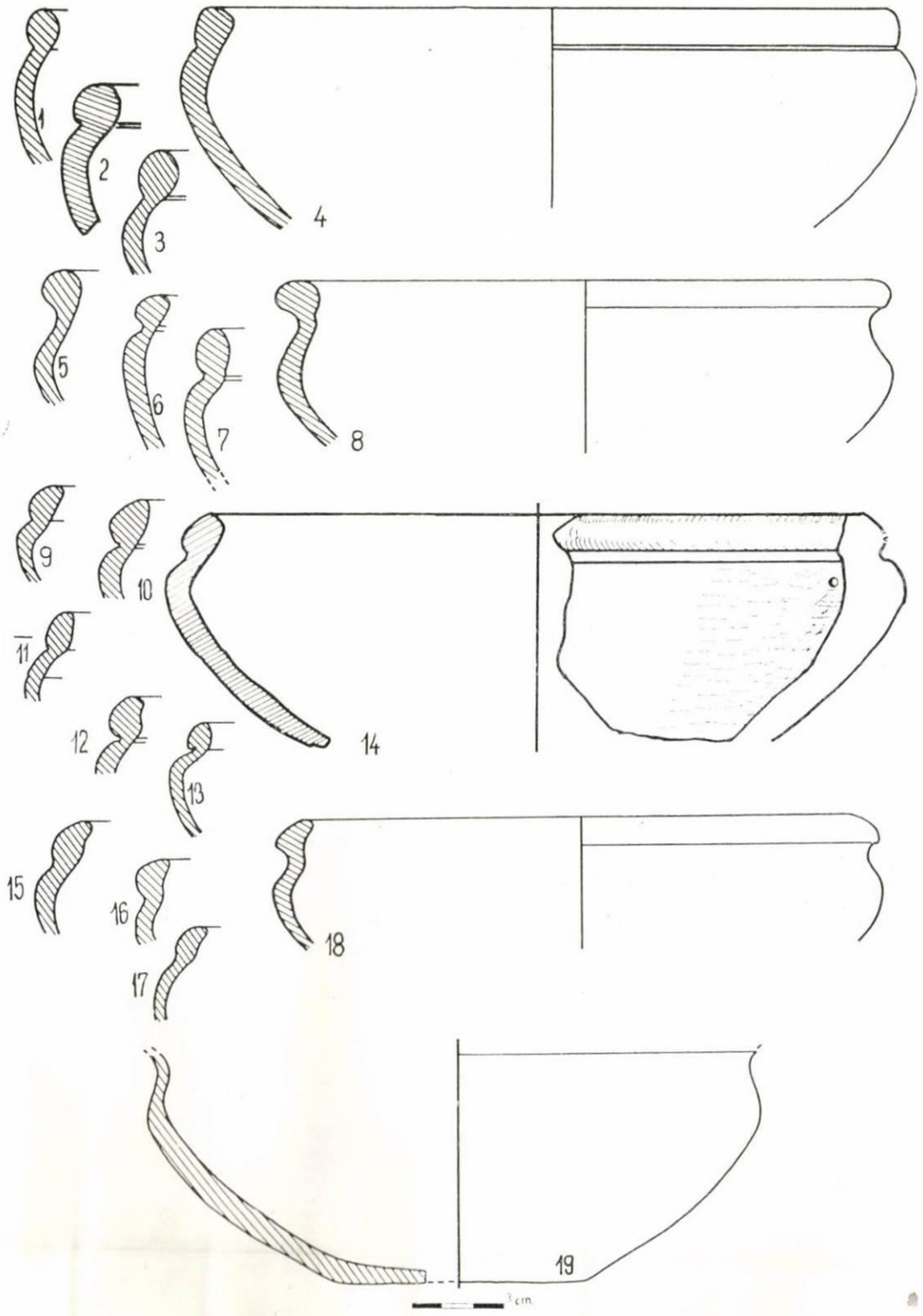

Pl. XX. Olărie lucrată la roată de caracter Latène.

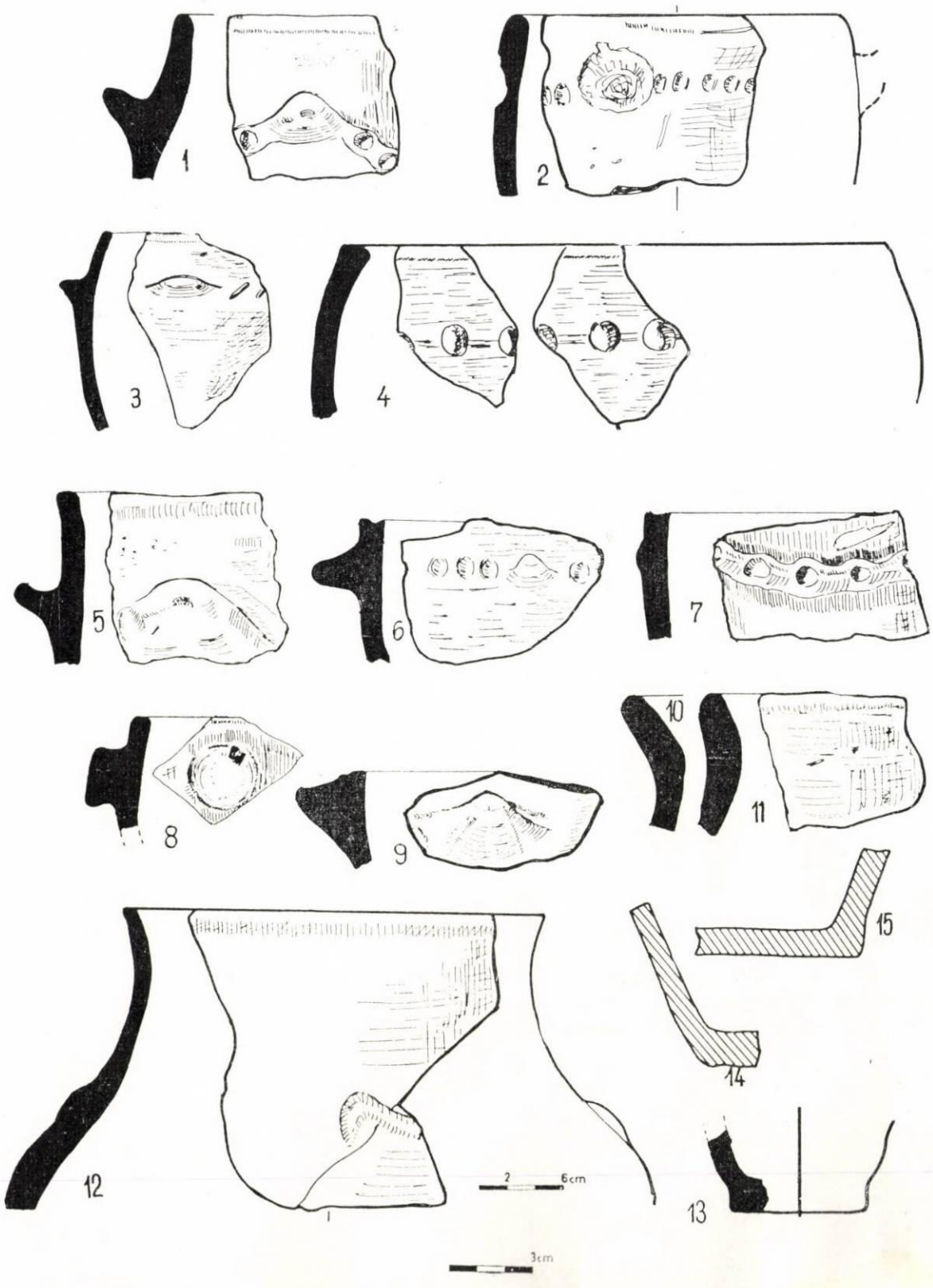

Pl. XXI. Vase lucrate cu mîna de caracter indigen

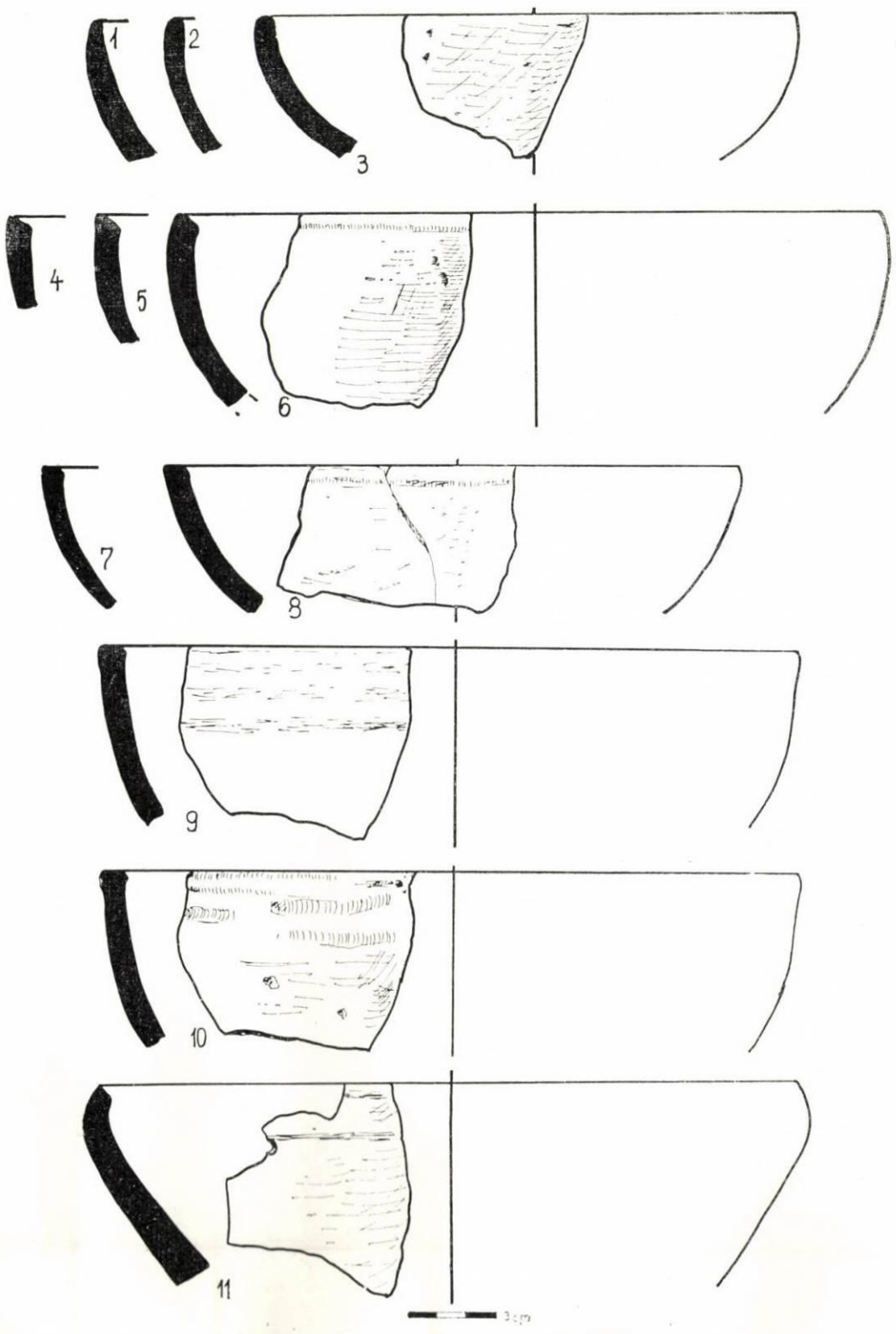

Pl. XXII. Vase lucrate cu mîna de caracter indigen.

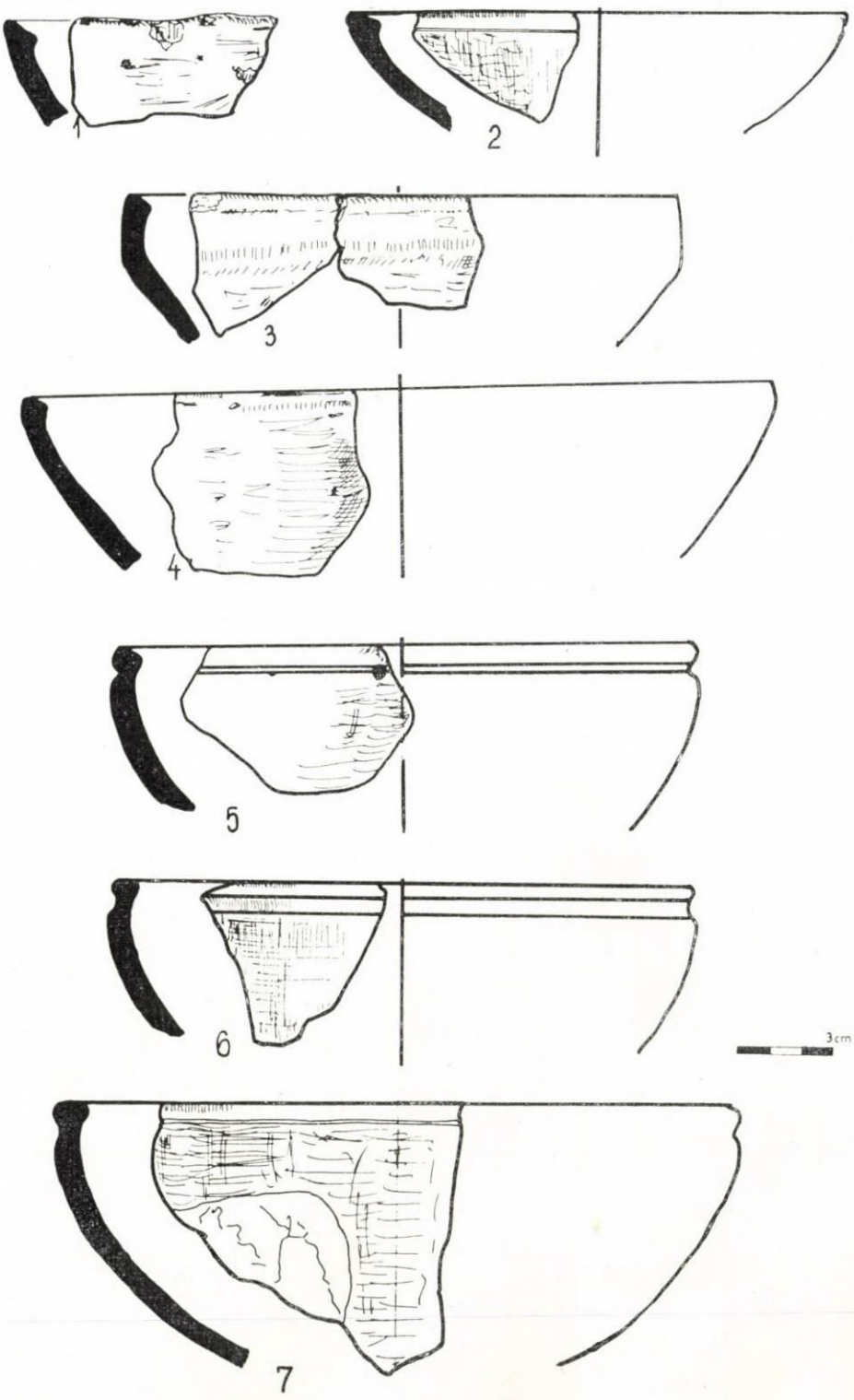

Pl. XXIII. Vase lucrate cu mîna de caracter indigen.

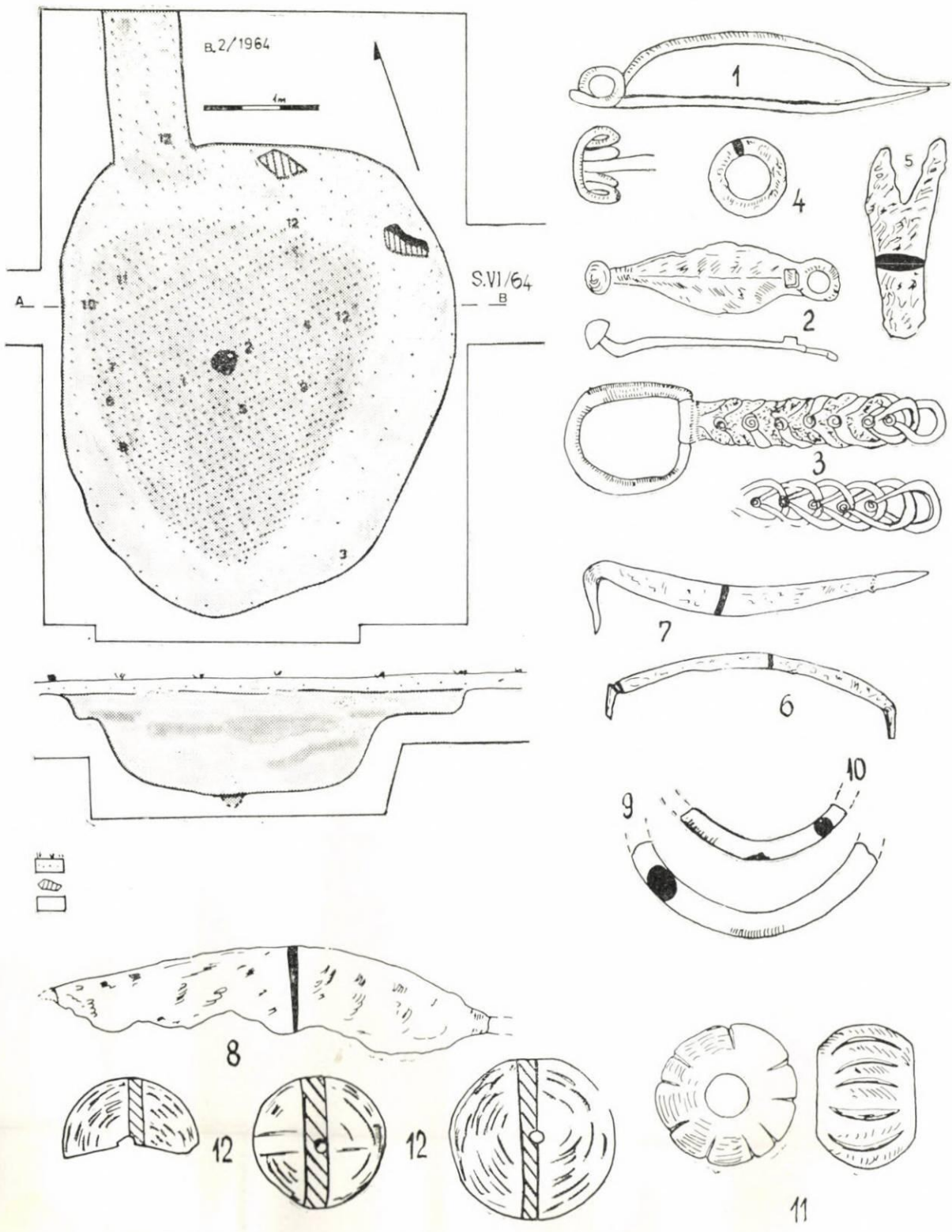

Pl. XXIV. Locuința 2/1964, cu obiectele aflate în aceasta.

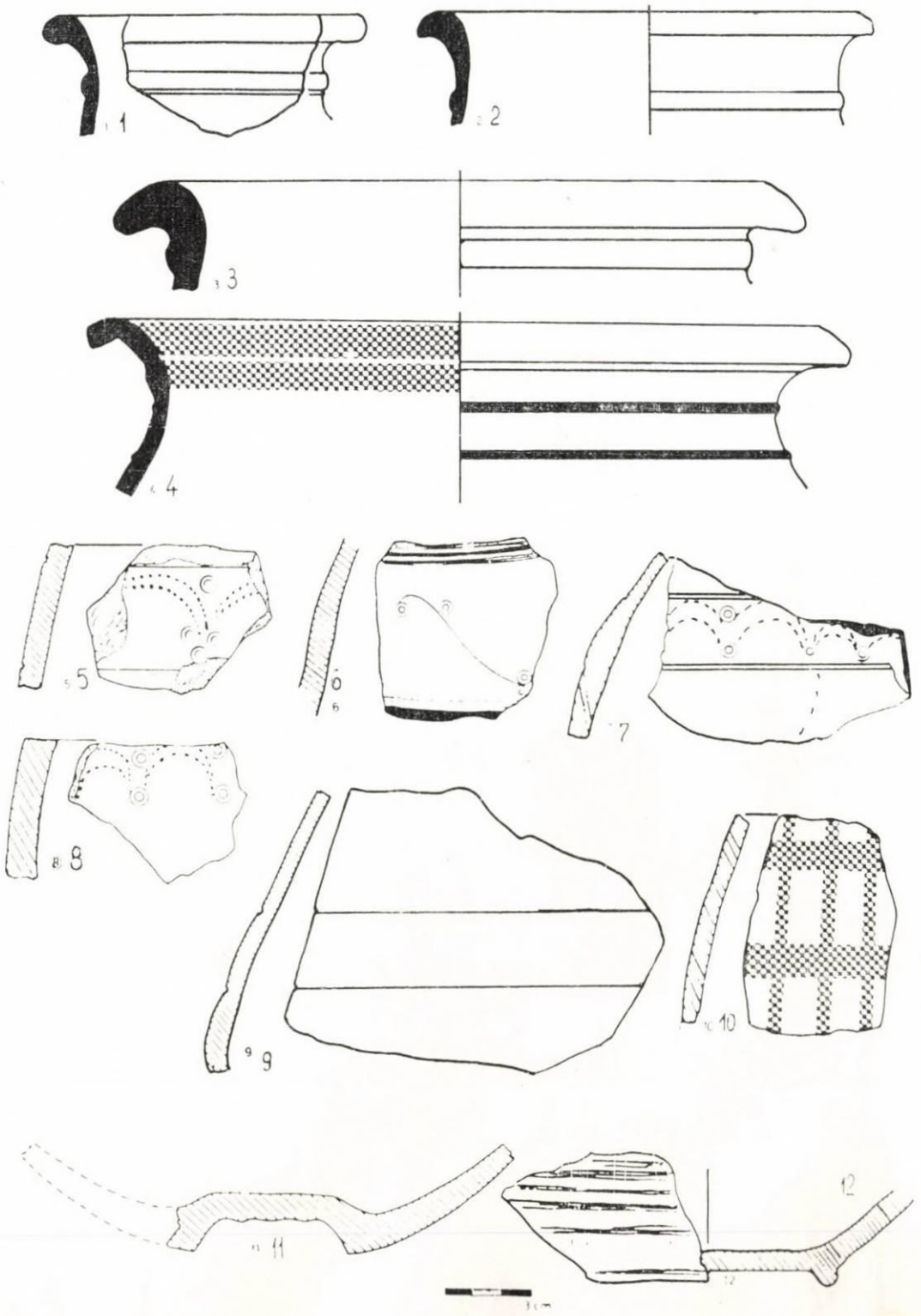

Pl. XXV. Vase la roată de caracter Latène.

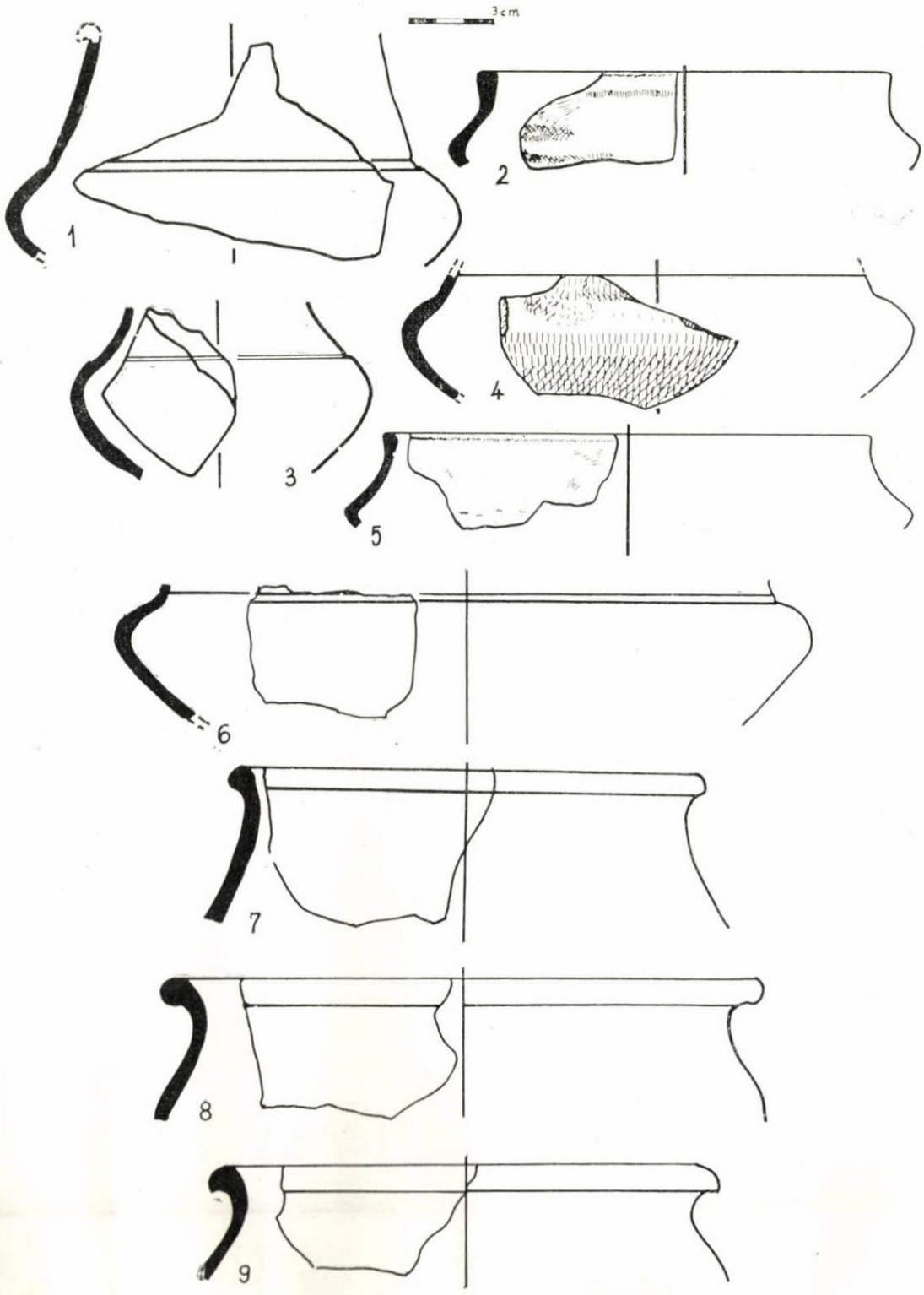

Pl. XXVI. Ceramică de tip Latène lucrate la roată.

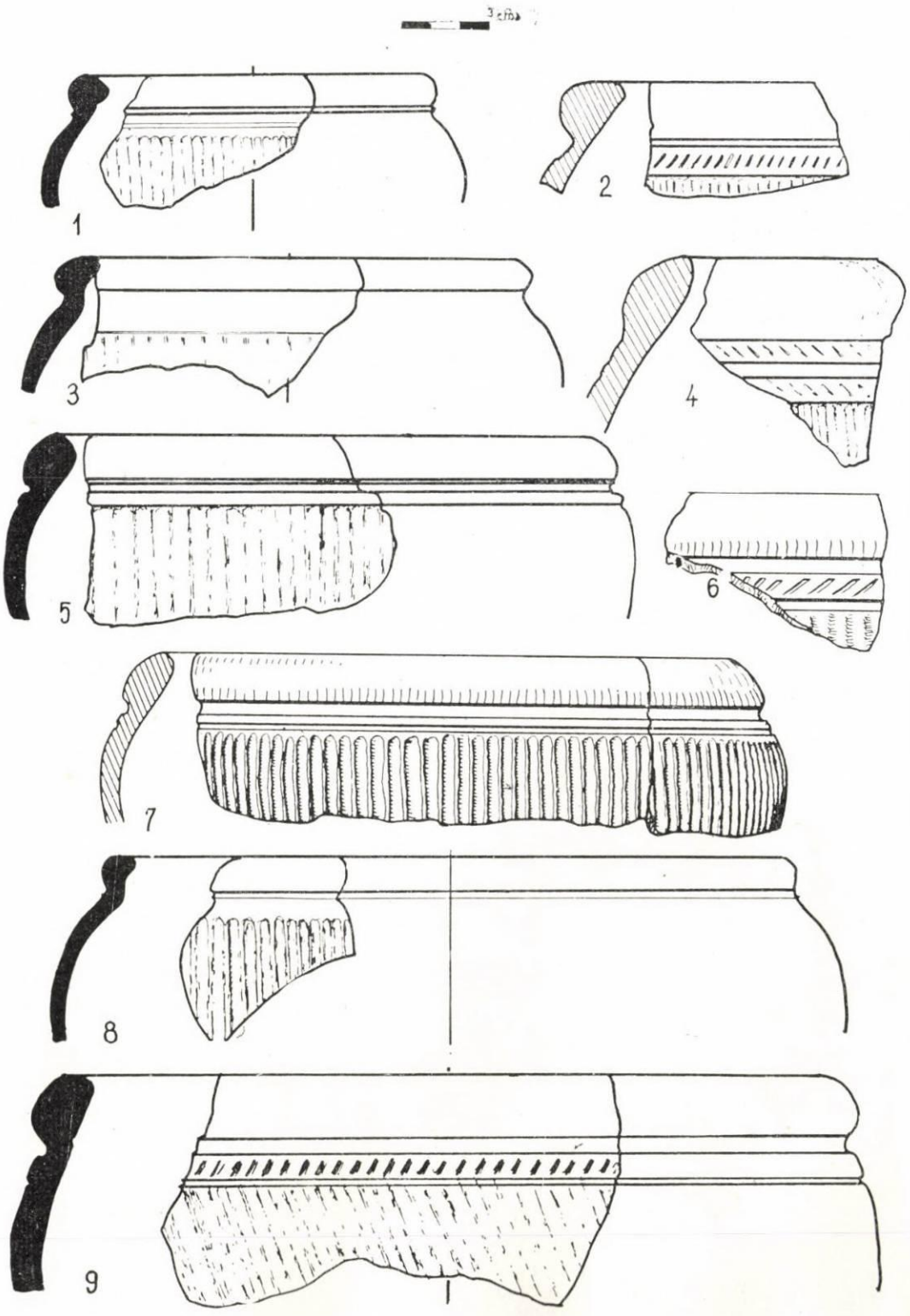

Pl. XXVII. Ceramică de tip Latène lucrate la roată.

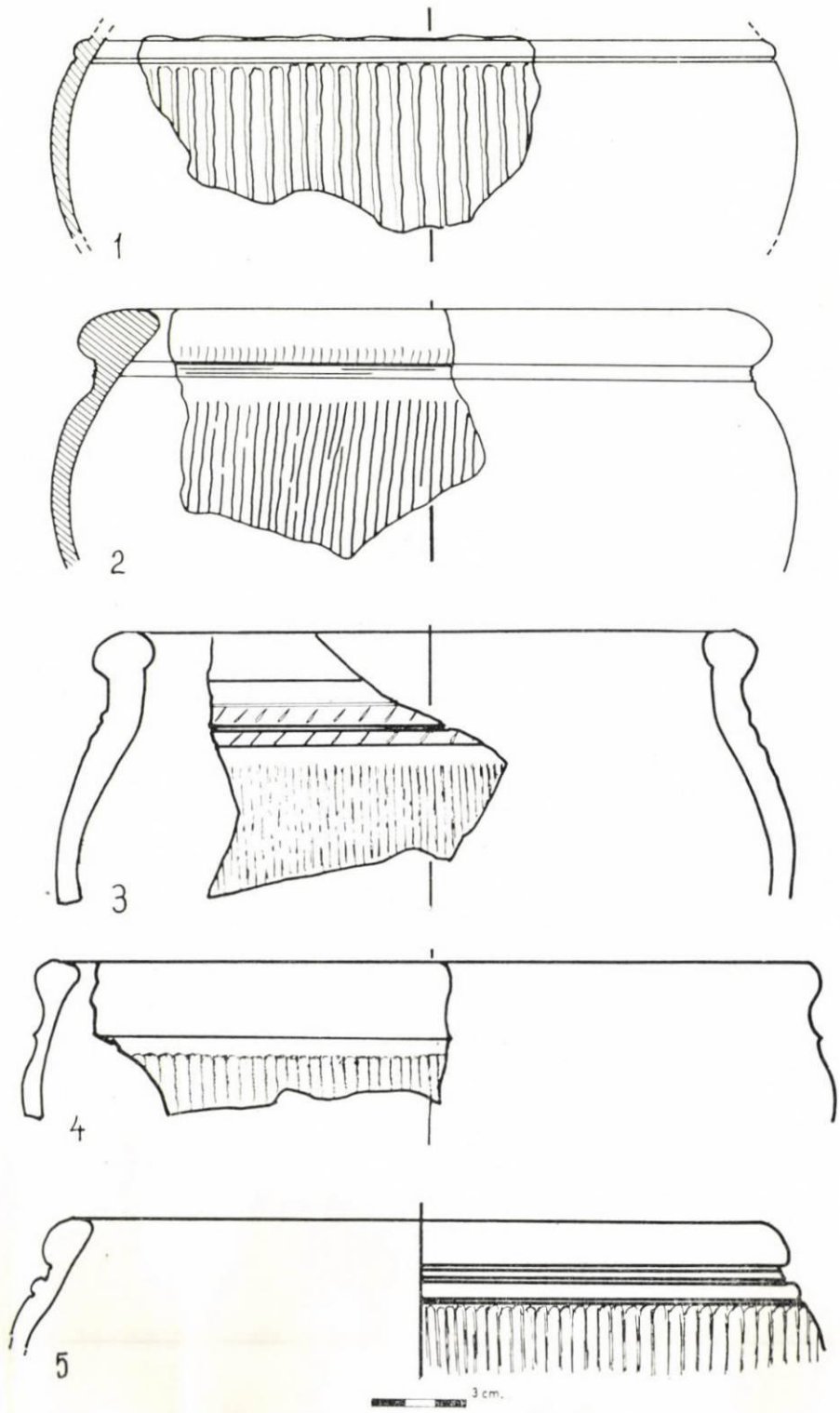

Pl. XXVIII. Ceramică de tip Latène lucrate la roată.

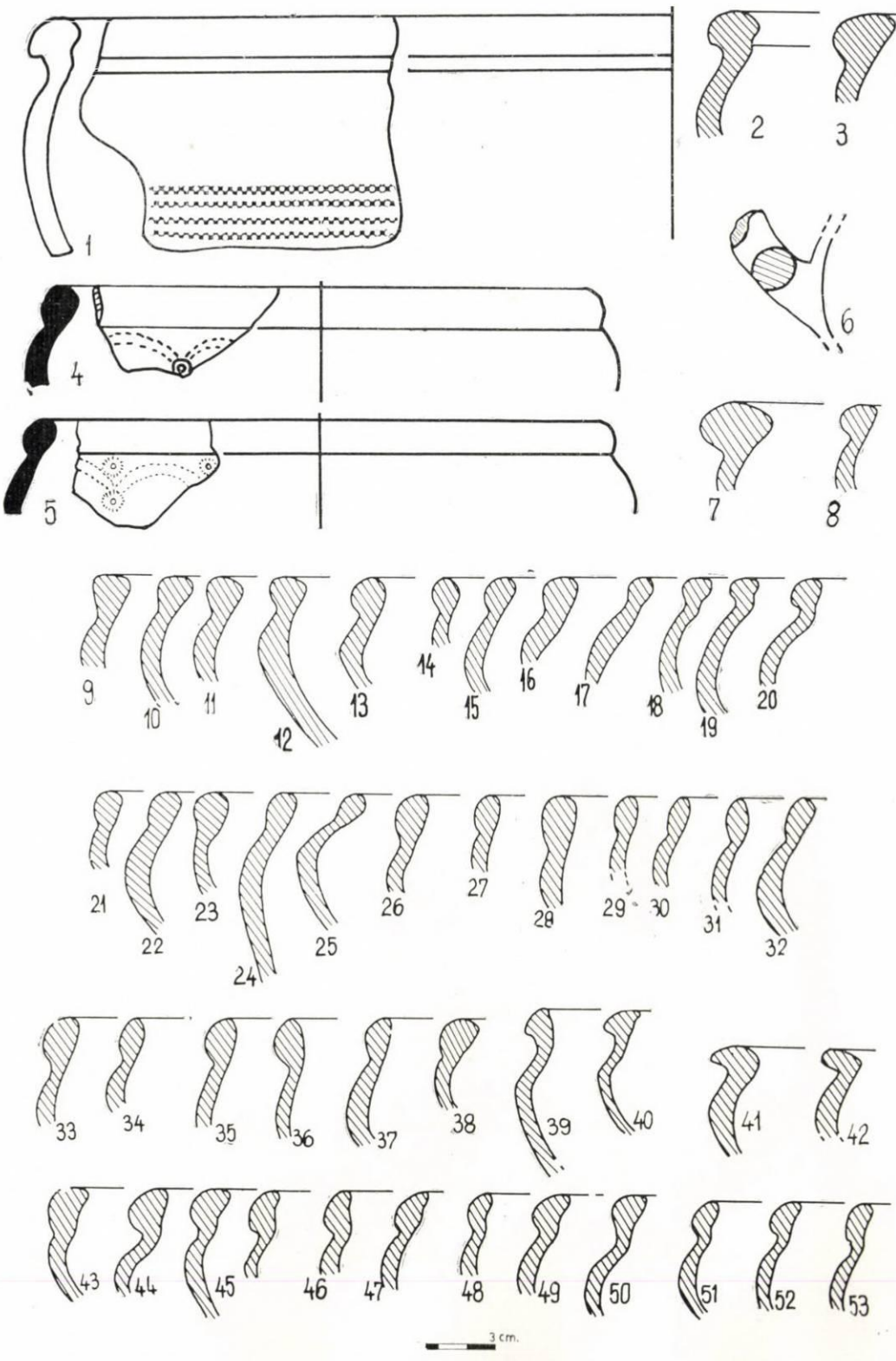

Pl. XXIX. Ceramică de tip Latène lucrate la roată.

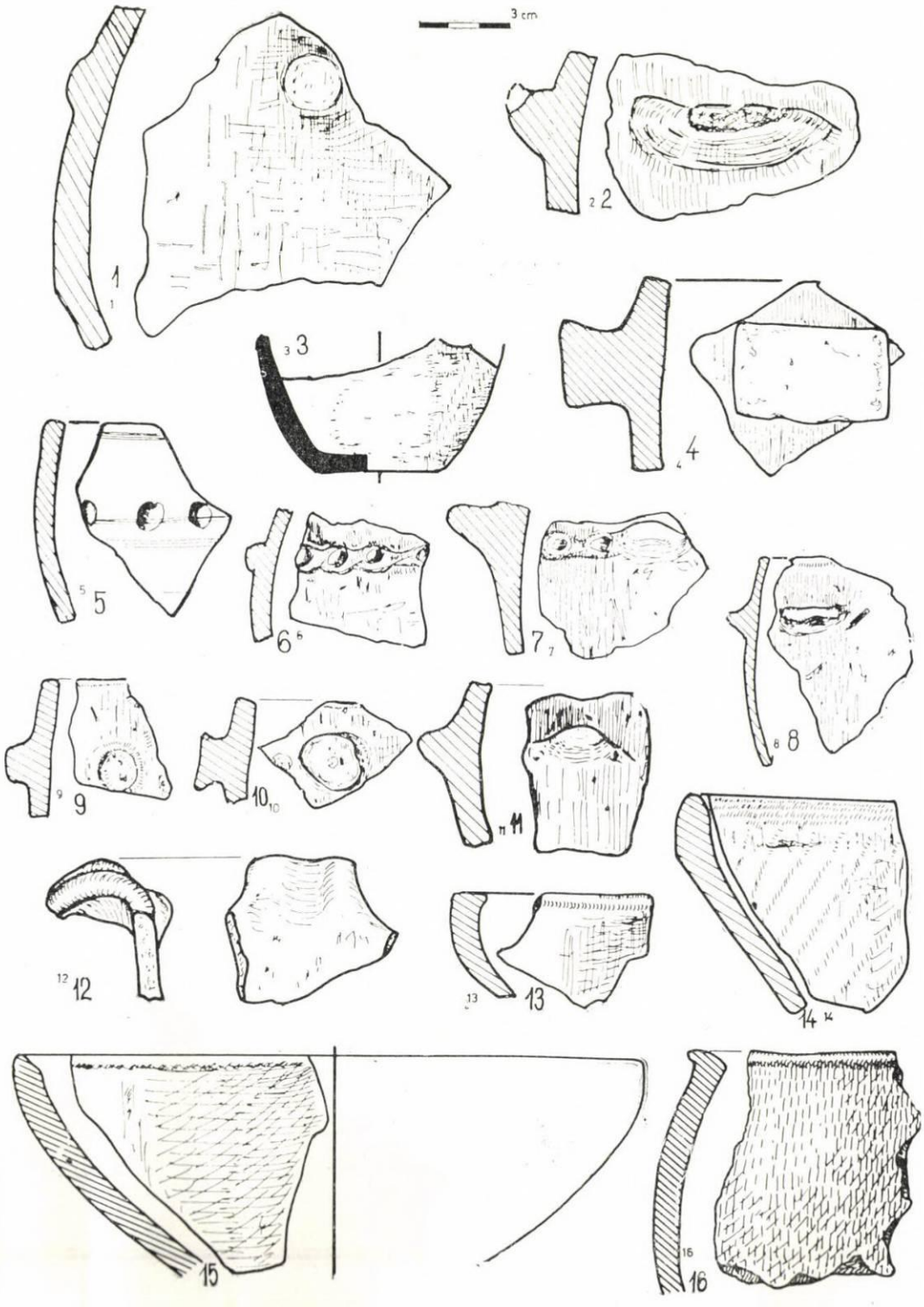

Pl. XXX. Olărie lucrată cu mîna de caracter indigen.

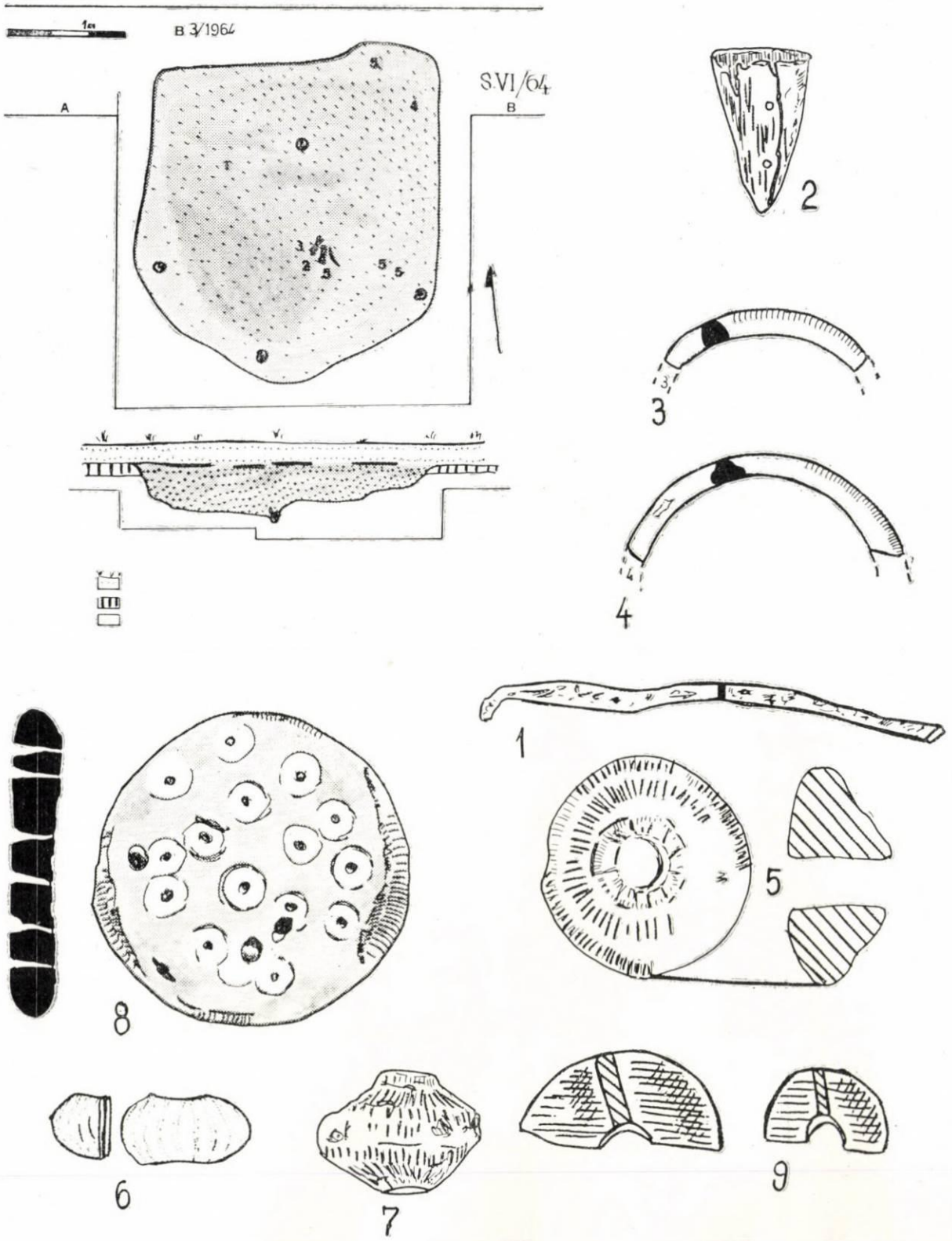

Pl. XXXI. Locuința 3/1964 și piesele aflate în aceasta.

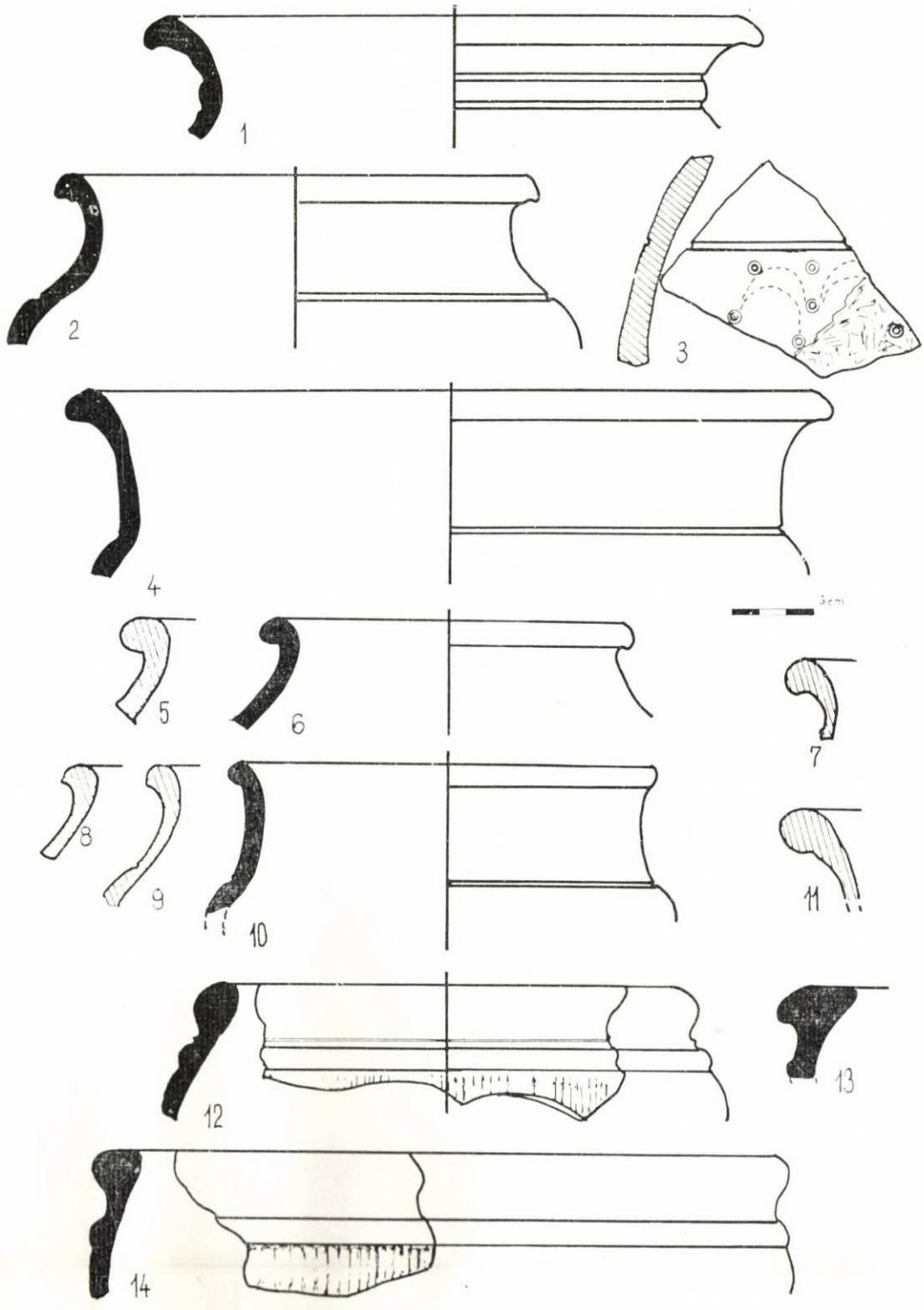

Pl. XXXII. Vase lucrate la roată de factură Latène.

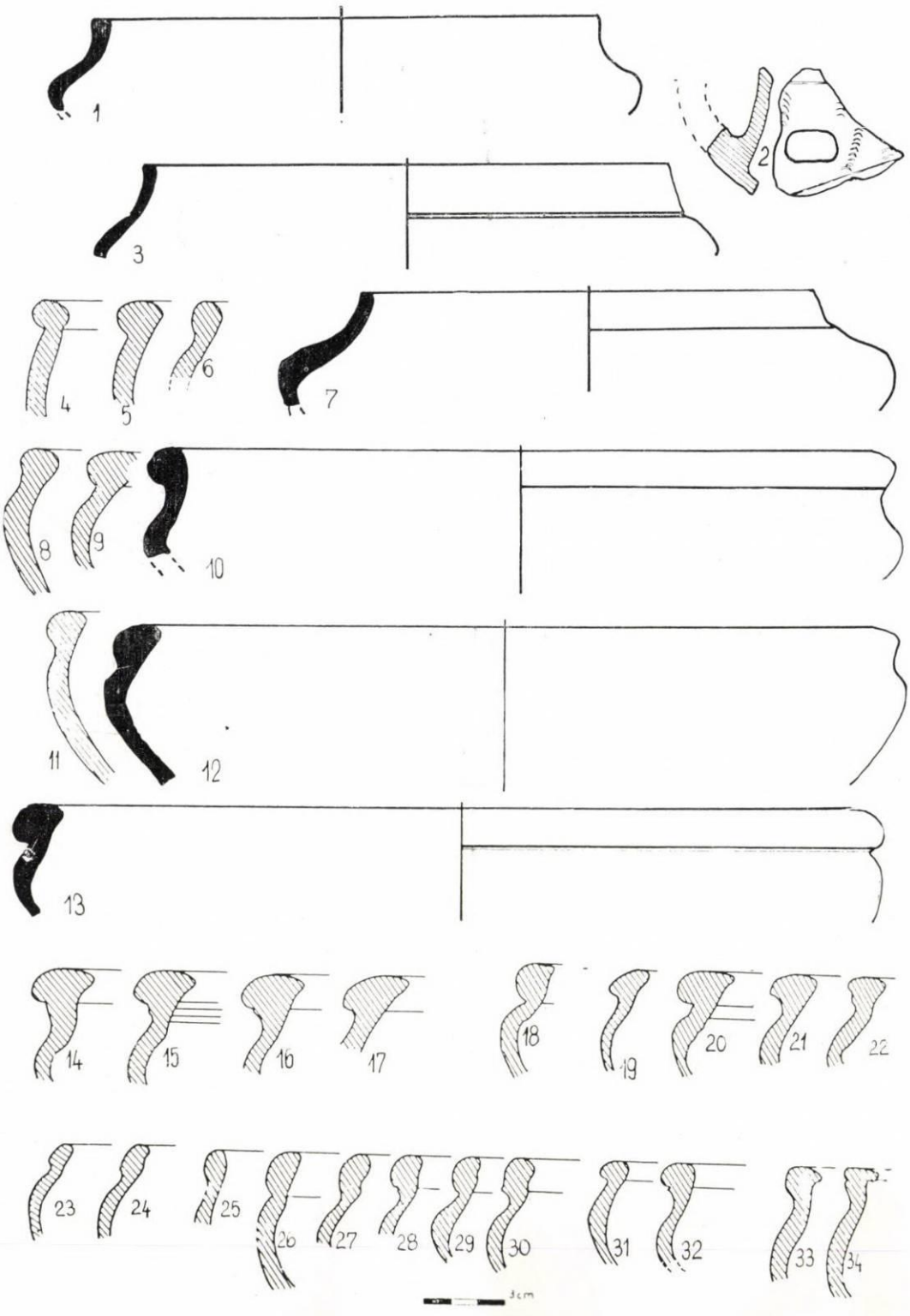

Pl. XXXIII. Vase lucrate la roată de factură Latène.

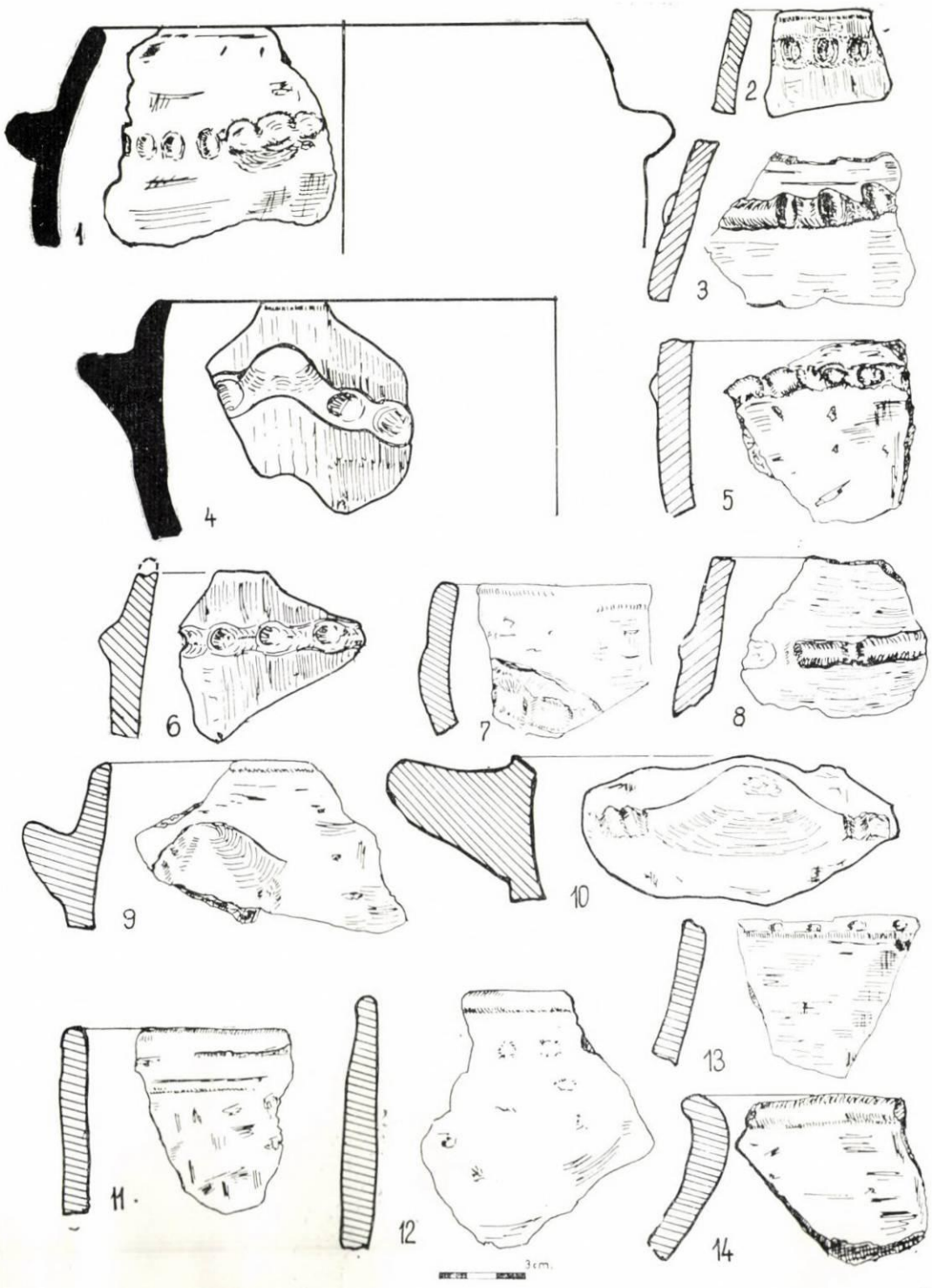

Pl. XXXIV. Forme lucrate cu mîna de caracter indigen.

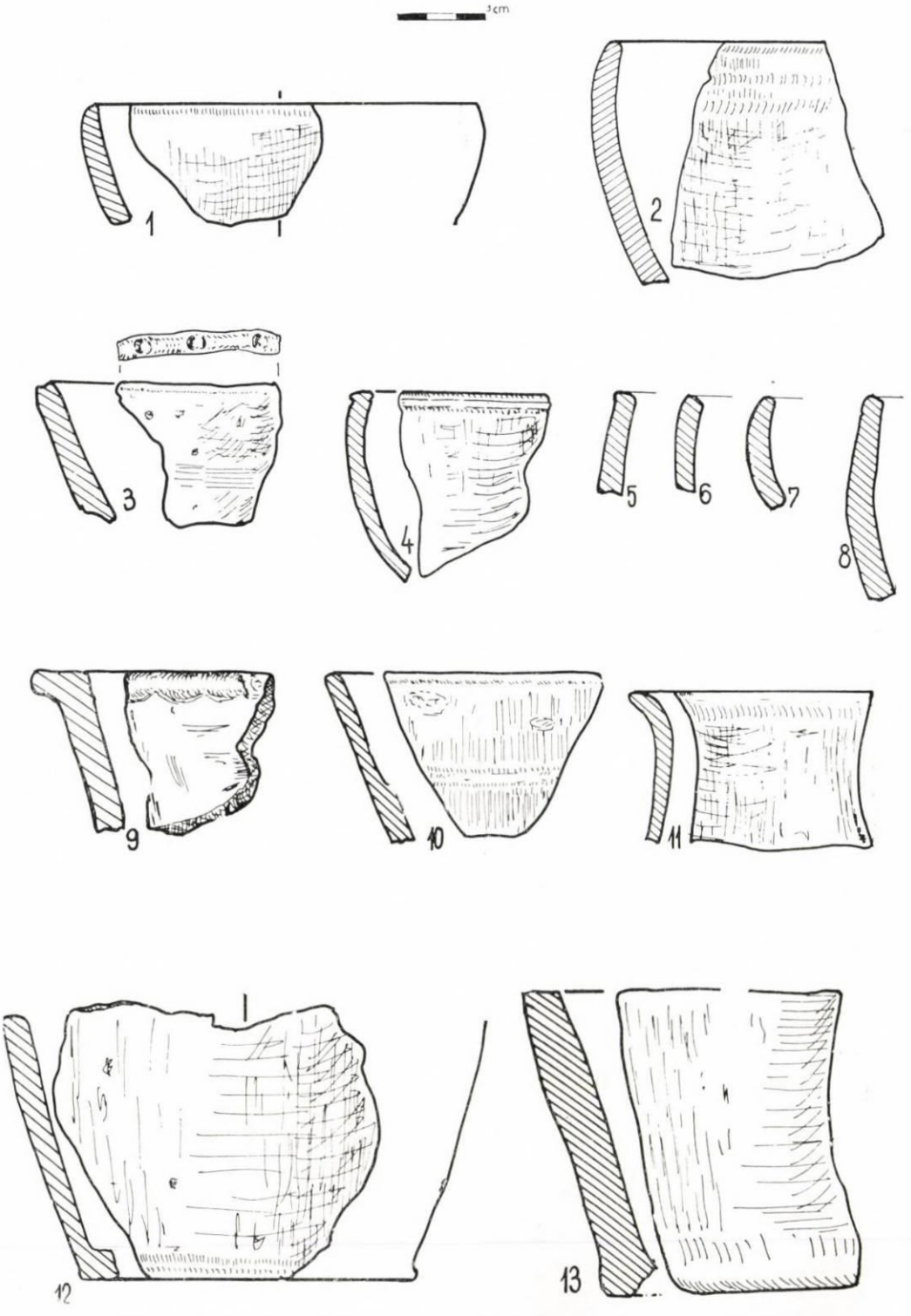

Pl. XXXV. Forme lucrate cu mîna de caracter indigen.

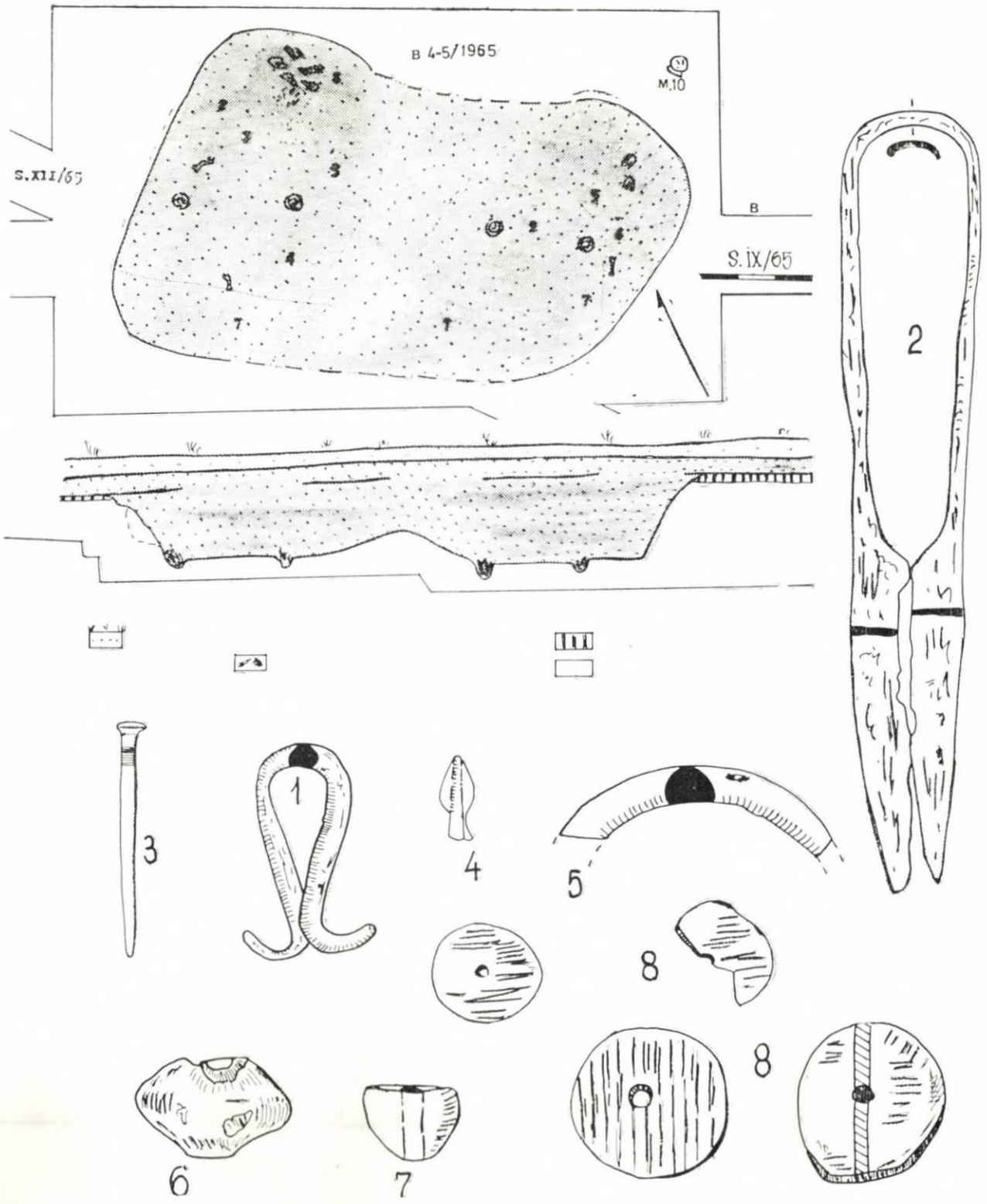

Pl. XXXVI. Locuinţa dublă 4—5/1965, cu obiectele aflate.

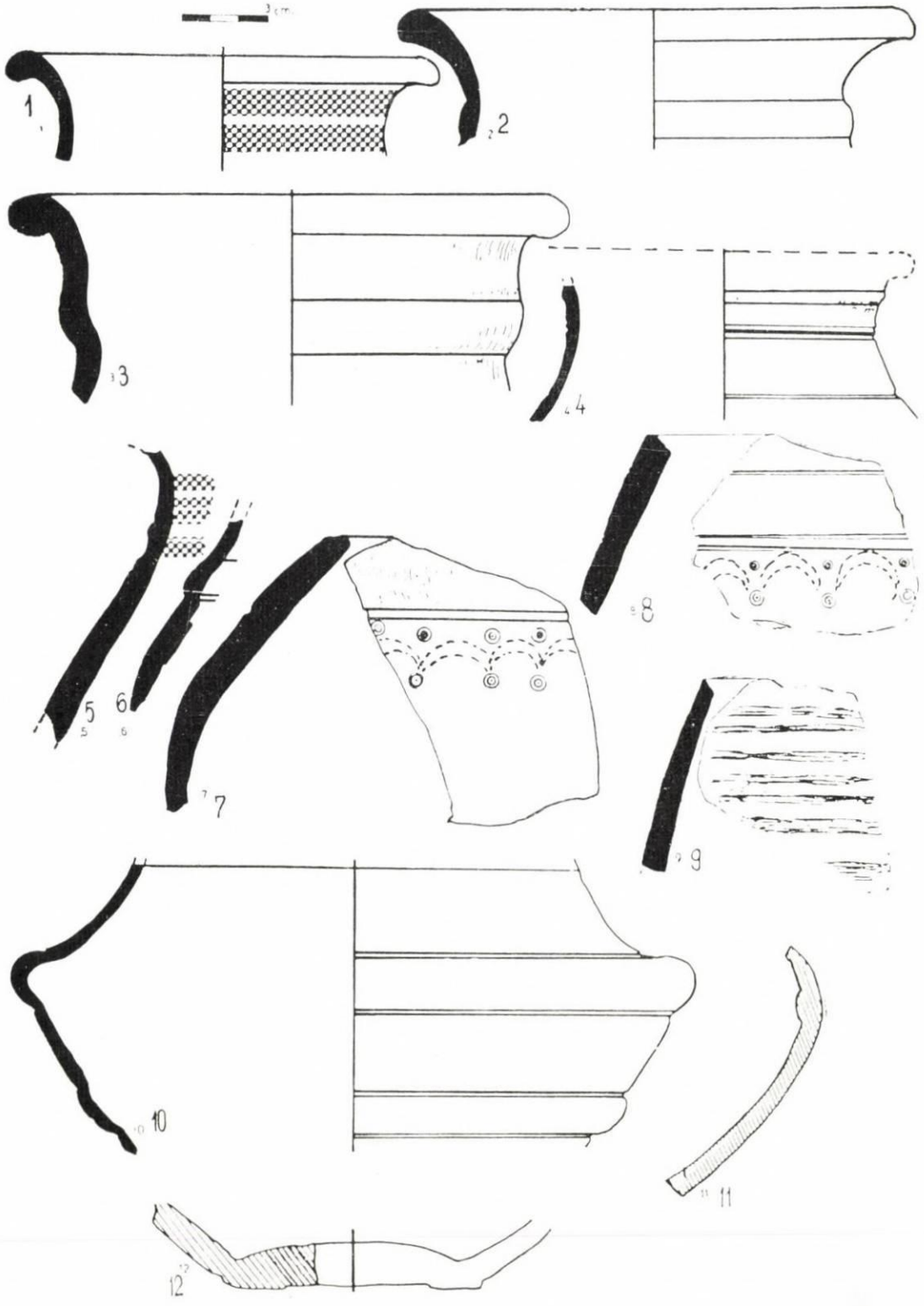

Pl. XXXVII. Ceramică de tip Latène lucrate la roată.

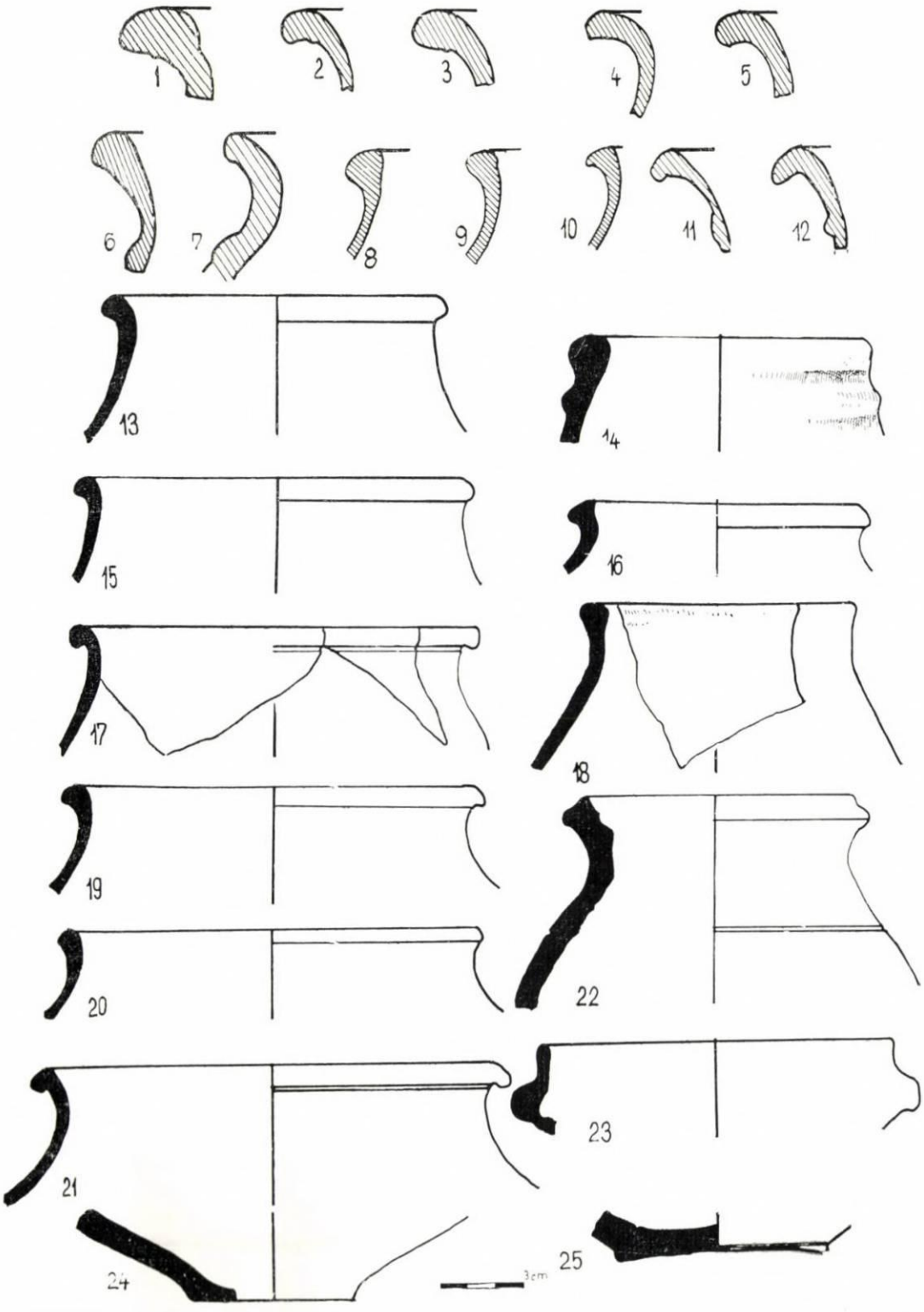

Pl. XXXVIII. Vase la roată de caracter Latène.

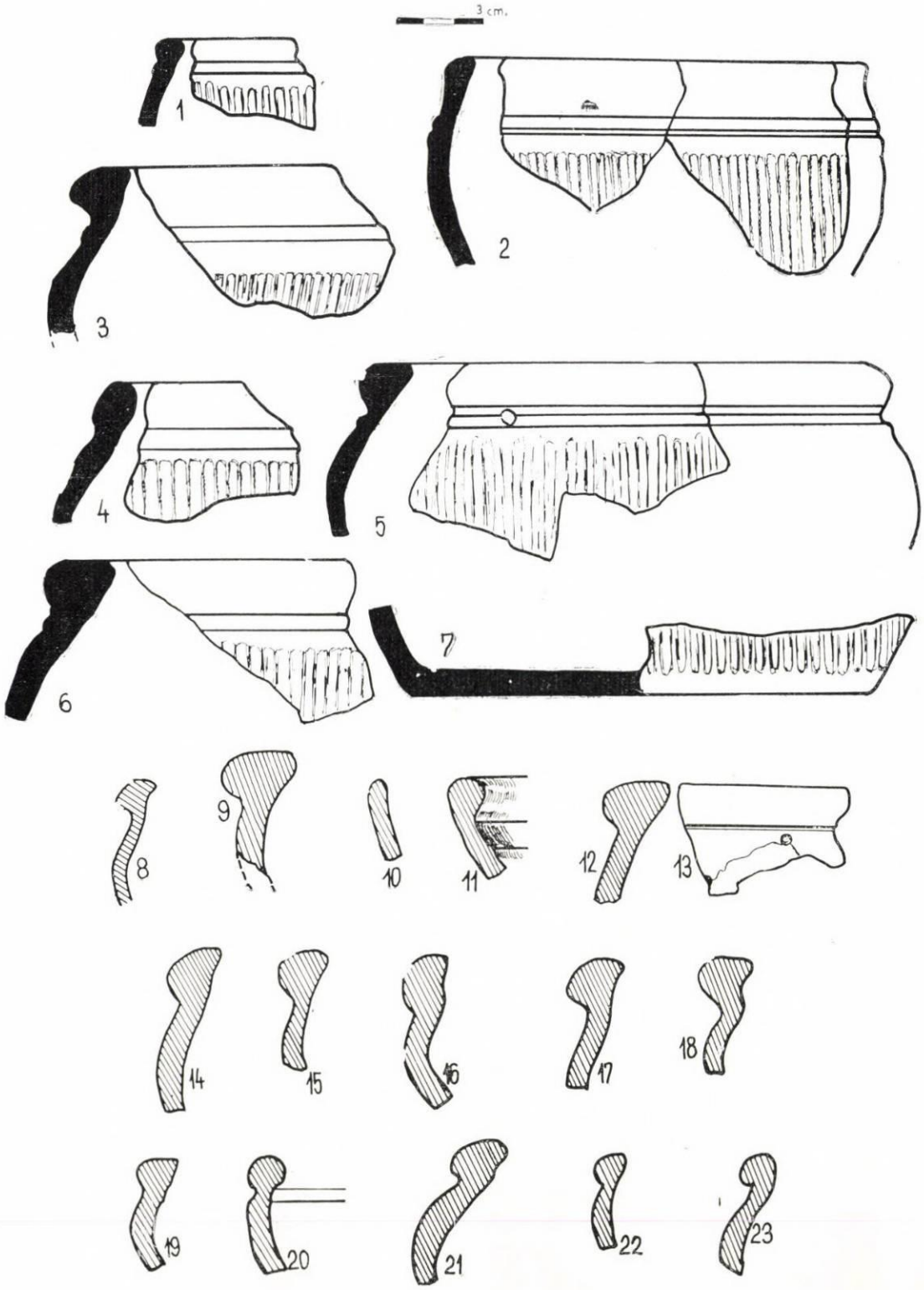

Pl. XXXIX. Vase la roată de caracter Latène.

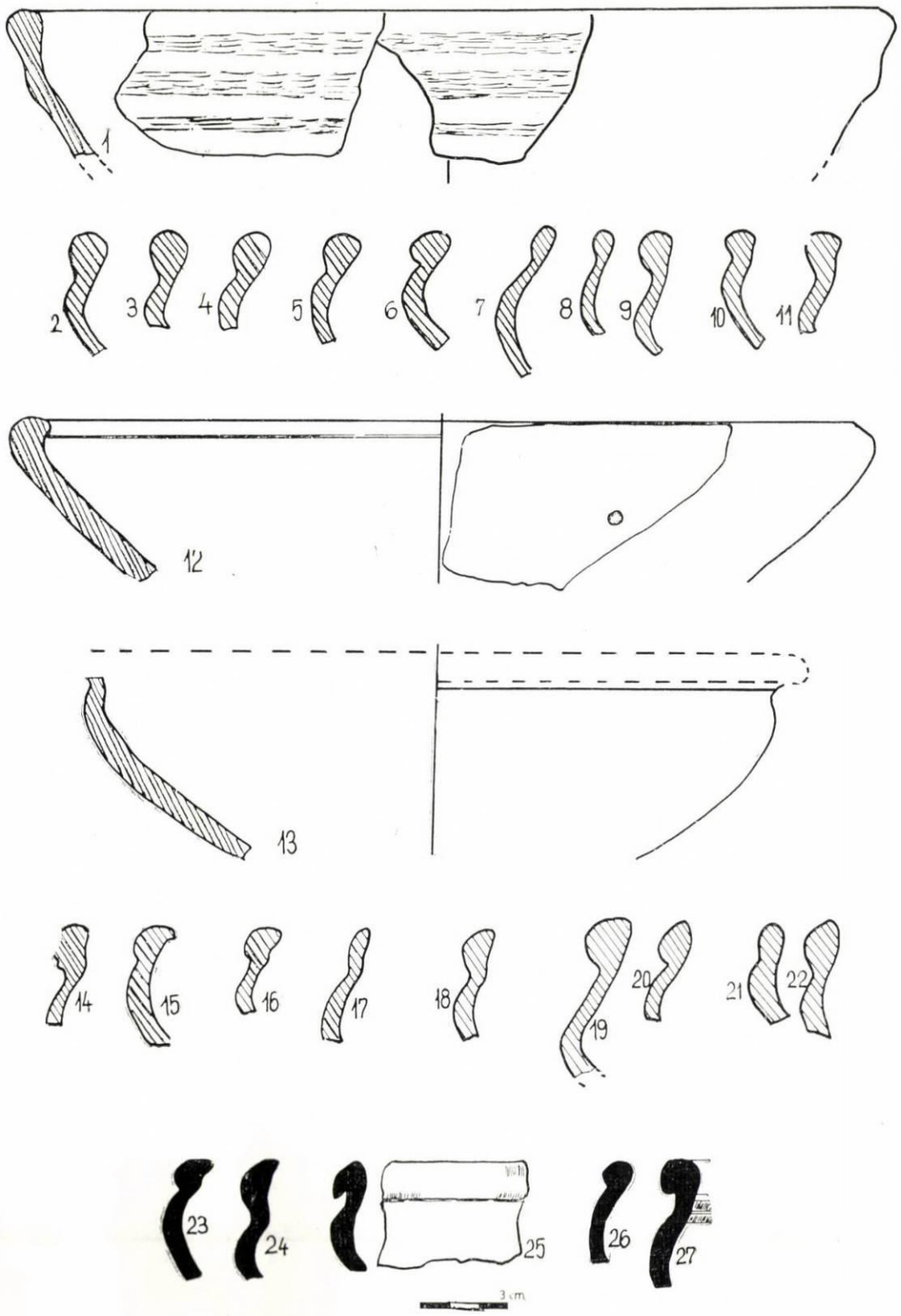

Pl. XL. Vase la roată de caracter Latène.

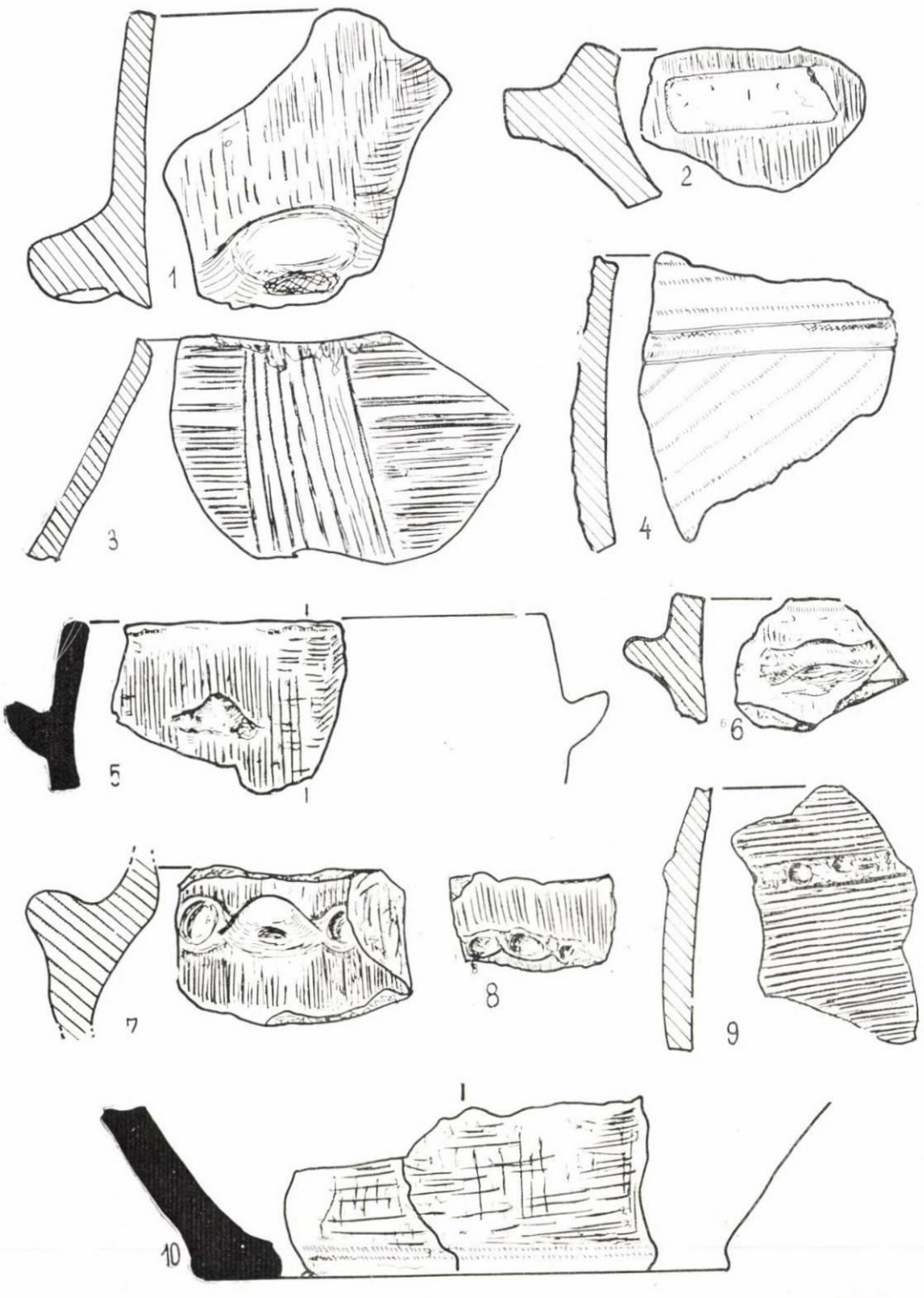

Pl. XLI. Vase lucrate cu mîna, de factură locală.

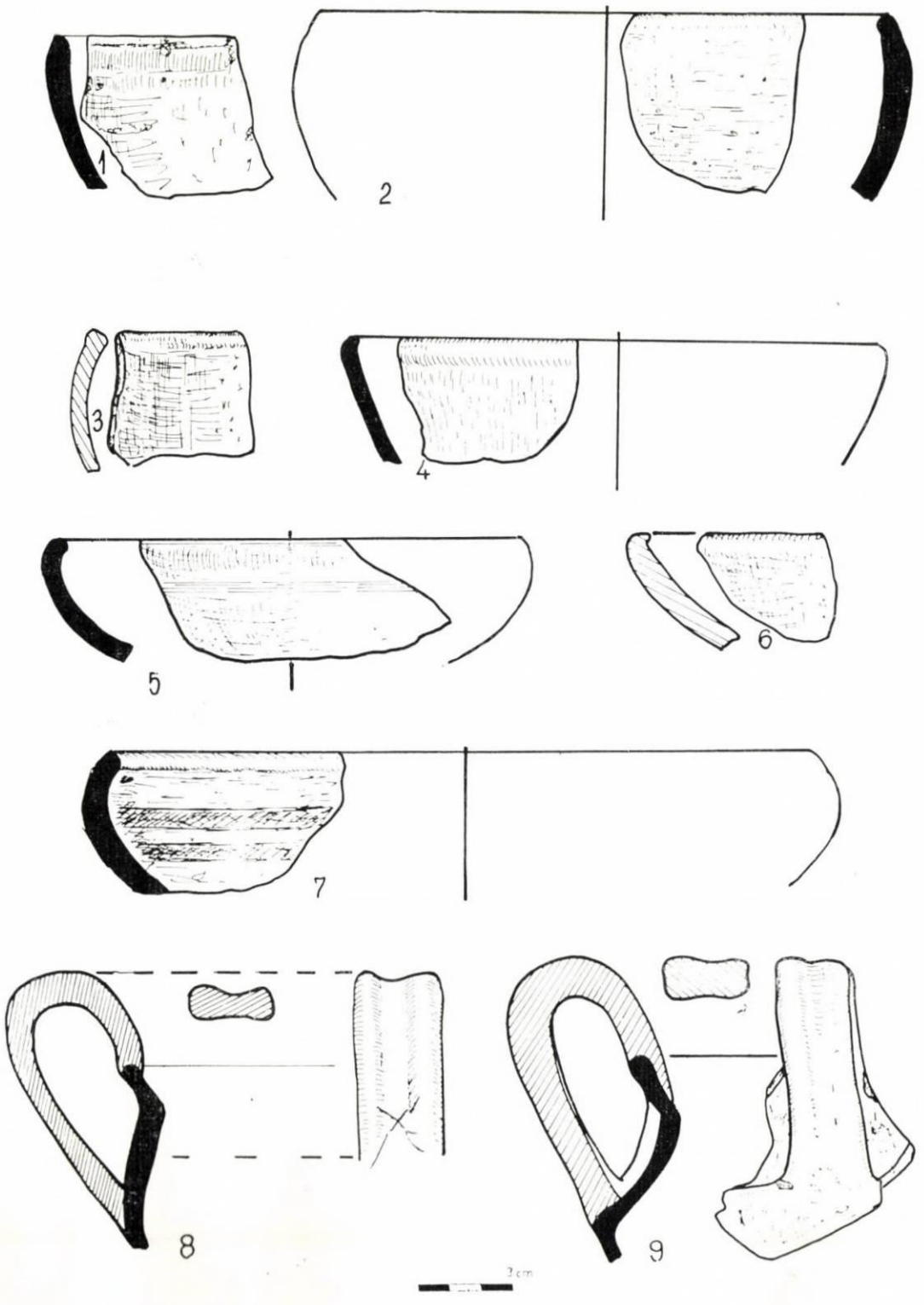

Pl. XLII. Vase lucrate cu mîna și cu roată, de factură locală.

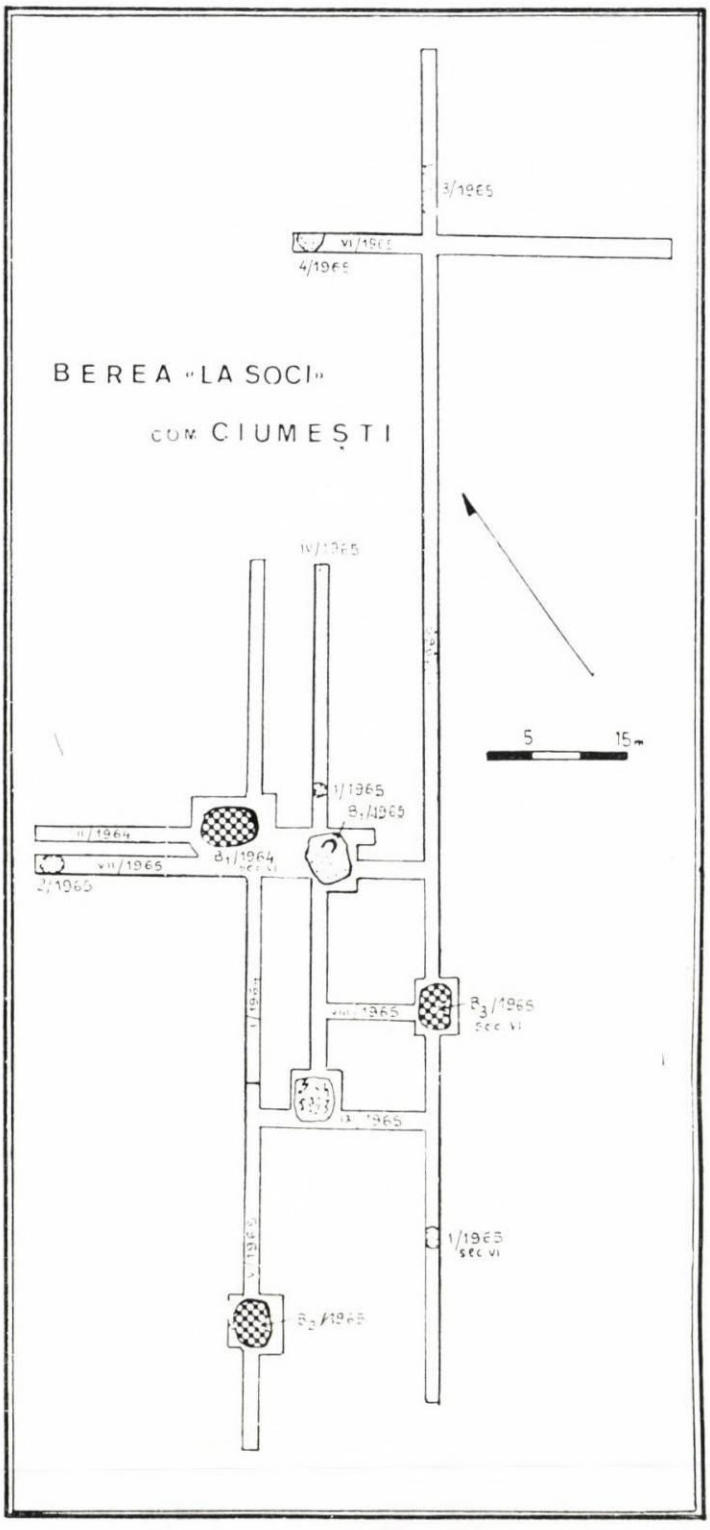

Pl. XLIII. Planul săpăturilor de la Berea, punctul la „Soci".

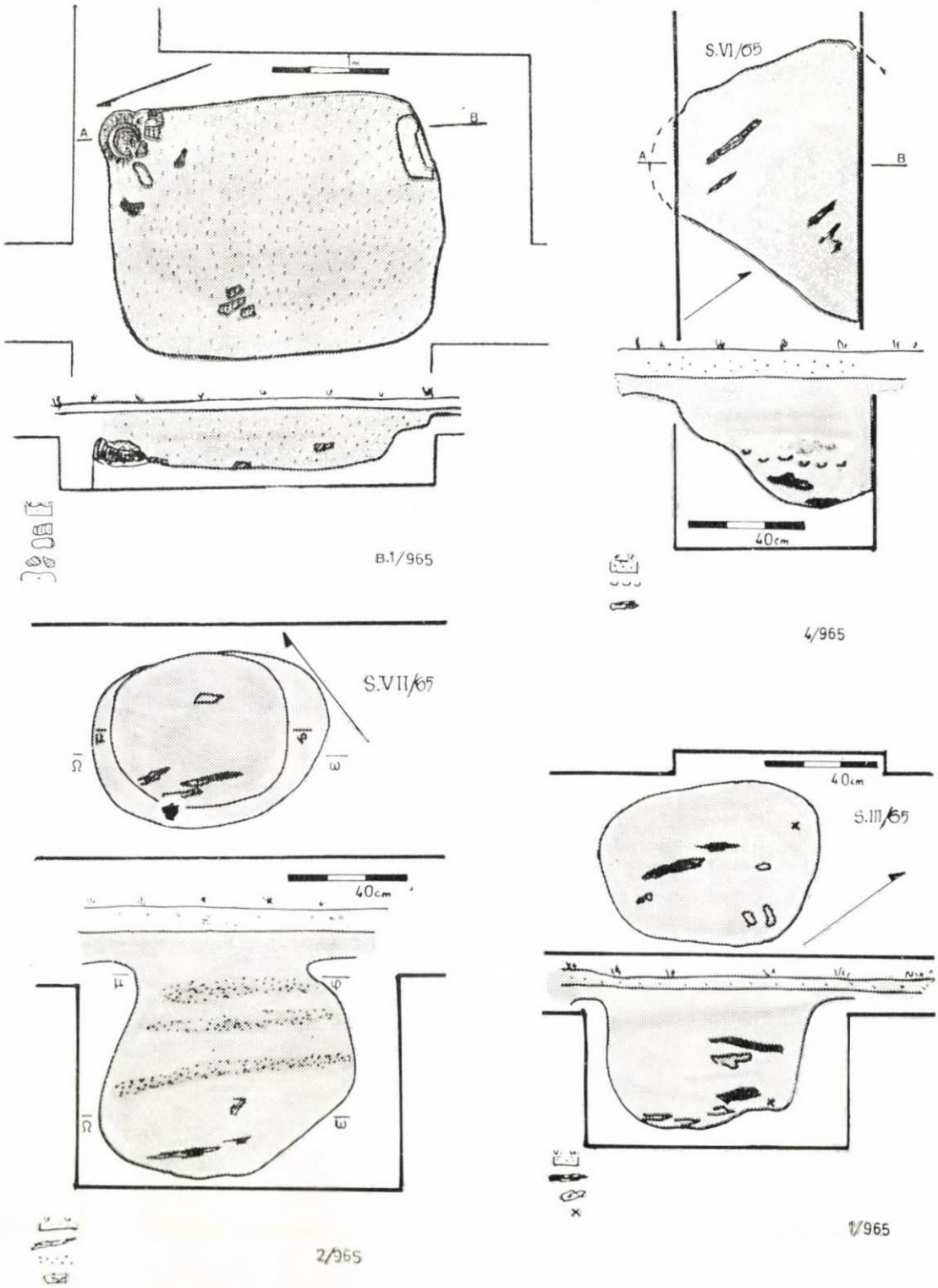

Pl. XLIV. Locuință și gropi menajere de epoca Latène.

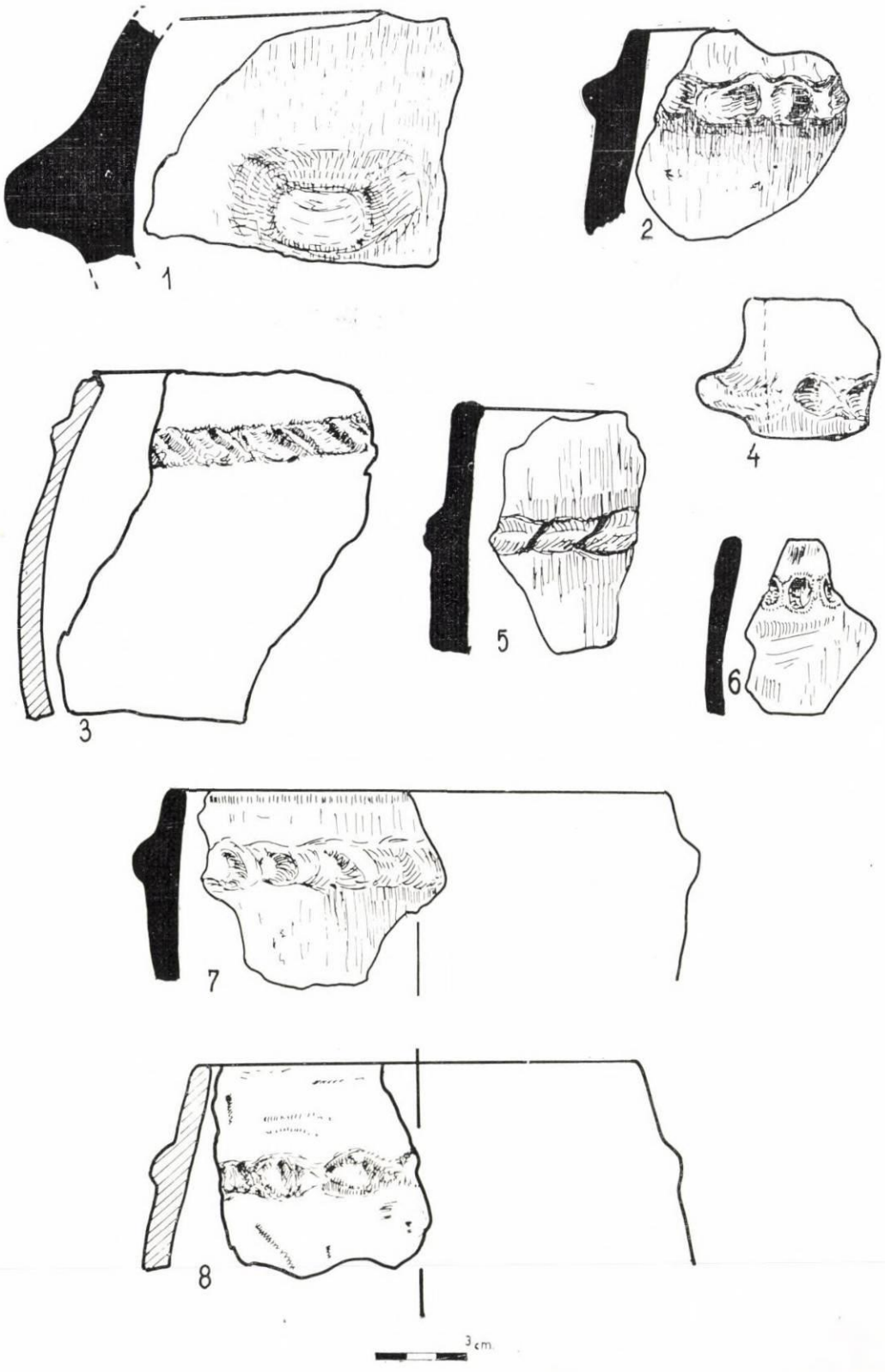

Pl. XLV. Ceramică aflată în locuința 1/1965.

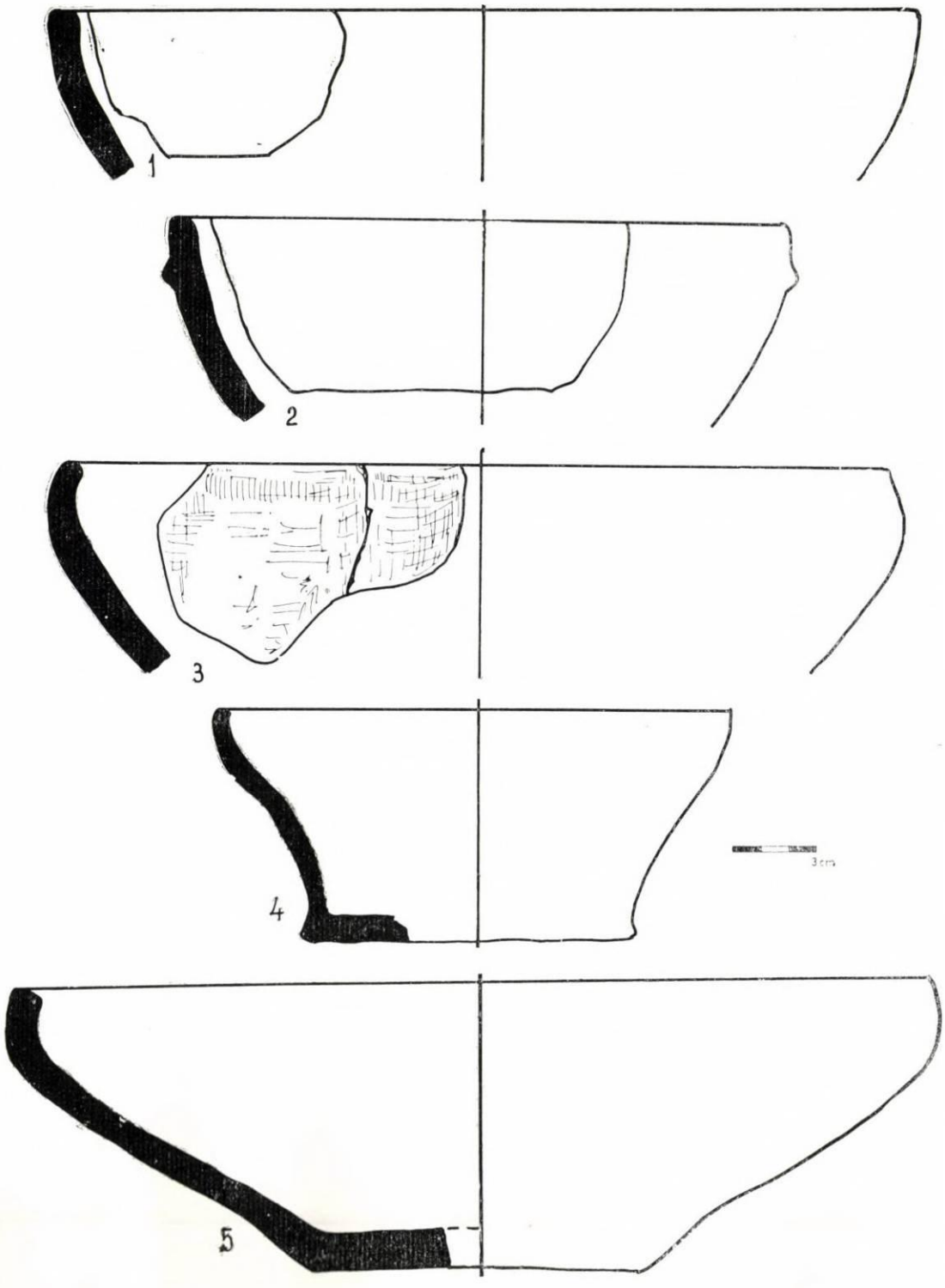

Pl. XLVI. Ceramică aflată în locuința 1/1965.

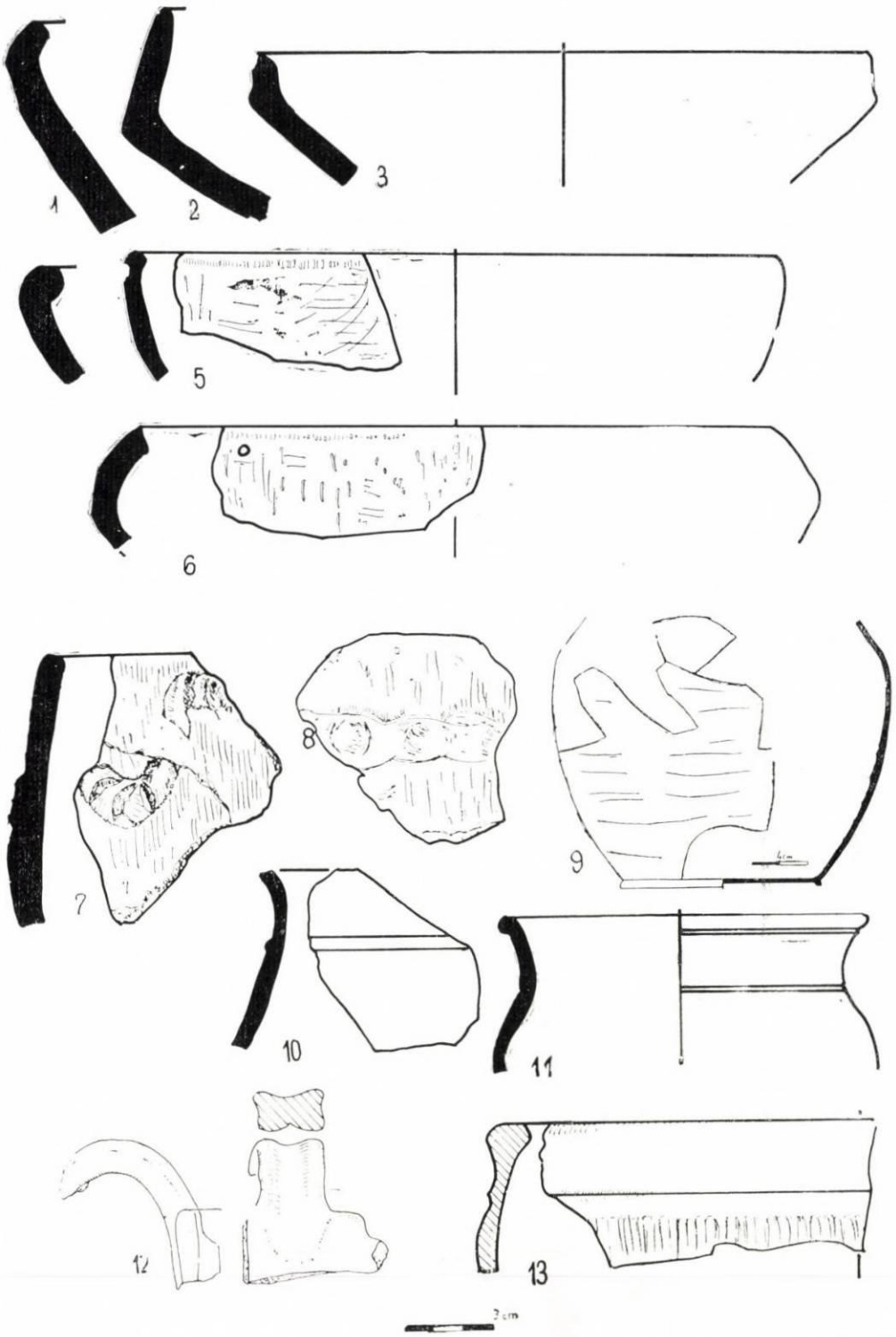

XLVII. Ceramică cu mîna și cu roată, aflate în groapa 1, la Berea.

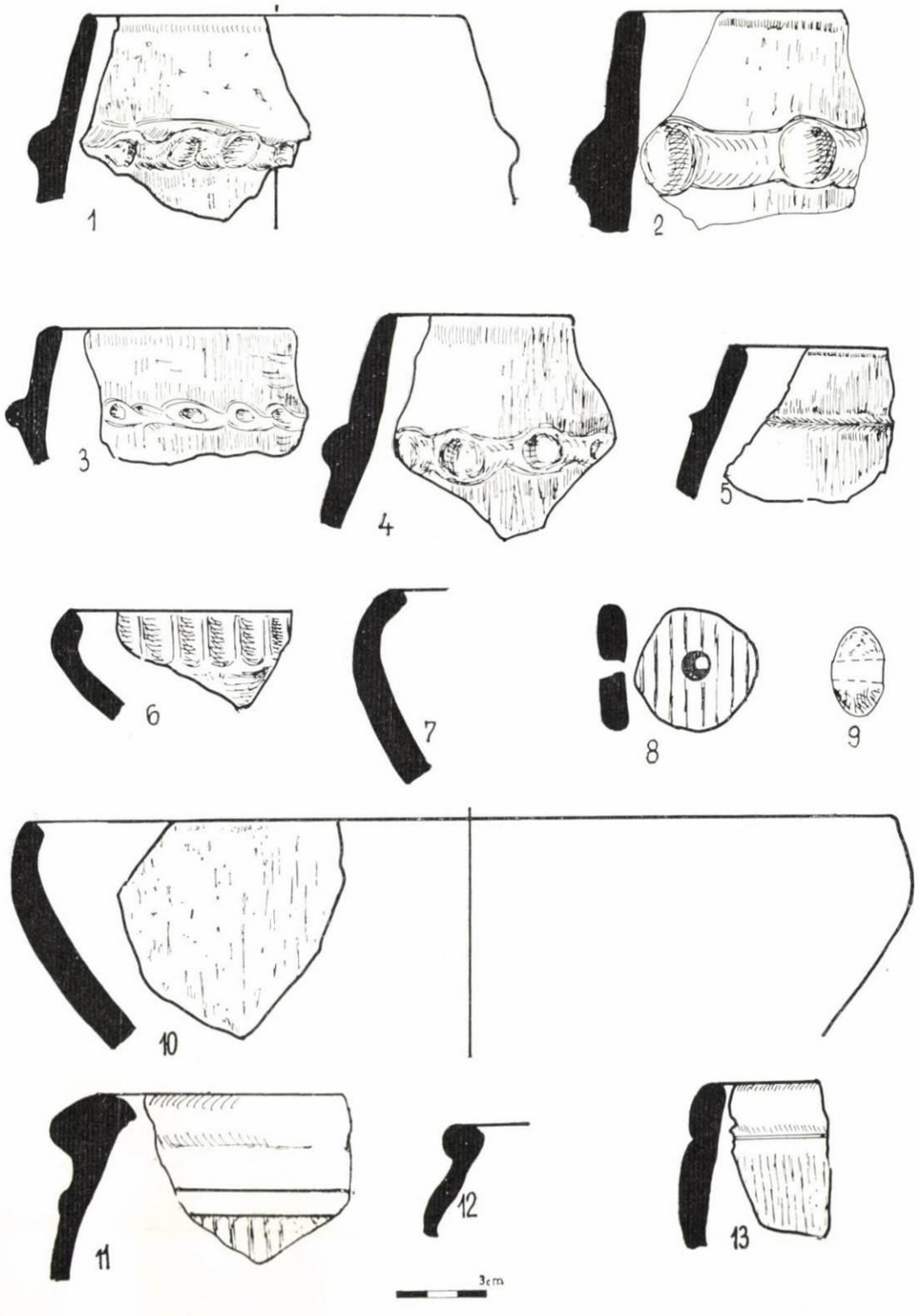

Pl. XLVIII. Materiale ceramice din groapa nr. 2 Berea.

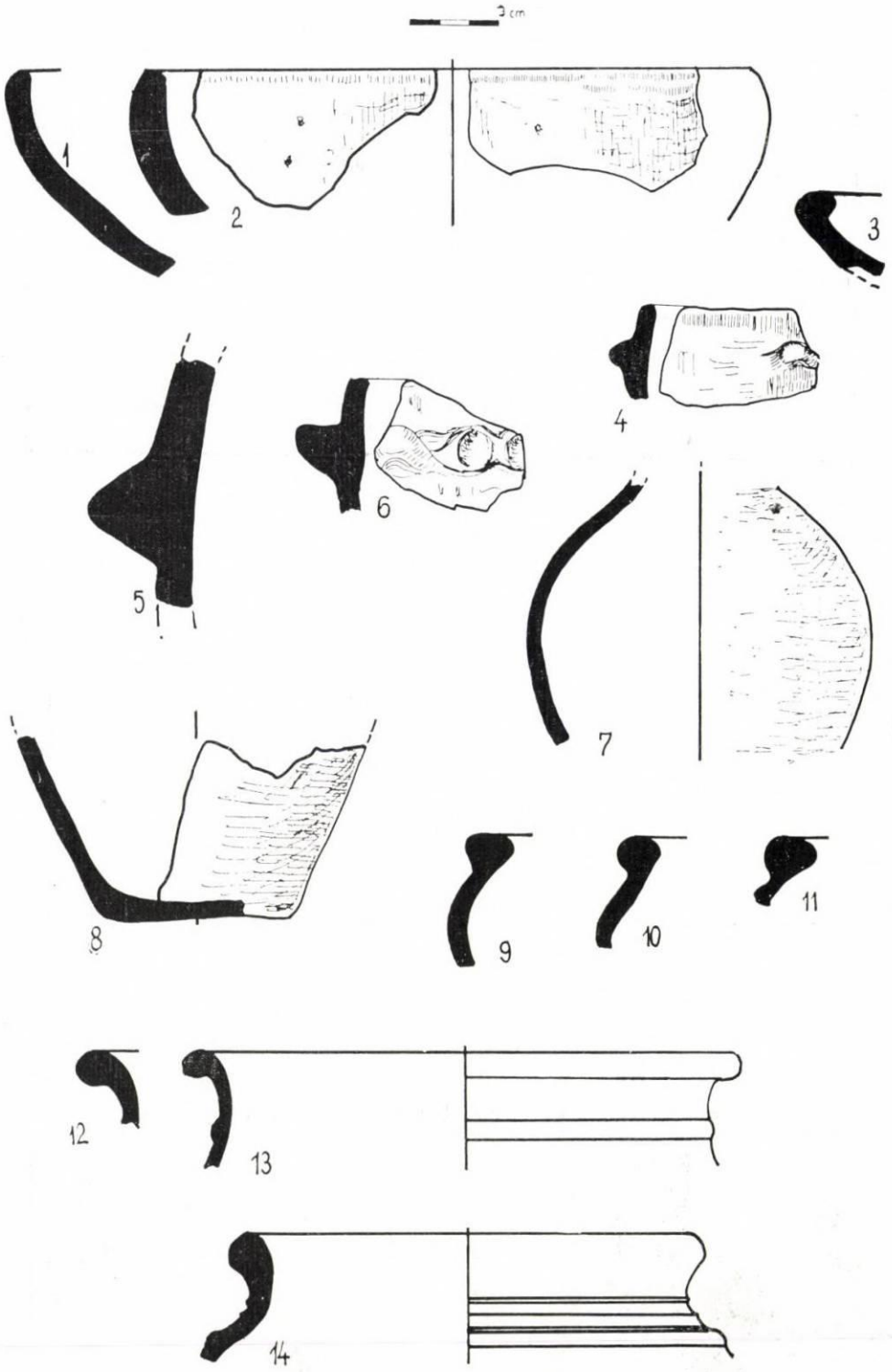

Pl. XLIX. Fragmente ceramice descoperite în gropile 2—4 și în complexul Latène cu schelete.

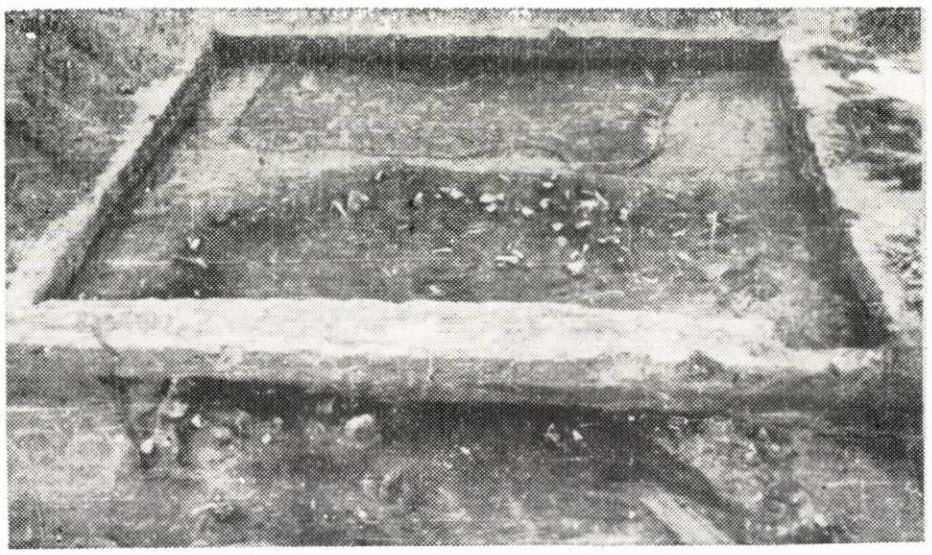

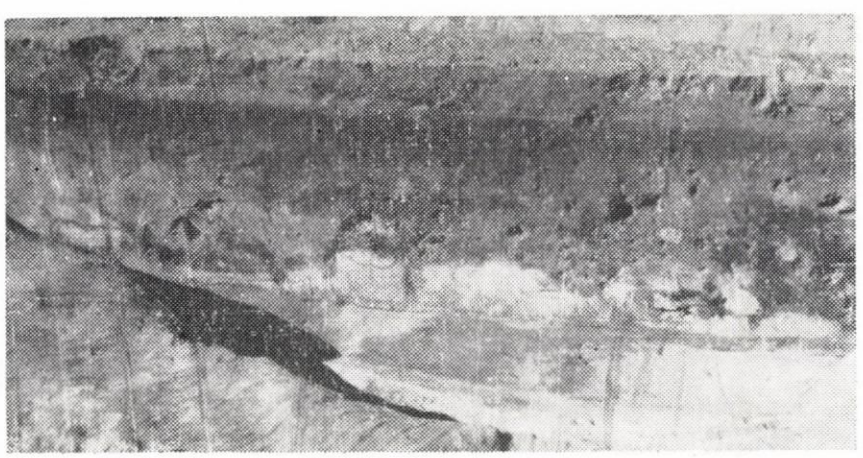

Pl. L/1—3. Locuința 1/1964, vedere de ansamblu și profilul păstrat în timpul cercetării.

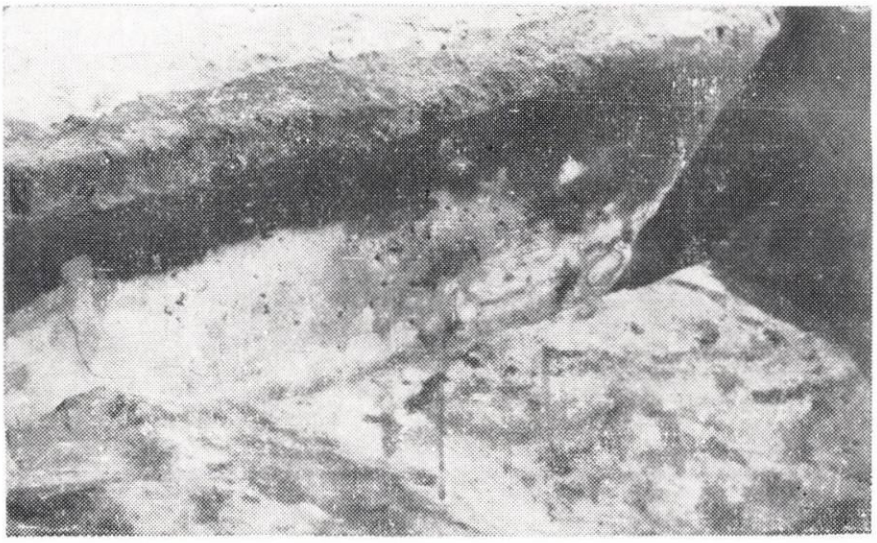

Pl. LI/1. Parte din bordeiul 2/1964 şi profilul său.

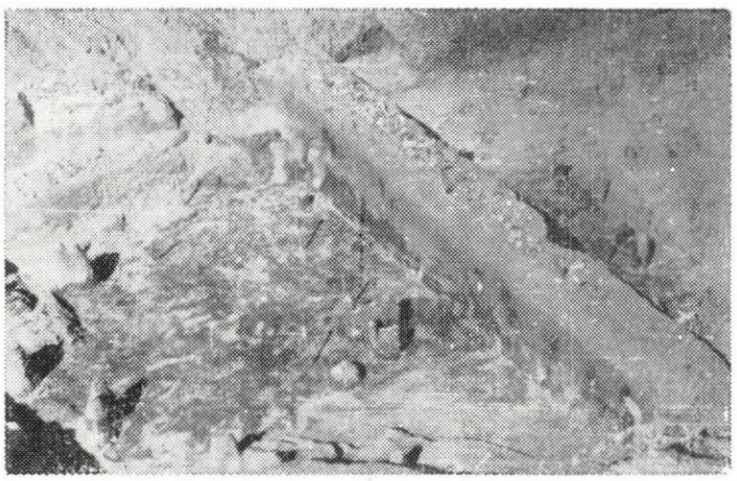

Pl. LI/2. Bordeiul 3/1964 în timpul corcetării şi profilul său după golire.

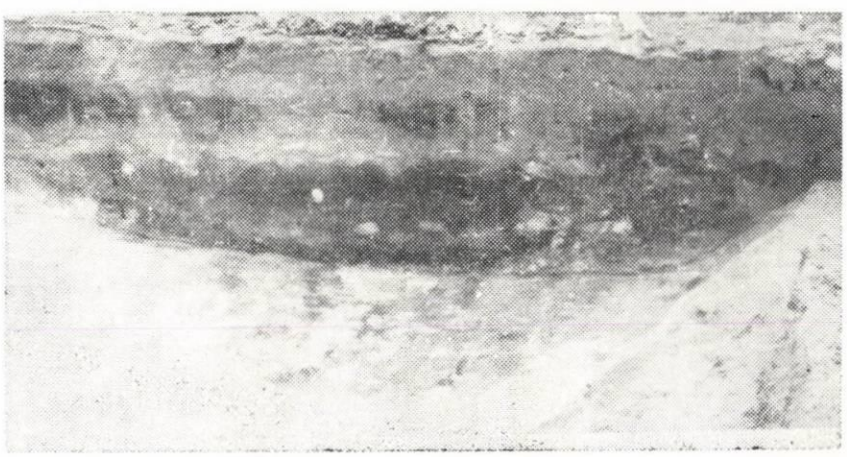

Pl. LI/3. Bordeiul 3/1964 în timpul cercetării şi profilul său după golire.

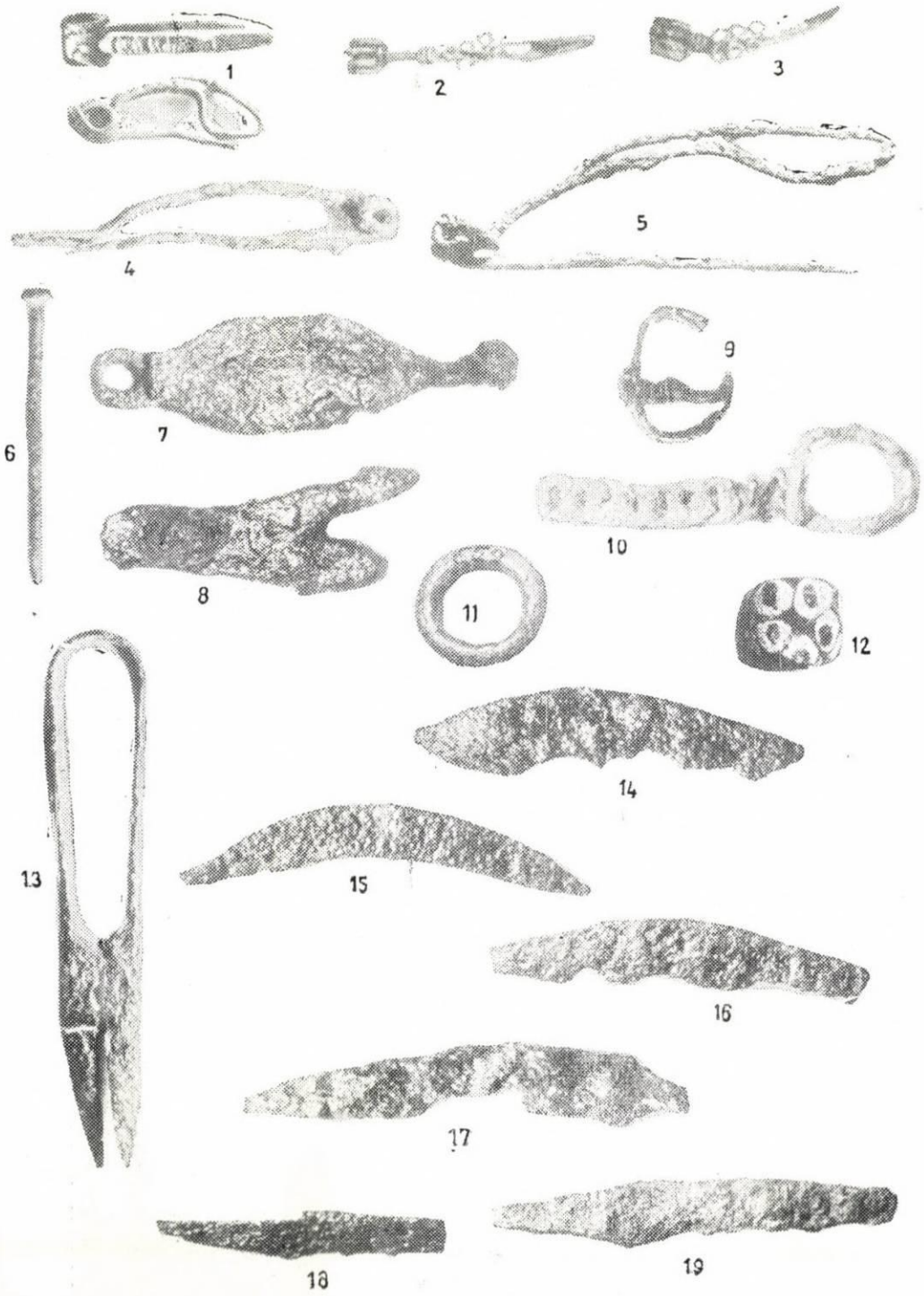

Pl. LII. Cîteva obiecte de bronz, fier și pastă de sticlă, din locuințe.

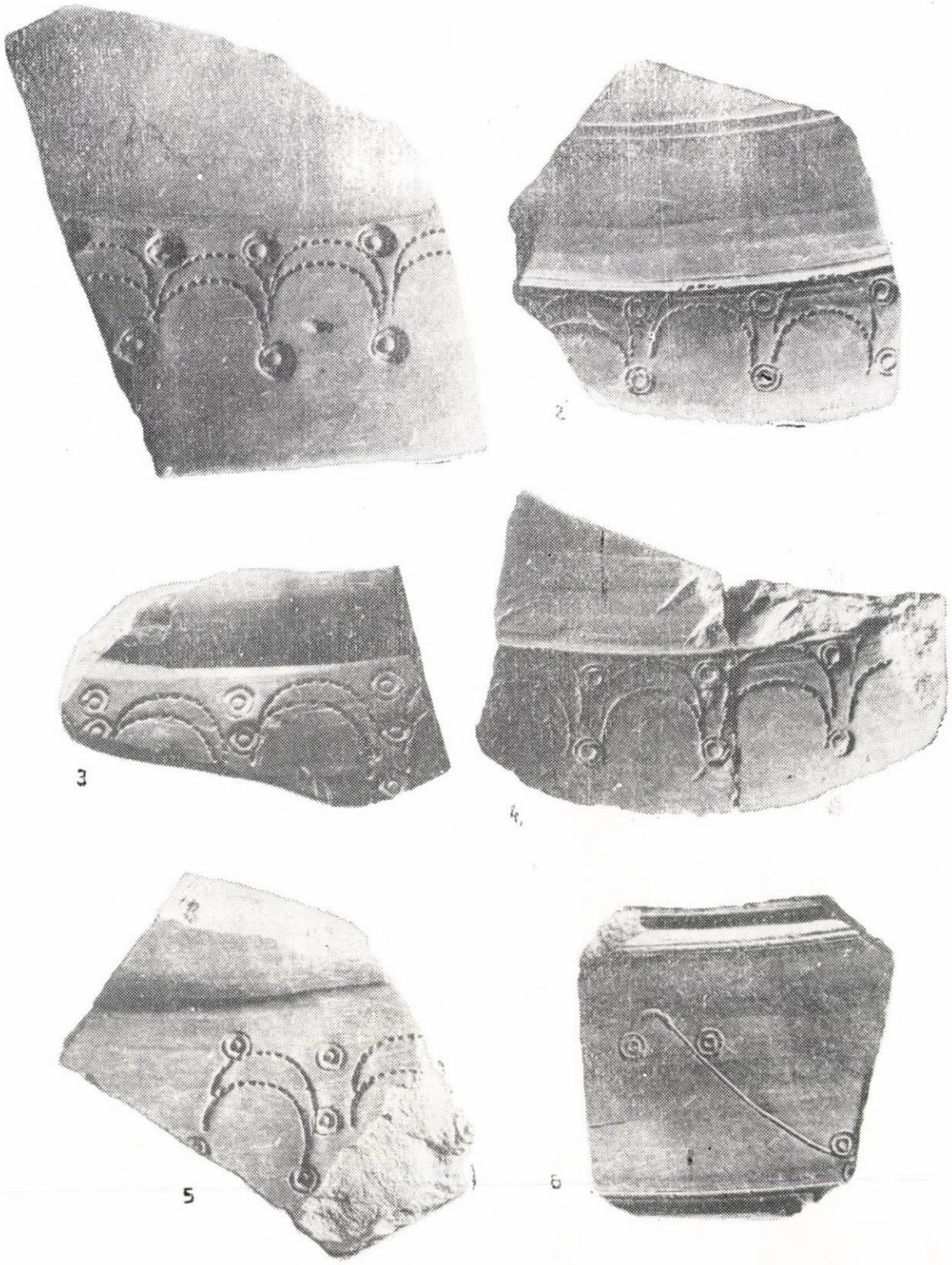

Pl. LIII. Fragmente de vase mari la roată, decorate prin ștampilare.

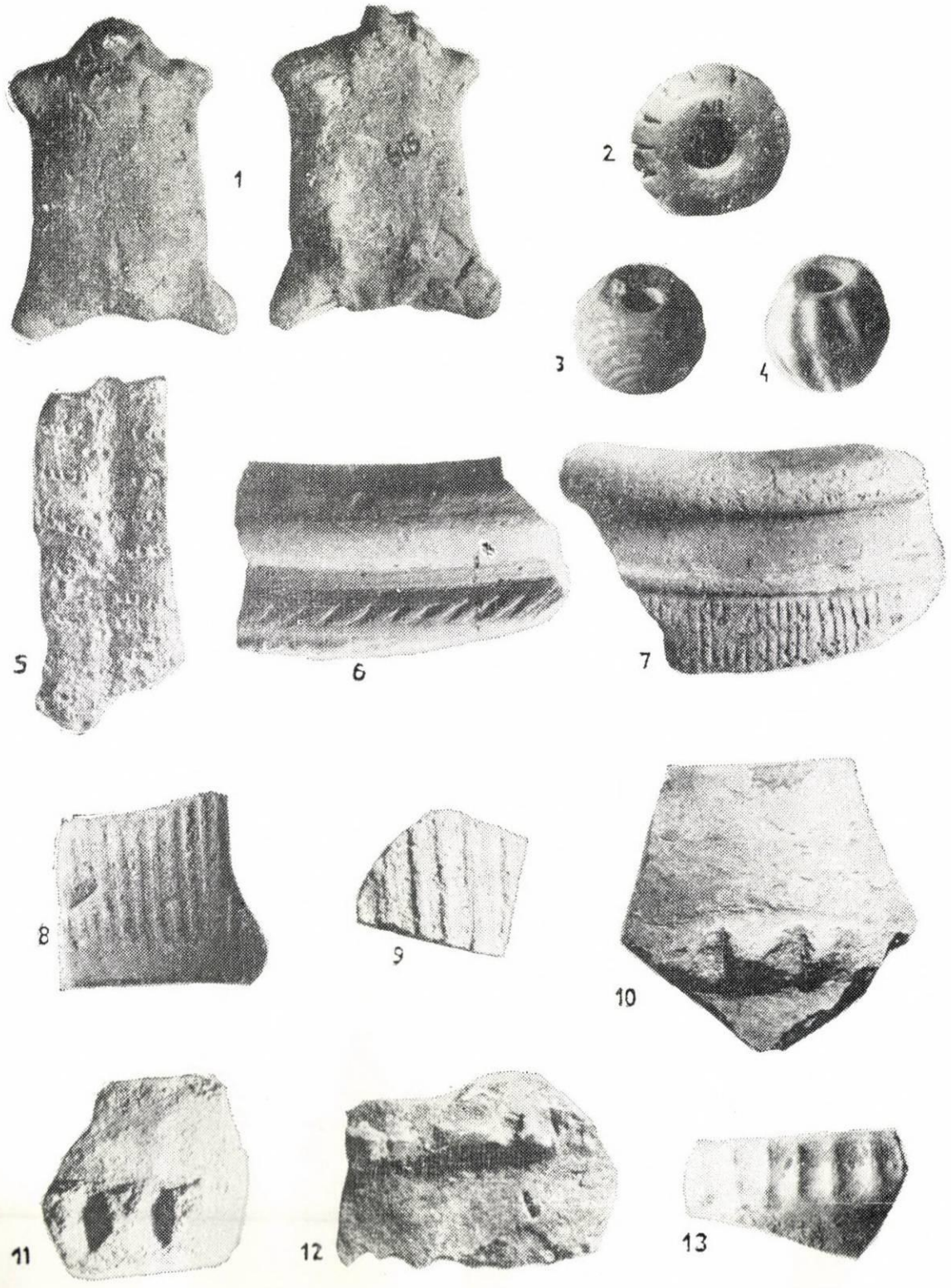

Pl. LIV. Cîteva fragmente ceramice la roată și cu mîna, caracteristice prin tehnica de lucru sau decorul său; figurină de lut ars din loc. C/1962 și cîteva fusaiole decorate.

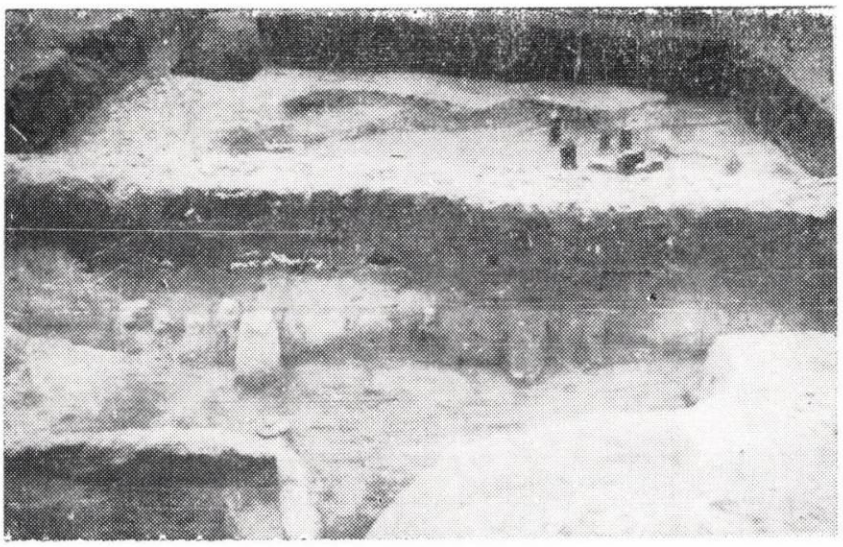

Pl. LV/1. Locuința 1/1965 și vatra sa, de la Berea.

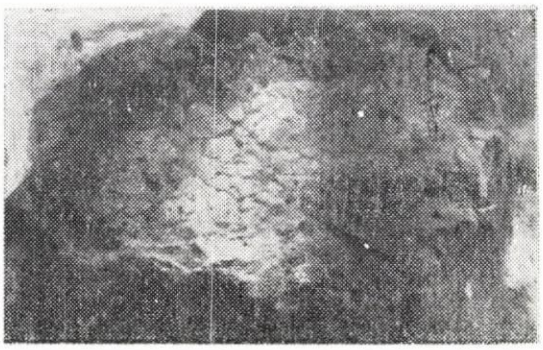

Pl. LV/2. Locuința 1/1965 și vatra sa, de la Berea.

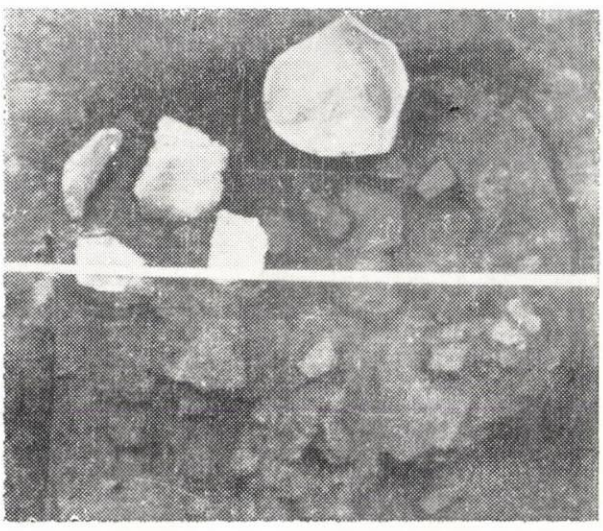

Pl. LV/3. Groapa nr. 1 de epoca Latène de la Berea.

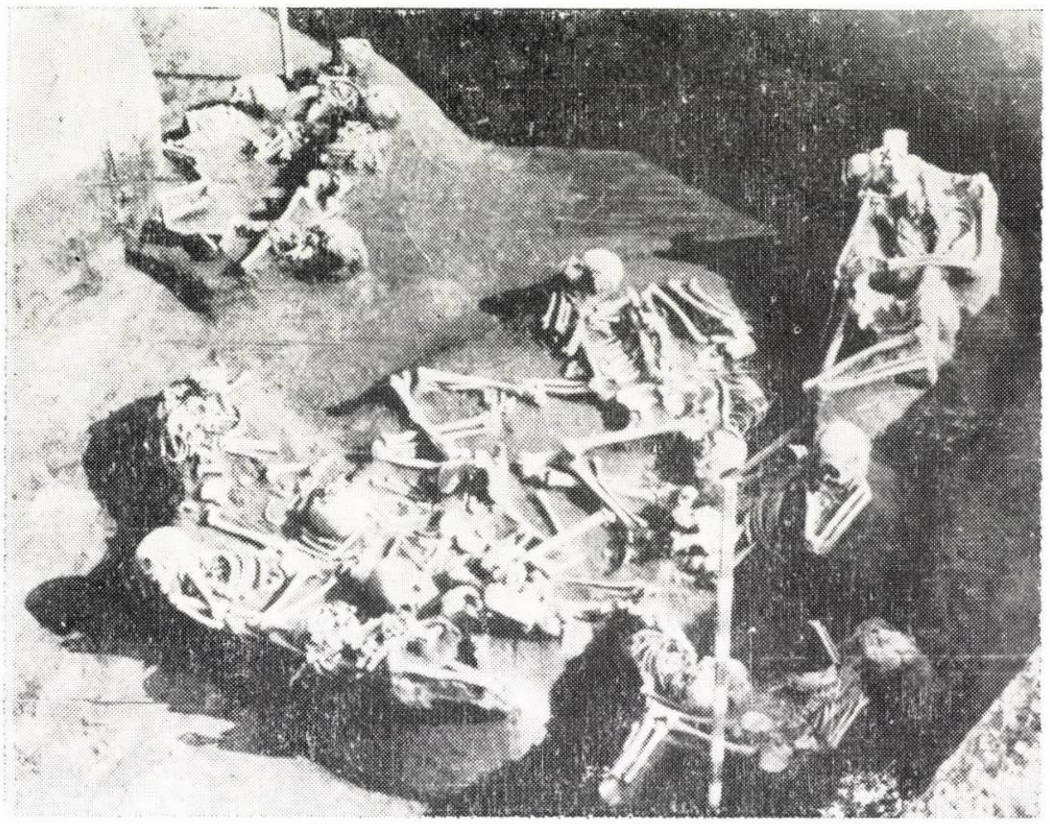

Pl. LVI. Groapa cu schelete umane, aflate în apropierea loc. 1/1965, la Berea.

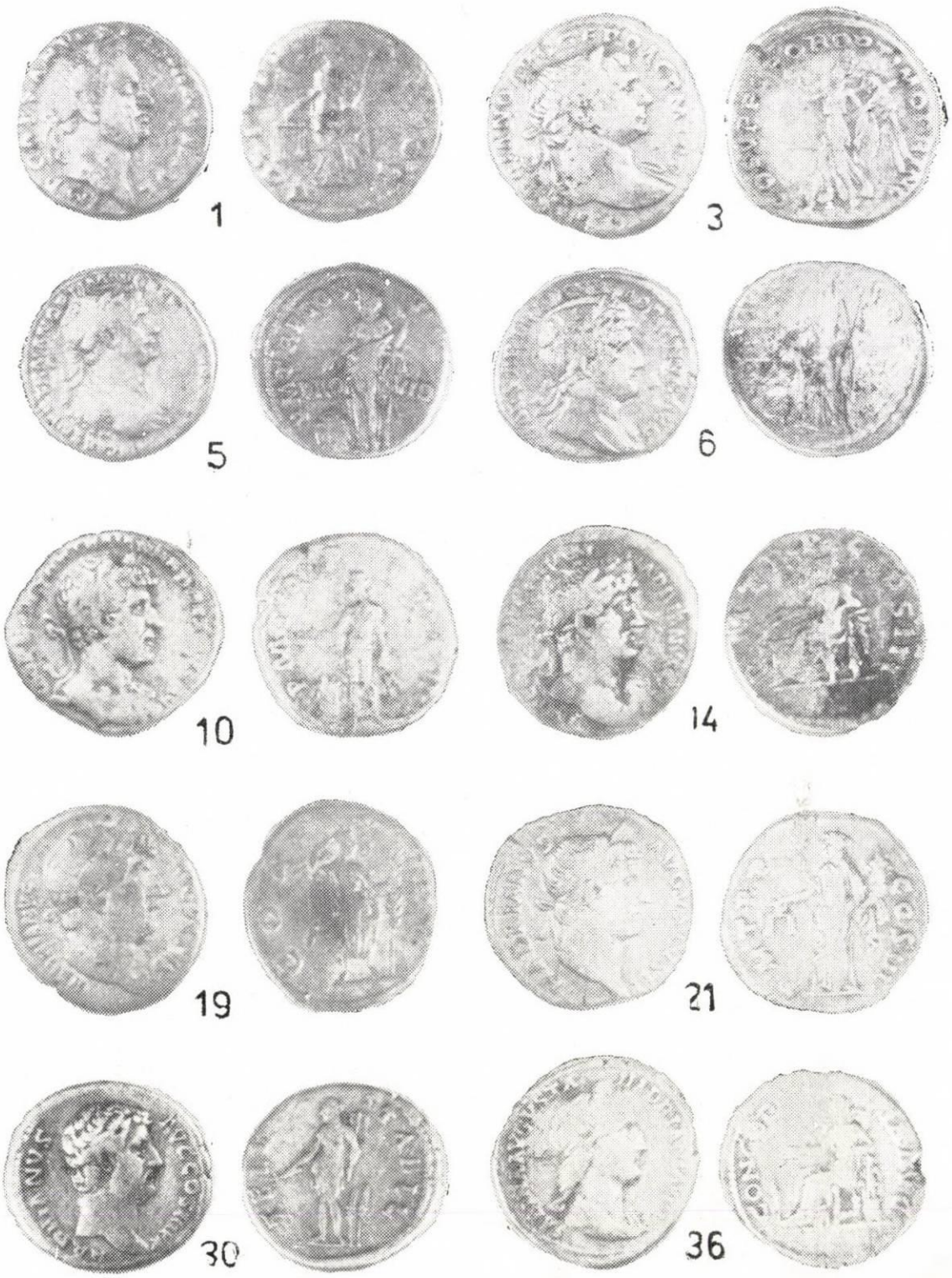

Pl. LVII. Denari din tezaurul de la Ghirişa; Vespasianus (1); Traianus (3, 5); Hadrianus (6, 10, 14, 19, 21, 30); Hadrianus pentru Sabina (36).

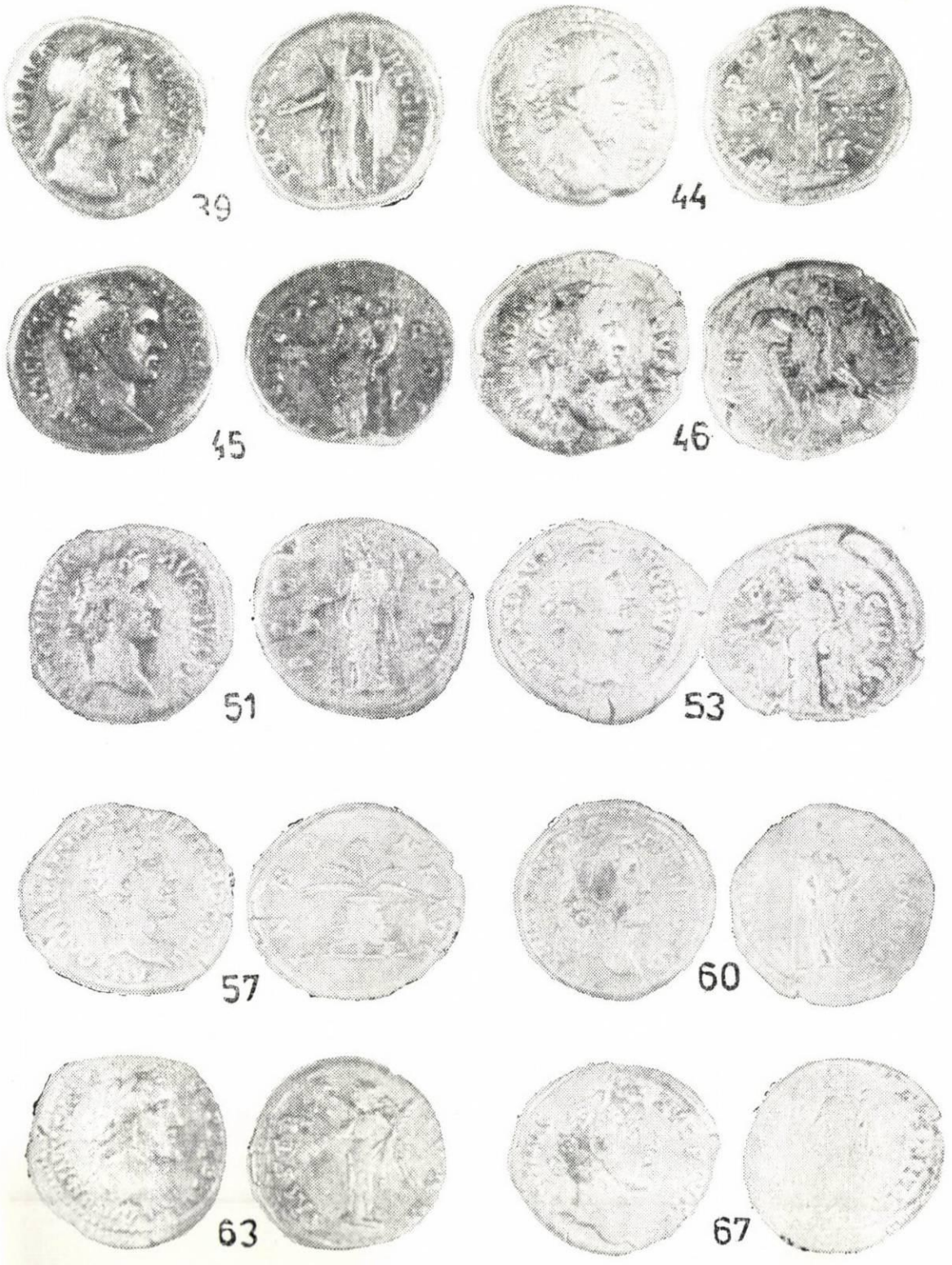

Pl. LVIII. Denari din tezaurul de la Ghirișa: Hadrianus pentru Sabina (39); Hadrianus pentru Lucius Aelius Caesar (44); Hadrianus pentru Antoninus Pius (45); Antoninus Pius pentru Divus Hadrianus (46); Antoninus Pius (51, 53, 57, 60, 63, 67).

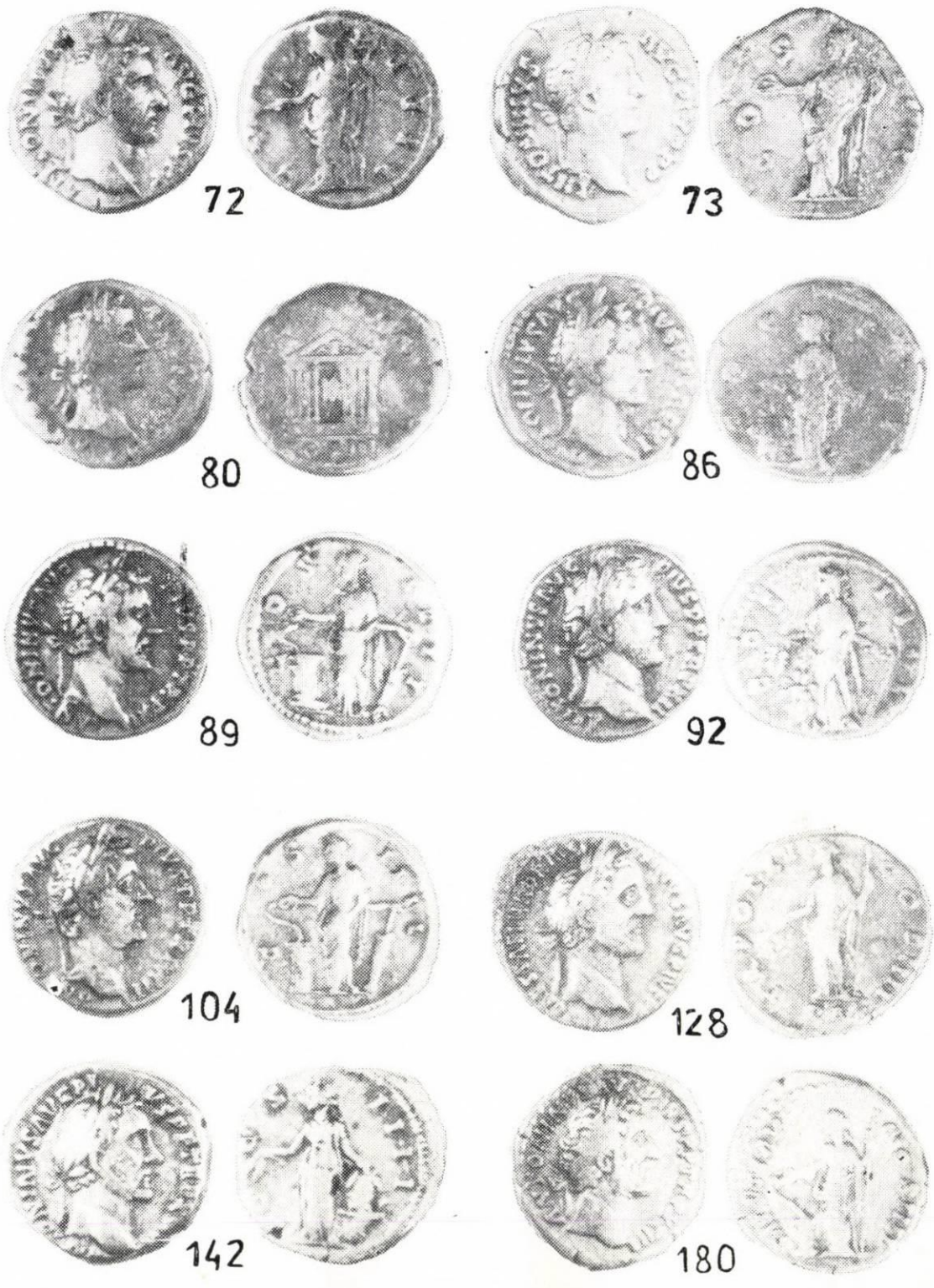

Pl. LIX. Denari din tezaurul de la Ghirişa: Antoninus Pius (72, 73, 80, 86, 89, 92, 104, 128, 142, 180).

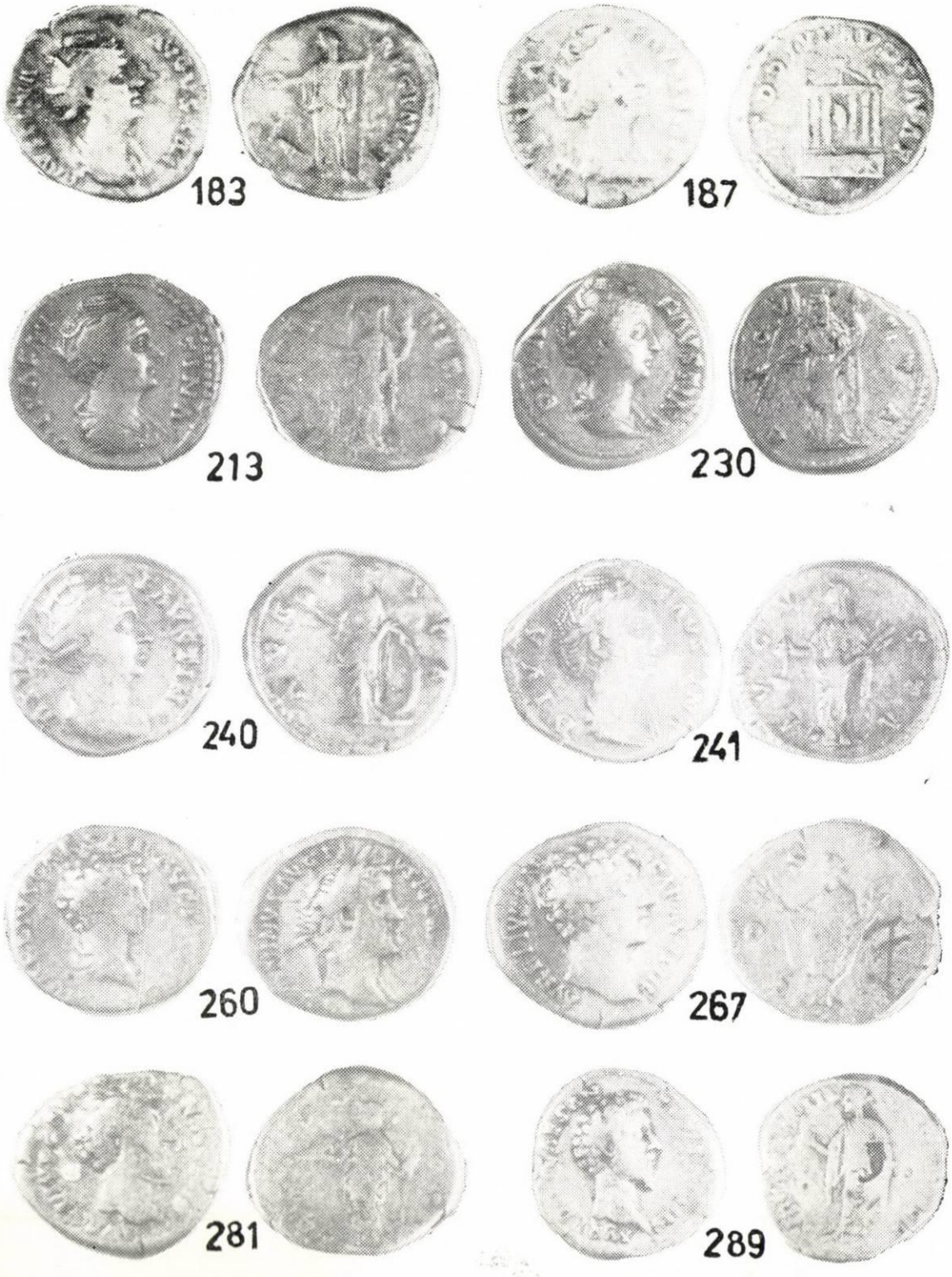

Pl. LX. Denari din tezaurul de la Ghirișa: Antoninus Pius pentru Faustina I (183, 187, 213, 230, 240, 241); Antoninus Pius și Marcus Aurelius (260); Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius (267, 281, 289).

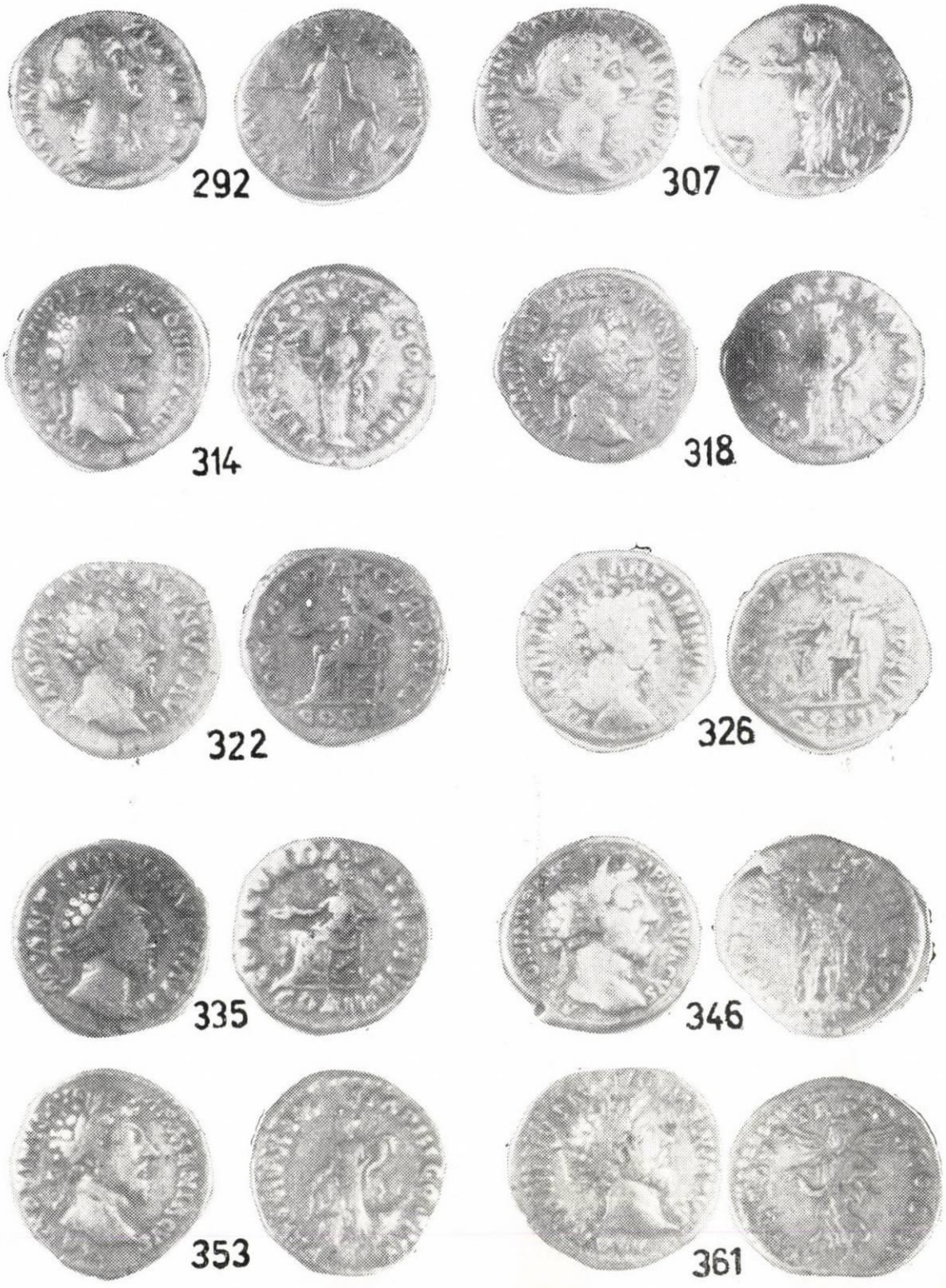

Pl. LXI. Denari din tezaurul de la Ghirișa: Antoninus Pius pentru Faustina II (292, 307); Marcus Aurelius (314, 318, 322, 326, 335, 346, 353, 361).

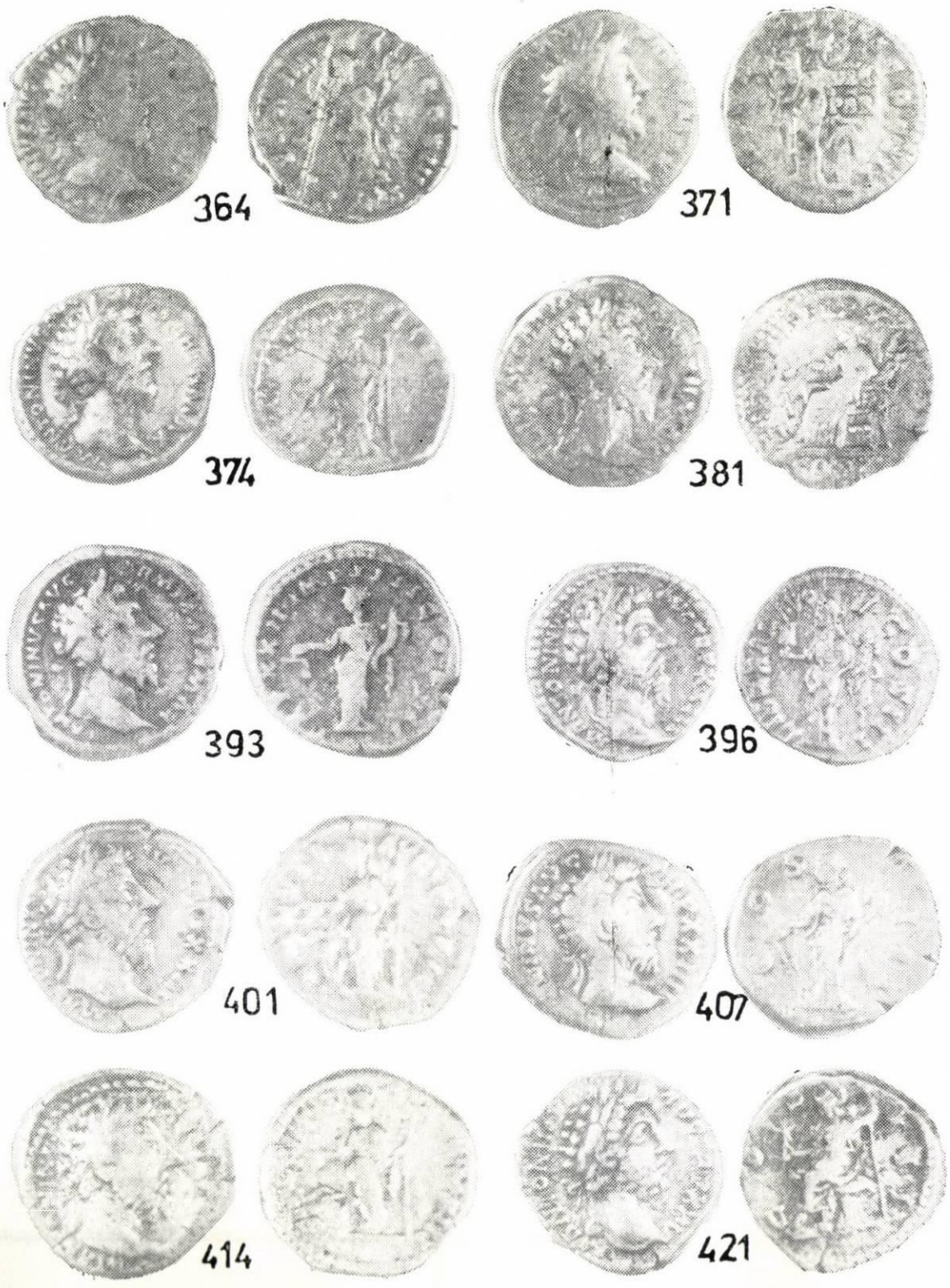

Pl. LXII. Denari din tezaurul de la Ghirişa: Marcus Aurelius (364, 371, 374, 381, 393, 396, 401, 407, 414, 421).

Pl. LXIII. Denari din tezaurul de la Ghirișa: Marcus Aurelius (427, 429, 437, 438, 439, 450, 455, 481, 493, 496).

Pl. LXIV. Denari din tezaurul de la Ghirișa: Marcus Aurelius pentru Divus Antoninus Pius (507, 509, 514, 533); Lucius Verus (543, 545, 563); Marcus Aurelius pentru Divus Verus (579); Marcus Aurelius pentru Commodus (581, 586).

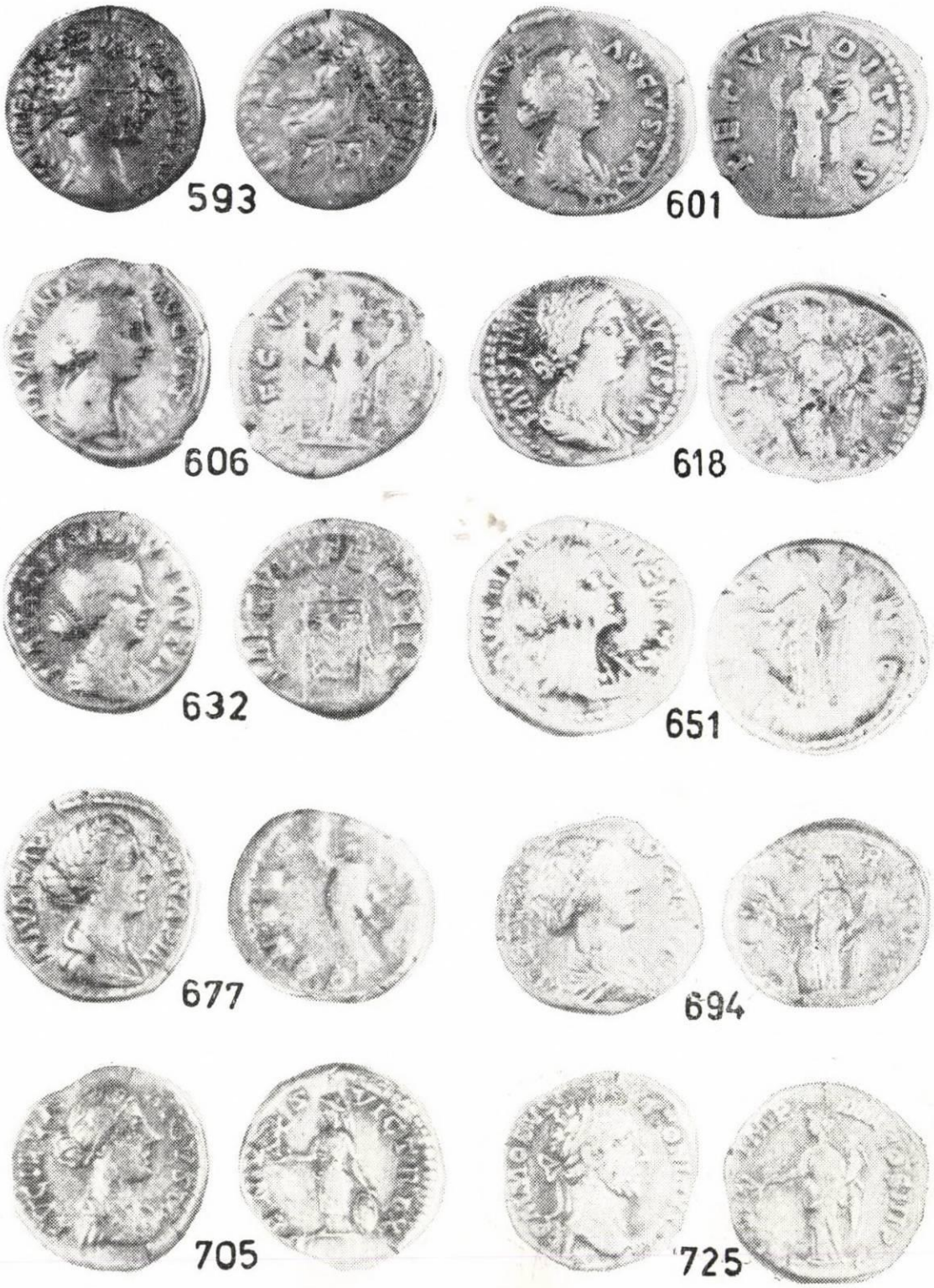

Pl. LXV. Denari din tezaurul de la Ghirişa: Marcus Aurelius pentru Commodus (593); Marcus Aurelius pentru Faustina II (601, 606, 618, 632, 651, 677); Marcus Aurelius pentru Lucilla (694, 705); Commodus (725).

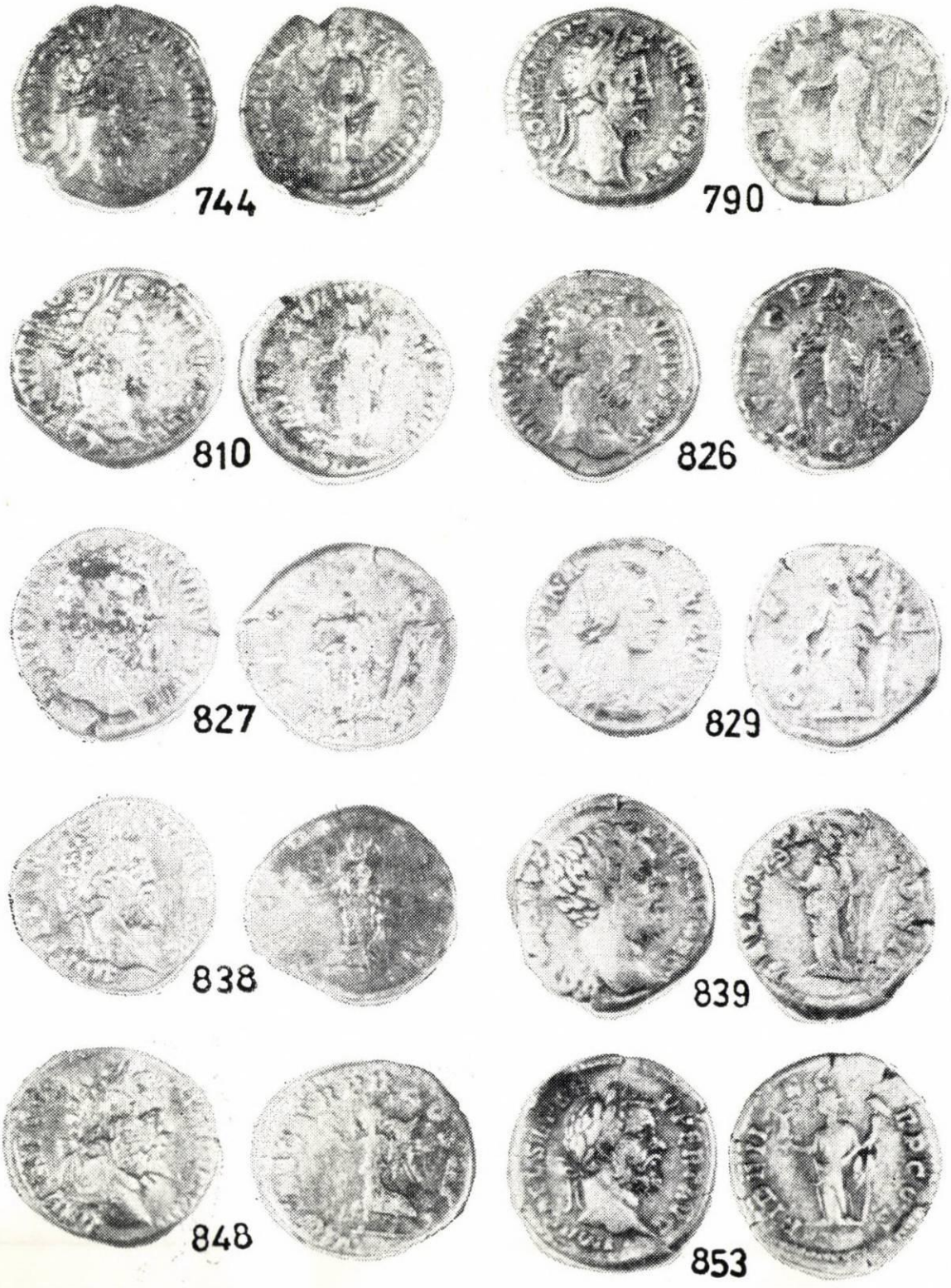

Pl. LXVI. Denari din tezaurul de la Ghirişa: Commodus (744, 790, 810); Commodus pentru Divus M. Antoninus (826, 827); Commodus pentru Crispina (829); Didius Iulianus (838); Clodius Albinus (839); Septimius Severus (848, 853).

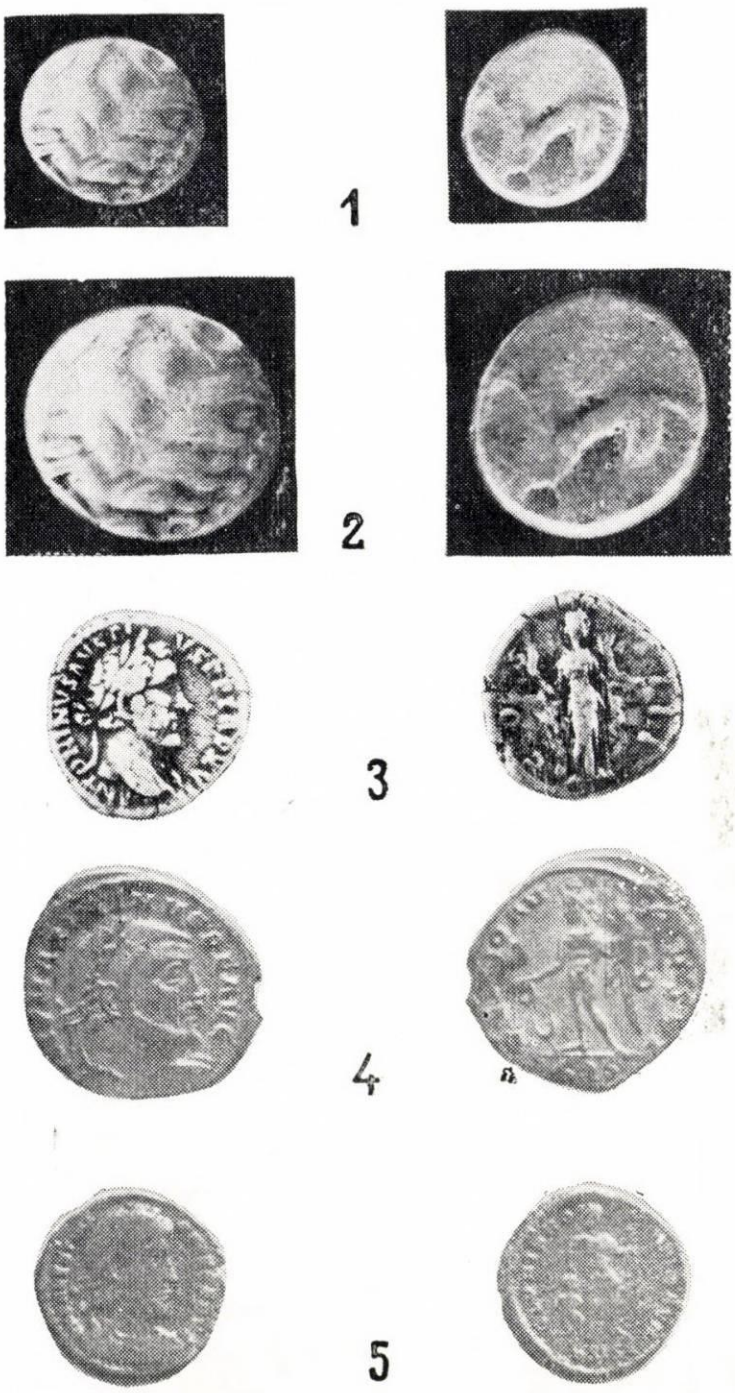

Pl. LXVII. 1. Moneda celtică descoperită la Lazuri (1/1); 2. Moneda celtică descoperită la Lazuri (2/1); 3. Denar roman imperial de la Lucăceni; 4. Monedă emisă de Maximianus; 5. Monedă emisă de Valentinian I.

1. Keltische Münze von Lazuri (M:1/1); 2. Keltische Münze von Lazuri (M:2/1); 3. Kaiserzeitlicher römischer Denar von Lucăceni; 4. Von Maximianus geprägte Münze; 5. Von Valentinianus der I. weprägte Münze.

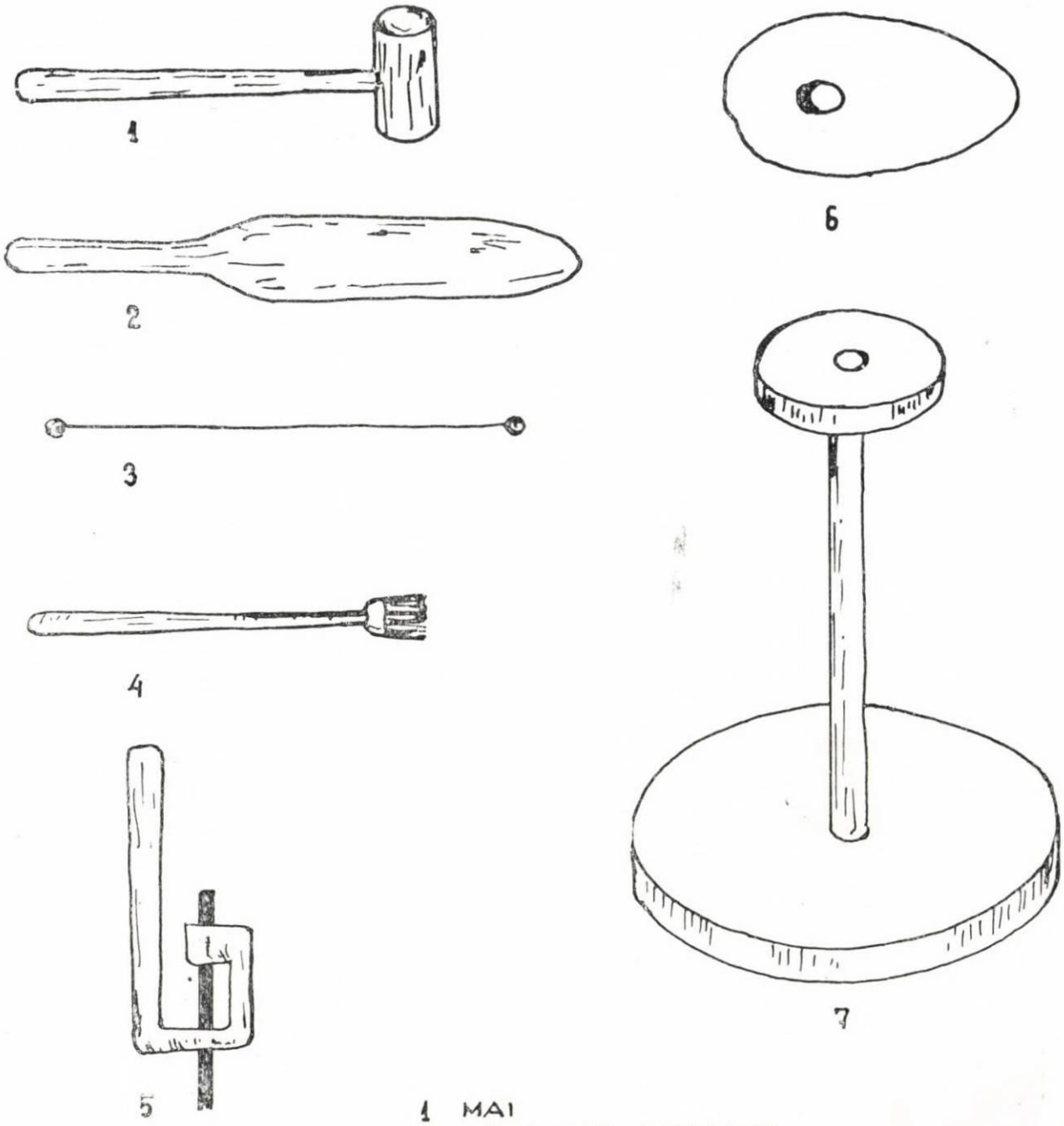

1 MAI
2 LOPISCA TAIETOR
3 SIRMA
4 PENSULA
5 LAGĂRUL ROȚII
6 FOCHEIȘ
7 ROATA OLARULUI

Pl. LXVIII. Unelte folosite de olar.

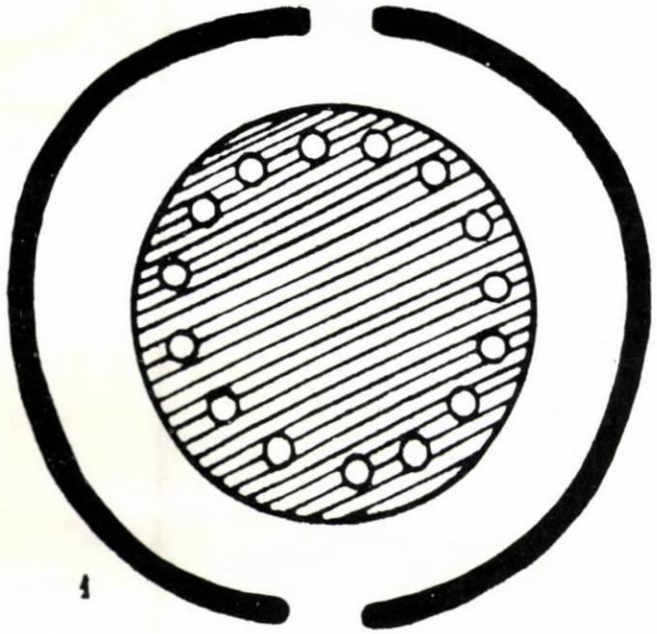

1

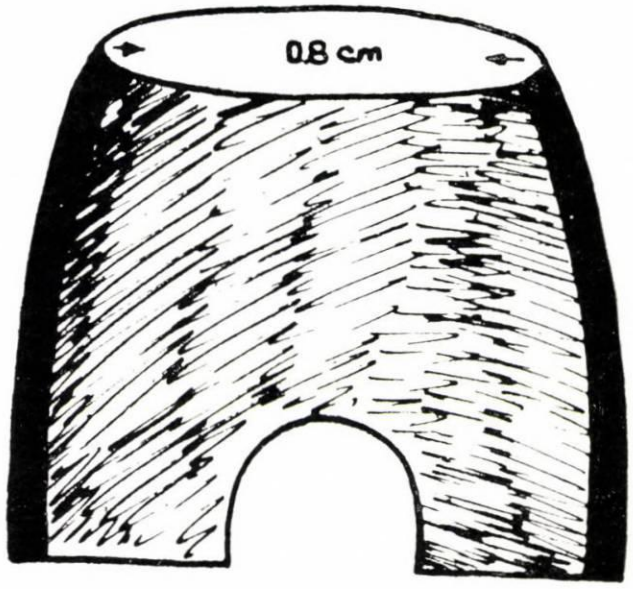

3

1, 2, 3. CUPTORUL

2

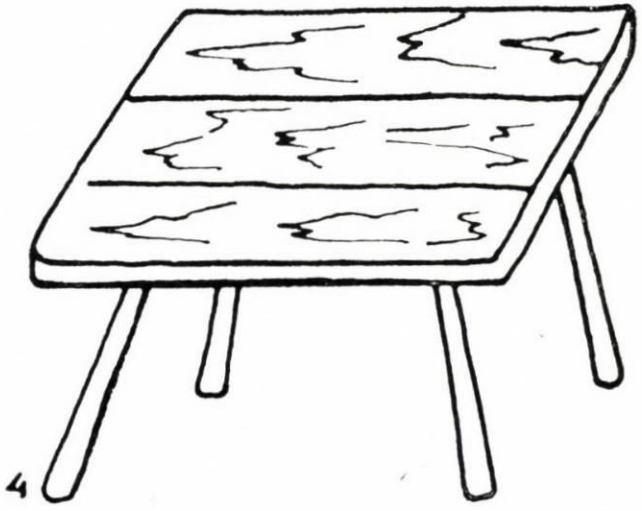

4

MESCIOARĂ PENTRU BĂTUT LUT

I. CIOCAN

Pl. LXIX. Cuptor pentru ars vase (1—3); 4 — mescioară pentru bătut lut.

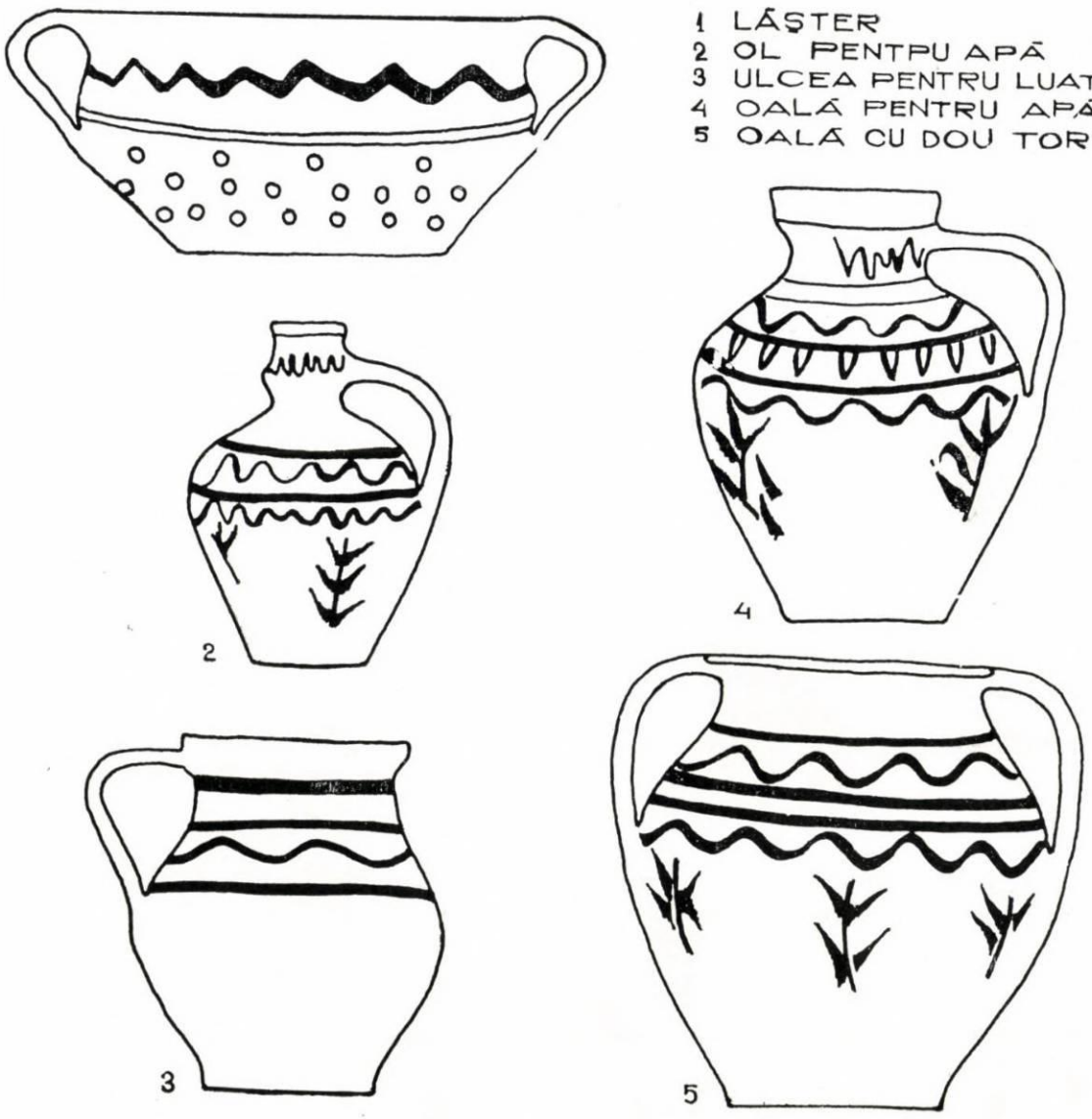

Pl. LXX. Ceramică de uz casnic.

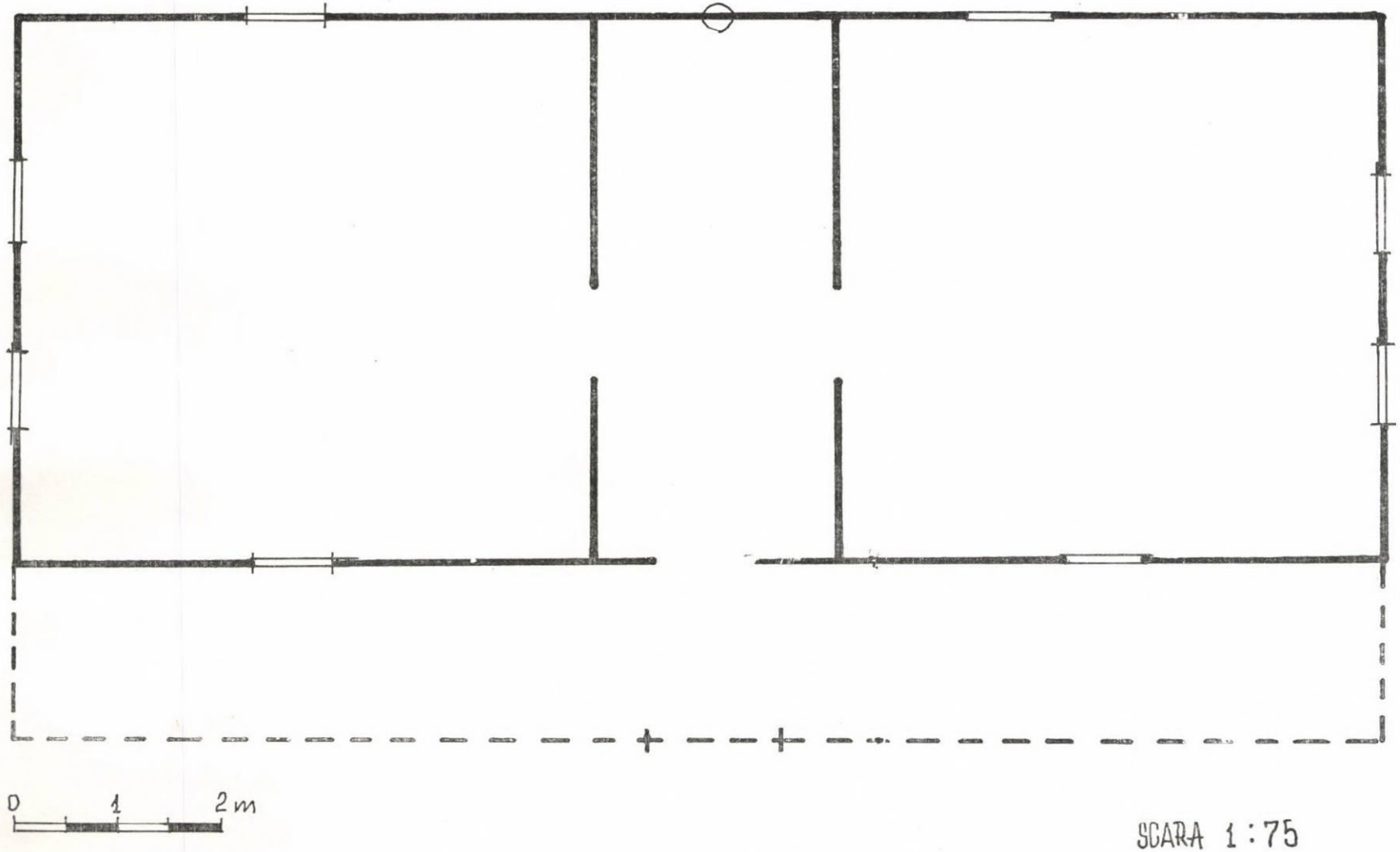

Pl. LXXI. Planul casei formată din trei încăperi.

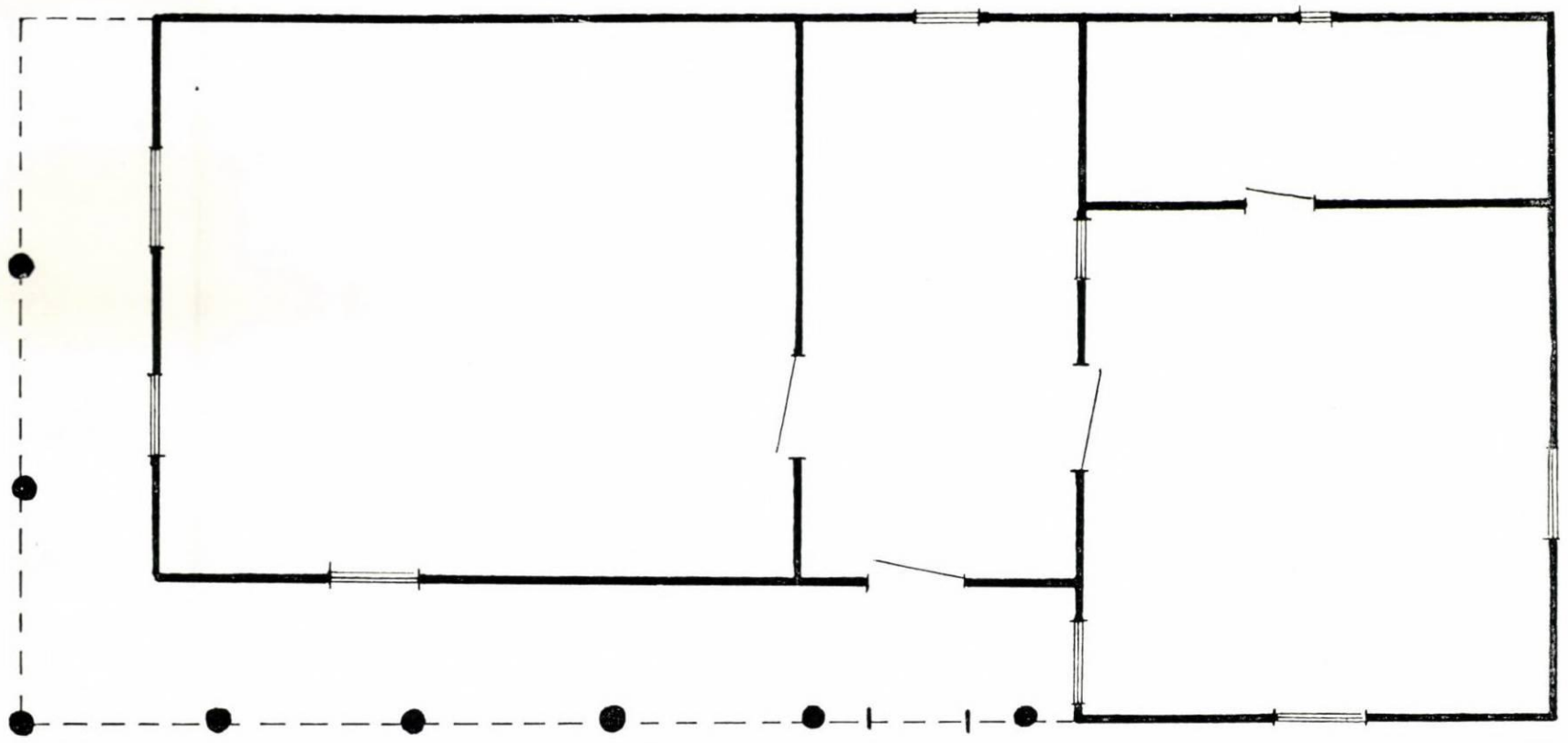

Pl. LXXII. Planul casei formată din patru încăperi.

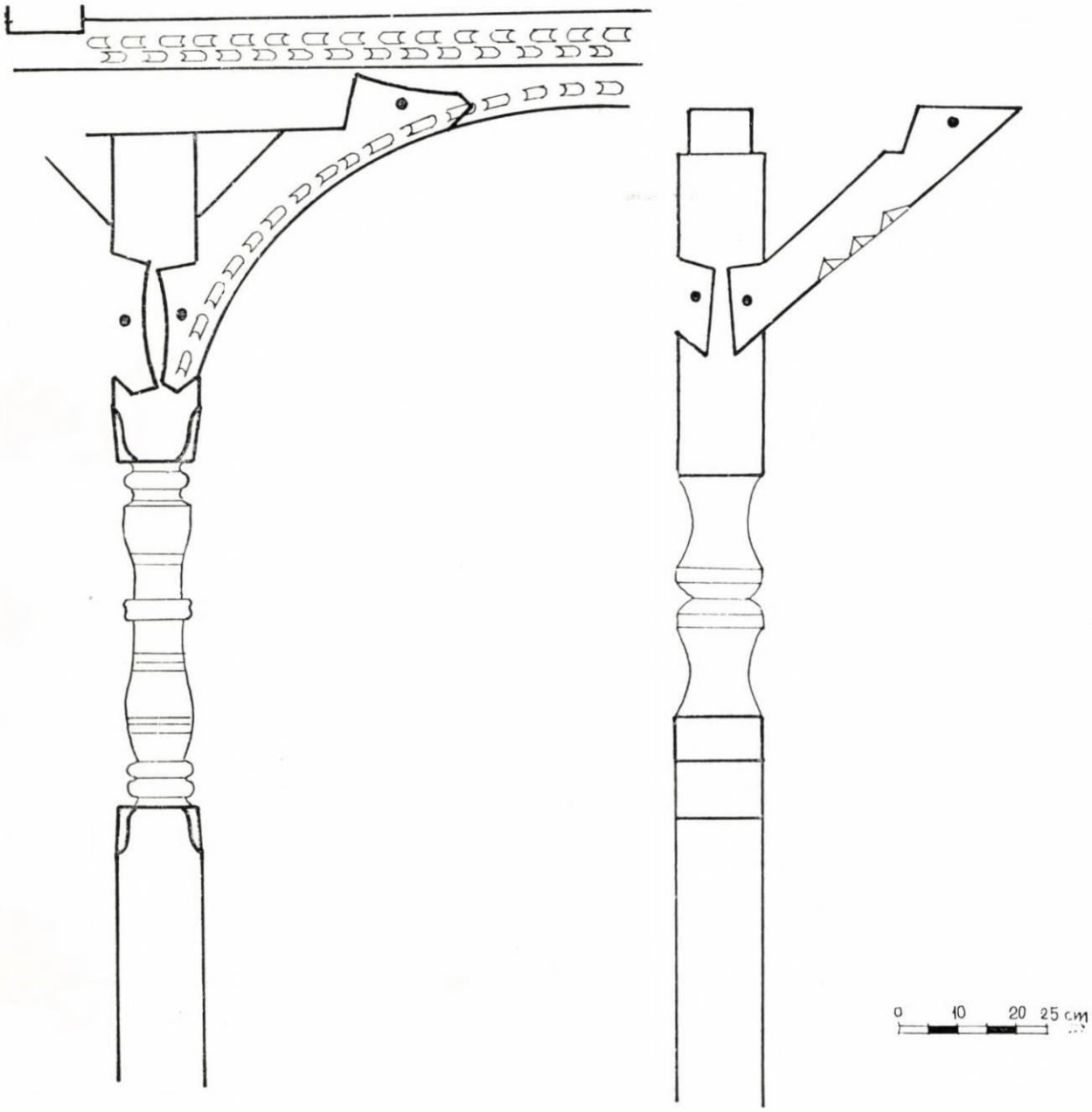

Pl. LXXIII. Stîlpi de tîrnaț cu contrafișe și cunună.

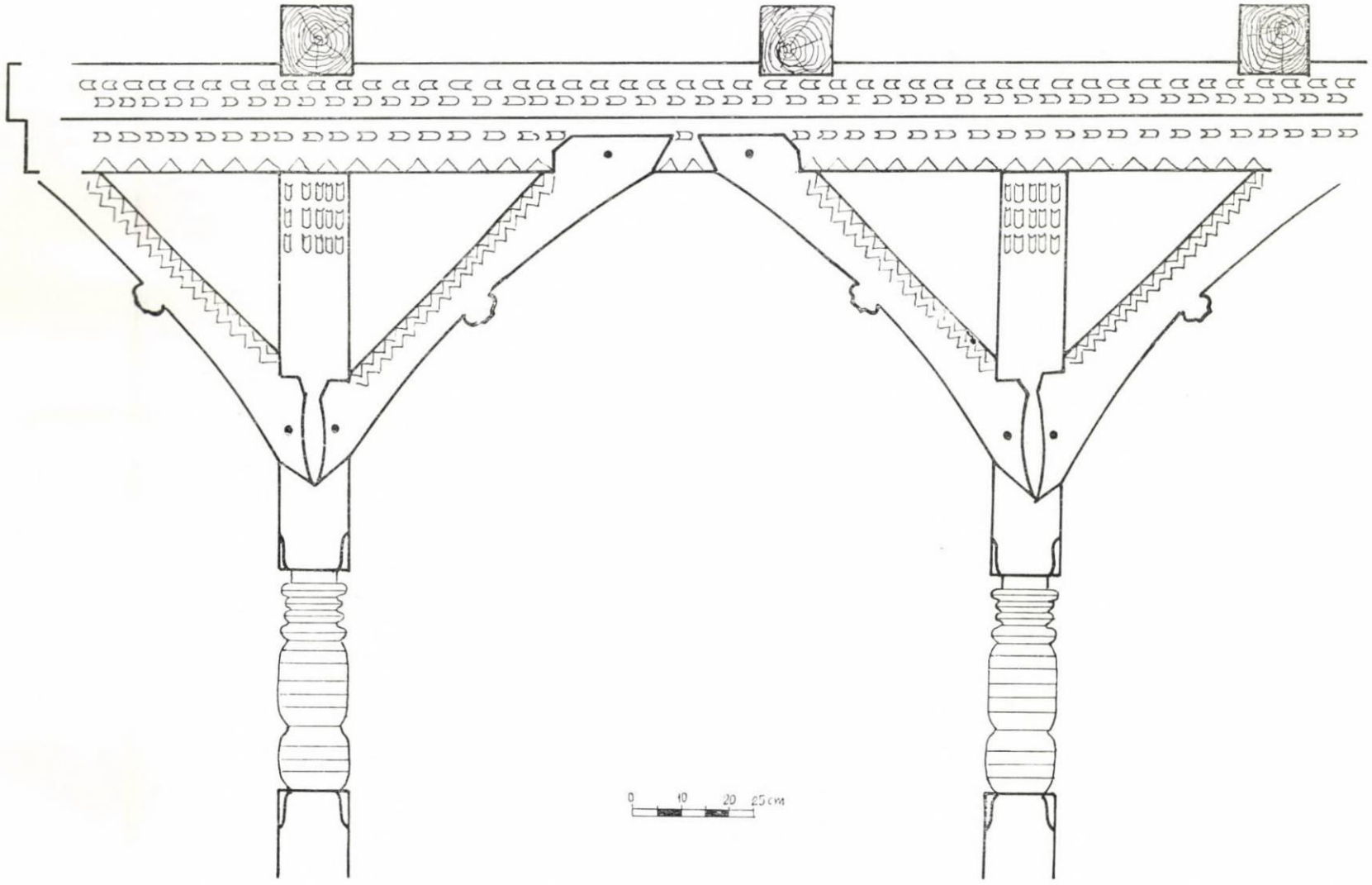

Pl. LXXIV. Stîlpi de tîrnaț și cunună, casa lui Gheorghe Barbul, Pomi nr. 329.

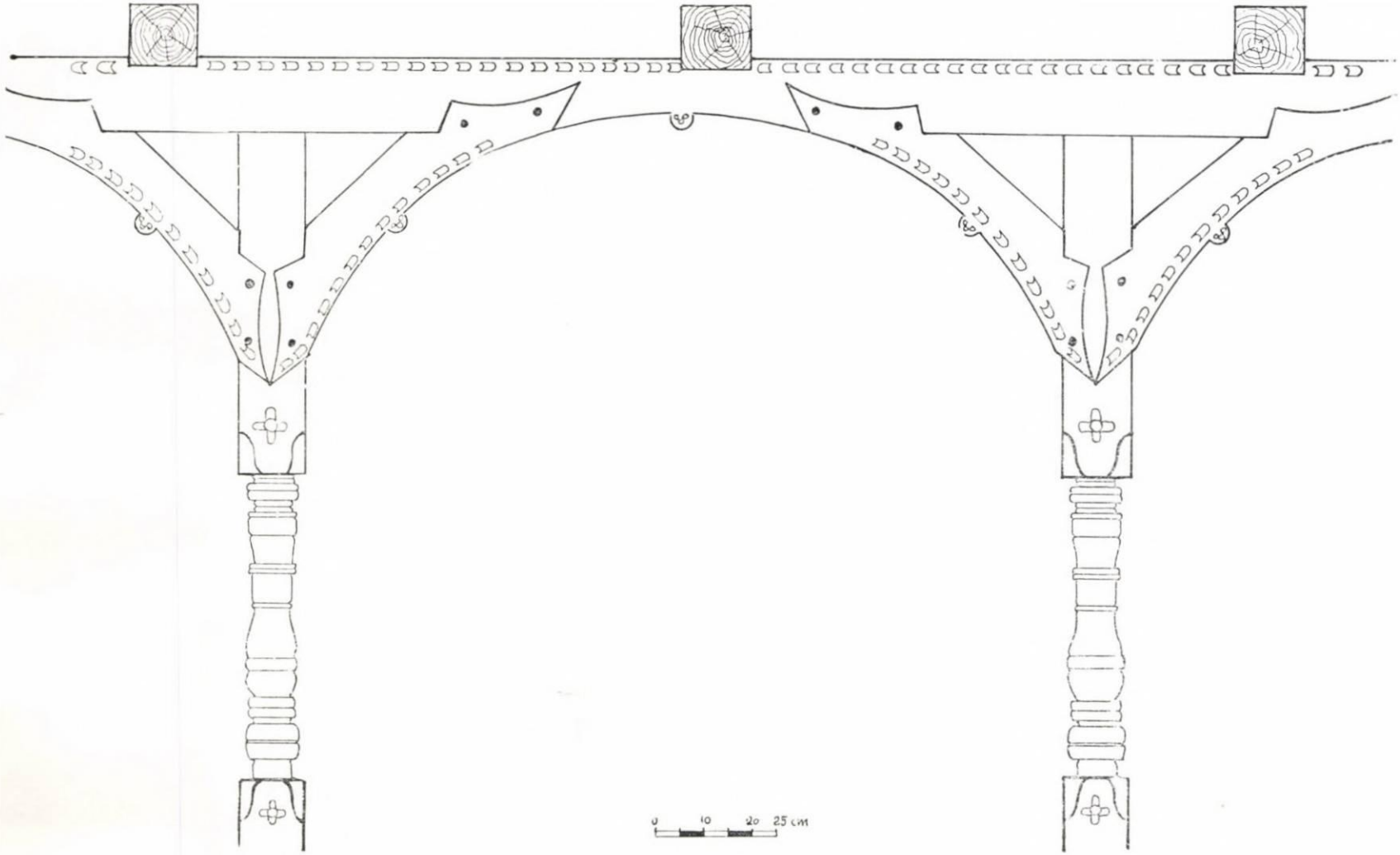

Pl. LXXV. Stîlpi de tîrnaţ şi cunună, casă din Apa.

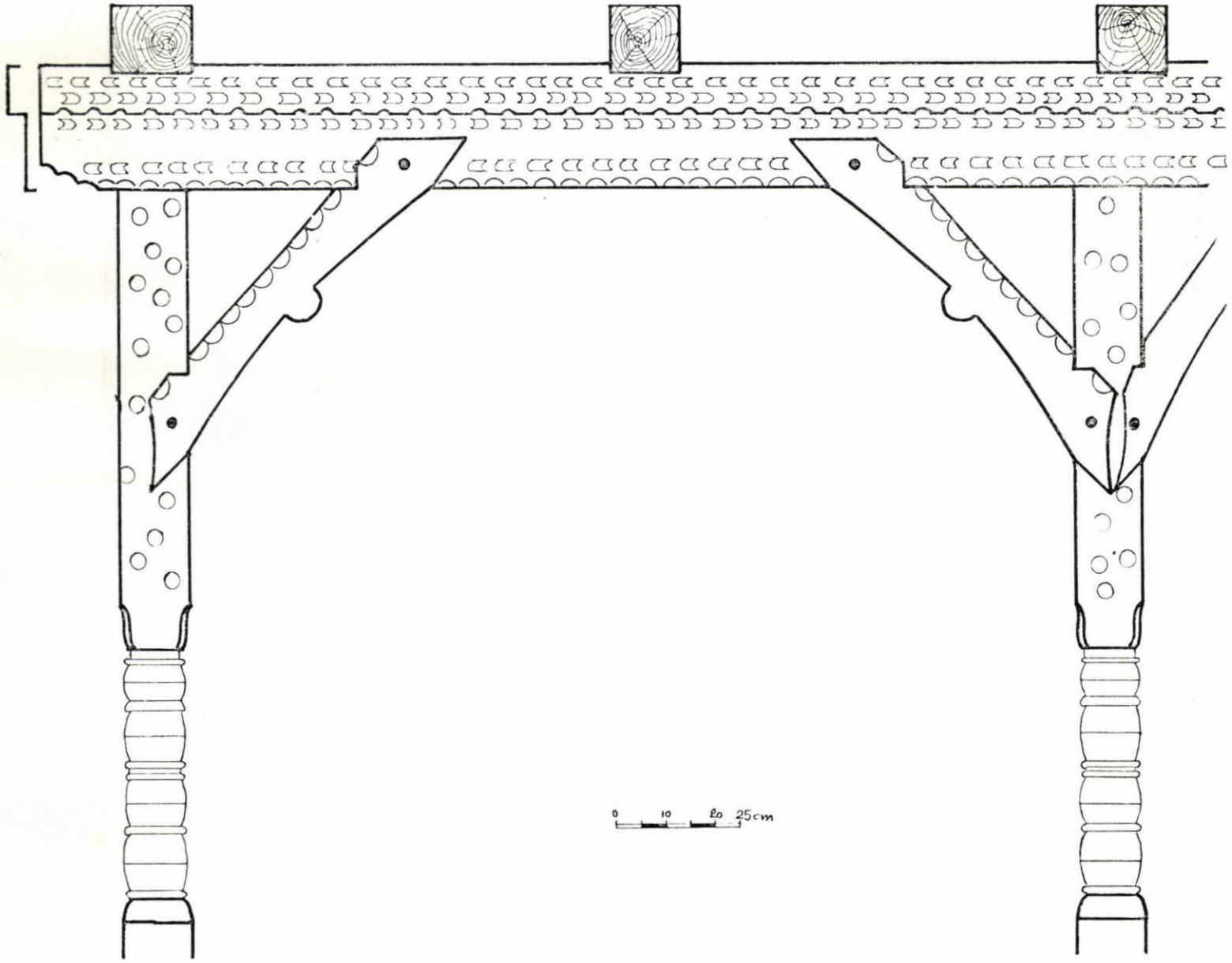

Pl. LXXVI. Stîlpi de casă și cunună, casa lui Petric Constantin, nr. 357 (Pomi).

Pl LXXVII. Plan de șură: a) — șura propriu-zisă, b) — grajd (Pomi).

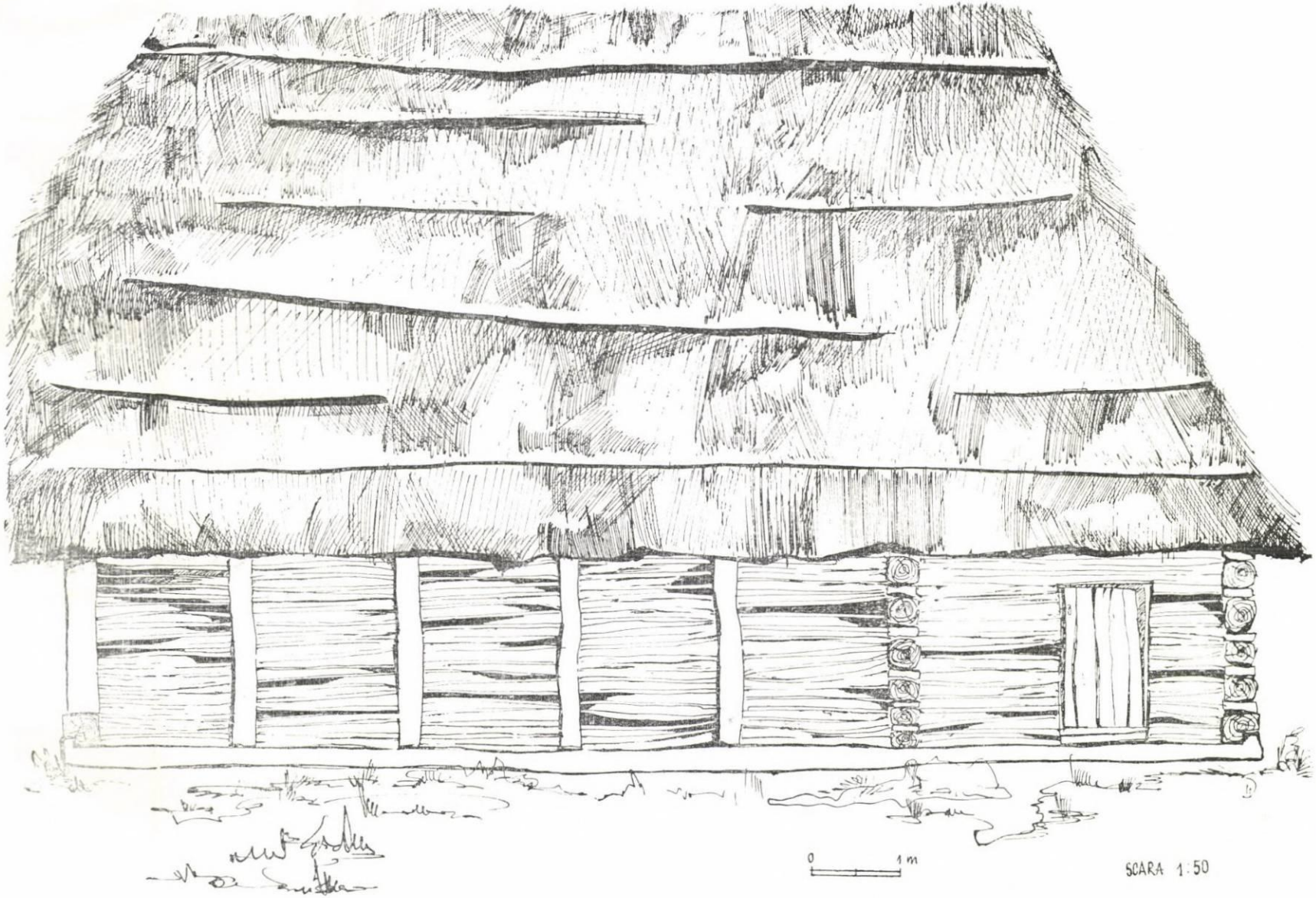

Pl. LXXVIII. Tîlpile și tehnica de construcție a pereților la șuri în furci.

Pl. LXXIX. Alexandru Mohi — Casă la Viile, Satu Mare (1936).

Pl. LXXX. Alexandru Mohi — Autoportret (1936).

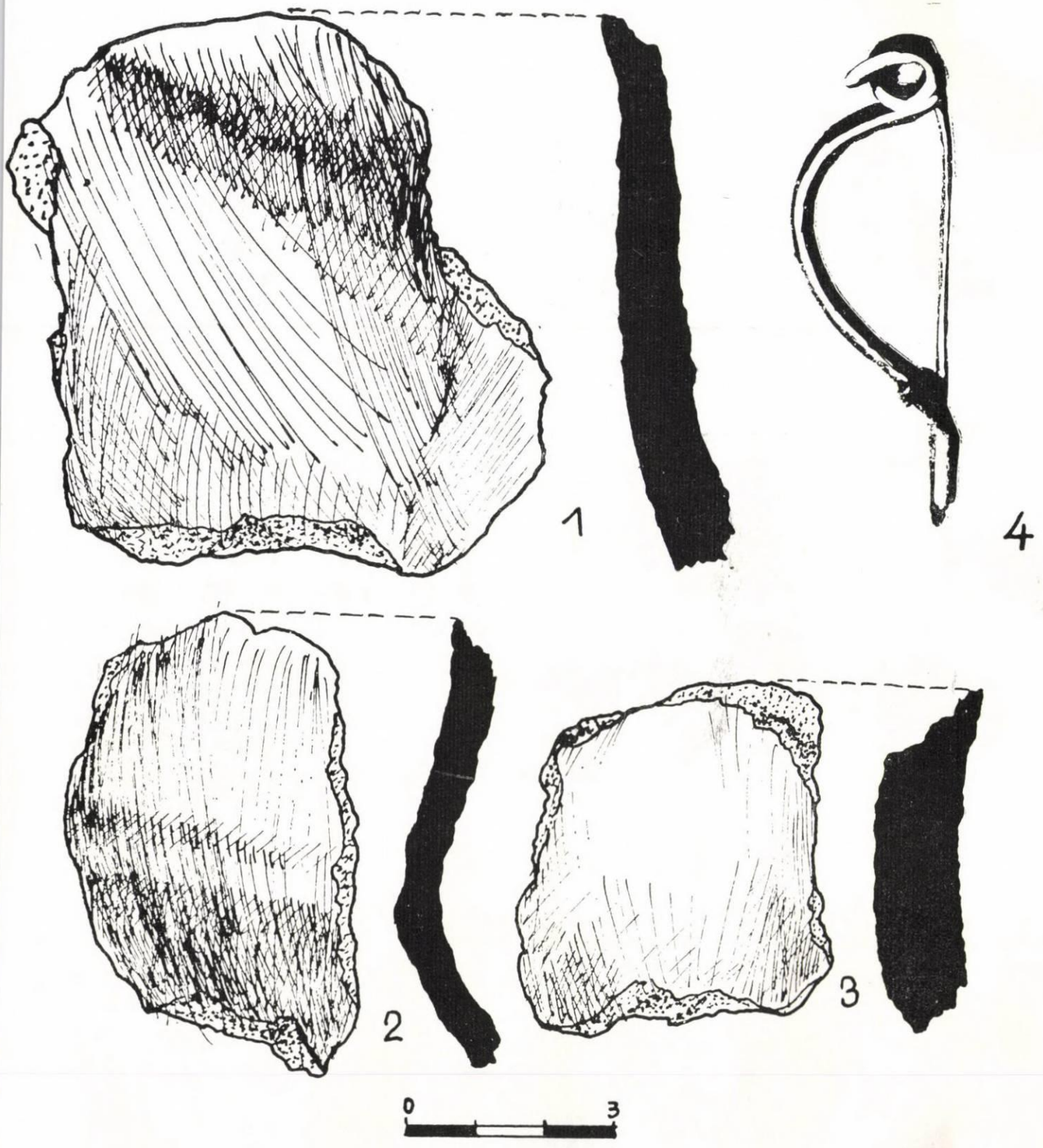

Pl. LXXXI. Ceramică lucrată cu mîna: 1—3. Fibulă de bronz: 4.

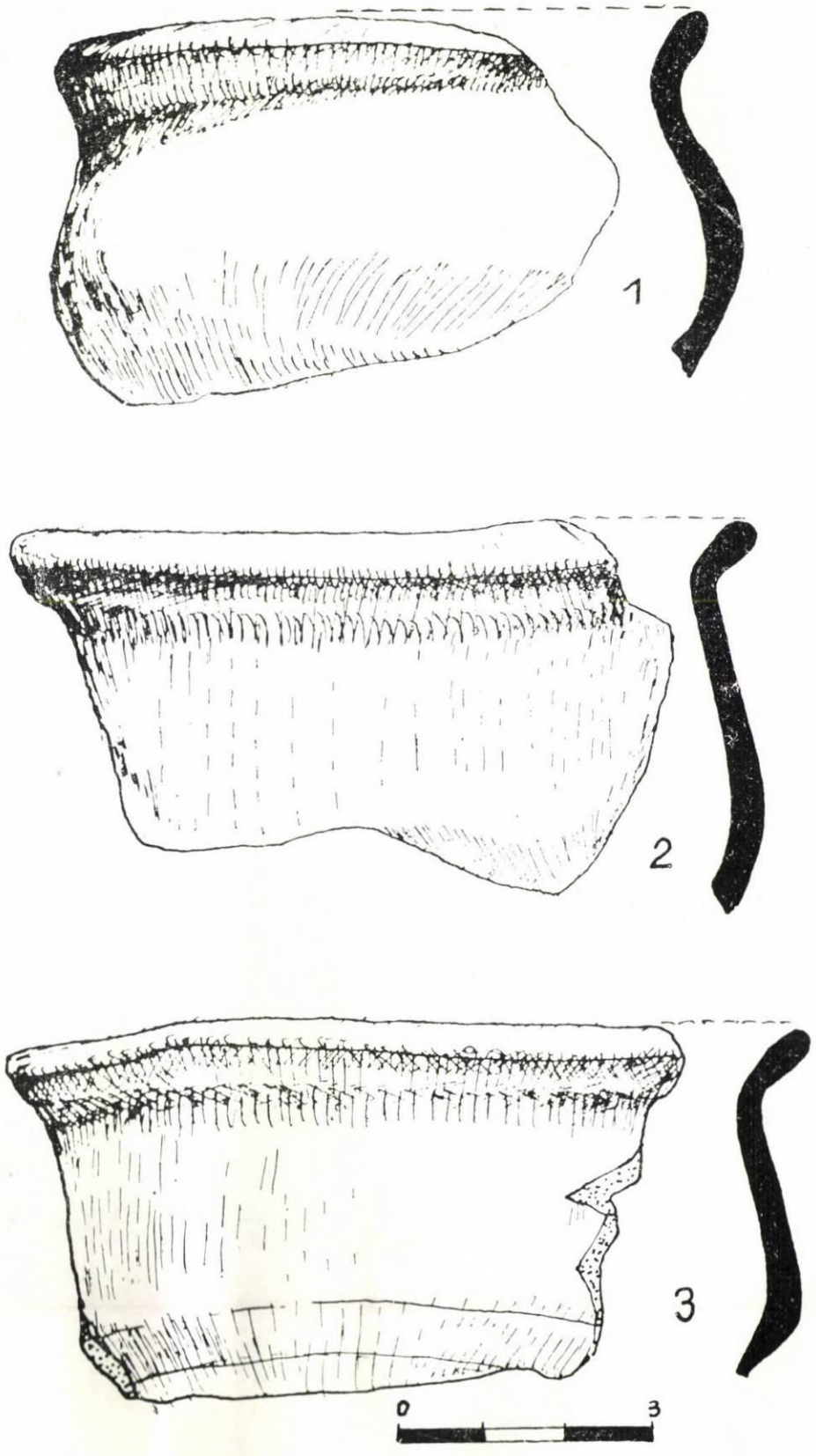

Pl. LXXXII. Ceramică lucrată la roată.

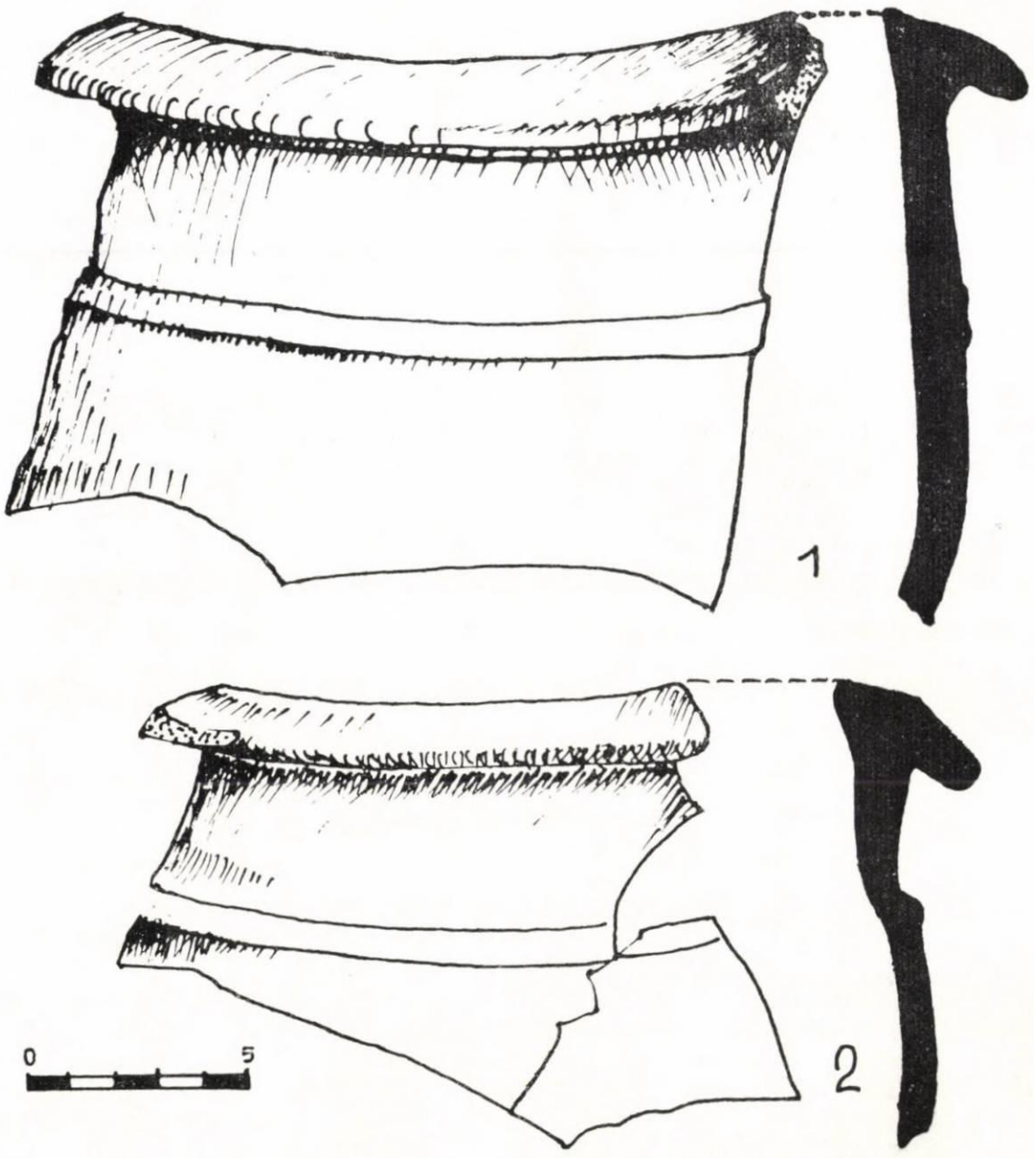

Pl. LXXXIII. Ceramică lucrată la roată.

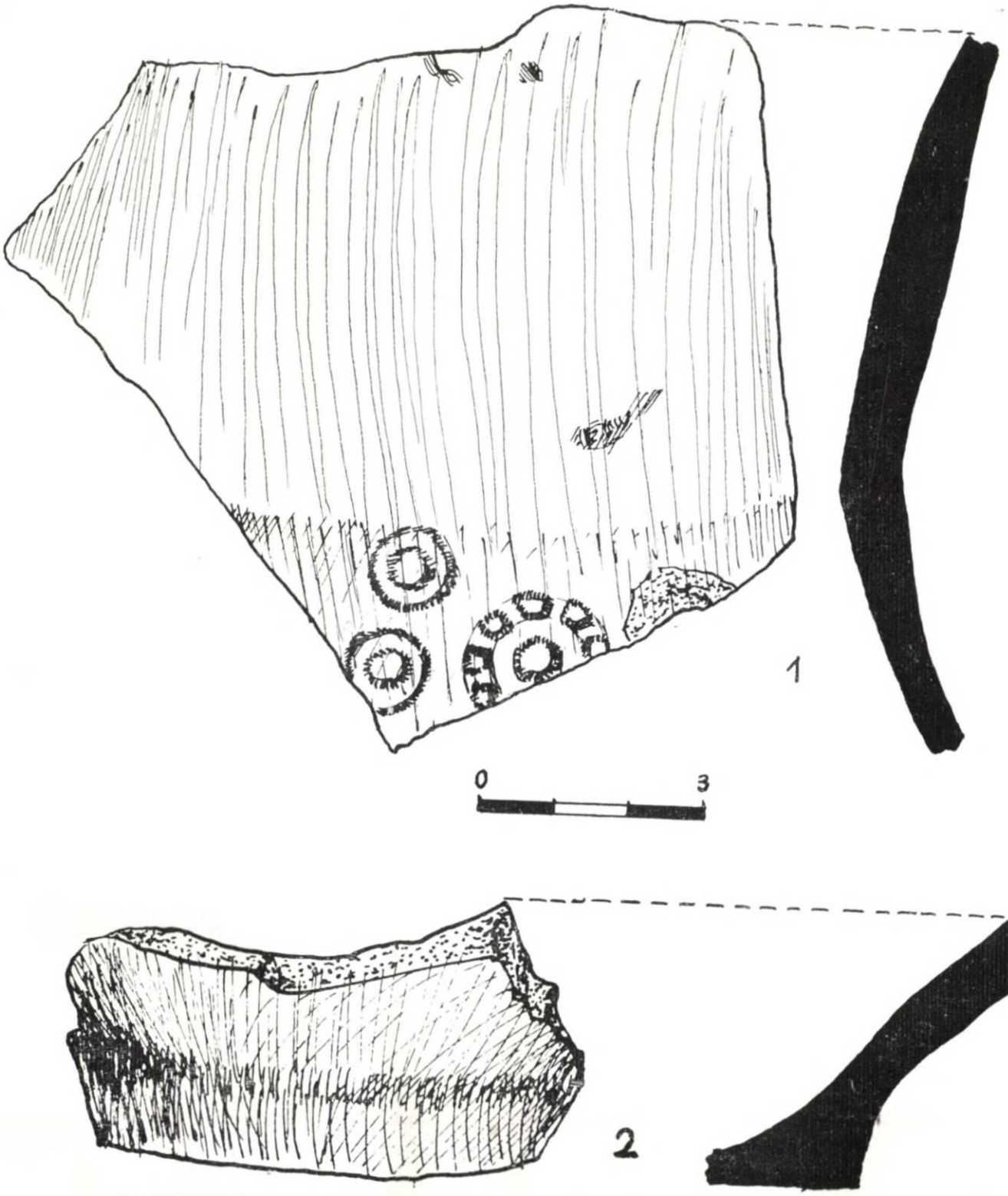

Pl. LXXXIV. Fragment de castron cu motive ștampilate (1). Fund de vas lucrat cu mîna (2).

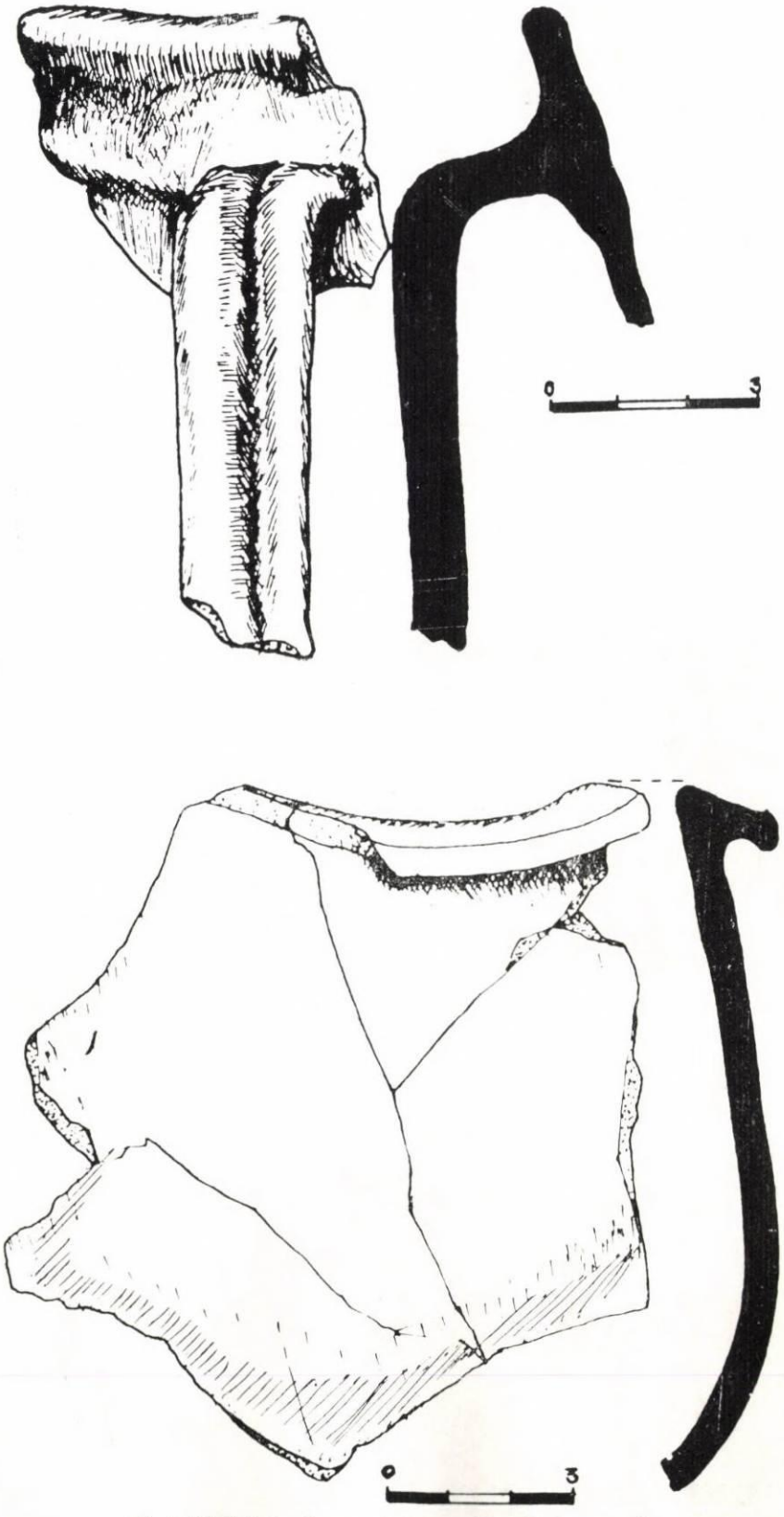

Pl. LXXXV. Ceramică modelată la roată.

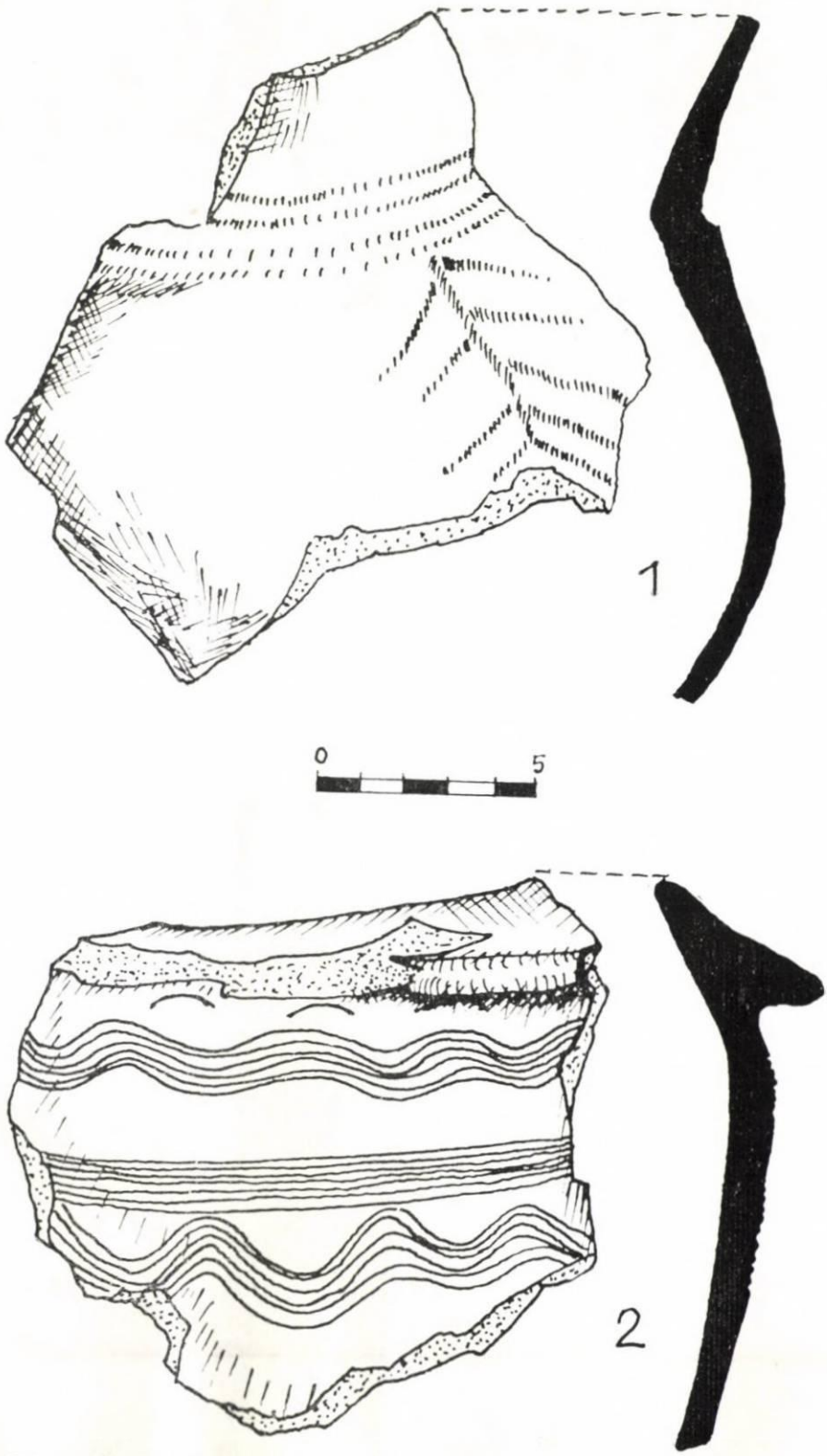

Pl. XXXVI. Fragment de ulcior (1). Fragment de chiup (2).

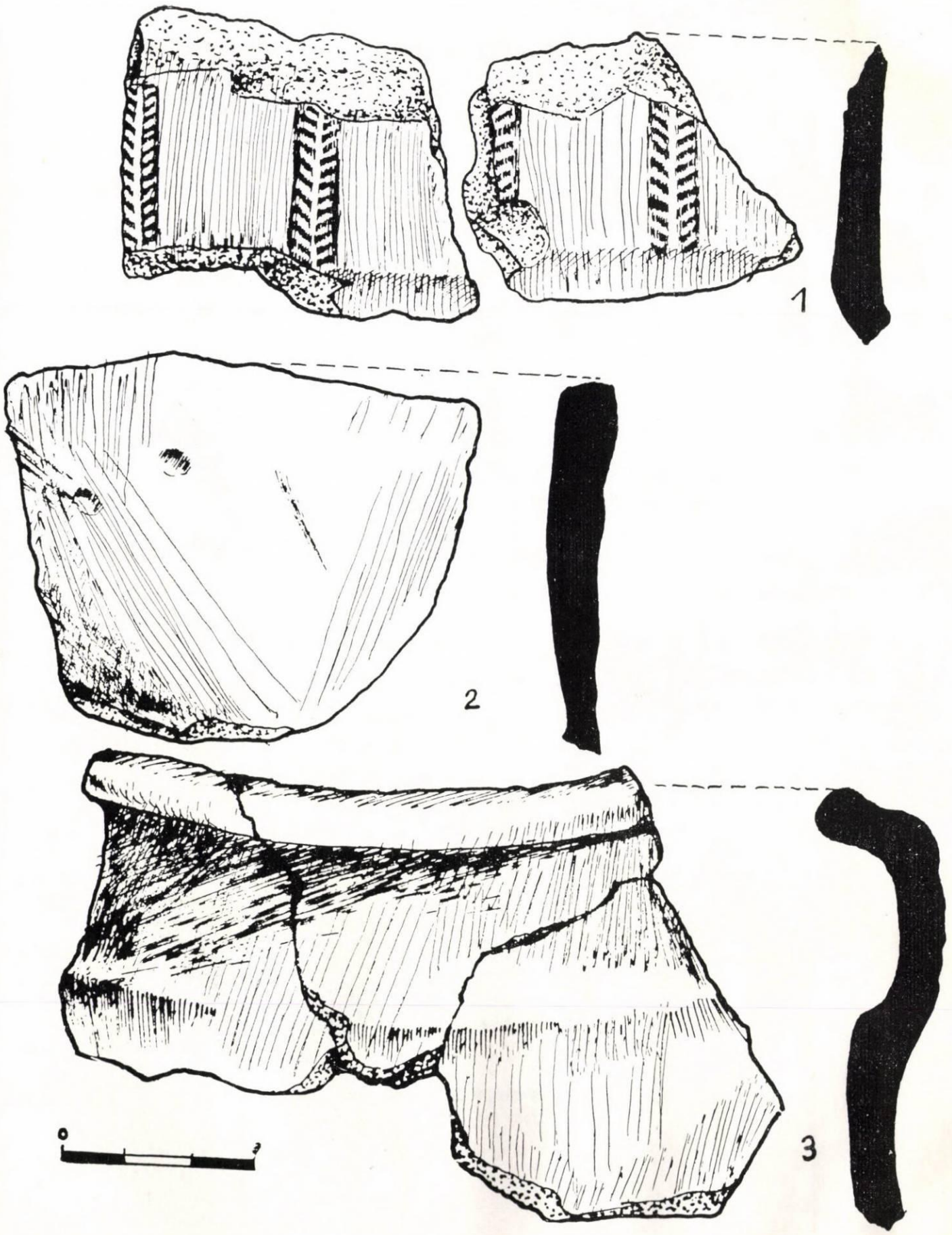

Pl. LXXXVII. Fragmente de vase modelate la roată.

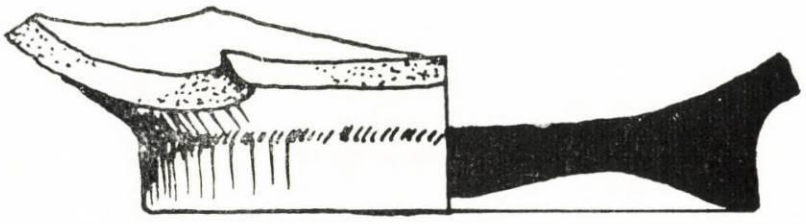

1

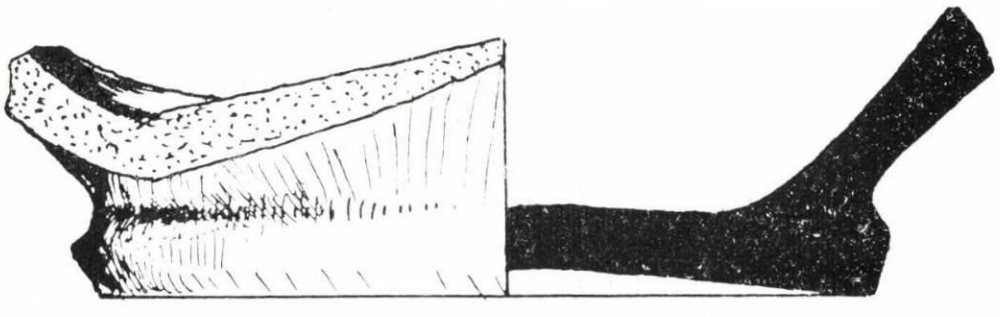

2

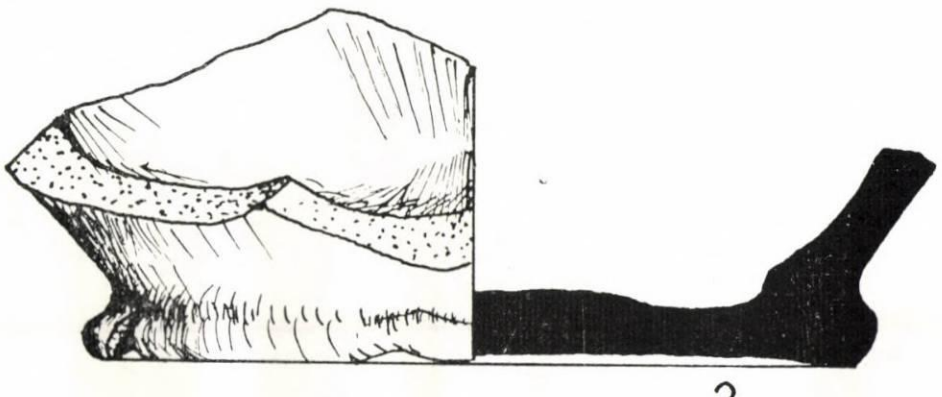

3

0 3

Pl. LXXXVIII. Ceramică lucrată la roată.

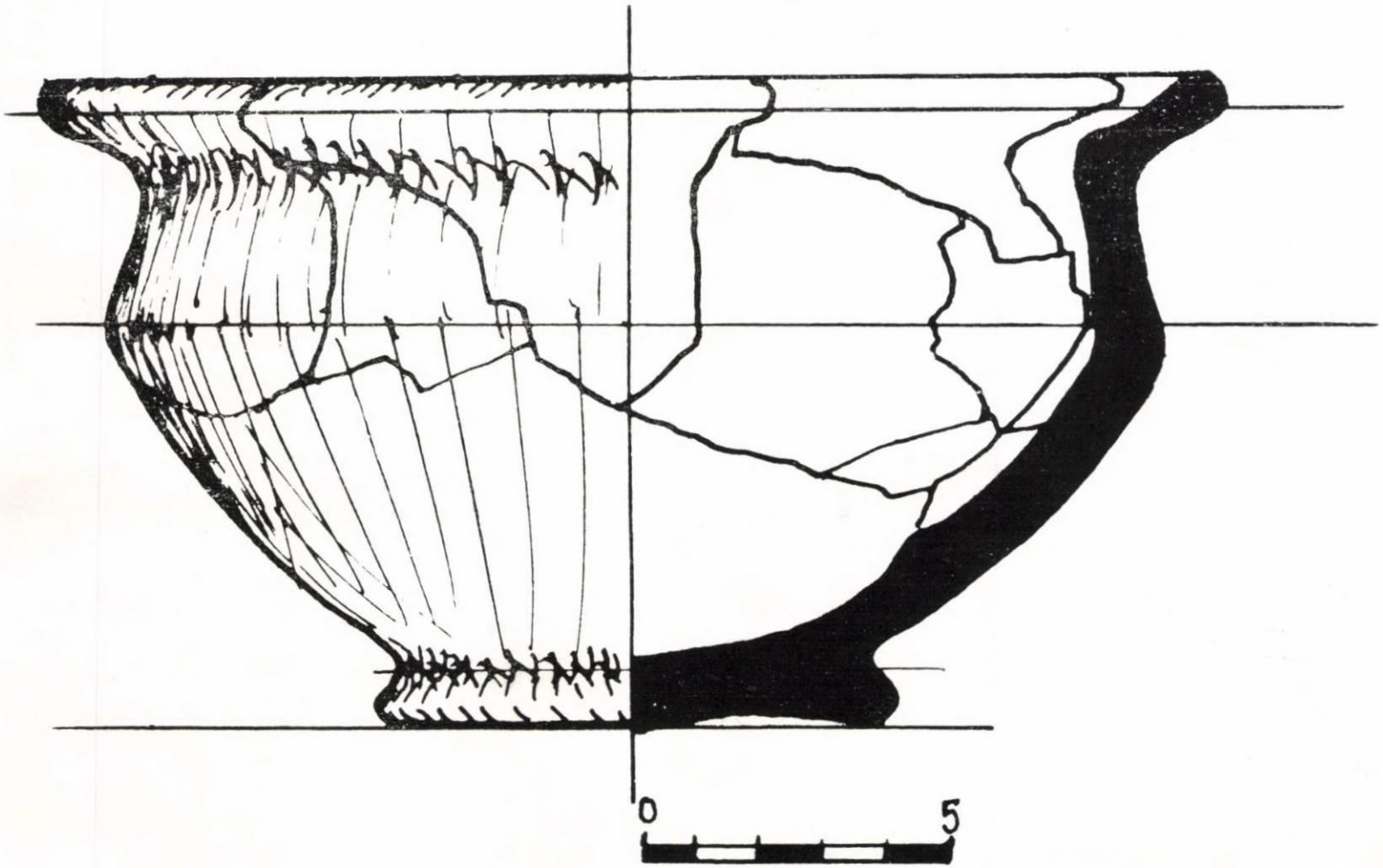

Pl. LXXXIX. Castron de culoare cenușie-negricioasă.

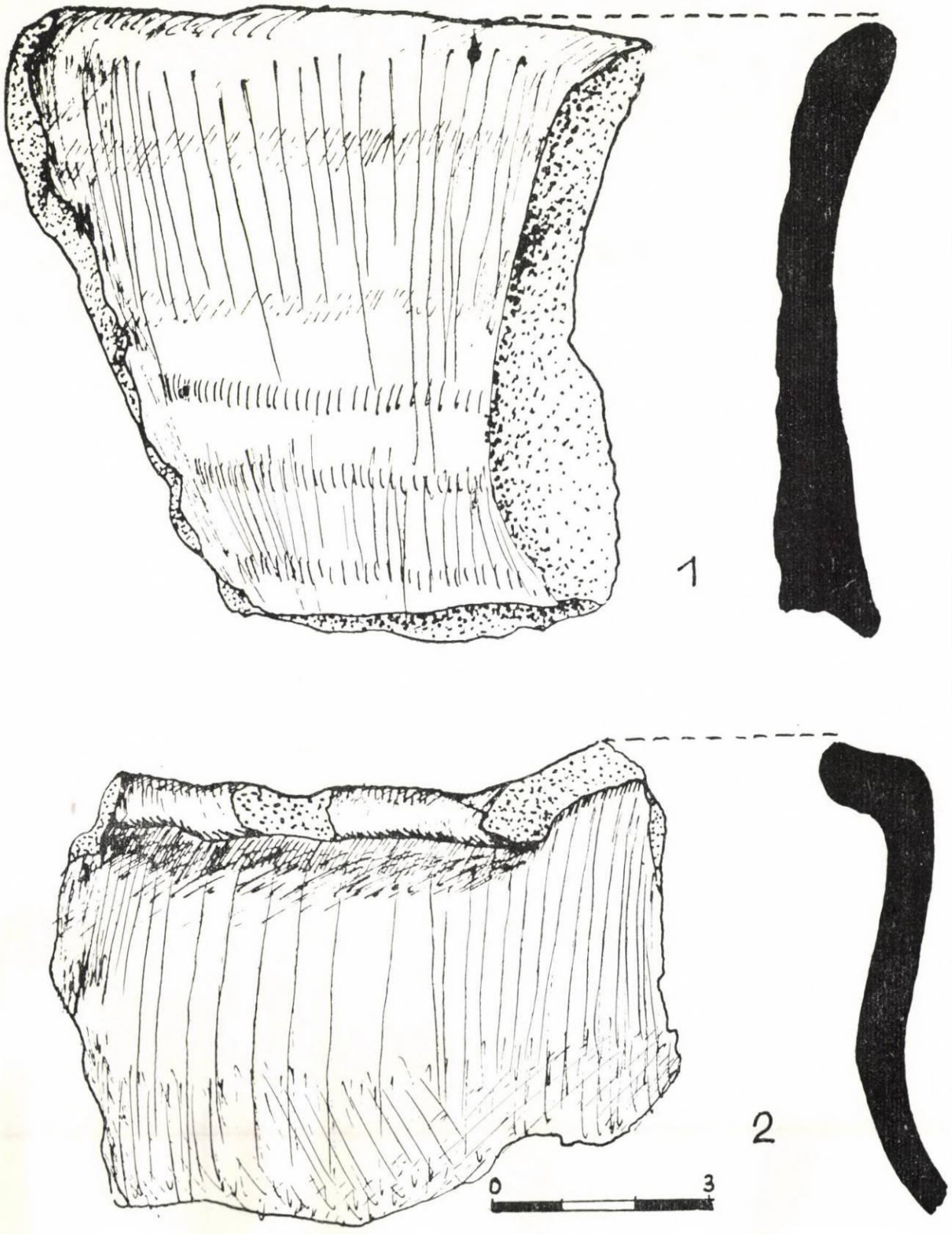

Pl. XC. Fragmente de străchini.

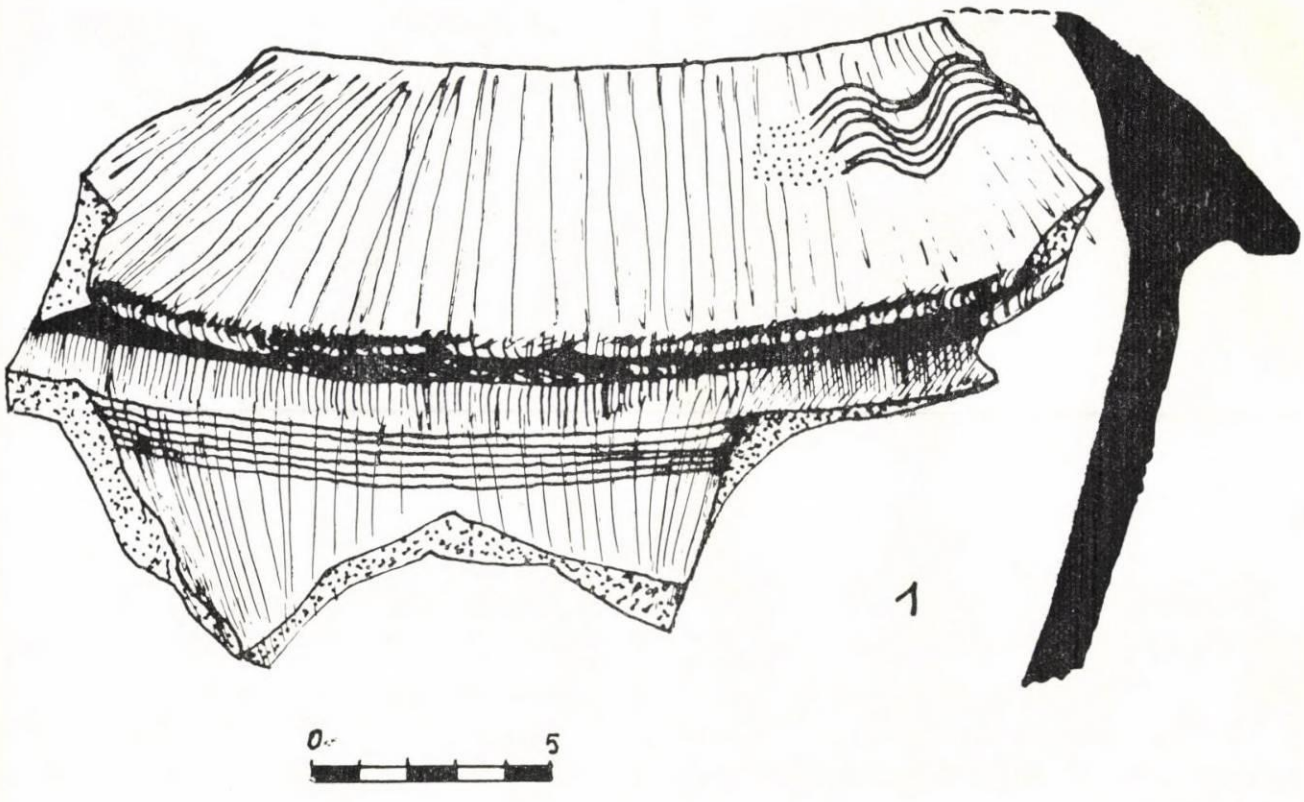

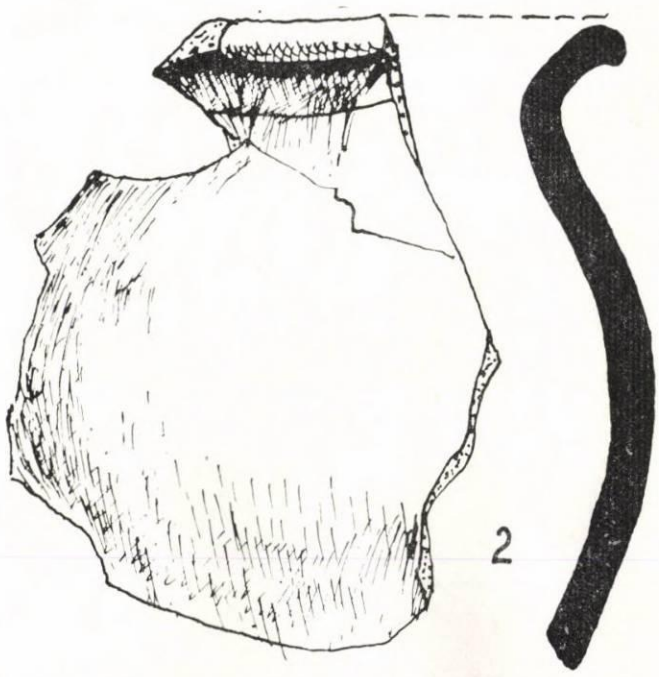

Pl. XCI. Ceramică modelată la roată.

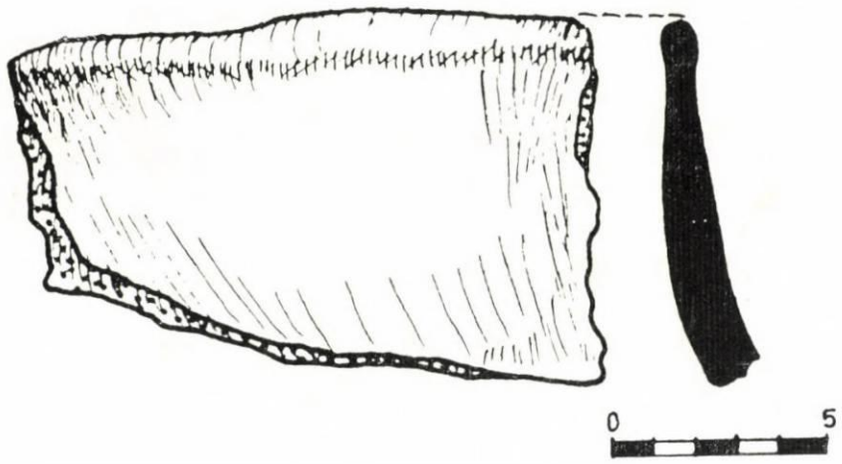

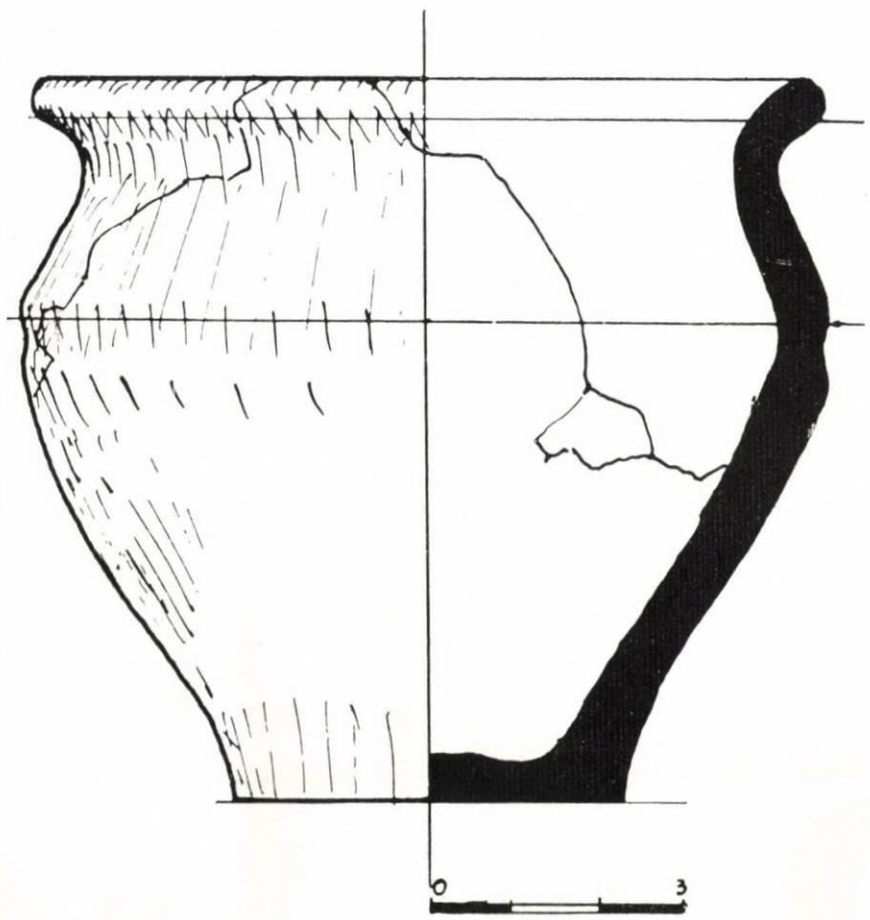

Pl. XCII. Fragment de strachină. Oală de tip borcan (jos).

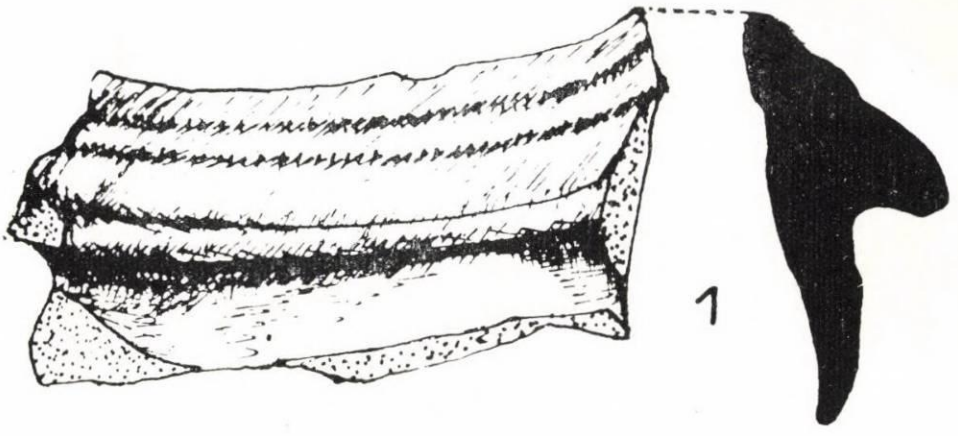

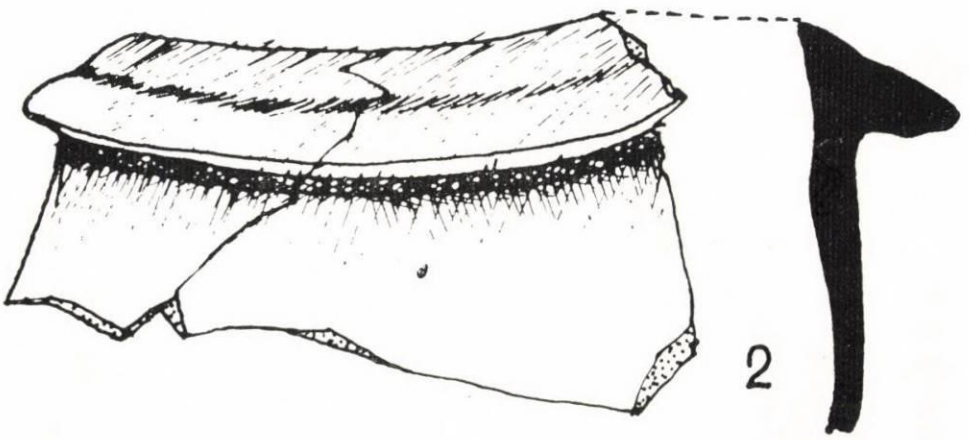

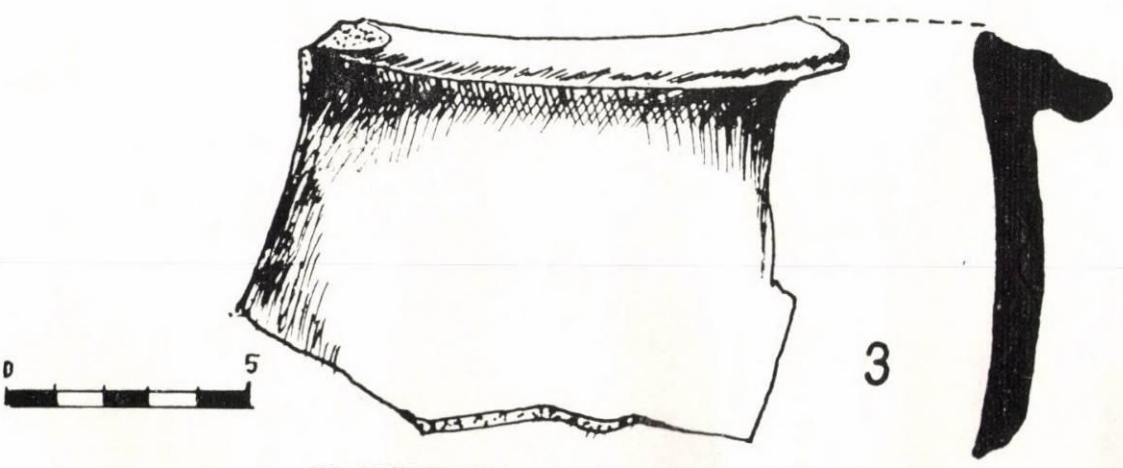

Pl. XCIII. Chiupuri lucrate la roată.